

בשער הכרם

כדרכנו בגליון הראשון, מוקדש עיקרו של הגליון למועדי החודש ולמאורעותיו בדברי ימי חב"ד – והפעם הושם הדגש על דברים הקשורים לכ"ק אדמו"ר ה'צמח-צדק' נבג"מ, מתאים להוראת כ"ק אדמו"ר שליט"א שנתקבלה בעקבות הגליון הראשון: "...וכדאי שיציאו לאור עד"ז בקשר לחודש ניסן – לב' או י"ג בו...". והרי עומדים אנו עתה בסיומה של שנת המאה ועשרים להסתלקותו (בי"ג ניסן תרכ"ו).

חודש ניסן הוא החודש אשר בבחינת עבודת הצדיקים בכלל, וגם נקודה זו באה לכלל ביטוי בגליון שלפנינו. ומן הכלל אל הפרט: ערב-פסח הוא יום הולדתו של הרמב"ם ז"ל, ובקשר לכך באו מאמרים הקשורים בו ובתורתו. ועוד כהנה וכהנה מאמרים אשר יש להם נגיעה בחודש זה – ברב או במעט – וכן מאמרים שכל שעה יפה להם, ואינם תלויים בזמן.

המכתבים שקבלנו מאת הקוראים עדיין לא מצאו את תיקונם בגליון זה, ובעזרתו ית' תודפסנה כל ההערות – שעניינן הוספות ותיקונים – באחד הגליונות הבאים.

הוצעת והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

התוכן:

93	הרב א' מטוסוב: והאיש משה גדול מאד	2	מהני מילי מעליותא...
	הרמב"ם באספקלריית חב"ד		שביבים מתורתו של כ"ק אדמו"ר שליט"א
97	הרב ש"י הכהן: לקוטי דברים בענין לימוד הרמב"ם	4	"דער פרומער וארא"
			דרוש מאדמוה"ז נבג"מ, מוגה בכתי"ק
100	יום הולדת – מקורות ומנהגים	15	משיחות כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נבג"מ
103	הרב ש"ז רוננברגר: צדיק ונשגב הוא כחם הנעלה של הצדיקים, במשנת הקדמונים		חג הפסח תרצ"ז
107	"פרוייקט ההצלה" מזכרונות הרה"ח ר' גבריאל קאגאן ע"ה	27	הרב י' גינזבורג: חודש ניסן – חוש הדיבור
109	תולדות הגה"ק אדמו"ר מהרי"צ מניעז'ין	30	הרב י' מונדשיין: מנהגים והנהגות חודשי ניסן-אייר
111	אדמו"ר מהרי"צ: מצות ואהבת לרעך כמוך	65	יבא שילה
115	אדמו"ר מהרי"צ: צדיקים, ישרים ובע"ת		קירוב הגאולה ע"י ההתאחדות כדיבור אודות המשיח
118	גדול השלום ושנואה המחלוקת לקט מרא"ח במעלת השלום והאחרות	66	אשכבתא דרבי
124	הרב ז"נ גולדברג: בענין איסור מחלוקת ר"א שישא הלוי: חסידי חב"ד והשר מונטיפיורי	71	הרב רח"א ביחאווסקי ע"ה: רמזי צדק רמזים וסיפורים אודות אדמו"ר הצ"צ
127	עוד על מגעיהם בשנת תקצ"ט	75	בית מנחם חב"ד בעה"ק ירושלם ת"ו פרק בתולדות ביהכ"צ שע"ש ה'צמח-צדק'
		80	הצדיק מלובאוויטש
			סיפור הסטורי מתקופת הצ"צ
		87	יין קשה פחד מפיו
131	הרב ש"ב לוי: מתי וכיצד נוסד "כולל חב"ד"?	89	תורת מנחם אור
	ההתפתחויות משנת תקמ"ח ועד שנת תקפ"ט	90	..ושנא את הרבנות
141	שאלות ותמיהות, תשובות וביאורים		שני מכתבים מהצ"צ אל בנו הרה"ק מאוורוטש
144	השבועון לילדים "האח"		

מהני מילי מעלייתא...

שביבים מתורתו של כ"ק אדמו"ר שליט"א
לוקטו ע"י הת' משה מרינובסקי שי'

שלמים שחלקו לבעלים, ועד למעשר שני שכולו לבעלים. כיון שעשה עצמו לעבד ה' הרי כל מה שקנה עבד קנה רבו, וכל עניינו ברשות הקדושה. אבל בהעדר השעבוד לאלקות יש להזהר מכל התרחבות והתפשטות גשמית. אמנם, מצה ומרור הם מנת חלקו של כל אחד, ומאן דיהיב חיי יחיב מזוני, ואף המצה – עם היותה לחם עוני המוכרח – נאכלת בהסיבה דרך חירות, נעשית דם ובשר כבשרו וממשיכה בו את האמונה. ובכחה נמשך הכל: הן בלימוד התורה וקיום המצוות, והן בבני חיי ומזוני רוויחי – בהרחבה גדולה.

(עפ"י שיחת אה"ש"פ, תשכ"ז)

בלע מצה יצא, בלע מרור לא יצא (פסחים קטו, ב). לפי שאין צריכים להרגיש טעמה של מצה, בעוד שבבליעת מרור ללא הרגשת טעמו – לא יצא. אמנם, במצה עצמה מוכרח שיהי' טעם, ואין יוצאים במצה מבושלת – אלא שהאדם האוכל אינו חייב לחוש את הטעם. ובעבודת האדם לקונו:

מצה שלא תפחה הו"ע הביטול, ואכילתה מורה על קנין הביטול בנפשו, שהוא צ"ל אף בלא כל טעם: גם כאשר מכיר במעלת עצמו ומעשיו הטובים, ולפי דעתו הוא "יש" ודבר חשוב (ולעתים יש לערוך חשבון שכזה כדי להנצל מעצת היצר הטוען שאין ערך למעשיו). אך עליו לדעת שאליבא דאמת יש בהחלט טעם לביטול זה, ודי בכך שלא נבנה ביהמ"ק בימיו דהוי כאילו נחרב בימיו. אבל אין כל חסרון באם לא ירגיש את טעם הביטול, ובלבד שיחדירו לנפשו.

הרגשת הטעם היא ע"י הלעיסה בשיניים, שיש צורך ללעוס – לברר ולהבחין – מתי עת להיות בביטול ומתי עת ל'שמינית שבשמינית'. אבל גם בהעדר חוש זה, ובהעדר הרגשת הטעם – יצא, ובלבד שיבלע בו הביטול. וסוף סוף, בכח המצה – מיכלא דאסוותא – לרפא את השיניים, וע"י העמידה בביטול תזדכך נפשו ויזכה לחוש טעמם של דברים.

(עפ"י שיחת אה"ש"פ תשכ"ז)

מפתגם אדמו"ר הזקן אשר "צריך לחיות עם הזמן – עם פרשת השבוע", מובן שבאחרון של פסח צריך "לחיות" עם הגאולה העתידה (שהוא עניינה של הפטורת היום). וכשם שזכירת יצי"מ היא בכל יום ויום, ועיקרה בחג הפסח, כך ה"אחכה לו [הוא] בכל יום" אך עיקרו באחש"פ. ברם, חילוק גדול הוא בין יצי"מ לגאולה העתידה:

החדש הזה – ניסן – ראש וראשון הוא להנהגה נסית שלמעלה מן הטבע, וע"פ הכתוב "כנשוא נס" – הרי הוא גם מלשון הגבהה והתנשאות למעלה מגדרי הטבע. לפיכך – באחד בניסן ראש השנה למלכים, ומלך כשר, ממלכי בית דוד, נקרא נשיא (המנושא בהתנשאות עצמית). וכיון ש"כל ישראל בני מלכים", מובן שניתן להם הכח להתנשא מעל הטבע, הוא הכח שיש להם לפעול על גופם ונפשם הבהמית שלא יעלימו ולא יסתירו בעד הנשמה, ואדרבה – הגוף ימלא אחר כוונת ירידת הנשמה, עד כי גם בהיות האדם "נשמה בגוף" יכיר וידע כי "אלקות בפשיטות ועולמות בהתחדשות!"

ואם יטען: הכיצד? על כך נאמר: "אנכי הוי' אלקיך" – "הוי"י" שהוא הי' הוה ויהי' כאחד, ולמעלה מהטבע לגמרי, הוא "אלקיך" – כחך וחיותך, לשון יחיד, והוא הנותן לך כח "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" – לצאת ממצרי הגוף והגבלות העולם.

(עפ"י שיחת ש"מ ניסן, תשי"ג)

אמר רבן גמליאל, כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח מצה ומרור. פסח... על שום מה... מצה על שום מה... מרור על שום מה...

כדי לצאת מן המיצרים וההגבלות, כדי לחדול מלהיות עבד ולצאת ידי חובתו, צריך להכיר ולידע את פנימיות עניינם – "על שום מה" – של הפסח, המצה והמרור. בזמן שביהמ"ק הי' קיים, היו שלשתם חיוב דאורייתא. ועתה – המצה מדאורייתא, המרור מדרבנן, והפסח – אסור. וביאור הענין:

מצה – לחם המוכרח לאדם ולחיי נפשו, פסח – בשר הנאכל על השובע בגדולה וברחבות, מרור – ירק ללפת בו את הפת, והוא ממוצע בין לחם לבשר.

כאשר ביהמ"ק הי' קיים והאלקות האירה בגילוי וברחבות, היו ישראל יכולים לקבל גשמיות בהרחבה כדי להפכה לקדושה – ולפיכך גם הפסח מדאורייתא. אבל בזמן הגלות עלול ה"מותר לך" להסיר מדרך התורה, ולכן – "קדש עצמך" מאכילת בשר. אך המצה נשארה מן התורה, שהרי יש בה הכרח.

באו חכמים והתירו גם את אכילת הירק, והבטיחו שלא יטה את האדם מן הדרך, אך בלבד שידע האוכל כי מרור הוא זה...

ובעבודה הפרטית:

אם בבוקר ובערב ימסור האדם את עצמו כקרבן עולה – יכול הוא ליהנות בינתיים מעניי העולם, כקרבן

ביצי"מ נאמר "כי ברח העם" ו"בחפזון יצאתם", שעדיין אימת מצרים עליהם, והלכו במדבר העמים – שהרע לא נתברר עדיין לחלוטין – ואף לאחר מ"ת היו אירועים בלתי-רצויים. אבל בגאולה העתידה "במנוסה לא תלכו" – כי בטלה מציאות הרע לגמרי – והיא גאולה שאין אחריה גלות עוד.

וכך צריכים "לחיות" באחש"פ; דאע"פ שסדר העבודה בכללות הוא קודם 'סור מרע' ואח"כ 'ועשה טוב', אך באחש"פ אין נתינת מקום לרע כלל – בדוגמת המצב לדעתיד לבוא.

ומאחש"פ היא נתינת הכח לכל השנה כולה לבל יפול האדם ברוחו בראותו כי אף שאתמול ניצח את יצרו, הנה היום שוב עליו לצאת למלחמה כנגדו (ולא נחה דעתו במה שמבואר בתניא [פכ"ז] כי "מטעמים לשון רבים" וכו', כי עדיין טענתו – מפני מה אין עבודתו דאיתמול פועלת שלא יצטרך לשוב וללחום היום) – בידעו כי ישנו יום אחד בשנה, אחש"פ, שבו עומד הוא במצב שאין כל מקום למציאות הרע – מעין לע"ל.

וע"י 'סעודת המשיח' בגשמיות נעשה הדבר דם ובשר כבשרו, וכללות הענין מוסיף עידוד ושמחה בעבודתו, והשמחה פורצת גדרי הגלות ומביאה ל"יעלה הפורץ לפנינו" – דא מלכא משיחא.

(עפ"י שיחת אחש"פ תשל"ז)

"והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו וגו'" (הפטורת אחש"פ).

שייכות מיוחדת לה לגאולה העתידה עם ענין הקנין; דהנה שני קנינים הם: קנין פירות – עבודת הבינונים הקונים את עצמם ע"י עבודתם ומעשיהם (פירותיהם של צדיקים מעש"ט) מרשות הקלי' לרשות הקדושה, וקנין הגוף – עבודת הצדיקים, שכל גופם קנוי לאלקות. ע"י המבואר בדא"ח כי "ברוך קונך" קאי על עולם האצ"י, ואילו עבודת הבינונים היא בעולמות בי"ע.

ועד"ז בגאולה העתידה, שהיא כקנין גמור, בהיותה גאולה שלימה שאין לה כל אחיזה בגלות וברע – כיון ש"את רוח הטומאה אעביר מן הארץ" לגמרי.

ולפיכך נאמר בקנין זה "שנית", אע"פ שהיו כמה וכמה גאולות בינתיים, כי גאולה זו שניה היא לגאולת מצרים שהיתה קנין גמור על-מנת ש"תעבדון את האלקים על ההר הזה" במתן-תורה, כאשר פסקה זוהמתן לגמרי.

(עפ"י שיחת אחש"פ תשכ"ב)

על הכתוב "עד כי יבא שילה" (בראשית מט, י) דרש פעם כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע: 'שילה' גימטריא משה. 'יבא שילה' גימטריא משיח. 'יבא' – אחד בגימטריא. וע"י האחדות יבא שילה. ע"כ.

ויש להבין, מפני מה נרמזת האחדות בתיבת 'יבא' ואינה מפורשת בפסוק, ותו, מפני מה נרמזו משה ומשיח בתיבה אחת – 'שילה'?

משה גואל ראשון, והוא גואל אחרון (אף שמשיח "גבה מאד" – גם ממשה, הרי הגאולה היא בצירופו של משה לנשמתו של משיח). והנה, פעולתו של המשיח היא שלום ואחדות, ובימיו יקויים היעוד "וגר זאב עם כבש" כפשוטו (כמפורש בדא"ח). והו"ע התורה שניתנה ע"י משה, ד"כל העוסק בתורה משים שלום [בזה"ז רק] בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה", בין נפש האלקית לנפש הבהמית שבאדם. ואילו משיח משים שלום גם בעולם החי, ועד לנחש הקדמוני שהוא שורש הפירוד. והכל בכח התורה שניתנה ע"י משה, אלא שבתורה הוא רק בכח, ואילו עבודתם של ישראל מביאה לידי פועל. ולא חידוש הוא זה, אלא גילוי הנעלם, שתכלית התגלותו תהא בביאת המשיח.

וזהו "'שילה' גימטריא משה, ו'יבא שילה' גימטריא משיח" – כי בפנימיות ענינם אחד המה, אלא שלגבי משה נוספה תיבת 'יבא' המורה על ההתגלות.

(עפ"י שיחת אחש"פ תשכ"א)

חג הפסח, חג השבועות והימים שבינתיים הם כענין אחד נמשך (כמובן מהעובדה שקביעותו של חג השבועות תלוי בהיותו היום המ"ט לפסח – ולא ביום קבוע בחודש). וכיון שכך הוא, יש בהם גם ענין משותף בעבודת ה': **פסח – פה-סח**, דיבור, וכל המרבה לספר ביצי"מ הרי זה משובח. **שבועות** – זמן מתן תורתנו שעלי נאמר "חיים הם למוצאיאיהם" ודרשו רז"ל – למוציאיהם **בפה**. ועיקר לימוד התורה הוא בדיבור דוקא, כדמוכח גם מההלכה המתירה להרהר בד"ת במקום שהדיבור אסור בו. וגי הקוין דתורה, עבודה וגמ"ח הם כנגד דיבור, מחשבה ומעשה. **והימים שבינתיים** – ימי ספירת העומר, ספירה בדיבור לעומר התנופה, הנדרש – **תנופה** (זח"ג קפח, ב). וגדולה היא מעלת הדיבור, שנכלל בו גם המעשה. וכאשר ישראל הם במעלתם נקראו "מלכים" (הק' תקו"ז), ועכ"פ "בני מלכים" (שבת סז, ב), האסורים במלאכה (רמב"ם פכ"ה מסנהדרין ה"ד) אבל דיבורם פועל מעשה ו"אמר מלכא עקר טורא".

ומעלה מיוחדת בסיפור יצי"מ שהוא גם תלמוד-תורה בדיבור, וכידוע שההגדה היא חלק מהמכילתא (אלא שדוקא משום כך השמיטוה המדפיסים מן המכילתא). ומכאן תוספת התעוררות לנצל את הימים שבין פסח לעצרת להוספה בלימוד התורה הק'.

(עפ"י שיחת אחש"פ תשל"א)

"דער פרומער וארא"

דרוש מאדמו"ר הזקן נבג"מ, מוגה בכתי"ק

אודות דרוש זה כותב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, מאשר שמע מאביו. כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בש"ק וארא תרנ"ו (התמים, גל' ח עמ' ז): כ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] מספר, אשר המאמר וארא [המדבר בענין כי לא ידח ממנו נדח — אינו הנדפס בתו"א] קנה לו שם "דער פרומער וארא", ואשר מאמר זה הי' רגיל כ"ק אדמו"ר [הזקן] לחזור אותו אחת לג' שנה, ובכל פעם ופעם כמעט שהי' חוזרו כלשוננו. ורק אדמו"ר — כוונתו אדמו"ר צמח צדק — אמר, יעדער מאהל איז גיווען א' אור חדש. האט דער טאטע — כוונתו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש — גיזאגט, א' אור איז אלע מאהל גלייך. אבער מאור איז אלע מאהל ווי א' דבר חדש. ממאמר זה — ממשיך כ"ק אדמו"ר דיבורו — ישנו רק שני דפים בכתב יד קדש וודנו מהרי"ל [מיאנאוויטש, אחי אדמו"ר הזקן] ובאזיה מקומן הגהות כתב יד קדש כ"ק אדמו"ר הזקן. ע"כ. (הדברים נעתקו בשינוים קלים בלוח הי"י ב' שבט, ומשם שולבו לכאן — בין חצאי ריבוע — כמה תיבות. ב'התמים' שם נז' ע"ד הדרוש וארא שאמרו מוהרש"ב באותה ש"ק — מאמר זה לא נמצא בסה"מ תרנ"ו, וראה ברשימת מאמרי דא"ח דמוהרש"ב [ברוקלין, תשמ"א] עמ' סח בהע'. ועוד יצוין כי ברשימת מוהרי"צ הנ"ל נרשם התאריך "א' כ"ז טבת תרנ"ו" — וצ"ל "א' כ"ז" או "ב' כ"ד").

ושבו דיבר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אודות דרוש זה בסעודת ליל ש"ק פ' וארא תרס"ז (נרפס בס' השיחות תורת שלום עמ' 86 — מרשימות כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ): סיפר [מוהרש"ב] כי שמע מהרב החסיד ר' משה לייב ז"ל מבארדיטשוב (הוא הי' נכד הרלו"י ז"ל) אשר כ"ק רבינו הגדול בעת שכתב את הספר הק' תניא, הנה באזיה ענין ומדרי' שהתעסק בכתבתו. כן הי' מעמד ומצב נפשו הק'. ואם הי' זמן דמ"ש הי' בפו"מ ענין דמרה שחורה שוכן על פני כל החסידים, עס איז גיווען מורא'דיק, ואם הי' מתעסק בענין דשמחה, היתה השמחה נעלית ורכה מאד מאד (ע"כ המעשה [והוסף מוהרש"ב ואמר]): היינו וואס האט זיך אפגיטאן בעת דער רבי האט גיזאגט דעם דרוש וארא כו' ושמ' הוי' כו' ענין לא ידח ממנו נדח, עס האט גאר נעמוזט זיין מורא גדול בעת מעשה. איך בין נט מקנא די וואס זיינען בשעת מעשה דיבור זה גיווען. הדרוש הזה הוא (אצלי) כת"י רודנו מהרי"ל (דער פעטער לייבעלע) ותיקונים שורות אחרות כת"י כ"ק רבינו הגדול בעצמו. א' כיוצא חסידות, גאר מורא'דיק. ע"כ. ומה יגל לבנו עתה, בהגלות נגלות לעינינו דרוש זה, ועלי הגהותיו של כ"ק אדמו"ר הזקן נבג"מ בעצם כתיבת יד קדשו — והוא, כמדומה, המאמר היחיד המצוי בידינו עם הגהות כתי"ק אדמו"ר (לכד מ'אגות התשובה' שעם הגהותיו — ראה בראש אגה"ת הנדפסת בצירוף מ"מ וכו', ברוקלין תשמ"ו), וראה ב'כרם חביד' גל' 1 עמ' 12 על מאמרים שהוגהו ע"י אדמו"ר הזקן. ועל-כך תודתנו מסורה נתונה להרה"ח ר' ברוך ווילהלם שי' ששלח לנו את הצילומים מגוף הכתי"ק (אשר בספרית ליובאוויטש), ולהרה"ח ר' אלי' מטוסוב שי' ששקד על העתקתו המדויקת של כתה"י.

לדפי הכתי"ק מצורפים דבריו של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ — בגוכתי"ק — וזלה"ק:

דרוש וארא אל אברהם.

(הועמק נס' נודע נשערים קכ"א א')

הדרוש הוא של כ"ק אדמו"ר הגדול זוקללה"ה נבג"מ זי"ע.
הכתב, הפנים (כמדומה) אשר הוא כ"ק דודינו הררי"ל (אחי אדמו"ר)
מיאנאוויטש, (אז) כתב יד מעתיק, וההגהות שמן הנז' וזין השיטין
הוא כ"ק כ"ק אדמו"ר הגדול זוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

סדר השתלשלותו,

נא צירופה להוד כ"ק אדמו"ר מכ"ק אדמו"ר זוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

המאמר כשלעצמו נדפס בס' 'תורה אור' (דפוס לעמבערג תרי"א — השונה מהתו"א שלפנינו) ושנית בס' מאמרי אדמו"ר עה"ת (ח"א). ובשניהם אין הנוסח זהה לזה שלפנינו עתה.
כאמור לעיל, חזר אדמו"ר ואמר דרוש זה מרי כמה שנים; בס' מאמרי אדמו"ר הנ"ל (עמ' רלח) נדפס המאמר מהעתקה שנרשם בראשה "את זו דרש אדמו"ר בשבת שמברכין שבט שנת תקנ"ד". וראה בס' מאמרי אדמו"ר (הקצרים) עמ' תריח הע' 86 ע"ד דרוש וארא תקנ"ז הנו' ברשימות הצ"צ בכ"מ — וניתן למצוא קשר בין הענינים הנרמזים שם לבין הדרוש שלפנינו.
גם אדמו"ר הצ"צ חזר על דרוש זה (בהרחבה קצת) כו"כ פעמים; בכ"י מס' 376 אשר בספרית כ"ק אד"ש נרשם בראש המאמר "שנת חירות" — היא שנת תרכ"ד — וכך מפורש בכת"י מאמר זה אשר בספרית מהלמן שבאונ' ת"א: "ש' תרכ"ד". בכת"י מס' 184 שבספרית כ"ק אד"ש נרשם התאריך "שנת ה'תתר". וזאת לכד מכו"כ העתקות שלא נרשם בהן כל תאריך. ביניהן ראוי' לציון מיוחד ההעקקה אשר בכת"י מס' 1064 — הוא ה[ס]פר [נודע בשערים] הנוכר ברשימת מוהרי"צ הנ"ל — שבהעתקה זו כתובות כמה תיבות בכתי"ק אדמו"ר הצ"צ, וכן באו בה סימונים מידו הק' במקומות שלשם שייכות הגהותיו שנרשמו במקו"א. מאמר זה (עם הגהות הצ"צ) נדפס באור-התורה שמות עמ' קיט ואילך (וצ"ע שבמקומות רבים נוסח זה אינו תואם את הנוסח המוגה ע"י אדמו"ר), וקיצורים עליו, וכן מעט הוספות — באות"ת שמות עמ' כ'תתצ.
בש"ק וארא תשי"ב אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א את המאמר ד"ה וארא המיוסר על המאמר הנ"ל והגהות הצ"צ שעליו — ובתוספות מדילי' (ראה הנעתק משי"פ וארא תשי"ב ב'מפתח מאמרים' של כ"ק אד"ש, עמ' 32).

כאן נדפס המאמר בנוסח שהוגה ע"י אדמו"ר הזקן, ובין חצאי ריבוע נוספו — לפי העתקות אחרות — התיבות החסרות במקום שהניר קרוע. התיבות והמשפטים שנכתבו בגוכתי"ק של אדמו"ר צמח, נדפסו כאן במורדש.

תחת המאמר נדפסו הגהותיו של הצ"צ, ובסופן הגהות ספורות מאשר הגיה עליהן הרה"ק ר' הלל מפאריטש (במאמר ד"ה וארא הנדפס בספרו 'פלא הרמז', שמות, עמ' מד ואילך). ועוד הוספו וליקטנו כמה משפטים מדרוש וארא תשי"ב הנ"ל — ברברים שיש בהם משום תוספת ביאור לענין — וזאת למודעי כי מאמר זה הוא מרשימות השומעים ולא הוגה ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א.

ובכל זאת עדיין לא יצאנו ידי חובתנו כאשר לכירור מקחו של רבנו הזקן בדרוש נכבד זה, וזמן הראוי להשוות היטב את כל כה"י אשר בידינו היום (הן אלו שבלי הגהות הצ"צ והן אלו שעמן), ואנחנו רק התחלנו במלאכה.

(היוצאת בס' נאבץ בסעיפים פ"א')

• ମିତ୍ର ମିତ୍ରା ନିରାପତ୍ତିରୁ ବିମୁକ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ସେ ନିଜର ସାହସ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ।

הכתב, הפנים (כצנח, מסד הוא כ"ץ צנח, הנכ"ל) (אח, אצמ"ל)

מ.א.פ.ל.א. (א) כתב יד יצחק, להבהרות חז"ל הלכך והן השיטות.

הנא ט"ק כ"ק אב"ד הגב"ד זצ"ל ופ"ק ז"ל.

230. 5/12/19

בא ביכולת אברהם אבינו א"ת אברהם אבינו א"ת אברהם אבינו א"ת

[את זו דרש אדמו"ר בשבת שמברכין שבט שנת תקנ"ד]

וַיֹּאמֶר אֶל אַבְרָהָם וְגו' בְּכָל שָׁרִיד וְשָׁמִי הוּיָהּ לֹא נִודַעְתִּי וְגו' וְהוֹצֵאתִי [אתכם מתחת סבלות מצוקרים וגו' וידעתם כי [אני הוּי' וגו'. וצ"ל] הלא גם אצל האבות כת' וירא אליו הוּיָהּ, וגם להבין איך יזכו למדרגה גדולה זו ביצי"מ שנאמר וידעתם וְגו'. אך הענין הוא ע"פ מארז"ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין, ולכאורה אינו מובן הלשון ואם לאו כו' דמשמע דלא סגי בלא"ה הגם שלא יהי' בידם חטא ועון כלל. אך הנה כת' לֹא יָדַח מִמֶּנּוּ נָדַח מִמֶּנּוּ דִּימָא, שֶׁכֶּל הַנִּיצוּצוֹת שֶׁבְכָל נַפְשׁוֹת יִשְׂרָאֵל סוֹפֵן לְאַשְׁתַּאֲבֵא בְּגוֹפֵא דְמַלְכָא [ממש] בְּצַאתָן מִהַגּוֹף, בְּגַלְגּוֹל זֶה אוּ בְּגַלְגּוֹל אַחֵר, וְלֹא סָגִי בְּלֹא"ה. אֲךְ אִיךְ תִּהְיֶה זֹאת הַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא בְּכַחַי גְּבוּל וְנִכְרָא מִשְׁתַּאֲבֵת בְּגוֹפֵא דְמַלְכָא א"ס ב"ה לִהְיוֹת לְאַחֲדִים מִמֶּשׁ, הִנֵּה מוֹדַעַת זֹאת מ"ש בּוֹהֵר ע"פ וַאֲבִרְהָם זָקֵן בָּא בִּימִים, וְהוּא ע"ד מ"ש יָמִים יוֹצְרוֹ וְלֹא אֶחָד בָּהֶם. כִּי הִנֵּה הַיָּמִים הֵם בְּכַחַי לְבוֹשִׁין לְהַלְבִּישׁ נִשְׁמַת הָאָדָם, וְהֵם הֵם הַתּוֹרָה וּמִצּוֹת אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם בָּהֶם לְהַמְשִׁיךְ עֲלֵיו אַחֲדוּתוֹ ית' לְהַבְטִיל וּלְהַכְלִיל בְּאוֹר ה' א"ס ב"ה בְּכָלֹת הַנֶּפֶשׁ מִמֶּשׁ כֹּנֵן בְּפָנֵי הָאֲבוּקָה לְאַשְׁתַּאֲבֵא בְּגוֹפֵא דְמַלְכָא, דְּהֵינּוּ שֶׁתֵּהָא נַפְשׁוֹ הָאֱלֹקִית מִיּוֹחֲדַת כִּיחוד גָּמוֹר וּבִאֲחֻדוֹת אִמִּיתִי בְּמִקּוֹר חִיּוּתָהּ חַיִּי הַחַיִּים ב"ה, וְהִיוּ לְאַחֲדִים מִמֶּשׁ ע"י הַתּוֹרָה וּמִצּוֹת שֶׁהֵם הֵם הַמְּמוּצָעִים הַמְּקוֹשְׂרִים וּמַחְבְּרִים נַפְשׁוֹ הָאֱלֹקִית הַנִּגְבַּלֶּת בְּגֵדֵר גְּבוּל מְקוֹם וּמְלוּבֶשֶׁת

הגהות אדמו"ר הצמח צדק

ולכאורה אינו מובן... הגם שאין בידם חטא ועון כלל: ועמ"ש מזה סד"ה כי ההרים ימושו.

כתי' [בש"ב סי' י"ד י"ד] לא ידח ממנו נדח: ומבואר בספרים שזה הי' ענין גלות מצרים בחומר ובלבנים, שהם היו גלגול דור הפלגה שהם היו נשמות גבוהות וחטאו באמרם הבה נלכנה לבנים כו' נבנה לנו עיר ומגדל כו' וחשב מחשבות לבלתי ידחו, ע"כ הביאם בגלגול גלות מצרים ותקנו זה ע"י בעבודה קשה בחומר ובלבנים, וכמ"ש בפע"ח שער חג המצות ובשל"ה במסכת פסחים דקס"ה. אך פ"י ממנו נדח, ממנו דוקא [וכו' כמ"ש בפנים].

לאשתאבא... בצאתם מהגוף: כמ"ש כי לא יראני האדם וחי, בחייהם אינם רואים אבל במיתתם רואים. ועמ"ש מזה כביאור ע"פ אם בחקותי.

מ"ש בזה"ק ע"פ ואברהם זקן... ולא אחד בהם: ע' זח"א צ"ט א' קכ"א ע"ב ובהרמ"ז שם ויחי רכ"ד סע"א רל"ג ע"ב. לבושינ... התורה ומצות... לאשתאבא... ביחוד גמור: כי הנה הנשמות שעלו במחשבה הנה המחשבה היא ג"כ רק לבוש לנפש, וכמו"כ למעלה נלקחו מבחי' לבושינ תקינת לון דמינייהו פרחין נשמתין כו', וירידתה בגוף הוא צורך עלי' שעייז יתעלו לאשתאבא בגופא דמלכא שהן ע"ס שבהן מלוכש הקו מאור א"ס ב"ה. וכמ"ש מזה בד"ה מקושש עצים ובתו"א פ' יתרו בד"ה זכור ושמור בד"א נאמרו. ומה שעלי' זו ע"י תומ"צ היינו לפי שהרי המצות הן רמ"ח אברים דמלכא ממש, ומ"מ להיות העלי' מבחי' לבושים לבחי' גופא ממש זהו ע"י התפילה בחי' בירור נה"ב שהוא דוגמת והחיות נושאות כו' את בחי' האדם וגופא לבחי' אוא"ס ממש. וכיון שהם גורמים עלי' בחי' גופא דמלכא לבחי' נשמתא ונשמתא לנשמתא כו', ע' זח"ג בעלותך קנ"ה א', לכן מדה כנגד מדה גם נשמתם שהיא מבחי' לבושים מתעלה בבחי' לאשתאבא בגופא. ועוד כיון שמעוררים העלי' בכחינת א"ס ממש, והוא ית' הכל יכול להיות העלי' מבחי' לבושים לבחינת לאשתאבא בגופא כו', וכמו בתחיית המתים גם הגוף הגשמי יהי' כלי לאלקות כו'. משא"כ מבלעדי המשכה זו מאוא"ס ב"ה א"א להתהפך בחי'

בגוף ונפש החיונית, לדבקה בו ית' ממש שאינו נגבל ואינו נתפס אפי' בשום שכל והשגה, ואי' כ"א ע"י תורה ומצות שהם ממוצעים, שהתורה היא רצונו של מקום והוא רצונו א' והמצות הן איברים דמלכא, ואעפ"כ נשתלשלו וירדו ממקום כבודם ומתלבשים בעניינים גשמיים, ועי"ז יכולים להעלות ולקשר נפש האלקי' שבאדם ולכללה באורו ית'. וצריך לסגל תורה ומצות ואפי' מצוה א' כמה פעמים, כמספר הימים אשר נתנו לו מן השמים כפי שיעור הלבושין הצריכי' לשרש נשמתו. ולכן ארז"ל מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק עליו נאמר הכרת תכרת וגו' שנשמתו אינה יכולה לעלות וליראות באור ה', וכמ"ש בזהר דהוי לבושא חסרא כו'. ומי שאי' לו לעסוק בתורה כל היום מפני שהוא בעל עסק במו"מ, די לו בפ"א שחרית כו', מאחר שלא הזמינו לו פרנסתו מן השמים כדי שיהי' פנוי כל היום הרי כך שיערו לבושי נשמתו לפי מקור חוצבה, דדי לה בפ"א שחרית. משא"כ מי שאפשר לו נענש אפי' על כיטול שעה אחת, כמו שמצינו כמה פעמים בזהר, והיינו מאחר שיש לו פנאי ללמוד הרי הוא צריך לעשות לבושין ואי' לא הוי לבושא חסרא כו'. וזהו ואברהם זקן בא בימים כי מדת אברהם שהיא האהבה לה' לדבקה בו ולהבטל ולהכלל באורו ית' שיהי' בבחי' זקן זה קנה חכמה, שיהא בחי' חכמה בחי' אין דהיינו בחי' אחדותו ית' האמיתי נקנה בקנין נפשו האלקי', להתפשט ולהתלבש בו ממש בכדי להבטל ולהכלל באור ה' ממש וכמ"ש בזהר לאשתאבא בגופא דמלכא, כדבר הנשוא בנפש האדם ונתפס ונקלט בו עד שנעשה עמו לאחדים ממש, הוא ע"י כי בא בימים שהם הם בחי' הלבושי' שעל ידם נקנה בנפשו להתפשט ולהתלבש בו אור א"ס ב"ה ממש ואחדותו האמיתי. וזהו ולא אחד בהם, ולו קרי בוי"ו, שממשיך בחי' אחד בהם בחימים הנ"ל, ולא כתיב באל"ף שאין האחד [האמיתי הוא אור א"ס] ב"ה מתלבש בהם ביחוד גמור ואמיתי כראוי לה לאותה נפש שתוכל לאשתאבא [בגופא דמלכא עד מלאת מספר הימים דוקא שנקצבו לה להיות בעוה"ז כדין לקרות ק"ש כל כך פעמי' ולהתפלל וללמוד כ"כ כנ"ל וליתן צדקה כ"כ. ולכן ארז"ל שמי שלא קרא ק"ש פעם א' מעלין עליו כנאילו לא קרא מימיו, וכן לענין כיטול תורה ח"ו.

אך אין כל אדם זוכה לזה שיהיו כל ימיו שלימים ולא יחסר מהם אפי' שעה אחת ורגע א', והעצה לזה ארז"ל שיהיו כל ימיו בתשובה. וענין התשובה כי שוכה אותיות בושח, וכן תשוב [אותיות בושח]. וכמו למשל כשאדם עושה דברי שטות ואח"כ רואה שאחרים רואין אותו מיד נופל [עליו הבושח] ומתבייש מאד, והכל לפי המכביש והמתבייש ולפי הדבר שנתבייש ממנו. כמו כן כשישיש האדם אלן לבו כל מעשיו ודבנוריו ומחשבותיו אשר לא לה' המה, ויעמיק בשכלו גדולת ה' [אשר הוא ממכ"ע וסוכ"ע וכולא] קמ' כלא חשיב, [ואיך הוא עומד] עליו ורואה במעשיו המגונים בעיניו, וצונפה ומכית כל מחשבותיו ובוחן כליות ולב ולית אתר פנוי מיני', בודאי יפול עליו הכושה ממנו ית'. ובחי'

הנהגות ארמו"ר הצמח צדק

לבושא לבחי' גופא. ועמ"ש בד"ה במדבר סיני באוהל מועד, ומ"ש בד"ה פזר נתן לאבינו. להעיר מענין במאנין דילי' לא אשתמש אלא במאנין דילך, זח"א ר"פ ויצא. ומענין המלאך כשהוא שליח נקרא בשם הוי'. וא"א כ"א ע"י תורה ומצות... בעניינים גשמיים: כענין מצות ציצית של צמר וקלף גשמי של תפילין... ומ"מ צריך ג"כ להעלות התומ"צ ע"י ק"ש ותפילה, שהוא ע"ד והחיות נושאות כו' ואזי דוקא התומ"צ מקשרים ומגביהים לנפש האדם לאשתאבא. וזהו ע"ד הארון ה' נושא את נושאי ומ"מ היו נושאים אותו. וכמו"כ החיות נושאות ומנושאות עם הכסא כו'. ועמ"ש מזה בד"ה אז ישיר, אגוסטוס יושב כו'. ועפ"ז יש להבין ענין הימים, שבכל יום דוקא צריך לקיים המצוה, שכדי להיות העלאת המצות ע"ד והחיות נושאות כו' זהו תלוי בימים, שבכל יום נעשה בירור חדש מנפש הבהמית ומק"ן, כי ששת ימי בראשית נקראו ימי המעשה שהוא ענין הבירורים כמ"ש בד"ה והי' מדי חדש. ומי שא"א לו... משא"כ מי שאפשר לו... ועמ"ש בתו"א סוף דרושי פורים מזה.

כמו שמצינו כמה פעמים בזהר: ומהן בפ' ויקהל דרי"ז ע"ב. להתפשט ולהתלבש בו ממש: ע' בתו"א פ' בא בד"ה בעצם היום הזה כו' צבאות הוי'. ועמ"ש בד"ה והדרת פני זקן. לאחדים ממש: ועמ"ש בד"ה אני ישינה בענין רעייתי.

ולו קרי בוי"ו... ולא כתיב באל"ף...: ע' בתו"א בד"ה משה ידבר פי' ולו בוי"ו, ע"י רמ"ח מ"ע, ולא באל"ף רומז על שס"ה לית. והענין י"ל כמ"ש בזה"א ס"פ חיי דק"כ ע"ב ע"פ בכל צרתם לו צר דג"כ הקרי בוי"ו, שהוא בז"א, והכתיב באל"ף, שהוא א"א כו'. כמו"כ ע"י מ"ע שהן רמ"ח אברים דז"א ממשיכים ולו אחד בהם בחי' ולו בוי"ו, אכן ע"י ל"ת ממשיכים בחי' א"א שהוא מה שלמע' מהתלבשות בבחי' כלים, שיהי' ג"כ מאיר ומתגלה כו'. ועמ"ש מזה ע"פ שימני כחותם, ועמ"ש ע"פ הקול קול יעקב בענין אחד ועד. ועד"ז נתבאר במ"א בפ"י מ"ש כי אל דעות הוי' ולו נתכנו עלילות, דג"כ הכתי' ולא באל"ף והקרי ולו בוי"ו, והיינו ב' בחי' דעת, ד"ע הממשיך מבחי' א"א, וד"ת מבחי' ז"א. קיצור הפרק הראשון: ענין כי לא ירח ממנו לאשתאבא בגופא. כי שרשן מלבושי', והירידה צורך עלי', והיינו ע"י קיום התומ"צ שהם ע"ס וצ"ל תפלה כו' ע"ד ארון נושאי נושא, ע"י שמתחלה היו נושאים אותו וכן החיות נושאות ואזי מנושאות ג"כ. וכן ע"י בירור נה"ב מעלות הכסא ובחי' אדם לא"ס ב"ה ממש, ואזי מתעלות לאשתאבא כו'. לכן במצות וימים תלי'. וזהו כל מי שאפשר לו לעסוק בתורה כו', ואברהם אהבה להיות זקן שקנה חכמה, הוא ע"י שבא בימים, וזהו ולו א' בהם והכתיב. ולא, עשה ול"ת כו'.

בושה זו יש לה כמה [בחי' מרום המעלות] עד סוף כל דרגין, וסביביו נשערו מאד ומדקדקין על עצמן כחוט השערה אשר רואים בעצמן כי פנה לבם ומחשבתן מדביקות וקרבת אלקי' ועבודתו, שבו ויכושו מגדולת ה' העומד לנגדם תמיד. וזהו ויחד לבבינו כו' ולא נבוש לעולם ועד, כי לעולם ועד יש בחי' בושה זו עד רום המעלות בלי יחוד הלב בו ית', פי' ע"ד מ"ש במ"א מענין השתלשלות העולמות עד אין קץ כמ"ש הכל ירון [ממך סלה, וכל מה שהאדם] עולה בהשגתו ותבונתו למעלה מעלה בגדולת [א"ס ב"ה תקטן בעיניו יראתו ודבקותו הראשונה, והיא כאין ממש וכאילו לא] היתה לו שום יראה כלל. וכמשל [הרואה את המלך פתאום שמתבושש מדבורו שדבר בלא ראות]. והנה כת' כי נער ישראל ואוהביו וממצרים קראתי לבני, והענין הוא כמו שאנו רואין עד"מ בן נער אצל אביו, שכל זמן שאביו מראה לו אהבתו ומקרביו באהבה וחיבה יתירה, מתרחב בנפשו לעשות כל מה שלבו חפץ מילין דשטותא נגד רצון אביו, ואף אם אביו מוחה בידו אינו משגיח בו ואינו שומע לקולו. רק אם אביו גוער בו ודוחפו חוץ לבית ואומר לו שאינו אביו וכה"ג, אזי מתעורר ומתגלה האהבה אצל הבן אל האב בהתגלות, וצועק במר נפשו שאינו רוצה ליפרד מאביו בשום אופן, ומכ"ש כשלא יקרא שם אביו עליו לומר אבי. משא"כ כשהבן אצל אביו, האהבה היא בהעלם אצלו מחמת קומץ שכלו שאינו משיג כמו הגדול ששומע לקול אביו בעודנו עמו באהבה והתקרבות. וכך הענין באהבת ישראל למקום ב"ה המסותרת בלב כאו"א מישראל, אינה יוצאת מהעלם אל הגילוי כשהם בבחי' נער שהוא בחי' קטנות, רק אם יתבונן בשכלו שהוא מרוחק מאד מה' בתכלית בשום אל לבו כל דרכיו וענייניו אשר לא לה' המה, וידמה בנפשו כאילו דחפוהו מהסתופף בבית אלקי' ודחוהו לנפול שלא יראה כאור פני מלך הקדוש ית', כאשר יוכל כאו"א למצוא אשמה הגהות אדמו"ר הצמח צדק

וסביביו נשערו... כחוט השערה: ע' פרדס שכ"ט פ"ג גבי פסק כו'. שבו ויכושו מגדולת ה' העומד לנגדם תמיד... בחי' בושה זו עד רום המעלות: וע' בסידור בהערה לתיקון חצות, ובתניא פמ"ג אך היר"ע יראה בושות, וכן ארו"ל ע"פ ולמען תהי' יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, ס"פ יתרו, וארו"ל ס"פ שני דנדרים זו הכושה. וזהו ענין ג' סימנים יש באומה זו רחמנים ביישנים גומלי חסדים, בפרק ז' דיבמות. ובד"ה וטהר לבינו פי' בשם המגיד נ"ע שיראה בושות הוא על דרך מ"ש כתר עליון אף על גב דאיהו אור צח ומצוחצח אוכם הוא קדם עה"ע, שמפני שהכתר הוא למעלה מהעשר ספירות לכך הוא משיג יותר הביטול לגבי א"ס ב"ה איך שאין ערוך אליו דכולא קמי' דוקא כלא חשיב וכל הקרוב קרוב יותר אצלו ית', הוא בביטול יותר, לכך הוא אוכם שמתחשך כמו המראה שחור שאינו נגבחה נגד מראה הלבן. כן הכתר הוא בחי' ישת חושך סתור שהוא אינו נגבחה נגד אוא"ס ב"ה. וזה הבחי' חושך דכתר הוא ענין יראה בושות שמתבייש הכתר נגד אוא"ס ב"ה, ע"ד שבמלכות נאמר אל תראוני שאני שחרחרות נגד אוא"ס ב"ה שבאצילות, כמו"כ הכתר לגבי א"ס המאציל העליון ב"ה. מזה מובן דרש יראה פנימי' שהוא יראה בושות הוא בבחי' כתר, וכ"כ הרמ"ז בפ' וישב ובפ' קדושים שהוא בבחי' ח"ס, והיינו לפי שהכתר הוא בחי' שלמעלה מהשכל וגבוה מכל הע"ס, ע"כ הוא משיג יותר איך שאין ערוך, ולכן נק' יראה זו יראה פנימי' שהוא נמשך מפנימי' א"ס ב"ה מה שאינו מושג כלל, רק בבחי' ח"ס מושג קצת איך שאין ערוך כו'. וזהו"ע רישא דלא אתיידע כו', שמתבייש הכתר לגבי בחי' זו, וכענין שאמרו בגמ' פ"ה דב"ב דע"ה ע"א שכל אחד נכוה מחופתו של חברו אוי לה לאותה בושה כו' פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה אוי לה לאותה בושה כו'. ועד"ז יובן שבבחי' בושה יש לה כמה בחי', וידקדק על עצמו כו' כאשר ישים אל לבו איך אפילו כ"ע דאצילות אוכם הוא ומתבייש נגד אוא"ס ב"ה. וזהו ענין הוי' הוי' ופסיק טעמא בינייהו, והרי החכמה נק' עדן שלמעלה מגעה"ע אין ערוך לגבי ח"ס וכתר כו', וא"כ יבין איך ראוי להתבושש ולהכלם על שרואה בעצמו כי פנה לבו מדבקות הוי' כנ"ל.

וכמשל הרואה... שמתבושש...: ועיין מ"ש בזה בד"ה וספרתם לכם שמבחי' זו יבוא לעורר רח"ר על נפשו כו', ובד"ה והנה מנורת זהב נתבאר שזהו ענין כתישה וביטוש, וזהו ענין התשובה שהיא אותיות בושות. וז"ש רז"ל ספ"ק דברכות די"ב ע"ב כל העושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עוונותיו כו' יעו"ש, דלכאורה אינו מובן איך ע"י שמתבייש בה מוחלין לו. ולפמ"ש דתשובה הוא בחי' בושות שמתבייש מפני ההתכוננות בגדולת א"ס ב"ה כנ"ל, אתי שפיר. וזהו יראה פנימי' שלמעלה אפילו מאה"ר. וע' בד"ה שימני כחותם שזהו"ע חותם שוקע שמלמטה שע"ז נמשך אור המשכה עליונה מאד. כו', לכן בזה הוא ממלא כל הפגמים שעשה ע"י שביטל מ"ע כו' שהם בחי' לאשתאבא בגופא דמלכא, שע"י בחי' בושה וחותם שוקע הנ"ל ממשיך גילוי עצמיות אוא"ס שלמעלה מבחי' ההארה המלוכש בע"ס הנקרא גופא כו'. והגם שלעיל נתבאר שגם בענין המצות יש העלאה דנה"ב דוגמת והחיות נושאות את הכסא, אך לא כל ההעלאות שוין, כי תשובה בחילא יתיר כמ"ש בד"ה יונתי בענין קומי לך כו' הראיני כו'. ועוד זאת כי והחיות נושאות זהו חותם בולט שמלמטה וממשיך מלמעלה חותם שוקע בחי' שערות דא"א, אבל התשובה בחי' בושה חותם שוקע שמלמטה ממשיך מלמעלה גילוי עצמיות אוא"ס ואנת הוא ממלא כל שמהן כו'.

קיצור הפרק השני: ענין שצריך להיות תשובה אותיות בושות, ולא נבוש לעולם ועד. יראה בושות שרשה מכתר עליון אוכם הוא, ע"ד פני משה כו' אוי לאותה בושה. וזהו כל העושה דבר עבירה ומתבייש מוחלין לו. בושה חותם שוקע ממשיך חותם בולט שמלמעלה כו'.

נער שהוא בחי' קטנות: וכמ"ש ברכות ר"פ וישב ע"פ והוא נער, עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו כו'.

בנפשו אשר בשבילה הוא ראוי לכך, כל חד וחד לפום שיעורא דילי' וכנ"ל בענין הכושה, ואזי יתעורר אצלו בחי' האהבה בהתגלות לבו ביתר שאת, ויצעק אל ה' בצר לו מאהבה רבה להבטל ולהכלל באורו ית', שאינו רוצה להיות נפרד חי' מאחדותו ית' כי ישראל נקראו בניו למקום. וזהו וממצרים שהוא בחי' מיצר וקטנות קראתי להיות לבני כאהבת הכן אל האב, שעי' מתגלה האהבה ביתר שאת ומעלה. ועי' אמרו יש קונה עולמו בשעה אחת, כי האהבה הראשונה הבאה מחמת הימים שנקנה לו בקנין נפשו המשכנת אלקותו ית' להתפשט ולהתלבש בו, היא נק' אהבת עולם בחי' נפשי אויתך וגו', שהוא ענין התפשטות המשכנות אלקותו ית' לחיות נפש האלקי' שבאדם כפי אשר תוכל שאת לפי שרשה ממקור חוצבה ולפי ריבוי הכלים והלבושין של תורה ומצות. ונמשך משם אל שדי ע"ש שמשפיע לעולמות שפע חיותם די והותר להיות חיים וקיימים, וכמ"ש והריקותי להם ברכה עד בלי די שניבילן שפתותיכם לומר די, והיא בחי' ממלא כל עולם. [משא"כ] אהבה זו מבחי' תשובה היא בחי' אהבה רבה וגדולה מאד, יותר מכדי ערך הכלי של נפשו מעשיו, שהרי אין לו מע"ט, אלא ע"ד יתרון האור מן החשך, שאור האהבה המתגלה מתוך [החשך תא] יור ביתרון אור ומעלה יתירה בלי שיעור וגבול. ולכן אהבה זו נמשך משם הוי"ה שהוא [מהוה כל ההוקיות ואינו נכלל ונתפס בשום מדה וכלי כלל ואינו בבחי' וערך השגה כלל, כי לית מחשבה [תפיסא כלל] (כ"א כאשר תפיסא ע"י תורה ומצות שהם בחי' הלבושין שירדו ונשתלשלו בבחי' ממכ"ע).

[ולתוספת] ביאור הנה שם הוי"ה ב"ה מורה היה הוה ויהיה בהשואה ממש [כמו קודם] בריאת העולם ואחריו שאין עוד ואפס ממש זולתו, כך הוא עתה [ממש לפניו] ית' דקמיה כלל ממש חשיב כולל. וכשיעמיק האדם להתבונן בזה באמת לאמיתו, אזי יהיה בעיניו כרשע למפרע [שה' רחוק מה' והלך חש] כים ולתאוה יבקש [נפרד], אף שאינו באין פור חי'. ועי' [יתמרמר במרירות נפשו] על העבר שכלה ינמו בחשך, ויצעק אל ה' על העתיד מעומקא דליבא לדבקה בו, לייכלל וליבטל באורו ית' בכלות הנפש בצמאון לה', כמו העיף וצמא במדבר [ד] ייקא. וז"ש ממעמקים קראתיך, וכמ"ש בזה"ק דבעלי תשובה משכי לקב"ה עליהו בחילא סגי לאתקרבא למלכא כו'.

הגהות ארמו"ר הצמח צדק

ויצעק אל ה'... שאינו רוצה להיות נפרד: וע' במד"ר שמות ע"פ חושך שכטו שונא בנו כו', וע' ברכות ס"פ מצורע בירושלים לא קיימתם מצות זיבה כו' על אותה שעה הוא אומר כולך יפה כו'. וז"ש זכרי' והנה מנורת זהב כולה שזכו לבחי' זו ע"י גלות בבל דוקא כמ"ש ברכות ע"פ וזאת התרומה זהב זו בבל כו' ע"ש. וממצרים שהוא בחי' מיצר וקטנות קראתי... [מחמת שסכלו שם הגלות] שעי' מתגלה האהבה ביתר שאת: ויובן זה עפ"ש בבה"ז פ' קרח על המאמר שם דקע"ח ע"ב תו הוא דא עתיקא אלמלא דינא כו' שזהו ענין אעא כד לא סליק ב' נהורא מבטשין לי', שעל ידי השמאל דוחה יוכל להעלות מתכלית השפלות מה שאין כן על ידי הימין מקרבת כו'. ועיין בתורה אור פ' תשא על פסוק שמאלו תחת לראשי שדוקא על ידי שמאל דוחה שהי' לו מתחילה, ירום ראש לבוא לבחי' בכל מאדך. ועמ"ש בפ' נח ע"פ מים רבים לא יוכלו לכבות כו'. ועמ"ש עוד מענין שמאלו תחת לראשי בד"ה שוש אשיש וכד"ה ביום השמיני עצרת. ולכאורה בענין פי' כי נער ישראל מוכח במדרשים דאדרכה שאזי תגדל האהבה ביתר שאת מהיותו גדול, כמ"ש ברכות פ' שופטים דרצ"ה. ובפ' נשא פי"ב דרנ"ז ע"ד ובזח"ב ס"פ בא מ"ג ע"א פי' כי נער ישראל היינו ישראל זוטא שהוא ז"א, אבל ישראל סבא שהוא בחי' חכמה שבו הארת עתיק הנקרא סבא עתיק יומין כו'. וכ"כ בפ' ויקהל דרנ"ז סע"א שמע ישראל ישראל סבא בגין דאית זוטא כי נער ישראל כו'. ולפמ"ש בד"ה יונתי י"ל כי זהו ב' בחי' שיש בהנשמה, הא' שרשה ומקורה למעלה והוא רק בחי' מקיף על הנשמה המלוכשת בגוף, זהו הנקרא ישראל סבא, והנשמה המלוכשת בגוף ונה"כ נקראת ישראל זוטא. וע"י ק"ש ותפלה מתקרבת הנשמה שבגוף לשרשה ומקורה, וזהו שמע ישראל ישראל סבא כו'.

וא"כ לפ"ז פי' כי נער ישראל היינו שאין בו התקשרות זו בק"ש ותפלה לבוא לבחי' רעותא דליבא שעי' יהי' בבחי' שמע ישראל סבא כו', והעצה לזה ע"י שמאלו תחת לראשי אותיות ישראל, שעי' הדחי' ירום ראש לבוא לבחי' ישראל סבא. וזהו וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח כו' שצ"ל עצות לזה (ועמ"ש בתו"א ס"פ וישב ע"פ וגם אתה תדין את ביתי כו').

ועי' אמרו יש קונה עולמו בשעה אחת: (שעי' ממשיך מבחי' וישע הוי' והוה רעווא כו', ולכן א"צ לבחי' ימים ע"ד בא בימים כו', כי זה ממשיך מקורא דכולא רעווא דכל רעוין מקור ושרש הרצון המלוכב בתומ"צ, כמ"ש בד"ה תקעו בחדש שהרצון העליון יש לו ב' בחי' כו'). וכן איתא בזהר זכאין אינן מארי תיובתא בשעתא חדא וברגעא חדא כו'. ונמשך משם אל שדי: וכונודע שבחי' אל שדי הוא ביסוד ונקרא צדיק יסוד עולם, וע"כ ע"י הלבושים מתומ"צ שזהו בחי' צדיק נמשך בחי' וארא כו' באל שדי כו'.

קיצור הפרק השלישי: ולבוא לבחי' תשובה זו, כי נער ישראל, ולזאת צריך להיות שמאל דוחה. וזהו ממצרים קראתי לבני. הוא דא עתיקא, מבטשין, שמע ישראל סבא מקור הנשמה. ועי' יש קונה עולמו בשעה אחת, וישע הוי', רעווא רכל רעוין. וזהו ההפרש בין אני אל שרי לבחי' הוי'.

וכשיעמיק האדם... כרשע למפרע...: וע' בתו"א פ' יתרו בד"ה מראיהם ומעשיהם גבי ולכן כשעולה מגעה"ת לגעה"ע כו' וכך יש אלפים מדרגות כו' ע"ש, וכד"ה ויהי מקץ הראשון גבי ומה אם לא בא כו' הבא לדבקה בו כו' ע"ש.

וזהו השיב אחור ימינו מפני אויב, כי להיות דרישת האהבה [מתוך החשך ע"י שרואה בנפשו נכח נדחית לחוק, הוא] שלא כענין שארז"ל שמאל דוחה וימין מקרבת, שהאהבה שהוא בחי' ימין הוא מחמת התקרבות, [אלא היינו דוקא כשישראל הם בגדלות השכל, משא"כ כשהם בבחי' נער בחי' קטנות כנ"ל. וע"כ נפלה גם האהבה לבחי' קטנות ולאחוב דברים זרים בענייני הגוף שהוא האויב, וכמ"ש כי הגדיל אויב דהיינו שהאויב נעשה בחי' גדול בעל שכל, ויש לו בחי' מוחין גדולות (כמ"ש לא נתמלא צור) להעמיק דעת בעניינים גשמיים ותאוות העולם הזה וצרכי הגוף ונעשה חזק ובריא אולם, אשר ע"כ הוצרך אצלו לירד פלאי האהבה לבחי' אחוריי, כדי להעלותו מן הארץ החומרי ההיא ולקשר נפשו ולדבקה בה' חיי החיים ע"י כי משם ידרשנה האהבה ע"י העמקת הדעת בזה הענין עצמו איך נפל מטה מטה מאד בבחי' גלות, ויצעק אל ה' ויתבושש מגדולתו כנ"ל.

הגהות אדמו"ר הצמח צדק

וע"כ נפלה גם האהבה וכו'. [בהעתקות האחרות באו הדברים בנוסח שונה, והוא ניתן כאן עם הגהות אדמו"ר הצ"צ שעליו].

והענין כי הנה ארז"ל שלא נתמלא צור כו' כי גלו לאדם שכינה עמהם ותרד פלאים להחיות נפשות האומות להגביה כנשר קינו, כי יעקב חבל נחלתו וכאשר עוסק בעניינים גשמיים ותאוות עוה"ז בחי' אה"ע, מוריד הארת ניצוץ אלקי להתלבש ולתת חיות לאוה"ע שהם מבחי' זו (כמ"ש מזה בד"ה ואני נתתי לך שכס אחד. וע' מענין ותרד פלאים בעה"מ שי"א רפ"ח שירדה לעשי' לקליפות כו' ובשי"ג פמ"ו דע"ט ד'), ובפרט כשמעמיק דעתו ומחשבתו בעסקי משא ומתן אזי מוריד בחי' חב"ד ונעשה בחי' מוחין גדולות (לתאוות) לאומות העולם. וזהו כי הגדיל אויב (באיכה סי' א' ט') דהיינו שהאויב שהוא ענין (יצה"ר) צרכי הגוף ותאוות העוה"ז, נעשה גדול ובעל שכל ויש לו מוחין גדולות (וע' בע"ח שער מיעוט הירח ספ"ב שנעשה עי"ז ע"ס בקליפה כו', וזהו"ע עשר קרנות הנזכר ברכות באיכה ע"פ גזע בחרי אף שנגדעו מירשאל וניתנו לעכומ"י, כי מלכות דאצילות נק' קרן כמ"ש בזח"ג דק"כ בענין ובא לו לקרן, וע"ס שבה נק' עשר קרנות כו'² וזהו"ע כי הגדיל אויב). ואי לזאת, כדי לתקן בחי' זו להיות לע"ל תרוממנה קרנות צדיק, הוא ע"י שהשיב אחור ימינו עד עת קץ (וע' מענין השיב אחור ימינו ברכות פ' דברים דרפ"ז ע"ב שם משמע דקאי על השכינה, וכ"מ ברכות באיכה ע"ב ג' בענין פ' קץ הימין שהיא משועבדת כו'. ובפתיחתא שם נ"ה משמע דקאי על הימין ממש שהוא החסד, וכן משמע בזח"א קס"ג ע"ב ובזח"ג ע"ד א', ר"י אמר בשעתא דאסגיא זכאין בעלמא כתי' שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקי, ובזמנא דאסגיא חייבין בעלמא כתי' השיב אחור ימינו. דהיינו שאין החסדים מאירים בכנס"י. וזהו עת לחבק ועת לרחוק מחבק, וכמ"ש ע"ז ברכות בקהלת דצ"א א' עת לחבק דכתיב וימינו תחבקי ועת לרחוק מחבק דכתיב וריחק הוי' את האדם, בישעי' סס"ו. וענין פ' וימינו תחבקי נתבאר בד"ה אז תשמח בתולה במחול, שימין עליון הוא בחי' אה"ר שלמעלה מן הטעם ודעת, מתגלה ומאיר למטה בגילוי הלב שלא יהי' בבחי' נפרד ממנו ית'. וזהו תחבקי כמשל המחבק את חברו שלא ילך ממנו, וזהו ענין הסוכה בחי' הוי' צלך. וכן נתבאר בד"ה ביום השמיני עצרת ובר"ה ושאתם מים בששון וסד"ה שוש אשיש בהוי'. ועמ"ש סד"ה בהעלותך פ' ושמן ימינו יקרא, שמן הוא התורה ממשיך ימינו של הקב"ה, כי אבא מלביש חסד דא"א. ובר"ה ואהי' אצלו אמן נתבאר שהימין גנוז בתורה, וזהו וימינך מקרב חיקך כלה, וזהו כמ"ש בזח"ב בשלח ג' א' וכי אפשר דהשיב אחור ימינו כו' ע"ש. ועמ"ש בד"ה שימני כחותם ענין וימינו תחבקי הוא רצונות תש"ר כו'. והנה מבואר בד"ה הסיבי עיניך מנגדי שהם ישראל מקבלים מבחי' פנים יאר הוי' פניו אליך, כי באור פניך נתת לנו תורת חיים, משא"כ עובדי ע"ז אין להם בחי' פנים כלל וכל החיות שלהם רק מאחוריים כו'. וזהו השיב אחור ימינו שלא יומשך הימין בבחי' פנים וריחק הוי' את האדם, כ"א העכומ"י היונקים מבחי' אחוריים הם מקבלים מבחי' הימין מבחי' רוב חסד כמ"ש בתו"א פ' בשלח.

והנה ריחוק זה דעת לרחוק מחבק הוא אינו דין קשה, אלא אדרבה הוא אהבה נפלאה. וכמ"ש באגה"ק סי' כ"ב שע"ז נאמר כי את אשר יאהב הוי' יוכיח, וכמו אב הרחמן חכם וצדיק המכה את בנו כו' שהוא ממש כמו מלך גדול ונורא הרוחץ בעצמו וכבבודו את צואת בנו יחידו מרוב אהבתו כמ"ש אם רחץ הוי' את צואת בנות ציון כו' ברוח משפט ע"כ לשונו. וכמ"ש ברכות ר"פ שמות שזהו"ע חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר, והוא ענין החסד שבגבורה או גבורה שבחסד שיש בו פנימי' האהבה יותר מעצם החסד, עד שמחמת האהבה הנפלאה משנה טבעו ואהבתו שבטבעו לבנו, להראות לו דין וכעס וריחוק שזה נגד טבע האב לבנו יחידו, וכדי להיות שינוי הטבע מוכרח להיות מחמת עוצם האהבה הנפלאה כו'. ושרשה מגבורות דע"י³ כי לית שמאלא בהאי עתיקא. ועז"נ הנותן שלג כצמר והשלג יש בו תוקף הלבנונית יותר, ובשרשן הגבורות גבוהים מהחסדים כמעלת הזהב על הכסף. ולכן מזה יעורר ג"כ באדם אהבה כמאמר רז"ל לקבולי בשמחה, וכמ"ש באגה"ק שם.

וזה"ל שמצאתי מזה, ויש להבין למה יקבלם באהבה דוקא, הענין הוא דידוע דקן השמאל הוא בג"ה כו' ובינה מיני' דינין מתערין היינו ששרש דרשן הדינין מבינה מתערין. וע"י השמחה שע"י הבינה דוקא כמ"ש אם הבנים שמחה, נמתקין עי"ז הדינין בשרשן. ודוקא ע"י השמחה שבהתבוננות רשפי אש בהתלהבות אורה ושמחה הנגלית הוא שממתקת בחי' הדינין של היסורין בשרשן. אבל בבחי' אהבה והחדוה שאינו בבחי' גבורות והתלהבות הנק' שמחה לא יומתק עי"ז הדינין

והנה ענין גלות מצרים, "כי יש בחי" מצרים ופרעה בקדושה כנגד מצרים ופרעה שבקליפה, כי זה לעז"ז עשה האלקי וזה נמשך מזה. כי מחמת שפרעה בקדושה הוא גילוי אלקות כמ"ש בזהר דאתפרעו כל נהורין, לכן נמשך ונשתלשל מרום המעלות עד סוף כל דרגין עד שנעשה למטה בקליפה מן ההפך אל ההפך לגמרי, בחי' השכחה לא ידעתי את ה'. ולכן ארז"ל ע"פ וירא אלקי את האור כי טוב כי טוב לגנוז, וכמ"ש ואת צנועים חכמה וכת' כבוד אלקי' הסתר דבר. ומצרים שבקדושה הוא בחי' מיצר וקטנות שבקדושה, שמסתפק בתורתו ועבודתו שלומד בתורה ועובד ה', היפך מ"ש ואתהלכה ברחבה שהוא בחי' מוחין דגדלות. וכת' כי פקודיך דרשתי, דהיינו כמו למשל אדם שהולך על אם הדרך אשר ידע בה תמול שלשום ואעפ"כ שואל ודורש עלי' כמסתפק, כי ירא לנפשו שמא הוא תועה בה. כך אמר דוד ואתהלכה ברחבה כי פקודיך דרשתי, שאני דורש ושואל תמיד שמא לא יצאתי ידי חובתי עדיין. ומחמת בחי' מצרים שבקדושה נמשך ונשתלשל עד שנעשה למטה בקליפה ערות הארץ דהיינו בחי' פגם הברית, והיינו כי ע"י שאינו משתדל להרבות תורה ומע"ט ודי לו במה שעוסק, כי לפי ראות עיניו יוצא ידי חובתו ואינו רואה חוב לעצמו, נכשל בפגם הברית שמממאין אותו בע"כ שלא ברצונו במקרה לילה, וכמ"ש אשר מצרים מעבירים. ויצאת מצרים היא בחי' תשובה עי"ז הענין עצמו, כשהוא רואה בעצמו שהוא רחוק מה' בתכלית כנ"ל. ולכן כת' וידעתם כי אני הוי"ה, פי' שתתקשרו ותדבקו בשם הוי"ה כנ"ל. וזהו והבאתני אנתכם אל הארץ אשר נשאתי ידי, כי מחמת שמתחלה ה' בחי' השיב אחר ימינו, הנה עתה ע"י תשובה יתעלה ה' שהיא האהבה בעילוי אחר [עילוי] בנשיאת היד למעלה מן הראש כמו וישא אהרן את ידיו, דהיינו שתתרבה האהבה ותגדל במאד עד למעלה מן הדעת המושג, כי לית מחשבה תפיסא ב'. וגם ישראל יתנעלו במדרגתם יותר ממעלה ומדרגה שהי' להם תחלה [בחי' ישראל עלו במחש', ועתה] יהיו במדרגה יותר גבוה ומעלה מעלה מבחי' המחשבה, ונתתי אנותה לכם מורשה. כי הנה האהבה הבאה מבחי' תשובה היא כמון ירושה שנפלה לו הון רב אשר לא עמל בו, כך הנה האהבה הלזו נוקרבת ה' הבאה מזה, היאן שלא ע"י מעשיו הטובים דבר יום ביומו, כי אם בשעה אחת, ה"ז באה לו בתורת ירושה שהנחיל אותו הקב"ה.

הגהות אדמו"ר הצמח צדק

בשרשן. כי הגם שמבואר בזהר תצוה קפ"ד ע"ב ממשל אבן ספיר, חדוה דבר נש משיך לגבי חדוה אחרא עילאה, ויכול להיות שאם יהי' האדם תמיד במדרגת האהבה וחדות הוי' היא מעוזו לא יבואו עליו דינין בתחלה, אך כדי שיומתקו הדינין שכבר באו א"א ע"י האהבה הנ"ל שמבחי' חסד, לפי שאין מיתוק הדין אלא בשרשו, ושרש הדינין מבינה. והוא התלהבות הגלית בשמחה ברשפי אש כו'.⁴

והיא אהבה נפלאה, ולכן גם האדם ממדרגה ובחי' אחוריים יתעורר כדי להעלות מ"ן מהארץ החומרי' והיא ולדבקה בהוי' חיי החיים ע"י כי משם ידרשוני האהבה, ע"י כשיעמיק דעתו בזה הענין עצמו אשר נפל למטה מטה בבחי' גלות, ויצעקו אל הוי'.

קיצור הפרק הריעי: כאשר יתבונן בהוי' יהי' בעיניו כרשע על שהוא רחוק מהוי'. ענין השיב אחר ימינו כי שמאלו כו' וימינו תחבקני, אכן עת לחבק ועת לרחוק מחבק, אלא ואוהבו שחרו מוסר, והיינו לפי כי הגדיל אויב וזאת השיב אחר ימינו. והוא אהבה נפלאה וגם האדם יתעורר, ויצעק אל הוי'. וזהו"ע יציאת מצרים כי פרעה עורף, השיב אחר כו'.

הגהות הרה"ק ר"ה מפאריטש

1. ובמכ"ק [מאדמו"ר הצ"צ] כתוב, מזה מוכן שיראה פנימי' זאת הוא בבחי' הכתר, וכ"כ הרמ"ז כו' שהוא בבחי' ח"ס כו' (ולפ"ד הכוונה גבו' דעתיק המלוכש בח"ס) ונק' (תהלים י"ט) יראת ה' טהורה כו', וד"ל.
2. והיינו מ"ש בכתבי הארז"ל שבגלות האחרון נפלו ט"ס דמל' בלעז"ז ולא נשאר רק בחי' כתר מל' כו', ומ"ש עשר קרנות כו', כי גם התפשטות הכתר המלוכש ב"ט"ס דמל' נמשך בלעז"ז ולא נשאר כ"א עצם הכתר, ולמטה בעבודת ה' בנש"י, זהו ג"כ ענין הגלות שרצונו ושכלו ומדותיו כולם בגלות כנה"ט להיות יורד למטה בעיני עוה"ז ולא נשאר כ"א עצם נקודת רצונו לה' כו'.
3. ובמכ"ק [מאדמו"ר הצ"צ] שזהו מבחי' גבו' דעתיק כו' ומהו נמשך י"ג מדה"ר שנק' בשם שלג שהוא בבחי' תוקף הלבנונית כו'.
4. והכל לטעם הנ"ל דהשמחה באה מבחי' גבו' דכינה בחי' מקור הגבו' שרשם בבחי' גבו' דע"י תגבורת החסדים, לכן ביכולתם להמתיק הדינין שכבר באו, משא"כ השמחה שמצד החסד אין ביכולתה להמתיק הדינין שכבר באו, רק למנוע שלא יבואו דינים כו' וד"ל.

דרוש זה נאמר גם ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א בש"פ וראר תשי"ב, ויובאו כאן כמה מהמשפטים שיש בהם תוספת ביאור על האמור לעיל. ההבאות הן מתוך הנחה שלא הוגהה ע"י כ"ק אדמו"ר.

(בקושי, איך תתייחד הנשמה עם הבורא): איך יהי' התקשרות הנשמה עם עצמות ומהות א"ס ב"ה, שהנשמה היא גבולית ונכרא, ועצמות א"ס ב"ה הוא בורא וכלי גבול. ובאמת א"א לומר עליו ח"ו בלי גבול, כ"א הוא שלילת הגבול ושלילת הכלי גבול, שלילת החיוב ושלילת השלילה. והנשמה היא גבולית בקצה השני מזה, הנה איך אפשר להיות התקשרות הנשמה עם עצמות ומהות א"ס ב"ה, ובפרט כמו שהנשמה מלוכשת בגוף.

(כביאור הענין שהתומ"צ הן ממוצעים בין הנשמה לבוראה): דתורה היא חכמתו ורצונו ית' והמצוות הן אברים דמלכא, ומ"מ נתלבשו בענינים גשמיים, שגם התורה נתלבשה בענינים גשמיים, דלכן כשבקשו המלאכים את התורה אמרו להם כלום יצר הרע יש בכס, כלום למצרים ירדתם. וכן גם המצוות נתלבשו בענינים גשמיים, דגם המצוות דמוח ולב הרי שיעור מצותן הוא שירוגש בדמוח ולב הגשמי. הנה ע"י ב' הקצוות שלהם, שהם חכמתו ורצונו ית' ואברים דמלכא, ומלוכשים בענינים גשמיים, הנה ע"י היא התקשרות הנשמה בעצמות ומהות א"ס ב"ה. ולכן נקראים המצוות בשם לכושים, לפי שעל ידן דוקא הוא התקשרות הנשמה בעצמות ומהות א"ס ב"ה, שהם לכושים לנשמה שעל ידם היא מתקשרת בעצמו"ה לחזות בנועם הוי' ולאשתאבא בגופא דמלכא.

(כביאור ענין ואברהם זקן): ואברהם זקן בא בימים, בימים שלמים, דזקן הוא זה שקנה חכמה, דזהו ואברהם זקן שהי' בבחי' הביטול דחכמה שהוא בחי' אחדות האמיתי שהוא לבדו הוא ואין זולתו, הנה איך הי' לבחי' זו, הוא ע"י בא בימים כיומין שלמין, דכל יומא ויומא עבדי עבדתי, דבכל יום ויום קיים התומ"צ מה שצריך באותו יום, הנה התומ"צ היו בבחי' הלבושים שעל ידם הגיע לבחינה זו.

(כביאור מה שצ"ל קיום המצוות בכל יום): מה שצריך לעסוק בתומ"צ אפי' מצוה א' כמה פעמים, וכמו בענין התפלות שישנן ג' תפלות בכל יום, ובשבת ויו"ט ד' תפלות, וביו"כ ה' תפלות, שאותן התפלות חוזרות ונשנות בכל פעם ופעם. דלכאורה הרי מעלת הנשמות היא שהן מהלכים, וכמ"ש ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, ולמה חוזרות ונשנות אותן המצוות. אך הענין הוא שהמצוות הן לכושים, ולכן צריכים לעסוק במצוות שהן לכושים הצריכים לנשמתו, שעל ידם תהי' התקשרות נפשו ותהי' העלי' בבחי' הילוך... ומי שאפשר לו לעסוק בתורה כל היום הרי"ז הוראה שנשמתו צריכה יותר לכושים, ולכן הוא צריך להתעסק בתורה כל היום כפי שיעור הלבושים הצריכים לשרש נשמתו. ולכן ארז"ל דמי שלא קרא ק"ש פ"א כאילו לא קרא ק"ש מימיו, דמאחר שלא קרא ק"ש פ"א הרי חסר בלבושים הצריכים לשרש נשמתו, ובמילא חסר לו ההתקשרות עם עצמות ומהות א"ס ב"ה. דזהו ענין התומ"צ שהם לכושים, דע"י קיום התומ"צ בכל יום ויום דוקא כפי מספר הימים הקצובים לו, אז דוקא הוא התקשרות הנשמה עם עצמות ומהות א"ס ב"ה.

(כביאור ענין ה"זכיה" לימים שלמים): אך אין כל אדם זוכה לזה שיהיו כל ימיו שלמים ולא יחסר מהם אפי' שעה אחת ורגע אחד (זהו לשונו של אדמו"ר הזקן). והנה מ"ש רבנו הזקן הלשון זוכה לזה, היינו שהוא ענין של זכות, מובן שהוא ענין שאינו תלוי בבחירה וצריכים על זה זכות דוקא. ע"ד משארו"ל ג' עבירות אין אדם ניצול מהם בכל יום, וא' מהן תלמוד תורה, היינו שאי"ז ענין התלוי בבחירה אלא צריכים לזה סייעתא דשמיא, וזהו מ"ש אדמו"ר הזקן הלשון שאין כל אדם זוכה לזה שיהיו כל ימיו שלמים.

(כביאור ענין הבורשה): כשיתבונן בענין כללות ההשתלשלות ואיך שא"ס הוא למעלה מעלה עד אין קץ ולמטה מטה עד אין תכלית, תפול עליו אימתה ופחד, ויראה שאף שהוא אוהב את הוי' וירא את הוי', מ"מ אין האהבה ויראה שלו נחשבים לכולם. וע"ד הא דאיתא כתרא עילאה אוכם הוא קדם עילת העילות, ופירש רבנו הזקן אז ווען כתרא עילאה דערהערט עילת העילות און ווי עס האט א שייכות צו איר, פאלט אויף איר א אימה ופחד. וכשיתבונן בזה שהוא אינו יודע גם מהות הע"ס, דגם הע"ס יודע רק מציאותם ולא מהותם, ומכ"ש שאינו יודע בחינת כתרא עילאה, ובפרט כמו שהוא לפני הצמצום, דגם בחינת כתרא עילאה כמו שהוא לפני הצמצום אוכם הוא קדם עילת העילות, דענין מה שכתרא עילאה אוכם הוא קדם עילת העילות הוא בכל המדרגות אשר בה, גם במדרגות היותר עליונות, וגם דארטען וואו ס'איז אינגאנצען ניטא קיין מדרגות, הנה גם שם אוכם הוא קדם עילת העילות, ועילת העילות נמצא למטה דוקא, הנה כשיתבונן בזה יראה שכל עבודתו באהוי"ר אינו נחשב לכולם ותפול עליו אימה ופחד ובושה שהו"ע התשובה.

(כבי' מצרים דקדושה): דמצרים דקדושה פירש רבנו הזקן, שלומד תורה ומסתפק בזה שלומד ע"פ שו"ע, ומצות הוא מקיים מצות אנשים מלומדה, זהו מצרים דקדושה שע"י אפ"ל מצרים דלעו"ז.

(כבי' מעלת התשובה): ממצרים דוקא קראתי לבני, שע"י הריחוק דוקא שדוחה אותו לחוץ ואומר לו שאינו אביו, הנה דאס קען ער ניט פועל זיין, וע"י קראתי לבני, דאס רופט בא אים ארויס דעם בני. וזהו מעלת התשובה, שגם מי שאינו זוכה להיות כל ימיו שלמים, הנה יכול להיות התקשרות נפשו ע"י התשובה. ועוד יותר, שההתקשרות שע"י בחי' יומין שלמין היא המשכה בבחי' גבול כפי ערך עבודתו, כפי עבודת התומ"צ שלו וכפי ערך הלבושין כ"ה ההמשכה, דההמשכה היא מבחי' ממכ"ע. אבל ע"י תשובה, שענינה הוא בשעתא חדא וברגעא חדא, ההמשכה היא בלי גבול, שהרי כל מדידה והגבלה יודע שהוא אוכם קדם עילת העילות ורוצה לצאת מזה, א"כ ההמשכה שע"י תשובה שהו"ע ממצרים קראתי לבני, הרי ההמשכה היא בבחי' בלי גבול.

(כבי' וארא גר' בא"ל שדי וכו'): וזהו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא"ל שדי, דהגילוי לאבות הוא שם שדי, שיש בזה כמה מדרגות, ישנו הענין דשם שדי מה שהעולם הי' מתמתח והולך עד שאמר הקב"ה לעולמו די, דענינו הרא' כמו שהוא מצד העולם עצמו, טבע בהעלמו והסתרו. וישנו ענין שם שדי למעלה מזה, הוא מ"ש והריקותי לכם ברכה עד בלי די וארז"ל כדי סיפוקו, והוא המשכת אלקות בעולמות. אמנם ההמשכה היא רק מה ששייך לעולמות, וזהו כדי סיפוקו, ואין זה ענין עשירות. דאף שכדי סיפוקו כולל כל העניינים הנצרכים ואפילו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו, וכ"ה גם ברוחניות כמבואר בחסידות, אמנם כל זה הוא מילוי החסרון בלבד ואינו ענין המותרות, היינו שההמשכה היא כפי ערך העולמות, בבחי' ממכ"ע. אך ע"י גלות מצרים דוקא הגיעו לגילוי שם הוי' שלמעלה מהאבות, דע"י גלות מצרים דוקא הנה ממצרים קראתי לבני, שההמשכה היא בל"ג. וזהו אומרו וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו הוי', דזו תשובה על שאלת משה למה הרעותה לעם הזה, למה הוצרך להיות כל הענין דגלות מצרים. ולזה היא התשובה אני הוי', דתכלית ענין גלות מצרים הוא שיבוא לגילוי שם הוי'. דאף שגם אצל האבות נאמר שם הוי', אך מה שנא' אצל האבות הוא שם הוי' מלשון מהוה, הוי' תתאה השייך אל העולמות, אך ע"י גלות מצרים הגיעו לידעתם כי אני הוי', הוי' דהי' הוה ויהי' כאחד בל"ג. ואיך מגיעים לזה, הנה ע"ז נא' ונתתי לכם מורשה אני הוי', היינו שזה בא בבחי' ירושה. דענין הירושה הוא מצד שיש לו יחס אל המוריש, ואינו נוגע מצב הירוש שלכן גם חרש שוטה וקטן יורשים באם יש להם יחס אל המוריש. וזהו מורשה כי אני הוי', דבכדי להגיע לשם הוי' שהוא בל"ג הוא רק ע"י ענין הירושה. וכמו"כ מורשה הוא גם מלשון ראש, שצריכה להיות ההתקשרות עם ראש העדה, ראשיכם שבטיכם, שע"י ההתקשרות בראשיכם שבטיכם הנה גם חוטב עציץ ושואב מימך יגיעו לגילוי דשם הוי'. אמנם צריכה להיות ההתקשרות בזה, היינו אז מזאל זיך ניט אפרייטן פון דעם מוריש, וכנ"ל בענין התשובה שאינו יכול לסכול מה שאביו אינו אביו און וויל זיך צובינדן צו אים, שזהו ג"כ ענין גלות מצרים כנ"ל, שהר"ע התשובה, שע"י וידעתם כי אני הוי', איהר וועט זיך צובינדן צום שם הוי', הי' הוה ויהי' כאחד, בלי גבול, שפ"ל זה בא ע"י התשובה.

אי חסרא יומא חדא חסרא לבושא חדא

במאמר זה מכ"ק רבנו הזקן, ובביאוריו הג"ל מכ"ק אדמו"ר הצמח-צדק וכו"ק אדמו"ר שליט"א נדון הענין מדוע צריכות המצות להתקיים מדי יום ביומו.

וראה אשר כתב אדמו"ר הצ"צ באחד ממאמריו (ד"ה ויחי, אור התורה בראשית עמ' 2238): ובזה יובן קושיא גדולה מאד עמ"ש הזהר בענין היומין שמהם נעשו לבושי', ואי חסרא חדא חסר לבושא חדא. דלכאורה תמוה, שהרי עכ"פ הלבושי' נעשו ממעשה המצות שמקיים באותן היומין, וכיון שכן אמאי אם עבר עליו יום א' בלא מצוה חסר לבושא חדא, הרי לכאורה יכול הוא שיתקן כשיעשה למחר שני מצות וימלא החסרון שחסר מצוה א' אתמול, וא"כ אמאי חסרא דמשמע שהוא דבר שלא יוכל להתקן ביום המחרת. וקושיא זו הקשה רבינו [הזקן] ז"ל בעצמו ואמר תירוצ' ע"ז, ושמעתי ממנו בזה"ל: יש צדיקי' שיושבי' בג"ע ק"נ שנים ואינן יודעי' זה כו'. וזה התירוצ' נשכח מאתנו ועדיין לא השגנוהו הי' ימלא לנו. אמנם לפמ"ש בתורה זו י"ל ג"כ שיוכן התירוצ' ע"ז... עכ"ל.

ובקונטרס לקוטי רשימות ומעשיות (כפר-חב"ד תשכ"ט, אות קנד) נעתק מכת"י ישן: מעשה שהי' ברורש דמחצית השקל שאמר רבנו הגאון דולן נ"ע על ענין שאמר בזהר ואם חסרא יומא חדא חסרא לבושא חדא, שאינו מובן והלא יכול לעשות כיום שאח"כ ב' מצוות, ותירצ' ע"ז ואמר לכ"ק אדמו"ר שי' [הוא אדמו"ר הצ"צ?] שק"ן שנים יושבים נשמות בג"ע ואינם יודעים עדיין זה, והתפלא מאין שק"ן שנים יושבים כנ"ל. ובגמ' מכות דכ"ד מאן [דעביד להו לכולהו הוא דלא ימוט וכו'].

והאבות נתינת לאותו תנביות הכי ערפי כפי נביות בעי' אעלה שהסברה והסתפחה. (וקנה)
יובן קושיא גדולה מאד עמ"ש הזהר בענין היומין שמהם נעשו לבושי', ואי חסרא חדא חסר לבושא חדא. דלכאורה תמוה, שהרי עכ"פ הלבושי' נעשו ממעשה המצות שמקיים באותן היומין, וכיון שכן אמאי אם עבר עליו יום א' בלא מצוה חסר לבושא חדא, הרי לכאורה יכול הוא שיתקן כשיעשה למחר שני מצות וימלא החסרון שחסר מצוה א' אתמול, וא"כ אמאי חסרא דמשמע שהוא דבר שלא יוכל להתקן ביום המחרת. וקושיא זו הקשה רבינו [הזקן] ז"ל בעצמו ואמר תירוצ' ע"ז, ושמעתי ממנו בזה"ל: יש צדיקי' שיושבי' בג"ע ק"נ שנים ואינן יודעי' זה כו'. וזה התירוצ' נשכח מאתנו ועדיין לא השגנוהו הי' ימלא לנו. אמנם לפמ"ש בתורה זו י"ל ג"כ שיוכן התירוצ' ע"ז... עכ"ל.

דברי הצמח-צדק הג"ל בכתיבת י"ק

משיחות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נבג"מ זי"ע

אטוואצק, חג הפסח תרצ"ז

בחורף תרצ"ז (מיום י"ג טבת) שהה אדמו"ר הריי"צ נ"ע בכמה מקומות מרפא, בוויין ובפאריז, וביי"א ניסן חזר לביתו לאטוואצק (ראה במבוא לאגרות קודש' ח"ד עמ' 8). אודות ימי הפסח דההיא שתא קוראים אנו במכתבו של הרה"ח ר' יחזקאל פייגין הי"ד (אג"ק שם): "בעת הסדרים וגם בסעודות יום טוב נהגנו לכונוס לשולחן כ"ק, והי' שוחח עניי התעוררות, ספורים מרבותנו הקדושים וגם מחסידים הישינים. הנני מכין זה לע"ע, והנני מקוה להוציאה לאור".

העתקה אחת מרשימות השומעים קבלתי מהרה"ח ר' שלום דובער שי' חייקין, ועוד היתה לעני העתקה שרשם א' התמימים בשנת תרצ"ז, אך היא רק מהימים האחרונים של חגה"פ. בכל אחת מההנחות הללו יש דברים שאין ברעותה, והנוסח שלפנינו מורכב משתיהן. במקרים שלא הי' אפשר למזגם, ניתן אחד הנוסחים בתוך סוגרים, וצויין כ"נוסח אחר".

בשיחה זו באו כמה סיפורים מהרה"ק ר' הלל מפאריטש, שסופרו ע"י הרה"ח רד"ז מיקט"ס בקיץ תרנ"ט, ויש להעיר כי במכתבו מיום ט' ניסן תרצ"ז (אג"ק הנ"ל עמ' נא) מביא אדמו"ר הריי"צ נ"ע עוד מסיפוריו של הרד"ז על ר' הלל, אף הם ממה שסיפר בקיץ תרנ"ט.

יצויין כי כ"ק אדמו"ר שליט"א מביא פעמים רבות משיחה זו: ד' פעמים בלוח 'היום יום' (כ"ט אדר, י"ז ניסן, י"ט ניסן, כ"ד תמוז. בכל המקומות הללו לא נרשם ב'הערות וציונים' שמקורם משיחת חגה"פ תרצ"ז, וזאת לעדה על היותה בלתי מצויה; בשנת תשכ"ג הוסיף כ"ק אד"ש להגש"פ (בקטע "מצוה עלינו לספר ביצי"מ") מהשיחה הנ"ל (אך מ"ש בשיחה בענין 'יהבן שואל מה' מביא כ"ק אד"ש בהגש"פ משי' חגה"פ תשי"ג ולא מהשיחה הנ"ל, ובפשטות מפני שהיא מצויה יותר); ב'ראשי פרקים' מתולדותיו של ר"ה מפאריטש שבראש 'פלח הרמון' מביא כ"ק אד"ש את פתגמו של הרה"ק ר"א מהאמיל, אך אין הוא רושם שמקורו מהשיחה דן. ואולי נמצא גם במקו"א (גם אין מביא שם את האמור בשיחה זו שר' הלל החל את נסיעותיו בקאלאניעס בשנת תר"ז¹); כמה פעמים סיפר כ"ק אדמו"ר שליט"א את המעשה שאירע עם ר' יקותיאל ליפליער בערב-פסח אצל אדמו"ר הצ"צ, ואף הוא מקורו משי' חגה"פ תרצ"ז (ואולי נמצא גם בשיחה אחרת. וראה גם בהע' 10 שבמקו"א סופר המעשה בשינוי רב); בשיחת ליל ב' דחגה"פ תשח"י הביא כ"ק אד"ש שני עניינים משיחה זו: א) מדוע אין מברכין על מצות סיפור יצי"מ, ב) ביאור אדמו"ר הצ"צ, ואף לענין הצפנת האפיקומן (קטע זה נדפס גם בהגש"פ לאד"ש [מהדורת תשל"ו] עמ' רנז. המובא בהגש"פ שם לענין 'יתח' – וגם עליו נסמן לשי' חגה"פ תרצ"ז – הוא טה"ד, וצ"ל חה"פ תרח"ץ [וכמ"ש בהגש"פ בפנים]). גם מר ברנשטיין מריגא – ראה בשי' יום שש"פ להלן – נזכר בשיחות כ"ק אד"ש כמי שהי' טובל במקוה קודם קדוש"ל.

ליל ראשון דפסח

ב. אדמו"ר אמר פירוש הא לחמא עניא, שמרומז בזה הי' מיני דגן שעושים מהם מצה. הקשה על הלשון די אכלו בארעא דמצרים, דלכאורה הרי הי' זה ביציאתם ממצרים. ותיירץ כי איתא במדרש שמצד קושי השעבוד לא היו מספיקים עסותיהם להחמיץ, והיו אוכלים מצות. עוד שאל, מהי השייכות של לחמא עניא אל כל דכפין וכל דצריך, והשיב כי בעת שהיו בדוחק לא הי' שייך להזמין אחרים לאכילה, אבל כעת אפשר להזמין כל דצריך. והגם כי גם עתה הנו עדיין בגלות, הנה על זה אומרים השתא הכא וכו'. עוד שאל, מדוע נתקן זה בלשון ארמית, והשיב כי כל נוסח ההגדה הי' עוד קודם, אבל נוסח זה נתקן בבבל. עוד אמר בשם אדמו"ר הצ"צ הא לחמא עניא, שעונה. היינו שיש מקום לבררו

א. אמר כי בהיותו נער נשאל מאביו למה אין מברכין על סיפור יציאת מצרים, ולא ידע, ואמר לו אביו כי גם הוא נשאל מאביו (אדמו"ר מוהרי"ש) ולא ידע, ואמר לו אביו כי גם הוא בהיותו נער נשאל מאביו (אדמו"ר הצ"צ) ולא ידע, ואמר לו כי הוא נשאל מזקינו (אדמו"ר הזקן) ולא ידע, ודודו (אדמו"ר האמצעי) השיב כי דעת הריי"ף בזה הוא כי יוצאים בברכת הקידוש שנזכר בו יציאת מצרים, ויש תירוץ מהרשב"א להיות כי מספיקה זכירה כלשהו. ורבנו הזקן הקשה על זה, כי זהו באשר לזכירה שבכל יום, אבל בליל פסח צריך להיות הגדה וסיפור. ותיירץ אדמו"ר הזקן כי הוא על-דרך שאין מברכין על ברכת המזון אקב"ו לברך ברכת המזון.

1. בקובץ 'הערות וביאורים' דאהלי-תורה (גל' רמח עמ' יט) הקשו שביראשי פרקים' הללו מביא כ"ק אדמו"ר שליט"א כי "בשנת תקע"ח פקד עליו אדמו"ר האמצעי [על ר' הלל] לנסוע וכו", ואילו ב'ראשי פרקים' לתולדותיו של הרה"ח רא"ד לאוואוט (שבראש ספרו **קב נקי** מהדו' קה"ת) כותב כ"ק אד"ש: "והוא [רא"ד לאוואוט] פעל מרביתו **הצ"צ** שהרה"ק ר' הלל זלה"ה מפאריטש... יסע לערי רוסיה הקטנה וכו". ע"כ הקושיא. והנה מקור הדברים הללו הוא בהסכמתו של הרא"ד לאוואוט לסי' **פלח הרמון** ע"ס בראשית: "בשנת תר"ו זכיתי לבקש את אדמו"ר (הצ"צ) ז"ל שיבחר מהרבנים יח"ס הסרים למשמעתו אחד מיוחד ראוי והגון לכך, ויתן לו רשות ויעמים עליו שיסע בכל שנה ושנה לפלך חתסרהאן (ועירות הרחוקות מליבאוויטש) להדריך את אנ"ש בדרכי התורה ועבודה ומדות ישרות. ובי"ה אשר נכנסו דברי באזניו, והבטיחני להוציא הדבר לפועל. ונמשך הדבר משך זמן, עד אשר בחר בהרב המפורסם ר' **הילל** ז"ל מפאריטש. ומאז עד כל ימי חיותו הי' מסבב בחודש אב ואלול בכל שנה בכל העיירות דפלך הזה וכו'" (וזה מתאים עם מ"ש כאן בפנים שתחילת נסיעתו היתה בתר"ו).

הגירות להיות בארץ לא להם. איתא כי אברהם בחר בגלות, ולכאורה הי' לו לבקש רק טוב, שהרי לא הי' עדיין חטא ועון, שלא אמרו לו בניך חטאו. ופי' כי גר יהי' זרעך בארץ "לא להם", היינו שאין זה עבור החטא שלהם, אלא הוא בשביל "יעבדום וענו אותם", שבניי יעבדו את המצרים, וענו אותם לברר הניצוצות שלהם, ויצאו ברכוש גדול, הם הארבע מאות שנה דהיינו ארבע מאות שקל דעפרון. ד. שאל מהו שאומרים אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דינו, הרי התכלית היא המתן-תורה. ואמר שעיקר הכוונה היא אמנם במ"ת, אבל דינו גם בעמידה בהר סיני, שהוא ענין גדול.

יום א' דפסח בסעודה

וכל הדיבורים שהי' מדברים בענין חיזון ופנימי, הי' נרגש עליו כאילו שופכים עליו מים רותחים, אף שהי' משפיע, ולא הסתכל בפני התלמידים איך שומעים, רק זה פעל לטוב על התלמידים. לא מצד השגה או עבודה, אלא כמו עצמי. בשנת תרנ"ז, אחרי חתונתו של כק"ש, בש"ק הי' אצל מוהרש"ב, וביום א' נכנסו אל כק"ש, החתן, לחנוך בהתוועדות חסידים. היו שם חסידים רבים, וביניהם גם ר' זלמן פאדאבראנקער (תלמידו של ר' פסח מאלאסטא-ווקער). ישבו משעה שני ביום, הפסיקו למנחה ומעריב, והמשיכו כל הלילה עד לערך השעה החמשית או הששית בבוקר. ושמעו אז הרבה מעשיות המספיקות לשנים רבות. אך מה שאני רוצה להביא מזה, שכשרצו לעמוד ולהתכוון לתפלה, שאל ר' זלמן הנ"ל "מה החפזון?"... וסיפר כי שמע מר' פסח (אמר עליו כי דיבורו בחסידות הי' פה מפיך מרגליות) כי הוא - ר' פסח - הי' ממחונכי אדמו"ר הזקן שנתחנכו ע"י בנו אדמו"ר האמצעי, ושמע אז מאדמו"ר האמצעי: ואבדתם מהרה וכו' איבוד היינו פארטיליגען [מחי' וביטול], "ואבדתם", איר זאלט פארטיליגען דעם "מהרה" דעם הייליך זיך (ואמר, הגם כי זריזות היא מדה טובה, הן זריזות כשלעצמה והן במה שמביאה, אבל צריכים לידע מתי להשתמש בה), "מעל הארץ הטובה" פון א גוטן רצון וואס מ'האט אויף טאן. ואמר כק"ש, מזה רואים כיצד פעלו דבריו של אדמו"ר האמצעי, עס האט אריינגעגעבן

והי' ליט' עבודה ואמר כי הוא על דרך שאמו אומרת, מוהרש"ב על מדינת אשכנז שהיא לאחר הברור, כי אינו שייך שיבררהו.² שאלו, מדוע הקדימו את ארבעת הבנים לראש ההגדה, הרי לכאורה שייך זה לסיפור יצי"מ. והשיב כי הדי' בנים הם ד' סוגים בלומדי התורה, חכם הוא הלומד תורה לשמה, לימוד לשמה הוא דרגה נעלית, אבל העיקר אשר רוצה האמת. רשע הוא המגלה פנים בתורה שלא כהלכה וכו'. וסוגים אלו אינם שייכים לחג הפסח בדווקא, אך להיות כי מדבר בענין הפסח מבאר סוגים אלו בענין הפסח. ג. ברוך שומר הבטחתו וכו' ידוע תדע. שאל, הלא אברהם אוהבי, ובברית בין הבתרים שכרת עמו אמר לו ידוע תדע כי

א. ענין הנגינה תפש מקום בלויבאוויטש. נגינה היא לשון הנפש. במאמר "וידעת" נתבאר ההפרש בין מחשבה לדיבור, שאותיות המחשבה הן גילוי לעצמו והעלם לגבי הזולת, ואילו אותיות הדיבור הן העלם לעצמו וגילוי אל הזולת. ונגינה היא אותיות הנפש וגילוי. הרה"צ ר' הלל אמר, מי שאין לו חוש בנגינה אין לו חוש בחסידות. נוסח אחר: מי שיש לו חוש בנגינה יש לו יותר חוש בחסידות. וההבדל בין הנוסחים מובן.³

אמאל פלעגט מען זיין פארנומען מיט זיך, היינט פארנעמט מען זיך מיט יענעם, מאכען בעסער יענעם. ניט מאכען באמת בעסער יענעם, דאס איז א מדריגה, אבער מען פארגעסט זיך מאכען בעסער יענעם.

מעט האט זיך געדארפט אין ישיבה פארנעמען מיט נגינה. מען דארף האבען א קביעות אויף דעם, ניט דוקא אין די זמני השמחה, ניט פטרין זמן הלימוד אויף דעם. לויבאוויטשער ניגונים דארפן זיין די משנה פון נגינה, ניט גמרא.

ב. אמר בשם אדמו"ר מוהרש"ב, מה שבשעת פסוקי דזמרה אין נותנים לב להתבונן, ומדחים את ההתבוננות לברכות ק"ש וכד', דבר זה נותן כח שמדחים אותו גם משם. ואמר [מוהרש"ב] דאס איז ניט ווייל דו ווילסט ניט, נאר ווייל מיוויל דיך ניט. המשפיע ר' מיכאל בלינער עמד בשעת מעשה, וזלגו עיניו דמעות. בעת שהי' עומד לשמוע השיחות

2. בסי' מגדל עז (כפ"ח תשי"מ) עמי' תנח, משיחת שמח"ת תרע"ו: מקובלני, שהמגיד ממזריץ' מסר לרבנו הזקן "יחודים" כשביל כל אחד מארצות תבל, פרט לגרמניא שלא מסר לו בעדה שום "יחוד" באמרו, מפני שארץ זאת כבר אין בה כל ניצוץ של קדושה, והיא רעה בתכלית (ועיין בהנסמן שם בהע' 41).

3. אימרתו זו של הר"ה מפאריטש מובאת - מהשיחה דגן - בספר הניגונים ח"א (קה"ת, תשי"ז) עמי' כח אות יח. ותלמידו של הר"ה - הרה"ח רלווי"צ סמינובסקי - כותב בסוף ספרו נתיב רש"י עמי"ש שבת (ירושלים, תרנ"ה): "אמר מורי, מי שאינו יכול לנגן אינו יכול להיות חסיד" (ומכאן נעתק לילקוטי רשימות ומעשיות, כפ"ח תשכ"ט. וראה מ"ש בירשימות דברים' ח"ב עמי' רג). וראה בסי' השיחות תשי"ד עמי' 93: "בכדי צו פארשטיין תניא דארף מען האבען נגינה". וראה ביספר הניגונים הנ"ל עמי' לט אות פא (משי' ש"פ נח תשי"ז) בשם אדמו"ר מוהרש"ב שהי' מנגן - לעתים - באמצע כתיבת דא"ת, "ופ"א אמר: דאס איז צוליב דעם "אפלייג" פון ענין". ובאוה"ת בראשית עמי' תקיד: "...ולכן אנו רואים שמה שאין ביכולת האדם להשיג במוחו, משיג בניגון. שהרי כשלא יוכל להסביר בלשון לזולתו, כשמנגן בניגון יבין זולתו ביותר כו'". וראה בסי' השיחות תשי"ג עמי' 111 שאדמוה"ז תירץ את קושיותיהם של גאוני שקלאו ע"י ניגון (וש"י לתוי"א, בסו"פ כי תשא שבהוספות). ואכמ"ל.

נשמות אשר גם כעבור שנים רבות מזמן שר' פסח שמע זאת
בנעוריו מאדמו"ר האמצעי, און דאס האט נאך געלעבט
בדבריו.
ג. הוא [ר' זלמן?] סיפר כי הי' אברך אחד שאדמו"ר האמצעי
בירכו אז דו זאלסט זיין א בעל-הבית. היינו כי יש שהוא
בעל-בית ויש שאינו כן, כגון אם יש לו בית וחצר הרי בעל-
הבית משתדל שיהי' הכל מסודר, ואם מוצא בחצרו דבר מה,

כפיס עץ או לבינה, מרים הוא אותם ומניחם למשמרת, "עס
וועט צו נוץ קומען". וכך בעבודה, לנצל כל דבר. אדמו"ר
האמצעי לא הי' "נאכגיביקער". וכך חניכו את האברכים.
ד. דרכם של חסידים לדבר במשלים. משל: מל שייך. מוחין,
מדות, צען שלעסער, הונדערט שלעסער, אני חכמה שכנתי
ערמה.

ליל שני דפסח

אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת, שטיבול הו"ע המירוק,
ובכל הגלויות לא נגמר המירוק בהן אפילו פעם אחת, שהרי
הי' צ"ל אחריהן עוד גלות. אבל הלילה הזה – גלות האחרון
– שתי פעמים: יושלם מירוק הגוף ויהי' גילוי הנפש.

ו. שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ או מצה, כי גם אחר
הגלות העבודה היא מצד הנפש האלקית (בחי מצה, ביטול)
ומצד הנפש הבהמית (חמץ, ישות). הלילה הזה – אחר הגלות
האחרון – כולו מצה, ורוח הטומאה תעבור מן הארץ.

ז. שבכל הלילות – הגלויות – אנו אוכלים שאר ירקות,
כמארז"ל כל המקנא פניו מוריקות, והרבה בחי' בקנאה
(ע"ד קנאת סופרים וכד'). אך אחר גלות האחרון יהי' כולו
מרור, הוא קנאה היותר גדולה, ע"ד מארז"ל כל צדיק נכוה
מחופתו של חבירו.

ח. שבכל הלילות אנו אוכלים בין יושבין ובין מסובין, אכילה
הוא בחי' התענוג, ויש דרגות ובחי' בתענוג: יש תענוג סתם
שהוא התפשטות העונג, ויש תענוג עצמי וכו'. וכל הגילויים
שבכל הגלויות היו לפי ערך המדרגות, היו שהגיעו
בעבודתם לאור העונג, והיו שהגיעו לתענוג עצמי. אמנם
הגילוי שאחר גלות האחרון יהי' בבחי' כולנו מסובין, שכל
ישראל יגיעו לבחי' התענוג העצמי.

ט. "הרי זה משובח". "זזה" מורה על מדרי' דקדושה (ע"ד
הנה אלקינו זה), וכל המרבה כו' הרי זה – "זזה" שלו –
משובח.

י. "היו מסובין כו' כל אותו הלילה". אף כי לילה הוא מקבל,
ולכאורה הי' צ"ל לשון נקבה, אותה הלילה. אך לילה זה
הוא ליל שימורים, והוא מדרגה גבוהה, בחי' משפיע, זכר.
יא. שאל אחד המסובים: מהו שנאמר עד שבאו תלמידיהם
ואמרו כו', מדוע לא כתוב בפשטות עד שהגיע זמן ק"ש?
והשיב כק"ש, רבי נקי' מי שיש לו תלמידים, ובלי תלמידים
יכול הוא להיות חכם גדול אבל אין הוא רבי. והנה,
התלמידים היתה עבודתם בבחי' יחודא תתאה, ועבודת
רבתיהם היתה בבחי' יחודא עילאה, והרביים ישבו וסיפרו
ביציאת מצרים עד שפעלו שגם תלמידיהם באו והגיעו
למדרי' ק"ש של שחרית שהוא בחי' יחודא עילאה. והוא ע"ד
המבואר בענין מ"ש ויפול יוסף על צוארי אביו כו' שיעקב
קרא ק"ש באותה שעה, ולכאורה אם הי' אז זמן ק"ש הי' לו
ליוסף ג"כ לקרוא, ואם לא הי' זה זמן ק"ש מדוע קרא יעקב
דוקא באותה שעה, אלא שיעקב בבואו למצרים רצה לפעול

א. האמור בהגדה הא לחמא עניא, הוא ע"ד האמור אצל
יוסף הא לכם זרע. ומבואר הענין שקודם ביאת יעקב
למצרים הי' צריך להיות ענין זה, שהוא ע"ד המבואר בענין
הכאת אור המקיף בפנימי, שהוא התחלת זריחת האור.
והוא נתינת כח לבירורים בגלות מצרים. וכך הוא בענין הא
לחמא עניא, שהוא נתינת כח על כל דכפין ייתי וייכול,
שהאכילה הו"ע הבירורים. ומ"ש כל דצריך ייתי ויפסח, כי
כל דכפין הו"ע המדות ששייך בהן בירור, אבל כל דצריך
הו"ע הדעת שאין שייך בו בירור ויש לדגל עליו. כי בדעת
דלעומת-זה לא שייך בירור. ודבר זה נותן כח להרגיש כי אף
כי השתא הכא, בגלות, אבל לשנה הבאה וכו'.

ב. לפני מה נשתנה כתוב כאן הבן שואל מה נשתנה. ובאמת
בסידורים הראשונים לא היתה כתובה התיבה "נשתנה",
אלא רק כאן הבן שואל מה. ומרומז בזה ענין שם ב"ן ושם
מ"ה.

ג. למה נזכר זה בשם שאלה, ולמה תיקנו זה בשם שאלה.
המפרשים פירשו שהוא ע"ש הפסוק כי ישאלך בנך כו',
והאמת היא כי שאלה היא שלימות החכמה, כי כל כח יש לו
את הגדר המיוחד לו, וטבע החכמה הוא השאלה. כי כך
הטביע הבורא בענין החכמה, ובלא שאלה אין זה שלימות
החכמה. בטבע התמימות והקבלת-עול לא שייך ענין
השאלה, ככתוב תמים תהי', אבל בחכמה זו טבעה
ושלימותה. ומכיון שמצד החכמה יכולות להיות שאלות
שונות, על-כן – כדי לתקן את ענין השאלות שיכולות
להתעורר מצד החכמה – תיקנו שאלות בקדושה עצמה.
והוא ע"ד המבואר בענין אני חכמה שכנתי ערמה, שמאחר
ובחכמה יש גם ערמה, לכן – כדי לברר ענין זה – יש גם
ערמה דקדושה, ע"ד מ"ש לעולם יהא אדם ערום ביראה.
ד. מה שנתקן הא לחמא בלשון ארמית, הוא ע"ד המבואר
בענין שעיר לעזאזל, ששם הוא מקום הקליפות, וידוע שענין
שילוח השעיר לשם הוא ע"ד נתינת חלק לקלי' שלא יקטרגו
(אמר בזה"ל: זיי זאלין קיין קאפ ניט דרייען). וכ"ה בענין
לשון ארמית שהיא לשון חול, וכשנתקן בזה ענין של קדושה
ניתן להם חלקם (כמובן שנתניה זו גופא היא ג"כ בירורים,
אך לפי שעה הוא נתינת חלק להם).

ה. אמר בשם אביו מוהרש"ב שפירש "מה נשתנה הלילה
הזה", לילה היא הגלות שנמשלה ללילה, והיינו כי גלות זה
האחרון נשתנה מכל הלילות, מכל הגלויות, כי בכל הגלויות

שגם במצרים יוכלו לבוא למדריגת ק"ש שהוא יחודא עילאה.

יב. לפי שהוציא את עצמו וכו'. לכאורה הרי גם בשאלת החכם נאמר אשר ציוה כו' אתכם. אך ידוע ההפך שבין עדות חוקים ומשפטים, עדות הן מצות המעידות על איזה ענינים, משפטים הן מצות שהשכל האנושי מחייבן, חוקים הן מצות אשר למעלה מן השכל. ושאלת החכם היא מה העדות והמשפטים כו' אשר ציוה, שהרי עדות ומשפטים הם החכם יכול להמציא מדעתו, ומדוע היו צריכים להצטוות עליהן. והתשובה לחכם היא כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, שבאפיקומן יש דבר והיפוכו: צריך להיות בו שיעור כזית, ונאכל על השובע דוקא, והיינו שמסבירים לו לחכם כי גם המצות אשר השכל האנושי מחייבן, עיקרן הוא למעלה מן השכל, רק מפני שהן ציווי ה'.

יג. ותבואי ותגדלי בעדי עדיים. ותגדלי בתורה, בעדי עדיים הם החידושים שמחדשים, שהם עדיים. ובכל זאת ואת ערום וערי, שאפשר להיות גדול בתורה ומחדש חידושים, ועכ"ז להיות ערום מן המצות. (ע"כ שמעתי מן השומעים).

יד. המלמד ר' שלום [קאייאדנער] שאל את אדמו"ר מוהר"ש מדוע צריכים להטמין את האפיקומן, והשיבו שהרי בסדר ההגדה נאמר "צפון". ושאלו שוב, מדוע צריך שיהי כתוב "צפון" ובגלל זה להצפין, לא יהי כתוב בהגדה "צפון" ולא יצפינו. והשיבו שזה נתינת כח לבער את הצפון בלב האדם, הוא היצר הרע, כמ"ש ואת הצפוני ארחיק מעליכם דמירי ביצה"ר. והאפיקומן נותן כח על זאת, כי כמו שהאפיקומן אין בו טעם, כך העבודה עם נפש הבהמית

אינה צריכה להיות בטעמים שכליים אלא בדרך גזירה: ניט, ניט, יע יע. דהיינו, מה שאין צריך להיות אין צריך להיות, ומה שצריכים לעשות יש לעשות.

טו. אדמו"ר מוהר"ש, עוד בהיותו צעיר לימים, אהב לקנות ספרים. פעם קנה את הספר מגיד דבריו ליעקב, וכשנכנס לאביו הצ"צ שאלו אביו האם יודע הוא ממי הוא הספר הזה, היודע הוא מי הי' המגיד ממעזריטש, ואמר לו כי נכדו עדיין קיים והוא אדם גדול וואס זיינעם א ווארט דארף מען לערנען, שמדבר דברים פשוטים ויש בדבריו דברים גבוהים. והוסיף שהוא עומד בקירוב אתנו. ובעת היות אאזמו"ר בבארדיטשוב בא הוא (היינו הצדיק הרבי מרוזין)⁴ ליתן תודה לאדמו"ר הזקן, ואמר שאלמלא אאזמו"ר הרי הוא – הרבי מרוזין – לא הי' בעולם (כידוע המעשה מהעוגה, שזקינו – המלאך – הגיע לכלות הנפש, ולולא אדמו"ר הזקן הי' נשאר בכלות הנפש ממש).⁵ ויש ג' מעשיות אודות הצדיק ר"י מרוזין.

טז. סיפר אדמו"ר הצ"צ, פעם הי' הצדיק מרוזין בעיר לעמבערג, ושם הי' אז הרב בעל ישועות יעקב. ולהיות כי הצדיק מרוזין הי' רבי מפורסם, נכנס הרב אליו. ושאלו הרוזינער במה מכסים אצלכם את הגנות, והשיב בברזל. שאלו מדוע, והשיבו כדי שלא ישרפו בשריפות. ושאלו שוב, הרי אי משום הכי יכולים לכסותם בעפר. וביאר הצ"צ את שאלותיו של הרוזינער, כי רב העיר הוא גג העיר, שגבורה מכל הבית, ושאלו במה מכסים היינו איך הוא לבו של הרב. והשיבו מברזל, שגדול העיר מתנהג בגדלות כברזל, ועל כך שאלו הרי יכול גם להיות מעפר, היינו בבחי' ונפשי כעפר לכל תהי'.⁶

יום ב' דפסח, בסעודה

וע"ד המאמר הידוע, שמשה רבינו אמר כי עם קשה עורף הוא, והיינו למעליותא, שהרי אמר זה כטעם לסליחת עוונות. אבל מדות אין שייך איבער ברעכין. והוסיף הצ"צ שכ"ז הוא מקיפים. ובדרך פנימי הוא שבקשת ברכה על עבודה הרי"ז אל ישעו בדברי שקר, וצ"ל תכבד העבודה על האנשים וכו'.

והוסיף כק"ש שיש להפך את ענין העקשות, שעקשות

א. המעשה השני שסיפרו אדמו"ר הצ"צ אודות הרוזינער, פעם בא אליו אברך ואמר לו רבי, רצוני לשבר את מדותי הרעות, מה עלי לעשות. והשיבו, מדות אין משברים, את העורף משברים (מדות ברעכט מען ניט, ברעכין ברעכט מען דעם אקן). מדות? יש ללמוד בריבוי, וזה פועל על המדות.⁷ וביאר הצ"צ כי שבירה שייכת במדת קשה עורף, שזה שייך לשבר, וכלשון העולם איבער ברעכין לקדושה.

4. ראה בסי' דרך מצותיך (קלט, א) על "הקושיא ששאל א' מנכדי הרב המגיד הקדוש רבו של רבינו [הזקן] ז"ל, מרבינו ז"ל, בהיותו בבירדיטשוב". וראה בסי' בית רבי ח"א (סב, א) ובסי' עשר אורות אות ז. וראה עוד ב'בטאון חב"ד' גלי' 32 עמ' 17 העי' 46.

5. ראה בסי' השיחות תורת שלום עמ' 82 (מסיפורי מוצשיק שמות תרס"ז) עמ' 169 (משי' י"ט כסלו תערי"ג) וברמזיה: עמ' 42, 57, 63. אגרות קודש מוהר"צ ח"ג עמ' שפג (ממה ששמע ממוהרש"ב ביי"ט כסלו ובפורים תרס"ג). וראה גם בית רבי ח"א סב, א העי' א-ב.

אחר פטירת רבינו הרב המגיד נ"ע, כשהתעסקו בטהרת גופו הקי' הפילו גורל על כל אחד ואחד מהמתעסקים באיזה אבר יתעסק, ויצא גורל רבנו בעל היתניא "ראשו כתם פז" (בית רבי) "יוא' מהטעמים מה שזכה לזה, כי פעל על המלאך (בנו של המגיד) שיהיה שייך אל העולם, ווארום דער מלאך איז דאך גיווען לגמרי מופשט מהעולם ורבנו פעל עליו שיהיה שייכות להעולם, כידוע המעשה כו' זה היה הכח של רבנו אז אין די העכסטע מדריגות איז ער ניט גיווען אפגיסטראגין אינגאנצין פון וועלט, וואס מצד בריאות דארף מען עסין. זקני היצמח צדקי סיפר אז דער רבי [אדמוה"ז] האט איהם אמאל גיזאגט אז דער רבי ד.ה. דער מגיד, איז נאך עם אסך אסך שולדיג, דער פאר וואס ער האט גיפועלט בא זיין זוהן דעם מלאך ער זאל האבין א שייכות צו דער וועלט. און דאס איז דער אויפטו פון דעם רביין, זיין אין וועלט און צוקומען צו העכסטע מדריגות ע"י עבודה וגייעה דוקא כו"ו" (סי' אגרות קודש... עם באורים והערות מועילות, סודרו ע"י יואל דיסקין. ירושלים, תרצ"ג. עמ' כה "מכ"י"ק של אדמו"ר [מוהר"צ] מליבאוויטש שליט"א).

6. ראה בסי' כנסת ישראל (ווארשא תרס"ח) עמ' 10 (ובביאור הרה"ק ר"מ מפריםלאן שם).

זו ממש תהי' בקדושה. וכהמעשה הידוע מהגר צדק שרבינו הבעש"ט רצה ליסע להצילו, וכבר הי' עם תלמידיו באמצע הדרך, אלא שחזר מדרכו באמרו: ומה יהי' עם כל היהודים הפשוטים שאינם שייכים לעבודה של מוח ולב, מה יהי' אתם עד ביאת גואל"צ. שלכן צריכים את הקשיות עורף (כק"ש לא סיים את הסיפור עם הגר צדק, ונראה שמשום כך לא רצה להצילו, היות וצ"ל ענין העבודה של מס"נ, שהוא ע"י עקשות).

ב. שאל אחד המסובים: הרי מבואר בחסידות שגם את המדות מהפכין לקדושה, וזה כל העבודה להפך את המדות לקדושה היינו הפיכת ענין המדה, כמו מדת החסד שהי' האהבה לאלקות, אבל במהות אופן האהבה הרי אינו שייך לאלקות ממש מהות אהבה מגושמת וגופנית כזאת כמו בתאוה גשמית. והיינו כי כל זמן שהגוף עצמו נשאר בגשמיותו כמות שהוא (עד לע"ל, או כמו שהי' קודם החטא שאז הי' הגוף הגשמי ממש כלי לאלקות בגשמיותו כמו שהוא) אינו שייך באלקות סוג אהבה גשמית ממש שכזאת, אלא רק הרוחניות של ענייני המדות. וכי' בכל המדות. וסיים כק"ש שענין החשק מבואר בתורה פעם אחת אצל שכם בן חמור, ומבואר שענין חשק כזה הוא דוקא בלעז"ז, ודוקא שכם בן חמור היינו שבא מהקרירות דחמור, ע"ד המבואר בענין הקרירות דעמלק.

ושאל א', ששמע מאדמו"ר מוהרש"ב בשנת תער"ב (בשיחה המתחלת להודיע לבני האדם) כי ענין פנימיות הלב הוא שאוהב אלקות כמו ענין גשמי, והשיבו כק"ש כי גם כאן הכוונה לענין תוקף האהבה, שבירידת הנשמה למטה נתוסף בה ע"י הגוף. אבל גוף מהות האהבה אינו שייך שיהי' לאלקות כפי שהוא לגשמי ממש.

ג. ר' הלל אמר, פון חסידות איז מען קיין חסיד ניט, א חסיד איז מען פון דרכי החסידים.

ר' אייזל מהאמעל, הנה מהיחידות הראשונה שלו אצל רבנו [הזקן] לא נכנס שוב לרבנו עד אחר חמשה עשר חדשים. ואמר ר' אייזל שהסדר אצל החסידים הי' שמה ששמעו מהרבי ביחידות פלעגט מען מיט דעם טאן בכל יום כנגד כל עשרת כחות הנפש. ואמר כק"ש שלא ביאר בזה האם במספר, או בענין.

ד. עתה הסדר הוא בהכנות. לכל דבר מכינים א"ע, לתפלה, לק"ש שעל המטה וכו'. אמאל איז געווען די הכנות פריער מיט זיך, אז עס האט זיך געדאווענט, האט זיך גיליענט ק"ש שעהמ"ט. והחילוק הוא, אז ווען עס דאווענט זיך אדער עס ליענט זיך ק"ש שעהמ"ט איז דער שלאף אן אנדערער. און אז עס טוט זיך מיט א הכנה, מער ניט וואס מ'איז זיך מכין ליענען ק"ש שעהמ"ט, איז דער שלאף א פליישקער.

היינט איז געווארען מ'גייט אום מיט דמיונות במוח, און מ'איז דואג פארוואס דאס איז, און מ'זוכט סיבות.

הבית כשהוא שלם אין מנשבות בו רוחות, אך כשכאן שבור חלון ושם פרוצה הדלת נכנסות רוחות וכו'. היום מסתפקים בעבודה ע"ד האמור ונשלמה פרים שפתינו, מסתפקים בדיבור אודות העבודה.

ה. אחר חתונתו הי' אדמו"ר הצ"צ סמוך על שולחן חותנו [אדמו"ר האמצעי] וכן זקנו הרה"ק ר' יעקב ישראל [מטשערקאס] הי' סמוך על שולחנו, והיו נכנסים לעתים קרובות אל רבנו הזקן. פעם בהכנס ביקש הרי"י ואמר לרבנו שרצונו בגילוי אליהו. השיבו רבנו כי רוח הקודש קודמת לגילוי אלי, ונתן להם סדר עבודה, וכפי מ"ש בספרים שכדי להגיע לרוה"ק צריכים לסדר עבודה של ארבעים יום. ותנאי הי' בסדר הנ"ל שלא יהיו בו סיגופים ותעניות. וסיפרו כי בכלל הי' הרי"י בעל בשר, וגם אדמו"ר הצ"צ הי' בעל כח וגבור בטבעו (וכידוע כי אחר שריפת תרטי"ז הי' דר משך זמן בחצר האדון, ופעם קפץ בעד החלון אל החצר, ובידיו שלחן כסא וספר), ועכ"ז הנה אחר גמר הארבעים יום נעשו בגדי הרי"י רחבים עליו שלא בערך, מחמת רוב היגיעה. והצ"צ נחלש כ"כ עד כי כמעט ולא יכול הי' לעבור את הבית לארכו. וסיפר אדמו"ר הצ"צ כי כשנכנס אל רבנו בתום ארבעים הימים, ביאר רבנו את האחריות הגדולה שיש ברוה"ק ואת הסכנה שבוה, ואמר לו כי ע"י אהבת ישראל באים לאהבת ה', ואהבת ישראל הוא אנשים פשוטים אשר בתמימותם ופשיטותם מגיעים לפשיטות העצמות. ואמר הצ"צ כי בזה היתה לו עבודה למשך יותר משנה.

ו. עוד סיפר כק"ש את המעשה השלישי מהרה"ק מרוזין (ועוד היתה הקדמה בענין זה ואינני זוכר בשם מי, כמדומני בשם אדמו"ר מוהר"ש, שהרוזינער פלעגט שטיין אין א קישור מיט אדמו"ר, שלוחים פון רוה"ק).

ידוע כי אחר הסתלקות כ"ק אדמו"ר האמצעי מיאן אדמו"ר הצ"צ לקבל ע"ע את הנשיאות, עד שניאות לכך בחג השבועות [תקפ"ח]. בישיבו עם החסידים באותו יום אמר הצ"צ: התחלת מתן תורה הוא מהסנה, כשנראה השי"ת אל מרע"ה ושלחו, שאלו משה מה שמו כי אומר אליהם, והשיבו השי"ת אהי אשר אהי. ולכאורה אינה מובנת השאלה, האם משה לא ידע את שם הוי' והרי הי' מקובל אצלם מדור דור. וגם, מהי תשובת הקב"ה אהי אשר אהי. אך הענין הוא כי "אהי" עולה כ"א בגימטריא, ו"אהי אשר אהי" היינו כ"א פעמים כ"א שעולה תמ"א היינו "אמת", שניתן למשה הכח לגלות את האמת. ותיבת אמת היא גם ראשית יבנות. כשסיים הצמח צדק את התורה שחק הרבה, וכמובן שהמסובים לא הבינו את פשר השחק.

כעבור זמן מה באו לליובאוויטש שניים מאנ"ש דקי' דיסנא, אשר אחר הסתלקות אדמו"ר האמצעי – בשעה שהצ"צ סירב לקבל את הנשיאות – נסעו לרוזין לקבלו עליהם לרבי, ובאו לשם לחגה"ש, שהרי לא ידעו שביום זה יקבל הצ"צ את הנשיאות. בעת עריכת השולחן חילק

8. ראה הנסמן בפרק "אשכבתא דרבי" בגליון זה, הע' 1.

על הצ"צ, ובבואם ללויבאוויטש שמעו כי באותו יום אמר הצ"צ התורה כ"ל, ושחק.⁹

ז. מוהר"ל זצ"ל (בנו של אדמו"ר הצ"צ) לא היה מדייק כ"כ בדקדוק ובנקודות האותיות. פעם בעת הפארבריינגער ביאר הצ"צ את הפזמון של תפלת טל. כפי הנקודות כסדרן, ואחרי שהמוהר"ל שמע את זאת אמר שלפי זה אפשר וצריך לחזור ולומר, כי לא אמר בדיוק. ואמר הצ"צ כי ודאי הדבר שצריכים לזוהר שיהי בדקדוק, וצריכים ללמוד שער הטת"א [שבס' ע"ח].

הרה"ק מרוזין בידו הק' יין למסובים על שולחנו, אך לשני החסידים הנ"ל אמר שיקחו להם בעצמם. ויאמרו לו, רבנו, הרי רוצים אנו לקבל אותו עלינו לרב. אז אמר להם הרה"ק את התורה הנ"ל עה"פ אהי אשר אהי, אלא שבסיומה הוסיף ואמר כי אמת זה גם ר"ת תורת מנחם אור. וסיים כי הפרש יש בין ראשיתיות הבאים כסדרן או בסדר תשר"ק, ועד לעתיד הכל הוא בתשר"ק. מדבריו כי "תורת מנחם אור" הבינו החסידים שהכוונה

ליל שביעי של פסח

הירשעל דער שווארצער שעבד בגרעבערע מלאכות ובעבודת החוץ והזר. הירשעל דער געלער הי' מכין את הרשימה וצרכי החג (כפי מה שנמסר לו) והירשעל דער שווארצער הי' השליח בפועל להביא את המצרכים אל האורחים.

פ"א בא ר' יקותיאל לחגה"פ (בכלל לא הי' אצלו סדר וזמן קבוע לנסיעה אל הרבי, והוא הי' בא ללויבאוויטש בזמן שנתעורר אצלו לבוא, ועל אותו חגה"פ נתעורר לנסוע). באותה שנה באו על הפסח אורחים רבים, ולפיכך חילקו המשרתים את המצרכים לליל בדיקת חמץ (ורק את השמורה חילקו בע"פ). לפני בדיקת חמץ ישב ר' קושיע טרוד במחשבותיו בענין הבדיקה (בכלל הי' ידוע שכמה ימים לפני יום הכפורים הי' ר' קושיע טרוד ומתעסק בתרגול של הכפרות, וקודם הפסח הי' טרוד ועסוק בבדיקת החמץ הגשמי והרוחני), והנה באמצע טרדתו והתעמקותו במחשבותיו נכנס המשרת ואומר לו "דאס האט אייך דער רבי געשיקט", והי' ר' קושיע בטוח שאם הרבי שלח לו עכשיו משהו איז דאך דאס שייך צוא דעם ענין שהוא טרוד בו, ומסתמא נועד לסייע לעבודת הבדיקה. לקח את היין המרור והחרוסת, שפכם לתוך כלי הנטילה, ושתה הכל.

לליל הפסח, באמצע הסדר, נכנס ר' קושיע אל הצ"צ ואמר לו רבי, אין לי שום דבר לצורך הסדר, לא יין לא מרור ולא חרוסת! התחיל הרבי לחקור ולדרוש אצל ר' חיים בער משרת, והוא לא ידע מאומה. קראו להירשעל דער געלער, בקש ממנו הרבי לראות את הרשימה, והנה ר' קושיע רשום בה. קראו להירשעל דער שווארצער, ואמר כי נתן לר' קושיע את כל המצרכים, ואף הזכיר לו לר' קושיע היכן ישב בשעת מעשה, ועוד סימנים מובהקים, עד שר' קושיע נזכר שהי' זה בשעת בדיקת חמץ, ואמר: אה, דאס וואס דו האסט מיר גיבראכט פון רבי'ן ווען איך האב גידארפט בודק חמץ זיין... יע, איך האב מקבל גיווען, דאס האט מיר יעמאלט גאר מחי' גיווען, האסט דאך מיך גיראטעוועט... וציוה לו הצ"צ שישב אצלו

א. שאל רש"י מה הטעם למנהג החסידים שמשיבים בעת אמירת לחיים "לחיים ולברכה", ולא כמנהג העולם שאומרים "לחיים טובים ולשלום". והשיב כק"ש כי שתי נוסחאות הן, והטעם שאומרים לחיים טובים ולשלום, כי בפעם הראשונה שנוצר יין בתורה הוא לא לטובה (אמר השואל: אצל נח? ואמר כק"ש שזהו עפ"י נגלה, אך איתא במדרש אשכול ענבים סחטה לו בעה"ד) ומאחר כי בין עפ"י נגלה ובין עפ"י נסתר הנה בפעם הראשונה שנוצר היין בתורה הוא לא לטוב, לכן מברכים בשתיית היין שיהי לחיים טובים, ולחיים ולברכה.

והלשון לחיים ולברכה נתחדש מהרב המגיד ממעז-ריטש, והטעם לא ידעו ואין יודעים גם עתה. וסיפר כק"ש כי פעם היתה התוועדות חסידים, ושאלו מה טעם שמשיבים לחיים ולברכה [נ"א: פעם היתה התוועדות שנוכח בה אדמו"ר הזקן, והשיב כ"ק על אמירת לחיים, לחיים ולברכה, ואחרי ההתוועדות דיברו החסידים ביניהם מה הטעם לנוסח החדש, כי היתה זו להם הפעם הראשונה ששמעו המענה לחיים ולברכה] וענה אחד מהחסידים הזקנים, מה לכם מתפעלים ותמהים, להיות כי נכנס יין יצא סוד, ובעבודה הוא התגלות המדות ויכול להיות מזה התגברות המדות להיפך ח"ו, לכן משיבים שיהי לחיים ולברכה – לב רכה. וכשיספרו המענה לאדמו"ר הצ"צ אמר, אה! א גישמאק ווארט, דאס קען נאר זאגען א חסיד וואס האט דרייסיק יאר געדאווענט און געטאן אין עבודה.

ב. המסובים לא אכלו, ושאל כק"ש מפני מה אינם אוכלים. וסיפר המעשה מר' יקותיאל ליעפליער (ר' קושיע), שאצל אדמו"ר הצ"צ לא היו מניחים האורחים להיות בעת הסדרים (שבהם ישבו רק מנין מהקרואים ובניו הק'), אך כולם היו מקבלים את כל צרכי הפסח מבית אדמו"ר. והיו שולחים להם בער"פ יין, מרור, חרוסת, וגם מצה שמורה של ערב-פסח. אצל הצ"צ הי' משרת בשם הירשעל דער געלער שעבד עבודת פנים, איידעלע מלאכות של מלאכת הבית, ומשרת נוסף בשם

9. ראה במאמר "תורת מנחם אור" שבגליון הנוכחי (וש"נ לס' כנס"י, ועוד). ושם גם נוסח אחר, שר"ת אמת הוא: תורת מנחם אמת.

לשולחן הסדר. ואמר ר' יקותיאל שמוזה הסדר היתה לו אח"כ עבודה לחמש עשרה שנה.¹⁰ וסיים כק"ש (על מה שהמסובים לא אכלו) אז מ'גיט עסין דארף מען נעמין עסין.

ג. בשנת תרנ"ט הי' הר"ר בערע וואלף [הרב דב זאב קאזעווינקאו מיקט"ס] בנאות דשא אצל אדמו"ר [מוהרש"ב], ובשעת התועדות עם חסידים סיפר כי שמע מהרה"צ ר' הלל אשר בשנת תקפ"ג – בחי אדמו"ר האמצעי – ישב פעם בליובאוויטש כארבעה חדשים, מחמת ענין בנגלה שהי' לו לברר, ואמר לו אדמו"ר האמצעי שיכנס לדבר עם חתנו הרמ"מ (הצ"צ) וישנו בשו"ת הצ"צ מה שכתב לר' הלל בענין זה.¹¹ ואז נעשה בקירוב ובהיכרות עם הצ"צ. אז נשאר בליובאוויטש גם לחג הפסח, וקודם החג כבר הי' בדאגה ובמחשבות היכן יאכל, מה יאכל, ואיך יאכל וכו'. בבית אדמו"ר האמצעי אכלו רק מנין מבני המשפחה ולא הניחו לשם אורחים, ולבסוף הזמינו הצ"צ אליו על החג. באמצע אמירת ההגדה נפל הצ"צ מן הכסא ושכב כמתעלף. ר' הלל נתפעל ונתבלבל מאד, ומרוב בהלה לא הרגיש כי בת האדמו"ר (היינו הרבנית של הצ"צ) יצאה לספר לאבי, ורק הבחין כי בנו של הצ"צ (היינו רבי'ש ומוהרי"ל שהיו כבר מבוגרים) לא נתפעלו כלל. פתאום ראה שבא ר' זלמן (המשרת של אדמו"ר האמצעי) ומטפחת בידו, והניחה על פניו של הצ"צ [נ"א: על עינו סביב למוח], הקיץ הצ"צ, קם והמשיך בעריכת הסדר.¹²

ד. וכשישב ר' הלל אצל הצ"צ בשביעי ש"פ אמר הצ"צ, מהו קריעת ים סוף, יעדער איד דארף קורע זיין דעם אייגענעם ים. וחזר לפני ר' הלל את המאמר והניף (שבלקו"ת) ששמע מאדמו"ר הזקן. ואח"כ אמר הצ"צ יעדערער דארף קורע זיין דעם ים המחשבות שלו, כל מחשבותיו אשר לא לה' המה, ולילך בחרבה. והצ"צ התדבק בדביקות, ור' הלל הרגיש כי לא יוכל לקבל יותר, ולא ישב עם הצ"צ יותר מחצי שעה.

ה. שאל אחד המסובים, האם היו חילוקים בקרי"ס, שהרי ים הוא עלמא דאתכסא, ואצל כל אחד יש העלדאתכ"ס שלו, שבערכו הענין מכוסה אף כי לחבירו הוא בגילוי, וע"ד המבואר ב"מאדך" מאד שלך. והשיב כק"ש שקשה לומר כך בקרי"ס, שבענין בכל מאדך הרי מאחר ואצל האדם הנה אהבה זו היא למעלה מכחות הגלויים, וגם מפני שכתוב בתורה בכל מאודך לשון יחיד,

מאד שלך, וזה גופא הוא נתינת כח להגיע לבחי' זו. ע"ד המבואר בענין ובחרת בחיים, שזה שהתורה אומרת ובחרת בחיים הרי"ז עצמו נתינת כח לבחור בחיים. אבל בקריעת י"ס צריכים לומר כי כל ישראל באו למדריגת הים העליון ועברו בו בחרבה. אף כי היו חילוקי מדריגות, וכמבואר בענין כמים לים מכסים שבים עצמו יש הרים ובקעות אף כי המים מכסים לכולם בשוה, וכך הי' בקרי"ס (נראית הכוונה כי אור העליון שנגלה במ"ת [בקרי"ס?]) הי' לכולם בשוה, וחילוקי המדריגות הם רק באופן קבלת האור למקבל, היינו באופן ההתעצמות עם האור, שזה תלוי בהזדככות המקבל. אבל האור הוא בשוה לכולם).

ו. עוד סיפר הר' הלל כי באותו משך זמן שהי' בליובאוויטש (בחי אדמו"ר האמצעי) התועדו פעם חסידים הזקנים, וגם הצ"צ הי' נוכח באותה התועדות. והי' המדובר בין החסידים מה פעל וחדש אדמו"ר הזקן בחסידות (וואס האט דער רבי אויפגעטאהן מיט חסידות). ואמר א' החסידים שהרבי עשה אז רשות זאל ווערן חובה (היינו ענייני חסידות שאינם חובה של תורה עשאים לחובה). ואח"כ ישבו עוד און מ'האט זייער גוט פארבראכט, עד שבאו להתעוררות ויצאו במחול. גם הצ"צ רקד עמם, ובמטפחתו שבידו נופף בשמחה יתירה ובהתעוררות שירקדו כולם. באמצע הריקוד עמד הצ"צ ואמר אך וואס זיי זאגען אז דער זיידע האט אויפגעטאהן אז רשות זאל ווערן א חובה! ניט אזוי! דאס האט אויפגעטאהן דער בעש"ט און דער מגיד. דער רבי האט אויפגעטאהן אז מ'זאל קענען צאלין דעם חוב, האבין מיט וואס צו צאלין דעם חוב, זיין א בעל חוב איז קיין קונץ ניט, דער זיידע האט געגעבן כחות אויף צאלין דעם חוב. כל זה סיפר כק"ש בשם רד"ז ששמע מר' הלל, ועוד הוסיף רד"ז שבמשך ג' שבתות אח"כ אמר ר' הלל דא"ח בביאור דברי הצ"צ הללו.

ז. עוד סיפר כק"ש בשם רד"ז בשם ר' הלל שבאותו הזמן שהי' בליובאוויטש היתה פעם התועדות החסידים, והי' ביניהם גם הרה"צ ר' חיים אברהם זצ"ל (אחיו של אדמו"ר האמצעי) ואמר, שעמט זיך יונגעלייט, אמאל אז א יונגער מאן האט אריינגעטראטן מיט איין פוס אין די דרכי החסידות, איז ער שוין געווען פארנומען מיט זיין פנימיות המחשבה און געווען צוגעבונדען וואו מ'דארף. אין חיצוניות המחשבה איז ער געווען עסוק בענייניו,

10. להעיר שבשי' שרי"ח מרי"ח תשי"ז סיפר ככל הסיפור הזה על ר' יקותיאל, אך שהמעשה אירע בעש"ק (ללא קשר לחגה"פ), ומכך שהרבי שלח לו את צרכי השי"ק קודם התפלה הבין שזה שייך לענין התפלה, ואכל הכל מיד שקיבל. ואח"כ הלך אל הרבנית שיקבלוהו לאורח לשי"ק וכו'.

11. בשו"ת צ"צ חלק יו"ד סי' קב נדפסה שאלת הר"ר הלל (הכוללת ד' שאלות "להלכה ולמעשה"), ותשובת הצ"צ אליו מ"מושי"ק שובה ועיוהכ"פ, ורב שלום [תקפ"ד] לפי"ק ומוכח מגופה שהר"ה לא הי' בליובאוויטש בשעת הכתיבה (כמש"ש י"כ המוכי"ז עומד עלי למהר הכתיבה"). ואפשר שאחר שקיבל התשובה בא הר"ה לליובאוויטש לפלפל בענייני. אך שינוי השנה צ"ע (וראה שגם ה"בית-רבי ח"ב פ"ח כתב שתשובה זו היא משנת תקפ"ג).

עוד שאלה מהר"ר הלל ראה בשו"ת הצ"צ, שער המילואים ח"ד סי' מז. ועוד ראיתי (בכת"י שאצל הרה"ח ר' חיים שרייבר שי' מכפ"ח) 'שו"ת אדמו"ר שליט"א' [הוא אדמו"ר הצ"צ] הפותחת: "נשאלתי מידידי הרב המפורסם בתורה ויראת ה' מו"ה הילל מ"ץ דק' פאריטש, לחוות לו דעתי בעובדא שאתא לפנינו להורות הלכה למע' בענין בועות שנמצאו בדקין..." (ולפום ריהטא נ"ל שעדיין לא נדפסה).

12. השווה למסופר בס' השיחות תורת שלום עמ' 80.

אבער אין פנימיות המחשבה איז ער געווען צוגעבונדען. היינט אז מיטערערט שוין אריין מיט ביידע פיס איז אלץ מער ניט וויא אין חיצוניות המחשבה, און פנימיות המחשבה איז ווער ווייס וואו (ואמר כק"ש, און היינט... ולא אמר יותר).

[נ"א: סיפר רד"ז מר' הלל, כי הצ"צ הי' שולח אברכים לר' הלל ולעוד מהחסידיים להתחנך, ופעם התוועד ר' הלל עם האברכים ואמר שעמט זיך יונגעלייט וכו' כנ"ל].

וסיפר רד"ז לכק"ש כי באותו פעם ששמע הני"ל מר' הלל פעל עליו במאד, ולא הי' יכול לישן כל הלילה ובכה, כי נפתח אצלו מאליו מעין של התעוררות, אף כי לא הי' בעל התפעלות מטבעו.

ח. שאל אחד המסובים האם ר' בערע וואלף הכיר את הצ"צ, והשיב כק"ש כי אדמו"ר הצ"צ שלחו להר"ר הלל, כי כן הי' שולח אברכים להתחנך אצלו. הרשב"ץ סיפר שהוא רצה ג"כ ליסע אך הצ"צ לא שלחו. והי' רשב"ץ מוכיח ומייסר את עצמו בזה גופא, הרבי רצה לעשות ממני בן-אדם והשאיירני בלויבאוויטש, אבל אני מה עשיתי וכו' (והי' זה בשנת תרט"ז-תר"י).

ט. ר' אליעזר שמעון [תומארכין מהאמיל?] סיפר לפני אאמו"ר [מוהרש"ב] שהוא עצמו הי' אצל הצ"צ בחגה"פ, ואמר אז הצ"צ וואס איז געווען דער יחוס מיט משה רבינו, וביאר כי בשעת קרי"ס היו כל ישראל בהתפעלות גלוי' וגדולה לאלקות, ולמשה רבינו הי' לו אז קאלטע בראנד. ולמחרת ביאר זה אאמו"ר [ויקצר הזמן לומר הביאור כולו ולבארו וכו'], ואמר שקלי' שור הוא בהתלהבות והתפעלות, ועז בקרירות (ע"ד קלי' עמלק

אשר קרד). ויש עוד אופן שהוא בהתלהבות גדולה ועם זאת הוא בקרירות, שאין ההתלהבות באה בגילוי. וע"ד שהי' במצרים ברד שהוא קרירות, ואש מתלקחת בתוך הברד. ועד"ז – להבדיל – יש בקדושה, שהו"ע קאלטע בראנד, שהוא בקרירות ועם זה בפנימיותו הוא כיקוד אש ואין ניכר עליו כלל, ולא נראה בו שום תנועה של התפעלות.

י. אחר ברהמ"ז סיפר כק"ש כי פעם ישב הוא [ור' חאניע מאראזאוו?] [נ"א: פ"א ישבו שני אברכים] בליל שביעי ש"פ, ושוחחו בענייני עבודה (פארבראכט). לראשם הי' הקאפלן בלבד, ומתניהם אינם חגורים. לפתע הרגישו שאדמו"ר [מוהרש"ב] מתקרב, והתחילו לחבוש הכובעים ולחגור הגארטיל. נכנס הרבי ושאלם במאי עסיקתו, ולא השיבוהו. ואמר אדמו"ר נ"ע כי הישיבה בליל שש"פ כשלעצמה היא ג"כ ענין, אך מ"מ במאי עסיקתו. וסיפר לו מהענין שדיברו בו. ואמר, הבה נתחכמה לו היא עצתו של פרעה, הבה נתחכמה בהכנות לעבודה. אך צריך להיות ניט נאר ריידן וועגן טאהן, נאר טאקע טאהן בפועל. שש"פ דארף זיין דער ענין טעמו וראו בראי' חושית, ולכל הפחות בראי' שכלית.

יא. נתנו כוס לא' המסובים, ואמרו לו שהיא נקי'. ואמר כק"ש כי מעשה הי' שנתנו לאחד כוסו של חבירו, והלה נטלו ושטפו. והקפיד אאמו"ר [מוהרש"ב] על זה, ואז אמר המאמר החלצו דשמח"ת תרנ"ט. ושוב אמרו בפ' נח, והסיבה היתה כי באותה שבת לא הי' צ"ל דא"ח, אך אצל כק"ש הי' אז קידוש (פארבריינגען), ואמר אז אדמו"ר נ"ע המאמר הני"ל שנית.¹³

יום שביעי ש"פ, בסעודה

א. באמצע הקיץ דשנת תרנ"ד הי' אאמו"ר [מוהרש"ב] במשך כמה שבועות בקאלאניעס,¹⁴ ואח"כ עמד משך זמן תחת הרושם שקיבל שם. בכלל ראה שם אנשים פשוטים ותמימים, וראה אחד עומד לבוש רק בטלית-קטן ללא הבגד העליון (מחמת החום) וקוצר השחת. ונראה הי' לאאמו"ר שאמר אז תהלים בשעת מעשה. אח"כ כשבא ללויבאוויטש סיפר [כק"ש] שאמר אז המא' כי תצא, הענין המדובר בלקו"ת (כ"ק אמר זה בארוכה) [נ"א: חזר על פרשת תצא כל הזמן?]. גם חודש תשרי תרנ"ה הי' תחת הרושם של הביקור הני"ל, דיבר הרבה אודות זה

בפארבריינגעניש, וגם בשיחות שלא הזכיר במפורש ראו בכללות שהוא נמצא תחת הרושם העז מהביקור. ובאחת השיחות סיפר אז מוהרש"ב כי שמע מאביו [מוהרש"ב] שר' הלל התחיל לנסוע בהקאלאניעס בשנת תר"ז,¹ וסימנך תי' או"ר, שהמשיך והאיר אור עצמי באותם המקומות שנסע שם. כשרבי ממשיך אור עצמי אי"ז פלא, שהרי זהו עניינו. אבל כשחסיד ממשיך זאת הרי"ז חידוש ודבר פלא. ובאמת החסיד אין בכחו להמשיך אור עצמי, וזהו רק ע"י התקשרות עצמי וביטול עצמי. וזה האט אויפגעטאהן חסידות, ובלא חסידות אי

13. ע"ד הסיבה לאי אמירת הדא"ח בעש"ק פ' נח, הקידוש, והטעם לאמירת המאמר בפעם השני – ראה בשיחת מוהרי"צ הנדפסת בסוף קונטרס "החלצו" עמ' 45 (ובסה"מ תרנ"ט, קה"ת תשל"ז, עמ' רכא). וכאן בפנים נראה שמעשה הכוס כו' הי' הגורם לאמירת ה"החלצו" בפעם הראשונה (בשמח"ת).

14. בראשי פרקים מתולדות מוהרש"ב שבראש קונטרס "חנך לנער" איתא: יום ג' פ' חוקת [וי' תמוז] בא לחרקוב... והתעכב שם כעשרה ימים. מחרקוב נסע לאדעס על משך ד-ה שבועות... עושה מסעו מעיר אדעס דרך ניקולאיעב להמושבה ראמאנאווקע ושוהה שם כשבוע ימים... מראמאנאווקע נסע לקרעמענצוג ומתעכב שם כשבוע... מקרעמענצוג נסע – דרך חרקוב – ללויבאוויטש ובא לשם ש"פ תצא. ע"כ בראשי פרקים הני"ל (ובאג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' קעב, מכתב מיום ד' תמוז תרנ"ד: אני הנני נוסע שבע ז' על ערך ב' חדשים לאדעס). ב"רשימת מאמרי דא"ח" דמוהרש"ב [קה"ת, תשמ"א] עמ' סו נרשם ד"ה דודי לי – ראמאנאווקע ומאמר נוסף "אתם נצבים או כי תצאו" (וראה בס' מאמרי תרנ"ד עמ' שלג מאמר ד"ה אתם נצבים). ובשיחה כאן להלן ע"ד מאמר כי תצא.

מובן שיש חילוק בצער שלו באם יתבונן בזה בשעה שהוא מופשט מענייני הגוף והוא אז בג'עדן, או שמתבונן בזה בשעה שהוא מלוּבש בענייני העולם. וכן העונג שבהת-בוננות בטוב ונועם אלקי אינו דומה באם הוא יושב בביתו עם בני-ביתו ברוב עשרו ורוב בניו (ואין הכוונה להתפשטות יתירה, אלא שלא חסר לו מאומה בענייני הגשמיים), ואז שותה הוא טיי עם קארשין [דובדבנים] ומתבונן בהטוב דאלקות, ואינו דומה איך שירגיש הענין במצב כזה לאיך שירגיש בשעת התפלה כשהוא מופשט מהעניינים הגשמיים ועולה בגי'ע. ואמר לו אאמו"ר, האם תחשוב שר"י בן לוי עלה לגי'ע אחר ווארימעס? שכל הישר משער שהי' זה אחר התפלה [נ"א: בעת התפלה].

אאמו"ר דיבר אז בחשאי ובמתנות, אך באריכות הביאור. רז"א ישב והקשיב קשב רב, ואילו מר בערענשטיין נתפעל מאד והתחיל לצעוק רבי, גענוג, האט רחמנות, גענוג צו ריידן, זאל זיין גענוג, איך קען מער ניט מקבל זיין. וכל הזמן ישב מר בערענשטיין ודמעות זולגות מעיניו ללא הפסק. וכך ישבו עד המנחה.

וכשרי שמואל ברוך סיפר זה לרי' אבא צאשניקער, אמר ר' אבא אילו היינו שומעים זאת בהיותנו אברכים, היינו נראים אחרת לגמרי (וואלטן מיר גיווען גאר אנדערש). אח"כ אמר מר בערענשטיין שראה כי החסידים מתפללים מאוחר, ואמר אאמו"ר היינט דאווענט מען שפעט. אמאל האט מען גידאווענט אפולע, און היינט דאווענט מען שפעט. אדמו"ר האמצעי הי' צריך לילך לחדר בשעה התשיעית, והי' צ"ל אז כבר אחר סעודת הבוקר, והי' קם להתפלל בחצי השעה הששית בבוקר. וזהו אז אמאל האט מען גידאווענט אפולע.

אפשר להיות זאת, כי אם יהי' בביטול עצמי אז אינו כלי. ושיהי' בביטול ובלתי מציאות ומי"מ יהי' בעניינו — זהו רק עיי דא"ח. ועי' המבואר בענין שהנשמות באות לידי ביטול כמלאכים בעת שליחותם, שאז אינו מהות לעצמו והוא רק כח המשלח מפני הביטול. וכמו"כ שיהי' בביטול עצמי וגם יהי' שייך לפעול (דהיינו שיהי' כלי בעניינו) זהו עיי דא"ח והתקשרות. בכלל בביטול עצמי הרי הוא בטל ואינו בבחי' כלי, אבל הנשמות הן בחי' מציאות וכלי, ועם זה הן בבחי' ביטול עצמי. וכן הוא ביטול עצמי של החסיד שאף שהוא בציור לעצמו, הרי כל מהותו הוא כח המשלח.

ב. בחגה"פ תרנ"ה בא לליובאוויטש רמ"ב בערענשטיין,¹⁵ מלמד מריגא שנתקרב עיי אנ"ש. הוא הי' בציור משונה, למד קבלה והתנהג ככמה מנהגי קבלה עוד טרם שנתקרב לליובאוויטש (הי' טובל במקוה קודם קידוש לבנה, תפלת מנחה התפלל בתפלין, והי' מניח גם תפלין דשימושא רבה). הי' שייך להבנה והשכלה בדא"ח, וגם חקירה ידע. הי' לו חוש בהעמקה להעמיק כמה שעות בענין א', אבל לא הי' שייך לתפלה בהתבוננות. כשבא לחגה"פ הי' בדעתו להתעכב משך זמן בליובאוויטש וללמוד חסידות, וגם למד. בעת ההתוועדות עם אאמו"ר (וגם דודי הרז"א עי'ה הי' באותו מעמד) שאל את אאמו"ר הלא התבוננות הוא שכל והשגה, ומה זה קשור לתפלה בכלל ומדוע צ"ל בעת התפלה דוקא. והתחיל אאמו"ר לבאר לו את ענין התפלה, וענין ההילוך בהיכלות בעת התפלה, איך שהנשמה מופשטת מענייני הגוף (אף שהיא מלוּבשת בגוף), ואיך כל היום נמצאת היא בהלבשה בענייני העולם. והסביר לו כי כשהאדם מתבונן אודות הלא-טוב שלו

ליל ש"ק, אחרון של פסח

ואחש"פ הי' מהמועדים הקבועים לפארבריינגען, ואמר כק"ש כי המנהג להתוועד באחש"פ התחיל עוד בשנות אדמו"ר האמצעי.

ג. סיפר כק"ש כי הרה"צ ר' הלל הי' נייער גם בליל אחש"פ, ושאל הרש"י האם מחמת ספיקא דיומא, והשיבו כק"ש לא, אלא שר' הלל אמר שבכל הנהגותיו בהידורים וחומרות איז ער ניט גיווען אויסען די חומרות, נאר כדי עס זאל זיך עם אפלייגן בעסער א ווארט חסידות.

ד. אמר רש"י שר' הלל לא הי' חסיד הצ"צ, שהרי אדמו"ר הצ"צ אמר שיש לו שלשה חסידים ועוד חצי חסיד, והחצי הוא ר' הלל.¹⁷ והי' ניכר מכק"ש שאינו מסכים לדברים אלו. והביא רש"י עוד ראיי מהביאורים שעשה ר' הלל על

א. שאל רש"י על המנהג שאוכלים באחש"פ מצה (פשוטה, שאינה שמורה משעת קצירה), האיך נהגו בליובאוויטש. והשיב כק"ש שעד שנת תרנ"ט אכלו מצה פשוטה באחש"פ, כי עד אז היו טוחנים בליובאוויטש בריחיים של אבן פשוטים. (ושאל שוב האם גם אדמו"ר נייע הי' אוכל אז מצה פשוטה), והשיבו כק"ש שאאמו"ר לא אכל.¹⁶

ב. עוד שאל אודות ההתוועדות דאחש"פ אצל הרביים, כי שמע שהתוועדות זו התחילה רק משיבת תו"ת. והשיב כק"ש כי זה הי' עוד קודם לכן. אדמו"ר מוהר"ש גם נהג כן, הי' יוצא לפארבריינגען באחש"פ והי' יושב כחצי שעה (כן נהג בכל מועדי הפארבריינגען לישיב כחצי שעה,

15. ראה בס' **אגרות-קודש** מוהרש"ב, ח"ג — לפי מפתח השמות (וגם שם קשור הוא לרז"א).

16. עוד בענין זה ראה בימנהגים והנהגות' שבגליון הנוכחי, בפרק המצה ובפרק אחש"פ.

17. ידוע שהצ"צ פ"י בעצמו כוונתו שהר"ה הוא חצי חסיד וחצי רבי, ולפי"ז לק"מ.

דא"ח מכ"ק אדמו"ר האמצעי¹⁸ ואמר כק"ש כי ב"פלח הרימו"ן יש ביאורים גם על דא"ח של אדמו"ר הצ"צ.¹⁹ ושאל עוד האם ר' הלל נסע אל הצ"צ ואם הי' חסיד ומקושר אליו. והשיבו כק"ש וסיפר כי ר' הלל אמר על עצמו ששבע שנים הראשונות נסע אל הצ"צ כמו פראסטאק שעלה לרגל, כי בזה יש דרגות, היו כאלה שידעו את הכוונה כשם שבא לראות כך בא ליראות, אבל איש פשוט נוסע בקבלת עול, וכן היתה נסיעתו בזמן ההוא, אבל אח"כ הי' באופן אחר.²⁰ ושאל רש"י אם אמר ר"ה איך הי' אח"כ, וענה כק"ש: כן.

ה. פעם ישבו והתוועדו בלובאוויטש, היו שם ר' אייזיל האמלער וגם ר' הלל, והרגיש ר' אייזיל על ר' הלל שיש לו רוה"ק (המעשה מהכוס שהרגיש ר"ה שלא נטבלה כ"ו). ואמר ר' אייזיל "ניע דאוונא ביל פאכאראם אי טיעפער סטאל זנאכאראם" (בלי פולין, זה עתה הי' איכר, ועתה נעשה למלומד). ר' הלל התכופך והתפתל, כי הי' ירא מעה"ר. בכלל הי' נמוך קומה, ועתה פעל עליו עוד התכווצות יתירה. והלך משם אל אדמו"ר הצ"צ, ועמד מאחורי דלתו עד שעה הרביעית באור הבוקר. אז יצא הצ"צ ואמר [נ"א: הלך להצ"צ ועמד משעה רביעית בערב עד הבוקר, אך עמד בפנים. ואז פנה אליו הצ"צ ואמר לן] גייט, גייט, האט קיין מורא ניט. הלל מחייב עניים, אין עני אלא בדעת, ומחייב עניים לבוא אל הביטול העצמי שלמעלה מטעם ודעת, והוא ע"י הנקודה עצמית. גייט, האט קיין מורא ניט. דער זכות פון דעם וואס איר פארט במס"נ און איר זייט זיך עוסק פארשפרייטן די תורות פון זיידעס און עלטער זיידעס (אדמו"ר הזקן הי' קורא להבעש"ט זיידע, והצ"צ קרא להה"מ והבעש"ט עלטער זיידעס) וועט איך פירען, און סיוועט אויף אייך מגין ומציל זיין.

חזר ר' הלל למקום ההתוועדות, ומצא כי ר' אייזיל יושב רכון על ידיו (כי כן היתה דרכו להשען על השולחן בהכנה ובהתעמקות קודם אמירת חסידות, והי' יכול לישב כך כמה שעות). בבואו לשם עלה ר' הלל על השלחן ורקד עליו באנפלאותיו, הגביה ר' אייזיל ראשו ואמר אה! אור חדש גייט! מסתמא גיווען ביים רבי'ן אויף יחידות. ולא אמר אז ר' אייזיל דא"ח.

ו. ר' שלום ר' הלל לא הי' בנו, אך הי' משמשו. הוא הי' כהן, ור' הלל הי' לוי, בכל שני וחמשי וביום הש"ק ובעלות המנחה דש"ק.

ז. אח"כ אמר רש"י כי ר' אייזיל לא הי' מחסידי אדמו"ר הצ"צ, ואמר כק"ש שאינו כן, הגם כי הביתרבי אינו כותב כך.²¹ והראי מהשליחות ששלח אותו הצ"צ אל הרוזנינער בשנת תרי"ג, אחר פעטערבורג.²² ושאל רש"י אם ר' אייזיל התערב בענייני הכלל, והשיב כק"ש שהוא לא התערב, אך כאן הי' זה בשליחות הצ"צ. כשהי' הצ"צ בן ג' שנים, הי' ר' אייזיל בן כ"ג שנים.²³ והאריך ימים. ואמר רש"י כי ר' אייזיל הי' מופלא בהשכלה ולומדות, והשיב כק"ש כי אז לא הי' בכך כל פלא. אז מ'האט פארהערט ריי"צ [בן הצ"צ] אמר לו הצ"צ וואס באהאלסטו זיך אויס, אמאל אז א יונגערמאן איז ניט גיווען בקי בש"ס בבלי, טורים ורמב"ם, האבין מיר מיט עם דריי ווערטער ניט גיוואלט ריידען.

ואמר כק"ש כי כל איש הי' יכול להיות בקי בש"ס, שהרי במעת לעת יש כ"ד שעות, ועשה חשבון מזמן התפלה והאכילה. ואמר רש"י שהרי גם לר' אייזיל הי' רק כ"ד שעות, וכמה פעל במשך זמן זה, והי' עוד מגדולי חסידי רבנו הזקן. ואמר כק"ש כי להמאמר על שלשה דברים נכנס ר' אייזיל בדוחק. וסיפר המעשה (המובא בהתמים)²⁴ שלא ידעו החסידים את המאמר, ובקשו

18. הכוונה לס' לקוטי ביאורים (ווארשא תרכ"ח) שבו נדפסו ביאוריו של הר"ר הלל ליקונטרס ההתפעלות, 'לישערי-היחוד' ולהקדמת ה'דרך חיים' — כולם מכ"ק אדמו"ר האמצעי.

19. ענין זה אינו צריך לפנינו, וראה ב"הצעת המוציא לאור, ה"ה [הרה"ח ר' פנחס הלוי] נכד המחבר" הנדפסת בראש פלח הרמון ע"ס בראשית: ...כתבי קדש מדרושים יקרים... אשר הניח אחריו ברכה... הצדיק המפורסם... מו"ה הלל הלוי זצ"ל מפאריטש... רובם... נובעים מפי אדמו"ר הצדיק המפורסם עמודא דנהורא הגה"ח מו"ה מנחם מענדל נב"מ, כי מרן ז"ל לאחר שמעו אותם מפיו... רשם בעצם ידו הקדושה בכתב אמת, והוסיף בהם הערות רבות מושכלות נכוחות ומועילות... עכ"ל. וראה גם בנוסח השער (הארוך) של 'פלח הרמון'.

20. וכך מובא שהררי"ה העיד על עצמו שהוא נסע עד יו"ד פעמים עד ששמע בנפשו קצת יותר אור [מגדל עז' עמ' רצב]. ובס' השיחות תורת שלום עמ' 109: "והיתה נסיעתו [של הררי"ה אל אדמו"ר הצ"צ] בקבלת עול, כי לא הי' לו שום תענוג הן בשמיעת הדא"ח, אך מה עשה, יגע ועמל בהבנת הדברים, והי' מייגע עצמו מאד, על כל מאמר ששמע הי' עובד חדשים, ועוד הפעם ועוד הפעם, עד אשר הי' בעוזרו והתחיל להרגיש את האור כי טובי. ותלמידו הרב רלו"צ סמינאווסקי כותב בסוף ספרו נתיב רש"י עמ"ס שבת (ירושלים תרנ"ה): "כשבא מורי לפני אדמו"ר [הצ"צ] בתחלה אמר למאמר עשירי הכרתי את אדמו"ר". ובס' לקוטי ספורים לר"ח פירוש (כפ"ח תשכ"ו) עמ' רצו שהררי"ה נסע אל הצ"צ י"ג פעמים באמונה לבדה, ורק אח"כ הרגיש בו רבי. ובשיחת יום שמע"צ תרצ"ט (שיחות קודש, כפ"ח תשמ"א, עמ' 219) שר' הלל הי' חסיד של אדמו"ר האמצעי, און איז געפארן צום צ"צ, וויילע מען דארף פארן.

21. ראה בב"ר ח"א דף סח, ב: הרה"ק ר' יצחק אייזיק הלוי עפשטיין נ"ע מהאמ"י, תלמיד מובהק לרבינו [הזקן] נ"ע ואח"כ לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע. ועם אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע הי' אוהב נאמן וכפוף לו.

22. השווה למסופר בס' תולדות יצחק אייזיק לרא"י גוי"א (כפ"ח תשי"מ) עמ' 97-100.

23. מכאן נראה שנוולד בשנת תק"ל לערך (שהרי הצ"צ נולד בכ"ט אלול תקמ"ט), ובביתרבי (שם) משמע שנוולד בשנת תק"מ. וראה עוד בס' 'תולדות יצחק אייזיק' הני"ל עמ' 17 והע' 1 שם. ועוד מבוכה בשנת הסתלקותו, ראה באג"ק מוהרי"צ ח"ו עמ' רצט ובהע' שם.

24. 'התמים' ח' ג (ניסן תרצ"ו) עמ' כב ואילך. וראה עוד ב'לקוטי דיבורים' עמ' 1330 ואילך, ובאג"ק מוהרי"צ עמ' תקה ואילך (מכתב מיום ו' אייר תרצ"ט).

שיאמר הרבי עוד פעם, וענה אדמו"ר הזקן שזה יכול להיות באיזה יום חול, אחר הנחת תפלין דר"ת, ושלא יכנסו אלא אחדים בלבד. ונכדו הצ"צ הי' אז כל הזמן בחדר אדמו"ר. החסידים עשו נקבים בדלת חדר האדמו"ר, הי' שם וילון, אך כשלא הי' הוילון מסתיר היו מביטים דרך הנקבים. וראו איך שהילד רץ עם "תפלין" מקארטאפיל הנגררים אחריו על הקרקע, והסתבכו ברגלי השולחן. אדמו"ר הסיר החוט, והילד המשיך לרוץ כדרכו. וכשנכנסו לשמוע החזרה נכנס ר' אייזל בדוחק (כמובן שלא הי' אז מהגדולים), ושמע איך שהילד עושה לו דרך, ונתיירא שלא יבלבל, ואמר לו: ר' מנחם (כי הי' נכד

אדמו"ר), אל תפריעו! ושמע פתאום קול אדמו"ר אומר, לאז עס, ער הערט, דו וועסט וויסען אז ער הערט.

אצל אדמו"ר הזקן היו אז החסידים מה"שלל אויבך", היינו שלקחם מגדולי המתנגדים. אז בשנת תקנ"ד כבר הי' אדמו"ר הזקן רבי יותר מעשרים שנים, כי נעשה רבי עוד בחיי הרמ"מ מהאראדאק (עם כי נסע אליו). ויש מעשה מחסיד ששאל מר' מענדלי האראדאקער שרוצה להיות מחסידי הליאזנער, הרי שכבר אז הי' רבי. ושאל רש"ג מה ענה לו ר' מענדלי, ואמר כק"ש שהוא מעשה ארוך.

יום אחרון ש"פ, בסעודה

ופעם שני בברכת אהבת עולם, אך שם אין נקודה, ווייל אין דאוונען דארף פאנאנדערגיין די פינטעלע. זה סיפר ר' ניסן (חתנו של ר' פסח) לכק"ש, וגם רז"א הי' זוכר מעשה זה, כי הי' בעל זכרון גדול. בשנת תרנ"ה סיפר אדמו"ר נ"ע לכק"ש כי קודם הבר-מצוה שלו שאל אותו אביו [מוהר"ש] אם זוכר מה שאמר בהיותו ילד מהו"ע התפלה. אדמו"ר נ"ע לא ידע כי אביו שמע את דיבוריהם, וגם בשעה שאמר לא שם לבו למה שאמר, ונתפעל מאד. ואמר לו אדמו"ר נ"ע לכק"ש ביאור על זה, כי יש פנימיות הלב, נקודת פנימיות הלב ורעותא דלבא [נ"א: נקודת הלב, נקודת פנימיות הלב ונקודת היהדות].

ב. שאל אחד המסובים מה הפי' רבה אמונתך, והשיב כק"ש שהכוונה לא רק שיאמין בבורא יחיד, אלא רבה אמונתך, הריבוי באמונה, מיזאל הערען אלקות אין אלץ, אין יעדער זאך זאל זיך אן זעהן דער אלקות, און אומעטום ממשיך זיין די אמונה. וזאת לבד מענין הידוע דגנבא אפוס מחתרתא רחמנא קריא (שמאמין בה' ואעפ"כ עושה היפך רצונו), ולבד ממה דאיתא במדרש בענין מחזיר לו פקדונו, וחדשים לבקרים רבה אמונתך. אף הוא ראה גולגולת צפה על פני המים, יכול להיות תורה, השגה, אך זה גולגולת לבד, בלא גוף, בלא לב ובלא ידים ורגלים. והיינו כשבא לעניני מדות אינו כפי חיוב השכל, וכן כשהולך ברחוב אז הוא רגלים לבד. וצ"ל התפשטות האמונה בכולו, בגוף וברגלים.

ג. אח"כ אמר עוד ענין בעי' הנקודה, מה שאדמו"ר הזקן אומר בענין הצער והלא טוב שיש לקבולי בשמחה, ואין הכוונה על לא-טוב מהקליפות וסטי"א, אלא רק

א. דודי הרז"א הי' גדול מאדמו"ר [מוהרש"ב] בערך בשנה וארבעה חדשים. רז"א נולד י"ט תמוז תרי"ט,²⁵ וכ"ק אדמו"ר נ"ע בכ"א חשון תרכ"א.²⁶ אך בחדר למדו יחדיו. עד גיל עשר למדו אצל המלמד ר' שלום [קאייאדנער], ובשנה הי"א נכנס רז"א אל המלמד ר' פסח, ואדמו"ר ג"כ הלך אז לר' פסח במשך זמן מה, כדי להתרגל בלימוד.

רז"א הי' מצוין בחכמת הדקדוק בידעה גדולה, הוא הי' חריף און א ברייטער בדעתו, והי' מקנטר את אדמו"ר על שאינו מדקדק היטב בתפלה, והי' מראה לו לפעמים כיצד לא הדגיש כראוי את התיבות בקריאת-שמע. ודבר זה ציער את אדמו"ר.

פעם שאלו רז"א מדוע במודה אני יש נקודה לפני "רבה אמונתך", ואמר לו אדמו"ר הרי אתה הוא הבעל-דקדוק, אמור אתה! והשיבו רז"א, אמור אתה! ויאמר לו אדמו"ר שכל עניינו של "רבה אמונתך" היא הנקודה. די פינטעלע, אט אין דעם בעשטייט אלץ. וכל הענין הוא שהנקודה תתפשט, די פינטעלע זאל פאנאנדערגיין. כ"ק אדמו"ר [מוהר"ש] שמע את כל הדיבורים מאחורי הדלת, קרא אליו את המלמד ר' פסח, ואמר לו: וויפיל דו וועסט מיט עם לערנען, נאר זאלסט מיר עם ניט קאליע מאכין. כעבור כמה חודשים דברו שוב ביניהם, ושאל לו הרז"א מהו ענין התפלה, נעכטען גידאווענט, היינט גידאווענט... (כשהיו קטנים היו מתפללים יום אחד עד ברוך שאמר, ולמחרת מברוך השני, ועתה התפללו כבר בכל יום). והשיב לו אדמו"ר, אט דאס איז אלץ די פינטעלע, ווייל אין דאוונען גייט פאנאנדער די פינטעלע. פעמיים כתוב בתפלה תיבת חמלה, פעם אחת במודה אני

25. כן הוא גם ב"ששלת היחס" שבלוח 'היום יום', וב"זכרון זכות אבות" ב'הקריאה והקדושה' גלי מרי"ח תשי"ה. ביספר התולדות — מהר"ש' (ברוקלין, תשי"ז) עמ' 22: "נולד יום ה' פ' מטות יט תמוז תרי"ח" [ומשם גם לסי' התולדות לראי"ח גליצנשטיין, כפי"ח תשי"ל, עמ' 47] — והוא טה"ד, כי קביעות י"ט תמוז ליום ה' פ' מטות מתאימה לשנת תרי"ט, ואילו בשנת תרי"ח חל יום זה בפי' פנחס.

26. בכ"מ שנולד ביום כ"ף מרי"ח דאותה שנה.

סיפר כי בעת שהי' אדמו"ר במעזריטש חשב לנסוע, כי כבר לא הי' לו שביל מה להשאר. וסיפר לו רבינו, דער אייבערשטער האט מיך מזכה גיווען מיט א חוש אין נגינה, דער רבי הה"מ לא הי' לו כלי הנגינה אך כשהי' מנגן איז גיווען זייער גוט צו הערין. דארטין האט זיך דערהערט דער עי' קול מעורר הכוונה. וישנו זה בהנחה מאדמו"ר מוהר"ש (הי' אז כבן י"ד שנים), ומבאר זה בגי' אופנים: א] העריבות ונעימות שבשירה וזמרה, ואשר בזה מנתק אותו מהצער שיש לו, וזהו ששירה וזמרה מגביהים ממהות למהות, וז"ע הלוים. וזה תלוי שינגנו עפ"י חוקי הנגינה, וגם בהניגון עצמו אם הוא הארציגער. ב] מה שכל בעלי השיר יוצאים בשיר, עד שבא לכלות הנפש, וזה גי' תלוי בטיב הנגינה ובעצם הניגון. ג] קול מעורר הכוונה היינו פנימיות, וזה אין תלוי בהניגון ובטוב הנגינה, און דאס האט זיך דערהערט אין מעזריטש.

דער רבי, אז ער האט גינמען די וועלט איז א חלק האט ער גינמען מיט נגינה. ומכאן הקבלה אצל חסידים לנגן. עוד אמר כי בניגון הוא ההתקשרות בלבוש המחשבה מבעל הניגון (וכבר דיברו מזה כי דיבור דברי-תורה הוא בלבוש הדיבור, ומעשה הוא ההתקשרות בלבוש המעשה). וצוה לנגן מהארציגע ניגונים. ואמר כ"ק כי בעת הניגון לכה"פ הוא בוודאי הגבהה ממהות למהות. בליבאוויטש ידעו הניגונים המיוחסים, כמו הניגונים מאדמו"ר הזקן והצ"צ. וגם הזכיר הניגון מר' מיכל'ע, שמיכאל דווארקין ניגן אותו, ואמר כ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע שמנגן אותו בטוב.²⁸ ופה אין יודעים אותו בטוב, ומנגנים אותו בהתלהטות והוא כמו ניגון אחר. הזכיר עוד איזה הארציגער ניגון שנגנו בליבאוויטש, אך לא ידעו על איזה ניגון כוונתו. ואמר שינגנו, וועט מען אויף דעם אויך ארויף קומען.

אמר, אצל אדמו"ר מוהר"ש הי' ניגונים שהי' מנגן בעת שהפשיט בגדי חול ובעת שלבש בגדי שבת, והי' לו תנועות שונות. כן אדמו"ר [מוהרש"ב] בעת ער האט אויס גיטאן די זיידענע היטל ולבש הקייליכיקע ראיתי שהי' מנגן איזה תנועה. ובעת שפשט בגדי שבת גי' הי' אצלו תנועות שהי' מנגן אז.

סי'איז דא א ווארט פון אלטע חסידים, ווער הייסט א ירא שמים, דער וואס איז א בעל-בית אויף זיך. ולא ידעו מהי הכוונה בזה.

אביו של הר' הלל הי' שמו ר' מאיר, והי' מחסיד-הה"מ. אך לא נסע מפני החולשה.

על ר' הלל היו אומרים שהי' בעי"ב על עצמו. פי' א בעי"ב הייסט אז ער דארף שלאפען שלאפט ער, ער דארף

מהמניעות על קיום תומי"צ, וצ"ל לקבולי בשמחה. עס איז שווער, זייער ביטערע בירורים (ולכן לא רצה יעקב אבינו לירד מצרימה), אך צ"ל מצד האמונה. הגם שבשכל אין שום מקום שיהי' לטוב, אך מ"מ בכח האמונה זאל ער דאס דורך טראכטין עד שיהי' נעשה טוב באמת. וזהו רבה אמונתך, שהאמונה היא בריבוי.

ד. אדמו"ר הצ"צ הי' קורא את בנו הרב"ש [ר' ברוך שלום] "דער בעל-הבית". והי' לו קביעות ללמוד עמו קבלה. פעם למדו מה שכתוב בכתבי האריז"ל נכון לומר [זמירות] בש"ק, ואמר לו הצ"צ: אאזמו"ר [אדמו"ר הזקן] האט דערציילט אז ווען ער איז געקומען אין מעזריטש האט ער שוין געוואלט פארען צוריק, ווייל ער ניט געזעהן וואס ער קאן אויפטאן דארטין. האט מיר דער אויבערשטער גשיינקט א חוש אין נגינה, האב איך גיהערט דעם רבין זינגענדיק, ער איז קיין מנגן ניט געווען, אבער ס'איז געווען גוט, הערען ווי ער זינגט. וסיים הצ"צ כי אאזמו"ר לקח וקירב רבים עי"י חוש הנגינה שלו. וסיים כק"ש כי אדמו"ר מוהר"ש מבאר זה, ומחלק כי יש גי' עניינים בנגינה.....

ה. ר' מאיר — אביו של הרה"צ ר' הלל — הי' מקושר להרב המגיד, אלא שמפני חלישותו לא הי' נוסע אליו. הי' מרגלא בפומי' דחסידים ווער איז א ירא שמים, ווער עס איז א בעל-בית אויף זיך. וכן הי' ר' הלל בפועל, כי כל ענייניו שהי' נוהג בהם, הי' בעל-בית על גופו. ולדוגמא סיפר כק"ש כי ר"ה הי' נוהג שלא הי' נוסע על גשר שעי"ג נהר, והי' יורד מהעגלה. פעם נתנמנם בדרכו, וכשהגיע העגלה לגשר ניעור מעצמו, וירד הימנה.²⁷ הבעל שם טוב אמר עה"פ ירא את השם בני ומלך, ועם שונים אל תתערב: ירא את השם, ווער איז א ירא שמים, אז בני ומלך, אז דו ביסט א מלך אויף זיך. ועם שונים הלכות בלבד — בלי יראת שמים — אל תתערב.

כאן מסתיימת העתקה א' הנ"ל, ואילו ברשימה השני' (של א' הת' דאטוואצק) עניינים אלו שבאותיות ד"ה — ונוספים — כתובים בדף המחובר לשיחת יום ב' דחגה"ש תרצ"ז בסעודה, ושמה נשתרבו דף זה שלא במקומו. נעתיק כאן את הדף שתחילתו מקבילה לאות ד' הנ"ל, תוך הסתייגות מקביעת שייכותו לחגה"פ.

אדמו"ר הצ"צ הי' קורא לבנו הבכור רב"ש מיין בעה"ב. והי' לומד עם הבה"ב בכל ש"ק וי"ט קבלה. פעם למד אתו בקבלה, וכתוב שם ולכן מזמרים בשבת (הוא מכהאריז"ל), ואמר לו אספר לך מה ששמעתי מכ"ק רבינו הזקן, ששירה וזמרה מגביהים את האדם ממהות למהות. פעם בעת הפארברייגין, והי' בשמחה יתירה,

27. בסי' השיחות קיץ ה'ש"ת עמ' 104 שכשהי' ר' הלל מגיע לגשר היו הסוסים עוצרים מאליהם (ועי"ש בהע' מצוואת הגאון ר' שעפ"ל בן השל"ה: "לא תלכו על הגשר רק ברגלים ולא לישוב בעגלה").

28. בסי' השיחות תשי"א עמ' 96: החסיד ר' מיכאל שי' דווארקין זינגט — חג הפסח תרע"ז — דעם ניגון הידוע ומפורסם וואס הצדיק ר' מיכל מזלאטשעו זצ"ל האט געזונגען פאר מורנו הבעש"ט... אז ר"מ האט מסיים געווען זינגען, האט הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק [מוהרש"ב] געזאגט, אז דעם ניגון האט מען געזונגען לילה שני דחה"פ — תרל"ח — אין צוויי נוסחאות, און הוד כ"ק אביו אאזמו"ר הרה"ק מוהר"ש האט בוחר געווען דעם נוסח וואס ר"מ זינגט.

תתערב. וביאר הצ"צ כל המאמרי רז"ל [סוטה כב,א] מי שקרא ושנה ולא שמש, ר"א אמר עם הארץ, ר"ש בר נחמני אמר הרי זה בור, ר' ינאי אמר כותי, ר"א בר יעקב א' אמגושי, ארנביי מסתברא כרב אחא בר יעקב, האי אמגושא קאמר ולא ידע מאי קאמר, הכי נמי תני ולא ידע מאי תני.

וסיים ר"ה, ער האט דאס גירעדט, ובכל המדריי נפש רוח נשמה חיי יחידה האט זיך אליין דער הערט.

(אח"כ ברכו בהמ"ז, וחזרו השיחות, ולאח"כ יצאו בריקודים עד הלילה, ואדמו"ר ישב בהיכלו ושמח מזה מאוד).

בליל שמיני ש"פ הי' דא"ח ד"ה מלכא ומלכתא הוו יתבין, מלכא א' גדיא יאי ומלכתא א' אימרא יאי.

29. ב"זכרון זכות אבות" אשר ב'הקריאה והקדושה' גלי כסלו תשי"ה איתא שמוהריי"צ מאוורוטש נולד בשנת תקפ"ב. ובס' בית-רבי ח"ג (דף טו, א): בערך שנת תקע"ט (ועוד שם שנסתלק בשנת תרל"ו, ובהקוה"ק הניל: תרל"ז).

הרב יצחק גינזבורג
כפר-חב"ד

חודש ניסן – חוש הדיבור

דָּבָר אחד לדור ולא שני דְּבָרִים לדור

והנה חודש ניסן הוא ראש-השנה למלכים (מלכי ישראל דוקא, בחי' "דוד מלך ישראל חי וקיים"), ושבתו הוא שבת יהודה (שנשיאו נחשון בן עמינדב הקריב את קרבנו בחנוכת המזבח בראש-חודש, ר"ה שבו). ומנהיגו בנפש הוא רגל ימין המולך בחוש הדיבור (הכל לפי סי' יצירה כנוסחת האריז"ל, ודו"ק). הדיבור בכלל הוא ענין המלכות – שאף נקראת עולם הדיבור – כמ"ש "דבר מלך שלטון". הדיבור הו"ע ההבעה וההתגלות אל הזולת, שבאמצעותו ניתן להתקשר לזולת ולהעלות את הזולת מדרגת עצמו (ע"ד מצות המלך, מצוה מ' צוותא חדא, שהוא ע"ד התקשרות חכם גדול ומופלג מאד לאיש פשוט בתכלית, ע"י שהאיש פשוט יקיים את רצונו של החכם שמתגלה אליו באמצעות הדיבור דוקא, כמבואר בדא"ח. וזהו"ע "כתר עליון [רצון החכם, שלמעלה ממדרגת חכמתו, וממילא ממדרגה זו דוקא ניתן להתקשר לזולתו שאינו משתווה אליו בחכמתו כלל וכלל] איהו כתר מלכות [גילוי עצם הרצון הכללי להתקשר ביחוד אמיתי, שנמשך ע"י צנור הרצון הפרטי שבכל מצוה ומצוה, בהתעוררות לדבר]"). דיבור המלך הוא בטוי כח ההנהגה שבו, דיבור מלשון "דבר אחד לדור כו".

תחלת תקון הדיבור הוא ענין עבודת ההודאה דיהודה

אויפשטיין שטייט ער אויף. ער האט איין גיוויינט דעם גוף אז ער דארף פאלגין דעם נפש.

מנהגו [של ר' הלל] הי' כשהיו נוסעים דרך גשר הי' הולך מהעגלה, והי' עובר ברגליו. פ"א היו נוסעים, והוא הי' ישן, ובהגיעם להגשר הקיץ. וזה בע"ב.

בשנת תקפ"ג²⁹ הי' הברית של הר"י [בן הצ"צ] והצ"צ הי' הי' אז בשמחה מאוד, וסיפר מהחדר (ער האט דערציילט פון חדר). וסיפר אז שמהמאמרים שאמר לפניו אדמו"ר הזקן ביחוד, הן אותם ששמע מהה"מ והן אותם המאמרים מהבעש"ט שמע מהה"מ, אמר לפניו תורה מהבעש"ט: ירא את ה' בני ומלך ועם שונים אל תתערב. ופי' הבעש"ט, ירא את ה' – ווער הייסט א יר"ש, בני ומלך – דער וואס איז אויף זיך א בע"ב. ועם שונים – דעם וואס איז מער ניט נאר תורה לערנין אליין – אל

בשבת פרשת ויגש השתא, שבת "דידן נצח", אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א מאמר ד"ה ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכלם, מאמר המיוסד על ד"ה זה מכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ זי"ע (משנת תרצ"ט), ואף הוא יסודו במאמרו של אביו, כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ד"ה ויגש דשנת תרע"ח.

במאמרו שואל הרבי מדוע מכונה המשיח בפסוק זה בשם דוד דוקא. אחר ביאורן של שתי המדרגות יוסף ויהודה בעבודת ה', שהן שתי הדעות שבדברי רז"ל "תלמוד גדולי" (בחי' יוסף, מלשון הוספה – לאפשא בה) ו"מעשה גדולי" (בחי' יהודה, מלשון הודאה – עבודת הכפי' בקבלת עול מ"ש), ושלעתיד לבא תתגלה מעלתו של ענין הכפי' שבמעשה, וממילא יוכרע להלכה (על-ידי "נמנו וגמרו" של הסנהדרין דלעתיד) כי "מעשה גדולי", מתרץ הרבי שהמשיח נקרא דוד "כי מעלתו של דוד [שמיהודה, כנ"ל] היא הענוה. דהגם שהיה מלך בישראל קרא עצמו 'עני ואביון' [בקאפי' פ"ו שבתהלים, הוא פרקו של כ"ק אדמו"ר שליט"א החל מ"יא ניסן השתא] והיה בתכלית הביטול, ולכן נקרא חסיד [בתהלים שם: 'כי עני ואביון אני. שמרה נפשי כי חסיד אני..'], וזו מעלת המשיח, שיהיה עניו".

— "הפעם אודה את הוי' גוי'". וכן הוא ענין עבודת הוידי — "צדקה ממני" (ואצל דוד המלך: "חטאתי להוי'") — **בתשובה** תתאה (**תשובה** ה' תתאה, מלכות שמים), עיקר מצות התשובה בפועל ממש. יסוד ו"אדן" (**אדן** גי' מודה) עבודת היום הוא אמירתנו "ימדה אני לפניך" (כמבואר באריכות בשיחות ק' דכ"ק אדמו"ר שליט"א). דיבור זה הוא בבחי' עבודת ה"הכנעה" (בשלשת שלבי עבודת השי"ת שנמסרו לנו ממורנו הבעש"ט זי"ע: "הכנעה, הבדלה, המתקה" — כתר ש"ט אות כח. ג' בחי' אלו הן בסוד "חש מל (מלשון מילה וכריתה) מל (מלשון מלול ודיבור)", כמבואר שם. נמצא שכללות עבודת השי"ת הוא בסוד תקון הדיבור, מדיבור שבבחי' שתיקה — דיבור של הכנעה, ע"ד מודה אני — לדיבור שבבחי' הבדלה, בחי' "ודברת בס" ולא בדברים אחרים, דיבור של קיום מצות תלמוד תורה שכנגד כולם — לדיבור שבבחי' המתקה, שהוא עצם בחי' הדיבור בהנהגת הזולת בחסד ורחמים — בחי' "דאגה בלב איש ישחנה (ווישחנה לאחרים) ודבר טוב ישמחנה", תכלית הכונה שבמבצע "עשה לך רב" של כ"ק אדמו"ר שליט"א). דיבור בתורה (בחי' "למען תהי תורת הוי' בפיך" ע"ד "בפיך ובלבבך לעשותו") הוא עיקר הדיבור שבבחי' "הבדלה" (כנ"ל, והו"ע עסקו של דוד מלך ישראל בתורה תמיד, כמ"ש הרמב"ם בענין מלך המשיח "הוגה בתורה כו' כדוד אביו כו'"). דיבור בבחי' הנהגה ותקון הזולת הוא דיבור מלשון "דבר אחד לדור" (והו"ע "דוד מלך ישראל חי וקים" וד"ל).

והנה המלכות נק' "אני". "כי עני ואביון אני" היינו תקון ה"אני" דמלכות ע"י עבודת ה"הכנעה", דיבור של הודאה וכו' כנ"ל. "כי חסיד אני" היינו שלמות תקון ה"אני" שבמלכות, בסוד "חסיד דוד הנאמנים", כאשר בא לעבודת ה"המתקה", בחי' "דבר טוב ישמחנה" (דיבור מלשון הנהגה ועצה טובה) כנ"ל. והיינו תחילה תקון ה"אני" בבחי' אתכפא סט"א (שעיקרו הוא ביטול וביטוש היש המגביה עצמו כנשר כו' כמבואר בתניא) ועד לתקון ה"אני" בבחי' אתהפכא חשוכא לנהורא וטעמין מרירו למיתקא.

ולהבין דברי כ"ק אדמו"ר שליט"א "דגם שהי' מלך בישראל קרא עצמו עני ואביון והי' בתכלית הביטול, **ולכן** נק' חסיד". [נשבה יתווכו יחד ב' הדעות שבדרז"ל ענוה גדולה מכולן או חסידות גדולה מכולן, שתלויות זבי"ז, כמבואר באריכות במ"א ואכמ"ל], מבואר בד"ה בד"ה ויגש הנ"ל מכ"ק אדמו"ר נ"ע שע"י עבודת ה"ימעשה" בכפי' מלמטה, גורם לכפי' וצמצום אורות האין סוף מלמעלה, בסוד "במקום גדולתו של הקב"ה [בחי' "לך הוי' הגדולה", מעשה בראשית — יש מאין ואפס המוחלט] שם אתה מוצא ענותנות". והוא צמצום בבחי' סילוק האור שבבחי' בלי-גבול, על-מנת להוות את מציאות הגבול. אך בפנימיות יותר, עבודת הכפי' למטה, בקיום מצותיו ית' שהן פנימיות ועצמיות רצונו העצמי

ית', גורמת לצמצום — מלשון "צמצם שכינתו בין שני בדי הארון" — והמשכת כל אורו הבל"ג בגבול. והנה שתי פעולות אלו הן ע"י שתי המדרגות של "עני ואביון אני" ו"חסיד אני", "חסיד" בבחי' "לפנים משורת הדין" (כלומר המשכת הבל"ג לתוך הגבול ממש, שמוקף "שורת הדין" וד"ל). וזו מעלת האתהפכא שע"י קדימת האתכפא דוקא (עד שעבודת המלכות נקראת בכללות על שם האתכפא דקבלת עול מ"ש), משא"כ עבודת האתהפכא של צדיקים גמורים (שאינם גם בעלי-תשובה, כנודע החילוק בזה במשנ"ת בענין משיח דאתא לאתבא צדיקא בתיובתא) וד"ל. וי"ל שעבודת האתהפכא דצדיקים גמורים היא בבחי' "לאהפכא חשוכא לנהורא" בלבד, משא"כ עיקר המעלה שבעבודת האתהפכא של בעלי תשובה (ע"ד יהודה ודוד מלך ישראל, בחי' "חסיד אני" כנ"ל) היא לאהפכא גם "טעמין מרירו למיתקא" כמבואר בדא"ח וד"ל.

שתי הבחינות הנ"ל שבתקון ה"אני" דמלכות, הן בסוד "צדק" (בחי' המלכות כשמרגישה אין "לית לה מגרמה כלום") ו"אמונה" (כשהמלכות מתייחדת ב"אמת", בסוד "איהו אמת ואיהי אמונה"), בסוד הנאמר במלך המשיח "והי' צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו", כמבואר בזהר (בלק קצח, ב) עיי"ש. בחי' האמונה שבמלכות היינו גילוי שורש המלכות ברדלי"א ממש, כמבואר במ"א. והוא סוד "חסיד דוד הנאמנים" כנ"ל, בחי' "חסיד אני".

וכדי להבין למה "דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור" צריך להעמיק יותר בענין תקון ה"אני" (שתחלתו "עני" וסופו "חסיד" — בגימטריא דבור בשלמות וד"ל) דמלכות:

המלכות היא הרגשת ה"אני", וכמ"ש ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך (ומכאן מקור הביטוי "אנא אמלוד"), כלומר שההתנשאות למלך היא שורש הרגשת ה"אני". בעולם התהו גרמה הרגשה זו לשבירת-הכלים — התמוטטות כללית ר"ל. בעולם התקון באה הרגשת ה"אני" כשפלות בעצם, מאחר שגילוי לעין כל ש"מלכותך של מלכות כל עולמים" — רצון ומחשבת "אנא אמלוד" של הקב"ה, עילת העילות וסיבת הסיבות של מעשה בראשית, הוא מקור הרגשת ה"אני" ב"כל עולמים", ויכולא קמי' כלא חשיב". וזהו שאמר הלל הזקן הענו והשפל מכל: "אם אני כאן הכל כאן" (סוכה נג, א. ובזח"א בהשמטות י, ב: שכינתא דאיברי אני), ואמר עוד: "אם אין אני לי מי לי" (אבות א, יד. אני אין עולה יראת שמים בהכאה פרטית, סוד אשה יראת הוי' היא תתהלל).

תקון הרגשת ה"אני" הו"ע עבודת התפלה, וכמ"ש ואני תפלה (ותפלה היא נפש השפלה בחילוף תי"ו בשי"ן כנודע). וכן אמרו רז"ל הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו — **הלואי** אותיות אליהו מבשר ביאת משיח צדקו — "גואל צדק" (צדק — מלכותא קדישא), תקון המלכות בשלמות (שלמות סוד ביאת המשיח כמבואר במ"א).

התפלה, עלית והתכללות "מלכות כלעולמים" ב"מלכותך".¹ בלשון חז"ל נקראת התפלה "רחמי", והיינו יחוד תפארת ומלכות, רחמים ושפלות, "קוב"ה ושכינתו" בשם כל ישראל" (נוסח 'לשם יחוד'). וכן בכל תנועה ותנועה ובכל נשימה ונשימה צ"ל יחוד זה ותפלה זו, כמ"ש כל עצמותי תאמרנה הוי'. וזהו עיקר תורתו של רבינו ישראל **בעל שם טוב** – תקון ה"אני" ע"י הרגשת שפלותו איך **איני כדאי**, ויחוד תפלתו באמונה ובבטחון כי **הכל רחמים**.

התפשטות הרגשת ה"אני" מ"מלכותך" אל "מלכות כל עולמים" הוא סוד הדיבור העליון. העולם נברא בעשרה מאמרות, ותיקונו ע"י עשרת הדברות. כאשר ה"אני" התחתון אינו מרגיש את מקורו, ה"אני" העליון – נאלם הדיבור, סוד גלות השכינה – אני ישנה, בגלותא.

ע"י "אני מדבר בתפלה" מלמטה, נמשך מלמעלה "אני מדבר בצדקה רב להושיע".² "אני מדבר" אתון ד"דבר מאין" – בריאה יש מאין – התפשטות הרגשת ה"אני" המזוכך בתכלית, מעצם מקור ה"אני" העליון. "רב להושיע" הוא סוד ישועת הריבוי, ע"י גילוי הביטול האמיתי לאחדותו ית' דכולא קמי' כלא חשיב, הבא אחר פזור הצדקה "פזר נתן לאביונים", לתת לו "די מחסורו אשר יחסר לו" – "לו זו אשה"; היינו "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי" – הרגשת עצמותו כדבר בפני עצמו (דבר בלתי נפרד, ובכל זאת – בדרך נפלא "נושא הפכים").³

משה רבינו, בחי' "יונחנו מה", פרש מאשתו – מהרגשת ה"אני" שבו – מכל וכל. אך המלך המשיח, עני ורוכב על חמור, יהי' בבחי' "אני מדבר בצדקה רב להושיע", כנ"ל, ולכן נק' מלך רב, וד"ל.

וזהו דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור; הרגשת ה"אני" צריכה לבא ממקור אחד בלבד, כדי שיתכן ביטול ה"אני" ל"אין" ויקיים את תפקידו כשלוחו של המשלח המנהיגו בצדק וביושר, בכח דיבורו אליו. ה"דבר אחד" צריך להיות לכל הדור כולו, כדי שיתאחדו בתפקידם לפעול כולם למען מטרה אחת במסירות אמתית עבור קיום היעוד ולא לשם הצלחה אישית.

ה"אני" הטוב מקבל ממקור השמחה, כמארז"ל כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא שמחה, וכמ"ש דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה. ע"י שמשיח דאגתו לאחרים, משפיל הדאגה ומשיחה מלבו, ועי"ז מתגלה ה"דבר טוב", הוא ה"אני" הטוב המקבל ממקור השמחה (כמשנ"ת בסוד תלות השמחה בשפלות דוקא). לעו"ז באה הדאגה ממקור העצבות – ה"אני" הרע הנפרד ממקורו, מ"מלכותך", שהרי הוא ית' עצם הטוב וכל יכול להטיב לכל בפועל ממש.

וכן מתגלה האמונה הטהורה בדיבור הטוב – ב"אני" הטוב – כמ"ש האמנתי כי אדבר, בסוד נעוץ סופן בתחלתן ותחלתן בסופן, ואזי "אני עניתי מאד": התלבשות ה"אני" ב"עני ורוכב על חמור" כנ"ל – תקונו השלם של חומריות העוה"ז ע"י משיח צדקנו – "הנה ישכיל עבדי ירום וגבה מאד", אכי"ר.

1. **מלכותך** עולה **תפלה** ע"ה, והכולל הוא **המלך המרום לבדו מאז** – בחי' "מלך יחיד", כאשר מחשבת "אנא אמלוך" – מל' דא"ס – נכללת ב"מלכותך" העצמית ממש שבבחי' יחיד; סוד ה"שפל" בים העליון שלפני הצמצום ברוממות העצמית ממש, שלפי ערך "שפל" זה – "הוי' מלך גאות לבש", רית' **יס גל**, בהתפשטות **הגל מהים** – "התנשאות על עס" – "לתקן עולם במלכות שדי". ובעבודת האדם הוא ע"י קיום רצונו ית' בבחי' ויגבה לבו בדרכי הוי' במשך כל היום כולו – אחר עבודת התפלה, וד"ל.

2. ומכיון שכל אתערותא דלעילא נמשכת תחלה בסוד אור מקיף, וגם זאת באמצעות מעשה התחתונים כמבואר בדא"ח, לפיכך ר"א יהיב פרוטה לעני והדר מצלי דכתיב אני בצדק אחזה פניך (תהלים יז, טו. ב"ב י, א), עיין אגה"ק סי' ח.

3. ב' המדרגות "עצם" ו"בשר" הן כנגד שכינתא עילאה ושכינתא תתאה – ביטול האמתי וביטול היש, כמבואר בדא"ח (עיין ענין איש ואשה בסי' דרך-אמונה לכ"ק אדמו"ר הצ"צ עמ' עג ואילך). ותיקונם – שלימות הזיווג – ע"י משיח, **עצם** גאולה ה"אני", ואלוהו **מבשר** הגאולה. **עצם בשר** סוד שתי שבתות בשבת אחת.

גאולת ה"אני" הוי"ע יטבע היהדות" שבא ע"י זכוך החומר בתכלית בא"י דוקא (כמבואר בכ"ד בכתבי מוהר"א מהאמיל זצ"ל, ועיין בסי' חנה אריאל דרוש לפורים), שלשם כך התעצם משה רבינו ע"ה בתפלה להכנס לארץ (שאז הי' זוכה למדרגת משיח כנודע). **בטול זכוך** הוא סוד שלמות מאה ברכות בכל יום שתקן דוד מלכא משיחא – אל תקרי ימה' (ביטול, מדרי' משה – ונחנו מה) אלא ימאה' (זיכוך החומר בתכלית, המכשירו לקבל את גילוי האור כי טוב בפנימי עצמותו כאשר אינו מתבטל במציאות אלא עומד על עמדו דוקא גם בגוף וגם בנפש – מדרי' משיח). **בטול זכוך רית' בן**, בסוד מהר שלל חש **בן** (ישעיה' ח, ג – רמז לשמו של משיח) – שלילת הרגשת ה"אני" הנפרד, ותחושת היחוד דביטול-זיכוך בבי המדריגות של "עצם" ו"בשר" כנ"ל. ביטול (היש), ביטול (האמית), זכוך, הוא בסוד "הכנעה, הבדלה, המתקה" (כנ"ל מכתר ש"ט). כאשר זוכה למדרגת הזיכוך עולה תמיד מחיל אל חיל בגילוי אור הביטול האמיתי בלי צורך להפשיט א"ע מישות המדרגה הראשונה, כמבואר בדא"ח. והוא סוד "רב להושיע" המבואר בפנים, ע"י גילוי **שע** נהורין דתיקון "ואמת" – "באור פני מלך חיים".

מנהגים והנהגות

ניסן – אייר

הפרק הנוכחי הוא השני בסדרת ה"מנהגים והנהגות", וכל הכללים וההסתייגויות האמורים בפתיחת הפרק הראשון (כ"ד חב"ד' גל' 1 עמ' 16) חלים כמובן גם על פרק זה.

הערות ותיקונים יתקבלו בתודה, וההערות שכבר הגיעונו יתפרסמו בעזרתו ית' באחד הגליונות הבאים.

אמירת ה'נשיא' – וברכת האילנות

דארף מען מפורש יע זאגען, און דעם יה"ר פון נשיאים דארף מען ניט זאגען! (אמר הכותב, כששמעתי זאת מפי הגרי"ל ע"ה הוסיף שכ"ק מוהריי"צ הי' נוכח בשעת מעשה, ואף הוסיף מדילי דברי צחות וכו'. ואין לכך סתירה ממ"ש בלוח הי"א א' ניסן ש"צויה [מוהרש"ב] לגיסו הרמ"ה הכהן [אורינשטיין] לאמר היה רצון שאחר הנשיא – שהרי הרמ"ה הנ"ל לא הי' מגזע אנ"ש ולא נהג במנהגי חב"ד).

ג. אך בס' המנהגים עמ' 36 נקבע שאומרים היה"ר, וכך נוהג כ"ק אד"ש (על אי-אמירת היה"ר איתא במנהגי קארלין – ילקוט דברי אהרן).

ד. אין נוהגין כמנהג צדיקים רבים לקרוא את פ' הנשיא בספריתורה (ראה: לקוטי מהרי"ח ח"ג ג, ב; נמוקי אור"ח סי' תרסט; שו"ת תורת יקותיאל (החדש) סי' מו).

* גם בר"ח ניסן, בש"ק ובימי הקריאה ב' וה' אין לגלול את הס"ת אחר הקריאה ולקרוא בו את פ' הנשיאים (תשובות וביאורים בשו"ע מכ"ק אד"ש, קה"ת תשמ"ז, עמ' 93-94. ועיי"ש כמה טעמים מדיני ס"ת וקריאה"ת, ובפרט בש"ק שפ' הנשיאים צ"ל אחר המוספין דוקא).

ה. ברכת האילנות

לענין ברכת האילנות: ..לכמה אחרונים (או"ח סרכ"ו) ניסן לאו דוקא, אבל י"א דוקא הוא (שד"ח אסיפת דינים מע' ברכות רס"ב. וש"נ). והנה אדמו"ר הזקן בלוח ברכות הנהנין (הראשון) כ' דאחר ל' יכרך בלא שם ומלכות (מרכה דניסן לאו דוקא), אבל בסדר ברה"י (שבסידורו פי"ג סי"ד) השמיט זה... י"ל – דהשמיט מפני דבמשנה האחרונה ס"ל ד"בימי ניסן" כפשוטו – בדוקא – וא"כ א"א "לאחר ל". ואכמ"ל (ממכתב י"א ניסן תשכ"ה, נדפס בהוספות להגשפ. וראה בקצוה"ש סי' סו (כדה"ש אות יח) ובלוח הכולל שכ' דניסן לאו דוקא).

* בחודש ניסן (ושמא בחודש אייר, כי כמדומני שכניסן עדיין לא לכלכו האילנות בלאדו) הי' הרה"ח רש"ד שניאורסאהן מלאדו' הולך עם מנין שלו לאיזה גן בעיר, לכרך ברכת האילנות. והי' זה תופס מקום אצלו מאד (מרשימות הרה"ח רמז"ג שי').

אמירת ה'נשיא'

א. זמן אמירת ה'נשיא': במכתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע (ראה בסעיף הבא): "אחר התפלה ואחרי אמירת נשיא היום יאמרו מזמורי היום [בתהלים]" משמע דהנשיא קודם לתהלים. אך ראיתי (בשה"ג תשכ"ז) שכ"ק אדמו"ר שליט"א אמר קודם תהלים ואח"כ פ' הנשיא (וא"י האם כ"ה בקביעות). והנה כיום התהלים הוא תדיר, ולפיכך קודם. אבל המכ' הנ"ל הוא משנת תרפ"ד – קודם שיצאה ההוראה לאמירת התהלים – ואז לא הי' התהלים תדיר.

ב. בענין היה"ר שאחר הנשיאים: כ' לי הרה"ח ר' אלתר שימחאוויץ ע"ה וז"ל: בשער הכולל פרק מ"ח בענין אמירת עבדים היינו בשה"ג כ[תב וז"ל] אבל בסידור השמיט זה כי לא ציין כמו בשארי סידורים ע"כ אומרים בשה"ג [עכ"ל שעה"כ]. שמעתי בענין זה מירידי התמים הרה"ח הר"ר ישראל יחי' לעווין מנעוול כי שמע מכ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע (הוא אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע) [שאמר] אם באמת מדייק בעל שער הכולל כ"כ בדברי אדמו"ר [הזקן] זצוקללה"ה להוכיח מזה שלא ציין בסידור "ע"כ [אומרים] בשה"ג" מכלל דסבירא ל' שלא לאמר זה בשה"ג, למה הכניס בסידור [תורה אור] שנדפס על ידו נוסח היה רצון שאומרים אחר אמירת הנשיאים, שלא נמצא כלל בנוסח אדמו"ר [עכ"ל אדמו"ר מוהרש"ב]. וסיים הר"ר שבפועל הי' כ"ק אדמו"ר נבג"מ נוהג להגיד עבדים היינו בשה"ג, ושלא להגיד נוסח היה"ר אחר אמירת הנשיאים עכ"ל [קונטרס הסידור להגרא"ח נאה ז"ל, עמ' כט. וראה מ"ש בקובץ יגדי"ת (ירושלים ת"ו) גל' ה עמ' 87, כנ"ל כשם אדמו"ר מוהרש"ב].

וברשימות הגרי" לנדא ע"ה, שפ"א בסעודת הש"ק נתדעם אדמו"ר מוהרש"ב על שהרב לאוואט הכניס את היה"ר דנשיאים לסידור תו"א, ולשאלת הגרי" הנ"ל האם אי"צ לאמרו, השיב הרבי: אה! ווער זאגט עס! און אז דער אלטער רבי האט ניט גישטעלט אין סידור 'ער כאן אומרים בשה"ג, איז שוין א באווייז אז מען דארף ניט זאגן שה"ג עבדים היינו? און אז שטעהט כמראה כהן תמצא במחזור איז א ראי' אז מען דארף זאגען מחזור? שה"ג עבדים היינו

ב' ניסן – ושבת הגדול

(שמו ושם אמו והכינוי) והם מוקדשים לקרן קיימת על הצדקות שהתנהג בהם הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, ונתן נפשו הט' עליהם, ותקרא בשם "קופת רבינו" כי מפרי הקרן יוקח על הצדקות הנזכרות, ויבחר ועד אשר אליהם יובא התרומה (ממכתב מוהרי"צ, כ' אדר"ר תרפ"ד, אג"ק שם עמ' שצ).

*...הצעה כללית, לכללות אנ"ש שי' די בכל אתר ואתר, לקבוע את יום ב' ניסן הבע"ל, הילולא דהוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק, ליום לימוד והתועדות כל אנ"ש שי' באהבת רעים, בכל הבתי כנסיות אשר לאנ"ש שי' די בכל אתר ואתר, ויומא קא גרים, אשר ביום הזה יתאספו כל אנ"ש שי' במועצת של תורה, להקים את דברי הרב...

בכל הבתי כנסיות אשר לאנ"ש שי', די בכל אתר ואתר, יקדישו הכנסת העליות לתורה התרומות והנדבות של שתי הש"ק ויקו"פ ויקרא, לטובת החזקת קביעות לימוד דא"ח, ויבחרו מנהיג החבורה ומכלכלה.

כל אחד ואחד מאנ"ש שי' די בכל אתר ואתר, ישתדל לעלות לתורה באחד הש"ק הנ"ל וירם תרומה לד' בשביל החזקת לימוד דא"ח, אשר בזה יקשר את עצמו ואת אנשי ביתו יחיו, באילנא רברבא לזכות באור כי טוב בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר.

מצורף לזה הנני שולח מאמר דא"ח... אשר אותו ילמדו אנ"ש שי' ביום ההילולא, נוסף על הסדר הקבוע (ממכתב מוהרי"צ, ז' שבט תרפ"ה, אג"ק שם עמ' תנג).

* מאז שנת תש"ג נהוג שביום ההילולא ב' ניסן קודם המנחה נותנים פ"נ (השם ושם האם בלי בקשה פרטית) לכ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] שליט"א. הרבי שליט"א אמר אז שכל הרוצה יתן פ"נ, והוא יהי' השלית למסרו לאביו (כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע). וכך עשו גם השנה [שנת תש"ד] ('קובץ ליובאוויטש' גל' 2 עמ' 24. וראה בגל' 7 עמ' 21 שגם בשנת תש"ה נתנו פ"נ כנ"ל).

ז. שבת הגדול

בשו"ע אדמו"ר סימן ת"ל כתוב בשם הרמ"א שנוהגין במדינות אלו לאמר בשבת הגדול במנחה עבדים היינו. אבל בסדור השמיט זה (כי לא ציין כמו בשארי סדורים "ע"כ אומרים בשבת הגדול"). גם בפע"ח ומשנת חסידים וסדור האריז"ל ליתא. וכן הגר"א ז"ל בבאורו כתב שלא לאמרו (שער-הכולל מח, א).

* וראה לעיל שדעת אדמו"ר מוהרש"ב לא היתה נוחה מדיוק זה, וס"ל שצ"ל עבדים היינו בשב"ג, וכך נהג למעשה. כך נקבע בס' המנהגים (עמ' 37) וכך נהוג כ"ק אד"ש – ואומרו עם הציבור אחר תפלת המנחה, בישובו על מקומו.

ו. ב' ניסן – הילולא דכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע תלמידיו הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק [מוהרש"ב] זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע הכ"מ, מקושריו, מחבבי שמו וזכרו, יתאספו ביום היאצ"ט בשני בניסן הבע"ל – להתפלל במנין קבוע. בש"ק שלפניו ישתדלו לעלות לתורה, ובערב יבחרו וירימו מי שיתפלל לפני התיבה, מהראוי שיתפלל אחד כל הג' תפלות, מעריב שחרית ומנחה, אך אם ימצאו לנכון לחלקם, יתפללו שנים או שלשה, כל אחד תפלה שלימה. ולא ימהרו בתפלתם. אחרי תפלת ערבית, יחזרו דא"ח בעל פה, ואם אין מי שיחזור בע"פ ילמדו בס' בפנים, כשעה ויותר. כבוקר קודם התפלה ילמדו פרק תניא. אחר התפלה ילמדו משניות, אותיות השם ונשמה. מהראוי שביום הזה יהי' התועדות אנ"ש יחיו, לחזק ולהתיעץ באופן הטוב מצב הרוחני, בלימודם והדומה. כל אחד ירים תרומה, באחת הקופות, רבינו מאיר, תומכי תמימים, קופת רבינו, לזכר היום המיוחד הלוה. תפלת המנחה ואחריו לימוד פרק תניא (ממכתב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ, ה' אדר"ר תרפ"א. אג"ק ח"א עמ' קמא).

*...בשני לחדש ניסן הבע"ל הוא יום ההילולא של הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע... כל ידידינו אנ"ש שי' די בכל אתר ואתר, התאבים וצמאים להתקשר ולהתדבק באילנא רברבא, ולהפקד בזכרון טוב כאמור, עליהם בעזרתו ית' לשמור את היום הזה, ולייחדו ליום עבודה בועד וכוותיקות, באהבת רעים כאחים וכתלמידים בני אב ורב אחד.

עבודת היום, הג' תפלות יתפללו לפני התיבה הנכבדים מזקני אנ"ש שי' בתפלה במתינות (קונה התפלה יכול לכבד רק את זה אשר בו יברירו כנ"ל). אחרי תפלת ערבית כמוש"ק [אור ליום היאצ"ט] ילמדו פרק כ"ז מאגה"ק, אהובי אחי ורעי אשר כנפשי כו' (עד) לברכה. בשחרית קודם התפלה ילמדו באגה"ק ביאור על הנ"ל, ואח"כ להתפלל כנ"ל. אחר התפלה ואחר אמירת נשיא היום, יאמרו מזמורי היום כסדר ימי החדש (מקאפיטל יו"ד עד י"ח) ואח"כ ילמדו משניות (לחלק כל הפרקים של אותיות השם שלום דוב בער בין המתפללים) ויתועדו יחדיו בכל אתר ואתר כפי אשר ימצאו לנכון, להתדבר על דבר קביעות עתים לתורה והתועדות רעים. קודם תפלת המנחה ילמדו פרק כ"ג מאגה"ק בגזירת עירין פתגמין קדישין [!], ובמקום שאפשר יחזרו איזה דרוש בע"פ. כל אחד ואחד מאנ"ש שי' ישתדל לעלות לתורה באחד מהשני שבתיים שלפני ההילולא ואחריו, ובכל הבתי כנסיות של אנ"ש שי', הכנסת שני השבתיים האלו מוקדשים כאמור.

כל הנדרים והנדבות אשר ירימו אנ"ש שי' ביום ההילולא ובהשבתים שלפניו ואחריו כאמור, יורשם ברשימה מדויקת

החטים והקמח למצה שמורה

לקוצרה לשמורה, כי אחרי אשר היא סמוכה כ"כ לארץ יש בה רטיבות קצת, והיא קשה להתייבש אח"כ.

[ו] לייבש את התבואה, כמה שיספיקו לייבשם ע"פ השדה טרם יכניסוה לשקים — יספיקו, ויכלו למחר לשוטחם שם בחצר בכפר לייבשם.

[ז] לייבש — יותר טוב על הבאראזענט כמו על סדין, כאשר בעת היכוש צריכים צו סארין אפט, וכאשר מייבשים על סדין נעשים קמטים בסדין, אשר ע"כ יותר נכון לייבש על הבאראזענט. והדישה נעשית ג"כ על הבאראזענט או הפארוסינא... שמניחים אותו על נסרים.

ועל שאלה: אולי לא יהיו נסרים שם בכפר, השיב כ"ק רבינו: אנו היינו לוקחים פשוט דלת.

על שאלה: אם נכון לדוש על רצפת אבנים, היתה תשובת כ"ק: כאשר יפרשו ע"ז איזה דבר יוכלו לרוש, ומדוע לא, [ח] מוכן שיש להשגיח היטב על הפועלים כאשר ילכו לשדות שינגבו פיהם וידיהם, ובכלל שלא יהי' שם בסמוך מים וכו'.

[ט] יש איזה מין ווייעלע... שהוא כמין רחיים של קאפע, שמכניסים את התבואה בראשו, ובתוכו היא מתבררת, וצריכים לראות, אם הוא דבר כזה שיכולים לראות כולו, אם נקי הוא, אז יוכלו לזרות בזה. יכול להיות שיש להם חדשה לגמרי, וזה בודאי טוב. רק אם גם ישנה, יהיו צריכים לראות אם יכולים ארום צו קוקן אומערום אם נקי הוא, אז יוכלו לזרות בזה. וכאם לאו — יזרו ברחת. וצריכים שכל התבואה תיפול במקום אחד נקי (קובץ יגדי"ת [ג.י.] גל' גב עמ' קג-קנב).

י. בקין תרע"ט נסעו ר' זלמן האוולין והשוטט לקצור את השמורה... כשבאתי להחצר ישב כ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] ג"ע על הבאלקאן וקרא לי ואמר לי שהוא רוצה שגם אני אסע... ואמר: א רב מאכט שמורה. אז דו וועסט פארען וועסטו טראכטן וועגן מיר (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה).

יא. בלויבאוויטש היו לוקחים תבואה ל"שמורה" מהחצר שצערבינא, ותנאי יום הקצירה היך: שיהי' זה יום בהיר וצח שהשמש מכה בכל חוקפה, ושלשה ימים קודם לו לא יחדו גשמים.

שעת הקצירה היתה מהשעה 12 בצהרים עד השעה השני-או מחצית השלישית.

הקצירה נעשתה בשמחה רבה, בליווי שירה. הקוצרים חגורים באבנטיהם, וחכושים בכ' מקפים.

בתפלת המנחה שאחר הקצירה לא אמרו תחנון.

בסעודה שנערכה אח"כ (סעודת מאכלי חלב), הי' מוהרש"ב אומר חסידות, ויושב עם הקהל במשך כמה שעות (לקר"ד עמ' 241-243). * עתה, הנני בקיץ זה לא יכולתי לקצור חטים, לצורך הפסת, גם בית הטחינה שהיו לנו רחיים של יד, מכרנו בקיץ העבר מפני סיבות שונות, והנני דואג אנדות קמח שמורה. אשר ע"כ בקשתי באם שרק ישנו מציאות

ח. הוראות שכתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ג"ע להגר"י לנדא ע"ה — אור ליום ג' ז"ך שבט עטר"ת — בדבר קצירת החטים לשמורה, דישתם ושמירתם.

[א] באיזה שעה התחיל לקצור החיטים של שמורה, אם לאחר שכבר עלה הטל בכירור.

[ב] ויא האט ער גידראסן עם רייע הנק' סירא מאלאט, אדער ער האט גיטריקנט מקורם.

[ג] ויא האט ער גיטריקנט, בטח על חום השמש בשבלים או בעמרים, עומדים או מונחים על הארץ. אם לא עבר עליהם לינת לילה ע"פ השדה.

[ד] אם דש אותם סירא מאלאט, מסת' האט ער אח"כ גיטריקנט החיטים על חום השמש.

[ה] אם השק הוא חדש.

[ו] מאז עד עתה בטח נשמרים כטוב במקום שלא יגיע להם לחות ח"ו (אג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' תתצו).

ט. הוראות שאמר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ג"ע להגר"י לנדא ע"ה — בראסטאוו — בדבר קצירת החטים לשמורה, דישתם ושמירתם

[א] שיקצרו לא סמוך לארץ, היינו שיניחו מהקש לקרקע בערך 4-5 וויערשאק.

[ב] שם גופא לדוש ולזרות על מקום נקי, כלומר שהתבואה תפול על הסדין או על באראזענט (הבאראזענט יכול להיות גם ישן. כ"ק אמר: מען פלעגט אלע מאל נעמען אן אלטן). טרם יזורו יכולים תחילה להסיר את המוץ הגדול ע"י גראבלעס, ובשקים ישימו חטים נקיים כבר.

[ג] על פני השדה תהי' התבואה רק עד שעה 3 ולכל היותר עד שעה 4, כאשר אז כבר נוטה השמש ואין תוקף חומה כ"כ, ואז כבר צריכים להביא את התבואה תחת התקרה. היינו שעד זמן זה כבר תהי' התבואה נדושה וזרירי' וישפוכה לשקים נקיים (ורבינו אמר: אם כי כאשר היינו עושים שמורה בשצערבינא היינו מכניסים אותה לשקים עם המוץ ביחד, היינו טרם נוזרה, אך מזה יכול להיות לפעמים קצת "ספארעניא", אם כי כאשר התבואה יבישה קצת ומכניסים אותה על זמן קצר לבנין, רחוק הדבר שיהי' בזה איזה חשש ואז היינו עושים כן, רק מ"מ, כאשר יכולים לעשות באופן האמור — יותר טוב).

[ד] למחר ייבשו אותה עוד עד זמן הנ"ל, רק בהשקים אל ידחקו להכניס הרבה בדוחק — ניט אנקוועטשין, כ"א ברפיון.

[ה] להזהר לא לקצור את השבלים הכפופים לארץ, כאשר יארע כן בתבואה ע"י רוח קשה או ע"י גלגול זאב, שהתבואה נכפפת לארץ (ובשצערבינא לא היינו קוצרים אף שיכולת אחת כפופה, היינו אם היתה רק אחת כפופה היינו זורקים אותה שלא לתוך השמורה. אך פה קשה הדבר לדקדק כ"כ [נסעתי אז לכפר בגליל רסטוב]. אולם בכלל כאשר שיכלים הרבה כפופים אין לקוצרם עבור השמורה. ואם תהי' כפופה כ"כ שתהי' סמוכה חצי ארשין לארץ, אין

כדבר, ישיגו עבורינו שני פוד וחצי קמח שמורה, והיינו מחיטים שנקצרו בהשגחה, ביום כהיר וחם ביותר (אג"ק מוהרי"צ ח"א עמ' רז, ר"ח שבט תרפ"ב).

יב. בדבר השמורה מקאמינקא, כאשר בשנה העברה הייתי לא שבע רצון כלל וכלל מהשמורה שלו... ע"כ בקיץ העבר האב איך בישטעלט שמורה אצל ר' זלמן לעוין שו"ב דראמאנאוואק... וש"ב הר"ר אליעזר שמעון [קורנובסקין] יחי' הבטיח לשלוח מאה"ק... וצריכים לכתוב לו איך תהי' האופאקאווקע [האריוה], והוא, אם ביכולתו להשיג חביות קטנה דובאווע [מעץ אלון] חדשה, יניח השק עם החטים בהחביות, ותהי' סתומה היטיב, ואח"כ יכרוך אותה בראגאזע [מחצלת] חדשה, ועל הראגאזע יכרוך תבן (שטריי) ואח"כ עוד ראגאזע, וזה בכדי שלא יגיע הקור אל החטים. ובאם אין לו חביות כנ"ל, יתן השק בתיבה של בלעך [פח], והתיבה של בלעך יתן בתיבה של עץ (כי בלעך וכן כל מתכת מזיע מהקור). ואם תהי' סתומה היטיב טוב להניחה מכל צד עם שטריי, ואח"כ ליתנה בהתיבה של עץ, ואפשר טוב לעשות זאת עם וואליק (וצריכים לשאול ע"ז את היודעים, כי הספק אצלי אולי ע"י הוואליק תקבל חמימות ותהי' טוכליע [מעופשת] ח"ו), והתיבה תהי' בראגאזע. התיבה של עץ תהי' טובה בלא סצעלעס [סדקים] כ"א שתהי' סתומה היטיב (וכמובן שמחמת השטריי צריכה להיות שמירה מעולה בעת פתיחת התיבה ולקחת השק מהתיבה שלא יפלו עליו איזה שבליים ח"ו). (אג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' תשלח. זאת חנוכה, תרד"ע).

* ..צריכים לכתוב שישג חביות דובאווע יבישה, והחטים יהיו בשק, והשק בתוך החביות ותהי' סתומה היטיב, ועל החביות יכרוך וואליק או שטריי ואח"כ ראגאזע (ואם יכרוך בשטריי טוב שיהי' ראגאזע גם קודם להשטריי). ואחר כל אלה טוב שתלך באלשיי סקארסט [רכבת מהירה ביותר] למען שלא תהי' כ"כ על הדרך בקור (אג"ק שם עמ' תשמ. ד' טבת תרד"ע).

* ..שישלח השמורה בהקדם, וישלחה בחבית חדשה אדוקה היטיב, ויכרכה בפילסט וכדומה... ותכתוב לר"ש הנ"ל שישלח החטים באלשאי סקארסט (אג"ק מוהרש"ב ח"ד עמ' צג. [טבת תרס"ה?]).

יג. הנני מבקשו להשגיח היטיב על טחינת השמורה, לנקות היטיב את החרר קודם שיכניסו הרחיים, כן לנקות היטיב את הרחיים, וליתן לב שלא יבוא עליו ח"ו שלג בעת ההובלה על כל הכלים השייכים אליו, אשר ע"ז צריכים ליתן השגחה יתירה, כי מעמידים אותו לפעמים בחצר או שנשמט איזה כלי מן השליטל [עגלת שלג] ובקל יכול להיות שיבוא עליהם שלג. וכן החטים שיהיו מכוסים היטיב, להשגיח על כל פרט ופרט.

ויבקש את המשגיח שי' שיכרך מהבחורים המתונים שיתעסקו בזה, ואת הבחורים יחיו יבקש משמי שיתנו לב על כל הדברים הנ"ל וכדומה מהדברים שיכול להיות ח"ו, וישגיחו על כל פרט. את החטים בטח יבדקו ויבררו היטיב (אג"ק מוהרש"ב ח"ד עמ' רג. ו' אדר תרס"ז).

* בליובאוויטש החלו להתעסק עם טחינת החטים ל"שמורה" מר"ח אדר. את גרעיני התבואה היו בוררים ג' פעמים קודם הטחינה.

הטחינה היתה נעשית בטחנת-המים, והיו מחליפים את אבני הריחיים לחדשות. בשנת תרנ"ז החליפו בעלי הטחנה את הריחיים לשל ברזל, ומאז היו שוכרים ריחיים שלייד [ע"י אבנים] לטחינת השמורה (לקו"ד עמ' 244).

* פעם הואיל [מוהרש"ב] לדבר אתי ע"ד שבבתי רחיים יש "פיטעל", שבכלל הוא בלתי רצוי כ"כ, כאשר וואס מער די זאך איז ריינער [צ"ל: דינער?], נעמט זיך מער אן אין דעם. ביי אונז אין לובאוויטש אז מען פלעגט כשר'ן דעם וואסער מיל איז גיווען אן א פיטעל.

איך האב אמאל גירעט אנטקעגן די פאראווע מילן, אז בעת עס גייט די מעל פון זיי, איז אז מען לייגט דארטן אריין א האנט, נעמט זיך ארום איר ארום אזוי ווי א טייג, וויילע עס ארבעט דאך גיך, וועט פון דעם ווי נאסקייט. חאטאי זי געהט דאך הייס, נאהער עס איז פאראנען ווי א נאסקייט, איז אלץ וואס דינער נעמט זיך מער אן (קובץ יגד"ת [ג.י. גל' נב עמ' קמט — מרשימות הגר"י לנדא ע"ה]).

* בליובאוויטש נוהרו לטחון הקמח לשמורה בריחיים של אבן [ולא של ברזל], ואדמו"ר מוהרש"ב אמר ע"ז ציווי מיד ולדורות (ס' השיחות תש"ב עמ' 104).

* קמח שמורה, והיינו מחיטים שנקצרו בהשגחה... ואשר נטחנו ברחיים של יד (לא על כח עלעקטריא) ושלא כמהירות כ"כ (שלא יהי' האבן חם בסיבוב) ובהשגחה (אג"ק מוהרי"צ, שם).

* עוד על מצות מקמח שנטחן בריחיים של ברזל, ראה להלן במנהגי אחרון ש"פ.

יד. מההידורים שרנ"ע [מוהרש"ב] הי' מהדר במצת שמורה שלו הי', שאחד או אחדים מהאכרים דמושבות היהודים דפלך חערסאן, אשר רובם ככולם היו ממקושרי רנ"ע, היו ממציאים עבדו חטים שנשמרו משעת קצירה בזירות יתירה ביחוד עבדו, חתום בתיבה של מתכות ותיבה בתוך תיבה, ואח"כ בליובאוויטש היו החטים נבררים על שולחנות גדולים, כל חטה וחטה ממש, ע"י תלמידי התמימים, שמא נמצא חטה מבוקעת או פסולת בכלל. וכן הי' אח"כ נטחן — ג"כ ע"י התלמידים התמימים — ברחיים של יד מיוחד לזה משנה לשנה ('אשכבתא דרבי' עמ' 96).

* כמה זמן לפני חה"פ היו כמה מבחורי הישיבה (לפי הוראות המשגיח) בוררים את החטים של שמורה בשביל הרבי [מוהרש"ב]. הבכירה היתה בביה"כ — הנקרא קליינער זאל, על קרטונים גדולים.

גם את הטבק לעישון בפסח בשביל הרבי, היו הבחורים בוררים קודם הפסח (הטבק הי' מבית חרושת לפערס סוג א'), וגם נתנו להבחורים גילוצס למלא אותם בהטבק אחרי הבירור.

לרבי היתה טחנת קמח שהיו טוחנים בה ביד. כל השנה היתה מפורקת ומונחת במחסן, באולם הגדול הי' חדר שני

כפינת מזרחית דרומית (היתה לו כניסה גם מבחוץ) בו היו טוחנים... הטוחנים היו ג"כ מבחורי הישיבה לפי הוראות המשגיחים (ליובאוויטש וחייליה' עמ' 52).

* אחרי חנוכה התחילו בהכנות לחג הפסח. שלחו שליח לניחאיעווקע (עירה באוקריינא) להאחים דוליציקי, שהי' להם אתוזה גדולה, והאחים כבר בימי הקיץ הכינו חטים לשמורה. החטים ארוזו בשקים, והשקים שמו בחביות של קארטון, ועל החביות שקים מבראזענט, והשליח הביא את החטים על ידי מסילת הברזל.

החטים המיועדים עבור בית-חיינו, הביאו אותם לאולם הקטן, והעמידו שלחנות וכסו אותם בניירות גדולות. התלמידים הקשישים בררו אותם, שלא יהי' בהם כרשינים, או ממין אחר, או מחולקים לחצאין.

אחרי זה העמידו רחיים של יד, בחדר שני של האולם הגדול, וחזקו אותו אל התקרה והרצפה.

להרחיים שתי ידות להעביר את הרכב ורחיים, יד אחת קטנה, ויד אחת גדולה וארוכה, להידות מחוברים חבלים

עבים, על יד הקטנה עמד איש אחד בעל כח, ועל יד הגדולה שני אנשים, ובחבלים אחזו כמה אנשים, וכאשר הניעו כירות אלה העומדים עליהם, התחילו לעבוד הרכב ורחיים, והמחזיקים בחבלים משכו הנה והנה, לעזור להעומדים על יד הידות.

מן הצד עמדה תיבה גדולה ועלי' שני עמודים, ועל העמודים כברה גדולה, לכבד ולרקד את הקמח הנטחן, שתהא דקה, ואת קמח העבה החזירו להכוס של רחיים, שתהא דקה מן הדקה.

עבודת הטחינה נעשה בעת הפסקה, או בערב אחרי חופש מלמודים, או בערב ש"ק, כמוש"ק, ובשמחה בנגונים של שמחה כל זמן העבודה.

אחרי שנגמר עבודת הטחינה של החטים, והקמח יצא דק וטוב, קרבו אל מלאכת האפי'. השמורה של כ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] אפו בבית הרבנית הצדקנית רבקה, קודם הפסח. כל תלמידי הישיבה אפו את המצות שמורה שלהם כתות כתות של עשרה בחורים, במאפיות שונות שנמצאו בעיר ליובאוויטש (רשימות דברים' ח"א עמ' שכת-של).

מים שלנו

הנעלים, והרבי הי' עומד על שפת הנהר ושואב המים במקל ארוך שאליו הי' קשור כלי. עד המים שלנו הלכו בשירה וזמרה. מספרים שהרבי אמר שראה בחור אחד שהאירה בו יחידה שבנפש בעת שאיבת המים שלנו. אמרו שזה הי' שמשון וויטעבסקער ע"ה (ליובאוויטש וחייליה' עמ' 52, וע"ד הבחור שהאירה בו יחידה כו', מספר בלקו"ס שם שזה הי' בריקודים שאחר השאיבה).

* י"ג ניסן לפני ביה"ש שאב כ"ק רבנו [מוהרש"ב] מים שלנו מהברז שבחצר, כמו שהי' שם בראסטוב דרכו בקודש לשלוח הבארה להביא משם מים שלנו, וגם לשאוב בעצמו מהברז שבחצר. וכדרכו בקדש צויה לנקות את הברז, ואח"כ טרם קשרו עליו את המסננת צויה לשפוך ממנו מעט מים, ואח"כ כשקשרו את המסננת שפך עוד מים מן הברז על הארץ למען הגיע למים יותר קרים. ואח"כ פתח את הברז ואחזו בידו הק' עד שנתמלא רוב הבקבוק הגדול (הבקבוק אחזתי אני), אח"כ מסר לבנו האדמו"ר [מוהרי"צ] ואח"כ כיבד לר"י געבער ואח"כ הואיל לומר: מען דארף לאזן פאר יענקל'ן אויך אביסל. וגמרתני אני למלאות את הבקבוק... אח"כ התחילו כענין המכירה... בינתיים הביאו את המים שלנו מן הבאר, ויצא כ"ק רבנו אליהם עד שהעמידו את המים על מקומם. למעשה, כפי שידוע לי, אפו את המצות במים מהבאר (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה).

* כ"ק אד"ש ממלא לספל זכוכית ושופכו לכלי זכוכית גדול יותר, וכך ג"פ. עד שנת חשכ"ז הי' ממלא מברז שבחצר ביהמ"ד, ומתשכ"ח ואילך ממלא מבאר מים חיים אשר בחצר הסמוכה לביהמ"ד.

טו. ידוע שכ"ק הרבי [מוהרש"ב] צ"ל בכל פעם הי' הולך בשביל להביא מים שלנו בשביל המצה שמורה שיאפו בערב חגה"פ, ועפ"י רוב בליובאוויטש, כמו בעיירה קטנה, הי' אז זמן של רפש וטיט עד בלי די, וג"כ שהי' אז בזמן של הפשרת שלגים. מים שלנו היו לוקחים מהנהר. אף כי הי' לא רחוק מהחצר, מ"מ ההליכה שמה היתה קשה, ובהנהר גופא הי' מזדמן ג"כ שהי' עוד מקומות שהי' קרח, באופן שהי' איזה קושי אם מעט ואם הרבה, כפי השנה. ופעם הי' כ"ק הרבי צ"ל חלוש אז, ולא הי' יוצא החוצה, ואמרו... לאמו הרבנית רבקה ז"ל שהיא תאמר לו שלא ילך בעצמו בזאת השנה בשביל מים שלנו. אמנם היא הלא היתה דעתנית גדולה כידוע, והשיבה שבענינים הרוחניים שלו היא אינה יכולה להתערב, ולא אמרה לו שום דבר (לקוטי ספורים' עמ' קפו).

* ...מים שלנו בשביל אפיית המצה שמורה דערב חגה"פ, שהי' גם כ"ק הרבי [מוהרש"ב] צ"ל הולך בשביל הבאת והכנת מים הג"ל, וממילא מובן שהי' הולכים גם המשפיעים והמשגיחים של הישיבה, וגם כל הבחורים. והי' המנהג שאחר הבאת המים הג"ל הי' הולכים ריקוד גדול על החצר (שם, עמ' רטו).

* לשאיבת מים שלנו הי' גם הרבי [מוהרש"ב] הולך. שאבו את המים מהנהר מאחורי בתי הכנסת בנימינס שטיבל ובית המדרש.

לפי הערותיו של הרב דבורקין היתה השאיבה לא רחוק מהגשר שעל ידו היתה טחנת קמח. היו שואבים את המים בריחוק קצת משפת הנהר, הבחורים נכנסו לתוך הנהר עם

טז. בשו"ע אדמו"ר (תנה, יט): ולכתחלה טוב ליזהר שלא לשאנב בכלי נחושת כו' לפי שהנחושת מחמם, אבל בדיעבד אין לחוש. ואפי' נשתהו המים בתוכו ימים הרבה מותר ללוש בהם עכ"ל. ובמ"מ וציונים' לשם הקשה ממ"ש בשו"ע אדמו"ר ה' שמירת גוף ונפש ס"ז: וכן לא ישתה משקין מזוגין שעבר עליהם הלילה אחר שנמזג במים, והוא שלנו בכלי מתכות או כלי נתר עכ"ל (ובאג"ק מוהרי"צ

המצה, אפייתו ואכילתו

ח"א עמ' רד: וע"ד מים שלנו [בכל השנה] בכלי מתכת... הירא את דבר ה' יזהר בזה. ובע"ה אני זהיר בזה. וראה לקו"ש חי"ד עמ' 202 שמתרץ הסתירה דבהל' פסח לא מיירי במים שלנו בכלי נחושת אלא במים שנשאבו בכלי נחושת. ומ"ש בהל' פסח שם אפי' נשתהו בתוכו ימים רבים — י"ל בדוחק ימים ולא לילות, עיי"ש.

וביותר כי כל דבר נחלש מזמן לזמן, ואם בראשית הזמן יסכימו ויתנו לו מהקהל כל מה שידרוש בהנוגע להשגחה, במשך הזמן ימאנו כו') אבל יהיו מקומות אשר לא ישיגוהו וזה גרוע מאד.

וגם לא בכל המקומות המאשין הן של הקהל כ"א של יחידים, והקלים שבהם מביטים בשלהם ויפסידו יותר בהנוגע אל הכשרות מהאופים הקלים. והלא יותר טוב לעשות תנורים ופאדראדין של קהל (כי טענות האופים אחת היא) וכבודו יעמיד משגיחים טובים וכמה שיהי' התיקון בזה עכ"פ לא יהי' קלקול ח"ו (אג"ק מוהרש"ב ח"ד עמ' רכו. כ"ב אייר תרס"ז).

*... ציצית ע"י מאשין, וכן מצות. הורה למעשה כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע... — בשעת הדחק, בעת שרבו הפליטים ברוסיה (בשנת תר"ע ואילך) — לעשות ציצית ע"י מאשין, אלא שתחלת העשי' היתה ע"י אדם. ואכ"מ (לקו"ש חי"ח עמ' 458 [ונעתק בהוספות להגש"פ דאד"ש מהדר' תשמ"ו]. ולולא דמסתפינא הוה אמינא שהתיבות "ציצית... מצות" הן מלשון השואל, וא"כ אין במענה אד"ש שום התייחסות למצות מכונה. וגם בלקו"ש ח"ב עמ' 508 — המצוין בהע' שם — מדובר רק מציצית מכונה. ולכשיודפס בעז"ה מכתב זה בשלימותו אולי יתברר הענין (יותר).

* במענה על מכתבו... על דבר המצות מאשינאווע, והנה אשיב רק בהנוגע לו, כי בכללות ענין מצה זו אין אני חפץ לדבר, והוא דבר הידוע לכל. אמנם בדבר שאלתו מה יעשה, הנה בלתי ספק אצלי אשר בודאי ישנה במדינתם שמורה מהודרה (הן החטים נשמרו כהלכה והן הטחינה כדבעי) אפי' בתנור כנהוג אצלינו ונאפות בידיהם, ועליו לדרוש בנויארק, טשיגאגא פהילאדעלפאי, כי האפשר הדבר אשר לא יהי' מצת שמורה כחוק (אג"ק מוהרי"צ ח"א עמ' שפח. [אד"ר תרפ"ד]).

* וראה בתשובת הרר"א ארלאזאראו אבד"ק ראמען, הנדפסת בקובץ יגדי"ת (ירות"ו) גל' יז עמ' 61 ואילך, שהיו מגדולי רבני אג"ש שהתירו את המאשין, ושם: העיד לי מחו' הרב מנשה לאווט, שכבוד אביו ז"ל הידוע לרב בעל הוראה מובהק, הוא בעצמו השתדל בהבאת המאשין לניקלאיינעו, והוא הראשון אפה שמה השמורה שלו. וידוע שהי' עסקן בדברים, בטח ראה וידע היטב אשר לפניו. אך אולי ראה והתקין דברים המקולקלים שהי' בה.

יז. בטח אתה זוכר מה שדברנו שאפיית השמורה היינו הכנתה בכל דבר יהי' נעשה בגדולים (אג"ק מוהרש"ב ח"ב עמ' תשפו. י"א אדר תרד"ע. ונראה שאין המדובר במצות מצוה, ואולי הכוונה גם לטחינת הקמח וכו').

יח. מצות מכונה

בדבר המאשין לאפיית מצה הלא זה כמה שנים מלפנים רבו המנגדים על המאשינען, וכמה מצאו עתה שטובה היא, וגם עוד מהודר ביותר וביתרון, אשר הרבנים הגדולים ז"ל יראי ה' וחרדים לדבר הוי' אשר בדור שלפנינו אסרו את המאשין, ומהם אשר לא רצו לגלות הטעמים שלהם בכדי שלא יסתרו אותם, אבל פסקו בתוקף לאיסור, ומהם שכותבים שהוא חמץ גמור, איך ימלא לבנו לעבור ח"ו על דבריהם.

ולבד החששים שכתבו בזה, שמעתי זה איזה שנים מר' יחיאל הלפערין... שאמר לו חימיק יר"א אשר עפ"י חוקי החימיע כנגיעת העיסה בהמעטאל של הואלצין נעשה בה חימרן תיכף ברגע זו. ואני מאמין אשר הרבנים הגאונים הנ"ל רוח ה' נוססה בהם לאסור בתוקף את המכונה מצד החשש הנורא הנ"ל, אף שהם לא ידעו מזה, וע"ד מ"ש בשו"ת צ"צ יו"ד סי' קע"ו ח"ג בשם האו"ת.

וכאשר כבודו שואל מאתי, אני איני מסכים ע"ז בשום אופן, ואין לנו לחדש דברים כ"א לילך בדרך הישרה שהניחו לנו רבותינו הק' וצוקללה"ה. [וואת] מוטל חובה על כל רב בעירו להעמיד משגיחים בבתי' האפי' (פאדראדן), כי באמת אין השגחה כלל וכמה מכשילים כו'. וגם להנהיג שלא יאפו בע"כ בביתם (אם לא אותם שעושים כן לא בשביל חימוץ [נראה דצ"ל קימוץ], ולוקחים עוזרים הרבה ומשגיחים היטיב), כ"א בפאדראדן, ושיהי' משגיח בכל פאדראד, וכל בע"כ בחפץ נפש יתן יתרון עבור האפי' על הוצ' המשגיח (אג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' שטז-שיו. [משנת תרס"ד?]).

* בדבר המאשין, הנה בעצם הדבר כבר מבו' הרבה בשד"ח. אמנם מה אומר לו, אם ח"ו כבודו יתיר מאשין בלתי ספק אשר יתהוו מאשין כרוב עיירות מפליכים שלהם על סמך זה. וגם זאת בלתי ספק אשר המאשין בלי השגחה היא גרועה הרבה יותר מהפאדראדין, כי עמל העיסה הוא הרבה יותר באין ערוך, וממילא נוגע ביותר השהי'. ואם כבודו במקומו ישגיח היטיב על כל פרט (גם זה א"א להחליט כ"כ, כי הרי לא יהי' בעצמו כ"א ע"י שלוחים כו',

*. רב אחד צעיר לימים, בא לראסטאוו, ושמע שיש שם מכונה שאופין עליה מצות... והתעניין הרב לראות אם במכונות יש איזה חשש... כשבא חזרה... נכנס לכ"ק אדמו"ר מהורש"ב, וסיפר בהתפעלות שהמצה במכונה נעשית כ"כ במהירות, שבידיים אי אפשר לעשות במהירות כזו, ולפי דעתו, שהיא כשרה בתכלית הכשרות. ויאמר לו כ"ק... [משל שממנו עולה כין כל הדברים טובים, אבל לאכול אין צריך (רשימות דברים' ח"ב עמ' צה). *]. אין ליתן מצת מכונה אפי' לילדים (הוראת כ"ק אר"ש, דיבורי י"ג ניסן תשי"א. ושם, שאפשר ליתן מצה שרירי או העדר שאר הידורים כיו"ב. ומעשה בא' מבחורי הישיבות שנתקרב לחסידות חב"ד, וכתב לכ"ק אר"ש כי בקושי הצליח לפעול שיאכלו בכית אביו מצות מאפה"ד, ושאל אם עליו להתאמץ לפעול עליהם גם בענין זהירות מ"שרירי" וכישול"י. והיתה תשובתו: "כש"כ וק"ר" [שמעתי מפי בעל המעשה]. ויל"ע אם הכוונה שענין ה"שרירי" חמור יותר, או שמא כש"כ וק"ו שיש להשתדל בענין זה כי בנקל יותר לפעול).

יט. אור ליום ג' ר"ח ניסן [עטר"ת?] ה' הדיבור ע"ד אפיית המצות, ופקד רבינו [מוהרש"ב] עלי להזמין מחר 15 מברשות (הכוונה היא ודאי לנקות השולחנות בזמן האפי'). ושתי מרדות ושלשה מקלות. ושאלתי את כ"ק רבנו ע"ד מה שהמשרת אמר לי בשם רבנו שצריכים סכינים של עץ, והשיב לי כ"ק רבנו: זה אמרתי לו בכלל, שסכינים של עץ יעשו בעצמם, אבל אפונה [מסופקנין] אם יעשו. ושאלתי: הלא בשנה העברה לא היו סכינים של עץ, וענה לי כ"ק רבנו: כן, איך רעכן טאקע אז מען זאל שניידן מיט אזוי א מעסער, כי הסכינים של עץ נדבק בהם בצק. אמאל פלעגט מען מאכן סכינים של עץ, והיו עושים הרבה. נאר דאס האב איך גלאט אזוי א זאג געטאן. מען מאכט דאך שטופלען אליין, וועט מען מאכן מעסערס אויך. אך מי וועט דארפן לקנות סכין פשוט. ואמרתי, לו היו יכולים להשיג קלינגלעך ה' בודאי טוב, כי אפשר ללכנס, וענה כ"ק: כן, אם יוכלו להשיג כאלה ודאי טוב, ובאם לאו יקחו סכין פשוט וינקוהו בשעת מעשה במים וינגבוהו היטב, איז דאס אויך גוט (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה).

*. כ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע פקד אשר קודם שאבוא אל האפי' שלא יגעו בשום דבר "אידער יענקל קומט זאל מען זיך ניט רירן". אחרי אפיית המצות שאפיתי עבור הבית, כשחזרתי שאלני כ"ק אדמו"ר נ"ע ע"ד האפי' האם ה' הכל בסדר, ועניתי: מיין הארץ איז רואיק. ואמר כ"ק נ"ע: אז דיין הארץ איז רואיק בין איך צופרידען (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה).

*. עוד ע"ד אפיית המצות אצל מוהרש"ב ראה בפרק 'אפיית מצות בע"פ'.

כ. הרה"ח ר"י הורוויץ (ר"י מתמיד) ה"ד ה' מדרקד שהאופים, המגלגלים, וכל המתעסקים ואפילו המנקבים יהיו רק שומרי שבת. בכדי שלא יתפחו המצות, נהג שלא לעשות הנקבים עם רעדלאך כנהוג, רק בגזרי עצים חדים.

ועל כל מצה גזרי עצים מיוחדים (מרשימות הרה"ח ר"י חטריק שי').

כא. יש להיזהר מאכילת מצה ל' יום לפני הפסח (לקר"ש ח"א עמ' 293).

כב. לצאת ידי חובת מצה, במצה שעברו עלי' י"ב חודש אר יותר... פשוט דמותר (לקו"ש ח"ו עמ' 451, עיי"ש).

כג. אפיית מצות בע"פ באפיית השמורה ערב פסח אחר חצות. ה' אמר"ר [מוהרש"ב] נוכח, ואומר ג"כ הלל, וה' מפסיק — גם באמצע פרק — להורות בהנוגע להלישה, אפי' וכה"ג (לרח הי"י יד ניסן. ס' המנהגים).

*. בפד"מ אופין שמורה בע"פ, ואיני יודע אם האפי' היא כמו אצלינו, וגם אם יהי' לנו זמן בע"פ לנסרע לפראנקפורט, מ"מ תיקח אתך ג' פונט קמח אולי יהי' באפשר לאפות מצת מצוה בע"פ (אג"ק מוהרש"ב ח"ב עמ' תשפט. כ"ו אדר תרד"ע).

*. בעת אפיית המצות ה' הרבי [מוהרש"ב] נוכח, וה' עומד כל הזמן בחדר שהנשים מגלגלות את המצות (הנקרא וועלגעריין) ומסתכל על כל העובדים. מחזיק העיסה (הנקראת מיירע) ה' מגדל לאדער (שה' מלמד בתו"ת). כמה מהבחורים היו מחליפים את הנייר עליהם גלגלו המצות. (פעם רציתי לקחת נייר — מחכילת הנייר שהי' שם — להחליף לאשה את הנייר, ושמתי האצבע בפי להרטיבה שיהי' קל לקחת את הנייר, הרבי הבחין בזה ואמר לי לזרוק את הנייר), ומהם מגישים המצות לחדר התנור ששם גם מנקבים את המצות. נקיבת המצות ה' בקסמים דקים של עץ, כדי שהעיסה לא תגע במתכת. כמה בחורים ביחד ה' מנקבים כל מצה (ה' שם שק גדול עם קסמים דקים מתוקנים לנקיבת המצות, וגם ארגו ששם השליכו את הקסמים שהשתמשו בהם).

על יד התנור ה' עומד בן הרבי, אדמו"ר [מוהרי"צ] זי"ע, אחרי אפיית המצות נתן הרבי להבחורים שעבדו, לכל אחד מצה אחת (ליובאוויטש וחיליה' עמ' 53).

*. מצת מצוה, אפו בערב פסח אחר חצות היום. וכ"ק אדמו"ר מהורש"ב עמד כל העת להשגיח ולזרז שיהי' בתכלית הכשרות. וכ"ק וכל המסייעים אמרו הלל, חרץ מהנשים שגלגלו את המצות (רשימות דברים' ח"א עמ' של).

*. הרה"ח מו"ה לוי"צ — אבי כ"ק אר"ש — אפה בעצמו מצות מצוה בערב פסח (דיבורי יום שש"פ תשכ"ט).

כד. משלוח המצות צריכים לעשות תיבה גבוה מרובעת מן בלעך, היינו בעל קצוות, לא עגולה, כערך גורל השמורה, ובה' קצוות ליתן בה סנעת של ברזל, ולחבר הסינעת הקצוות ע"י עוד ג' סינעת לרוחב הדופן אחת למעלה ואחת באמצע ואחת למטה, והיו נמשכים מקצה האחד אל קצה השני, ויהי' כן בכל הד' דפנות, עם זאל האלטין ניט לאזין בייגן זעך. התיבה תהי' ארוכה וקצרה, ופתחה תהי' למעלה... רחבה

יהי במדת השמורה וגבהה כפי שתוכל לקבל ערך 7.5 פונט שמורה. מלמעלה יהי דעקל וואס זאל זעך אן טאן, ותהי מהודקת היטיב...

את התיבה תכרוך בספיגאט דק, ותחתום אותו בטרופ וואקס בחותם שלך או של אמי מו' הר' תי' — ותודיעני ציור החותם — ואח"כ תכריך את התיבה בראגוז חדשה (בכדי עס זאל זיין ווייך וטבע הרך לעמוד כו', ויותר טוב להכריך עם פילשץ ותושלם הכוונה הנ"ל, ועוד כוונה נחוצה שלא יגיע הקור והלחות אל השמורה. ועוד יותר טוב להכריך בוואטע פשוטה ליקח מחנות שניט שאין בה חמץ, ולכרוך כזה התיבה ולא לקמץ בהכריכה בכדי שלא יגיע הקור והלחות ושיהי' רך) ועל הכריכה הנ"ל תכריך חתיכת מיטקילל לכתוב עליו הארעסעסע... את הבלעכין צריכים להכשיר תחלה ע"י הגעלה, ולצוות לר' יואל בלעכער שיעשה אותם במקום משומר מחמץ (אג"ק מוהרש"ב ח"ג עמ' קצד).

כה. מצה שרויה (וחלוטה)

וכך הי' דרכם של רבותינו במעוריתש, שהיו נוהרים מלאכול מאכלי מצה טחונה קניידלעך וכדומה, והיו אופים מצה מגריקע וכותשים לעשות מהם קניידלעך וחרמזיל, אך היו שומרי' אותם כדרך שהם שומרי' אפי' מצה מה' מיני קמח (תשובת הגרי"א מוויטעפסק, קובץ יגדי"ת [ג.י.] גל' יב עמ' י').

* נוהרין ביותר ממצה שרוי'... ולכן המצות שעל השולחן מכוסות, שמא יפלו עליהם מים. קודם ששופכין מים, או משקין שמים מעורבים בהם, לכוס או קערה, בורקין שלא יהיו בכלי פירורי מצה. למים אמצעים ואחרונים אין להעביר ידיו על שפתיו (הגש"פ לאד"ש).

* במנהגי ליובאוויטש, שהשמורה המונחת על השולחן בשעת האכילה תהא מכוסה, מחשש שרוי' — שלא תיפול עלי' טפת מים או מרק, ולא יפול פירור מהשמורה לתוך היין או המרק.

מוהרש"ב לא אכל המצה-שמורה עם דגים או בשר, מחשש שרוי', אלא רק עם יין. בשנים הקודמות נהג לשנות סוג מסויים של יין חזק, ובכל השנים השתמש רק ביין ללא סוכר (ס' השיחות היש"ת עמ' 37. וראה להלן ע"ד השימוש בסוכר).

* מוהרש"ב הי' מדקדק מאד בענין שרוי', כידוע שלא הי' אוכל שמורה רק עם "שמורה-מילך" או — יין (בלי חשש תערובת מים), ע"כ מפני חשש אפשר שמורה על שפתו, לא הי' שם מים אחרונים על שפתו (ס' השיחות תש"ג עמ' 64). * כל ימי הפסח הי' [מוהרש"ב] נוהר מאד מאד משרוי', עד כדי כך שכשהי' אוכל מרק הי' כולע מקודם את המצה ואח"כ את המרק. וכל פעם שהוציא הכף מן הפה הי' מקנח אותה (ליובאוויטש וחיליה' עמ' 56-57).

* מוהריי"צ לא אכל מצה עם התבשילין, כי אם כל אחד בפני עצמו, היינו מתחלה אכל המצה בלי תבשילין, ואח"כ התבשילין בלי מצה (רשימות דברים' ח"א עמ' קפו ממה שראה בסעודות ימים האחרונים דחגה"פ תרפ"ג. וראה עוד

שם שאחר אכילת הדגים הגישו לו כלי עם מים וספל, ושפשף פיו ורחץ ידיו במים).

* מוהריי"צ אכל מצה קודם המאכל או אחריו, אבל לא יחד עמו. ובין הדגים ומרק הבשר שתה ואח"כ אכל מצה (רשימות הרה"ח רמז"ג בשם הרה"ח ר"י ח'טריק).

* נוהרין ביותר ממצה שרוי', ראה שו"ת אדה"ז ס"ו, וראה שע"ת סוס"י ת"ס (אד"ש בהגש"פ פיסקא שלחן עורך).

וראה גם בהגדה שלמה עמ' 159 [ובס' ויגד משה' עמ' רכח] מהראב"ן. וזהירות זו נוהגים כל החסידים, וראה גם במנהגי מהר"ם א"ש "זכרון יהודה" ל, א שלא אכל מצה מבושלת ושרוי'. ובס' 'בית ישראל' השלם — מאטרסדארף

— חלק ח עמ' צט שר"י אסאד אכל קניידלאך אבל 'אאמור' לא אכל שרוי'. וראה עוד בדברי הרב לוי"צ היילפרין, קובץ יגדי"ת [ירות'ו] גל' יד עמ' 85 ואילך).

* עוד בענין אכילת שרוי', ראה להלן במנהגי אחרון ש"פ.

* שמעתי מהרב הישיש דובער בלאנק שהי' שד"ר אצל כ"ק אדמור"ר הרחש"ז מליאדי, בן כ"ק אדמור"ר הצ"צ, שבבית כ"ק הרחש"ז אכלו בפסח מצה שמורה חלוטה, וכ"ק הרחש"ז אמר שגם בבית אביו כ"ק אדמור"ר הצ"צ אכלו חלוטה.

כיצד היו עושים זאת, היו מעמידים מחבת עם שומן על האש, ואח"כ נתנו מצת שמורה טחונה, ואח"כ ביצים. אבל מעת נשיאות כ"ק אדמור"ר מהר"ש נמנעו מלאכול מצה חלוטה, וכן נוהגים עד היום (רשימות דברים' ח"א עמ' רל).

* באם נפלה חתיכת מצה לכלי לח, אין משתמשים בכלי זה בימות הפסח, ולשנה הבאה משתמשים בו ללא הגעלה (אף שנחסרים כמה ימים ליי"ב חדש, ראה נפש חי' סי' תנג, ד). והי' לכלים שאכלו בהם מצה שרוי' באחש"פ.

כו. מצות דכל ז' ימי הפסח

[אכילת מצה בששת ימים, רשות]. כמו שת"ע [תפלת ערבית] רשות, כך מצה זו... לפ"ז מובן דגם רשות יש בו קצת מצוה... וכך י"ל בענין רשות דאכילת מצה כל ז'... טוב יותר לאוכלה, ולא לאכול פירות ושאינן מצה כלל ('באורי הזהר' מהצ"צ, ח"א עמ' צו. וראה תורה שלמה כרך יא עמ' רכח ואילך, וכרך יב עמ' ש-שא; הגדה שלמה עמ' 159 ואילך. ס' ויגד משה עמ' קצח-קצט).

* בפסח הי' [ר"מ בן אדמוה"ז] אוכל רק ב' לילות הזיתים, ושאר הימים הי' אוכל תפוחי אדמה, לא יותר (אג"ק מוהריי"צ ח"ז עמ' יח).

* מההידורים שרנ"ע [מוהרש"ב] הי' מהדר במצת שמורה שלו [ראה לעיל]... ואח"כ לאפית המצות הי' עוד כמה וכמה הדורים וחומרות וזהירות משונות עד להפליא, באופן שממש מן הנמנעות הי' גם לחשוב מחשש דחשש איזה שהוא. ואחרי כל ההדורים כאלו, אמר פעם, שלולי חיוב אכילת כזית מצה, הי' בוחר לו לאכול כל ימי הפסח רק תפוחי אדמה וכדומה, וכמובן משום הכזית מצה דלילי פסח, הי' אדרבא אוכל מצה בכל הסעודות אפי' בחוה"מ, שלא יהי' נראה כאלו חושש כו' ('אשכנא דרכי' עמ' 96.

לטף בזקנו ואמר: אברהם־קע רוצה להתחיל ולהדר השנה לאכול שמורה כל ימות הפסח. זאת אומרת שאברהם־קע נשתנה ונתעלה. והביט על זקנו ואמר לא לא, אברהם־קע עוד לא נתעלה ויוכל לאכול עוד מצה [פשוטה] כל ימות הפסח (ה'הלך והלכו' ח"ב עמ' רה. ומסתמא שמע מהרה"ח ר"ש גרונס, או מהרה"ח רש"ד זיסלין ששמע מרש"ג הנ"ל).

* ר' נטע ממאלאסטרסצינע [מחסידי הצ"צ] לא אכל שמורה וחדש, ואמר: איך ווייס ניט ווען אנצוהייבן. עמוק עמוק מאד (רמ"ח אותיות' אות פה — מסיפורי הרה"ח ר"ש גרונס ע"ה).

* ע"ד שמורה ופשוטה ראה גם בס' זכרון־טוב עמ' 36 : ולענין מצה שמורה אמר [הרה"ק ר"י מנעשכין] בשם אביר [מוהר"מ מנעשכין] שמי שאין לו מצה שמורה רק בדוחק, מוטב שיאכל מצה אחרת כדי שלא למנוע משמחת יו"ט שהוא דאורייתא, ושימור משעת קצירה אינו חיוב מדאורייתא. עכ"ל. ובס' דרכיו נימוקיו ושיחותיו של החפץ־חיים (עמ' לד): בפסח אכל רק שמורה בכל ימי הפסח... וכדעת הגר"א, אמנם בעד כולנו בכיתו אפה מצות פשוטות, אבל השגיח מאד בשעת אפייתם, כידוע בעירנו.

* עוד על אכילת מצה פשוטה, ראה להלן במנהגי אחרון ש"פ.

* אדמו"ר מוהרש"ב לא נהג לאכול במשך כל חגה"פ רק ממצות מצה שנאפו בע"פ, ולא רק בשנים שהי' מחוץ לליובאוויטש — שאז נשלחו לו המצות מליובאוויטש — אלא גם בהיותו בליובאוויטש אפו עבורו מצות בכית אמר הרבנית רבקה, קודם הפסח (ראה 'רשימות דברים' ח"א עמ' של).

* הרה"ח מו"ה לוי"צ — אבי כ"ק אד"ש — אפה בעצמו מצות מצה בע"פ, אבל לא אכל רק מהן במשך כל ימי הפסח (ריכורי יום שש"פ תשכ"ט).

* הרה"ח ר"י הורוויץ (ר"י מתמיד) הי' אופה י"ב מצות לכל ימי הפסח (מרשימות הרה"ח ר"י שי' חיטריק).

ועפ"י האמור לעיל נראה שאכילתו מצה בכל הסעודות היתה משום 'קצת מצה' דאיכא ב'. וראה מש"כ הרה"ק ממנוקאטש ב'עמוקי אר"ח' סי' תע"ה ובמכתבו הנדפס ב'כרם שלמה' גל' עו עמ' יח ואילך, דברים קשים על הנמנעים מלאכול מצה במשך הפסח. וכתב שם בעמ' כא: וגם תמהתי מה שקראום לאותן האנשים בשם סתם "החסידים" כי לא שמענו מעולם זה כלל מאבותינו בשם רבותינו הגדולים והקדושים הכעש"ט ותלמידיו ותלמידי תלמידיו זי"ע שלא לאכול מצו"ת בחג המצו"ת, ומי לנו גדול מחומרות אשר נהג בהפלגה יתירה על זהירות משהו חמץ בפסח בכל ביתו ואכילתו, הרב הקדוש איש אלקים המפורסם ברוה"ק מהר"מ מפרימישלאן זי"ע, כאשר אבותינו סיפרו לנו, ועכ"ז אכל מצות שמורה כל ימי הפסח. עכ"ל. וראה עוד ב'דרכי חיים ושלום' אות תרטז וב'זכרון יהודה' ל, א שדעתו של מהר"מ א"ש לא היתה נוחה מאלו שלא אוכלים מצה כל הפסח).

כו. שמורה, פשוטה ומצת מצוה

סיפר הרג"ד [הרה"ח ר' גרשון דובער מפאהאר?], ר' הלל תבע מהיושבים (זיצער'ס) ... לאכול שמורה [ולא "מצה" פשוטה] כל הפסח. ואמר הרג"ד על עצמו... שמורה עסן, איז מסתור איז ניט קיין הידור (שבעצמו לא הי' יכול להכין שמורה, רק הי' צריך לקנות) אבער כשריערע מצות איז דאס, ובכן אני אוכל שמורה (מרשימות הרה"ח רש"ב שי' נאטיק, בשם הרה"ח ר' יהושע ליינ הי"ד).

* הרה"ח ר' אברהם־קע [מו"ץ דועמבין] הי' נוהג לאכול בכל ימות הפסח מצות [פשוטות] (מובן עגולות מעשה יד), וכשהתחילו אחדים מהחשובים להדר ולאכול שמורה לא רק בליל ראשון אלא גם בכל ימות הפסח, הי' נראה להם כיוהרא נגד הרב, והיו שואלים אותו בכל שנה, כמה שמורה לאפות השנה כשכיל הרב, והי' עונה להם שככל ימות הפסח הוא אוכל מצה [פשוטה]. אך פעם נרמו להרב שכדאי שיתחיל להדר ולאכול שמורה כל ימות הפסח, אז

בדיקת חמץ, מכירתו וביעורו

תחילה מעריב ואח"כ לבדוק, ושאלתי, האם יכול להיות אחרת? וענה כ"ק רבינו: אלע מאל איז מען בודק פאר מעריב, אבער אז עס איז שוין געווארן צייט מעריב וועט מען דארפן דאוונען מעריב פריער [תמיד בודקים קודם מעריב, אך כשכבר הגיע זמן תפלת מעריב יצטרכו להתפלל מעריב מקודם] (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה).

* [בדבר זמן בדיקת חמץ כשמתפלל ערבית ביחידות] ראיתי מנהג כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהריי"צ] זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע, שהי' בודק בין מנחה למעריב ומתפלל ערבית לאחר הבדיקה (לקו"ש ח"ז עמ' 434).

כח. בדיקת חמץ אחר תפלת ערבית (לוח הי"י, י"ד ניסן. ס' המנהגים עמ' 37).

העתקתי ב'היום יום'... שבדק"ח היא לאחר ת"ע — סתם. ומקשה שבשו"ע יש כזה חילוקים. הנה ככתוב בהקדמת הי"י, הבאתי שם לא דינים, אלא מנהגי החסידים המיוסדים על מנהגי הנשיאים או על הוראותיהם. והמנהג המקובל הוא כנ"ל — תמיד לאחר ת"ע... כי מנהגנו להאריך ביותר בבדק"ח — ולא העתקתי ג"ז בהי"י, כי לא שמעתי כזה שיעור מסוים... (הגש"פ לאד"ש [מהדר' תשמ"ו] עמ' תנב). * [אחר מכירת חמץ בראסטוב, שנמשכה לכניסת הלילה] הואיל [מוהרש"ב] להגיד: כנראה שיהיו צריכים להתפלל

כט. ..ויעמיד מבני ביתו אצל לשמוע הברכה שיבדקו איש במקומו כו' (סידור אדמו"ר).

את"ל שהדיוק בסידור נכון הוא [שיש להעמיד מב"ב — ללא כל תנאין] (ולא שהועתק הל' משר"ע, ולא נחית בסידור להעתיק פרטי דינים) אפ"ל דסבירא לי' דמצוה לזכות את ב"ב ג"כ במצוה זו, שהרי עושים מצוה בבדיקתם אף שאין החיוב עליהם. ועוד קמ"ל שאם גם הוא בודק קצת, אין אומרים בכה"ג שחסר בזה הענין דמצוה בו יותר מבשלוחו (עפ"י מכתב כ"ב אייר תשי"ז, הגש"פ לאד"ש [מהדר] תשל"ו עמ' 50).

*. לבדיקת החמץ הי' הרבי [מוהרש"ב] קורא כמה בחורים לביתו, ואמר לכל אחד באיזה מקום לבדוק, אחרי שישמעו ממנו הברכה, כי היו צריכים לבדוק בחדר האוכל של הישיבה ובבית התה ועוד. החמץ שמצאו מסרו להרבי לשרפה (ליובאוויטש וחייליה עמ' 53-54).

ל. תצווה להקוצער [אשר על הסוסים] שינקה היטיב באבוס שהסוסים אוכלים בה, וקודם ביעור חמץ תלך בעצמך ותראה אם מנוקה היטיב. כן בהלול של תרנגולים (שהוא בהבית שבסוף החצר) צריכים אויס קערן גוט (אג"ק מוהרש"ב ח"ג עמ' רלד, ז' ניסן תרס"א).

*. אין ליובאוויטש פלעגט אויך זיין זעהר שטרעהג מיט'ן בדיקת וביעור חמץ. דער מנהג איז געווען, ערב פסח אין דערפרי פלעגט הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק [מוהרש"ב] ארויסגעגהן אויפן חצר און אויסטרייסלען די קעשענעס פון זיינע בגדים. מענדיל משרת פלעגט שטעהן, און מיט א בערשטל אפרייניגן די אויגעטרייסלטע קעשענעס... איינמאל ערב פסח האט הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק געפרעגט מענדיל משרת, אויב ער האט אויסגערייניקט דעם פאפלעץ — לול של תרנגולים — און די שטאל, פון חמץ. האט מענדיל משרת געענטפערט, יע. זאגט צו אים הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק: דו דארפסט וויסן, אז דו ביסט א אחראי בנשמתך אויף דעם (ס' השיחות תש"ב עמ' 90-91).

*. [אחר מכירת חמץ. בראסטוב] התחיל [מוהרש"ב] לדבר מענין הבדיקה והמקומות שצריכים לבדוק, ונזכר על הלול (קורטניק) ויצא מחדרו וצוה לנקות. ואמר: אין דער היים [בליובאוויטש] היו יודעים שצריכים לנקות את האונטער אייוון, ופה הוא מן הצד ושוכחים כלל על זה (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה).

לא. פעם אמרה לי הרבנית מרת ש"ש [שטערנא שרה] ז"ל, שצריכים לבדוק את החדר שמכשירים לפסח (זה הי' אור לר"ח ניסן). החדר כבר הכשירוהו פעם אחת, והכניסו לתוכו את היין ויתר הדברים, ואח"כ אמר רבינו [מוהרש"ב] שהיות ולא נקו את הקירות ברצונו שיוציאו כל הדברים משם וינקוהו שנית.

ואחרי הניקוי השני אמרה לי הרבנית שצריכים לבדוק. ונכנסתי פנימה לשאול מה ענין בדיקה זו. והיתה תשובת כ"ק רבנו כדלקמן:

בכלל, כשמכשירים חדר קודם הפסח לפסח, הנה ע"פ הרוב שוכחים אח"כ לגמרי לבדוק, ואם גם בודקים אותו היא

בדיקה מוטעית, מען נארט זיך מער ניט אפ. כי אז כבר מונחים שם כמה דברים, ואינה עולה הבדיקה יפה, דא ליגט ציבעלע און דא ליגט ווייס איך וואס. אשר ע"כ בהיותנו בביתנו, הלוא אני לא הייתי ע"פ רוב בביתי לפני פסח, והייתי כותב לנחמן שיבדוק את החדר בעת שמכשירים אותו כמו מי שהולך בדרך.

ושאלתי, הלא אותו שמפרש בדרך לא יוכל לבדוק בזמן הראוי, ופה הלא יכולים לבדוק בזמן המוגבל ע"ז, והשיב לי רבנו: אבל הבדיקה אז היא רק בדיקה מוטעית, ע"כ יש לבדוק קודם בלי ברכה (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה, קובץ יגדי"ת [נ.י.] גל' נב עמ' קנ).

מכירת חמץ

לב. ביאור תקנת אדמו"ר במכירת חמץ (ע"י ערב קבלן), ראשי המדברים בזה הם: שו"ת שארית יהודה או"ח סי' י; שו"ת דברי נחמ" או"ח סי' לה; צ"צ לש"ס דף קמח, ג; שער-הכולל אחר סי' מז. וראה באריכות הביאור בס' מכירת חמץ בערב קבלן, להר"ר יוסף יצחק בעלינאו שליט"א, נ.י. תשמ"ה. ובשעה"כ שם (אות י): המנהג שכל בני העיר נותנים הרשאה להרב דמתא שימכור חמצם — כמו שהי' המנהג גם בחיי אדמו"ר [הזקן] ז"ל. עכ"ל. ועל התפשטות תקנה זו ראה ב'המועדים בהלכה' עמ' רנא-רנב.

*. מנהג רבוה"ק למכור החמץ לרב, והוא מוכרו לגוי (ואין מסתפקים בשטר הרשאה אל הרב למכור בשליחות בעל החמץ). ראה: קובץ יגדי"ת [נ.י.] גל' נח סי' מח; גל' נט סי' ס (והע' 20 שם); אג"ק מוהרש"ב ח"ג עמ' רטו; שם ח"ה עמ' פב ובהע' שם.

*. בשטר מכירת חמץ אמר לי כ"ק בשם אביו כ"ק אדמו"ר מהר"ש זצוקללה"ה לכתוב הכל, לא לרדק דוקא אם יש הפרט הזה. וככל זאת, מה שידע בוודאות גמורה שאינו בנמצא, העביר עליו מחק (כלומר בשטר המכירה הישן, מהשנה הקודמת) שלא להעתיק אותו בשטר של השנה. י"ג ניסן [אחר שאיבת מים שלנו]... התחילו בענין המכירה. הע"ק בשבילי הי' ר' בנציון בהרה"ח ר' אברהם ש"ס, ונכנסנו שנינו פנימה. רבינו [מוהרש"ב] קרא בעיון רב את השט"מ, וקבל מקגא"ס מהע"ק וצוהו להגביה את הסודר ואמר לו: בזה את תכנס בע"ק לי.

...ואמר רבינו, לאמיר זיך פאנאנדער רעכענען, והוסיף לומר: פה, הגם נכתב ק"כ, אך כעת הלא איז דאס כסף. לי הי' עשרים ק' של כסף על הערבון של הקני', ואמר כ"ק דו האסט טקע של כסף? ועל השכירות של המקומות נתתי כול של עשר ק' ועל היתר כמוכר ח"י הע"ק. ואח"כ חתם כ"ק רבינו על השט"מ. דקדק לחתום "זצוקללה"ה בשני למדי"ם ובשני ההי"ן, כלומר שם לב ע"ז (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה).

*. הרבי [מוהרש"ב] הי' מוכר את הסוסים שלו לנכרי (נוסף למכירת החמץ להרב), הי' הולך עם הנכרי בלויית המשרת שלו ועוד אחד לאורוות הסוסים... ושמעתי אז שהרבי אומר לנכרי "קופיש קוני" (תקנה סוסים)? (ליובאוויטש וחייליה עמ' 54).

הנהגת השרה / ב' 24 / 2017
הנהגת השרה / ב' 24 / 2017

[illegible]

ובשור"ת. וראה קובץ יגדי"ת [נ.י.] גל' ה עמ' מט והע' 67 (שם).

לו. פשוט שצריך לסדר מכירת חמץ גם במקום שיחנן וכמה מן המוכרים יטלו מהחמץ הנמכר בתוך הפסח, והתועלת שבדבר ודאית: נוסף על העיקר (הענין דבלי"ראה ובל"ימצא), גם ההתעוררות וזכרון ע"ד איסור חמץ וע"ד מנהג אבות וכו' (עפ"י מכתב ב' צו תש"כ, הגש"פ לאד"ש [מהדר' תשל"ו] עמ' סז-סח. ועייש"ב בירור החששות, והדרכים להמנע מהם).

לח. ביעור חמץ

שריפת החמץ הי' באולם הגדול של הישיבה, כאחד התנורים הקרוב להכניסה (תנורי חורף הי' שם 4). את התנור בו שרף הרבי [מוהרש"ב] את החמץ התחילו להסיק בבוקר (כדי שיהי' מוכן תנור מלא גחלים לוחשות לשריפת החמץ).

אחרי שריפת החמץ ואמירת היהי רצון פנה הרבי אלינו [להבחורים] ואמר: "אזוי וויא מען האט פארברענט דעם חמץ הגשמי, אזוי זאל מען פארברענען דעם חמץ הרוחני" (כשם ששרפו החמץ הגשמי כן ישרפו החמץ הרוחני). אח"כ אמר: אגעזונטן זומער (קיץ בריא) והלך לביתו ('לויבאוויטש וחייליה' עמ' 54).

*. בנוסח היהי"ר שבביעור חמץ נראה מהע' אד"ש בהגש"פ שצ"ל "בזמן הזה" ולא "ובזמן הזה" (וראה בלוח הכולל).

לט. הגעלת כלים

..כשבאתי להיכ"ק [להיכל קדשו דמוהרש"ב] מצאתי שעוסקים עוד בבדיקה שנמשכה אז די מאוחר. אחרי הבדיקה התחילה הגעלת הכלים שהתקיימה במטבח. טעם ההגעלה נעלם ממני, אם זה מפני הדרך שהביאו אותם או מטעם הליבון. כ"ק רבינו הי' מקפיד להגעיל כלי של פסח שליבנו אותם, מחשש חומצה שמשתמשים בעת הליבון. אצ"ל שההגעלה היתה רק על כלים של פסח...

כשהמיחם רתח במלוא הרתיחה רצה כ"ק שיפתח הכרז שיעברו גם בו הרותחים, אבל איש לא ההין לגשת כשהרותחין עברו על כל גדותיו. והתכופף כ"ק רבינו בעצמו וסיכן בעצמו לפתוח את הכרז, ובאמת קבל כווי', ורמו לי לא לעשות ענין מזה (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה, קובץ יגדי"ת [נ.י.] גל' נב עמ' קמח. וראה 'שמועות וסיפורים' ח"ב עמ' 96).

*. בלויבאוויטש היו ספקות מה להקדים בסדר המכירה. ונהג מוהרי"צ שקודם קרא השטר של הערב-קבלן, ואח"כ קבל ק"ס מהע"ק, ואחר שחתם הע"ק על השטר חתם הרבי אחריו על השטר, ונתן הרב הקונה כסף עבור החמץ ועבור שכירות החדרים (י"ג ניסן ה'תש"ד).

לג. אצל אדמו"ר הצ"צ [בזקנותו] מכרו לחמץ חלה, שיהי' לו מה יאכל במוצאי חגה"פ ('לשמע און' עמ' 58).

לד. על-פי השמועה מחסידים (מכ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] — לא שמעתי בכ"ז) — היתה הנהגת חסידיו רבותינו נשיאנו, שכשהי' להם דבר מאכל או משקה שקבלוהו מהרבי, ולא הי' אפשר להשהותו ברשותם בימי הפסח — לא מכרוהו לחמץ, אלא אכלוהו או שתוהו קודם הפסח (לקו"ש חט"ז עמ' 134. ועיי"ש הטעם: שזה היפך הכבוד לרבו כשנותנים או מוכרים לגוי מה שקבלו מהרבי. ובכלל צ"ע האם כשחוזרים וקונים מהגוי, האם נשארת במאכל קדושת הצדיק שהיתה בו מקודם. וכ"ז דלא כמנהגי חסידים אחרים שהיו מוכרים 'שיריים' של חמץ לגוי — עייש"ב).

ובזה מבאר שם את המסופר בס' השיחות תש"א עמ' 30: ערב פסח איז געווען דער מנהג בודק צו זיין די קעשענעס פון די קליינע קינדער, האט דער צמח צדק גערופן דעם טאטן [מוהרש"ב] און האט איהם געפרעגט וואו ער האט די צוקערקעס [שהשליך עליו הצ"צ בשעה שנכנס ללמוד ב'חזר'], האט ער זיי דאמאלסט געמוזט אויפעסן [ולא מכרם עם החמץ].

*. המשקה שקיבל [מכ"ק אד"ש] — פשוט שאין למכרו לא"י (ער"פ) ולכן — לחלקו לפני זה (ממכתב אד"ש י"א ניסן תשכ"ד).

לה. ידועים דברי הנוב"י והחת"ס שאין למכור לגוי את הכלים החמוצים, ראל"כ יצטרכו לטובלם כשקונה אותם מהגוי אחר הפסח. אבל בשטר מכירת חמץ שסידר אדמוה"ז מפורש "וכן כלים מחומצים שיש עליהם חמץ בעין" — ואעפ"י כ לא מצינו שמזיק לטובלם אחר הפסח, ומעשה רב: שאין טובלים אותם אחר הפסח (לקו"ש ח"ח עמ' 364-365, עייש"ב).

לו. אודות מסירת מפתח במכירת חמץ... בכ"מ ועיירות — אפילו המדקדקים במצות, הנה בזמן האחרון אין עושים זאת (לקו"ש חכ"ב עמ' 289. וראה בשער-הכולל על סדר מכירת חמץ (אות ל) משו"ע אדמו"ר ומהצ"צ בפס"ד

ערב פסח

ברזל הפראפענציער [חולץ המגופה] ביין (ס' השיחות תש"ג עמ' 74).

* אדמו"ר מוהרש"ב הי' פותח היין (מסיר את חותם הלאק) בערב פסח, והי' מוציא רק חצי המגופה. והי' גזר שהברזל הפותח לא יגע ביין. ומדבריו הי' נשמע שהוא מעין הטעם שלא יהי' ברזל בהמשכת המים למקוה (שי' ליל שש"פ תרצ"ו).

* מנחה דערב פסח התפלל מוהרש"ב מוקדם. בין למוד קרבן-פסח (שארץ כשעה עד שעה ומחצה) לתפלת ערבית היו כמה שעות. כשעות אלו הי' מדבר מענין קרבן-פסח בקבלה ובחסידות, וכפי שהוא בעבודה. כן סיפר ואמר פירושים בהגדה ששמע מאביו אדמו"ר מוהר"ש (ילקוטי דבורים' עמ' 267).

* לאמירת קרבן פסח הי' אדמו"ר מוהרש"ב לובש כובע העגולה [שטריימל] של יו"ט, ובגדי יו"ט, והי' חוגר עצמו בחגורתו. הי' אומרו בעמידה, עמד (בכל השנים) פניו לדרום, והי' אומרו בפנים צהובות, מדייק בכל מלה ותיבה ומדקדק בדינו. משנת תרנ"ו והלאה הי' מכאן בו איזה ענין ע"ד חסידות, ומשנת תרס"ח ואילך הי' מכאן בו גם ע"ד הקבלה.

בכל ערב פסח (משנת תר"נ) הי' קורא את מוהרי"צ לומר עמו יחדיו את הקרבן-פסח (לקו"ד עמ' 1368).

* אחר אשר למד עמי הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק [מוהרש"ב] סדר הקרבן פסח, בסידור ובעמידה, אמר לי... (מרשימות אדמו"ר מוהרי"צ, סה"מ תשי"א עמ' 296).

מב. א"א הרב"ש"ע הנדפס בכ"מ קודם אמירת הקרבן פסח.

מג. פעם, אחר שנמשכו ההכנות לפסח וההגעלה וכו', עד שעה מאוחרת באור ליל"ד, התבטא אדמו"ר מוהרש"ב "אבער אויף די בולקע מיט מילך וועלן מיר ניט מוותר זיין" ('שמועות וסיפורים' ח"ב עמ' 96, מרשימות הגר"י לגדא ע"ה. והגר"ל הי' למד מדברים אלו שיש ענין לאכול חמץ בדוקא בערב פסח. וראה בס' 'רזא דעובדא' עמ' קכד ע"ד סעודת חמץ של ער"פ, ושם — בשם הק' מוהר"א הגדול מפרימשלאן: שאחד מג' דברים שיתגלה בביאת המשיח הוא, שסעודת חמץ של ער"פ צריכה להיות כסעודת שלמה בשעתו).

מד. פעם בער"פ זרז אותי כ"ק רבנו [מוהרש"ב] לגמור אכילת חמץ שלשת רבעי שעה לפני הזמן, והואיל לאמר לי בשם אביו כ"ק אדמו"ר מהר"ש זצוקלה"ה זיע"א, שאמר שכשם שאדמו"ר הזקן כותב בסידורו לענין ק"ש לגומרה שלשת רבעי שעה לפני הזמן, ככה הוא בעניינים דרבנן (מרשימות הגר"י לגדא ע"ה, קובץ יגד"ת [נ.י.] גל' גב עמ' קנ).

מ. תענית בכורות

[אדמו"ר מוהרי"צ] הי' מתענה בערב חגה"פ, וגם הי' עושה סיום מסכת, או היו קוראים מי מהבחורים שיעשה סיום מסכת בחדרו. וזה כולם היו רואים שהוא בשעת מעשה אינו טועם כלום. וזה כולו הי' הכנה שמא לא יוכל להתענות, אבל לבסוף הי' מתענה. לפעם נודמן שהוא נתעלף בשעת הסדר, שאכל המרור כמעט אליבא ריקנא ('לקוטי ספורים' עמ' רסב).

* כלתי תי' [אשת מוהרי"צ] כותבת אשר הסדר הא' הי' לא יפה כ"כ, כי התענית בעיו"ט והיית יגע מאד. אולי ח"ו סבלת מהר' כוסות מתוקף היין, או מההידור בהכזית מרור... למה התענית ולא הכנות סיום מקודם, אם כי היית טרוד מ"מ הי' אפשר ללמוד מסכ' קטנה (אג"ק מוהרש"ב ח"ד עמ' רטו, כ"ד ניסן תרס"ז, אל בנו מוהרי"צ. ולמדנו מכאן כי אדמו"ר החזיק כדעת המתירים לבכור לאכול אף באם סיים מסכת לכוונה זו, ואכמ"ל).

* ר' אייזיל האמלצר הי' בכור, וכל שנה בער"פ הי' עושה סיום על כל הש"ס.

כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] הי' בכור, הי' עושה סיום מסכת בער"פ, נוסף לכך שמע סיום מאדם נוסף, וככ"ז הי' מתענה (שי' י"ט כסלו תשט"ז. ובמ"א נא' שמוהרי"צ הי' ספק בכור).

* כמדומה שהרה"ח רש"ז שניאורסאהן ע"ה (מלאדז') החזיק בדעת הנוכ"י שלא להתיר לבכור לאכול בע"פ אפי' בסיום מסכת (מרשימות הרה"ח רמז"ג שי').

* וראה בשי' ש"פ משפטים תשט"ז שמנהג הפשוט הוא לעשות סיומים, ואף שהלימוד אינו בעיון כ"כ.

מא. בערב חגה"פ השכים אדמו"ר מוהרש"ב שתיים וחצי אחר חצות לילה, ולמד עץ-חיים ופרע"ח מענין היום (ס' השיחות תש"ב עמ' 87).

* בערב פסח השכים מוהרש"ב לא יאחר משעה 3 לפנות יום. אחר הנחת תפלין דשחרית קודם התפלה הי' עושה סיום מסכת. התפלל לא יאחר מחצי השעה הששית, ועד אחר ביעור חמץ הי' עסוק כל הזמן בהשגחה ובנתינת הוראות לסילוק החמץ והטמנת כלי החמץ.

בחצות היום היתה הכנה לאפית מצת-מצוה ('לקוטי דבורים' עמ' 267).

* אצל אדמו"ר מוהרש"ב נמשך ביעור-חמץ מחצי שעה י"א עד 40 דק' אחרי 10 (ס' השיחות תש"ב עמ' 87).

* אחר שריפת החמץ היו הולכים לטבול במקוה, לובשים בגדי יו"ט ואופים מצת מצוה, ואח"כ עוסקים בשאר ההכנות ליו"ט. בין שאר ההכנות הי' ג"כ — להסיר החתומות מעל בקבוקי היין — ובפרט אותם שהיו בהם אותיות — ולהסיר המגופה במקצתה. והיו נזהרים שלא יגע

מה. הצ"צ (שער המילואים, חידושים למס' פסחים, דף טז, ב מדפי הספר) מצדיק את מנהג האומרים מזמור לתורה בער"פ (ותמה על האנים אומרים אותו בערב יוכ"פ). וראה ביאור דבריו בלקו"ש חי"ז עמ' 426-427.

מו. האבל יורד לפני התיבה בערב פסח (לקו"ש חט"ו עמ' 562. וראה ס' המנהגים עמ' 36).

מו. בראשונה, אחר שחרור ירושלים העתיקה במלחמת תשכ"ז, הורה כ"ק אד"ש שיש להמנע מלהיות בערב פסח

(וה"ה ב"ד אייר) תוך ט"ו מיל סמוך לירושלים, כדי שלא להכנס לספק חיוב הקרבת קרבן פסח (לקו"ש חי"ב עמ' 220-221, עייש"ב), וכך נהגו אנ"ש באותן שנים. ואח"כ — בשנת תשל"ה — קבע אד"ש כי "נשתנה המצב, ואין עתה היכולת והאפשריות לשנות (ולבנות) כפי הדרוש להקרבת ק"פ וכו' — ולכן גם אין מקום שלא להיות בער"פ או ב"ד באייר קרוב לירות"ו" (לקו"ש שם עמ' 216).

ליל הסדר

רובם של מנהגי ליל-הסדר דלהלן הם מאשר זכיתי ת"ל וראו עיני בארבעת הסדרים שערך כ"ק אדמו"ר שליט"א בשנים תשכ"ז-תשכ"ח, ואף כי מי שראה את המלך במסיבו ושמע את נועם אמירתו — לא ישכחם לעד, בכל-זאת נתייראתי לנפשי שמא שגיתי בוראה, ולפיכך נתרברתי עם הרה"ח ר' יוסף יצחק אופן ש"י שהי' נוכח באותם סדרים ואף בשנים נוספות. תקוותי שלא יצא מכלול מתח"י ח"ו.

גם בעמ' קמג: נצבעה בשלשה צבעים, אדום, כתום (ברויץ), ירוק (געל). בימי חג הפסח, זכורני, עמדה באולם של פסח שבו אכלו תלמידי הישיבה בחג הפסח, ורקדו סביב השלחן אשר עליו עמדה המנורה... עוד אחת היתה של ארבע קנים, ובשמחת תורה אחרי ההקפות קדמו בה את פני כ"ק אדמו"ר מהורש"ב בצאתו מאולם הקטן שבו נערכו ההקפות, ללכת הביתה (בחצר).

*. בליל א' של פסח אחרי תפילת ערבית בביהכנ"ס, לפני שהרבי [מוהרש"ב] הלך לביתו, הלך לבית החומה של פסח, ששם הי' התלמידים אוכלים כל ימי הפסח, לראות איך ומה סדרו והכינו השלחנות והמאכלים ושאר הדברים... כל אחד [מהת' הי'] תולה את חבילת השמורה שלו למעלה מפני העכברים ורושם עליו שמו, כשהרבי נכנס לשם הי' קורא את השמות... על השלחן הגדול עמדה, כל ימי הפסח, מנורה גדולה ויפה עשויה מעץ, מעשה ידיו של כ"ק מהר"ש נ"ע... (גם באולם הישיבה היתה תלוי' מנורה שהוא עשה) ('ליובאוויטש וחייליה' עמ' 54-55).

*. עד שנת תש"מ היה כ"ק אד"ש נכנס אחר תפלת ערבית לחדר האוכל הערוך של הישיבה (ולעוד מוסדות סמוכים), מתבונן סביב, ומברך את התלמידים.

מט. שלחן הסדר

אצל אדמו"ר הזקן, אדמו"ר הצ"צ ואדמו"ר מוהר"ש נהגו להניח כלי כסף על שלחן הסדר. פעם בעת שיצא רבינו [הזקן] לסדר סדר פסח, חשב איזה זמן ואמר כי חסר לו כלי כסף. חפשו ומצאו כי חסרים כף קטנה של כסף, והקופסא מהטאבאק. אצל הצ"צ נהגו להניח על שלחן הסדר כלי כסף, ואצלו הי' יותר. ואצל מוהר"ש הי' בריבוי גדול. על שלחן מיוחד הניחו כלי כסף וכלי זהב, וגם מורי-השעות. והיו שם 40-50 פמוטות ובכולם דלקו נרות. גם היתה מנורה של כסף בת י"ג נרות, וכזאת היתה של עץ ג"כ

מח. הסדר' בשיבת ליובאוויטש

עד שנת תרס"ו היו מסדרים את בחורי הישיבה [בליובאוויטש] בחגה"פ על אכסניא בהעיר, ומשנת תרס"ו ואילך התחילו לסדר' חגה"פ כולם כאחד בהישיבה... ולא הי' חדר גדול שיחזיק את כולם... כ"א הזאל הגדול שבו הי' לומדים כל השנה. כליל ראשון דחגה"פ לאחר תפלת ערבית נכנס כ"ק הרבי [מוהרש"ב] זצ"ל עם כ"ק בנו הרבי [מוהריי"צ] זצ"ל לראות איך מסודר ומוכן... ואמרו שכ"ק הרבי זצ"ל אמר שהוא תענוג רוחני ('לקוטי ספורים' עמ' קצ-קצא).

*. [בישיבה, בליובאוויטש] עו"כת הסדר, וסעודות של כל ימי הפסח, לא העריכו בבית-האוכל של כל השנה. באולם מיוחד, בהחומה של השעור (שכנתה הרבנית הצדקנית שטערנא שרה ע"י חברות עזרת נשים), באולם הזה החזיקו כל ימות השנה ספרים שבאו מבית הדפוס, ולימי הפסח פינו הספרים למקום אחר, והכינו אותו לבית אוכל עבור התלמידים.

כ"ק אדמו"ר הריי"צ, שהי' סדרן מופלא, הסדיר שעריכת הסדרים וכל ימי הפסח תסתדר בסדר גמור. ההנהלה תמנה ממנה ראשי וסגנו, והם העומדים בראש, להשגיח שיהי' הכל מוכן מדבר גדול ועד דבר קטן... מוכן שבסדר כזה, כאשר היו נוכחים יותר ממאה וחמשים תלמידים, עם רקודים באמצע הסעודה, גמרו הסעודה וסדר ראשון שעה שני' אחר חצות הלילה, ובלילה השני' סדר השני ארבע שעות אחר חצות.

באמצע האולם עמד שלחן ועליו מנורה, מעשיית ידו הקדושה של כ"ק אדמו"ר מהר"ש, עשוי' מתרי"ג חלקים של עצים, ולה שלשה עשר קנים, צבוע בשלשה צבעים, חום, ירוק הנקרא געל, וצבע הנוטה לשחור. כל הרקודים היו סביב לשלחן אשר עמדה עליו המנורה ('רשימות דברים' ח"א עמ' שלא-שלב. ועוד על מעשה המנורה ראה

שעשאה [מוהר"ש] בעצמו, ועמדה על ספסלים והי' כגובה קומת איש (שי' ליל שש"פ תרצ"ו).

* אדמו"ר הצ"צ אמר לכלתו (הרבנית רבקה אשת אדמו"ר מוהר"ש) כי כליל הסדר יש להעמיד על השלחן — גלוי לכל — את כל כלי הכסף והזהב (זכר לרכוש גדול שהי' ביצי"מ. וגלוי לכל — כי הוא ליל שמורים (לקו"ד עמ' 268).

* אצל אדמו"ר מוהר"ש העמידו על שלחן הסדר את כל כלי הכסף והזהב, ואחר פתיחת הדלתות ל"שפוך חמתך" לא סגרום, לפעמים היו סוגרים אך לא נועלים (ס' השיחות תש"ה עמ' 83. ס' התולדות מוהר"ש [ברוקלין תש"ז] עמ' 79).

* בעריכת הסדר אצל אדמו"ר מוהריי"צ עמדה על השלחן קצרת כסף של אדמוה"ז, בה הביאו מרק לסעודה וממנה לקחו המסובים לתוך קערותיהם (שי' אחש"פ תרצ"ו). * בשנים שהי' כ"ק אד"ש עורך את הסדר עם מנין מאנ"ש בביתו של אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, עמדה על השלחן קצרת הכסף של אדמו"ר הזקן, הגישו בה מרק, ואד"ש נטל ממנה ג' כפות אל צלחתו.

* ..הביאו הקצרת כסף של כ"ק רבנו הזקן עם מרק... גם הי' אצלנו. בירושה גביע יין מכ"ק רבנו הזקן, והיו בו שאריות יין קרוש. גביע זה היו מניחים תמיד על השלחן בעת הסדרים... אח"כ, עפ"י סיבה, אבר הגביע (ס' השיחות תש"ב עמ' 89-90. מובא בשינויים קלים בהגש"פ של אד"ש, ומוסיף שם — עפ"י שיחת י' אייר תרצ"א: כוס קידוש הנ"ל ושיורי היין שבו — הם שקידש רבה"ז בשבת האחרונה בכפר פיענא).

* על הנחת כל כלי הכסף וכו' — ראה ס' יגד משה עמ' ב.

ג. המסובים

אצל אדמו"ר האמצעי לא אכלו אורחים בחגה"פ [בסדרים], רק מנין מבני המשפחה.

אצל אדמו"ר הצ"צ הי' הסדר כי להסדרים לא היו מניחים להיות אורחים, רק כל האורחים קבלו הכל מבית אדמו"ר: יי"ג, מרור, חרוסת ומצה שמורה (שי' ליל שש"פ תרצ"ו). * [אצל אדמו"ר מוהריי"צ, בשנת תר"פ, הזמינו כמה נכבדים לשלחן הרבין ועם המשמשים הי' מנין לכל סעודה, וכק"ש הי' מברך ברהמ"ז לכל סעודה. כסא רנ"ע [מוהרש"ב] עמד על מקומו כמו בחיים חיותו, וכק"ש ישב על מקומו שהי' יושב תמיד בחיי רנ"ע... ולא ישב בהסיבה (אשכנחא דרבי' עמ' 115).

* פרשת ימי החג [דשנת ה'ש"ת]: ..המסובים מנין. נוכחו כמה מנינים (הוספה' לס' השיחות ה'ש"ת, עמ' 181). * לסדרים בשנת תש"ה (וכן לשאר סעודות החג) הוזמנו לשלחן הרבי [מוהריי"צ] כמה מניינים מרבנים ונכבדי אנ"ש מהמקורבים, וכן אורחים. ובנוסף להם נאסף קהל רב מאנ"ש והתמימים בכדי להאזין לדברי הרבי (קובץ ליובאוויטש' גל' 2 עמ' 24).

* כשערך כ"ק אד"ש את הסדר בבית מוהריי"צ נ"ע, היו מסובים מנין אנשים (וראה בס' יגד משה עמ' רמו).

נא. משך הסדר

מנהג בית הרב, בקבלה מדור לדור, להתחיל סדר הראשון תיכף אחר תפלת ערבית ושלא להאריך בו. כדי לאכול האפיקומן קודם חצות לילה. לא כן סדר השני, אשר עורכים אותו בשעה מאוחרת בלילה, והאדמו"ר מאריך בביאור ההגדה ובעניני תורה והתעוררות לעבודה (הקדמת כ"ק אד"ש לקונטרס חגה"פ תש"ג [לקו"ד עמ' תא]. ס' המנהגים עמ' 38).

* הסדר הי' נמשך אצלו [אצל מוהר"ש] לערך ג' שעות. ובשעה 1/4 על שעה 1 נגמר בשתי הלילות. אך אח"כ הי' הולך לחדרו און האט פארכראכט עם הבאים איוה שעות (מרשימות א' הת' דאטוואצק. "מה ששמעתי מרמ"ש [כ"ק אד"ש] ששמע מכ"ק אד"ש [מוהריי"צ]).

* אצל אדמו"ר מוהרש"ב היו מתחילים את הסדר בלילה הראשון בערך בשעה 8. עד מחצית השעה הי"א הי' אומרים ומבארים את ההגדה, ובשעה י"א הי' כבר מוהרש"ב ממהר לאכול את הכוית מצה, מרור, כורך. אך הכל נעשה בשלוה ובמתינות.

כליל הסדר הראשון היו מקפידים לאכול האפיקומן קודם חצות, משא"כ בסדר השני שלא הקפידו ע"ז (לקו"ד עמ' 268-269).

* כליל ראשון דפסח נהג מוהרש"ב לקצר, כדי לאכול האפיקומן קודם חצות, וכלילה השני האריך יותר. התחיל לפני שעה 9 וגמר 3-4. והי' מאריך בביאור ההגדה. אח"כ הלך לביהמ"ד וחזר לביתו באור היום (שי' שש"פ תרצ"ו). נעתק חלקו בלוח היי"ט טו (ניסן).

* הנהגת רבוה"ק שכליל א' רחגה"פ היו מהדרים לאכול האפיקומן לפני חצות, וגמרו אמירת ההגדה עד שעה ומחצה אחר חצות. כליל ב' רחגה"פ התחילו את הסדר בחצי השעה העשירית. אדמו"ר הרש"ב הי' מאריך אז באמירת ההגדה והי' אומר ביאורים רבים בהגדה, ומספר סיפורים. את האפיקומן דליל ב' אכל אחר חצות (ס' השיחות תש"א עמ' 93-94).

* פרשת ימי החג [דשנת ה'ש"ת]: ..בשעה ט' התחלת הסדר... אמירת ההגדה והשיחות ארכו עד השעה האחת עשרה, אח"כ הסעודה וברהמ"ז קודם חצות. שיחות אחר ברהמ"ז וסיום ההגדה בשעה השני' אחרי חצות הלילה. משעה העשירית לערך עד השעה הראשונה הי' החדר מלא אנשים הבאים לראות את עריכת הסדר.

כלילה השני ישבו לשלחן הסדר בשעה התשיעית. אמירת ההגדה עם הסעודה עד שעה הראשונה אחרי חצות. סיימו בחצי הרכיעית אחרי חצות הלילה (הוספה' לס' השיחות ה'ש"ת עמ' 181-182).

* [בשנת תש"ה], הסדר הראשון הסתיים בשעה 2.00 אחר חצות הלילה, והסדר השני נמשך עד 5 לפנות בוקר. הרבי [מוהריי"צ] שליט"א בקש את המסובים לומר את ההגדה בקול רם, וכמעט בכל פיסקא הסביר הרבי משהו מההגדה, סיפר או ביאר ענין בחסידות (קובץ ליובאוויטש' גל' 2 עמ' 24).

* בבית אד"ש [אצל הרה"ח רלווי"צ נ"ע], כלילה הא'

הקפידו לאכול האפיקומן קודם חצות, ובלילה השני לא הקפידו (דיבורי א' דחגה"פ תש"ל).

* כדבר אכילת האפיקומן בלילה הב' אחר חצות, ראה ס' ויגד משה עמ' רמא-רמב. רזא דעובדא עמ' קלא. ובדבר אמירת ההגדה בקור"ר ראה להלן.

סידור הקערה

נב. נוהגין לסדר הקערה בלילה וקודם קידוש, וכדמוכח גם מסידור רבינו שכתב ע"ד הקערה בין סדר ק"פ לקידוש (הגש"פ לאד"ש, ועיי"ש דהוא דלא כדמשמע בכ"מ שמביאין הקערה אחר כוס א', ובמ"א שמסדרין הקערה קודם ההליכה לביהכ"נ וקודם אמירת קרבן פסח).

נג. קודם שהי' אדמו"ר מוהרש"ב מסדר את ג' המצות, וכן קודם סדור הקערה ואמירת ההגדה, הי' מעיין בסידור האריז"ל.

את ההגדה הי' אומר מתוך סדור תורה-אור (דפוס ווילנא תרמ"ט), ועל השלחן, לידו, הי' מונח סידור האר"י עם הכוונות (דפוס קארעץ תקנ"ד) — אותו סידור שאדמו"ר הצ"צ הי' מתפלל בו בכל ימות השנה (לקו"ד עמ' 269. ומוהרש"ב כותב לבנו מוהריי"צ המתעתד לבוא אליו לחגה"פ: "בטח לא תשכח ליקח הסידור שלי, גם תקח ס' האריז"ל" — אג"ק מוהרש"ב ח"ב עמ' תשפו. י"א אדר תרד"ע).

* אדמו"ר הרש"ב אמר שבלילות הסדר, קודם שעושים משהו מענייני הסדר, יש להביט בסידור (ס' השיחות תש"ד עמ' 92).

* בחה"פ להסדרים הי' [מוהריי"צ] משתמש בהסדר הזה [הסידור הישן] דמוהרש"ב שבו רשם הגהותיו, ואותו הוריש למוהריי"צ [אשכבתא דרבי' עמ' 79].

* לפני כ"ק אד"ש מונחים ההגש"פ 'עם לקוטי מנהגים וטעמים' שלו, וכן סידור האריז"ל (להר"ר שבתי). ובמשך כל הזמן מעיין בשניהם. לעתים מעביר את הדף בסי' האריז"ל אף שאינו מעיין באותו מקום.

נד. בשעת סידור הקערה אומר אד"ש בפיו קודם עשיית כל דבר והנחתו בקערה את הכתוב בסידור (כגון: "לימין — הזרוע", וכו'). ואחר סידור הקערה אומר בפיו את כל סימני הסדר קדש ורחץ כו' (כפי שהם בסידור כולם יחד, קודם שנחלקים למקומותם). ואח"כ אומר בפיו כל סימן כשמגיע זמנו (ראה ער"ו בהגש"פ 'באר מים': "ויאמר כפה מלא הני ט"ו תיבות קדש ורחץ כו' כי נרמו בו סודות נוראים. היינו קודם קידוש יאמר קדש וקודם הרחיצה יאמר ורחץ וכו'") [וליתא במהדורה הראשונה דשנת תקע"ז]. וראה בס' ויגד משה עמ' פז. רזא דעובדא עמ' קכח).

* וכן נראה ששונה בדיבור את כל ההלכות שבהגש"פ, בהגיע עת עשייתן (וקודם 'רחצה' אומר כך את כל הדינים מ'רחצה' ועד 'כורך').

נה. ענין קערה... דוקא לרב. וכן אמר כ"ק אד"ש [מוהריי"צ נ"ע] (מרשי' א' הת' דאטוואצק "מה ששמעתי מרמ"ש [כ"ק אד"ש?] ששמע מכ"ק אד"ש [מוהריי"צ

נ"ע]). ובס' המנהגים עמ' 38: בבית הרב מסדרין המצות על מפה ולא על קערה, מלבד האדמו"ר המסדר המצות על טס של כסף. ובהע' אד"ש שם: ואולי רק על שולחן האדמו"ר יש לעשות כן, אבל בכ"מ צ"ל קערה). * נראה שגם למוהריי"צ בחיי אביו לא היתה קערה (דיבורי סדר א' דתשכ"ז).

* כשערך כ"ק אד"ש את הסדר בבית אדמו"ר מוהריי"צ ועל שלחנו (דהיינו אחר ההסתלקות), היתה לו קערת כסף, אך היתה מכוסה בנייר ולא נראתה כלל לעין. * ע"ד קערה של כסף, ראה ס' ויגד משה עמ' יב.

נו. נוהגין להפסיק במפה בין מצה למצה (הגש"פ לאד"ש. ס' המנהגים עמ' 39. וראה ס' ויגד משה עמ' יט). * [מוהריי"צ] הניח הבדל בין מצה למצה, והי' נוהג כן בענין גילוי וכסוי הפת ובהגבהת הכוס, אך לא הי' מקפיד לסלק הקערה (רשי' הנ"ל "מה ששמעתי מרמ"ש ששמע מכ"ק אד"ש").

נז. המינין מונחים על המצות המכוסות — ואינם נתונים בתוך קערות לעצמן (וראה ס' ויגד משה עמ' יז. רזא דעובדא עמ' קכח).

נח. הזרוע. נוהגין לקחת חלק מצואר עוף... הרחקה שלא יהא כל דמיון לקרבן פסח. ומטעם זה הנה כבוד קדושת מו"ח אדמו"ר [מוהריי"צ] מסיר כמעט כל הבשר מעל עצמות ה"זרוע" (הגש"פ לאד"ש. ס' המנהגים עמ' 39. וע"ד לקחת צואר עוף ל'זרוע', ראה בס' ויגד משה עמ' כד. וראה עוד בקובץ 'הערות וביאורים' דאהלי תורה, גל' רעז עמ' ד).

* ..מפני מה מניחים על הקערה גרגרת דוקא במקום הזרוע, והשיב כ"ק אדמו"ר [מוהריי"צ] שליט"א, שעושים כמה עניינים בכדי לשלול שלא יהי' בדומה לקרבן פסח (כהדין שאין אוכלין בשר צלי בליל פסח). הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק [מוהרש"ב] הי' מהדר שיהי' כמה שפחות בשר על הזרוע שלוקחין (ס' השיחות תש"ב עמ' 93). * כ"ק אד"ש מסיר חלק מהבשר שעל חוליות הגרגרת ולעתים אף את החוט הפנימי שבחללן.

* בגמר הסדר נותר הזרוע על הקערה (ואין אוכלים ממנו גם למחרת — ראה מנהגים שונים בס' ויגד משה עמ' רכז).

נט. גם כשחל ע"פ בשבת לוקחים הביצה זכר לחגיגה (ודלא כמ"ש באבודרהם) אף שלא קרבה חגיגה אז (הגש"פ לאד"ש. ובס' המנהגים עמ' 39 בקיצור לשון. וראה כה"ח תעג, נד).

* כ"ק אד"ש מדקדק שלא לשבור קליפת הביצה, אף שכשהיא בשלימותה קשה להעמידה על מקומה ע"ג המצות.

ס. הרבנית רבקה זצ"ל... היתה מתקנת חרוסת לא רק בשביל החצר (כי בהחצר לא הי' עושים שום סדר כ"א אצלה. וגם הרבי [מוהרש"ב] זצ"ל הי' בא אצלה), כ"א עפ"י רוב גם כע"ב העיר היו באים אצלה ליקח חרוסת

* על לקיחת חריין מפורר וחתיכה שאינה מפוררת, ראה רזא דעובדא עמ' קל ובס' ויגד משה עמ' רה-רו. וראה שם ע"ד סחיטת החריין כדי שלא ילחלח המצות. ואולי הוא גם כדי להפיג החריפות.

* מרור שאכילתו בלתי נסבלת מפני חריפותו — אין יוצאים בו י"ח (ריבזי ליל א' דחגה"פ תש"ל בשם אדמו"ר מוהריי"צ. ובשעריהכולל מח. יא: ואם א"א להשיג חזרת, אזי יקח תמכא שקורין חריין... ובלבד שיהי' מפורר ורפוג מרירתו שיהי' ראוי למאכל אדם. וראה בס' ויגד משה עמ' רה-רו).

סג. כל המינין המונחים בקערה והנאכלים כמותן בשעת הסדר (דהיינו כל המינין, לבד מהזרוע) נלקחים בשעת אכילתן מן הקערה (וכדמוכח ממ"ש אדמו"ר בסידור הקערה: "החזרת שעושין כורך") — ולא כיש נוהגין להשאיר את המינין בקערה ולאכול מאותו סוג מהמונח על השולחן (וראה בס' ויגד משה עמ' קיג ובהשלמה לשם בעמ' רצה) ועמ' רכו).

הנהגת הסדר

סד. אין אנו נוהגין ללבוש קיטל להסדר (הגש"פ לאד"ש, ס' המנהגים עמ' 39. וראה ס' ויגד משה עמ' פב-פג). * הרה"ק רמ"מ מקאצק שאל את מו"ה משולם רייך (חתנו של הרה"ק רב"ש בן הצ"צ) האם הצ"צ לובש קיטל בשעת עריכת הסדר, והשיבו בשלילה. ואמר הרה"ק מקאצק שהוא — הצ"צ — הי' לו "א גוטן רביין" וכו' (שמעתי מהגר"י לנדא ע"ה, ששמע מר"מ רייך הנ"ל).

סה. כ"ק אד"ש משתמש בליל הסדר בין אדום. ובאג"ק מוהרש"ב (ח"א עמ' תו) איתא: ..י"ג הנדרש לחה"פ הבע"ל, שלא יהי' בו שום תערובות צוקער ושיהי' לבן ולא חזק (אך לא נאמר שם שהוא עבור ליל הסדר). וראה בס' ויגד משה עמ' נד מעלת היין האדום ומעלת היין הלבן.

סו. כ"ק אד"ש משתמש בכוס של כסף (ראה בס' ויגד משה עמ' מא-מב) והיא מונחת לימין הקערה (ראה שם עמ' כא).

סז. קדש. ..השמיט אדמו"ר בשו"ע תיבת לו ["מוזגין לו"] וכתב מוזג כוס ראשון מוזג כוס שני, דמשמע בעצמו. ובסידור השמיט לגמרי התיבות "מוזגין כוס ראשון", כי אין חלוק בין קידוש של ליל פסח לשאר יו"ט או שבתות השנה, שהבעה"ב ממלא כוסו.

ומה שבאזיה סדורים כתוב אצל כוס שני "מוזגין לו כוס שני" הוא טעות הדפוס, ובסידור הראשון דקאפוסט שהגיה אדמו"ר הזקן לא נמצא תיבת לו. [ראה להלן בכוס ב']. ומה שזה מקרוב הדפיסו סדורים והגדות בנוסח אדמו"ר "מוזגין לו כוס ראשון איש אחר דרך חירות ולא בעצמו ומקדש עליו" הוא שבוש גמור, כי לא נמצא זה בנוסח אדמו"ר. ועוד, כי מחמת זה נהגו ההמון שכשאינן להם מי שימלא את הכוסות אזי זה ממלא כוסו של זה וזה ממלא כוסו של זה כמו מחלפי סעודתייהו בפורים, ואין זה שייך

ולומר לה גוט יו"ט ולברך אותה שתזכה לשנה הבאה, וגם לקבל ממנה ברכה כנהוג... ונכנסו לשאול ממנה... אם יש לה חרוסת גם בשביל הישיבה, או שצריכים לתקן בפ"ע. ואמרה שלא חשבה ע"ז, ובמילא לא יספיק, אבל גם כעת יכולים להכין. ואמרה שתפוחים ישנם בכית, והוציאה מעות מכיסה כמה שהי' צריך, ואמרה לילך... וליקח אגוזים... ואמרה להמשרתת שתתן לנו מדוכה ואיזה ב' קערות וסכינים, וגם הראתה לנו מקום ואמרה שנוכל לתקן בביתה. והוסיפה לומר, אין אנחנו מניחים בהחרושת רק תפוחים ואגוזים. וצימרינג וכו' אין אנחנו מניחים, ואמרה: ויילע מיין זון ניצט ניט קיין ואך. תיקננו החרושת, קבלנו ממנה ברכה וגם ברכנו אותה, ומאז ידענו שלא להניח בחרושת שום דבר חוץ מתפוחים ואגוזים כנ"ל (לקוטי ספורים) עמ' רלג-רלד. ובס' המנהגים עמ' 39: מכמה שנים מנהגינו לא לקחת קידה וקנמון מחשש תערובת חמץ, רק תפוחים אגסים ואגוזים).

* בלילת החרושת ביין נעשית קודם הטיבול — ראה להלן, ובס' ויגד משה עמ' לד. ובהגש"פ לאד"ש כותב: "וקודם הטבילה מרכז החרושת ביין שבתוך כלי — שו"ע רבינו סתע"ג סל"ב-ד". אך לכאורה לא מפורש בשו"ע שם שהריכוך הוא קודם או בסמוך לטיבול. וראה משנ"ת באריכות בקובץ הע' הת' ואנ"ש דישיבת תו"א, גל' כה, עמ' יח ואילך.

סא. אדמו"ר מוהר"ש הי' נוהג כרפס בבצלים, ואח"כ מפני החולשה התחילו הב"ב לנהוג בקארטאפלעס (מרשימות א' הת' דאטוואצק "מה ששמעתי מרמ"ש [כ"ק אד"ש?] ששמע מכ"ק אד"ש [מוהריי"צ נ"ע]). ובס' המנהגים עמ' 39: נוהגין ליקח בצל (או תפוח אדמה). ובדיבורי סדר הא' דתשכ"ז שהנשים היו לוקחות תפוח אדמה. (וראה בס' ויגד משה עמ' קו-קז, ובקובץ 'הערות וביאורים' דאהלי תורה, גל' רפא עמ' א).

* כ"ק אד"ש מניח בקערה חתיכת בצל גדולה, וכשמגיעים לאכילת הכרפס נוטל — בסכין — מהחלק הפנימי (שבמרכזו הבצל), ואותו טובל ואוכל.

סב. למרור ולכורך לוקח כ"ק אד"ש כמה עלי סאלאט (חסה) ומסיר מהם את חלקם התחתון, השדרה הסמוכה לקלח (לעתים, פשוט חוצה העלה לשנים, לרחבו, ונוטל את החלק הרחב, העליון, הרחוק מן הקלח). לוקח כמה כפות חריין (מגורד ומפורר) במדה גדושה, ועל כל נטילה ונטילה סוחט החריין בידו (ונשפך ארצה), ועושהו — בעזרת הכף — כמין כדור (בגודל כביצה). אח"כ עוטף החריין בעלי החסה מכל צדדיו. נוטל החריין השלם (שאינו כתוש ומגורד), וחותך ממנו — בסכין — ב' חתיכות, ומניחן בשלימותן בתוך המרור, וכן בתוך החזרת.

* מוהריי"צ והרה"ח רלו"צ נ"ע לא לקחו ראש המרור, ואד"ש נוהג כך עפ"י מ"ש בהנהגות הרה"ק ממנוקאטש (דיבורי סדר הראשון תש"ל).

* פיזור החריין נעשה מבעוד יום, ולא כשבאים מביהכ"נ (ראה בס' ויגד משה עמ' רו).

לחירות של פסח. ועוד וכו' (שערי-הכולל מח, יג. ובסידורי סלאוויטא נא': "מוזגין כוס ראשון לקידוש").

* מנהג בית הרב: מוזגין הכוס, ואין מדקדקין שימוזג אחר (הגש"פ לאד"ש).

* פעם מוזג לאדמו"ר [אין ברור אם לאדמו"ר מוהרש"ב או מוהריי"צ] אך ה' זה יוצא מהכלל, מחמת בריאותו. ואע"פ שנכתב בהגש"פ "אין מדקדקין שימוזג אחר", אבל מכך שמוהריי"צ לא נהג למזוג לאביו מוהרש"ב בקביעות, מוכח שלא הניחוהו למזוג לו (דיבורי סדר ב' דתשכ"ח).

סח. כשהיסב כ"ק אד"ש עם מנין האנשים (והנשים היו בחדר סמוך) אמר את הקידוש בשקט, וברור שהנשים שישבו בחדר הסמוך לא שמעוהו (וראה ס' ויגד משה עמ' צג-צה ע"ד עשיית הקידוש ע"י הנשים. וראה הע' הת' ואנ"ש [מאריסטאון] גל' שנט עמ' יד שהעיר משו"ע אדמו"ר תעב, כב).

טט. במוצאי שבת מקדשין יקנה"ו. מנהג בית הרב: בהבדלת מוצש"ק שחל ביו"ט אין מקרבין הנרות ואין מאחדין השלהבת שלהם, וכן אין מביטים בצפרנים. ורק, כעת ברכת בורא מאורי האש, מסתכל בנרות כמו שהם כ"א בפ"ע (הגש"פ לאד"ש. ס' המנהגים עמ' 39). * כדאי שנרות אלו יהיו הנרות שהרליקום הנשים ליו"ט בכרכת שהחיינו (ראה 'יומן' תשמ"א, עמ' 127).

ע. ורחץ. ונוטל ידיו ואינו מברך (סידור אדמו"ר). * מי שטעה וברך ענט"י על הנטילה של 'ורחץ', לא ישנה את הסדר מחמת זה (כלומר לאכול עתה המצה מחשש ברכה לבטלה), אלא יאכלנה אח"כ כפי שהוא בסדר ההגדה (הוראת אד"ש בימי חגה"פ תשי"ט).

עא. כרפס. נוטל פחות מכזית כרפס ויטבול במי מלח או חומץ (סידור אדמו"ר). * ונוהגין לטבול במי מלח (וראה ס' ויגד משה עמ' לד-לו).

* כ"ק אד"ש נותן (מוסיף?) מלח בקערה קודם טבילת הכרפס, וטובלו ג"פ. * הכרפס ה' מסלק לאחר הטיבול (רשימת א' הת' דאטוואצק "מה ששמעתי מרמ"ש [כ"ק אד"ש?] ששמע מכ"ק אד"ש [מוהריי"צ נ"ע] — ואינו ברור אם קאי על מוהר"ש שהנהגתו [הנ"ל] כבצלים רשומה לפני"ו, או על מוהריי"צ שגם הנהגותיו רשומות כאן. ובס' המנהגים עמ' 39: לאחר 'כרפס' לא ראיתי מחזירין הנשאר מהכרפס על הקערה. ובדיבורי סדר הא' דתשכ"ז ששאל ממוהריי"צ לטעם הדבר, והשיבו בסתם שכן נוהגין. וראה בס' ויגד משה עמ' קיג.

עב. כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע — (ומובן אשר כן עשה גם בנו כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהריי"צ]) ה' שובר את האפיקומן לחמש חתיכות. — פעם נודמן שנשבר לשש חתיכות — והניח אחת הצדה (הגש"פ לאד"ש. ס' המנהגים עמ' 39).

* היות וציוור אות אל"ף [עיי"ש שייכותו לאפיקומן] הוא ג' קוין, נהגו לשבור את האפיקומן לשלש חתיכות (ס' השיחות תש"ה עמ' 83).

* נראה שעתים שובר כ"ק אד"ש האפיקומן לחמש חתיכות תחת המפה, ועתים שלא תחת' (ראה דיבורי סדר הא' תשכ"ז).

* את האפיקומן יש להטמין בין ב' כרים (ס' השיחות תש"ה עמ' 83 בשם מקובלים האחרונים. ובדיבורי ליל א' דחגה"פ תשכ"ז שצ"ל בין הכרים בדוקא ולא תחתיהם). * מוהריי"צ הצניע עם האפיקומן שלו גם את של אד"ש ושל רש"ג, ומשנת תש"ב גם את של נכדו (דיבורי ליל שש"פ תשכ"ט).

עג. מגיד — ומגביה הקערה... (סידור אדמו"ר). * בבית הרב אין מגביהין הקערה, ורק מגלין מקצת המצות (הגש"פ לאד"ש. ס' המנהגים עמ' 39). * וכ"ק אד"ש מדקדק שכל ג' המצות תהיינה מגולות במקצתן, גם המצה האמצעית, הפרוסה (י"א שסיבכה שיהא הצד השלם מגולה כלפי חוץ).

* עג. ר' נחמן מאריאשין סיפר, אשר פעם בעת היותו אצל כ"ק אדמו"ר מהר"ש בעת הסדר, כמוכחן היו יושבים באימה ודרך ארץ, וממילא ה' אמירת ההגדה בחשאי, ואמר מהר"ש נ"ע שיאמרו ההגדה בקול (ס' התולדות מוהר"ש [ברוקלין תש"ז] עמ' 67. וראה ס' ויגד משה עמ' קלז). * הרבי [מוהריי"צ] שליט"א בקש את המסובים לומר את ההגדה בקול רם ('קובץ ליובאוויטש' גל' 2 עמ' 24).

עד. אמירת 'הא לחמא' בישיבה ולא בעמידה (ריש בזה מנהגים שונים, ראה בס' ויגד משה עמ' קמג), ולא בהסיכה (עיי"ש עמ' קלו-קלז שיש שאומרים כל ההגדה בהסיכה).

עה. הא לחמא — הא בצירי (הגש"פ לאד"ש, עיי"ש ובשערי-הכולל מח, יח).

אמנם, סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהריי"צ] (בסדר א' דחגה"פ תרח"ץ) אשר אביו כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע ה' רוב הפעמים אומר בצירי... ולפעמים אמר הא בקמץ... והי' מדגיש הה"א אף היותו אתא קלילא (משי' ליל ב' דחגה"פ תשח"י, הגש"פ לאד"ש [מהדור' תשל"ו] עמ' ככב).

עו. לשנה הבאה... לשנה הבאה. אאמו"ר [מוהרש"ב] אמר הראשון — מלעיל, השני — מלרע (שיחות תרצ"א). ראה רש"י בראשית כט, ו. זח"א רסה, א. רמב"ם הל' תשובה ספ"ח (הגש"פ אד"ש).

* אופן אמירת ההגדה דאאמו"ר היתה מדויקת אפילו בדגש [הטעמה]. ב'לשנה הבאה' הראשון היה מדגיש את הכי"ת (מתיבתא הבאה [ראה רש"י לך טו, יז] — הערת אד"ש) וב'לשנה הבאה' השני ה' הדגש על האל"ף (ס' המאמרים תשי"ב עמ' 185, משי' סדר השני דשנת תש"ט. וראה בהע' הת' ואנ"ש [דמאריסטאון] גל' קנב וגל' קנו, אשר פלפלו מדוע מציין אד"ש לרש"י כט, ו ולא ל"טו, יז).

עז. מסלקין הקערה וכו' (סידור אדמו"ר). כאן מכסין שוב המצות. וראה לעיל: "אך [מוהרי"צ] לא הי' מקפיד לסלק הקערה". ונראה שאד"ש מסיטה קמעה.

עת. ומוזגין לו כוס ב' (כ"ה בסידור תו"א. ומעיר אד"ש בהגש"פ, עפ"י שער-הכולל [מח, יג]: חיבת לו — טעות הדפוס, ובסידור קאפוסט הראשון שהגיהו אדה"ז אינה, וכן השמיטה בשו"ע שלו [וכ"ה בסידור עם דא"ח — גם במהדורת תקע"ו — ובסידורי סלאוויטא: ומוזגין כוס ב']). * וראה לעיל במזיגת כוס א'.

עט. אצל אדמו"ר הזקן היו כל הבנים שואלים מה נשתנה: אדמו"ר האמצעי, ר' חיים אברהם ור' משה, ואח"כ הנכד — אדמו"ר הצ"צ. וכולם באותו נוסח: "טאטע איך וועל ביי דיר פרעגען פיער קשיות". כשסיימו, היה אדמוה"ז עצמו אומר בלחש באותו נוסח, טאטע וכו' (ס' המאמרים תשי" עמ' 184, משיחת סדר הראשון דשנת תש"ט).

* אצל אדמו"ר מוהר"ש בליל הראשון רז"א הי' שואל, ובליל השני אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע. ואח"כ כשהגדיל ר"מ [ר' מענדל בן מוהר"ש] הי' שואל בליל הראשון רז"א ואדמו"ר נ"ע, ובליל השני אדמו"ר נ"ע ור"מ. והי' [מוהר"ש] אומר עמהם ג"כ. ומקודם אמר בלחש טאטע איך וועל בא דיר פרייגין פיער קשיות (מרשימות א' הת' דאטוואצק "מה ששמעתי מרמ"ש [כ"ק אד"ש?] ששמע מכ"ק אד"ש [מוהרי"צ נ"ע]).

* אדמו"ר הצ"צ נהג לשאול את הקושיות (אחרי שכל הילדים והנכדים סיימו לשאול), והי' פותח במלים: "זיידע, איך וועל ביי דיר פרעגען די פיר קשיות".

וכך נהג אדמו"ר מהר"ש לשאול אחר הילדים (ופתח: טאטע איך וועל ביי דיר וכו') וגם אדמו"ר מוהרש"ב, אלא שבשנים האחרונות אמר זאת בלחש. וגם אדמו"ר מהרי"צ נהג כן — בשנת תש"ד — ואמר הקושיות בלחש אחר ששאל נכדו (ס' השיחות תש"ד עמ' 87).

* כך נהג אדמו"ר (מוהר"ש): קודם שאלו הבנים ושני נכדים — בני דבורה לאה (בערקע הי' מבוגר ממני בשש שנים, ואהרן יוסף בשלש-ארבע שנים בערך. אני [היינו מוהרי"צ] עדיין לא הייתי בערך — מצד גילי — לשאול הקושיות מזקני). אח"כ נהג זקני (מהר"ש) לשאול בעצמו, והתחיל: טאטע איך וועל בא דיר פרעגען די 4 קשיות. וכמו"כ הי' נוהג כ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב], אלא שבשנים המאוחרות נהג לומר זאת בלחש (ספר התולדות מוהר"ש [ברוקלין תשי"ז, עמ' 72]).

* לאחר אמירת מה נשתנה כנ"ל [עם ההקדמה וההעתקה לאידיש] ע"י הקטן שבמסובים, נהג כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] לחזור ולאמור — בלחש — מה נשתנה כו' (עם הקדמה הנ"ל) והעתקה (הגש"פ לאד"ש).

* מנהג ישראל בכ"מ שהראשון לשאול הקושיות הוא הקטן שבבנים (שי' אחש"פ תש"מ. ובקובץ 'הערות וביאורים' דאהלי-תורה, גלי פח עמ' יז, הקשו ע"ז ממ"ש בשי' תש"ט הנ"ל. ובנוסף לכל הנ"ל ראה גם בס' השיחות תש"ד עמ' 77 שאחרי ששאל נכדו, ציוה מוהרי"צ לילד

[יוסף] ז'למנוב] לשאול).

* וראה בס' ויגד משה עמ' קמט-קנ ע"ד בן א' שואל או כל הבנים, סדר השואלים בגדול החל ובקטן כילה. האם הנכדים שואלים, האם חוזר הנשאל ושואל את הקושיות.

פ. קודם ו'היא שעמדה' צריך להגביה הכוס ולכסות הפת, כן כתב האר"י ז"ל (סידור אדמו"ר). כ"כ בס' השל"ה ויעב"ץ — וכן נוהגים [להגבין] — אף כי במ"ח, סי' הארז"ל ושו"ע רבינו תע"ג סמ"ד כתבו: יקח (יאהז) הכוס בידו (הגש"פ לאד"ש).

* מנהג בית הרב: מכסין את הפת ורק אח"כ מגביהין את הכוס, מתאים למה שאומר בסיום פסקא זו: יעמיד הכוס ויגלה הפת. וכן בפסקא 'לפיכך' — מקדים כסוי הפת להגבתה הכוס. והטעם י"ל, רכיוון דכיסוי הפת הוא כדי שלא יראה בושחו כדלקמן. נכון שלא יראה גם הגבחת הכוס, ובפרט שלא נמצא טעם לדחות כסוי הפת לאח"כ. וזכר לדבר — סדר קדוש שו"י"ט, שהפת מכוסה בעת ההגבהה (הגש"פ לאד"ש, ועיי"ש עוד בב' ל' אדמו"ר בסידורו. ומה שהקשה שם על שעה"כ המבאר שייכות פסקא זו להכוס מפני שאין אומרים שירה על היין, וכי' שהוא תמוה שהרי אין פסקא זו שירה ושבת אלא סיפור דברים — ראה בשי' ליל א' דחגה"פ תרצ"ט: אמר הטעם מה שמכסין המצות בעת אמירת והיא שעמדה, מפני שזו שירה על האמונה, ואין אומרים שירה אלא על היין, ולכן מכסים את הפת שלא יראה בושחו).

* קודם אמירת והיא שעמדה כו' כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] מכסה את הפת ואח"כ מגביה הכוס (ולא כפי הסדר שנרשם בסידור: צריך להגביה הכוס ולכסות הפת כו') (ס' השיחות תש"ה עמ' 84).

* בכל פעם שכ"ק אד"ש נוטל את הכוס במשך הסדר, לוקחה בימינו, מוסרה לשמאלו, ומעמידה — דרך הורדה מלמעלמ"ט — על כף ידו הימנית (כפי הסדר הנהוג בנטילת הכוס לקידוש).

פא. כ"ק אד"ש אינו מניח הכוס מידו עד שמקריא ההגדה מסיים הפסקא בקו"ר.

פב. באמירת דם ואש ותמרות עשן ישפוך ג' שפיכות, ואין ליטול באצבע כ"א בכוס עצמו [ראה הדעות בכה"ח תעג, אות קסג].

וישפוך לתוך כלי שבור (ויכוון שהכוס הוא סוד המלכות, ושופך מהיין שבתוכו, סוד האף והזעם שבה, ע"י כח הבינה, לתוך כלי שבור סוד הקליפה שנקראת ארוך). באמירת עשר מכות ישפוך עשר שפיכות מהכוס עצמו כנ"ל (ויכוון בשפיכה גם כן כנ"ל), ומה שנשאר בכוס (נעשה סוד יין המשמח, לכך) לא ישפוך אלא יוסיף יין (סידור אדמו"ר, וראה בהגש"פ לאד"ש דעת הי"א לשפוך הנותר).

* וצע"ג מפני מה לא כתב שצריך להטיף באמירת דצ"ך עד"ש כאח"ב, וכמ"ש בשו"ע (תעג, נ) וסי' של"ה, וכן הוא המנהג. (הגש"פ לאד"ש. והובא המנהג בס' המנהגים עמ' 40).

* ב'פתח דבר' לסידור עם רא"ח (קה"ת, תשכ"ה ואילך) הע' 3 רשומות כוונות אלו בין הכוונות הבודדות שהכניס רבנו בסידורו, "וי"ל אשר כוונות אלו [שהוכנסו לסידור] שייכות לרבים (ראה בהגש"פ עם לקוטי מנהגים וטעמים אשר לכ"ק אדמו"ר שליט"א) עכ"ל.

* אדמו"ר בסידורו אין דרכו לבאר מה שיכוון, ומה שביאר כאן, נ"ל שהוכרח בזה, מפני שארז"ל (ברכות נא, ב) אין מברכין על כוס של פורעניות... צריך לכוון שהפורעניות האף והזעם הוא על היין ששופך לתוך כלי השבור, ומה שנשאר בתוך הכוס הוא יין המשמח (הגש"פ לאר"ש. ומדויק לשונו נראה שאדמו"ר כתב הכוונות לא מפני שהוכרח לבאר הטעם שאין לשפוך, אלא שהכרח לכוון כנ"ל כדי שלא תהא ברכה על הפורעניות, ולכן שייך לרבים).

* באמירת... ישפוך... ואין ליטול כאצבע לשפוך כ"א בכוס עצמו, וישפוך לתוך כלי שבור (סידור אדמו"ר). שמעתי מאבי היקר מוהר"ש נ"י שסיפר, בעת שנסע חותנו השני הרב מו"ה אברהם [מאיעווסקי, נפ' תרמ"ח] מו"ץ ורחאל מפעטערבורג הי' חג הפסח בלובאוויץ וסידר את הסדר עם אדמו"ר מהר"מ [הצ"צ] נ"ע בחדר אחד. כשבא להשפיכות נטל אדמו"ר את הכוס ושפך את השפיכות באצבעו על הארץ. שאל אותו: מפני מה אתם עושים כן. השיב לו בזה הלשון: דער אלטער רבי האט אויך אזוי גיטאן. שאל אותו: דער אלטער רבי האט דאך אליין גישריבן אין סידור אז מי זאל אזוי ניט טאהן. השיב לו: בא דעם אלטען רבי האט ניט גיקאנט אן שטיי אין קיין כלי שבור אויף דעם טיש (קובץ יגדי"ת [נ.י.] גל' נב עמ' קמו. ואין בירור מיהו כותב הדברים. ועוד צ"ע מה תשובה היא זו לענין השפיכה באצבע).

* וכ"ק אד"ש שופך מן הכוס לתוך כלי המונח על הקרקע (מנהג כזה מובא גם בס' ויגד משה עמ' קנר מהגש"פ חיים לראש) — ועל פניו לא נראית בכלי שום שכירה.

* בהוספת היין אחר השפיכות, ממלא כ"ק אד"ש את הכוס עד שעולה על גדותי' ונשפך מהיין לצלחת (כפי שנוהג בקידוש), וממלאה שוב ושוב — ג' פעמים.

פג. כל שלא אמר כו' מצה ומרור. באמירת מצה ומרור מביט כ"ק אד"ש על המינין שבקערה.

פד. נוטל הפרוסה בידו ויאמר מצה זו... נוטל המרור בידו ויאמר מרור זה.... (סידור אדמו"ר).

* ומנהג בית הרב לאחוז המצות, השני והשלישית (ע"י המפה שעליהם) ולהניח ידיו על המרור והכורך — עד על שום השני [על שום שלא הספיק... על שום שמרור] (הגש"פ לאר"ש. ס' המנהגים עמ' 40. וראה ס' ויגד משה עמ' קנו).

* בעת אמירת פסקא מרור זה כו', כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] מניח את ידו הק' על המרור עד אחר תיבת וגאלם (ס' השיחות תש"ה עמ' 84. ואולי צ"ל 'מצה' במקום 'מרור', או 'אבותינו במצרים' במקום 'וגאלם').

פה. נקודם אמירת 'לפיכך אנחנו' יכסה את הפת ויגביה את הכוס, ואוחזו בידו עד סיום ברכת אשר גאלנו (סידור אדמו"ר).

* "יכסה את הפת ויגביה את הכוס". נ"ב [הגהת הצ"צ]: ויאחזו בידו עד שיחתום גאל ישראל. והטעם מבואר בטור בשם המדרש (ס' תר"א. "מזה מוכח אשר התיבות ואוחזו כו' גאלנו לא היו בסידורו. וכן אינם בס' קול יעקב, של"ה, יעב"ץ" — הערת אד"ש בהגש"פ. ואמנם בסידורי סלאוויטא [שבס' סלאוויטא רשם הצ"צ את הגהותיו — ראה הק' שער-הכולל] הנוסח הוא: "יכסה את הפת ויגביה את הכוס ויאמר").

* וכ"ק אדמו"ר [מוהר"ש] וצוקללה"ה הי' מגביה בידו את הכוס מן השולחן ואמר לפיכך, והי' אוחזו בידו עד ונאמר לפניו הללו' ומעמידו. ולברכת כפה"ג הי' נוטלו על ידו ובירך כו' (הגהות מוהרש"ב נ"ע לסידור).

* מנהג בית הרב (למרות מ"ש בהגהות אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע...) להגבי' הכוס ואוחזו עד שמסיים ונאמר לפניו הללו'... ומעמידו על השולחן. וחוזר ומגבי' לברכת אשר גאלנו (וכ"כ בערוך השולחן) (הגש"פ לאר"ש. ס' המנהגים עמ' 40).

* באמירת פסקא לפיכך, כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] אוחז את הכוס עד הללו', ואחר כך מעמידו, וחוזר ונוטל את הכוס בידו בעת אמירת ברכת אשר גאלנו (ס' השיחות תש"ה עמ' 84).

* בכך נהג מוהרי"צ כאביו מוהרש"ב, וכך מרבי לרבי, וכך נהג מן הסתם גם אדמו"ר הזקן (מדיבורי ליל א' דפסח תשכ"ז).

פו. מוציא. ויקח המצות כסדר שהניחם, הפרוסה בין שתי השלימות ויאחזם בידו ויברך... מצה... יניח המצה השלישית להשמט מידו, ויברך על הפרוסה עם העליונה... ואחר כך יבצע כזית... ויאכלם ביחד... (סידור אדמו"ר).

* כ"ק אד"ש נוטל את ג' המצות בשתי ידיו, אצבעותיו מפרידות בין מצה למצה, ומברך "המוציא". אח"כ מניח המצה התחתונה להשמט מידי, וב' המצות העליונות נותרות מונחות בין אצבעות ידיו. מברך "על אכילת מצה", ושובר מהן כדי צרכו, ואוכלן יחד בב' ידיו. ניכר שאינו בולע הזיתים בשלימותם (ראה ס' ויגד משה עמ' קעז-קעח).

פז. מרור. ואחר כך יקח כזית מרור ויטבל בחרוסת... כורך. ואח"כ יקח מצה הג' וחזרת... (סידור אדמו"ר).

* קודם הטבילה בחרוסת יש לרכך את החרוסת ביין, וביין גופא — יש להשתמש בשיירי היין דד' כוסות, כפי שהי' נוהג כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] לתת מעט חרוסת בתוך הצלחת שבתחתית הכוס, שבה נמצא היין שנשפך מהד' כוסות, דמכיון שצריך להיות הכוס מלא יין על כל גדותיו, אזי נשפך מעט וכו' (משיחת ש"מ אייר תשמ"ו).

* כ"ק אד"ש נוטל את החרוסת (היבשה) מתוך הקערה, ונותנה בתוך היין אשר בצלחת שעלי' מונחת הכוס. נוטל את החריין מתוך עלי החסה העוטפים אותו, טובלו ג"פ

בחרוסת, מנערו, עוטפו שוב בעלים, ואוכלו. בסוף אכילת המרור טובל את חתיכת החריין השלימה בחרוסת (ג"פ?) ואוכלה עטופה בעלי החסה. קודם אכילת הכורך נוטל מן החרוסת וממרחת (כמדומה ג"פ) על החריין (ולא על העלים), ואוכלו בכריכה. בסוף הכורך טבל את חתיכת החריין השלימה בחרוסת (ג"פ?) ואכלה עטופה בעלי החסה (וי"א שבד"כ טבל את החריין [דכורך] בחרוסת היבשה בעודנה על הקערה, ורק אם נפלה מהחריין הי' ממרחת עליו). * וראה לעיל בדבר ריכוך החרוסת קודם הטיבול.

פח. שלחן עורך. ואחר כך אוכל ושותה כדי צרכו (סידור אדמו"ר). * וי"ל דמשיענו שתיים: א) שיאכל כדי צרכו, כדי שיאכל האפיקומן על השובע... ב) שלא יאכל יותר מכדי צרכו, כדי שלא תהא אכילת האפיקומן אכילה גסה (הגש"פ לאד"ש). פט. ויכול לשתות יין בין כוס ב' לג' (סידור אדמו"ר. וראה ס' ויגד משה עמ' רכט). * א"א 'לחיים' על יין ששתיים במשך סעודה זו (כך נהג כ"ק מוהרי"צ, ויבלח"ט כ"ק אד"ש) כדי שלא להחשיב שתי' זו ולהוסיף בכך על הד' כוסות (סדר ראשון דתשכ"ט. יום ב דחגה"פ תש"ל). * כ"ק אד"ש שותה יין מכוסו במשך הסעודה, וקודם מזיגת כוס ג' נתנה שישטפה.

צ. מנהגנו: אוכלין שלא בהסיבה (הגש"פ לאד"ש. ס' המנהגים עמ' 41. גם הרה"ח רלו"צ נ"ע לא היסב במשך הסעודה — דיבורי ליל שש"פ תש"ל. וראה ס' ויגד משה עמ' רל).

* מוהרי"צ לא הי' מיסב כשעישן. הרה"ח רלו"צ נ"ע הי' מיסב, אך לא בכל משך העישון אלא רק פ"א, להראות שג"ז צ"ל בהסיבה (דיבורי א' דחגה"פ וליל שש"פ תש"ל).

צא. מתחילין — בשני הלילות — באכילת הביצה (שעל הקערה) וטובלה במי המלח (הגש"פ וס' המנהגים שם. וראה בס' ויגד משה עמ' רכב-רכז) ע"ד אכילת הביצה, והאם בתחלת הסעודה, והאם ליקח הביצה שבקערה בדוקא, ואם בב' הלילות. וכמנהגנו ראה גם בס' דוא דעובדא עמ' קל).

* כ"ק אד"ש שופך מלח לתוך המים, טובל הביצה במי המלח ג"פ, ומתחיל לאוכלה מצד ראשה הכד.

צב. כ"ק אד"ש אוכל מאכל דגים בתחלת הסדר (ראה בס' ויגד משה עמ' רכז-רכח), ועובר לאכילתו מכסה הדג בשכבת מלח עבה (כדרכו בסעודות יו"ט, ואולי כ"ה בכל פעם שאוכל דגים).

* ע"ד זהירות ממצה שרוי' — ראה לעיל.

צג. במשך הסעודה טובל כ"ק אד"ש חתיכת מצה ג"פ במלח. ואוכלה (ראה בס' ויגד משה עמ' קעו).

צד. כ"ק אד"ש (וכ"א מהמסובים) לקח ג' כפות מן המרק

שהי' נתון בקערת הכסף של אדמו"ר הזקן (ראה לעיל). צה. אצל אדמו"ר מוהרי"צ לא היו מנגנים בשעת הסדר. ואין לומר שהי' זה מצד קוצר הזמן (ובפרט בליל ב' שאין ממהרים), והיו יכולים למצוא לכך זמן (מדיבורי ליל ב' דחגה"פ תשכ"ז. ובכ"ז נגנו אח"כ הנגון 'על אחת כו"כ', בשעה שנאלצו להמתין זמן מה כאמצע הסעודה).

צו. צפון. ויזהר שלא ישתה אחר אפיקומן (סידור אדמו"ר). * מרסתם דבריו משמע: א) שמכל שתי' יזהר, ואפילו מים... ב) שגם בלילה השני צריך ליהזר... וכן נוהגין (הגש"פ לאד"ש. ס' המנהגים עמ' 41). * פירוש ויזהר שלא ישתה, היינו ע"י שישתדל שלא יהי' צמא... הנהגות הסדר קמ"ל, שישתה, באופן שלא יצמא אח"כ (הגש"פ לאד"ש).

צז. וצריך לאכול קודם חצות (סידור אדמו"ר. וראה לעיל בדבר חילוק המנהגים שבין לילה הראשון ללילה השני).

צח. הנוהגין לנקוב חתיכת אפיקומן ולתלותה כו' (שו"ע אדמו"ר תעז, יא). ואמר כ"ק אד"ש שמעולם לא ראה שיהגו בנקיבת האפיקומן ותלייתו — אף שמוכא בשו"ע אדמו"ר, כנ"ל (דיבורי ליל ב' דחגה"פ תש"ל).

צט. כוסו של אליהו. כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] הי' מדקדק למזוג בעצמו כוס זה, ומרור לדור דקדקו האדמו"רים בזה (הגש"פ לאד"ש. ס' המנהגים עמ' 41. וראה בס' ויגד משה עמ' רנ בדבר מיהו המוזג).

* מזיגת כוסו של אליהו — אחר ברהמ"ז, חוץ מזמנים ידועים שהיו מוזגים כוסו של אלי' קודם ברהמ"ז. בשנה זו מזג כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] בעצמו את הכוס של אלי', לפני ברהמ"ז, הן בליל א' והן בליל ב' (ס' השיחות תש"ג עמ' 58).

* מזיגת כוס זה אחר ברהמ"ז (חוץ מזמנים ידועים — שיחת חה"פ תש"ג) (הגש"פ לאד"ש. ס' המנהגים עמ' 41. וראה בפסיקא הקודמת מס' השיחות תש"ג, שבאותה שנה נהג קודם ברהמ"ז. מזיגה אחר ברהמ"ז — עם כוס הד' — כ"ה גם במנהגי בעלזא).

* בסדר הראשון וכן בשני [דשנת תש"ד] מזג כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] כוסו של אלי' קודם ברהמ"ז (ס' השיחות תש"ד עמ' 92).

* בב' הלילות דשנה זו [תש"ה] מזג כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] את כוסו של אלי' קודם ברהמ"ז (ס' השיחות תש"ה עמ' 84).

* מזיגת הכוס של אליהו הנביא הי' השתא [תש"ט] (בב' הלילות) אחר ברכת המזון (ס' המאמרים תש"י עמ' 186, משיחות חגה"פ תש"ט).

* אדמו"ר מוהרי"צ והרה"ח רלו"צ נ"ע היו מוזגים הכוס אחר ברהמ"ז [אך אד"ש מוזג תמיד קודם ברהמ"ז] (דיבורי סעודת יום א' דחגה"פ תשכ"ז).

* ובדיבורי סדר הב' דתשכ"ח אמר כ"ק אד"ש שעל המזיגה קודם ברהמ"ז יש לו טעם מוכן יותר, אשר ע"כ

נוהג הוא למזוג קודם ברהמ"ז ולא נדפסו דיבורים אלו בקובץ "ד"ד בעת הסעודות". ובדיבורי יום א' דחגה"פ חשכ"ט אמר שנוהג למזוג קודם ברהמ"ז, שעדיף להקדים וגע מהנדרש מאשר לאחר.

* ובדבר אם להקדים מציגת כוס של אלי' לתחלת הסדר או קודם שפון חמתך — ראה בס' ויגד משה עמ' רנ.

* כ"ק אד"ש משתמש לכוס של אלי' בכוס של זכוכית (ראה לעיל ע"ד כוסות זכוכית ודכסף), וקודם שמזג היין לתוכה בדק היטב האם הכוס חלקה בשולי' ללא פגם.

ק. מקריא ההגדה הוא המברך ברהמ"ז (כך נהגו, וכך אמר אד"ש במפורש בסדר הכ' רתשכ"ז. וראה בס' ויגד משה עמ' רמה-רמו ועיי"ש טעם שבעה"ב מברך מפני שהוא זה שעושה הסדר ודו"ק).

קא. ופותחין הדלת ואומר: שפון חמתך גו' (סידור אדמו"ר).

* מנהג בית הרב: (כשחל כחול לוקחים מנורת נרות דולקים ו)הולכים לפתוח כל הדלתות שבין החדר שבו עורכים הסדר ורה"ר (או החצר), ואומרים שפון — השלוחים אומרים אותו אצל הדלת. קרה ואדמו"ר בעצמו, בלוי' א' מבני ביתו, הלך לפתוח הדלת, ואז גם הוא אמר שפון חמתך גו' אצל הדלת — בחזירת השלוחים מתחילין לא לנו (הגש"פ לאד"ש. ס' המנהגים עמ' 41. על אמירת 'שפון חמתך' בעוד הדלת פתוחה, ראה בס' ויגד משה עמ' רנג).

* בדירת אדמו"ר מוהר"ש היו חמש דלתות מהחדר שבו נערך הסדר ועד הדלת החיצונית. והי' מוהר"ש שולח חמשה שלוחים לפתוח הדלתות קודם שפון חמתך. בלילה הראשון הי' שולח את רז"א, ומשנת תרל"א [אחר חתונת בתו דבורה לאה עם חתנו הרמ"ל אורינשטיין] הי' שולח גם את חתנו הרמ"ל. בלילה השני שלח את מוהרש"ב ואחיו הרמ"מ.

(ובשנת תש"ד שלח מוהריי"צ את נכדו בלוי' עוד שנים) (ס' השיחות תש"ד עמ' 81. ס' התולדות מוהר"ש [ברוקלין תש"ז עמ' 72].

* אחר מציגת הכוס [של אלי', כשהיא אחר ברהמ"ז] לוקחים נרות והולכים לפתוח כל הפתחים עד הפתח הראשון היוצא לחרן, ואומרים שפון. מחכים לחזירתם של השלוחים שהלכו לפתוח הפתחים. כשחוזרים — אומרים את ההלל (ס' השיחות תש"ג עמ' 58).

* פעם אמר לי אאמו"ר [מוהרש"ב]: יוסף יצחק מ'דארף טראכטען — (במשך הסדר) — אף זיין א מענטש, וועט דער אויבערשטער העלפן. בפרט בעת פתיחת הדלת. ניט בעט קיין גשמיות, בעט רוחניות (הגש"פ לאד"ש, פיסקא 'סדר הגדה', משיחות חה"פ תש"ב).

* כ"ק הרבי אדמו"ר מוהרש"ב זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע ועכ"א, אמר לכ"ק הרבי הכן [מוהריי"צ] זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע ועכ"א, שאמרו לו [למוהריי"צ] לפתוח הדלת בחגה"פ בשעת הסדר בשביל אלי' הנביא, ואמר לו

[מוהרש"ב]: האב שכל און טראכט ניט וועגן גשמיות ('לקוטי ספורים' עמ' קפה).

* בהיותו בשיקאגא וכן אירע גם בהיותו בריגא, הלך מוהריי"צ עצמו לפתוח הדלת (דיבורי יום א' דחגה"פ תשכ"ט).

קב. אמירת שפון חמתך בישיבה, וא"צ לעמוד (הגש"פ לאד"ש. ס' המנהגים עמ' 41. וראה ס' ויגד משה עמ' רנד).

* מנהגי ליובאוויטש: לא היו עומדים באמירת שפון וכו' (ס' השיחות תש"ג עמ' 58).

* לא מכבר שמעתי שיש מנהג לעמוד ל'שפון חמתך'. בליובאוויטש לא הי' כדבר הזה, ואדרבה: פעם נעמד א' המסובים אצל אאמו"ר מוהר"ש ל'שפון חמתך', ואמר לו אאמו"ר: התפעלות הלב צריכה אף היא להיות בהתיישבות. לא מיבעי התפעלות המוחין, אלא אפילו התפעלות הלב צ"ל בהתיישבות (ס' השיחות תש"ד עמ' 81. ס' התולדות מוהר"ש [ברוקלין תש"ז עמ' 72].

* גם בבית אד"ש — אצל הרה"ח רלו"צ ע"ה — לא היו עומדים ב'שפון חמתך' (דיבורי יום א' דחגה"פ תשכ"ט).

קג. אצל אדמו"ר מוהר"ש... אחר פתיחת הדלתות ל'שפון חמתך' לא סגרום, לפעמים היו סוגרים אבל לא נועלים (ס' השיחות תש"ה עמ' 83. וראה ס' ויגד משה עמ' רסט).

קד. בשעת הסדר רתשכ"ז הורה כ"ק אד"ש לנוכחים (שלא היו מסובים לסדר) לענות אחר המקריא "הודו גו' כל"ח ו"אנא גו' הושיעה גו' הצליחה נא".

קה. אומרים הלל הגדול ונשמת — ואין אומרים האדרת והאמונה. ומסיימים בברכת "מלך יחיד חי העולמים" ולא כרוב הנוסחים המסיימים "מלך מהולל בתשבחות" (ראה שער-הכולל מח, מד).

קו. מנהג בית הרב: אחר אמירת לשנה הבאה בירושלים, האדמו"ר מחזיר ושופך היין מכוסו של אליהו להבקבוק, וכל המסובין מנגנים בשעה זו הנגון שעל הפסוק: אלי אתה ואורך — מעשרת הנגונים של רבינו הזקן (הגש"פ לאד"ש. ס' המנהגים עמ' 42).

* אחרי גמר הסדר, כשהי' [מוהרש"ב] מרוקן את היין מכוסו של אלי' חזרה להבקבוק, הי' מוסיף בו תחלה מעט יין כדין פגום, ואמר מפורש: "עס איז זיכער פגום" [זה ודאי פגום] (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה).

* אחר אמירת ההגדה אמר כ"ק אדמו"ר [מוהריי"צ]: לשנה הבאה בירושלים, ואחר כך החזיר היין מכוסו של אלי' אל הבקבוק, עם הניגון הידוע של אדמו"ר הזקן: אלי אתה ואורך, אלקי ארוממך (ס' השיחות תש"ה עמ' 84).

* כמדומה שאין אתנו יודע עד מה בסדר השפיכות שנוהג כ"ק אד"ש, וכן במנין השפיכות: כמדומני שבילל ב' דחגה"פ תשכ"ז הי' הסדר כדלהלן: מבקבוק היין לכוסו של אלי', מהכוס אל הגביע (של אד"ש), ומהגביע לבקבוק (ומפעם לפעם שפך מצלחת הגביע אל הגביע, ומצלחת

הכוס אל הכוס). וכך חוזר חלילה פעמים רבות מאד. אפשר ובלילה הא' ה' הסדר מהבקבוק לגביע, מן הגביע לכוס, ומן הכוס אל הבקבוק.

* ראה בס' ויגד משה עמ' רנא-רנב שיש נוהגים להניח כוסו של אלי' עד למחרת, ויש ששותים ממנו בסדר.

קז. ספירת העומר כליל ב' דפסח

כליל שני של פסח מתחילין לספור ספירת העומר תיכף אחר תפלת ערבית. אך יש מי שאומר שהבא בסוד ה' יש לספור אחר שגמר כל הסדר בחול. והמקדים לברך ולספור מיד אחר התפלה מוקדם לברכה (סידור אדמו"ר, בדיני ספיה"ע אחר ההגש"פ).

* אינו מוכן, שאין זה דרכו בכל הסדר לכתוב דיעות שונות... שוב נתברר בברור גמור ששמעו מאדמו"ר בעל צ"צ ז"ל שמ"ש בסדר "אך יש מי שאומר שהבא בסוד ה' יספור אחר הסדר כו" נדפס שלא עפ"י אדמו"ר הזקן, רק עפ"י אחיו [מהרי"ל מיאנאוויטש] בעל שארית יהודה ז"ל, וכשראה זה אחר ההדפסה הקפיד עליו עד מאוד (שער הכולל מט, ב. ובהוספות ל"שערי תפלה" דשנת תרמ"ט, כו, א: ונלע"ד הטעם שלא צוה אדמו"ר הזקן להשמיט זה מן הסדורים שנדפסו אח"כ, הוא מפני שזהו דעת המשנת חסידים ולא רצה להיות מנגדו כפועל).

* א' מהרבנים מנכדי רבינו סיפר, שמ"ש בסידור בענין ספיה"ע שהבאים בסוד ה' יספרו ספיה"ע אחר הסדר, זהו ממה שהוסיף הוא [מהרי"ל אחי אדמוה"ז], ורבינו הקפיד ע"ז. ועונשו ע"ז ה' שאם ה' רבינו אומר ד"ח כליל ב' ש"פ לא ה' מניח אותו לשמוע (רק להשמיט זה מהסידור לא רצה, מחמת כ' אחיו הרה"ג זלה"ה. ע"כ בהדפסה השני' הוסיף רבינו מש"ש "והמקדים לברך ולספור מיד אחר התפלה מוקדם לברכה כו"') ('בית רבי' ח"א עמ' 110). * ובין ההולכים בדרכי הבעש"ט נ"ע יש נוהגים לספור מיד אחר תפלת ערבית (כדעת אדמוה"ז, וכמנהגנו) ויש הנוהגים לספור אחר הסדר (או אף בתוך הסדר) — ראה בס' ויגד משה עמ' ערב ואילך. ובמנהג הבעש"ט עצמו, בהגהות מקור מ"ח לס' הבעש"ט עה"ת (ח"ב עמ' 281)

מביא ממכתב הרב רי"מ ממעוזבו: "בענין התנהגות הבעש"ט... הספירה כפי הנראה היה על הסדר, כי כך נהג בכל זה הר"ב [נכדו, הרה"ק ר"ב ממעוזבו] ז"ל". אך בהוספות ל'דרכי חיים ושלום' החדש (עמ' שפו) מעתיק ממכתבו של הרה"ק רא"צ מקאמאנא שבס' 'קדושת אהרן', וז"ל: אאמו"ר [הרה"ק בעל 'היכל הברכה' מקאמאנא] זלה"ה, בימי תורפו ה' סופר אחר גמר הסדר, וכערך שנים עשר שנים קודם פטירתו התחיל לספור תיכף אחר תפילת ערבית. ואמר, הגם שיש דיעות שונות בזה, אולם הרב הקדוש וכו' הריב"ש טוב זלה"ה הנהיג א"ע כן נגד כל הדיעות, ודעת קדשו מכריע את כולם. ואחריו רבינו הקדוש מו"ה יחיאל מיכל מזלאטשיב זלה"ה ה' מנהגו כמו כן, וכן אני נוהג א"ע ג"כ, וכן נכון לעשות.

קח. אצל מוהרי"צ לא ראו שיאמר שירי-השירים אחר הסדר. הרה"ח רלווי"צ נ"ע ה' אומר (דיבורי ליל ב' דחג"פ תשכ"ה, וע"ד מוהרי"צ גם כב' דפסח תשכ"ט. וע"ד מנהג זה ראה בס' ויגד משה עמ' רסח).

קט. כשהיינו אכרכים, היינו נייעורים במשך כל הלילה הראשון דפסח (ס' השיחות תש"ד עמ' 81). * בליובאוויטש היו לילות שבהם לא היו קורין ק"ש שעהמ"ט [כלומר, שהיו נייעורים כל אותו הלילה]: שש"פ, הושע"ר, ליל שבועות וליל א' דפסח (ס' השיחות תש"ב עמ' 100).

* אך מוהרי"צ הורה להדפיס בלוח הי"י (שש"פ) רק ע"ד ג' לילות שאין נייעורים בהם [שש"פ, הושע"ר וליל שבועות] (דיבורי ליל שש"פ תשכ"ט. ובדיבורי יום א' דחגה"פ תשכ"ט שא"י מנהג מוהרי"צ ולא ידוע אם דייקו בכך בכית כ"ק אד"ש. וראה ע"ד מנהג זה בס' ויגד משה עמ' רסה ואילך).

קי. בק"ש שעהמ"ט כלילה הא' קורין רק פרשה ראשונה וברכת המפיל (לוח כולל חב"ד. דיבורי יום א' דפסח תשכ"ט), ובליל ב' קשעהמ"ט כמו בכל יו"ט (לוח הי"י טז ניסן, ס' המנהגים עמ' 42). וראה ס' ויגד משה עמ' ער-ערב.

הנהגת ימי הפסח

* מוהרש"ב נהג לשתות בשנים הקודמות סוג מסויים של יין חזק, ובכל השנים השתמש רק בייין ללא סוכר (ס' השיחות ה'ש"ת עמ' 37).

* נודמן... שעשו קידוש בביתה [של הרבנית רבקה ע"ה], כמדומה שהי' זה באחרון דחגה"פ, הי' מנין ויותר רק מבחורי הישיבה, ואמרה להגיש יין ומיני מזונות, ואמרה שהמזונות הוא בלתי צוקער... וויילע מיין זון [מוהרש"ב] ניצט ניט (לקוטי ספורים) עמ' רלד. ומש"ש "מזונות" הוא כמובן שם המושאל למיני מאפה, אף שאין מברכין עליהם בורא מיני מזונות).

יום א' וב' דפסח

קיא. הש"ץ אינו לובש קיטל לתפלת טל (מדיבורי יום ב' דר"ה תשכ"ז).

קיב. התחלת ספיה"ע וענייני סדר הב' — ראה לעיל במנהגי הסדר.

קיד. השימוש בצוקער

בטח נמצא י"ג הנדרש לחה"פ הבע"ל שלא יהי' בו שום תערובות צוקער ושיהי' לבן ולא חזק (אג"ק מוהרש"ב ח"ד עמ' רנב. כ"ג אדר תרס"ח).

* יודע שכ"ק רבנו [מוהרש"ב] לא הי' משתמש בפסח בסוכר, ונפוצו כל מיני סיפורים אודות הטעם, וכבר בא בפוס. אבל כ"ק רבנו אמר לי בפירוש הטעם. כ"ק הואיל לספר לי כדלהלן: פעם ישבנו אצל אמא, אחי הגדול ר"א, וניסי ר"מ אורנשטיין, ואני. וניסי סיפר סתם סיפור שפעם ננסו בכיח"ר לסוכר ליריקטור, וסיפרו לו אז דער צוקער האט ניט פארקאכט. והדירקטור יצא ושם איזה פולבער, און דער צוקער האט פארקאכט. זיי האבן גיהערט די מעשה גלאט, און מיר [אומר מוהרש"ב] איז דאס אריין אין קאפ. א פולווער! דארפמען דאך וויסן וואס פאר א פולבער. דאס וואס מען זאגט אז טאמער האט מען איינגעטונקט ברייט, דאס איז נארישקייט. דער צוקער בשעת ער קאכט איז טויזנט גראד, עס איז גאר ניט מעגלעך צוצוקומען. אף מעל צוקער איז יעדא א חשש, וויילע ער טריקנט זיך אפען, קען וואס אריינפאלן. אבער הארטער צוקער איז ניט קיין חשש (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה, קובץ יגדית [ג.י.] גל' נב עמ' קמט).

* הרה"ח הר"ר משה הורנישטיין ז"ל, כשנעשה גיסו של אדמו"ע [מוהרש"ב], ונודע לו שאדמו"ע אינו משתמש בצוקער בפסח, לא הבין זה מדוע, כי לו הי' ביח"ר של צוקער וידע שאין בסוכר שום חשש. אעפ"כ חשב שיקח כלים חדשים, ובעצמו ישיגה על כל דבר באופן שלא יהי' מקום לחשוש אפי' חשש רחוק. וכן עשה. והביא הסוכר לגיסו אדמו"ע בער"פ [אחר חצות היום], ומקודם ביאר לו אופן עשיית הסוכר שאין שום חשש בזה כנ"ל, והוסיף שאעפ"כ התנהג בסוכר הזה בזהירות יתירה. ובעת דברו הבחין בפני כ"ק אדמו"ע שכל מה שמסביר לו יותר שאין מה לחשוש בזה, נעשו פניו הק' יותר רציניים [ויותר ויותר ניכרה בהם הבעת אי שביעות רצון]. ולבסוף שם על השלחן את הסוכר, ואדמו"ע לקח חתיכה אחת ושבר אותה, והנה פלא נפלא, מתוך הסוכר נפלה חטה (נ'שמועות וסיפורים) ח"א עמ' קה, ששמע מר' מאיר שי' בליזנסקי, ששמע בעצמו מפי ר"מ הארינשטיין, באטוואצק [והמוסגר כחצאי ריבוע הוא מאשר שמעתי אני הכותב מפי ר"מ שי' בליזנסקי]. ועוד הוסיף שקודם שהתחיל לספר קרא לזוג: — מרת חי' מושקא, בת מוהר"ש — שתשמע בעצמה איך שמספר בלא גוזמא כו', כי גם היא היתה נוכחת אז בשעת המעשה].

* כ"ק הרבי [מוהרש"ב] זצ"ל לא הי' משתמש בצוקער בפסח (הפי' הוא, אף שהי' מתוקן לשם פסח, ובהכשר ממש, לא הי' משתמש). וגיסו ר' משה הארינשטיין ז"ל... הי' להם בית חרושת גדול של צוקער ורצה לזכות שהרבי זצ"ל ישתמש בצוקער שלו בפסח הוא לקח איזה חלק קטן מהבית חרושת באופן שבוה החלק יהי' כל מה שצריכים בשביל תיקון הצוקער, וניקו והכשירו כל הכלים, או שקנו ותיקנו חדשים, באופן שלא הי' שום מקום לישום חשש ח"ו. ואח"כ בירר איזה פועלים מיוחדים, וגם הכין בשבילם בגדים מיוחדים שבבואם מביתם יחליפו בגדיהם, והעמיד ע"ז שומר משגיח מיוחד וכל החשש הי' שהיו אומרים שהפועלים מודמן שמטבילים לחם חמץ בהיורה כעת

הבישול... והוא הזהיר ע"ז להפועלים, וגם להשומר, ש... יכנס שם שום חמץ ולא שום דבר שיש בו חשש חמץ. תיקנו כמה שתיקנו, ואח"כ שלח לליובאוויטש שק צוקער. פתחו את השק קודם הפסח, לקחו משם כמה שהוא ונתנו בכלי והגישו להרבי זצ"ל בשביל להשתמש בו... ואז ברוסיא לא הי' משתמשים בשביל שתיית טייא כ"א בחתיכות צוקער. והרבי זצ"ל לקח חתיכה... וכששברה מצא בה שעורה. וכולם נתפעלו באיזה אופן הי' יכול להיות זה, שהוא דבר שלא ראו בשום פעם, אף בצוקער העשוי בלתי שמירה. אבל כיון שמצאו הלא אין להכחיש, ואז ראו כולם שאין להתערב ולומר שום דבר בעניני זהירות וכו' של הרבי זצ"ל ('לקוטי ספורים' עמ' רלב-רלג).

* בליובאוויטש היו נוהגים בשבתות וביר"ט לפני תפלת השחרית, להכנס לחדר כ"ק אדמו"ר הרש"ב נב"מ, לחזור לפני כ"ק את המאמר דא"ח שאמר בקבלת שבת ובליל יו"ט. והנה פעם בשבת חוה"מ פסח נכנס הרה"ח שילם נ"ע (שהי' ראש החזורים) עם עוד מעט מהתמימים ומאנ"ש, שניתן להם רשות לזה, אך הפעם לא הי' שגור המאמר בפי הרה"ח שילם נ"ע, וכ"ק הוצרך לחזור כמעט על כל המאמר. הרה"ח המפורסם מהו"ר אלחנן דב נ"ע (מורוזוב) שהי' אז בהחבורה, אמר בבדיחה שהסיבה לאי שגירת המאמר בפי החזור הנ"ל, הוא מטעם ששתה היום הטה בלי סוכר, מטעמי זהירות בפסח. ואמר אז כ"ק אדמו"ר הרש"ב נב"מ, איך האב ניט האלט אז מען מאכט מיר נאך (אינני אוהב שמחקים אותי). כ"ק אדמו"ר הרש"ב נב"מ הי' נזהר מלהשתמש בסוכר בפסח ('הלקח והלבוש' ח"ב עמ' רטז).

* א"י האם זו הוראה לרבים שלא לאכול צוקער, ובאם יעשה לו א' הצוקער בעצמו, או שיועד בכירור שאין בו חשש, אין סיבה לאסור עליו (מדיבורי יום אחש"פ תשכ"ט).

* על אי-אכילת צוקער בפסח מצינו בימנהגי בעלזא: 'רוא דעובדא': 'זכרון יהודה' (מהר"ם א"ש).

קיד. י"ש דפסח

בפסח הראשון [שסעדו הת' בליובאוויטש] בשנת תרס"ו, בשעת הסעודה בזאל הגדול, נודמן לדבר על י"ש של פסח, שהי' בקבלה מכ"ק אדמו"ר הצ"צ זצ"ל להחמיר בזה שלא להשתמש כלל בפסח, וכן הי' שלא השתמשו כלל. ואמר כ"ק הרבי [מוהרש"ב] זצ"ל שנודמן אז דער טאטע [אדמו"ר מוהר"ש] זצ"ל האט געניצט באחרון דחגה"פ י"ש של פסח נאך האלבען טאג (שמעתי אח"כ מהרש"ג ז"ל שהי' ג"כ מהמסובים על השולחן — 'לקוטי ספורים' עמ' קצב).

* שמעתי בליובאוויטש שאמר [אדמו"ר הצ"צ] שהג' ר' עקיבא איגר ז"ל אוסר זה מטעם הכמוס, אם הי' אומר בזה איזה טעם עפ"י תורה היינו יכולים לעיין בדבריו, בזה"ל שמעתי: וואלטען מיר קענען אריבער גיין, אבל כיון שאוסר מטעם הכמוס ואינו אומר טעם גלוי, קענען מיר ניט אריבער גיין ('לקו"ס' שם. ועי"ש שמציין לשו"ת הצ"צ אור"ח סי' נא. ושער המילואים סי' ו, ואומר: "ואף כי שם לא מוזכר

טעם הכמוס, אפשר שהי' זה ידוע להם בע"פ. אבל בכרוז שפרסם הגרעק"א [כ' כסלו תקצ"ו], שאליו כוונת הצ"צ במש"ש "אשתקד נשלח תשו' לכל המדינות מהגאון ר' עקיבא איגר ג"י שהחמיר מאד וצווח ככרוכיא' להזהר בעשיית יי"ש לפסח" — נאמר בו במפורש: "ונוסף עכ"ז, אי גם יהיבנא להו כי כן הוא שנעשה משקה זה באמת בלי שום תערובת חמץ. עוד רחוק בעיני ורוחי זרה למשתי אותו בימי דפסחא מטעם הכמוס עמדי וצפון בקרבי, העת לא עת לגלותו כיום" — ראה בס' 'מכתבי רבי עקיבא איגר', א"י תשכ"ט, סי' ק. וראה קובץ יגדית (ג.י.) גל' כב עמ' תקפא ואילך, גל' נב עמ' קסט-קע).

* חסיד א' מעיר קארפא הביא באיזה פעם משקה יי"ש קודם חגה"פ לכ"ק אדמו"ר הצ"צ זצ"ל, ואמר לו הצ"צ זצ"ל הלא אין אנחנו משתמשים יי"ש בפסח, ואמר לו החסיד, רבי, אני תיקנתי זה בעצמי מתפוחי אדמה ולא שייך בזה שום חשש, ומ"מ לא קיבל ממנו ('לקו"ס' שם).

* שמעתי מהזקן ר' מיכאל בלינער ז"ל [המשפיע ר' מיכאל דער אלטערן שבנו של ר' זאב הנ"ל] ר' זאב

מבעשינקאוויץ, ור' מיכאל קראו מנחם בעשינקאוויצער, אמר פ"א להצ"צ שיעשה עבורו יי"ש כשר לפסח, אמר הצ"צ לא. אמר ר' מנחם להצ"צ שיעשה בביתו מתפוחי אדמה, וגם ע"ז לא הי' מרוצה. ולמה, אמר לו שהגאון ר' עקיבא אייגער זצ"ל כותב שלא לשתות יי"ש בפסח מטעם הכמוס, לו הי' כותב ע"י לומדות, אולי אז הי' באפשר להשיג עליו, אבל מכיון שכותב מטעם הכמוס, איני רוצה לנגוע בטעם הכמוס שלו (מרשימות כ"י הרה"ח ר' בער יפה ע"ה. ומכאן נעתק בקיצור ל'שמועות וסיפורים' ח"ג עמ' 269, ללא הזכרת המקור).

* הרב המגיד ממזריטש נהג שלא לשתות יי"ש בפסח, פעם במסיבה כבדוהו ביי"ש וסרב לשתות, והסביר למה אינו שותה: כתוב בזהר הקדוש שמצה נקראת מיכלא דאסוותא (מאכל מרפא), וכולם יודעים כשלוקחים רפואות אין שותים יי"ש ('שמו"ס' ח"ג עמ' 245 ללא מקור השמועה).

* אף כי כן הי' המנהג בליובאוויטש שלא השתמשו בפסח כלל שום יי"ש, מ"מ ידוע לי הכותב שורות האלו ברור, שלא הי' נוהרים בהנאה ממנו, והי' משתמשים בו בשביל להדליק... ובשביל פסח לקחו ספירט של פסח ('לקו"ס' עמ' קצג. וראה בכרוז של רבני ווארשא (יגדית הנ"ל גל' נב) המסתמכים על קריאתו הנ"ל של הגרעק"א, וקובעים שהאיסור הוא גם "על המששה בכיתו משקה הנ"ל בימי חג, כמו שאר חמץ גמור, ואין מועיל שום הכשר כלל").

* וראה בשד"ח, כללים, מע' ג אות יא: "רב וגאון כדורנו מוהר"ר אליעזר ארלאזאראו יחי' [הוא הרה"ח אבד"ק ראמען] ... האריך... כנועם שית אודות היי"ש לפסח מתפוחי אדמה (קארטופלין) אשר דברו בזה גאוני דורנו... על אשר גזר ואסר יי"ש הנ"ל הגאון ר"ע איגר ז"ל (ראה המצוין שם, אך התשובה עצמה לא נדפסה שם. וראה עוד בשד"ח, אסיפת דינים, מע' חמץ ומצה, סי' ז אות ט). ונמצאת תשובה זו ב'תשובות אליעזר' (כ"י ירושלים

קטו. הרה"ח ר' זלמן משה (יצחקי) ע"ה הי' משתמש בכל ימות הפסח במים שהכינו קודם החג. לימים הי' קשה עליו הדבר, ושאל מאת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אם יכול לחזור בו מהנהגה זו. וישיבהו הרבי נ"ע כי מנהג זה הוא מהנהגות הבעש"ט נ"ע, הגם כי אנו (היינו הרבי עצמו) אין נוהגין בו. ולפיכך עליו להמשיך ולנהוג בהנהגה זו ולא לבטלה (שמעתי מחתנו של ר"מ, הוא הרה"ח ר"א דרייזין [מאיארער] שי' יבלחטור"א).

ק"ו. אדמו"ר מוהרש"ב לא הי' משתמש בימי הפסח לאכילתו במזלג (שקשה לנקותו היטב) אלא בכף (דיבורי ליל ב' דחגה"פ תש"ל).

* וכל פעם שהוציא [מוהרש"ב] הכף מן הפה הי' מקנח אותה ('ליובאוויטש וחייליה' עמ' 57).

* בשעת האכילה היתה למוהרש"ב מגבת על גבו, ובכל פעם שהוציא הכף מפיו הי' מנגבה במגבת (וי"א שהי' מנגב פיו אחרי כל פעם). מוהרי"צ אמר שהנהגה זו היתה רק במשך תקופה מסוימת. מוהר"ש מן הסתם לא נהג כך, וגם לא ראו שמוהרי"צ ינהג בהנהגה זו. הי' משך זמן שנהג כך מצד בריאות הגוף במשך השנה, ולא רוקא בפסח (מדיבורי ליל שש"פ תשכ"ח וליל שש"פ תש"ל).

* כ"ק מוהרי"צ השתמש במזלג (דיבורי ליל ב' דחגה"פ תש"ל). כ"ק אר"ש משתמש במזלג (ואף נועצו במאכל, ודלא כ"א שרק מרים בו המאכל ללא נעיצה. ולהעיר ממ"ש בלקו"ד שחסידים לא היו משתמשים במזלג [בכולא שתא] היות והוא דוקרני, וד"ל).

ק"ה. בין כלי הפסח של אדמו"ר מוהרש"ב היו גם צלחות עם פסי זהב סביב לשפתן (שמעתי מהרה"ח ר' רפאל הכהן שי' ששמע מהרה"ח רשד"ב זיסלין ע"ה. ואולי ראה זאת

נאותה הודמנות ששמע מפי הרבנית שטערנא שרה ע"ה אודות דאגתו של הרבי נ"ע מאבדן המפתח של ארון הונוכית שבו היו כלי הפסח — ראה 'שמועות וסיפורים' ח"א עמ' קה).

קט. כידוע הי' אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע בא כליל ראשון של פסח אחרי תפילת ערבית. למקום האוכל של התמימים יחיו, והי' מביט כל דבר איך ומה והי' מתעניין בכל פרט. והנה הממונים הכינו או [בשנת תרס"ו] לארוחה ראשונה צונן עם שומן (רעטאך מיט שמאלץ) וכשאדמו"ר ראה זה ושאל מה זה, ואמרו לו שזה מנה א' (די ערשטע געריכט). ושאל בתמהון: האם אינם יודעים שאדמו"ר הצ"צ נ"ע אסר אכילת צונן בפסח בלי טעם?! ומובן שתיכף נתפשטה השמועה מה שאמר אדמו"ר... ('שמועות וסיפורים' ח"א עמ' עד [ליובאוויטש וחייליה' עמ' 54-55] ועיי"ש עוד מה שהשיב מוהרש"ב לרי"מ אלפירוביץ מסמורגון ששאלהו ער"ו. וראה עוד בס' ויגד משה עמ' קה).

קכ. אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע הי' צריך לאכול בפסח שקדים מתוקים לשם רפואה, והקפיד שיקנו אותם (קודם הפסח) בחנות שאינה מוכרת בכלל דברים של חמץ (עפ"י רשימות הגרי' לנדא ע"ה).

קכא. פעם, איזה ימים קודם חגה"פ, שהי' כבר מוכן לחגה"פ, אמרה האשה המבשלת למי מהבחורים מדוע אינם רוחצים הבריצים שהכינו בשביל חגה"פ... ואמרו לה הבחורים שהם לא ידעו ולא שמעו מעולם שצריכים לרחוץ הבריצים... נכנסו איזה שנים מהבחורים ושאלו מהרבנית הזקנה רבקה נ"ע, והיא בהיותה בר דעת גדולה עד מאד לא אמרה לא הן ולא לאו, כ"א אמרה "בייא אונז וואשט מען ניט"... אבל נמצאו מהבחורים שאמרו מדוע לא לרחוץ, הא מ"מ יש בזה משום הידור, והגיע הדבר לכ"ק הבן [מוהריי"צ] וצ"ל והקפיד מאד על זה, ואמר: אויף דער באבען וויל מען זיך ניט פארלאזען, נאהר אויף דער אידענע פון קיך... ('לקוטי ספורים' עמ' רסא. וראה בס' ויגד משה עמ' כו).

קכב. יזה כארבעים שנה ויותר שמעתי שהגאון הקדוש [מוהרש"ב] מלובאוויטש וצוקל"ה זי"ע, הי' אז בוין הבירה אצל רופא מומחה אודות עשיית השינים, ועשה לו הרופא שינים של זהב לבשר בפ"ע, ולחלב בפ"ע, ולפסח בפ"ע (מדברי הגר"ר ישראל וועלץ ע"ה במאמרו 'בענין שינים תוחבות', שיחות ת"ח, גל' כד (ניסן, תשט"ו) אך

הגר"י לנדא ע"ה אמר מפורש כי להד"מ, ולמוהרש"ב כלל לא היו שינים תוחבות! — זאת שמעתי מפיו ואף הודיעני בכחב).

קכג. בימי הפסח ראה [מוהריי"צ] תלמיד מהישיבה שנעליו מגוהצים [מצוחצחים], והתפלא האם בימי הפסח משתמשים במשיחה שמגוהצים [שמצוחצחים] את המנעלים ('רשימות דברים' ח"א עמ' קפ בשם הת' רח"מ ליס. ולהעיר מדעת האוסרים צחצוח הנעלים מדין חוה"מ — ראה בדברי הפוסקים שלוקטו בספרו של הרב יקותיאל פרקש שליט"א על הל' חוה"מ [נמצא בדפוס]).

קכד. פעם נכנס כ"ק הר' חיים אברהם (בן רבינו הזקן) אל אדמו"ר האמצעי בחג הפסח לאמר גוט יום טוב. וסיפר אז — הרח"א — שרבינו הזקן אמר: פסח דארף איינער דעם אנדערען ניט מכבד זיין באכילה ושתי', אבער נעמען אליין מעג מען [בפסח אין צריכים לכבד באכילה ושתי', אך ליקח לבד מותר] (לוח הי"י כ' ניסן, ס' המנהגים עמ' 42). * פסח איז מען ניט מכבד באכילה ושתי'. אליין מעג מען נעמען [בפסח אין מכבדים באכילה ושתי', אך לבד מותר לקחת] (ס' השיחות תש"ג עמ' 58 — ללא סיפור מעשה ולא בשם אדמו"ר. וכאן הוא בשינוי מהקטע הקודם: לא "אין צריך" אלא "אין מכבדים". וראה הקטע הבא). * פסח אין מען ניט מכבד, נאר מ'דארף געבן א אפשרות צו נעמען [בפסח אין מכבדים, אך צריך ליתן אפשרות ליקח] (ס' השיחות תש"ה עמ' 91. והוא כעין הקטע הקודם, אך נוסף חיוב על המארח ליתן אפשרות כו).

קכה. נוהגין לקרות מגילת שיר השירים בשבת שחל בחוה"מ של פסח, לפי שיש בה מענין יציאת מצרים (שו"ע אדמו"ר תצ, יז). * רע"פ נוסח אדמו"ר אין קוראין שה"ש בצבור כלל, וכן הוא מנהג הספרדים ('פסקי הסידור' אות קסה). * והוא דבר פשוט שאין מנהגנו בכך (דיבורי ליל שש"פ תשכ"ט ויום שש"פ תשל"ל. ומשמע משם דעיקר הפשיטות הוא בקריאה מתוך מגילת קלף. אך גם בקריאה מתוך חומשים אין נוהגין).

* קכה. ע"פ הוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהריי"צ], אומרים "ולקחת סולת" [אחר תפלת מוסף] גם בשבת חוה"מ פסח (שי' ש"מ אייר תשמ"ו. וש"נ לקובץ 'הערות וביאורים' גל' לר אות טז).

שביעי ואחרון של פסח

דחגה"פ אמר כבדחותא, הלא כעת הוא אחר חגה"פ ויכולים להגיש מצה [שאינה שמורה משעת קצירה]. ופעם שאלו ממנו, שהלא כ"ק אביו אדמו"ר מהר"ש וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע ועכ"א ה' משתמש באחרון דחגה"פ בסתם מצה שמורה משעת טחינה, והשיב (בזה"ל שמעתי): גיט מיר דעם טאטענס מצה, וועל איך אויך נוצען [עכ"ל]... (בזמן האחרון התחילו לטחון ברחיים גדולים מאד, וכבר צווחו ע"ז כמה, שא"א לנקרם היטב, וגם לפעמים ה' חשש שלוחתים החטים...) (ילקוטי ספורים' עמ' קצג).

* שמעתי מהמשיפיע הרש"ג ז"ל בשם הרה"ג והרה"ח ר' אברהם ז"ל רב בזעמבין, שאמר (בזה"ל שמעתי) אמאל איז געווען שמורה אהידור (הפ"י הוא שמורה משעת קצירה) היינט איז שמורה אחוב [עכ"ל]. והפ"י בזה הוא ג"כ פשוט כנ"ל, שאז במצה שמורה משעת טחינה ה' חסר רק ההידור שאינה שמורה משעת קצירה, אבל ה' בטוחים שהיא מצה עכ"פ, אבל כעת אינם בטוחים בזה (וכנ"ל) ולכן הוא חוב (ילקוטי ספורים' עמ' קצר).

* עד שנת תרנ"ט אכלו באחש"פ מצה לא שמורה, כי עד אז היו טוחנים בליובאוויטש בריחיים פשוטות. אמנם אדמו"ר [מוהרש"ב] לא אכל (ש' ליל ש"ק אחש"פ תרצ"ז).

* באחש"פ אכלו בליובאוויטש מצה (שאינה שמורה משעת קצירה) מקמח שנטחן בריחיים של אבן. ומשהתחילו לטחון בריחיים של ברזל, אכלו גם באחש"פ מצה שמורה, אך לא נזהרו משרוי' (ס' השיחות ה'ש"ת עמ' 71).

* על אכילת מצה פשוטה במשך כל הפסח — ראה לעיל. וראה המובא בס' שערי האמונה עמ' 78, מס' צמח דוד "טעם דנהגו עדת ישראל מנהג של תורה כיו"ט אחרון של פסח להקל מעליהם החומרות בעניני עסק שימור, והנהגה היא לכאורה כמיקל ע"ע כיו"ט שני שהוא מדבריהם, וחלילה זאת בישראל", עיי"ש. וראה בס' אוצה"ח אות שסא שהרה"ק מצאנו אכל מצות פשוטים באחש"פ, ועיי"ש בהגהות וילקט יוסף בארוכה. אך בס' רוא דעובדא מביא שמנהגם שלא להקל באחש"פ במאומה ולא אכלו מצה פשוטה.

קצט. בפסח הראשון בשנת תרס"ו, בשעת הסעודה בזאל הגדול, נודמן לדבר על יי"ש של פסח, שה' בקבלה מכ"ק אדמו"ר הצ"צ זצ"ל להחמיר בזה שלא להשתמש כלל בפסח, וכן ה' שלא השתמשו כלל. ואמר כ"ק הרבי [מוהרש"ב] זצ"ל, שנודמן אז דער טאטע [מוהרש"ש] האט געניצט באחרון דחגה"פ יי"ש של פסח נאך האלבען טאג (שמעתי אח"כ מהרש"ג ז"ל שה' ג"כ מהמסוכים על השולחן) (ילקוטי ספורים' עמ' קצב, וראה לעיל באריכות ע"ד יי"ש דפסח).

קכו. שביעי של פסח

בליובאוויטש היו נעורים כליל שביעי של פסח... וצריכים להתעסק בלימוד כל הלילה (ס' המנהגים עמ' 42, עפ"י לוח היי"י כא ניסן [ובלוח היי"י נוסף: אז איך [היינו מוהריי"צ] בין אלט געווען ניין יאהר האב איך זיך שוין ניט געלייגט שלאפען שש"פ]).

* ליל שש"פ הוא מהזמנים שבהם ניעורים כל הלילה (ש' ליל שש"פ תרצ"ט).

* היו בליובאוויטש לילות שלא קראו בהם ק"ש שעהמ"ט: שש"פ... (ס' השיחות תש"ב עמ' 100, והכונה — כנ"ל — שהיו ניעורים כל אותו הלילה).

* ר' הלל מפאריטש ה' ניעור כליל שש"פ... (ש' ליל אחש"פ תרצ"ז).

* אדמו"ר מוהר"ש אמר, אז שש"פ עד אחר המקוה דארף מען אפילו ניט דרימלען (ש' שש"פ [?] תרח"ץ [?]).

* הישיבה בשש"פ כשלעצמה היא ג"כ ענין (ש' ימים אחרונים דחגה"פ תרצ"ז).

* פעם היו מורים לאברכים ללמוד כליל שש"פ את המאמר ד"ה הים ראה שכלקו"ת.

אחרי הסעודה מסר כ"ק אדמו"ר [מוהריי"צ]: אז זיי — אנ"ש הנאספים — וועלען האבען שכל, וועלען זיי איצטער כליל שש"פ לערנען דעם הים ראה ויגוס ברבים, און וועלען זיך מתדבק זיין אין רבי'ן (ס' השיחות תש"ד עמ' 100).

אחרון של פסח

קכו. מצינו דבר פלא בהנהגת רבותינו נשיאינו, שבימים האחרונים דפסח היו מדברים אודות הענין דאמירת "שהחיינו", ומבארים מדוע אין אומרים שהחיינו בימים האחרונים דפסח, וכיו"ב (משיחת אחש"פ תשמ"ג, ועיי"ש דהדבר פלא הוא שהרי עצם הדיבור אודות הברכה מורה על שייכותה לימים אלו, אע"פ שבפועל אין אומרים אותה).

קכח. אצל הצ"צ אכלו באחש"פ "מצה" [היינו לא "שמורה"], אבל היתה מהודרת, והחילוק מ"שמורה" ה' רק אם השמירה משעת קצירה או טחינה. גם הרוזינער אכל "מצה" באחש"פ (ש' ליל אחש"פ תרצ"ו).

* ביין טאטן [מוהרש"ש] פלעגט מען אחרון ש"פ ארוף טראגן מצה (כמובן לא שמורה). נאר אז עס האט זיך נאכדעם אנגעהויבן די פאראווע מילען און די וואלצאוו מילען — האב איך אויפגעהערט (מרשימת הגר"י לנדא ע"ה, מה ששמע מאדמו"ר מוהרש"ב, קובץ יגד"ת [ניי] גל' נב עמ' קמט).

* כ"ק הרבי [מוהרש"ב] זצ"ל לא ה' משתמש במצה בלתי שמורה משעת קצירה כ"א [שמורה רק] משעת טחינה — אף באחרון דחגה"פ. וכך שמעתי, שפעם באסרו חג

* הוה"ח ר' אליעזר קאראסיק ע"ה — הרב דשצערדין — הביא פעם י"ש של פסח לאחש"פ [דשנת תרפ"ה בערך] והעמידו על שולחן אדמו"ר מוהריי"צ, וכשראה זאת הרכי זצ"ל ציוה לסלק היי"ש מן השולחן תיכף ומיד (שמעתי מנכדו — יבלחטו"א — הרה"ח ר' מרדכי שמואל אשכנזי מ"ץ דכפר-חב"ד, וחזינן מהא דעכ"פ לא התייחסו ליי"ש דפסח כאל חמץ ח"ו).

קל. בסעודת ליל אחש"פ נוהגין לאכול שרוי, וכן בסעודת יום אחש"פ... כך נהג כ"ק אדמו"ר (מוהריי"צ) נ"ע (בכדי לעשות היכר בין ו' ימים הראשונים ויום השמיני. ע"ד שאין מברכים לישב בסוכה בשמע"צ אף שמהגנו לאכול אז — כל היום — בסוכה) (ס' המנהגים עמ' 43).

* באחרון של פסח מהדרין לשרות (הגש"פ לאד"ש פסקא שלחן עורך).

* באחש"פ, בסעודת הלילה, הפסיקו להזהר משרוי... משהתחילו לטחון בריחיים של ברזל, אכלו גם באחש"פ מצה שמורה, אך לא נזהרו משרוי (ס' השיחות ה'ש"ת עמ' 71).

* מוהרש"ב דקדק לאכול באחש"פ מצה שרוי, בכל הפסח נזהר שלא לאכול מצה עם שום מאכל (לבד מעם יין או חלב שמור), אך באחש"פ הקפיד לאכול שרוי בכדי להראות, ואכל אז מצה עם ציר הדגים ועם הבשר (וגם מוהריי"צ נוהג כך) (ס' השיחות תש"ב עמ' 105).

* עוד על אכילת שרוי באחש"פ: בס' אבני-הכרזל עמ' לג אות מג: דרכו של רבינו [מוהר"נ מברסלב] צוק"ל הי' לילך אחרון של פסח לבתו הצדקת אדיל, והיא היתה מכברתו בשני קניידליך, ובס' אמנות-ישראל פא, א: שמעתי מכבוד א"ז מו"ר זצ"ל [ר' אלימלך] מגראדזיסק, שאא"ז המה"ק מקאונזין וי"ע, בכל שביעי של פסח לעת ערב הי' עומד ומצפה שיראה כוכבים שיאכל מצות שרורים ופשוטים (ובכל שנה דבר אז מזה), ובס' לקוטי מהרי"ח ח"ג מא, ב: וכן המנהג אצל כמה צדיקים חסידים ופרושים שאוכלים באחרון של פסח מצה מחטים שאינם שמורים משעת קצירה, וכן אוכלים מצה מבושלת, אף שנוהרים בזה כל ימי הפסח.

קלא. ר' הלל מפאריטש הי' נייער כליל שש"פ וגם כליל אחש"פ (שי' ליל אחש"פ תרצ"ו).

קלב. ביום אחש"פ: מהדרין לקדש, אח"כ מתפללין תפלת המנחה ואח"כ סעודת יו"ט (לוח היי"י, אחש"פ, ס' המנהגים עמ' 43).

* ועתה — באשמת העזר"ג — אין נוהגין כן, אך בליובאוויטש נהגו [רבוה"ק?] להתפלל מנחה קודם הסעודה, הן בשבת והן ביו"ט, וכן נהג מוהריי"צ בכל יו"ט להתפלל מנחה בחדרו, ופשיטא שנהג כן באחש"פ שנמשכה הסעודה לתוך הלילה (מדיבורי סעודת ליל שש"פ תשכ"ט).

* מוהריי"צ יצא לסעודה בשעה 4:30 ולא עשה קידוש בסעודה זו. מן הסתם עשה קידוש קודם מנחה, ושחה עוד כוס יין או אכל קניידלאך כדי שיהי' קידוש במקום סעודה (מדיבורי יום אחש"פ תשכ"ז, וראה גם דיבורי יום אחש"פ תש"ל).

קלג. הבעש"ט הי' אוכל ג' סעודות באחש"פ.

סעודת אחרון של פסח היתה נקראת — אצל הבעש"ט — משיח'ס סעודה... (לוח היי"י, אחש"פ, ס' המנהגים עמ' 43, והוא עפ"י ס' השיחות תש"ב עמ' 109-110. [וע"ד אכילת ג"ס באחש"פ, ראה גם בס' ויגד משה עמ' קצח]. ועו"ש כסה"ש תש"ב: ביי דער דאזיגער סעודה [אצל הבעש"ט] איז געווען דער מנהג, אז די טיר איז געווען אפען פאר אלעמען, און אלע די וועלכע האבען זיך געפונען אין בעש"ט'ס הויז האבען טועם געווען פון די אחש"פ סעודה).

* שאלו אצלו [אצל מוהריי"צ] אם אמת כי סעודת אחרון ש"פ שייך לאיזה נס שהי' אצל הבעש"ט, ואמר כי איננו יודע, רק שמע אומרים כי אז הי' ניצוח רוחני על הפראנקיסטים... כי באחש"פ אמר כי ינצחום. אמאל האט מען געזאגט אז דאס איז סעודת משיח, ויצא חוטר (הפטורת אחש"פ) (שי' יום אחש"פ בסעודה, תרצ"ו).

* דער פאטער [מוהרש"ב] דערציילט וואס ער האט געהערט פון זיין פאטער — כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש: דער בעש"ט האט געגעבן א נאמען די סעודת היום פון אחרון של פסח — משיח'ס סעודה (ס' השיחות ה'ש"ת עמ' 75).

* כא מורנו הבעש"ט נ"ע האט די אחרון של פסח סעודה געהייסן משיח'ס סעודה (ס' השיחות תש"ג עמ' 118).

* די אחרון ש"פ סעודת היום, האט בא אלע נשיאי החסידים, הן נשיאי חסידות הכללית און הן נשיאי חסידות חב"ד, געהאט א סדר מיוחד, וואס איז געקומען, כיסודו, כירושא פון די מנהגי מורנו הבעש"ט (ס' השיחות ה'ש"ת עמ' 80).

* התוועדות אחש"פ היתה עוד לפני תומכי-תמימים, גם מוהר"ש הי' יושב בפארבריינגן אחש"פ חצי שעה, ומנהג זה התחיל עוד משנות אדמו"ר האמצעי (שי' ליל אחש"פ תרצ"ו).

* בשנת תרס"ו התחיל הסדר, אשר תלמידי תומכי תמימים יאכלו יחד בחה"פ בהיכל הלימוד... סעודת אחש"פ אכל אאמו"ר [מוהרש"ב] ביחד עם התלמידים, וציווה לתת לכל תלמיד ד' כוסות, ואמר אז: דאס איז סעודת משיח (לוח היי"י, אחש"פ, וראה ס' השיחות ה'ש"ת עמ' 71).

* בשנת תרס"ו הונהג לראשונה שהתמימים יאכלו בצוותא בחגה"פ (כזאל הגדול), באחש"פ הזמינו את מוהרש"ב לסעודת היום, ובסעודה ציוה מוהרש"ב ליתן לכל הת' ארבע כוסות, ואמר כי הכוסות דלילות הראשונים הן כוסות דמשה רבינו, והיום — באחש"פ — הן כוסות דמשיח (ס' השיחות תש"ד עמ' 111).

* מובן שההוראה [דד' כוסות] היתה לא רק עבור שנה ההיא, כי אם, עבור כל השנים (לקו"ש חט"ז עמ' 1299, וכך נהניג כ"ק אד"ש, אבל לא שמענו שנהגו כן בפועל מאז שנת תרס"ו, וכן משמע בדיבורי יום אחש"פ תשכ"ט, שלא נהגו כך אצל מוהריי"צ, והוא מחידושי כ"ק אד"ש).

* היום מלאו שלשים ושש (?) שנה מאז שהחל — בליובאוויטש — סדר עריכת סעודת אחרון ש"פ בהתוועדות כרכים בכלל, ובשמחת התמימים בפרט... כליל א' דפסח נכנס אדמו"ר מוהרש"ב בדרכו מביהכ"נ (דער

קליינער זאל) לאולם הישיבה (אין גרוסין זאל) — לזמן קצר — לראות את הסדר שערכו עבור תלמידי הישיבה, ושימחנו בבשורה שאת סעודת הבעש"ט כאחש"פ יערכו הרבי, אחיו הרז"א והרמ"מ, גיסו ר' משה הורנישטיין והאורחים — עם התלמידים באולם הישיבה (ס' השיחות תש"א עמ' 104-105).

* בשנת תרס"ו קרא כ"ק אדמו"ר הריי"צ לבחורים אחדים, ואמר להם שיבחרו מהבחורים הקשישים שלוחים ללכת לכ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] אביו, בבקשה שיזכה אותם לסעוד באולם הישיבה, אחרון של פסח. כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נענה לבקשתם, ומני אז כל אחרון של פסח זכינו שכ"ק אדמו"ר בא לסעודת אחרון של פסח, ואמר מאמר דא"ח ושיחות קודש (רשימות דברים ח"א עמ' שלב). * באחרון דחגה"פ (אינני זוכר כעת באיזה אופן נעשה זה... מסתמא המציא זה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ זצ"ל ואמר זה בלחישת לבו להבחורים הממונים שיבקשו מכ"ק הרבי [מוהרש"ב] זצ"ל ע"ד) שיסעוד בזאל הגדול כאחד עם תלמידי הישיבה, כ"ק הרבי זצ"ל תיכף הסכים לזה, ואז היו בליובאוויטש כל החורף האחים של כ"ק הרבי זצ"ל הבכור הרז"א ז"ל והצעיר הרמ"מ ז"ל, וממילא גם הם באו ועוד איזה אורחים שכאו על ימים אחרונים דחגה"פ, וג"כ המשפיעים והמשגחים כולם באו וסידרו בשביל כולם כמובן שולחן מיוחד. אח"כ בתוך הסעודה אמר הרבי זצ"ל הלא צריך ליתן להעולם ארבע כוסות (וכמובן תיכף מילאו את פקודתו), ואח"כ אמר הרבי זצ"ל מאמר וגם דיבר הרבה ענינים מענין אחרון דחגה"פ, ונמשכה הסעודה עד מאוחר בלילה, אשרי עין ראתה כל אלה... עוד הפעם באחרון דחגה"פ הזמינו את כ"ק הרבי זצ"ל לבוא בזאל הגדול לסעודת אחרון דגה"פ והסכים ע"ז ובא, ממילא באו גם האורחים והמשפיעים וכו' כנ"ל. ונודמן פעם שלישי שעוד הזמינו אותו, ואמר הרבי זצ"ל הלא זהו פעם ג' ויהי חזקה, ובתוך הבחורים המזמינים הי' הרה"ג וכו' ר' אברהם אלי ז"ל פלאטקין מראגאצאוו, ואמר הא דעת רבי בתרי זמני הוי חזקה (וא"כ כבר הוי חזקה), הרבי זצ"ל שחק מעט ואמר, טוב (היינו שהוא מסכים שיבוא), ועוה"פ באו וכו' (לקטוי ספורים עמ' קצא).

* ביום אחרון של פסח הי' הרבי [מוהרש"ב] בא לאכול ביחד עם התמימים (החל משנת תרס"ו). והסדר הי' שבאחד מן הבתי חומה ערכו שלחנות כמו חיי"ת כפול היינו חיי"ת בתוך חיי"ת, לרגלי החיי"ת הי' שלחן אחד קטן ומחוצה לו שלחן גדול, שני השלחנות האלו היו פנויים כל ימי הפסח. על השלחן הגדול עמדה, כל ימי הפסח, מנורה גדולה ויפה עשויה מעץ מעשה ידי של כ"ק מהר"ש נ"ע, ובאחרון של פסח הי' בא כ"ק אדמו"ר וכו' ואורחיו ואוכלים על השלחן הגדול סעודת משיח, והשלחן הקטן הי' בשביל המנגנים. אחורי החיי"ת הכפול לצד ראשון עמד שלחן אחד ארוך,

עליו אכלו תלמידי החדרים שאכלו מצה לא שמורה כל ימי הפסח (חוץ מעריכת הסדר שהיו נותנים להם שמורה) והי' אופים אותם אחרי אפיית השמורה...

ביום אחרון של פסח אחרי תפילת שחרית הלך הרבי לביתו, ואחרי כמה שעות בא הרבי לסעוד סעודת משיח ביחד עם התלמידים (אחרי שכולם התפללו תפילת המנחה). לפני שהרכי בא כולם כבר ישבו על מקומותיהם, אלו שידעו לשיר יפה הושיכום ליד שלחן הקטן שעמד ע"י שלחן הרבי. כשהרכי בא, באו אחריו גם כל אלה שסעדו על שלחנו כל ימי הפסח. הביאו לו מים ונטל ידיו (כל הסעודה הביאו לו מביתו), ואחרי ברכת המוציא תלה את השטריימל על הקיר ונשאר בכפה (גם בסעודת שמחת תורה הי' נוהג כך)... כשהגישו להרבי מרק סלק (כארשט) לקח מצה ושבר לחתיכות לתוך המרק...

הרבי אמר למנהל הכספי ר' אליעזר קפלן שיתנו לבחורים ארבע כוסות על חשבוננו. בתוך הסעודה הי' כמה דיבורים מהרבי ואינני זוכרם. כאשר הרבי לבש את השטריימל ולקח את הגארטל (אבנט) לאמירת דא"ח, יצאו כולם ממקומותיהם ועמדו על הספסלים וכו' לשמוע המאמר. אחרי המאמר הכריזו שכולם ישבו על מקומותיהם והרבי בך ברכת המזון והתפללו ערבית.

כאמצע התפילה ראיתי שמוציאים כל השלחנות והספסלים החוצה... אחרי תפילת מערכי אמר הרבי שהוא קונה רקוד (אמר איזה סכום לקופת בחורים), ומכבד את הממונים לרקוד, כולם התחילו לשיר והממונים יצאו במחול. אחרי שהממונים גמרו את הרקוד, קנה הרבי שוב רקוד וכבד את המלמדים שהיו שם, ועוד כמה פעמים קנה רקוד... לאחרונה כבד ברקוד את כל התמימים והי' שמח. אח"כ ליוו את הרבי לביתו בשירה וזמרה (ליובאוויטש וחייליה עמ' 55-57).

קלד. בשמח"ת ובאחש"פ נוהגין לנגן את ניגוני של השפאליער זיידע "האפ קאזאק" (ס' השיחות תש"ד עמ' 116).

קלה. בסעודת אחש"פ [תרצ"ו] עמדה על השלחן קערה של רבנו הזקן, והנהוג אשר בקערה הזו מביאים מרק הסעודה אל השלחן, וכ"ק אדמו"ר וכל המסובים לוקחים כמה כפות מרק מקערה זו אל תוך קערותיהם (יום אחש"פ תרצ"ו).

קלו. יש שהשתדלו לאכול חמץ במוצאי אחש"פ, והיו גם שהידרו לעשות הבדלה על שכר של חמץ (ראה שו"ת משנה שכיר [מהדו' תשל"ד] סי' קיח). ויש שנהגו שלא לאכול מחמץ שנמכר לגוי וכו'. אך במנהגי חב"ד לא מצינו שיבדילו על משקה חמץ (וכך רואים בהנהגת כ"ק אד"ש). ולעיל במנהגי מכירת חמץ מצינו שהצ"צ אכל במוצאי יו"ט מחמץ שנמכר לגוי קודם יו"ט.

פרקי אבות, ספירת העומר, חדש

קלו. פרקי אבות

נוהגין לומר פרקי אבות פרק אחד בכל שבת שבין פסח לעצרת במנחה. ואומרים לפניו משנת כל ישראל ואחריו משנת רבי חנניא בן עקשיא. ויש נוהגין כך כל שבתות הקץ (סידור אדמו"ר).

* בשנת תרנ"ה, בשבת הראשון שלאחר הפסח, קרא אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע את אדמו"ר [מוהרי"צ] שליט"א, ואמר לו אז 'פרק' דארף מען לערנען אין א ווילנא גמרא. שיש שם הרבה פירושים, וכל המרבה כו'. און דאס דארף ניט פארנעמן זמן רב [לימוד ה'פרק' צ"ל מתוך ש"ס ווילנא, שיש שם פירושים רבים, וכל המרבה כו'. ולימוד זה אי"צ להמשך זמן רב] (מרשימות א' הת' דאטוואצק).

* סיפר לי כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] שאביו, כ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע קרא אותו פעם בשבת שאחר חגה"פ, וציווהו ליקח גמרא מש"ס ווילנא ולומר בה פרקי אבות. ניכר שכ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] הי' לומר פרקי אבות גם אחר שבועות, במשך כל הקיץ. ישנם מאמרים ד"ה משה קבל תורה מסיני וד"ה רבי אומר — והם מהשבתות שאחר חגה"ש (מש"י ש"פ שמיני תשי"ב).

* המנהג הפשוט אצל אנ"ש הי' ללמוד פרקי אבות רק עד חגה"ש (ראה בשי' תשי"ב שם: בא חסידים פלעגט מען זיך דאך קאם אפוארטען ביז שבועות, און דאן פלעגט מען שוין אופהערען זאגען פרקי אבות [והתחילון חורין חסידות צו שלש סעודות]. אך אד"ש הי' מבאר לעתים בשבתות הקיץ (שאחר חגה"ש) ענין מהפרק שלאותה שבת, ואמר שישנם מאמרים מרובה"ק מאחרי חגה"ש, על אותם פרקים. * בש"פ נשא (י"ב סיון) תשל"ח נתיישב כ"ק אד"ש במקומו אחר תפלת המנחה והחל לומד פרק א. בשיחתו שבמוצאי אותה ש"ק נתבאר ענין לימוד פרקי אבות שקודם שבועות — קודם מ"ת — והלימוד שאחר שבועות. ומכאן ואילך נוהגים אנ"ש לומר פרקי אבות בכל שבתות הקיץ (ולענין שאד"ש אומר הפרק בביהכ"ע עם הציבור, יש להעיר כי בשנים הקודמות לא נהג כן, אלא היה נכנס לחרוץ מיד אחר תפלת המנחה, וגראה שרק בשנת תשל"ו-ל"ז לערך החל לומר בביהכ"נ).

* על אמירת פרקי אבות בערב ת"ב שחל בש"ק — ראה כמנהגי חודש מני"א.

ספיה"ע וימי הספירה

קלת. על התחלת הספירה ביום ב' דפסח, אחר תפלת ערבית או אחר הסדר — ראה לעיל.

קלט. בסידור אדמו"ר אין לש"י וכד' קודם הברכה דספיה"ע אך אצל כ"ק אד"ש ניכר שאומר משהו קודם הברכה

קמ. [אצל אדמו"ר מוהרש"ב], לפני ברכת הספירה, הי' הפסק של זמן מה (לשמע אז' עמ' 88).

קמא. ישנם צדיקים הנוהגים לספור ספיה"ע בקו"ר (במקום הש"ץ, או אחריו), אך רבוה"ק לא נהגו כן אלא בירכו עם הקהל בשווה (כשהיו מתפללים בציבור). ואדמו"ר מוהרש"ב אמר פעם — אחרי שהבחין שהציבור משתתק כדי לשמוע את ספיה"ע שלו: עס איז צוגעקומען א נייער פרק אין חיצוניות, וואס איז, מען דארף הערן ווי יענער ציילט ספירה. ביי אונז איז דאס קיין מאל ניט גיווען. פנימיות פאר חיצוניות האט מען ניט אוועק גיגעבן, אלע מאל ביי ספירה ווערט א טומעל, און דא איז שטיל. וואס איז, מען דארף הערן ווי יענער ציילט. פאר זיך איז דאס קיין ענין ניט, און יענעם איז דאס מכלבל (מרשימות הגר"י לנדא ע"ה — שאליו היו הדברים — נעתקו בהע' הת' ואנ"ש דמאריסטאון, גל' שלו עמ' י').

קמב. הטעם שהנהיג אדמו"ר [הזקן] לספור ספירת העומר קודם עלינו... כדי שהקדיש אחר עלינו יהי' גם על הספירה. והאומרים קדיש יתום אחר הספירה, ואחר עלינו אומרים עוד הפעם קדיש יתום, טועים — שאסור להרבות בקדישים כמו שאסור להרבות בכרכות, כמשנ"ת לעיל בענין לדור אורי וברכי נפשי (שערי-הכולל מט, ז. ומש"ש ע"ד 'משנ"ת לעיל' כוונתו לפי"א אות כט. וכתב שם: כי בסדר התפלה אין להרבות בקדישים רק מה שתקנו הקדמונים... וכן שמעתי מהרב ר' הלל ז"ל שכן צריך לנהוג. עכ"ל. וא"י האם דברי הר"ה נאמרו גם על ענין הקדיש דספיה"ע. ומ"ש לעיל ע"ד 'הטעם שהנהיג אדמו"ר לספור ספיה"ע קודם עלינו', א"י למה כוונתו, כי בסידור לא נרשם היכן לומר את ספיה"ע, לא בתפלת ערבית ולא בסדר ספיה"ע. ואם כתב זאת מהידוע לו, הרי בכגון דא דרכו להקדים ולכתוב שאדמו"ר הנהיג כך וכך, ואח"כ לכתוב הטעם). * ..בשאלתו, כשסופרים ספירה אחר עלינו, אם לאמר קדיש לאחר הספירה. הנה אי א"ישר חילא הייתי מנהיג — מתאים שלא להרבות בקדישים שלא לצורך — שיאמרו הקדיש רק לאחר ספירת העומר, ולא בין עלינו להספירה. ואם בשו"א אין מסכימים ע"ז ורוצים לאמר קדיש לאחר עלינו, הנה אפשר לאמר הקדיש גם לאחר הספירה — אם מנהג המקום כן הוא (לקו"ש ח"ז עמ' 296).

קמג. באם שכח לספור בא' הלילות וגם לא נזכר לספור במשך יום המחרת — "נוהגין לספור בשאר לילות בלא ברכה" (שו"ע אדמו"ר תפט, כד).

* ושמעתי מהרה"ח ר' מ"מ ראסקין שי' שהרה"ח ר"י לעזין ע"ה (ר"י נעוולער) הי' מורה בפשטות לספור בכרכה

גם באם שכח (אלא שכמדומני שלא משמע כך בלקו"ש באיזהו מקומן). וידועים דברי הרה"ק מקאמנא בספרו "אוצר החיים" (פ' אמור, מ"ע ש"ד, ד"ה מדיני המצוה): ..ואם גם ביום שכת, מונה בשאר לילות עם כל ישראל בברכה, כך הוא דעת כל הראשונים... וכך הונהג אמו"ר זצ"ל וכל הצדיקים, כך הלכה פסוקה בלי גימגום שאם שכח לספור יום אחד סופר בשאר לילות בברכה... (וראה במנהגי קומנא אות שני, וש"נ למ"ש בשלחן הטהור [נס"ו, זר זהב אות ד, כללי השמועה אות ח], ועיי"ש בשולח"ט לגבי כל ספק ברכה).

קמ"ד. ספק לו אם ספר ספה"ע — ראה שו"ע או"ח סתפ"ט ס"ח, והועתק גם בשו"ע לאדה"ז שם [סכ"ה: יספור בשאר לילות בברכה]... ואף שיש לפלפל בדבריהם [=בדברי האחרונים הסוברים שלא יברך] — לא מפני הפלפול נסור מפס"ד ברור בשו"ע (לקו"ש ח"ז עמ' 466).

קמה. בפולין הי' ידוע אצל אנ"ש המנהג שלא לשתות אפי' מים בימי הספירה, מאחר שקיעת החמה ועד אחר ספיה"ע. וה"מ ביחיד, אבל לא כשיושבין בחבורה (מרשימות הרה"ח רמז"ג שי').

קמו. איתא בס' המנהגים (עמ' 43) שאין מברכין שהחיינו בימי ספיה"ע, ואילו לגבי הא דא"א שהחיינו בין המצרים נתוסף שם (בעמ' 46) שגם בשבת אין אומרים. ונראה שאין בידינו דבר ברור אודות אמירת שהחיינו בשבת דימי הספירה (ראה דיבורי ליל א' דחגה"ש תשכ"ט).

* וע"ד שהחיינו בימי ספיה"ע ראה בכה"ח תצג, ד. עקרי הד"ט או"ח סי' כא. שו"ת יביע אומר ח"ג או"ח סי' כו.

קמו. ע"ד תספורת הראשונה (אפשרעניש) בהתמלא לילד ג' שנים בימי הספירה — אף שיש למצוא היתר לעשות התספורת בימי הספירה, בכ"ז כיון שלא ראיתי נוהגין כן.

כראי לעשות התספורת בל"ג בעומר, ובפרט שמנהג ישראל לגזוז שערות התינוקות ביום זה (הנהגה, לדעתי, יעשה זה ביום הנ"ל, ואם אפשר — במירון) (עפ"י לקו"ש ח"ז עמ' 349).

* מה שיש מקדימים התספורת לל"ג בעומר אף שלא

קמח. חדש

אסור לאכול חדש אף כזמן הזה... עד תחילת ליל י"ז בניסן... ועכשיו אין העולם נוהגין כלל באיסור חדש [בחר"ל]... אבל כל בעל נפש לא יסמוך על המתירים הללו ויחמיר לעצמו בכל מה שאפשר לו... (שו"ע אדמו"ר תפ"ט, כט"ל).

* ובפועל, אין נוהגין כהיום הזה מחדש (שי' אחש"פ תש"מ, עיי"ש ב').

* וראה עוד בשו"ת אדמו"ר סוסי' ווסי' כ; שו"ת הצ"צ חיו"ד סי' קיח-קכ (ובפרט בסוף דברי השואל שם) ושער המילואים ח"ד סי' סב.

* ובשם הבעש"ט נ"ע (שהיקל, וי"א שאח"כ חזר והחמיר): בס' הבעש"ט עה"ת פ' אמור; קונטרס 'רמ"ח אותיות' אות כה (וכ"ה ב'לקוטי רשימות ומעשיות' אות מח); שו"ת ויען יוסף שבסו"ס שו"ת משפטיך ליעקב (מובא כקובץ הע' הת' ואנ"ש רמאריסטאון, גל' קסה עמ' צו).

* וראה לעיל אות כז על הרה"ח ר' נטע ממאלאסטרסצינע שלא אכל חדש, עיי"ש.

* הרה"ח ר' רפאל הכהן הי"ד (מ"ץ בשצערדין, ואח"כ בנעויל ובריגא) אמר שבהיותו מ"ץ בשצערדין הי' לו נוסח שטר מכירת קרקעות לגוי בשביל איסור חדש, מכ"ק אדמו"ר הצ"צ נ"ע ששלח להמ"ץ הראשון דשם [נראה שהוא הרב י"ל עסטריין] (מרשימות הרה"ח ר"י חיטריק שי').

פסח שני — ול"ג בעומר

פסח שני

קמט. בשיחת פסח שני תש"מ הזכיר כ"ק אד"ש מהמנהג הפשוט לאכול מצה בליל ט"ו באייר (וראה בקובץ הע' הת' ואנ"ש דמאריסטאון גל' קנז-קנח).

קנ. ע"ד אם צריכים להיות כ"ד באייר בדרך רחוקה. כדי שלא להכנס לחשש חיוב הקרכת קרבן-פסח — ראה לעיל בפרק 'ערב פסח'.

ל"ג בעומר

קנא. ..שישו ושמחו בה' בכל לב ונפש. ולעשות יום משתה ושמחה בח"י אייר הבע"ל לטובה. יומא דהלולא דרשב"י אשר אנו שותין טפה תמצית דתמצית וכו'. ולהלל ולרנן בשירות ותשבחות לה' מספר חהילים כגון תהילה לדוד וכה"ג... (אג"ק אדמוה"ז, עמ' קיז. וראה בלקו"ש ח"ז עמ' 345 ובכ"מ ע"ד שמחת ל"ג בעומר).

* הבעש"ט, אדמו"ר הזקן ואדמו"ר הצ"צ נסעו בל"ג בעומר אל השדה (אף שהצ"צ לא נהג לצאת לנסיעות, לבד מהנסיעות הידועות, אך בל"ג בעומר הי' יוצא עם החסידים אל השדה). אדמו"ר מוהר"ש נסע עד פרעמאוווע (כפר ליד ליובאוויטש). עד שנת תרנ"ד לא הי' אאמו"ר [מוהרש"ב] אומר ביאורים על ל"ג בעומר, ומתנ"ד החל לומר ביאורים על ל"ג בעומר, לעתים הי' זה בשבת שקודם ל"ג בעומר (שי' ל"ג בעומר תרצ"ט).

* משנה הראשונה שקבע אדמו"ר האמצעי את משכנו בעיר ליובאוויטש. בשנת תקע"ד, חידש את המנהג הקדום לחוג את חג ל"ג בעומר על פני השדה מחוץ לעיר, בעריכת סעודה קלה, שתיית משקה ואכילת ביצים מבושלות, בניגונים ובריקודים. באמצע הסעודה או בסופה הי' בא הרבי ואמר מאמר חסידות, והי' מצוה לזקני החסידים לספר לפניו את אשר זוכרים ממנהגי חגיגת ל"ג בעומר בשנים שעברו, עניני התורה שיחות והסיפורים שדיברו אז. ואחרי אשר נסע כ"ק אדמו"ר הי' החסידים מטיבים את לבם ושמחים כל היום עד לפנות ערב. וכשנתייטבו חוכרי הכפרים החסידים... בסביבות ליובאוויטש, נקבע מנהג חגיגת ל"ג בעומר בסעודות גדולות... מאחר תפלת שחרית ל"ב בעומר (לקו"ד עמ' 1045-1046. ובמ"ש לעיל ולהלן ע"ד אכילת ביצים, ראה ב'משמרת שלום' (לח. ג) שנוהר מאכילת ביצים ביום זה מחשש אבילות ח"ו).

* אצל אדמו"ר האמצעי הי' ל"ג בעומר מיו"ט המצויינים. מען פלעגט ארויסגעהן אויפ'ן פעלד, ער פלעגט זיך ניט וואשען, אבער נעהמען משקה... (לוח הי"י, יח אייר). * ..אז — בשנת תר"ג — הי' עריין הסדר שאת סעודת ל"ג בעומר ערכו בשדה... הסדר הי' שבאור לל"ג בעומר

היו החסידים עורכים סעודה ומתוועדים עד מאוחר כלילה. כבוקר ל"ג בעומר היו מתפללים בהשכמה, מתוועדים עד שעה שתיים בצהריים ואז הי' אדמו"ר הצ"צ יוצא אל ה'עולם'. באותה שנה חל ערב ל"ג בעומר בסדר תנינא של בה"ב, והרבנים התירו — כהוראת שעה — ליטול ידיים לסעודה אחר תפלת המנחה (ס' השיחות תש"א עמ' 58). * סדר חגיגת ל"ג בעומר הי' כנהוג מימי קדם לצאת חוץ לעיר (פעם אל הכר שלפני חצר האנאראוווע ופעם לשדה המישור שבכפר אחרעמאווה)... הזוכה בעריכת החגיגה הי' מוזמין את החסידים היושבים ואת האורחים הבאים, שיבואו אליו עוד ערב ל"ג בעומר, ואחר תפלת מנחה גדולה ביום ל"ב בעומר הי' עורך סעודה גדולה בדגים ובשר שנמשכה עד תפלת ערבית. בשעת הסעודה היו חוזרים מאמר דא"ח, מספרים ספורי חסידים, מנגנים ורוקדים, וע"פ רוב היו נעורים כל הלילה ומתפללים בהשכמה תפלה בציבור במתינות וגם באריכות. בשעה האחת עשרה היתה מוכנה סעודת חלב עם משקה יי"ש לרוב, ומשעה השלישית היו מחכים לביאתו של כ"ק אדמו"ר [הצ"צ]. (בשנת תר"ד אמר הרבי מאמר דא"ח, התעכב כשתי שעות ונסע לביתו)... בשנת תר"ט הי' הפעם האחרונה לחגיגת חג ל"ג בעומר בשדה הקרובה להאנאראווה, שבה השתתף כ"ק אדמו"ר [הצ"צ]. בשנה ההיא חל ל"ג בעומר ביום החמישי. ביום הרביעי אחר תפלת שחרית הלכו כל האברכים היושבים ותלמידי הישיבה והאורחים שבאו על שבת פ' אחו"ק העבר ונשארו עד אחר החג, והאורחים החדשים שבאו על ל"ג בעומר... לחוג את חג הל"ג בעומר כנהוג בכל שנה מאז התיישב כ"ק אדמו"ר [האמצעי] — בשנת תקע"ד — בליובאוויטש... בל"ג בעומר, בשעה הרביעית לערך אחר חצות היום בא כ"ק אדמו"ר [הצ"צ] ויאמר מאמר חסידות... ויתעכב כשלוש שעות. וטרם נסעו צוה לנגן את ניגון כ"ק רבינו אדמו"ר הזקן, ניגון בעל ארבעת הבבות הידוע... כשנסע כ"ק אדמו"ר לביתו נתאספו זקני החסידים... ויחזרו את המאמר... ויתפלאו על אשר צוה כ"ק לנגן את ניגונו של כ"ק רבינו הזקן... (לקו"ד עמ' 1037-1042).

* ..פעם נהגו לעשות 'הדלקות' לא רק במירון, אלא גם בירושלים ובחברון. בשנת תרנ"ג [או תרנ"ד — אין זוכרים כיצד אמר אדמו"ר] קנה אאמו"ר [מוהרש"ב] את ההדלקה הראשונה (שי' ל"ג בעומר תרצ"ט).

* ההדלקה בחברון ת"ו רצוני לקנות, אך על קבר רשב"י לא יקנה עבורי (אג"ק מוהרש"ב ח"ג עמ' יד, כב אדר תרמ"ח [וש"נ לאגרות משנת תרנ"ז?]). הטעם לאי רצונו של מוהרש"ב לקנות ההדלקה במירון אפ"ל עפ"י מ"ש בשי' תרצ"ט הנ"ל, שעל קבר רשב"י חגגו החופשים וכו'.

לחזור מאמר דא"ח לפניך לכוך, ואקיים בזה הבטחתי לאבי... ואמר לפני מאמר להבין ענין הלולא דרשב"י. ועיקר המאמר הי' חציו הראשון מהמאמר שאמרו אח"כ בשבת הבא ('אשכבתא דרבי' עמ' 119).

* בל"ג בעומר תרפ"ה היתה ההתוועדות בחדר האוכל. אדמו"ר [מוהרי"צ] זי"ע אמר את המאמר ד"ה כשמן הטוב ('לשמע און' עמ' 134).

* להתוועדות ל"ג בעומר [תש"ד] אצל כ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] שליט"א הניחו להכנס רק מספר מוגבל של אנשים: רבני אנ"ש, המבוגרים שבתלמידי התמימים, ויחידים סגולה. ארבעה עד חמשה מנינים לערך. הרבי שליט"א דיבר מענינא דיומא ע"ד הלולא דרשב"י, וסיפר מהתנהגות אבותיו כ"ק רבוה"ק בל"ג בעומר (עפ"י 'קובץ ליובאוויטש' גל' 3 עמ' 35. וראה ס' השיחות תש"ד עמ' 116 ואילך).

* ביום ל"ג בעומר האין [ר'] אייזיל מהאמיל] במתפללים להתפלל בהשכמה, ושלא להאריך יותר מדי. גם הוא התפלל בציבור, ולא האריך יותר מדי. הכוונה היתה כדי שיוכלו להתוועד כל היום ('רשימות דברים' ח"א עמ' רלא).

* בל"ג בעומר לפנות ערב, בין מנחה למערב, נהגו החסידים לישיב להתוועדות (ס' השיחות תש"א עמ' 119. וראה הכי' ע"ד ההלכה בהע' כ"ק אד"ש שם, עמ' 120 [ושב כס' המנהגים עמ' 43 ובלקו"ש חכ"ד עמ' 413]).

קנב. בנוסח ה'מענה לשון' שאומרים על אהלי צדיקים נאמר "בזכות התנאים והאמוראים... אשר איתן מושבם ובזכות הצדיקים הקבורים במקום הזה". מוכח שעל ציון הצדיק ישנם גם... התנאים והאמוראים. לפיכך הריני מציע שביום ההילולא דרשב"י ילכו הכל על הציון [דמוהרי"צ]. ששם... רשב"י (שי' ל"ג בעומר ה'שית). וכך נהוג כ"ק אד"ש מדי שנה בשנה. וראה ב'דרכי חיים' ושלום' אות תרלה שבבוקר ל"ג בעומר הי' הרה"ק ממונקאטש הולך לציונים הק' של אבותיו הק'. ועו"ש מס' 'דברי תורה' שמביא בשם הרה"ק משינאווע כי מי שלא יוכל להיות במירון בל"ג בעומר, יהי' עכ"פ ב"א תמוז — ביומא דהילולא דהרה"ק מזידיטשוב — על קברו של הרה"ק הנ"ל בעל העט"צ, וירגיש מעין טעם הנ"ל).

קנב. בדבר תספורת הראשונה (אפשרעניש) בל"ג בעומר — ראה לעיל בפרק 'ספיה"ע וימי הספירה'.

* רבוה"ק, מאדמו"ר הזקן ועד מוהרש"ב, היו יוצאים בל"ג בעומר אל השדה. בשנת תרנ"ד נסע מוהרי"צ עם אביו מוהרש"ב אל השדה. מוהרש"ב גמר את תפלתו בערך בשעה העשירית בבוקר, אמר את המאמר ד"ה בחד קטירא אתקטירנא (שחזר עליו שוב בשנת תרע"ח), ואחרי חצי השעה הי"ב נסעו ללא שאיש ידע מכך (ס' השיחות תש"ד עמ' 119).

* בל"ג בעומר אחרי תפילת שחרית היתה התוועדות קצרה, בבית הרבי [מוהרש"ב] בחדר האוכל. על השלחן הי' משקה וביצים קשות וקלופות. הרבי לקח ביצה עם המזלג ושם אותה בצלחת, וחתך אותה בסכין באורך לחצאין, וכל חצי שוב חתך לשנים באורך. שרו כמה ניגונים ואמר מאמר חסידות ('ליובאוויטש וחייליה' עמ' 57). והיו מניחים את בחורי הישיבה להכנס להתוועדות זו (שמעתי מהרה"ח ר' רפאל הכהן שי').

* את המאמר ד"ה וספרתם (דפ' אמור תרס"ו) אמר אדמו"ר [מוהרש"ב] פעמיים: פעם ראשונה בש"ק בביהמ"ד (בזאל הקטן), ופעם שני' בל"ג בעומר, בחדר האוכל שבביתו ('לשמע און' עמ' 81).

* בל"ג בעומר אחרי התפלה שנתארכה הרבה אחר חצות היום... הלכתי עמו [עם מוהרי"צ] על הציון [של מוהרש"ב], וכמו תמיד גם בפעם הזה תיכף כשנגש אל הציון התחיל בבכיות ואמירת תהלים בקול, עד כי נמס ממש כל לב השומע... עזבתי הציון ויצאתי... ואחרי עבור כחצי שעה הרגשתי פתאום שנשקטו הקולות והבכיות... וראיתי והנה כק"ש עומד שקט בלי שום בכיות, והתהלים שבידו סגור, ומדבר בחשאי ובתנועות ורמוזים כאלו כאשר ידבר איש עם רעהו... וברור הי' לנו כפי ההשערה שהוא חוזר מאמר דא"ח לפני אביו רבנו נ"ע. ועמד כך שעה וחמשה מינוטין. ואח"כ פתח שוב את התהלים והתחיל לאמר עוד מזמורי תהלים בקולות ובכיות כמקודם על משך עשרים מינוטין, עד כי יצא, והלכנו חזרה... כאשר שכבר היתה השעה מאוחרת הוכרח להתפלל מקודם מנחה, ואחר מנחה ירד למעונו במדור התחתון לטעום מה... וכעבור כעשרה מינוטין נקראתי אל כק"ש כמעונו, וכאשר נכנסתי אליו אמר לי בזה"ל: "הבטחתי היום לאבי לחזור לפני אנ"ש היום מאמר דא"ח, אבל אין בכתי כעת לדבר דא"ח לפני כל אנ"ש, אבל הרי הבטחתי לאבי, על-כן אני רוצה

יבא שילה

התאחדות בניי בענין הדיבור אודות המשיח מקרבת את הגאולה

משיחת אחרון-של-פסח תרצ"ט

נקודות משיחה זו נזכרו כמה פעמים בשיחותיו של כ"ק אדמו"ר שליט"א,¹ ובזה ניתן אותו קטע משיחת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בשלימות יותר.

שיחה זו כלולה במכתב ששלח הרה"ח ר' יחזקאל פייגין הי"ד לרבים מאניש. קטעיו הראשונים נעתקו במבוא לס' **אגרות קדוש מוהריי"צ** (עמ' 19-20), ואנו מדפיסים את המכתב כולו — **בתרגום מיידיש ללה"ק** — לפי הנוסח שנתפרסם ביחב"ד בולעטין (של אגודת חסידי חב"ד בארצה"ב וקנדה) גלי תמוז תרצ"ט.

ב"ה, כ"ה אייר, תרצ"ט. אטוואצק.

ידידינו הנעלים והכי נכבדים.

שלום וברכה,

כידוע לכם מכבר נסע הרבי שליט"א בחורף שעבר לריגא, ושהה כמה חדשים בבית-מרפא לשם הטבת בריאותו. אך לדאבונו חלה שם הרבי שליט"א בגריפע, כך שהפעם לא הוסיף לו מקום זה הרבה לבריאותו. לפסח חזר הרבי שליט"א לביתו באטוואצק² וללא התחשבות בבריאותו הרופפת — ישלח לו השי"ת רפוי"ש במהרה — התנהלו עם זאת הסדרים ככל הקיפם של הסדרים דליובאוויטש.

לאחרון-של-פסח באו הרבה מאד חסידים מהמקומות הסמוכים, וגם תלמידי ישיבותינו "תומכי תמימים", והרבי שליט"א אמר מאמר דא"ח "אנת הוא חד", וכן התוועד באמירת שיחות מעניינא דיומא. במשך הזמן תודפסנה אי"ה השיחות — כרגיל — בילקוטי דבורים.

אבל מחמת חשיבות הענין נחוץ לפרסם כבר עתה אחת מהשיחות לכל אנ"ש המקושרים, היות והמדובר בענין הנוגע לכלל ישראל ולגאולת ישראל ע"י משיח גואל צדק בב"א.

וזאת אשר דבר כ"ק אדמו"ר שליט"א.

כתב (ב'9' ויחי מס, י) "עד כי יבא שילה" — מלך המשיח שהמלוכה שלו (רש"י). "שילה" בגימטריא משה, ו"יבא שילה" בגימטריא משיח. שניהם, משה והמשיח, כל עניין ביאתם לעוה"ז הי' "גאולת ישראל".

משה רבינו גאל את בניי מגלות מצרים, גלות הראשונה, ומיד אחר קריעת ים-סוף נתן את התורה ע"י משה רבינו. משיח גואל צדק יגאל את בניי מהגלות הנוכחית, גלות האחרונה, וזאת במהרה בימינו אמן. ע"י המשיח תהא הגאולה השלימה, ואחריה ילמד את כל העם תורה. ההפרש בין התיבות העולות כמנין "משיח" ובין המלה שהיא "משה" בגימטריא, היא תיבת "יבא".

המכוון במה ש"שילה" בגימטריא "משה" הוא שמשה רבינו ידע שעיקר הגילויים יהיו רק בתום הבריורים ואת רוח הסומא יעביו מן הארץ, כשיבררו ויזככו את מדבר העמים ויעלו לשילה ברירה.

"יבא שילה" כמנין "משיח". ב"ה כבר באה העת ל"יבא שילה", יבוא משיח גואל צדק וכל ישראל — מארבע כנפות הארץ — יבואו לשילה בשמחה ובסוב לבב.

ורמז עמוק יש בתיבת "יבא", והוא הכלי לביאת המשיח; "יבא" הוא "אחד" בגימטריא, דהיינו, ע"י שיהי' בבניישראל ענין האחדות בכלל, ובפרט שתהי' התאחדות בענין הדיבור אודות המשיח, **שידברו אודות המשיח**! בזאת ימשיכו ברצון השי"ת את הגאולה השלימה ע"י משיח גואל צדק בב"א.

בשעת לידתו של משה רבינו שמח לבס של ישראל, ובינם לבין עצמם היו בניי מדברים בשמחה רבה על שנולד לו לעמם בן, הוא משה.

כשנלקח משה לבית פרעה היו ישראל בדאגה רבה על שלקחו את בנו של עמרם קדוש ישראל. וכשברח משה ממצרים לא הסיחו היהודים דעתם הימנו, הזכירוהו בכל עת, ותמיד שוחחו אודותיו. עד שנתעוררו רחמי השי"ת וישמע לדיבורם של בניי ולבקשתם, ומכך באה גאולת מצרים ע"י משה רבינו.

וכך גם בגלות האחרונה יש לדבר תמיד אודות המשיח, וצריכים ללמוד חסידות (ושאינם חסידים ילמדו ספרי מוסר) כדי לעשות בעוה"י את ההכנה האמיתית לקבלת היאורח טוב הנכבד — המשיח — בהבנה טובה ונכונה.

מזכיר כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש, נכבד ובברכה,

הרב יחזקאל פייגין

1. ראה לקווי"ש חיי"א עמ' 8 ועמ' 12 הע' 48 וכן בשי' אחשי"פ תשכ"א (ראה במדור 'מהני מילי מעלייתאי' בגליון הנוכחי).

2. לריגא נסע בדי שבט, ונשאר שם עד י"א בניסן (אני"ק שם) וראה בפתיחה לשיחות חנה"פ תרצ"ז (בגליון זה), שגם באותה שנה חזר אדמו"ר הריי"צ לביתו ביום י"א ניסן.

אשכבתא דרבי

הסתלקות כ"ק אדמו"ר ה'צמח-צדק' נבג"מ

מרשימותיו של הרה"ח ר' חיים שאול ברוק ע"ה

ד"ח הי' אומר הרבה מאד ובדרך נפלא כו', גם היחידות דשם הי' בדרך נפלא מאד כו'. אח"כ נמרו הבנינים שלו ושל בניו ושבנו להעיר.

ובקש רבינו לישב בשלוח או ולא הניחוהו, כי שם בבנינים החדשים נחלה מאד בחדש כסלו דשנת תר"ך, והי' חולה יותר משה שנים רצופים עד פטירתו,² ונתקיים בו והוא מחולל מפשעיו כו'. גם במשך איזה שנים מתה עליו אשתו הרבנית ע"ה,³ ומאז הי' סגור ומסוגר ולא הי' רוצה שישעו אליו על יחידות, כי אמר עתה שרוי אני בלא עצה כו'.⁴ ומעט מזער הי' שהי' מכניסם לחדרו על יחידות.⁵ ורובם ככולם היו מגישים שאלותיהם בצעטליך ע"י המשרתים ועל ידם הי' משיב להם בקצרה בע"פ או בכתב. וגם הדי"ח שהי' אומר בשנים אלו הי' קשה לשמוע ולהבין מחמת חלישותו כו', וע"כ להאורחים הבאים הי' נותן הכתב של הדי"ח בעש"ק

לדבריו של הגרמ"ש ברוק נקדים את המסופר ב'בית דרבי' (ח"ג פ"ו) על שנותיו האחרונות של אדמו"ר ה'צ"צ. בשנת תרט"ו הי' עליו ג"כ מלשונות שוא... אח"כ ישב בשלוח איזה שנים, עד שנת תרמ"י שהי' שריפה גדולה בליובאוויטש ונשרפה כל העיר,¹ ומכללם גם בתי רבינו ובתי בניו נשרפו, וגם הרבה כ"ק שלו נשרפו בנגלה ובנסתר (רבינו דאג מאד מאד על הכתבים, ואמר לית עתה בחילי לעת זקנתי לכתבם מחדש. וביותר דאג על תשלום השו"ע ועוד איזה דברים שהי' שם. והי' מאד בקפידא על משרתו רח"ב על שלא בא להציל. גם על ההמ"צ דליבאוויטש הי' בקפידא כי אצל הרהמ"צ הי' הרבה כתבים של רבינו והוא לא חש להצילם ונשרפו כו'). ולאחר השריפה יצא רבינו לדור בחצר האדון של העיר, שהי' לא רחוק הרבה מהעיר, עד שבנו הבנינים מחדש. ושם בהחצר הי' התגלות שלו באופן נורא ומבהיל מאד,

1. אודות שריפה זו (זמנה, הכתבים שנשרפו, הקפידא על המ"ץ, המגורים אצל אדון העיר) ראה סה"ש **תורת שלום** עמ' 81; **לקוטי רשימות ומעשיות** אות קצה; שי' יום ב דחג"פ תרצ"ז (הנדפסת בגל' הנוכח) אות ה; סי' המאמרים ה'תשי"א (מלוקט) עמ' 294; אג"ק מוהרי"צ ח"ב עמ' שכג; שם ח"ג עמ' שמג ועמ' שפז. ובמאמרו של י"ל זאסניץ על ה'צ"צ אשר ב**כנסת ישראל** (שפ"ר), ווארשא תרמ"ח, עמ' 214, על הכתבים שנשרפו: "ורובם נשרפו במוקד העיר בשנת תרכ"ב, והמוצלים הם הנפזרים בידי חסידיו אשר גנבו ממנו להעתיקם". ובעמ' 218 שם: "לעת השרפה הגדולה בליובאוויטש אשר אכלה את כל העיר בשנת תרכ"ב, השיאוהו מיודעיו לצאת לעיר לאדי הקרוב לנוס שמה, והיא מצער, ולא נטה להם און, כי אמר לא אעזוב את העיר במבוכה נוראה כזאת, ולן את העם בתוך השדה את פני העיר".

2. ב'לקוטי דיבורים' עמ' 32 מביא בשמו של הר"ר נחום (בן אדמו"ר האמצעי) שאמר על אדמו"ר ה'צ"צ: מי יכול הי' להאמין עליו, על אותו גיבור שנהג לצום יום יום במשך שבועות רבים ולסעוד את נפשו רק בחתיכת לחם וציקאריא, והי' ישן שלש שעות ביממה – שהוא יהי' במשך חמש שנים חולה כ"כ ובעל יסורים שכזה!

3. בדבר תאריך פטירתה מצינו ידיעות סותרות: בתשובה מכ"ק בנה מהר"י מנע"ז הנדפסת בשו"ת **אילה שלוחה** (ווארשא תער"ב) סי' כח כותב הוא: "...והנה זה מוכן אצלי מכמה שבועות, אך מאיזה סיבה לא נשלח עד כעת... ועיקר העיכוב כעת מחמת שמקורב יום א' י"ט **טבת** נפטרה אמי הרבנית הצדקנית (!) ע"ה השיי' ינחמני" (תשובתו זו נדפסה גם במהדורת ווארשא תרנ"ז של האיילה שלוחה, אך בקיצור לשון מעט, ושם לא צויין יום הפטירה). ומשנת תרי"כ ואילך היתה קביעות כזו (יום א' י"ט טבת) רק בשנת **תרכ"ב**. ואילו במ"א מצינו שינוי בשנה, ביום בחודש וביום בשבוע:

"בשנת תרכ"א, אור ליום הששי שמיני לחודש טבת, נפטרה הרבנית הצדקנית ח"י מוסיא, בת כ"ק אדמו"ר האמצעי אשת כ"ק אדמו"ר הרה"ק צמח-צדק. ואמר אז הרבי כי העולם חשך בעדו" (סי' השיחות קיף הישי"ת עמ' 95).

"דער זיידע (אדמו"ר מהר"ש) נהג יא"צ ח' בטבת עבור אמו הרבנית מוסיא נ"ע, והי' אומר ג"כ דא"ח דרושים קצרים וביחוד לפני בניו כשתגדלו, ותוכן המאמרים הי' אודות מל' דא"ס" (סי' התולדות – מהר"ש [ברוקלין תשי"ז] עמ' 71).
"הרבנית הצדקנית מרת ח"י מוסיא... נולדה בשנת תק"ן בעיר ליאזנא, והיא בתו הבכירה של כ"ק אדמו"ר האמצעי... בחורף תרכ"א נחלתה, וביום הששי עש"ק יוגש בשמיני לחדש טבת נסתלקה, ומ"כ בעיר ליובאוויטש – פלך מאהליב – באהל כבוד אמה זקנתה הרבנית הצדקנית מרת שטרנא זצ"ל וכבוד אמה הרבנית מרת שיינא זצ"ל" (זיכרון זכות אבות", **הקריאה והקדושה** גל' טבת תש"ד).

על קבורתה מסופר לאמר: אחר סתימת הגולל אמר ה'צ"צ: ח"י, זאלסט גיין אין הימל און זאגן, אז וויפל תורה איז ארויס פון דיין בויך איז ווייניק געווען (לשמע און עמ' 63, בשם זקינו הרה"ח ר' מרדכי יואל שהי' נוכח בשעת מעשה).

4. ראה עדי"ז ב'לשמע און' שם. ועוד שם שאמר לבניו הק': וואס איז אייך, ביי אייך איז געווען א מאמע דא, איצטער האט איר א מאמען אין גן עדן. מיר פעלט זי (והיו החסידים אומרים, שהיא היתה מל' דאצי, ובאמצעותה הי' לרבי שייכות לעולמות ביי"ט).

5. ראה 'לשמע און' עמ' 51 שבשנותיו האחרונות הי' סדר היחידות "איינע אויף די אנדערע", דהיינו שלא היו נכנסים אחד אחד, אלא עמדו איש אחר רעהו ושאלו, ונענו מיד ובקצרה.

שעינינו מתחלה בלילה ולמחרת אומר הדרוש והי' נבקש להם להבין כו'.⁶ אח"כ גברה עליו המחלה ביותר עד שמשם הי' קשה לו לזוז ידיו ורגליו (פ"א לקח הצעטליך ופדיונות שהי' אצלו ורצה לשרפם, והודלקו בגדיו עליו, וגם בדיקנא קדישא אחז האש. ומי יודע מה שהי' אז אם לא הי' בחדר השני אי מאני"ש ששמע קול צעקתו ושפך עליו קיתון של מים כו'. והאיש הוא רמ"ז פוזנער שי' מרודניא וכעת דר בוויטעבסק, יהי שמו הטוב ברוך כו'). ומשך הדבר כן עד שנת תרכ"ו י"ג ניסן שאז נצחו אראלים כו' חשך לנו השמש והאור נסתלק לשרשו בשנת השבעים ושבעה לימי חייו, ולי"ח שנה לימי רבנותו. והשמועה פרשה כנפיה בכל מקומות מושב אני"ש ונשבת תגינו ונהפך לאבל כו'. אך זאת היא נחמתינו כי אמרותיו חייתנו מפיו אנו חיים גם עתה כו' ורובי תורותיו שהשאר לנו ברכה בנגלה ונסתר המה לנו לעינים כו'. עכ"ל ה'בית רבי'. מכאן ואילך מרשימתו של הרב רח"ש ברוק ע"ה.

היה היה בעירנו ביעשנקוביץ סופר סת"ם אחד, זקן וחסיד, ושמו הי' ר' זלמן בער ז"ל, והוא הי' האחרון שנכנס ביחידות להצ"צ לפני הסתלקותו ובכל י"ג ניסן הי' מספר סדר הסתלקותו זי"ע, וזה לשונו: ביום ג' בערב שעה 8 נכנסתי להרבי, ושאלתי ממנו איזה דברים. ועל שולחנו הי' תניא בלי אגרת-התשובה,⁷ ואמר למשרתו בזה"ל: חיים בערי גיב מיר א תניא מיטן אגרת-התשובה [הב לי תניא עם אגה"ת]. וענה לו חיים בער, אוי רבי, איר וועט טרעפן אויסווייניג [אוי רבי, תוכלו לומר טוב גם בע"פ] [כנראה שהתעצל בזה] ואמר לי אדמו"ר בע"פ מה שהי' צריך להגיד. ואח"כ כשיצאתי אמרו תיכף אז דעם רבין איז ניט גוט [שהרבי מרגיש לא טוב], ותיכף הפסיק לדבר רק הכל ברמיזה והקהילו את הרופא של ליובאוויץ, ואמר שאיננו רואה בו שום שינוי [וכידוע שהי' אצלו ממול ערפו גוז (מכה) גדול, אבל אמר

שאיננו רואה בו שום שינוי]. ונמנה הי' זהו הרב ר' נרעשים מאד (היו שם מעט אברכים, יען שהי' לפני הפסח). וכל היום אמרו תהלים, והוסיפו לו שם "מאיר" כי כן מצאו באיזה ביכל שלו כתוב על נייר מאיר מנחם מענדל (ולפלא שעל המצבה לא נכתב השם).⁸ ולעת ערב אמרו שמעט הוטב מצבו, היינו שהאירו פניו מעט, אבל לאח"כ ראו שאין עוד תקוה. וחיים בער אמר שהטה את אזניו למטתו ושמע המלים למען ירבו ימיכם, אבל לא ידע אם זה הי' תפלת ערבית או סתם קריאת שמע. ובשעה 11 בלילה ראו שאין מה לעשות. ומטתו עמדה באמצע החדר וסביביו עמדו כל האנשים עם נרות דולקות, והוא שכב בלי שום תנועה רק הביט על האנשים. ובשעה 12 וחצי אחר חצות הלילה⁹ יצאה משפמו כמין זיעה, ועלתה נשמתו בטהרה. ותיכף ברכו הברכה כי וכו', והשכיבוהו על הארץ. ואמר מהר"ש בזה"ל: איר זאלט וויסן אז דער טאטע איז ניט גישטארבן [דעו לכם כי האבא לא מת] ומי שרוצה לבקש איזה בקשה יוכל לבקש. וגם אני בקשתי איזה בקשה. והתחילו להגיד תהלים, ואחר כל ספר יצא בן אחד מחדרו ואמר קדיש (וזה נוגע לדינא). עד הטהרה הי' פיו פתוח, ותיכף לאחר הטהרה נסגר פיו (ואמרו שפעם אי' שאל אצלו אחד, למה לו לאדמו"ר לחזור משניות בע"פ, הלא הוא גאון גדול, ואמר: פארשטיסטו, בין מיתה לקבורה איז מען פון דעם עולם ארויס, און אף יענעם איז מען ניט גיקומען, איז ניטא וואס צוא טאן, איז אויב מיא קען משניות בע"פ חזרת מען משניות [התבין, בין מיתה לקבורה יוצאים כבר מהעוה"ז, אך עדיין אין באים לעולם האחר, ואין מה לעשות באותו זמן, אך אם יודעים משניות בע"פ חוזרים משניות].¹⁰ ופה נסתם פיו תיכף לאחר הטהרה). וכשהלכו להלווי' אף אחד לא בכה, וכמו שהולכים לאיזה חתונה. וכשנתנו לו חרסים על עיניו הי' הנותן משרתו חיים בער, והוא נשבע כי היו עיניו פתוחות, וכשהתחיל לתת החרסים נסגרו עיניו בעצמם. ואח"כ

6. בילשעמא זון' עמ' 55 מספר שבשנים האחרונות הי' הצ"צ אומר דא"ח על הבימה מן הכתב. פעם סיים האמירה ועמד לצאת, אך כשהבחין כי נותר בכיסו עוד דף, חזר, התיישב, והמשיך לומר מאותו דף.
7. אפשר והי' זה התניא דסלאוויטא (הוא המהדורה הראשונה) שבו לא נדפסה עדיין אגרת-התשובה.
8. בפשטות הוא מפני שלא הוזהק בחייו בשם זה.
9. בחודש ניסן תשכ"ו (מאה שנה להסתלקות אדמו"ר הצ"צ) הורה כ"ק אדמו"ר שליט"א למערכת "אוצר החסידים" להדפיס בקונטרס בפ"ע את המאמר ד"ה החדש הזה לכם תרכ"ו [עפ"י הנדפס באוה"ת פ' בא], היא התורה אשר "נאמרה מפי אדמו"ר מ"מ נ"ע קודם הסתלקותו" [דהיינו בימים שלפני הסתלקותו] - שי' ויק"פ תשכ"ו הנדפסת בסוף הקונטרס הנ"ל] ומובא שם הרשום באחד מכתה"י של מאמר זה: "ברם כגון דא צריך לאודעי הסתלקות רבינו הקדוש אור ליום ה' י"ג ניסן 37 מינוט על שעה - [כאן נחתך מהגליון] אחר חצות". ועפ"י האמור כאן בפנים ניתן להשלים את החסר ולומר: "37 מינוט על שעה 1 אחר חצות".
- ולענין זמן אמירתו של המאמר ד"ה החדש הזה לכם הנ"ל, הודיעני הרה"ח ר"א מטוסוב שי' כי ככה"י המצויים כיום בספרית ליובאוויטש מופיע הדרוש גם בכ"י מס' 536 ונרשם עליו: "נאמר בשבת ר"ח ניסן תרכ"ו". ועוד נעתק חלק מאותו מאמר גם בכ"י 769 ונרשם בראשו: "מדרוש החדש הזה שנאמרה פ' ויקרא שנת תרכ"ו. תו' אחרונה קודם הסתלקותו" [ובסוף העתקה זו נמצא קטע שלא נדפס במאמר הנ"ל]. ושני התאריכים הנ"ל זהים, כי באותה שנה חל ר"ח ניסן בש"ק פ' ויקרא.
10. בלקויד עמ' 864 [כאן בתרגום ללה"ק] אדמו"ר הצ"צ ציוה לחסיד הנאון ר' שניאור זלמן נ"ע מפאלאצק, שהי' בקי בתלמוד בבלי וירושלמי כו' בע"פ, שיחזור משניות בע"פ, ואמר מה שאדמו"ר - אדמו"ר הזקן - אומר בתניא פרק מ"א "כמו בצאתה מן הגוף במלאת שבעים שנה שאינה מהרהרת בצרכי הגוף אלא מחשבתה מיוחדת ומלוכשת באותיות התורה והתפלה" - כוונתו לזמן דתיכף ומיד אחר הפטירה. וכשמשננים במשך שנים משניות בע"פ, שעיקר הכוונה היא לאמירת אותיות התורה, וזכים לחזור משניות אחר הפטירה, והן - האותיות - מולכים את הנפש לביידי של מעלה ע"י היכל הזכות של אותיות התורה והתפלה.

המשפיע עמי קכה, מרשימות הרשי"ו האוולין ששמע מהרד"צ חן ששמע ממוהר"ש נ"ע. וראה גם בס' **מגדל עז** עמי ריב אות קלט).

* * *

שני בניו של אדמו"ר מהר"ש נ"ע, היינו אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע ואחיו הרז"א נ"ע, היו נכנסים כל יום לזקנם אדמו"ר הצ"צ נ"ע, ובפעם האחרונה שאחרי זה כבר לא היה אפשר להכנס אליו, היו צריכים להכנס לאדמו"ר הצ"צ נ"ע, והרז"א נ"ע איתר לבוא, והיי לו איזה מניעה שלא היה יכול ללכת, ואחיו אדמו"ר נ"ע המתין עליו ועבר הרבה זמן, ובראותו שאחיו [הרז"א] איננו הולך, הלך לבד להצ"צ נ"ע.

הצ"צ נ"ע, בכל עת בואם היה נותן להם לכל אחד א פיטאק (מטבע של חמשה קאפקעס), ובפעם הזה כשנכנס אדמו"ר נ"ע לבד, נתן לו חצי רובל, ואמר לו: **דו זעסט, דאס איז א מחצית השקל. מחצית איז דער "צדיק" אין מיטן, און די אותיות וואס זיינען ווייט פון צדיק זיינען "מת", און די וועלכע זיינען נאהענט צום "צדיק" זיינען "חיי" [רואה אתה, זהו מחצית השקל. ב"מחצית" ה"צדיק" באמצע, האותיות הרחוקות מה"צדיק" הן האותיות "מת", והאותיות הקרובות אליו הן האותיות "חיי"] (שמועות וסיפורים ח"א עמ' נ בשם ר' מאניע מאנעסזאהן ע"ה).**¹³

* * *

כותב הרה"ח ר' ישעי' הורוויץ ע"ה: **אא"מ**¹⁴ שמע בלויבאוויטש אשר דו"ז אדמו"ר בעל הצ"צ נ"ע לפני הסתלקותו ביום י"ג ניסן דיבר מגדולת מרן הב"י זי"ע, כי פלא הדבר איך היה לו זמן לעשות כ"כ ספרים, ספר הב"י ושו"ע וכ"מ על הרמב"ם וכמה ספרי שו"ת (ועוד

כשחזרו מבית הקברות, והחסידים ישבו על הארץ, התחילו בכיות עצומות שאי אפשר היה לסבול. עד שהבנים יצאו מחדרם והתחילו לצעוק שיפסיקו הבכיות.

ואח"כ בליל א' דפסח אמר הרב"ש [הר"ר ברוך שלום, הבן הבכור] מאמר, והתחיל: כל האומר דבר בשם אומרו וכו' המאמר לא שלו רק של אבא, ואמר מאמר כי ישאלך בנך מחר כו'. ובליל השני אמר האדמו"ר [הר"ר חיים ש"ז]¹¹ מליאדי מאמר אחד, ומהר"ן [הר"ר ישראל נח] ז"ל אמר ג"כ, והתחיל כמו הרב"ש בזה"ל כל האומר כו'. והמהר"ש [צעיר הבנים] אמר מאמר אנכי הי"א אשר הוצאתיך כו'.¹² זהו מה ששמעתי מר' זלמן בער כותב סת"ם, ע"כ סיפר לנו כו'.

הכותב חיים שאל ברוך

* * *

ועוד מצינו אודות הצ"צ בסוף ימיו:

מחצית השנה קודם הסתלקותו של הצ"צ קשה היה לו הדיבור, אך ראו גילויים נעלים. אז סירב כבר הצ"צ לקבל את החסידים ליחידות בעניינים גשמיים, ונהג לומר שאין הוא רואה את הגוף אלא רק את אור הנשמה, ולפיכך אין הוא יכול להשיב על יחידות גשמית (ס' השיחות תש"ב עמ' 103).

* * *

חצי שנה קודם הסתלקות אדמו"ר הצ"צ, בכל יום היה הצ"צ פותח המד"ר והי' קורא לפני בנו מהר"ש ז"ל מהמד"ר "יומת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, אעפ"י שמת יוסף ואחיו וכל הדור, אעפ"כ אלקים של אלו לא מת". והמהר"ש לא היה מראה בעת מעשה שום תנועות של עצב, ואדרבה היה מראה כמין שחוק, אך אח"כ היה הולך לביתו והי' שופך דמעות בלי שיעור כו' (בס' 11. הוא הבן השלישי. הבן השני, הר"ר יהודה ליב (אח"כ בקאפוסט), לא היה בלויבאוויטש בשעת ההסתלקות, אלא בקרימענצוק. ראה **בית רבי** ח"ג יג, א-ב. **רשימות דברים** ח"ב עמ' פה.

12. מאמר זה נדפס בסה"מ תרכ"ו עמ' ס ואילך. וראה ב"רשימות מאמרי דא"ח, מוהר"ש"י (קה"ת, תשמ"א) עמ' א שגם שני המאמרים שאחרינו נאמרו בפסח דאזתה שנה, בששי"ב ובאחשי"ב. וראה במפתח מאמרי כ"ק אד"ש (קה"ת תשי"ב) עמ' 42 הע' 13.

13. וראה בס' התולדות אדמו"ר מהר"ש (ברוקלין תשי"ז) עמ' 78: לאחר הסתלקות הצ"צ אמרו כל בניו דא"ח. בליל שייק אחד אמר אדמו"ר מהר"ש מאמר אז ישיר וגו' עלי באר, ויאמרו מהר"ל [מקאפוסט] בש"ק בקר עם חידוש. ויאמרו מהר"ש מוצשי"ק, ומהר"ל ביום א' בוקר. מהר"ש יום א' ערב, ומהר"ל יום ב' בקר. מהר"ש יום ב' ערב, ומהר"ל יום ג' בקר. מהר"ש יום ג' ערב (כמובן כל אחד מהם בכל פעם בתוספות וחידוש). ויגש אליו מהר"ל ויאמר: דאס מאל האט געזאגט דער טאטע, כנגד דעם טאטען וויל איך זיך ניט שטעלען. את כל זה [אומר מוהר"ל] שמעתי ג"כ מר"ש סופר אשר סיפר, כי הוא וחבריו המעתיקים היו עליהם להעתיק את כל המאמרים הנ"ל, ובהיות התחלת כל המאמרים ועניניהם שווים, צריכים היו לרשום על כל אחד מהם מי הוא בעל המאמר, ורק הוא הבין מאופן הביאור ותוכנו מי הוא בעל השמועה. ע"כ (וראה ס' השיחות תשי"ה עמ' 32).

13. לשלימות הענין נעתיק כאן מרשימות הרה"ח ר"י לנדא ע"ה — אף כי במסופר כאן לא נאמר במפורש שהי' זה בימיו האחרונים של הצ"צ. וז"ל: פעם בסעודת ליל שייק צייר לי [מוהרש"ב] את חדרו של כ"ק הצ"צ נבג"מ, וזכיתי לשמוע סיפורו, כי בימות החול היה השולחן עגול, אבל לש"ק היה על ארבע רגלים ושם היו אוכלים בש"ק. בסוף החדר עמד קאפער אשר שם היה מונח הכסף, ואנחנו — אני ואחיו הגדול [רז"א] — היינו נכנסים בכל יום לקבל פיטאקעס בעד פרקי משניות בע"פ. זקני ה' כרגיל מסתמך על חיים בער, והי' נגש לקאפער והי' מוציא את הפיטאקעס ונותן לכ"א. פעם לא היה חיים בער, והסתמך הסבא על אחי הגדול. פעם אחר אחי, ונכנסתי לבדי. לקחני זקני, העמידני בין רגליו "און גענומען מיין האנט און אריין געלייגט ביי זיך אין בארד" [לקח את ידי והניחה בתוך זקנו]. ככלותו את דברי קדשו עשה [מוהרש"ב] תנועה בידיו הק' (פרש את ידי אחת הנה ואחת הנה) תנועה המראה: יש דברים בגו!

בבוקר, ביום הש"ק, כשהקהל בא לתפלת שחרית יצאתי וסיפרתי את זה לאני"ש, וענה ר' זלמן האוולין: אין זה חידוש, פעם אמר כ"ק אדמו"ר בהתועדות: "איך האב א יד אין קבלה, דער זיידע האט אריין געלייגט מיין האנט ביי זיך אין בארד" [יש לי יד בקבלה, זקני הכניס את ידי לתוך זקנו]. עכ"ל הרשימה. ובמ"א איתא שהענין שאדמו"ר מוהרש"ב "האט פאנאנדער גינומען" [הפריד ובירר] את עניני הדא"ח, הוא מחמת שבהעברת היד הנ"ל "האט ער פאנאנדער גינומען" זקנו של הצ"צ. וד"ל.

14. הוא הרה"ח ר' אשר יחזקאל, שאביו — הר"ר ישעי' — היה מחסידי הצ"צ ובוו"ש נשא את הרבנית ביילא בת אחותו של הצ"צ.

שלי אדמו"ר ה'תש"ז
 אדמו"ר הצ"צ נ"ע) יטבול א"ע במקוה לבד, בלי סיוע,
 כמו הה"מ ז"ל כידוע, אך לא עשיתי זה מחמת בי
 דברים... (שמועות וסיפורים ח"א עמ' מז בשם ר"ש
 גרינס ע"ה. והשווה למ"ש בלקוטי ספורים עמ' קסז).

* * *

וזאת אשר כתב אדמו"ר מוהר"ש נ"ע בפנקס החברא-
 קדישא:

חשק הקב"ה בנשמת הצדיקים הוא כ"ק אדמו"ר ז"ל נ"ע
 בג"מ זע"א, אור ליום ה' י"ג ניסן תרכ"ו נשבה ארון
 הקודש מאור ישראל. הקיצו ורננו שוכני עפר והוא
 בתוכם ישמענו נפלאות מתורת ה' תמימה, כי טל תורה
 מחי' בגוף אכ"ר.¹⁶

ספרים כמבואר בשו"ג, ורמזי הנכונות הקבלה על המלאך
 המגיד שלו כנראה בספרו מגיד משרים על התורה,
 והרביץ תורה בכמה ישיבות והי' נשיא ורב הכולל באה"ק
 ת"י. וכשסיפר להם אה"מ ז"ל שגם יום הילולא רבא של
 מרן הב"י ז"ל הוא ביום י"ג ניסן, נתפעלו ע"ז, שהרי
 אדמו"ר ז"ל הי' בן גילו שגם עליו הפליאה הזאת איך הי'
 לו זמן לעשות כו"כ ספרים בנגלה ובנסתר, ולהיות רועה
 ומונהיג לאלפים ורבבות מישראל, וכמה זמן הי' בכ"י
 עבודתו בתפלה ואמירת דא"ח ברבים ובקבלת פדיונות.
 וזה שסיים בדיבורו הק' אבל באמת אני רואה שאם
 הוצים יש זמן על הכל (מגדל עז עמ' רסג אות מא).¹⁵

* * *

אדמו"ר מהר"ש נ"ע אמר פעם, הא דעדיפנא מאחאי,
 הוא משום בי דברים... הענין הב' הוא, בעת ההסתלקות

חלק ניכר ממצבת הצ"צ נשבר, וזה הנוסח העולה מהחלק הקיים כיום (התיבות
 המוקפות בין חצאי ריבוע חסרות במצבה, והושלמו — ע"פ ההשערה — ע"י
 הרה"ח ר' שלום בער לוין שי).

ישראל ותפארתו קדוש [וטהור מרנא ורבנא]
 שניאור זלמן נבג"מ חתן [אדמו"ר הגאון]
 האלקי חסיד ועניו מעין הנחמה מרנא ורבנא
 דובער נ"ע נבג"מ נכסף אל [קדושי ושבח]
 אל האלהים נפשו ביום חמשי [בשבת]
 י"ג ניסן ה' תרכ"ו

15. ובהי' שם הבאתי ממ"ש ר"י הורוויץ בספרו 'עדן ציון' (ע' פב הע' ח) שכ"ק אדמו"ר שליט"א כתב לו על סיפור זה בזה"ל: "שמעתי מכבר
 שיש רמז ע"ז במג"א (ג' י"ב) ויקראו סופרי המלך בחודש הראשון בשלושה עשר יום בו היינו שסופרי המלך (הב"י והצ"צ) נקראו בו ביום וכו'".
 והוספתי להעיר שם כי אח"כ נתוודע שלא כ"ק אד"ש הוא שכתב לו את הדברים הללו. אבל מאז ועד היום מוסיפים לצטט את הרמז הנ"ל בשם
 כ"ק אד"ש, ולכן אפרש שיחתי בשעה שר"י הורוויץ נתגורר בקנדה היו רשימותיו לעיני הרה"ח מו"ה מנחם זאב הלוי גרינגאלו שליט"א, והוא
 שרשם את ההערה הנ"ל ליד אותו סיפור וכשחזרו הרשימות לידי מחברן חשב שההערה היא מידי כ"ק אד"ש (שאולי היו הרשימות אף לעיני
 ק"י), ועל סמך זה כתב את מה שכתב ב'עדן ציון'.

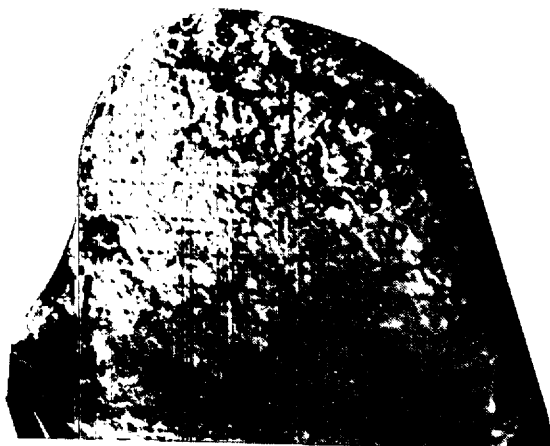
ועוד נשתק בימגדל עז שם מרשימותיו של הרה"ח רח"א ביחאווסקי ע"ה שמעתי מנכדו [של אדמו"ר הצ"צ], אדמו"ר מבאברויסק, שאדמו"ר
 [הצ"צ] דיבר הרבה מהכתיבה הנפלאה של הב"י להעתיק הלשון של כל א' ואחד, אף שאין מחדש שם מאומה, כי אם מחדש יש תענוג בהחידוש
 וע"י התענוג אינו מורגש כובד המלאכה והעבודה, אבל אם רק מעתיק הוא מלאכה כבידה מאד בלי תענוג השכל רק תענוג אלקי. וזהו שנקראים
 סופרי המלך, כי כתיבתם הוא בשביל המלך ולא בשביל עונג לעצמו ואפ"ל שע"י זכה להמגיד שאמר בעצמו אני המשנה המדברת בפ"ק ולא
 הרגיש עצמותו אז. ואנו נאמר שגם רבינו [הצ"צ] היה סופר נפלא נ"כ העתיק הרבה, וכל התני"ך שלו הוא מלא מהעתקות, וכ"כ הי' טרוד
 בכתיבתו עד שראוהו שכתב בברכת אמת ויציב עלה בדעתו איזה חידוש ורשם על הגליון. וע"כ הסתלקות שניהם ביום אחד. עכ"ל.

16. קובץ יגדיל-תורה (נ' י), תשמ"ה, עמ' רנה. והשווה ללשון שכתב אדמו"ר הצ"צ על הסתלקות אדמו"ר הזקן: נשבה ארון הקדש מאור ישראל
 משיח הי' ונתבקש בישיבה של מעלה, הי' יחיש ביאת נואלנו והקיצו ורננו שוכני עפר והוא בתוכם ישמענו נפלאות מתורת ה' תמימה משיבת נפש
 בגוף כי טל תורה מחי' אכ"ר כעלא ובזמן קריב (נדפס בסוף פס"ד להצ"צ מהד"י תשל"ב, ובס' מגדל עז עמ' תקצג).

אח"ד באח"ד יגשו

מצבת קבורתם של כ"ק אדמו"ר הצ"צ ובנו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש
בחייהם ובמותם לא נפרדו

רמזי צדק

רמזים וסיפורים אודות אדמו"ר הצ"צ נ"ע

ובינו **הצמח צדק** שמו הקדוש [מנחם] והנוסף [מענדל] עולה כמנין **לבש**. וכן שם ספריו **צמח צדק** עולה ג"כ **לבש**. ורמזו אצלינו בהקדמת דרך-מצותיך ר"ת של למען שמו טאהבה. ואולי נאמר בו שהוא כמו לבוש העור לגבי רבותיו **אדמו"ר הזקן והמגיד והבעש"ט** שהם כמו **בשר וגידן ועצמות** (הג"ה: הנה הארז"ל נסתלק בשנת של"ב שהוא **לבש**; וע"כ נוכל לומר הדחמ"צ חיבר את כתבי הארז"ל לתורת הבעש"ט. ורמזו יש לנו כי הארז"ל נולד וצ"ד כמ"ש בהקדמת עמה"מ דף י' ע"ב, ונפטר של"ב, ואם נחבר רצ"ד עם של"ב יהי ביחד **תרכ"ו** שהיא שנת הסתלקות רבינו **הצמח צדק**).

עצמות הוא הבעש"ט, שמו הקדוש **ישראל** עולה תקמ"א, ובצירוף שם **אד'** שהוא פ"ה עולה **תר"ו** כמו **עצמות**. ונוכל לרמז בקול **התור** נשמע בארצינו, וגם לאברהם רמזו לו **בתור**. וגם **תור** להקרבה. ובפורים ובהגיע **תור**. והסתלקותו היתה בעצרת שקורין **רות** שהוא מורה על **תר"ו** מצות שקיבלה נוסף על ז' מצות בני נח. **גידן** הוא **המגיד**, לשון נופל על לשון גידן במספר פשוט עולה ע"ז כמנין **מזל**, ובמספר מנצפך¹ עולה **תשכ"ז** כמנין **ה' שבת**. וכמו כ"ז פעמים שם הוי' כה שיתגלו כ"ז הוי' במדת כה. הגידן הם מקושרים להעצמות, וע"כ **השתוקק הבעש"ט לקשר את המגיד אליו**. **דוב בער בן אבי אברהם ובבן אמי חוה עולה תשכ"ז**. והבעש"ט היה **מצוה שיחתום גם בשם אביו** ואפ"ל כי בגידן יש בי גירסאות בנדה, אם הם מהאב או מהאם, ואפ"ל ששניהם אמת, יש גידן שהם מהאב ויש גידן שהם מהאם **בשר הוא אדמו"ר הזקן** ר"ת מן שניאור בן רבקה (או ברוך שניאור רבקה). ור"ת הזה מצאו הצדיקים בעל **מאור עינים** ובעל **קדושת לוי** בתיבת **שבר** במצרים² וכן מספר זה עולה כמו שני חיי האבות קצ"ה, ק"פ, קמ"ז וכן תיבות **היפה בנשים**. וגם שם **שניאור** עולה תקס"ז, יותר משני האבות פ"ה, כמנין שם **אדני** ונוכל לרמז בגמ' כ"ב (כב, א) אדגרמיתו גרמי בי **אביי** אכלו בשרא שמינא ב"י **רבא** (אדמו"ר הזקן היה נקרא בשם **הרב**). ור"ת **רבא** רבקה ברוך אבותיו וכן **רבא** עולה **גר** שהי רבינו **גר** כל ימיו, הן בהיותו בבית חותנו

בוויטעפסק, וכן כשהי אצל המגיד במעזריטש, ואח"כ נסיעה לאה"ק, ובבית האסורים בפט"ב, וגם מחלוקת וצער מנחותי מערבא, ובסוף ימיו מהצרפתים. והבעש"ט הוא שייך לאב"י, הוא היה **אבי** החסידות. **אב"י** [אולי צ"ל: **אב"י**] ר"ת ישראל בן אליעזר. והאומר המאמר הוא ר' **אדא** בר **אבא**. באדא יש ד' משם **דובער** ובאבא יש א"ב משם **אברהם**. וכן המגיד שיבח את אדמו"ר מאד הן לפני התולדות **יעקב יוסף** במכתבו אליו, והן לפני בנו המלאך הקדוש במכתבו אליו ובעת הצוואה.

עור הוא רבינו **הצמח צדק** כמו העור החופה על הבשר גידן ועצמות ושומרם מקור וחום ומרוח ואויר, כן הוא **צור כל החסידות בצור אחד והעלה עליהם עור** מן מדרשי חז"ל ומן ספרי קבלה, ושמרם מכל קושיא. תיבת **עור** מילוי עין וזו ריש, ומילוי דמילוי עין יוד נון ויו יוד ויו ריש יוד שין עולה אלף ר"י, עולה כמו **ארבעים פעמים שם הוי' ועשר פעמים שם אהו"ה**. וכמו **יוסף** הי' בחי שם **אהו"ה** בן ט"ב שנים, והיה **רביעי** להאבות, כן הי' רבינו הצמ"צ **רביעי** בקבלתו מאדמו"ר הזקן.

והנה במשנת חסידים מסכת חיוב הנשמות פ"א מ"ב, **עור עשי' בשר יצירה, גידן בריאה, עצמות אצילות**. ואנו נאמר שגם באצילות יש ד': עור עשיה שבאצילות, בשר יצירה שבאצילות, גידן בריאה שבאצילות, עצמות אצילות שבאצילות. והנה מצינו על מקרא בעשיה מפרש רבינו [בתניא פ"מ] שנמשך עד עשיה. כן נוכל לפרש על **עור בעשי'** שנמשך בחי האצילות עד עולם העשיה. והוא כמ"ש בלקו"א מהמגיד שהחזור מדרך שתעה בה לדרך ישרה פועל בהאב תענוג גדול מאד. כן העור הוא המתקן כל מיני חולי, וכן הוא פועל לפעול זיעה לזכך הדמים. ויש להעיר כי עור מלשון עורר, וכמו שיש דבר והיפוכו בשרש תשרש שהוא לי נטיעת שורש וגם עקירת שורש, כן בתיבת עור מורה על מעורה שהוא בלבול, שהעיר אינו יודע הדרך, וכן יתפרש על הסרת הבלבול ששומר הדרך. ובתיקונים שיש בעור נוכל לצרף כתנות עור דאדה"ר, ושמלה דשם ויפת, ועורות גדי העיזים של יעקב, ועורות אילים מאדמים ועורות תחשים שבמשכן, וקירון עור פניו דמשה, ועור הפר, ועור העולה דקרבתות, ואזור עור

1. כשאותיות מנצפך באות כסדרן (כמנפצ) אחר האות תי"ו (ת-400, ז-500, ס-600, ז-700, ח-800, ט-900).

2. בסי יבית רבי ח"א עמ' 56 הע' א מסופר שהרה"ק רמ"צ מברדיטשוב (ה"קדושת לו"י) הוא שמצא את הרמז לשמו של אדמוה"י ושם אמו בבטי כי יש שבר במצרים ואינו יודע למה כוונתו במ"ש כאן שהרה"ק ר"י מטשערנאביל (ה"מאור עינים") ג"כ אמר רמז זה (ביאור בדא"פ לרמז הרמז בתיבת "שבר" ראה במ"ש הנרמז דרבקיו ע"ה ביהתמים ח"ב עמ' צד)

דאליהו, וקירוס עור דתחיית מתי יחזקאל.

ויש להעיר מבכורות נ"ז ר' יהושע אומר אפילו נשחטה אמו והשלח [העור] קיים **אין זה יתום**. נראה דהעור יש בו סגולה לפעול גם על הנפרד ממנו חיות אחר, והוא כמו אור מקיף. ובדרך עבודה יובן בענין **התקשרות הצדיק אל הבטלים אליו**, אפילו נשחטה אמו היינו **התבוננות** שלו נפסקו ממנו ואינו בר הכי, והשלח קיים, היינו **העור** היינו **התקשרות החיצונית** בלבד, אין זה יתום ויש **השגחה מהצדיק עליו**.

ובקונקרט דאנצא יש ה' שרשים בעור (א) לשון התעוררות משינה לגבורה, (ב) לשון שונא ואויב. ואפשר לחבר שני הפי' שהשונא הוא תמיד ער, מחפש מקום להרע. (ג) לשון עורון בעינים, (ד) לשון עורות, (ה) לשון חשיכה וגלוי. וכל הפירושים יכולים להתפרש ע"פ מ"ש למעלה בענין **תיקון הדרך המוטעה**.

והנה גמטריא שמו **מנחם** קל"ח, **מענדל** קצ"ד, בן נ"ב, **שלום** (או שע"ז או תתקל"ו) **שכנא** שע"א, בן נ"ב, **דבורה** רי"ז, **לאה** ל"ו. ביחד אלף ותל"ו שהם ד"פ **אל שדי** (או ד"פ **משה**), וב"פ כ"ח שהם אותיות מילוי דשם הוי".

* * *

בזח"ב (קפג, ב) נקרא מצה מיכלא דאסוותא. ולהבין ההפרש בין מיכלא דמהימנותא ובין מיכלא דאסוותא. ומצאתי בלק"א להמגיד סי' קי"ד ביצ"מ היה ג' בחי' ותענוגים, (א) לנצח האויב היינו לנגוף את מצרים, (ב) להציל בנו מדבר שאינו טוב, כמו להציל את ישראל, (ג) תענוג יותר גבוה מבי' תענוגים הנ"ל, שריפאם מכאב המילה. ותענוג זה בא מרחמנות האב על הבן באתכסייא. ועוד שהוא לרפאות מן המכות שכואבים לו כבר. עכתי"ד. ולפי זה נוכל לומר במצה ג' פירושים: א' לשון מצה ומריבה היינו תענוג הניצוח,⁴ פי' ב' לשון תמצית ומיץ, היינו העיקר של הדבר, והוא תענוג של הצלת ישראל שהם עיקר העולם. פי' ג' לשון מצה ודיפתרא, היינו שאינו מתוקן כדבעי, היינו תענוג הרפואה של המילה, היינו שיתרפא העור. ועיי' האכילה מתרפא המצה שהיא העור. ובעבודה יתרפא גם **העור** של כללות ישראל שתפעול פעולתה בטוב לשמור **הבשר גידין ועצמות** בכל הבחינות, הן ברוחניות והן בגשמיות.

ועפ"ז מובן **הסתלקות רבינו הצמ"צ ביום י"ג בניסן**, כי הוא היה בחי' **עור דמצה** בפי' הגי', ע"כ הוא **נותן כח לזה לכל הקשורים בו ולומדים תורתו**. ונוכל לרמז בפסוק (איכה ה' י) "עורנו כתנור נכמרו". **עורנו** עולה לב"ש כמנין **מנחם מענדל** וכמנין **צמח צדק**. ובעמה"מ **צמח** עולה הוי' אהי' הוי' אדני, ו**צדק** עולה כמו ב"פ מ"ה ב"ן.

וא"כ בבחי' **עורנו** יש כל הדי' או גם הדי' פרצופים. **שם ב"ן** ושם אדי' הוא פרצוף מלי', הוי' פרצוף ז"א, וכן **שם מ"ה** פרצוף ז"א, הוי' אהי' חכמה ובינה. ואולי מ"ה הוא **שם מ"ה** החדש בחי' כתר. **כתנור** עולה תרע"ו, היינו כ"ו פעמים שם הוי'. ואחרי דכתיב כי ה' אלקיך **אש אוכלה** הוא, ע"כ הוי' פ[עמים] הוי' עולה **כתנור**. **נכמרו** בא לנו עיי' כי נכמרו רחמיו, היינו בחי' תענוג הגי'. ועי' לק"ת **בהר** בענין נכמרו רחמיו דיוסף צדיק עליון שהוא כמו **שנתבאר** כאן. "מפני זלעפות רעב", **זלעפות** כמנין **אפס בלתך** שה"ע יראה עילאה, **רעב** נקראו "התאוות", כמו **משביעו** רעב, וכך היא דרכה של תורה כו', וכן כתיב ויענך וירעיבך כו', ועיי' יוכלו להגיע לבחי' **עורנו כתנור נכמרו עיי' ב'** בחי' של **זלעפות רעב**: יר"ע ומיעוט הנאה בעוה"ז.

והנה אדמו"ר [הצ"צ] **אחר שבעים שנה היה אצלו על השולחן פוסקע [קופה] לצדקה, או לצדקת אה"ק, ובעד כל דבר שנהנה מהעוה"ז ה' משלם מקודם ואח"כ נהנה**. והי' מקח על כל דבר: **צלוחית טייה היה המקח א' [רונבל] כסף**. וכן היה לו **יראה עילאה, עד שהי' ירא לומר חסידות שלא מתוך הכתב**,⁵ **אולי ח"ו ישנה מלשון רבותיו**. ועיי' תיקן בחי' עור כו'.

* * *

שמעתי מהרי"ה דרוש באברויסק וספרתם גי' בחי' במצה: **חובה, מצוה, רשות**. לילה א' הכתוב קבעו חובה. וגם האמירה אם לא אמר לא יצא ידי חובתו. ויש שאינו חובה רק מצוה, והוסיפו בהגדה באריכות מצוה **לספר ביציאת מצרים** וכל המרבה כו'. וענין זה ג"כ יש בספירה: **חובה, וגם מצוה לממני יומי ושבועי, ויש רשות שהוא גבוה מן חובה ומן מצוה, ואין זוכים לה רק מי שירצו למעלה לזכותם**. ועיי' אנו אומרים מצה זו (דרשות) **שאנו אוכלים כו' שנגלה עליהם ממה"מ הקב"ה בכבודו ובעצמו**. וגדולי ישראל זוכים במתנה זו בעת אכילת אפיקומן (אמר המלקט, אפ"ל דלכן מנהג לגנוב אפיקומן, להורות שהוא גילוי שלא ע"פ סדר ולא ע"פ אתעדל"ת, וכמו לא אתידע מאין הוא ואין הוא). והאריכות ממצה דרשות הי"ע מתן תורה אנכי כו' אשר הוצאתיך כו' **אנא כו' יחבית שנתן לנו את עצמו כביכול**. ובספירה הוא תספרו חמשים יום. ובעבודה **חובה** הוא שמירה מאיסורים, **מצוה** הוא להתקדש גם בתאות היתר, אבל הכל בעמל ויגיעה. ו**רשות** הם צדיקים ששומרים אותם מלמעלה בלי עמל ויגיעה, לא יאונה לצדיק כל און, והם ג"כ ג' בחי' ערלה ופריעה ושמירת הברית. ע"כ תוכן הדרוש.

ונוכל לסדרם בגי' פירושים דמצה: (א) לשון מצה

3. בחשבון מנצפך (ראה הע' 1) עולה **שלום** כמנין תתקל"ו.

4. כאן הוסיף המחבר הגי' ובה פירשנו (ברכות נח, א) והנצח זו ירושלים, משום דבאמת תהיה ירושלים בנויה מלמעלה וכמ"ש בונה ירושלים ה', וכן מ"ש ירושלים הבנויה. אך למען לא יאמרו האומות שמפני שישאל אין ראויים לבנות ירושלים ע"כ בונים אותה מלמעלה, ע"כ לקבל תענוג זה לנצח האויב מניח אותנו לבנות את ירושלים, שיראו האומות שישאל ראוי לבנייה זו, ומזה שיהיו האומות מנוצחים יקבל תענוג. ע"כ הגי'.

5. ראה בפרק 'אשכבתא דרבי' בגליון הנוכחי.

ומריבה, היינו הסרת הערלה, לברוח מאיסורים, זהו מצת חובת. (ב) לשון מיץ ויניקה, הוא כמו פריעה ומציצה לקדש עצמו במותר לו, בכל דרכיך דעהו, קדושים תהיו, שאכל רק בשביל שיהיה לו כח ללמוד ולקיים מצות, זהו מצת מצוה. (ג) לשון עור שלא נגמרה, הוא מה שנותנים מלמעלה, ולמי נותנים, למי שבטל אליו יתברך, שע"כ אין אח"ס שורה אלא בחכמה, אני את דכא. זהו מצת רשות. ורמזו חז"ל באל תתודע לרשות, שענין הרשות בא למעלה מן הדעת. ומי שהוא בבחי' למטה מן הדעת כמו דכא, שם יתן כל בחי' רשות. וכן רמזו חז"ל במאמר הו' זהירין ברשות, זהירין שצריך להיות זהירין במצות כו' לקבל בחי' רשות. וכן צריכים להמשיך בחי' זוהר הרקיע שהוא למעלה מרקיע.

ועוד אפ"ל פי במצה, לשון **מצע** דחזי למזגי עלייהו, שהוא מצעות לשכיבה שנותנים מלמעלה. ואולי אל זה ירמו ההסיבה דפסח במטה מוצעת, וכן בסעודת אחשוורש מטות זהב וכסף. ויש להעיר משבת (כה, ב) נשיתי טובה ו' אבא אמר זו מטה מוצעת. ובחגיגה (יד, ב) טרקלין גדולים ומצעות נאות מוצעות לכם אתם ותלמידים ותלמידי תלמידיכם מזומנים לכת שלישית. אפ"ל דכת שלישית היינו בחי' רשות.

והנה בלע"ז יש ג"כ בחי' זו היינו מי שנדחה ח"ו לגמרי שאין מקבלים אותו בתשובה וממילא מחטיאים אותו אף שלא ברצונו, והתיקון לזה ע"י שק ואפר **יוצע** לרבים. ובמשלי ז' ט"ז מרבדים רבדתי ערשי, הם מצעות דקליפה אשר כל באיה לא ישובון. וע"י תשובה גדולה אמרו"ל במנחות (מד, א) אותן מצעות שהציעה לו באיסור תציע לו בהיתר. כמו נתן דרצוציתא (שבת נו, ב) שהיה נר דולק על ראשו. ואפשר שבקליפה היה המקור לזה **צוץ מצרים** שהיו מחטיאים את האדם שלא ברצונו ושלא מדעתו. ואולי זהו שער הנו"ן דטומאה. וזהו שלא הספיק כו' להחמיץ.

והנה בקדושה יש **מצעות** דקדושה, ובבהמ"ק דשלמה נאמר (מ"א ו, ה) על קיר הבית יציע סביב, (ו, ו) היציע התחתונה, (ו, י) ויבן את היציע. ששלמה ודוד וכל הצדיקים שהיו אז המשיכו שיהי' ביכולת כל איש ואיש מישראל, יהי' מי שיהי', ע"י ביאתו לבהמ"ק והסתכלותו ביציע הזה להיות כלי למצה הגי' של רשות שישמרוהו מן החטאים מלמעלה ולא יאונה כו'.

כן רבינו שהי' ג"כ בחי' מקדש, המצעות שישב עליהם בימי חליו כמה שנים, הם היו כלים למצעות

דבהמ"ק, שהוא ותלמידיו ותלמידי תלמידיו מזומנים לכת שלישית. ונוכל לומר שבני כולם, ורוב נכדיו ששמעו ממנו תורה ברבים, ואולי גם אותם הנכדים שהיו עמדו בעולם אחד, ג"כ נקראים תלמידיו, ויתר הנכדים שלא הכירו אותו רק הכירו וקיבלו מבניו או מנכדיו שקיבלו ממנו, או שהיו עמו בעולם אחד, הם נקראו תלמידי תלמידיו, וכולם **מזומנים לכת שלישית**, שהיא מצה דרשות. ונוכל לומר דגי' מצות שלוקחין, הישראל נגד חובה, הלוי נגד מצוה, הכהן נגד רשות.

ועל מה שכתבנו דאותם שהיו בעולם אחד עמדו נקראו ג"כ תלמידיו, יש להעיר ממה שמפרשים על אשרי יולדתו דרי' יהושע בן חנניה שהיתה אמו מוליכה עריסתו לבית המדרש.

ומקום אתך לפרש זח"ג (נו, א) **חנניה אמר הוי' לי בעוזרי**, היינו מצה הגי' רשות שנותנים מלמעלה. **מישאל אמר אל תירא עבדי יעקב**, הוא מצה הא' חובה, שמירה מרע. יעקב י' עקב דברים שאדם דש בעקביו, והיו"ד מושל על העקב של עוון עקבי יסובני. ושמו **מי שאל מ"י** הם אותיות י"ם, ב' אותיות אחרונות דשם אלקים, שהם מ"ח צירופים אחרונים. ושאל"ל ע"ד אחת שאלתי, וע"ד מה הי' שואל מעמך. וסתם שאלה לי יום, לי יום דאלול או לי יום דאדר או לי יום שקודם הפסח, שאז זמני הגילויים מלמעלה, דרך שאלה. **עזריה אמר שמע ישראל**, הזכיר ישראל, כי שרית עם אלקים, קדש עצמך במותר לך, מצת מצוה. מצה הב' שהוא מרבה לספר, וכן מאריך באחד. ושמו **עזר יה** ע"ד הבא לטהר מסייעין אותו, מאין יבוא עזרי, מבחי' אין, ויש גם סיעתא דשמיא.

ועוד אפ"ל בענין **עור** ע"פ המבואר אצלנו במקו"א דהעור הוא בשוה בכל האיברים, הגדולים והבינונים והפחותים, משא"כ הבשר הוא בחילוקים, כל אבר משונה מחבירו. **ורבינו הצמ"צ היה בו מדת הענוה והשפלות עד שאמר לבניו הקדושים שהוא בעל ענוה**, וע"כ מביא בכתביו גם **קטן שבקטנים**.⁶

* * *

שמו **[מנחם מענדל]** כמו **לקח חלקנו**. ושם **לקח** ע"ש הפסוק כי **לקח** טוב נתתי לכם **תורתי** אל תעזבו, בשם זה נתן כח לכל המקושרים בו שיהיו דבוקים **בתורה**. ו**חלקנו** ע"ש **התפלה** מה טוב **חלקנו**, ותן **חלקנו** בתורתך, בשם זה נתן כח לכל הדבוקים בו **שיכיר כל אחד חלקו בתורה**. ובשרש ישע: לקח ענינו הדת הנתונה לאשר קבלוהו לרצון ולזה תכונה מלשון לקח ולא מתן, כי

6. בסי' יבית'רבי ח"ב עמ' 8: נכדו הנ"ל (של הצ"צ, והוא הרה"ק מקאפוטט) סיפר שפ"א דבר עמו רבינו [הצ"צ] מענין השפלות ואמר שמי שהוא שפל בעיניו אין דינים וקטרוגים שורים עליו, דכיון ששמים עצמו כעפר הוא דומה לעפר שהכל דשים עליה ואעפ"כ והארץ לעולם עומדת כו'. וגם כיון שהוא בעיניו אין ואפס הנה ע"ד אין ואפס לא ידובר (בלא"א וועגן נאר נישט רעט מען ניט. אבער אז מען הייבט זיך, פרעגט מען מיט וואס כו'). וסיים רבינו בדבריו וזה הוא דרכי תמיד לייגע א"ע על שפלות כו' וע"כ הארכתי ימים ב"ה כו'. עכ"ל. ובמכתבו של הצ"צ אל בנו (הנדפס באג"ק עמ' שנט, וגם בגיליון הנוכחי): כי היסוד הוא השפלות, והארץ לעולם עומדת. ועו"ש ביבית'רבי (דף יא, א): ובמקום גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו, שלא הפריז על המדה לחלוק על דברי הפוסקים אפילו היותר אחרונים בלי צירוף מסברות ודעות שארי פוסקים ובראיות צודקות כו' (ועיי"ש בהע' ד מ"ש בצ"צ על המשכנות יעקב). ובסי' ילשמע און עמ' 60, בשם המשפיע ר"ש גרינס ע"ה מליובאוויטש, שאדמו"ר הצ"צ נהג ללמוד בכ"י קודם המנחה כעשרים דקות בסי' חובת-הלבבות, ובי"שער הכניעה" היו הדפים שחורים מרוב לימודו שם.

מראש בפיוס ובדעת ניתנה, או להיות חביבה על אנשים יחברוה באזור על מתניהם וע"ד ארז"ל חן תורה על לומדיה, ויהיה לקח לשון דבוק כעין מלקחים. או להיות תכונת הדת והחק יפרשו עם מעם באזהרות החקוקים בהדת יהיה לקח לשון הפרשה ע"ד ויקחו לי תרומה, ענינו יפרשו הפרשה. עכ"ל. ולפענ"ד נראה שהוא מלשון אש מתלקחת ע"ש שהאש מבטל היסודות האחרים שמעורב בכל דבר שהאש בא בתוכם, כן חלק התורה הוא מבטל כל עניני העולם ועניני היצר הנמצאים בהענין שבא התורה בהם.

ובפרט ענין דא"ח שהם מבטלים כל מיני ישות ולגרמיה של האדם, ומבטלים כל מיני תאוות שאין ראויים לנפש האדם להתעסק בהן. ומכש"כ שמבטלים כל עניני ספיקות באמונה וספיקות בהשגחה וספיקות בהנהגה, ומכיר האדם שהכל טוב ויפה כמו שעשה האלקים. ואולי נאמר דציווי התורה לקח את ספר התורה, שיעשנה בבחי' לקח. וכן מה ששלמה עשה אזנים לתורה הוא ג"כ מענין זה, לשון לקיחה, שע"ז שנשרף באש כל התאוות ולגרמיה ע"ז יוכלו ליקח בבחי' קיחה וביאה את התורה בפנימיות.

* * *

שמו מנחם עולה כמו לבנון, ל"ב נו"ן, חיבור נתיב ה"ל"ב עם שער הנו"ן. וכן היה מדריגתו שחיבר את אדמו"ר הזקן שה"י שער הנו"ן פנימיות הלב, עם אדמו"ר האמצעי שהיה נתיב ה"ל"ב פנימיות המוח.⁷ שם מענדל עולה כמו בך עקב, לרמוז שהמשיך כ"ב אותיות התורה וכ"ב אותיות הנשמה של כל ישראל גם בבחי' עקביים. גם עולה כמנין יפקד לרמוז שבזכות תורתו ועבודתו יפקדו כל ישראל לכל טוב.

* * *

מג"א (גי"ב) ויקראו סופרי המלך בחדש הראשון בשלשה עשר יום בו. אפ"ל רמז להסתלקות רבינו הצמ"צ וגם רבינו הבית יוסף, והם היו שניהם סופרי המלך מלך מלכי המלכים הקב"ה.⁵ שמעתי מנכדו אדמו"ר מבא" ברויסק שאדמו"ר דיבר הרבה מהכתיבה הנפלאה של הב"י להעתיק הלשון כל אי ואחד, אף שאינו מחדש שם מאומה, כי אם מחדש יש תענוג בהחידוש, וע"י התענוג

שמעתי מהר"י [הר"ר יעקב הענקין] ששמע מהרה"ח רמ"י [ר' מרדכי יואל] זצ"ל, ששמע בעצמו מפי הצדיק ר' הלל מפאריץ שנסע מליובאוויץ בעת שהיה גזירות ניקאלאי הראשון, ששאל מאדמו"ר הצמח צדק למה אינו משתדל לבטל אותו, ואמר לו שהשר שלו הוא חזק שאי אפשר לבטלו. ואמר לו הרי"ה הלא אדמו"ר הזקן ביטל

* * *

7. ראה המובא ב"מגדל"ע" (כפ"ח תשי"ח) עמ' שפ' ממאמרו של הרה"ח מפאריטש, מילקוטי ביאורים' שלו, מסה"ש 'תורת שלום', מ'בית רבי', ומילקוטים יקרים' — שבכולם משמע שאדמו"ר אמר ע"ש שאצלו המוח שליט על חיצוניות הלב, ואילו אצל אדמו"ר האמצעי המוח שליט על פנימיות הלב. עיי"ש. ואולי הכוונה כאן להבדל שבין עבודת אדמו"ר שהוגדרה כעבודת הלב לעבודת אדמו"ר האמצעי שהיא עבודת המוח. ואכמ"ל.

8. ב'בית רבי' ח"ב עמ' 8: כתיבתו [של הצ"צ] ד"ח (דברי חסידות) ה"י נפלא מאד, שכמה פעמים ראו אותו כותב ד"ח גם באמצע התפלה בברכות ק"ש, כי ה"י כמעין הנובע תמיד וכל חידוש שנתחדש לו ה"י רושמו תיכף. נכדו הנ"ל [ראה הע' 6] סיפר שכמה פעמים שמעו ממנו בברכת יוצר שאמר וכו' ובעזרת שמעו כו' ואצל ע"ז [על זאת] שבחו אהובים אמר כו' וסיים נכדו בדבריו הגם שע"פ דין הוא הפסק, נאר אז עס זאגט זיך איז אנדערש כו'. עכ"ל [והשווה לנעתק ב'שמועות וסיפורים' ח"ב עמ' 168 — מרשימות הרה"ח ר"ט בעלקין — ממה ששמע מהרה"ח רמ"י מהאמיל שאמר הצ"צ באמצע תפלת יוצר].

ובסי' 'הלכות והלבוש' ח"ב עמ' רא: בחדרו של כ"ק אדמו"ר הצ"צ נבג"מ ה"י על כל חלון נייר דיו ועט, ולפעמים ה"י רושם על הנייר גם באמצע פסוקי דמזמרה מרעיונותיו הקדושים. ובסי' 'ילקוטי ספורים' עמ' קלב: אצל כ"ק אדמו"ר הצ"צ זצ"ל ה"י עומד דיו וכל כלי הכתיבה בכל החדרים, שאם ה"י נופל לו איזה חדי"ת בנגלה או בחסידות תיכף ה"י כותב, ומזדמן שה"י כותב אף. באמצע התפלה.

את פאוויל ואת נאפאליאן, ועמד [הצ"צ] מכסאו ואמר: מה תדמון אותי לזקיני, זקיני "מיא האט אן עם גאר ויסט ניט גיטאן למעלה, און ער האט זיך אין אלץ גימיט, און מיא איז זאיין דיעה קיין מאל ניט אריבער" [למעלה לא עשו מאומה מבלעדיו, הוא התערב בכל, ולעולם לא עברו על דעתו]. ואמר לו הר"ה אבות סימן לבנים, בכח אדמו"ר הזקן שהוא זקנכם תוכלו גם אתם לעשות מה. והלך [הצ"צ] לצד אחר ושתק. וסיים הר"ה עס וועט עפעס זיין [יהי משהו] עכ"ל הר"ה. וידוע שנפטר אז ניקאלאי.

בנו. ושלח השי"ת רפואתו ונתרפא בנו.⁹

9. במדרש תנחומא פ' משפטים פיסקא אם כסף תלוה: מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו... מהו וגמולו ישלם לו... אמר הקב"ה נפשו של עני היתה מפרכסת לצאת מן הרעב ונתת לו פרנסה והחיית אותו, חייך שאני מחזיר לך נפש תחת נפש, למחר בנך או בתך באין לידי חולי ולידי מיתה ואזכור אני להם את המצוה שעשית עם העני ומציל אני אותם מן המיתה, הוי וגמולו ישלם לו שאני משלם לך נפש תחת נפש.

בית מנחם חב"ד בעה"ק ירושלים ת"ו

פרק בתולדות ביהכ"נ שע"ש ה'צמח-צדק

בשנת תש"א פרסם הרב שמואל מ"מ שניאורסאהן את מחקרו "לתולדות ביכנ"ס הצמח-צדק בירושלים העתיקה ת"י" (יבטאון חב"ד, ג' 32 עמ' 37-43; ג' 33 עמ' 40-43). בעמודים הבאים נוסף נדבך לתולדות ביהכ"נ, מתעודות שהגיעו לידינו לאחרונה.

ובעמוד זה: צלומים מתוך הספר **זכרון ירושלים** (להרב שניאור זלמן ב"ר מנחם מענדיל), ירושלים, תרל"ו.

יש ביהכ"נ של כולל אשכנזים חב"ד ה"ו כאשר הדפסתי הלורה אשר זכו בה ע"י השר הגדול והטפסר כאשר הדפס בספר ויש ת"ח וירא ה' ומתפללים ג"כ עפ"י נוסח האר"י וכל יום הולכים לטבילה לטבול להתפלל בקדושה וטהרה ויש שלומדים שיעורים בבוקר ובצהריים ובערב לפני הקהל ויש שדורשים בקבלה מכתבי כ"ק אדמו"ר הצדיקים זע"א. והולכים אל **כותל המערבי** ועל כל ק"צ כמה פעמים בשבוע להתפלל בעד אהב"י שבח"ל שיגלו מכל אר"ץ ובעד פרנסתם בריות באריכות ימים ושנים בזכות שמרמזים **פל** אהב"י שבח"ק הפנינים האומללים ש"ס בלער ובדומק ובשכר זה הש"י יזכר לראות צבא. מ"צ א"ס.

כבוד אחינו היקרים, נדיבי עם אלקי אברהם, אוהבי תורה ותוכבי קדש, רחמנים וגומלי חסדים, ה' עליהם יחיו, ויתברכו בכפ"ס אחדשה"ט. לא גבאי ומחלקי צדקה אנחנו, ולא מקבלי צדקה ח"ו הדורשים טובת עצמם הננו, כ"א מקרה מכאיב ומעצב הביאנו הלום לעורר לבבות ישראל ולבקש עזרת נדיבי עם ה'.

זוה הדבר שני בתי מקדשי מעט, למקהלות חסידי חב"ד, במרכז עה"ק פנימה במרום הר ציון, ברחוב היהודים, נוכח חורבת רבינו יהודה החסיד ז"ל, אשר נוסדו ונבנו זה כחמישים שנה מאת כ"ק אדמו"ר בעל צ"צ זיע"א, ועל שמו המהור נקראו בשם בית מנחם, עם עזרות הנשים, ובית המבילה, עמדו להסגר על מסגר.

ע"כ כי על גבולו עומד החצר הגדול בעל שלש מכפלות, ותחתיו חנויות היהודי הנבנה ע"י השותפים הגבירים רב"צ ליאן והר"ג גרינגארט, אשר הלכו לבית עולמם, ויורשיהם נאלצו להעמיד החצר על אבן המקח, והי' עומד להחלט לאחד הישמעאלים, אדוק באמונתו, ואשר ע"י המכירה הזאת ידעו הכל, כי עתידים בתי המדרשות להסגר ואתם גם כל כבוד ישראל וכל בתי התורה אשר מסביב להם, גם יחד. רבבות אלפי אנחות עמוקות נשמעו מכל עברים, ואין איש יכול להושיע כי מחיר החצר רב ועצום, לזאת קמנו ונתעורר בישע ה', אחד מהחתומים פה הרים נדבתו הפרטיות כארבעה אלפים ר"כ, וכשנים עשר אלף ר"כ לקחנו בהלוואה בשטרות על אחריותינו, וקנינו החצר עם חניות היהודים להיות גם פרוי קדש הלולים לת"ח עניים ממקהלות חב"ד לצמיתות עלמין.

על כן הננו באים לבקש עזרת נדיבי עם ה' להשתתף אתנו במצוה המקודשת בשלש קדושות (א) קנין נחלה ואחווה בנקודת הררי ציון הפנימית, (ב) גאולת מקדשי אל, המקודשים בעמוד התורה ועמוד העבודה, כנויים ע"י קדוש ה' ועל שמו המהור נקראו בשם "בית מנחם" זי"ע, (ג) החזקת עניים, קרן קיים לעולם, כי ישבו שם הת"ח חליפות אחת לשלש השנים ע"י גורל צדק, וישאו תפילה בעד שלום אחיהם יחיו התומכים על ידם.

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

זכותים מיוחדים יסדנו בעד אחינו הנדיבים כמבואר בספר התקנות הלוטה בזה, וגדולה זכות המצוה להגן על העושים והמעשים, ויזכו המנדבים לתת נדבותיהם כשמחה לכנין בית הבחירה שיבנה בכ"א כעתונותן החותמים בברכה ושלום, בחדש הרביעי תרס"ז לפ"ק נא"י רפאל לוי יצחק כמוה"ר שמואל ז"ל מוויטעפסק אודילסאהן נא"י יצחק חגיו

— 77 —

שטאמוטען דער פֿערציין

„בנין בית מנחם“

דיא גרעסטע אונד נאָטהונג-דיגסטע מצוה אין „ארץ ישראל“, איז לאַנג צו קיפֿען אום וואָהנונגען פֿיר אַרבע צו בויען, דען דיא מצוה איז אין 3 פֿאַבין געהייליגט.

(א) ערלעזען אין ארץ ישראל לאַנג אונד וואָהנונגען, וועלכע אונזערע תּייליגע חו"ס האָבן ערלויבט צו הייסען אָנו, דיא דאָקומענטן אום שבת צו שרייבן.

(ב) אונזער צו שטיצען אַרבע מיט וואָהנונגען, וועלכע גיבט קיינע גרעסערע אונטערשטיצונג דאָפֿאַן.

(ג) אונזערע אַרבע יודישע אַרבייטער, אַרבייט צו געבן, עס איז נישט אים שטאַנד אום צו דרוקן דיא ערהאַבענקייט איינע פֿאַן דווע דרייא, איבער הויפט איין מצוה וועלכע ענטהאַלט אַלע 3 ביוואַסען.

תקנת חברת

„בנין בית מנחם“

המצוה היותר גדולה והיותר נחוצה בקדש היא גאולת הארץ, ובנין בתים לעניים. היות המצוה משולשת בשלש קדושות.

(א) גאולת הארץ וישוב א"י שהתירו חז"ל כתיבת תאונות ושטרי מכר בשבת (ע"י נכרים).

(ב) מצות תמיכת העניים, שאין בכל התמיכות הכרח כזה, להמציא לעני ממון לשבת.

(ג) המצאת פרנסה לפועלים עניים מאחב"י להתפרנס מביע כפיהם. ולמותר נחשוב להרבות דברים בעלת תהלת יקרת גם אחת מחנה, ובשגם בהצטרפם גם יחד, אולם הענין אשר הביאנו

זה השער לה' צדיקים יבואו בו

„בית מנחם הב"ד“

ספר התקנות וזכויות לחברת

בית מנחם

לגאולת מקדשי אל, שני בתי כנסיות ומדרשות

שנסדרו ע"י כ"ק אדמו"ר

בעל צ"צ זיע"א

וקנית הבתים על הגבול להקדש ת"ח ועניים

בעה"ק ירושלם תובכ"א

שנת חמשת אלפים תרס"ז זב"ע

מעגליצקייט, דען דאָהער איז צדקה וויא איין פאנצער גערעכנט דאס פֿאַן קלוינע שפענדונגען ווירד איין גראָסע מוסמע צוואַסען געשטעלט.

אונד דווע זינד דיא שטאַמוטען וועלכע מיר אונד אונזערע נאָפֿאַל גער זינד ערפֿפֿליכטע צו געשטעטיגן אונד צו האַלפֿען אָהנע הינדערניס.

(א) אַללע שפענדער ווע"כע האבן מער אָדער ווייניגער אין דווע מצוה אַנטהייל גענאָמען וועלין איין געטראגען ווערן אין דעם כּוֹך פֿאַן דיא חברה מיט ווערע אונד ווערע דאָסערס נאָהמען, צום עוויגען אַנדענקונג.

(ב) יעדער שפענדער פֿאַן 4 רובל אונד ווייטער וועלכע בערערפֿין 13 פֿראַנק אָדער 3 דאָלאַר, ווירד גיבענשט ווערן מיט איין מ"י שברך דעם ערשטן שבת וואָס מצו ווירד ווין נדבה ערהאַלטן. אונד דערנאָך יעדן יאָהר אום יום הזכרון.

ואלה הם תקנות

חברתנו, אשר עלינו ועל כל חבאים אחרינו לשריב' לאשרם ולקייסם בלא שנוי ח"ה.

(א) כל הנדיבים בקטן בגדול יכתבו בספר הזכרון מהחברה בחייל ה', בשמותיהם ושמות הוריהם, דמוכרת עולם.

(ב) כל מגרב מחששת ר"כ ומעלה שהם 13 פראנק, או 3 דאלר, יתברך בברכת מ"י שברך בשבת הראשון לכא נדבתו, ובכל שנה ביום הזכרון לסוכה.

(ג) ואשר ירים תרומת ידו לה' 20 ר"כ שהם 53 פראנק, יתברך בברכת מיוחדת בשבתות

דווע גראָסע מצוה, ווע"כע מיר אינטערעסירען זיך דאָמיט, שטעהט נאָך פֿיעל העכער אַלס אַנדערע חכרות וועגן הייזער בויען, אונד דאס האט אונז געבראַכט מיר זאָלען בייא איין שווערע ברידער הילפֿע פֿערלאַנגען, טראָץ דעם מיר האָבען עס גימאַלט ערוואַכט, צו ערוועקן איחנענס הערצער נדבות צו געבן, דען עס זאָלמען צווייא גראָסע שוהלען צו געשלאָסען ווערן, וויא מיר האָבען עס שאַן גענוג ערקלערט, אין איין בעאנדערן בריעף, וועלכע מיר שיקען היערמיט צו איהנען, דאָהער רופֿען מיר צו אַללע אונזערע גלויבענסגענאָמענע ברידער, זאָלן זיך בעמהיידיגען אין דער מצוה יעדער נאָך ווין קראַפט, מעהר אָדער ווייניגער, דען זאָגאַר קליינע שפעני-דונגען, ווירדען אויך אַנגענאָהמען מאַכען פֿיר דיא, וועלכע באַהילפֿיג ווין מיט קלוינע שפענדען נאָך ווערע

עד הלום לצאת סגדרינו ולבא לפני אחינו בתור מעוררים ומבקשי נדבות, אשר לא גיטנו בא"ח. עוד גדלה על סתם חכרות כונן בתים, כי עמרו שני בתי מדרשות גדולים להמנר על מסגרי, כאשר דברינו ערובים במכתב מיוחד הלוטח בזה.

ולכן היינו קוראים לכל אחב"י להשתתף אתנו במצות זו איש כמסת ידו, אם מעט אם רב. כי גם נדבות קטנות יקובלו כרצון, ונתן ניחן יד ושם טוב בבית ה' גם לאזה המשתתפים כנרבות קטנות כפי חשנת ירם. וע"כ נמשיח מצות הצדקה כשירון, אשר כל פרומט מעטרפת לחשבון גדול.

זהב, ויקבל שטר מכירה בעשרעמט 2000 פראנק (400 דאָר) דער ווירד איין בעזאנדערע הויז האבן, אונד אויף איין מאַסער שטיין לדור בעצמו בביתו, או ליתן אותה לעני הגון עפ"י דעתו שישב בה חנם. ואחרי אריכות יו"ש ניהר עשרה ת"ח שי"מרו ככנסיה שיעור קבוע בכל יום לע"ג, ולשמור יום היאצ"ט בכ"ג שנה עד ביאת גוא"צ בבי"א. הנדיבים יכולים להוסיף למו זכותם, ולהוסיף נדבכם, ולבא אתנו בחליפות מכתבים על האדרעמט הלוטה בזה, ויכלדו תשובתם בהקדם תאפשרי דבר דבור על אפניו. והננו קוראים שנית לכך אחינו החפצים בהרמת קרן הקדש, והשטחים לקחת חבל בתורת ותפלת ת"ח עניי הקדש, אונד קראשענרירן אויף דא אדרעמט וויא עס ווייטער געצויכענט, אונד גלייך ווערדין וויא אנטוואַרש בעקאמען, אונד יעצט טויערע ברירער דווען מיר אָבערמאָלס צוא איהנען וועלכע וויגשען דעם פֿערבעסערונג

ומערים כל השנה הראשונה, נוסף על זכות ג'.
(ד) ואם 100 רוי"כ תהי' נדבתו לה' שהם 260 פראנק, יקרא נדיב נכבד ויקבל גם תעורת חבר. ומכבד הזכותם המבוארים בסעיפים הקודמים, יוכר שמו גם אחרי אריכות יו"ש כהוכרת ותהיה אמ"ר כל שנה ראשונה, ונייחר ת"ח מיוחד ויר"א ללמוד בשנה ראשונה שיעור לע"ג ויתפלל לפני חתכת, ככל חיובי בן להוריו.
(ה) הנדיב המשתתף אתנו לשלוח 750 רוי"כ העולים עד 2000 פראנק, יוכח בבית מיוחד על שמו, ויוחק דבר המקנה על אבן שיש באותיות
(ג) וועלכער אָכער ווירד 20 רובל שפענרען וועלכע בעמערעם 53 פראנק, (אדער 10 דאָלר) דער ווירד אויסער דא פֿאָריגע רעכטע, אויך מיט איין בעזאנדערע ברכה גיבענשט ווערדין יעדן שבת אונד יום טוב, דעם ערשטן יאָהר.
(ד) אונד ווען עד 100 רובעל שפענרעט, וועלכע בעמערעם 260 פראנק, דער ווירד שאַן חבר נכבד גענאָנט ווערן, אונד ווירד באקאמען איין מיטגלידעס-צייגעניס אונד אויסער אללע פֿאָריגע רעכטע, ווירד מאַן איהם נאָך זיין אוי"ש בטוב ובנעימים, ערמאָנען מיט תפלת אמ"ר דען ערשטן יאָהר, אונד מיר וועלין אויס ווירדען פֿיר זיינעם וועגן איין תלמיד חכם ויעלכער וואָל ראוונען נאָך איהם אללעס וויא איין וואָהן נאָך זיין פֿאטער.
(ה) דער שפענרער וועלכער ווירד מיט איינו בעטהייליגן אונד ווירד געבן 750 רובעל, וועלכע

שישתתפו במצוה זו איש כפי יכולתו במצוה קבוע לרווחת, כי כל פרושה נשאר קרן קיים, ואשר יעולם יהנו העניים מהפירות, וזכר הצדיקים הכמים לעזרת ה' לא ימוש סן הקדש, מאחינו ומורעם עד עולם.
החיותמים בברכה, והעוסקים במצוה זו בגופם ובמאורם שלא ע"מ לק"פ רק לש"ש, לכבוד התורה, ולכבוד אה"ק, ומחכים לישועת ה'
דיא לאַגע פֿאָן „אריץ ישראל“, וועלכע וועלין זיך גליקליך שעטצין אַנבהייל צוא געהמען אין דיא תורה ותפלה פֿאָן תלמידים חכמים אין ארץ ישראל, וואָלין זיך בעטהייליגן אין דער מצוה וועלכע בלייבט אויף אימער, דען יעדע פרושה אוי איין קרן קיים אויף עוויג, אונד דיא אַנדענקונג פֿאָן דיא צדיקים וועלכע וועלין דאצו ביא חילפֿיג זיין, ווירד אימער נישט פֿערגעסן ווערן פֿאָן אונזערע ברודער אונד ויערע קינדער אויף אימער.
וויא עס אונזער צייכענען מיט זעגן וועלכע אינטערעסירען זיך מיט דער מצוה נור לשם שמים פֿאָן וועגן דיא תורה און ארץ ישראל ערווארטען גאטטעם הילף.

נאם רפאל צוי יצחק נאם משה קאזארנאוסקי
כמו"ה סמא אורילסאן מוויטעפסק נאם יעקב מאשייעף
נאם יצחק חגיז

ארדעססע למשלוח כסף ומכתבים

Herren

M. KASARNOWSKY
& I. CHAGISE
in Jerusalem Palästina

Господамъ
М. КАЗАРНОВСКОУ
и И. ХАГИЗУ
Иерусалимъ (Палестина)

הצדיק מליובאוויטש

הסיפור שלפנינו הוא מפרי עטו של העתונאי והסופר הרוסי סטאניסלב סטאניסלבוביץ' אוקרייץ, אשר פרסמו בכתב היד הרוסי "איסטוריסקי וועסטניק" ["ידיעות היסטוריות"] בגל' דצמבר 1905. בביוגרפיה של אוקרייץ (שנערכה למעני ע"י החוקר שאול דודקוב מירושלים) עוברת כחוט השני האנטישמיות הפעילה שלו, אנטישמיות אידיאולוגית שמצאה את ביטוייה התועמלני בכל העתונים הרבים שאוקרייץ היה מנהלם או מעורבהם – מתחילת פעילותו הספרותית בשנת 1867 – וכן במאמרים שתרם לכתבי-עת אנטישמיים. נוספים, וכאלה לא חסרו ברוסיה הצארית.

גם במאמר שלפנינו, במקורו, ניכרת היטב נימה בלתי-אוהדת כלל ליהודים, וניתן אף לומר שמגמתו הכללית רחוקה מלהיות חיובית. אבל היות ולנו ענין רק בעובדות ובאירועים, ולא בפרשנותו של הכותב, לכן הרשינו לעצמנו לדלג על הגיגיו והתבטאויותיו, והבאנו רק את תיאורם של דברים כהווייתם. התעלמנו מהמגמה השלילית, אך לא הוספנו אף כחוט השערה נטיה למגמה חיובית. ובאשר לתיאור העובדות, אין כל סיבה לפקפק באמינותן כשהן יוצאות מפיו של מי שאינו מעונין לדבר בשבחם של ישראל. השארנו את הסיפור על ביקורו של אדמו"ר הצ"צ אצל הצאר, אף כי אין לנו ספק שהדברים בדויים (וגם הכותב עצמו מודה שזה רק מפי השמועה) – שהרי לא ידוע שהצ"צ נסע לביקור קצר בפטרבורג, ושהייתו שם היתה רק בשעת האסיפה הידועה.

אין לנו כל כוונה להתנצל על הבאתם של דברים ממקור זה (וגם לא נעטה עליהם מסוה 'חרדי' כנהוג בכת"ע רבים) – ולמי שיקר כל פרט ופרט מחיי רבוה"ק, ואף חזוהה הגשמית של העיירה ליובאוויטש והדרך אליה, יקל לקיים "יתוכו אכל וקליפתו זרק". וכבר היה לעולמים שהשתמשו בתיאוריו של אינו-יהודי לשם הכרת הקודש והמקדש, כפי שהביא בס' 'שבט יהודה' (וממנו לסידורו של ר"י עמדין) את סדר הקרבת קרבן הפסח מ"עדות בן נכר נציב הרומיים, שהיה עד ראיה בירושלים". וגם לבנין תולדות החסידות השתמשו בתעודות כאלו – ראה בקונטרס 'הצ"צ ותנועת ההשכלה' של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע.

רובו של סיפור זה תורגם לאידיש ע"י הרב י' דובראווסקי ש"י, ונדפס ב"אלגעמיינער זשורנאל" מיום 20 במאי 1983 (ועיי"ש במבוא החשוב מאת המתרגם). ועתה תורגם הסיפור למענו, מהמקור הרוסי, ע"י הרב ח"ע מרינובסקי ש"י. ולו נתונה תודתו.

עוד קבלנו מהרב שלום דובער לויין ש"י צלום מהעתון "פרימארגן" (ריגא, גל' 286, 10 בדצמבר 1931) ובו כותב מר א' קערער סיפור מעשה הזהה כמעט בכל פרטיו לסיפור שלפנינו, אלא שגיבור הסיפור הוא ה"גראדא-נאטשאלניק" של אודסה [פאויל א.]. זעליאני (1833-1909) שהיה אחיינו של הגוברנטור גאמאליי הנזכר בסיפור שלפנינו – והוא נכנס אל אדמו"ר הצ"צ בזכותו של ה'אקציזניק' שהיה אז בליובאוויטש... אף שמר קערער כותב שהוא במו אזניו שמע את הסיפור מפיו של זעליאני – סביר יותר שאין כאן אלא גניבה ספרותית פשוטה מה"ידיעות היסטוריות" הנ"ל. אבל הכותב היה בקי מאתנו בכמה דברים, וכמה דמויות שאוקרייץ התייחס אליהן ברמיזה בלבד, פורשו בשמן בסיפורו של קערער. ובהערותינו דלהלן השתמשנו בדבריו לשם השלמת התמונה.

זה יש כל-כך הרבה תמימות כנה, תמימות אופיינית לאותם זמנים, כך שכדאי לספרו בצורה שבה שמעתיו – טרם שאספר על הכרותי האישית עם הצדיק הקדוש. תקופת מה היה הקיסר עסוק ברעיון הסבת היהודים לעבודת האדמה. כמובן שלא קל לקחת עם נווד מזה כאלפיים שנה, עם בעל מסורת איתנה של רוכלות, ולהפכו לעם מתיישב העובד אדמתו – וכל זאת רק מכחן של הוראות אדמיניסטרטיביות. אולם בשנות ה-40 של המאה הי"ט הסתכלו על הדבר בצורה שונה. מישהו גילה את אזנו של הקיסר על קיומו של צדיק קדוש בליובאוויטש שאיש לא יהין להמרות את פיו, וכל היהודים יפנו לחרישת האדמה אם רק תתלווה לכך ברכת הצדיק. וכך נפלה ההחלטה: יוזמן הצדיק לפטרבורג!

יותר משהיה הצדיק רבי מענדל מליובאוויטש אישיות הסטורית, היה הוא דמות אגדית ששמעה יצא ברחבי צפון-מערבה של רוסיה. הרבה סיפורי נפלאות היו מהלכים אודותיו: גודל קדושתו שהודות לה מרחף הוא כמדת ארשין מעל הקרקע,¹ החלמתם של חולים שהרופאים לא מצאו מזור למכתם, וביותר – הגדת עתידות! הוא בישר לגוברנטור גאמאליי את פיטוריו הצפויים, וזאת בשעה שגאמאליי זה היה אחיו של המשנה למיניסטר.² דבריו של הצדיק נשמעו בשעתם כבלתי מתקבלים על הדעת. אך נבואתו נתממשה, ואותו טיפוס מנופח ממוהילוב התנדף לו לפתע פתאום... רב-ענין ביותר נראה לי הסיפור על הזמנתו של הצדיק לפטרבורג, לשיחה עם הקיסר ניקולאיי פבלוביץ; בסיפור

1. יש לשער שהסופר הגוי שמע שאומרים על הרבי שהוא אדם רוחני וגבוה מן האדמה, והוא קיבל את הדברים כפשוטם (ראה אור-התורה בראשית עמ' 668: וזוהו יובן הדיבור ששמעתי אומרים שאמר אדמו"ר [הזקן] נ"ע על הצדיק ר' שלמה קארלינער נ"ע שהיו מרעישים העולם ממנו וממופתיו, ואמר עליו שהוא רק טפח גבוה מהארץ, שעל ידי שהוא רק טפח גבוה מהארץ יוכל לעשות מופתים).

2. בנוסח ה"פרימארגן" (ראה לעיל, בפתיחה) מדובר במקום המקביל על שר הפנים.

פתאום מגיע רץ... אימה ופחד נפלו על הקן היהודי
שבליובאוויטש... הרץ שלף את הצדיק הזקן מקרב
מעריציו, עקר אותו מספרי התלמוד והקבלה שהקיפוהו,
והביאו ישירות לפטרבורג. יכולים אנו לתאר לעצמנו את
אשר עבר על הצדיק הזקן בשעה שהרץ דהר כהרגלו ללא
הפסקת מנוחה כלשהי, וכך מצא את עצמו לפתע
בפטרבורג, מעבר ליערות ומעבר לביצות הרגועות הנמות
להן בליובאוויטש שנת ישרים שליוה, בהשקט ובטח.
בהגיעם לפטרבורג הודיעו לצדיק כי המלך רוצה
לראותו, ועליו להתכונן לראיון. מחובתי להבהיר כי
הצדיק הזקן כמעט ולא ידע רוסית. הוא הכיר אמנם
מלים ספורות בפולנית, והיה מתבטא ביהודית העתיקה
[לשון-הקודש]. במקום מגוריו דבר בז'רגון. ואילו הכנות
היה עליו לעשות כדי להגיע לכלל הדברות עם הקיסר
שלא הצטיין כלל בסלחנות ובסבלנות? על כך, כנראה, לא
נתנו השלטונות את דעתם. ביום שנקבע לראיון הובא
הצדיק לארמון, והוכנס לקבינט האישי של הקיסר.
השיחה לא ארכה זמן רב, והצדיק חזר בשלום לביתו.

* * *

אחד מעשירי זמננו המפורסמים, יהודי העוסק בבנין
מסילת הברזל,³ כשהיה מספר לי בזמנו — בתחלת שנות
ה'60 — את האגדה על נסיעתו של הצדיק לפטרבורג,
היה מוסיף ואומר בתמימות:

אה! חכם הוא הצדיק שלנו ואינו יודע מורא מהו, אבל
הצאר — נורא ואיום! בילדותי חלף פעם הצאר במוהילוב
ונסע במרכבה פתוחה עם הגנרל אורלוב. היה עליו לחצות
את הדניפר במעברות, ולמקום נאספו המון יהודים ובכל
לבם צעקו "הורא" לקיסר האיום. כנראה שהדבר הפריע
למלכנו, הסתכל עלינו ברוגז רב, ואמר לאורלוב בקול
שנשמע לאזנינו היטב:

— רבים הם כל־כך! מדוע אין מגייסים אותם
לצבא...?

נו, ברחנו בפחד שאין לתארו, והתחבאנו לנו איש
באשר מצא לו מקום מסתור. יומיים תמימים רעדתי
מפחד כאחוז קדחת. אבל הצדיק שלנו — כלום. אינו
מתיירא מהקיסר בכהוא־זה, שהרי יודע הוא מה שהיה
ומה שיהיה, ומה לו לפחד! והוסיף היהודי ואמר לי:
הנה נוסע אתה עתה לליובאוויטש, אולי תראה בעיניך
את הצדיק הקדוש ותשמע עליו, ואז תיווכח בעצמך
בחכמתו ותראה שאדם גדול הוא.

הבעתי באזני היהודי את פקפוקי בסיפורים המהלכים
אודות הצדיק, ובדברים הבלתי אפשריים המיוחסים לו.
והוא השיבני:

3. ב"פרימארגן" (שם) נגלה שמו: שמואל בן שלמה פוליאקוב (1837-1888). ממהלך הסיפור הנוכחי משמע קצת שיהודי זה היה עדיין בחיים
בשנת הכתיבה (נדפס, כאמור, בשנת 1905), ולכן אפשר והכוונה לאחיו — המבוגר יותר — יעקב (1832-1909). אך ודאי לא היה זה האח הצעיר
אליעזר (1842-1914) שבזמן התרחשות העלילה היה צעיר מכדי שידובר בו. שלשת האחים עשו חיל בסלילת מסילות הברזל ובנקאות (הם ילידי
דובראוונא, והאמור להלן שאותו יהודי נולד באורשא, הוא כנראה משום שכן נהג להציג את עצמו — כי דובראוונא עיירה קטנה היא ואינה
ידועה, ושוכנת בסמוך לאורשא הגדולה).

4. במקור מדובר (כאן, ולהלן) על "יין", אבל סביר יותר שהיה זה "משקה". ו"פייסאחאווקע" נקרא היי"ש של פסח ולא היין (וע"ד שתיית
היי"ש דפסח ראה במדור המנהגים שבגליון הנוכחי).

— גם אני לא האמנתי. אבל אחרי שהוא אמר ל
שעתיד אני להתעשר במאד מאד ואגור בפטרבורג —
וזאת באותם ימים שליהודי אסור היה אפילו להראות
את קצה חוטמו בפטרבורג — ועוד אמר לי שיהיה בעי
"תואר כבוד", הרי באותה שעה נראו לי דבריו כמהתלה
וכנוראים גם יחד. והנה, רואה אתה בעיניך שהכל נתממ
במציאות. מגדולי העשירים אנכי, מתגורר אני בפטרבורג,
וכותבים לי "הוד מעלתו"! האפשר שלא להאמין עוד?

* * *

באותם ימים עבדתי כפקיד בהנהלת ה"אקציה" [מכס
המשקאות]. בתוקף תפקידי אמור הייתי לסור לליובא-
וויטש, והסיפורים על הצדיק עוררו בי ענין רב. קרבו ימי
הפסח של היהודים, ובליובאוויטש פתח בנו של הצדיק
— הרב זלמן — מפעל לייצור "פייסחובקא" [משקה
לפסח]. בימי הפסח אין היהודים יכולים להשתמש
במשקה⁴ רגיל העשוי מלחם, והם מכינים אותו
מצימוקים או מפסולת היקב — והוא הנקרא "פייסחוב-
קא". נפל חמץ, פירור לחם אחד, לתוך ה"פייסחובקא"
— נטמא המשקה כולו ושוב אינו ראוי לשימוש. קודם
לנתינת האישור לפתיחת המפעל יש למדוד את נפח
הדודים, וכללי ה"אקציה" שנהגו אז חייבו אותי לערוך
אישית את המדידה, וזאת בשני אופנים: תחילה
באמצעות חוט גיאומטרי, ואחר־כך במים. לשם עריכת
המדידה הגיאומטרית היה עלי לטפס על הדוד, להכנס
לתוכו, לקבע את החוט במקום מסוים ואז למדוד את
הגובה והרוחב ולחשב את נפח הדוד. דא עקא, בכיסי היו
עלולים להיות פירורי לחם, מעילי מחוזק בעמילן חמץ,
ובנוסף לכל הרי אני בעצמי פסול־טרף...

אוי וויי מיר! איך אפשר שתכנס בעצמך לתוך הדוד,
חרד ה"פאקטור" [המתנוק] (שמואל צהוב השער) בכנות?
כך בדיוק! השבתי, אני אכנס פנימה, ואמדוד בחוט...
לא! איך אפשר?! הרי כל המשקה ייעשה טרף.
משקה שיוכן ע"י הרב זלמן, בן הצדיק, איך אפשר
שה"פייסחובקא" שלו תצא טרפה?! לא אדוני, אינך חייב
להכנס בעצמך לתוך הדוד. יכנס רבי זלמן, והוא ימדוד.
אבוי לי, החוק אינו מאפשר דבר שכזה. לפי ההוראות
חייב הפקיד בעצמו לבצע את המדידה, חוק בל יעבור!

* * *

לליובאוויטש הגעתי דרך המסילה העתיקה של באבינו-
ביטש. דרך בלתי אפשרית, שכמדומה לי שלא ניתן למצוא
דרך גרועה יותר בכל העולם; די אם אומר שלאורך
עשרים וויראסט עוברת היא בתלם ארוך הרצוף שרשי
עצים רקובים למחצה, שללא ספק זוכרים הם את הימים

3. ב"פרימארגן" (שם) נגלה שמו: שמואל בן שלמה פוליאקוב (1837-1888). ממהלך הסיפור הנוכחי משמע קצת שיהודי זה היה עדיין בחיים
בשנת הכתיבה (נדפס, כאמור, בשנת 1905), ולכן אפשר והכוונה לאחיו — המבוגר יותר — יעקב (1832-1909). אך ודאי לא היה זה האח הצעיר
אליעזר (1842-1914) שבזמן התרחשות העלילה היה צעיר מכדי שידובר בו. שלשת האחים עשו חיל בסלילת מסילות הברזל ובנקאות (הם ילידי
דובראוונא, והאמור להלן שאותו יהודי נולד באורשא, הוא כנראה משום שכן נהג להציג את עצמו — כי דובראוונא עיירה קטנה היא ואינה
ידועה, ושוכנת בסמוך לאורשא הגדולה).

4. במקור מדובר (כאן, ולהלן) על "יין", אבל סביר יותר שהיה זה "משקה". ו"פייסאחאווקע" נקרא היי"ש של פסח ולא היין (וע"ד שתיית
היי"ש דפסח ראה במדור המנהגים שבגליון הנוכחי).

ענה הוכרז "החופש", ובעלי האחוזות שחששו ממרד האיכרים הצפוי העדיפו לעקור אל הערים עד יעבור זעם. הימים ימי תחילת האביב. ערב חם ובהיר, היערות מתעוררים לתחיה, ולאזניך מגיעים מאי-שם צפצופי צפורים לרוב וקולות מקולות שונים. שקשוקם הערב של נחלי מים עליוזים, קרובים – אך בלתי נראים – מגיע לאזניך. מעליך תכלת השמים האביביים שאין קץ לעומקם, ובהם עננים קטנים, כמעט שקופים, ככפי עוף-ענק פרושים, ומשייטים הם בשקט לעבר השקיעה.

– יפה הוא האביב באיזורנו, במעלה נהרות הדווינא והדנייפר, היו הרהוריי באותה שעה. "אך מה לך נרפה – נופתי בעגלון – חייבים אנו להזדרז ולהגיע לליובאוויטש בטרם חשיכה, ובאם לאו – השמר והזהר לבל נפול לאותו 'חלון' ארוך..."

הירח יצא על הארץ, וכוכבים אין ספור נצצו ממסילותם. הדרך החלה לטפס במעלה ההר. ומאחר שכאן היתה היא כבר יבשה, עשינו די מהר את עשרת הוויראסטאות האחרונים. והנה אנו בליובאוויטש, אחוזתם של הרוזנים למשפחת ליובמירסקי.⁵ ערימת בתים קטנים, בתים יהודיים טיפוסיים, מפוזרת היתה לצד הגבעה התלולה.

ליובאוויטש של אותם הימים ממש חיתה ונשמה עם הצדיק שלה. מאות יהודים עלו אליו לרגל, ולהתקבל אצלו לראיון לא היה מן הדברים הקלים כלל וכלל. הרבה מן הבאים נאלצו להשתהות בעיירה שבועות שלמים ואף חדשים. היהודים המקומיים התפרנסו היטב מן ההמונים שצבאו על פתחו של הצדיק, ובלבי הרהרתי שמא הם שפרסמו את שמו של הצדיק ועשוהו לתהלה ברחבי הארץ. אבל... עלתה בי מחשבה שכנגד, אי אפשר שלא יהיה בו באדם זה משהו מיוחד, האם לשוא יאמינו בו מאות אנשים במשך עשרות שנים? הרי אין הוא רק מלמד, הוא גם מרפא חולים וגם מנבא עתידות...

ביתו של הצדיק עמד ברחבת השוק של העיירה. היה זה בית גדול בן שתי קומות. בניו הנשואים ואף נכדיו התגוררו עמו, וכל המשפחה הענפה הצטופפה סביבו ובביתו, והוא – ראש המשפחה – כלכלם. לעתים נדמה היה כי כל העיירה היא רכושו הפרטי של הצדיק, ואנשיה הם הגורדיה שלו, צוות חצרו המלכותית. השוטר המקומי היה עומד אף הוא לרשותו במדה מסויימת. ליהודים היתה השפעה גדולה אצל שלטונות המחוז, וכדאי היה לו לשוטר לחיות אתם בשלום.

ניהול ה"אקציז" היה דבר חדש באותה תקופה, ועלי – כממונה על ביצוע החוק – היה להתמודד עם היהודים, לפעול נגדם, ומה גם בדברים הנוגעים לדתם. כמובן שהיהודים לא היו מעיזים להתמרד בגלוי, אבל תמיד צפויות היו מצדם פעילויות מסויימות לשיפור מצבם. הייתי מודע לעובדה שאחד הפקידים החרוצים –

שבהם התקדם צבאו של נפוליאון באותה סביבה. משני צדי הדרך שוכנת ביצה בלתי ניתנת למעבר, ויש שאינה מסוגלת להחזיק אפילו כלב. לעיניך נפרש כמין אחו ירוק בינות לעצים, אך חלילה לך להאמין למראה עיניך! אין זה אלא חלון הנפתח לבור שאין לו תחתית. שרשי עצים בוגדניים כיסו את החלון בשכבה דקה, אבל שום בעל-חיים שבעולם אינו יוצא מכאן חי. סמיכה היא הביצה במאד, וככל שתגביר החיה את מאמציה להיחלץ, כך כורה היא לעצמה את קברה במהירות רבה יותר ומקרבת את קצה. בהמה הנקלעת למקום זה נעלמת, טובעת היא בבוץ, והחלון הבוגדני מתכסה שוב בקרום ירוק ללא הותר שום זכר למה שנתרחש פה אך זה עתה.

– לפני כשנתיים אבד כאן לייזר, ואתו עמו שקע בבוץ גם סוסו. כך מספר לי העגלון בהצביעו בשוט שבידו על מערה-היער השכן.

– הכיצד זה נפל לבוץ?

– מה שאלה היא זו "הכיצד"? נסע, עיף, ונרדם. משהו הבהיל את הסוסה הצעירה והבלתי-מנוסה, סטתה קמעא מהדרך, המשיכה בכיוון היער ומשכה אחריה את העגלה יותר ויותר אל תוך הבוץ. התעורר לייזר, ומנומנם למחצה התחיל להצליף בה בשוטו עד שנפלה לתוך ה"חלון". פרפרו ופרפרו עד שבלע אותם הבוץ ולא נודע כי באו אל קרבו. לבוץ הזה, אדוני, אין תחתית.

– הראה משהו כיצד הלך לו לייזר לקראת מותו? – כן אדוני, הכל התרחש לעיני בנו שנסע מאחוריו, לא הרחק ממנו. צעק, בכה – אבל לא יכול היה להושיע את אביו. כך סיפר הוא עצמו אחר-כך.

– אכן דרמה אמיתית, אמרתי בלבי, בעשתי נסיונות נואשים להתיישב בצורה נוחה יותר, תוך כדי קפיצותיה ורקידותיה של העגלה על הכביש הארוך. אכן, דרך עגומה למדי. לאורך עשרות וויראסטאות משתרע לו על הביצות יער עצי מחט, יער גוסס שעציו לא יסכנו אפילו להסקה, ואך לעתים מזדמנים גם שטחים יבשים ובהם שטחי עצים מחטניים ראויים לשמש. מפעם לפעם נראים גם יערות רבים שהיו למאכולת אש, מרחבים עצומים של שרידי עצים שרופים וצמחיה חרוכה. הכל מעציב ואינו נחמד למראה כלל. יערות ענק אלו על סעיפיהם החרוכים המתנשאים השמימה, דומים עליך כנפילים שניעורו מקברם, וזרועותיהם שלוחות כלפי מעלה בקובלנא על גורלם המר.

את מקומם של האשוחים השרופים תופסים בדרך כלל עצים עולי-ימים ועמוסי עלים, חזזית מצהיבה ואיזוב. ואם במקום מים הם, מאפילה שם חורשת ערבות – משכנר-מקלטו של התושב העיקרי במדבר זה – הזאב. כל האיזור שמאורשא ועד ליובאוויטש דליל הוא בישובים; פה ושם מבחינות עיניך בחוותו הקטנטנות של בעל אחוזה זעיר – ואף היא ריקה מאדם: הרי אך זה

5. ראה בשו"ת שארית-יהודה דף קד, ג: וגם נראה דשם ליובאוויטש דומה לשם לובקא... לי אהביית, וכן השר הראשון שבנה העיר על שמו הי' נקי לוביעצקי וכו'. עכ"ל. וראה בסי' הזכרונות בראשון, ואכמ"ל.

החוצה! - הגביר -
והסתלק, ובאם לא... וכאן נשלחה

הפמוט.
נציגו של בן הרב חטף את שטר הכסף, ונעלם מעבר לדלת.

פסעתי בחדר אנה ואנה בהתרגשות גלויה: הנסיון לנתנית השוחד היה כליכך גס ומחוצף, כליכך מעליב... עד כמה שפלים אנחנו בעיני היהודים! באותה תקופה לא נהגו כלפי הפקידים בגיוני כבוד מופרזים, וערך המצפון היה בשפל המצב. אבל אני הייתי צעיר לימים, והמטרת כתרסר קללות לעבר אותו יהודי בעל משקפי הכסף. חלפו כעשר דקות, והנה נפתחת דלת חדרי שנית. לאט ובזהירות, ומשקפי הכסף והאף העבה, ואחריהם הפאות של היהודי, הנם שוב בחדרי.

- נו, עכשיו כבר אפשר לדבר!

- דבר.

- אולי אדוני ה"אקציזניק", אולי היה זה נראה לך מעט מדי, מוכן אני אם-כן להוסיף עוד חמשים רובל... הערדל שבא לידי עף הפעם ישירות לכתובת הנכונה, ומנהל מפעל ה"פייסחובקא" נעלם מיד מאחורי הדלת. ומשם הגיעני קולו כשהוא טוען ונשבע לשומעיו שיותר ממאה וחמשים רובל אין לתת בשום פנים ואופן. כל העסק אינו משתלם אם יוציאו למעלה מסכום זה. ילך לו רבי זלמן בעצמו, ידבר הוא עצמו עם האדון ה"אקציזניק", אני איני מוסיף אפילו פרוטה אחת. הטיעונים שהרעימוני יותר מכל נסתיימו, והבחנתי כי היהודי בעל משקפי הכסף והפאות השחורות הסתלק משם. הוא לא היה מסוגל בשום אופן להבין את סירובי המוחלט לקבל את השוחד מידי. בטוח היה שמאחורי הסירוב הסתתרה הכוונה לסחוט מהם עוד ועוד. כולם נהגו אז לסחוט מהיהודים. וכלום מהיהודים בלבד? הפקידות כולה, מקטנם ועד גדולם, כולם סחטו מכולם. גם הארכירי [ההגמון] של מוהילוב שינה את יחסו לבעל בית-המרוח אחר שהלה אולץ לתרום כמה מאות רובל "לעניי הכנסיה", וכהרף עין נתהדקו קשריו עם הכנסיה וכל מעשיו היו מעתה כשרים בעיני החוק.

נתתי את ההוראות הנדרשות כדי שהכל יהיה מוכן למדידה בבקר יום המחרת, דיווחתי ל"פריסטאו [מפקח משטרה מקומי], והתכוונתי לעלות על מטתי. העניינים לא התגלגלו כפי שחשבתי. בחצות הלילה אלי ה"סטאנובוי" [מפקח משטרה איזורי], מכרי משכ הימים. זקן, נמוך, שערו שיבה, קצת עיוור, ובקושי הוא נגש ישר לענין וללא הקדמות מיותרות: ביקר אותך הטפש הזה, חיים? הציע כסף?

- אכן, היה והציע.

- וזרקת לו ערדל בפניו?

- אמת. זרקתי.

ויוץ כספים. לא הספיק ללון שם אלא לילה אחד בלבד, ולמחרת מת ממחלה מסתורית. מה היתה מחלה זו? אפילו הגוברנטור נאמאלי לא הצליח לעמוד על פשרה חף כל המאמצים שהשקיע בפענוח התעלומה.

- ובאמת, כלום חייב אני להכנס בעצמי אל תוך הדוד ולהטריף להם את כל ה"פייסחובקא", הרהרתי, ואולי אוותר להם קמעא נענצה במוחי המחשבה בה בשעה שעברתי ברחבת השוק וראיתי את החלונות המוארים של בית הצדיק, ואת המון העם שהצטופפו בפתח הבית. הרי היהודים מהווים כח שיש להתחשב בו, ולמה לי לחפש צרות מיותרות! מה איכפת לו לאוצר המלוכה איך ימדוד, ומי ימדוד את נפח הדודים? הרי מקופת המכס לא יגרע מאומה!

"אתה כבר תסתדר - הזהדו באזני דבריו של המפקח המחוזי בשעה שהטיל עלי את התפקיד הנוכחי - אל תחטט יותר מדי בקן הצרעות. נו, לסטות מההוראות כמובן שאין לנו רשות, אבל..."

לפי שורת ההגיון היה עלי לשלול את הצד הטקסי, ולדבוק אך ורק בצד הפורמאלי. ההנהלה היתה תמיד ספיקס, וכך היא תשאר. ואתה לך תדע מה עליך לעשות וכיצד עליך לפעול... כיום, כעבור חמשים שנה, רואים אולי רבים את היסודי אלו כמגוחכים למדי, אבל אז... אז היו זמנים אחרים...

טרם הספקתי להתארגן בחצר האכסניה, והנה נפתחת הדלת מאליה וכבר עומד בחדר יהודי שמן בגרביים ונעלי-בית, מעיל שחור וארוך, ומכיפת הקטיפה שלראשו משתלשלים תלתלים יפהיים כתלתלי משורר. על אפו הגדול רכובים משקפי כסף, עיניו חרוצות, ותנועותיו זהיר זהיר...

"בא-כחו של זלמן בן הרב, ומנהל מפעל ה"פייסחובקא" שלי" הציג הנכנס את עצמו.

הצעתי לו לשבת, היהודי התיישב, תיקן את משקפיו לאפו, ומשום מה פלט אנחה מפיו.

- באת למדוד את הדודים?

- באתי.

- ותמדדם בעצמך?

- כמובן. בעצמי אמדוד.

- ואתה תכנס לתוך הדוד?

- אכן, אכנס לתוך הדוד.

- אה! גנח היהודי, והפעם היתה אנחתו עמוקה עוד יותר.

לרגע נשתררה דומיה, והנה שולף הוא שטר בן מאה רובל, מיישרו, ומניחו תחת מנורת-השולחן הכבידה.

- מה זאת? לשם מה שמת את כספך על השולחן,

שאלתי?

- לשם מה? נו, באמת, ולשם מה רוצה אתה להכנס

לתוך הדוד ולהטריף את כל ה"פייסחובקא" שלנו!!

- כי זה התפקיד המוטל עלי לעשותו.

— אחת מעיני נפגעה, והוא רוצה להתלונן. אתה יודע, ההנהלה שלכם חדשה, שיטה נדירה לבחירת פקידים מתאימים לתפקידים.

וכאן נשק השוטר את קצות אצבעותיו כדי לבטא את מדת הצלחת ה"אקציה" בבחירת הפקידים.

ופתאום... מכות... תסכים אתי שזה לא יפה! בא אליך מנהל המפעל כדי לשאול מתי תתחיל במדידת הדודים, ופתאום מקבל ערדל כתשובה... כמובן שזה לא חשוב, החיה החצופה הזאת, החיים הזה, ראוי הוא למקל... אבל שמע מה שזקן ממך אומר לך: כדאי לסדר את העניין.

— לוותר ליהודים בדרישה חסרת כל טעם? לקחת שוחד? האם זו כוונתך?

— אינך חייב לקחת שוחד אם אינך רוצה. הכסף לא ילך לאיבוד. אם אתה לא תקח אותו, יקחנו מישהו אחר. המפקח העלה עשן מסיגריה שאינה נגמרת, חיך משוב לב, ומרוב עשן סמך לא ראו את סנטרו הקרח. והוא המשיך:

— מחר יהיה אצלך בן הרב, רבי זלמן בעצמו.
— אמור לו שאם בדעתו להציע לי כסף, מוטב לו שלא יבוא.

— היה רגוע. הוא לא יציע לך שום כסף. כבר הסברתי לו שהאדונים ה"אקציוניקים" מקבלים משכורת גבוהה דיה, ואין הם זקוקים לכסף.

— האם רק בגלל זה אינם לוקחים שוחד?
— אס-כן איפוא, כבר אינני יודע מאיזה טעם אינם לוקחים... אבל רבי זלמן מעונין לשוחח אתך ולברר את העניין. הוא כבר גער בחיים, וגם מבקש הוא שהאדון יסלח לאותו טפש.

רבי זלמן בן הרב נגלה לי כאדם הגון ביותר. פאותיו היו קטנות, ולרגליו מגפיים ולא נעלי-בית. מעילו נראה היה כמעיל של סוחר רוסי. ראשית דבריו היתה בקשת סליחה עבור חיים. ועוד הוסיף ואמר:

הוא עשה אמנם מעשה נואל, אבל, אדוני, איך אפשר לנהוג אחרת? ומי לא לוקח מאתנו? כל צעד ושעל עולה לנו בממון רב. הנה, אבי גר בליובאוויטש, אדם זקן ומלומד, חיינו קדושים, אבל כמה עליו לשלם כדי שלא יטרידו אותו! ה"איספרובניק" [שר הפלך] מקבל, ה"סטאנובוי" מקבל, וגם למוהילוב [עיר המחוז] שולחים אנו מזמן לזמן. אפילו הרופא של העיר אורשא התחיל לדרוש תשלום בזמן האחרון, ובאם לאו — מאיים הוא — "אלך ואלשין שהצדיק מרפא חולים מבלי שקיבל רשיון לעסוק ברפואה". האם הוא מתעסק בריפוי? כלום נותן הוא תרופות? אה! הוא רק מניח ידיו על ראש החולה, ומתפלל...

— וזה עוזר? לא יכולתי לעצור בעד השאלה שהתפרצה.

רבי זלמן התקשה מעט במענהו.

— מי שמאמין — נושע. יהיה לך לפי אמונתך — כמדומה אני שכך נאמר גם בספרים שלכם?

— בדיוק! המכיר אתה את האוֹן-גליון?

— לא קראתי בו, אבל זה מה ששמעתי.

מהר מאד הגענו לנושא שהעסיק את שנינו: מדידת הדודים.

רבי זלמן הציג את השאלה בצורה ישירה: "איזה הפסד יגרם לאוצר המלוכה באם יהודי ירד וימדוד את הדוד לפי הוראותיך, ובנוכחותך?" נאלצתי להודות על האמת כי אין בכך כל עוול, ולא שום הפסד לאוצר. אס-כן, אדוני, למה זה תרצה להכנס בעצמך אל תוך הדוד ולקלקל לנו את ה"פייסחובקה"?

— כך נדרש ממני לנהוג, בהתאם להוראות. ובסופו של ענין הרי זו שטות מצדכם, כיצד זה מתקלקל ה"פייסחובקה" באם אני יורד אל תוך הדוד?

— אתה הרי לא תחלוץ את מגפך, וגם לא תניח שינערו את כיסיך ויבדקו אם אין בהם פירור כלשהו של לחם!

— בוודאי שלא אסכים, התפרצתי, לא ארשה דבר שכזה!

— הרואה אתה? זהו זה! ומה יהיה אס-כן?

— אתם, היהודים המלומדים, עליכם להסביר לעם מה חשוב בדת ומה אינו חשוב. מה עיקר ומה טפל!

— בדת, אדוני, הכל חשוב. או שהכל חשוב או שאין דת. שאם לא כן אז היום יאמרו שדבר פלוני אינו חשוב, ולמחר דבר נוסף אינו חשוב. היום יעזבו דבר אחד, למחר יעשו כן אחרים לדברים נוספים, וכך יתמוטט בנין הדת ויקרוס תחתיו. ועוד — אך האם לא תיעלב מדבריי? — בבקשה, המשיך בדברך.

— נו, החכמים שביניכם טוענים שקיימים בכנסיה מנהגים שכבר עבר עליהם הכלח, אפשר גם בלי צומות, המשכילים שבכם אינם מבקרים בכנסיה, ואם מבקרים — אינם מתפללים. האמונה נחלשה. ומה יצא לכם מזה? האם אנשיכם היו לטובים יותר? לא ולא! אדרבה! נעשו הם גרועים יותר! עלינו מוטלת האחריות שלנו זה לא יקרה, ושהיהודים לא יגיעו למצב שכזה. דתנו היא חומות מבצרנו, והיא מולדתנו. מדוע זה נחלישנה? אם נתרפה היום מדבר זה שנניח שאין לו חשיבות, מחר נעזוב דבר נוסף, מחרתיים דבר שלישי, וכך תתמוטט לה חומת הדת כולה. סבור אתה כי לכשיעזבו היהודים את דתם יהיו הם לטובים יותר? התקשיתי להשיב.

נו, התראה אדוני — המשיך רבי זלמן שהרגיש היטב בהיסוסיי — תרשה אס-כן לבחור-ישיבה שירד לתוך הדוד ויערוך את המדידות. הוא כבר ידע מה לעשות. רעיון צץ במוחי: זו ההזדמנות להתקבל אצל הצדיק לראיון אישי! אישיות מסקרנת היא זו, וכדאי להכירה. לפני כשלש שנים ביקר בליובאוויטש הגוברנטור בוטש-קובסקי, השתדלותו להתקבל אצל הצדיק לא עלתה בידו, והוא הסתפק ב"מזכרת". בקשתי את רבי זלמן שכתמורה לויתור מצדי יסדר לי ראיון אצל אביו. תגובתו הראשונה לבקשתי היתה סירוב מוחלט: האבא זקן מופלג, חולה,

שוכב במטה, אינו שולט ברוסית — מה אתה צריך את זה... אך כשהבטחתיו נאמנה שאיני מתכוון לחלל את הקודש ואף אין זה סיפוק סקרנות גרידא, אלא אך ורק התעניינות באישיותו של הצדיק המפורסם — הבטיח לי רבי זלמן לשוחח עם אביו ולקבל את הסכמתו. הוא קם ופנה לצאת, שבע רצון מהצלחתו להסדיר את ענין מדידת הדודים. אחרי היסוסים והתנצלויות הוסיף:

— עלי לומר לאבא מהי הסיבה שבגללה רוצה אתה לראותו. לא יתכן להכנס אליו סתם כך כדי לראותו. הוא יסרב ויעמוד על דעתו. אם תרשה לי, אומר לו שאתה מבקש לדעת את מזלך.

— לו יהי כן. אמור לו שאני רוצה לדעת את עתידי. אבל, איני מאמין שגורלו של אדם נחרץ מראש, וממילא מובן שלא ניתן לחזות את עתידו.

על שפתיו של רבי זלמן רפרף חיוך קל:
— רבים לא האמינו, אך בסופו של דבר — כשהעמידות החזויות נתממשו — נאלצו להאמין על-כרחם. עתידות שנתקיימו ידועות גם בהסטוריה, וגם בתנ"ך נזכרו עניינים שכאלו.

* * *

בתום המדידות לקחני רבי זלמן אל אביו. בכניסה לבית הצדיק התגודד המון צפוף של יהודים. אלמלא נתלוויתי לרבי זלמן היתה זו סכנה לא קטנה להדחף בין ההמון. דבר זה היה מרגיזם. ואכן הבחנתי בפנים רוגשים ובכעס הניב מעינים רבות.

אפילו צל צלו של חשש התקפה נגד הצדיק לא היה עובר בשלום וללא נקמה.

רבי זלמן העביר אותי דרך כמה חדרים המרוהטים ריהוט משובח. היו כאן מראות אמפיר, ואף עתיקות מהן, ויניציאניות. רהיטים רפודים בבד שעיר ומוזר שמזמן יצא כבר מכלל שימוש, אחרים העשויים עץ אדום ומושביהם קשים כאבן, כורסאות כבדות מהסוג החדש — אך כל זה לא פיאר את החדרים אלא מילא אותם. נברשות ברונזה אמנותיות מתקופות עברו נשתלשלו מתקרת הבית. בפינות החדרים עמדו מנורות ענק שמחמת נדירותן קשה להפריז במחירן — ובקניהן תחובים נרות פשוטים, נרות בפרוטה. היהודים אסורים בפסלים, הנחשבים להם כאילילים, אך גם תמונות לא קישטו את קירות הבית. בכל פתח קבוע גליל נייר ובו צו האלקים. בחלפו דרכם נגע רבי זלמן באצבעותיו בכל גליל וגליל.⁶ מספר יהודים, זקנים וצעירים (תלמידי-ישיבה, כפי שנודע לי אחר-כך) פסעו בעקבותינו. הם שוחחו ביניהם בקול נמוך, כמעט בלחש. דרכנו על שטיח צר וכבד, שבלע את קול צעדינו.

בפתח האחרון בקשני רבי זלמן להמתין. הוא הסיט את הדלת קמעא, ונכנס — נכון יותר החליק בזהירות — פנימה.

היה עלי להמתין זמן רב, יחסית.

— הצדיק מתפלל עתה — אמר לי אחד מבני הישיבה, ולו זקן שיבה תנ"כי — בתשובה לשאלתי עוד כמה זמן יהיה עלי לחכות.

— ואם אנסה להכנס?

— אה! מה תדבר! השיב הלה בהתרגשות רבה — לא נניח לך להכנס קודם שהצדיק יתן את רשותו. איך אפשר!?

בן ישיבה נוסף, שחרחר ונמוך, ולו עינים שחורות וכעוסות הוסיף:

— אל תגביה את קולך. אסור. אשתקד בא לליובאוויטש הירשע צוקרמן ממוהילוב, יודע אתה, עשיר גדול, פריץ, ורצה גם הוא — כמוך — להכנס קודם קבלת הרשות. נו, יודע אתה מה קרה?

— מה קרה? לא הניחוהו להכנס?

— לא נתנו לו! הוא פתח את הדלת, ויהי אך ראהו רבנו הקדוש נפנף לעומתו בידו, והלה נרתע לאחוריו ועף כאילו רוח סערה טלטלתהו. מכיר אתה אותו, כזה בריא וגדול, והוא לא היה יכול להחזיק מעמד על רגליו ונאלצנו לתמוך בו ולהוציאו החוצה. בקושי חזרה אליו נשימתו. הוא חזר לביתו מבלי שראה את הצדיק, ונדב אלפיים רובל לעניים. כשתהיה במוהילוב תשאל את הירשע צוקרמן עצמו, והוא יספר לך.

הדלת נפתחה כדי מחציתה, ובעדה נראה ראשו של רבי זלמן, הבן, והוא אמר לי בלחשה:

— בבקשה, אבי מוכן לקבל אותך עתה.

איש מבני הישיבה שנלוו אלינו לא נכנס עמנו. החדר — הקבינט של הצדיק רבי מענדל שבו מצאתי את עצמי עומד — היה גדול, מלא אור, בכל קיר משני הקירות הצדדיים היו קבועים שלשה חלונות. רהיטים כמעט ולא היו בו. אך לכל אורך הקיר ניצבו ארונות פשוטים ומדפיהם עמוסים ספרי-ענק (פוליאנטיס), תורה כתובה על עור עגל, כרכי התלמוד ועוד. בין שני חלונות ניצבה ספה, ועליה — בינות לכרים⁷ — יושב יהודי זקן לבוש לבן, וכפה מכסה את ראשו. פאותיו דלילות וצהובות מרוב שנים. פניו לא היו קמוטות כגוויל, כרגיל אצל זקנים, אלא חוורים כנייר וללא טיפת דם. עיניו שנעצו בי הפליאוני: לא זו בלבד שהיו חודרות, הן היו צעירות! שני תלמידי ישיבה שניצבו דוממים ליד החלונות, תמכו בזקן בהדרת כבוד והרימוהו. הרב הושיט לי את ידו לשלום — יד קטנה שדמתה לידו של ילד. החזרתי לו

6. בהערותיו לתרגומו מעיר הרב יהושע דובראווסקי ש' שאמנם מקובל אצל החסידים שבבית הרב נהוג שהמזוזות נתונות בתוך מעטפת נייר ולא בבתים של מתכות או שאר חמרים (על קבלה ממרן הבעש"ט "שכנח לקבוע המזוזה בתיק שאינו ברזל" ראה בסי' דעת-קדושים, הלי מזוזה רפט, א. ועיי"ש אם גם בשאר מתכות. וראה בהגהות מקור מים חיים שבסי' הבעש"ט עה"ת, פ' ואתחנן אות סב). ועוד משווה הוא את מנהגו של הרה"ק ר' זלמן שנגע במזוזות אך לא נשקן, למנהגו הזהה של כ"ק אדמו"ר שליט"א (להבחיל"ת. וראה הגהות הרמ"א בשו"ע יו"ד רפה, ב).

7. ראה בפרק 'רמזי צדק' שבגליון זה, ביאור בדרך הרמז לישיבתו של הצ"צ בין מצעות בשנותיו האחרונות.

שלום, והצדיק תפס בידי ולא איפשר לי להוציאה מידו. הפך את כף ידי כלפי מעלה, הביט בי בעיניו, ואמר דבר מה.

אחד התלמידים תרגם לי מיד את דבריו:

— הצדיק אומר שאתה תאריך ימים על האדמה.
— הצדיק המשיך להתבונן חליפות בכף ידי ובפניו,⁸ נעץ בי את עיניו, ואמר כמה משפטים קטועים וקצרים — וכפי שנודע לי מאוחר יותר נאמרו המשפטים בשפה היהודית העתיקה. התלמידים תרגמו במהירות כשהם נכנסים איש בדברי רעהו:

— בקרוב תסע למרחקים, הרחק צפונה, ותחליף את עיסוקך. סכנה תרחף על ראשך, אך תצליח להמלט מאסון. לא תתחתן כאן כפי שאתה סבור, אלא תתחתן שם. תחיו בשלוה ובאור. שני בנים יולדו לך. תגיע לעושר אך יאבד ממך. תהיה לאדם מפורסם. לך לשלום. הצדיק השתתק, שמט את ידי מתוך ידו, שקע בתוך הכריות ועצם את עיניו. רק תנועותיו הקצובות של חזהו העידו כי חי הוא.

— "יבא התעייף מאד", לחש לי רבי זלמן תוך שהוא אוחז בידי ומובילני אל מחוץ לחדר, "זקן הוא, וחלש". לפנות ערב עזבתי את ליובאוויטש. ואני מודה ומתוודה: העתידות ששמעתי מפי הצדיק הזקן נשכחו ממני עד מהרה; מדוע ולשם מה אחליף את מישרתי הבטוחה בהנהלת ה"אקציה", ומנהל ה"אקציה" בעיר הפלך מוהילוב (ט.ט. גל-א) הוא בן משפחתי? מועד אירוסיי לבחירת לבי קרב ובא, אורה ושמחה ליווני תמיד, וחבלי הצפון לא לקחו את לבי כלל וכלל! שטויות והבלים — חשבתי — רק חסידים מסוגלים להאמין בהגדת עתידות מעין זו...

אך על אף הכל החלו נבואותיו להתממש! קרבה ובאה שנת 1863, ואמנם סכנה גדולה איימה עלי. למזלי יצאתי ממנה בשלום, אך לא נמלטתי מניתוק הקשר עם ארוסתי. בוויילנא נתמנה קאופמן תחת מורביוב (אף שאינו דומה לו כלל לא בשכלו ולא בכישוריו המינהליים), ויצאה פקודת פיטורין לכל הפקידים בני הדת הקתולית-רומית.

פוטרתי ממישרתי. באונס או ברצון, עקרתי אל הצפון. בוויילנא הכרתי את אד. קרל. קירקור (מייסד העתון "נובויה וורמיה"), עברתי לפטרבורג והייתי לסופר רוסי.

וכך הייתי המזכיר הראשון במערכת של אותו כתב-עת. ההגעתי לאותו רכוש שנחזה מראש ע"י הצדיק? אכן, הגעתי! שלשה בתים היו לי בפטרבורג (ברחוב ניקולייבסקי 41, ברח' קירוצ'ני 37, ובמשצ'ינסקי). ועוד היתה בבעלותי הוצאת הספרים והירחון "לוץ" ולהם 20,000 מנויים. כשפרץ המשבר בחברת האשראי, והאדון שאומן נטל את העניינים לידיו — ירדו הבתים שלי לטמיון, ומפולת שאומן קברה אותם עם רכושם של רבים מבעלי-הבתים שבפטרבורג שהיו מקורבים למפלגת האשראי הישנה. "לוץ" נשטט מידי בתרגיל מחוכם (של האדון שנדר-וולף). כל רכושי נתנדף ויצאתי נקי מנכסיי. התחתנתי, וחי אני עם אשתי עשרות בשנים בשלום ובשלוה. בריא אני לחלוטין, ראשי אתי — אף שהתחלתי כבר את העשור השמיני לחי. עד עתה נתקיימו בי כל העתידות שחזה לי הצדיק מענדל מליובאוויטש.

* * *

אך עדיין לא תם ולא נשלם סיפורי: באמצע שנות ה-80 נזדמן לי לשלם ריבית ולהחליף שטר בבנק של אותו יהודי מאורשא אשר הצדיק ניבא לו גם עושר וגם תואר כבוד. בסוף שנות ה-50 צריכים היו לאומץ רב כדי לומר ליהודי שהוא יהיה אי-פעם "יהוד מעלתו". אך הנבואה התקיימה. כשפגשתי בו בפטרבורג באותו בנק שהיה בבעלותו הפרטית, ישב מכרי האורשאי בקבינט מפואר המוקף קטיפה, פליסנדר וברונזה. התחלנו בהעלאת זכרונות מן העבר, אחר כמחצית היובל שנים שלא נתראינו. נזכרנו בצדיק מליובאוויטש ובעתידות שהגיד לנו.

— בי נתקיימו כל נבואותיו, הצהיר מכרי בהקיפו בעיניו את הקבינט המלכותי שבו ישבנו. באותו רגע הביאו אליו מכתבים על מגש כסף. אדון סולידי ביותר, בעל תואר "ברון", דיווח לו בעמידה כנועה מתוך הניירות שבידו. — גם בי נתקיימו כמעט כל נבואותיו של החוזה הזקן מליובאוויטש טענתי, אבל שים לב: רק כמעט, לא הכל. הוא אמר לי במפורש שיהיו לי שני בנים, אין לי בנים וסביר שכבר לא יהיו לי גם בעתיד. כפי שאתה רואה, יש חלל כלשהו גם בחזונו של רבי מענדל החכם! מנהל הבנק, מיוזעי מאורשא, הרחר קמעא, ואחר

8. חכמת הכרת הפרצוף וקריאת שרטוטי היד הן "חכמות ישנות אמיתיות ומקובלות ביד מקבלי התורה" כמ"ש הרמב"ן בדרשותיו, ומבוארות בארוכה בזוה"ק פי יתרו (דף ע"א ואילך, בזוהר ובירוא דרוזין) שם עה"פ ואתה תחזה. ועיי"ש עוד בהגהות נצ"ו מכתבי הגאונים ומפי הרמב"ן עה"ת). אך לא שמענו ולא ראינו שאדמו"ר הצ"צ או מישוהו אחר מרבוה"ק ישתמש בחכמת היד, אף כי כל רז לא אנס להו ולפניהם נגלו כל תעלומות תולדות האדם בעבר ובעתיד, וגם גילוהו בעת הצורך — ללא כל הבטה בכף היד. ונראה שאדמו"ר הצ"צ רצה לתת למעשיו מסוה ואחיהו בדרך הטבע, שהרי חיזוי עתידות לפי קריאת היד נפוצה בקרב עמים רבים, וכך יוכל גם אותו גוי לסבור שהרבי קרא את עתידו בכף ידו (כפי שאמנם כך האמין כל ימיו).

9. הכותב עובר בשתיקה על הסכנות שנקלע אליהן, ואנו נפרשן ונאמר כי בשנה זו פרץ מרד הפולנים, והסופר אוקרייץ (שהיה ממוצא פולני) עמד לצדם של המורדים. ועמד לו מזלו שלא שילם על כך בחייו.

10. בשנת 1916 מצינו עדיין פרסומים מפרי עטו של אוקרייץ, וא"כ נכנס הוא כבר לעשור התשיעי בחייו (תאריך מותו המדויק אינו ידוע, שכן במהפכת 1917 נעלמו עקבותיו).

העיר בחריפות יהודית אופיינית:

— נו, טעות היא בידך! נבואתו של הצדיק התקיימה בשלימותה. מאשתך זו אמנם אין לך ילדים, אבל הרבי לא הבטיח לך שילדיך יהיו ממנה דוקא. ובוודאי לא תוכל להשבע שלא היו לך נשים אחרות בחיך.¹¹

הצטחקתי: מומחים הם היהודים בהסברים שונים, ואין הם חוששים מנטילת סיכון... כדי למנוע אי־הבנות חייב אני לחזור ולומר: דברי העתידות של רבי מענדל החכם מליובאוויטש נתקיימו בי להפליא. ישפוט הקורא כרצונו, אבל הם נתקיימו.

11. ראה כעין זה בסי' לקוטי ספורים (לרח"מ פרלוב ע"ה) עמ' קיא על הרה"ק ר"א מטשערנאביל שבידך פעם לאדם שלא מחסידיו שיפקד בזשי"ק, וכשבאו אליו אח"כ בטענה שלא נתקיימה ברכתו אמר להם "וכי מה אני מחויב בדבר אם הוא לקח את ברכתו ונתנה לערלית", ולבסוף הוכרח להודות שאמת הדבר שערלית אחת ילדה ממנו בן בזו השנה, והוא נעשה בעל תשובה וגם חסיד נלהב של ר' אהרן זצ"ל.

יין קשה פחד מפיגו

פחד הי' מפיגו. ואעפ"כ צוין שם בהערה [עיין ב"ב קי, א. וצעי"ק] כנ"ל, כיון ששטחיות הלשון במס' ב"ב משמע שיין קשה יותר מפחד, ולא להיפך.

אבל מובן שאין זה קושיא, שהרי אית פחד רגיל ואית פחד, ועד בדוגמת המסופר בשמו"ר (פכ"ד, ד) ונשרו כו' [יפעם אחת עבר אדם בתוך מדבר כוב זה, וראה נחש אחד ישן, והי' בו כקורת בית הבד. וראה את הנחש, והוא לא ראהו. ומרוב שנכנסה בו חרדה, נתבהל ונשר שערו"י]. וה"ז באין ערוך — בהתבוננות השלימה — לגבי פחד הי' והדר גאונו. וק"ל. ובאותו ענין יש להעיר ג"כ מקהלת רבה (פרשה ז, כו) אשר נמנים שם י"ד דברים קשים, ועוד כמה שינויים ממארז"ל במס' ב"ב, ובהם — שיין גובר ומשכח צרה (ד"ל) שהיא קלה מן הפחד מפני הצרה, וק"ל. עכלה"ק במכתבו [הנדפס ז"ע בלקו"ש חכ"ה עמ' 499].

ולעצם הסיפור הנ"ל יש להעיר מהמסופר על מרן הבעש"ט הק' נ"ע בספר 'שבחי הבעש"ט' (מהדו' ר"ב מינץ, עמ' קנח):

פ"א היה הבעש"ט במדינת וואלחיא, ושם הי' אצלם יין קרוש שנוטף מן הענבים וכשמערבין בכוס ב' או ג' טפין קטנים, אי אפשר לשתות מפני חזקו. וכיבד הבעה"ב את הבעש"ט בכוס קטן מיין זה, וכשטעמו אמר הבעש"ט הלא יינך טוב, למה כוסך קטן. השיב הבעה"ב כי סכנה הוא לשתות כוס גדול. ויאמר הבעש"ט, אין אני מתירא מזה. ונתנו לו כוס גדול ושתה את כולו, והסתכלו כולם בו שנעשו פניו אדומים וכל שערותיו עמדו כמו אש ממש, ונתבהלו כולם. אבל הבעש"ט העביר ידיו על פניו, והפיג יינו כרגע. ותמהו מאד עי"ז, ואמר כי ידוע שיין קשה פחד מפיגו, וכאשר התבונן בגדולתו יתברך נפל עליו פחד ורעדה מגדולתו ית', והפיג את היין מכל וכל. עכ"ל.

בשיחת ש"פ חיי שרה תשי"א (לקו"ש ח"א עמ' 32) דיבר כ"ק אדמו"ר שליט"א מענין התלבשות המצות בדברים גשמיים, ושאל המצות שהן חובת הלבבות — כגון אהבת ה' ויראתו — צריכות להיות ניכרות ומורגשות בבשר המוח והלב. וביראה עד"מ, לא סגי בכיווץ המוח והלב אלא צריך שהפחד יתן אותותיו ורישומו בגוף. והביא לכך דוגמה מכ"ק אדמו"ר הצמח-צדק, שבשנים הראשונות לנשיאותו ישב והתוועד עם חסידים, ואחרי שתותו כמה כוסות של משקה חזק ביותר העביר ידו על מצחו, הכל הי' כלא הי', ולא ניכר בו מאומה משתייתו. אח"כ הסביר הצ"צ כי הוא התבונן בגדולת ה', נפל עליו פחד רב ומאחר ויין קשה פחד מפיגו" — ביטל הפחד את השפעת היין. בהערה לביטוי "יין קשה פחד מפיגו" מצוין בהע' על אתר: ראה בבא-בבא ר, א — וצעי"ק. עכ"ל. והקושי מהגמ' פשוטה: דאיתא שם עשרה דברים קשים נבראו בעולם [וזה קשה וחזק מזה]... גוף קשה פחד שוברו, **פחד קשה יין מפיגו**, יין קשה שינה מפכתו וכו'. הרי לנו שהיין חזק מן הפחד ומפיגו, ולא כדברי הצ"צ שהיין פג מפני הפחד החזק ממנו!

אלא שעתה מתעוררת שאלה אחרת, אם מפורש בגמ' כי היין קשה מן הפחד, מדוע אי"כ נרשם בהערה כי יצ"ע **קצת**, הרי לכאורה קושיא אלימתא היא זו! ואמנם כבר הועלתה שאלה זו בבית-מדרשו של כ"ק אד"ש (קובץ 'הערות התי' ואנישי' דנ"י. גלי ק), וגם הוסיפו לפלפל בחכמה באותו ענין (שם, גלי קב, קו), עד כי נתגלה כי כ"ק אד"ש ביאר את הענין באחד ממכתביו (מיום כ"ח טבת תשי"ט), ופורסם שם — בגל' קד — ע"י הרב בנימין ברנשטיין שי' [שהוסיף מדילי את המוסגר בחצאי ריבוע]. וז"ל המכתב הנוגע לענינו:

..הנה אדמו"ר הצ"צ לא אמר המאמר בשם רז"ל, כ"א ביאר את אשר קרה. אשר אף שהי' יין קשה, ובכ"ז הנה

בנוסח דומה בתוכנו אך שונה במסגרתו, מסופרים הדברים בספר 'פלא יועץ' (ערך גילה): וכבר סיפרו על הריב"ש [ר"י בעש"ט] שפעם אי שנה כוס גדול של שכר חזק מאד, בחושבו שהוא יין, וכמעט שלא נתעלף. ותיכף סגר עיניו כמעט רגע חזר לאיתנו, כאילו לא שנה כלל. שאלו לו תלמידיו מה רפואה עשה, והשיב להם הלא תדעו מה שאמרו רז"ל יין קשה פחד מפיגו, ואין פחד כפחד ד' מהדר גאווה. ולכן, תיכף שחשתי בעומק יראת ד', השכר חלף הלך לו. עכ"ל.

בספר 'כתבי-קודש' שאסף הרה"ח ר' משה מידנער (במהדורת שיכפול, ירושלים תשכ"ו, עמ' י) באים הדברים בקיצור: הבעש"ט התארח אצל אחד וציוה להביא מעד וכו' ואמר: אחז"ל פחד קשה יין מפיגו, כן יין קשה פחד מפיגו. עכ"ל.

בעוד שבנוסח הראשון לא מסתמך הבעש"ט על מאמרז"ל, אלא רק נוקט את סגנון לשון הגמ' – הרי שבנוסח השני תומך יתדותיו ב"מה שאמרו רז"ל". בנוסח השלישי מביא הבעש"ט את דברי הגמ', ומוסיף עליהם מדליל, והוא לכאורה הנוסח הפחות מוקשה מכולם. אך באם נקבל את דברי הגמ' ככתבם וכלשונם, שהיין קשה מן הפחד – הרי גם נוסח זה לא יושענו, ואיך נאמר שכשם שהיין קשה מן הפחד כך הפחד קשה מן היין!! לשאלת הסתירה מן הגמ' לדברי הבעש"ט הק' נדרשו גם בקובץ 'כרם שלמה' (החל מגליון חשון תשמ"א), ומהדברים שנאמרו בענין זה יש לציין למשי"ש (בגל' כסלו תשמ"א, עמ' מח) בשם הרה"ק הישפת אמת' מגור, שאמר: "ידענו דהבעש"ט הוה לי גירסא אחרת בגמ', דין קשה פחד מפיגו" (ובזה ביאר השפ"א את דברי הגמ' בנדרים דף מט דריב"א שנה ד' כוסות בפסח והי' חוגר צדעיו מפסח ועד עצרת, כי בעצרת "מחמת אימת קבלת התורה הפיג חוזק היין". ועוד הוסיף השפ"א שלפ"י נדחית ראיית היעביץ – בסידורו – שהוכיח מהגמ' הנ"ל שריב"א דחק עצמו רק לשתיית ד' כוסות דפסח ולא לשתי דפורים, משמע דמי שהוא חלש בטבעו אי"צ לדחוק עצמו לשותות בפורים. ואמר השפ"א שא"א להוכיח כנ"ל, מחמת שבפורים הו"ע קבלת התורה – כדחז"ל עה"פ קימו וקבלו – ולכן י"ל דריב"א שנה גם בפורים אלא שהפחד והאימה דקבלת התורה הפיגו מיד את חוזק היין. ודפח"ח).

ובגליון תמוז תשמ"ב (עמ' ס-סא) באו עוד דברים יקרים באותו ענין (והחתום עליהם א.מ.ה. – הוא איש האשכולות המופלא הרה"ח ר' מנחם בראכפלד ע"ה), להורותנו כי אמנם גירסא זו מקוימת ממקומות נוספים, וזהו תורף דבריו:

גירסא כזו היתה גם לפני הרד"ק, שכתב עה"פ וריחו לא נמר (ירמי' מח, יא): וכן אמרו גוף קשה יין מפיגו, כלומר מחלישו ומתיש כחו. עכ"ל הרד"ק. ולפ"י על-כרחו לומר שהמשך דברי הגמ' יהי' יין קשה פחד מפיגו

– כדברי הבעש"ט. וכלשון הזה מביא הרד"ק גם בסי' השרשים שלו ערך פוג. מוכח שזו היתה גירסתו בגמרא. וגם לפני המזרחי היתה גירסא דומה, כמ"ש עה"פ ויפג לבו (ויגש מה, כו): וכן יורה מאמרם גוף קשה היין מפיגו, שאין פירושו משביתו ומבטלו, רק מחלישו. עכ"ל (ומשי"ש שהרד"ק פירשו מלי שביתה וביטול, נראה שהוא ט"ס וצ"ל שהרמב"ן פי' כך. עי' בפירושיהם). וראיתו מתקבלת רק אם גורס שהיין מפיג את הגוף, היינו מחלישו. אבל אילו הי' גורס שהיין מפיג את הפחד אזי לא היתה לו כל ראי', שהרי אמנם היין משבית ומבטל את הפחד.

לכאורה יש להוכיח כגירסת הספרים שלנו מן הגמ' (עירובין סד, ב) שהשינה מפיגה את היין, דמחזי ממש כגירסתנו "יין קשה שינה מפכחתו". אך כד דייקת שפיר הוי ראי' לסתור: שהרי אמרו שם (בעירובין) לא שנו [שהשינה מפכחת את היין] אלא ששנה כדי רביעית, אבל שנה יותר מרביעית כל שכן ששינה משכרתו. ויין קשה שבגמ' ב"ב היינו בשונה יותר מדי דוקא (דהשוותה במדה הראוי' אין היין קשה, אלא אדרבא – משמחו – סנהדרין ע, א), ובכה"ג השינה משכרתו ולא מפכחתו! אלא ע"כ לומר שהשינה מפכחת את הפחד ולא את היין – וכגירסת הרד"ק, המזרחי והבעש"ט. (ואת גירסת הספרים שלנו יש ליישב ולומר שדוקא שינה כלשהו משכרתו, אבל שינת קבע מפיגה אף יין הרבה, כדמשמע מהרמב"ם בפ"א מביאת מקדש ה' ה, עיי"ש בכ"מ). והנה לפי גירסת הספרים שלנו השתמשו בלי מפיג על הסרת הפחד, ובלי מפכח על הסרת היין (פחד קשה יין מפיגו, יין קשה שינה מפכחתו). אך בכ"מ שהובאו עניינים אלו התבטאו בסגנון הפוך, כמ"ש לעיל מהגמ' בעירובין שהשינה מפיגה את היין. ובשמואל (א א, יד) עה"פ הסירי את יינך מעליך, תרגם יונתן: תפיגין ית חמרין. וכ"ה בכ"מ. ולאידך גיסא, השתמשו בלי פכח על הסרת הפחד: כמאמרז"ל (תענית יג, ב) לפכוחי פחודיה הוא דעביד. וכן, לפכוחי פחדיה קא שתי (ב"מ סו, ב). אך לגירסת הרד"ק וכו' עולה הכל כהוגן (ואף שנראה מכאן מפורש שהיין מפכח את הפחד, אפ"ל שכ"א מהם מחליש את חברו).

ונראה להביא סמך שהפחד מפיג את היין, ממ"ש בגמ' (מגילה יב, ב) ששלחה ושתי לאחשורוש, אבא [בלשצר] לקבל אלפא חמרא שתי ולא רוי. כדמצינו בקרא (דניאל ה) שאחרי שתותו דיבר עם חכמי בבל ועם דניאל בהשכל ודעת, ולא כשכור. אך באמת בלשצר נשתכר ונשתטה בשכרותו עד שציוה להוציא את כלי המקדש, ככתוב שם שבעצת היין עשה כן. ורק אחרי שראה את פס היד הכותבת, ונתפחד הרבה (כמשי"ש מלכא בלשצר שגיא מתבהל), רק אז פג יינו מרוב הפחד, ויכול הי' לדבר עם החכמים. ע"כ מיכרם שלמה הנ"ל.

תורת מנחם אור

יוכלו לדבק אליו להיות מתלמידיו. והנה נודע תהלוכות חסידי רייסין אשר מורגלים תמיד באמירות תורה מחבי"ד, ובבואם לפני מר"ן מרוזין אשר נודע דרכו בקודש להמעוט בדיבורי תורה וכבוד ה' הסתר דבר, ודרכו היה נסתרה מחסידי חבי"ד, ולא מלאו את חפץ לבם בו. ויבאו לפטור ממנו בברכת הפרידה ולנסוע לביתם.

פתח מרן הה"ק: הנה כתיב (שמות ג' י"ג) ויאמר משה אל ה' הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם. והדבר כפשוטו יפלא, איך יובן שמו רע"ה בגודל צדקתו לא ידע עד הנה מה שמו של הקב"ה, אף שהיה במצרים לא יתכן שלא ידעו את ה'. אכן האמת היא שגם בני"י ידעו כי ה' שמו, וזהו שאמר משה ואמרו לי מה שמו פי שהם יקדימו לומר לי שם ה', שידעו זאת מכבר, אבל מה אומר אליהם, מה חידוש או"יע להם. ויאמר אה"י אשר אה"י, [אה"י] בגמטריא כ"א, וכ"א פעמים כ"א עולה כמנין אמת, ששמו של הקב"ה אמת. והמבין יבין.

* * *

אדמו"ר הצמח"צדק והאדמו"ר מרוזין לא היו הראשונים לאמירת הפירוש המצביע על הקשר שבין "אה"י אשר אה"י" לבין "אמת", וזאת מצאנו ראינו אף בשם **אדמו"ר האמצעי** עצמו. וכפי שמביא בס' **בית רבי** (ח"ב פ"ב):

אחר פטירת אביו, רבינו הגדול נ"ע, נתנו רוב אנ"ש עיניהם בו שימלא מקום אביו, כי כך היא המדה שהבן ימלא מקום אבותיו כו', ובפרט כי כן הי' דעת רבינו הגדול. אך איזה חלק מאנ"ש... אמרו שאחרי רבינו הגדול אין עוד רב שימלא מקומו... ובויטענעסק בא אחד מהתלמידים ואמר לרבינו עצה טובה שיקבע דירתו במאלע רוסיא [אוקראינה] ששם יתקבלו דבריו, אבל בכאן לא יתקבלו כי ד"ח חדשים אין כעת, ואם יחזור הד"ח של אביו לא יקובל זה לפני החסידים הצמאים לחדשות כו'. ושאל ממנו רבינו ומה יהי עם מדינה זו, והשיב לו [כ"י] התלמידים יסעו להעירות, פעם יבא זה ופעם זה כו'. ואז השיב לו רבינו בזה"ל: אני אומר לכם ואומר (בלא"א איך וועל אייך זאגין און זאגין) עד אשר יצא מאפכם כו'... [ואז אמר רבינו] בדרך בדיחותא שזהו מה שאמר מרע"ה להשי"ת כי אבא אל העם הזה ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, פ"י אם אבא אני לומר להם כו' ואמרו לי מה שמו, שהם בעצמם יאמרו לי מה שמו כו', א"כ מה אומר אני אליהם. והשיב לו הקב"ה אה"י אשר אה"י, אה"י גימט' כ"א, ואה"י אשר אה"י כ"א פעמים כ"א גימט' אמת — זה לא יוכלו הם לומר. וכך הוה מרגלא בפומי דרבינו:

סיפר כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע (בסעודת יום ב' דחגה"פ תרצ"ז, באטוואצק):

ידוע כי אחר הסתלקות כ"ק אדמו"ר האמצעי מיאן אדמו"ר הצ"צ לקבל את הנשיאות, עד שניאות לכך בחג השבועות [תקפ"ח]. בישבו עם החסידים באותו יום אמר הצ"צ: התחלת מתן תורה הוא מהסנה, כשנראה השי"ת אל מרע"ה ושלחו, שאלו משה מה שמו כי אומר אליהם, והשיבו השי"ת אה"י אשר אה"י. ולכאורה שאלת משה אינה מובנת: האם לא ידע את שם הוי' שהי' מקובל אצלם מדור דור? ומחי תשובת הקב"ה "אה"י אשר אה"י"? אך הענין הוא כי "אה"י" עולה כ"א בגימטריא, ו"אה"י אשר אה"י" היינו כ"א פעמים כ"א שעולה תמ"א היינו "אמת", שניתן למשה הכח לגלות את האמת. ותיבת "אמת" היא גם ראשית יבנות. כשסיים הצמח"צדק את התורה שחק הרבה, וכמובן שהמסובים לא הבינו את פשר השחק.

כעבור זמן מה באו ללויבאוויטש שניים מאנ"ש דקי' דיסנא, אשר אחר הסתלקות אדמו"ר האמצעי — בשעה שהצ"צ סירב לקבל את הנשיאות — נסעו לרוזין לקבל עליהם את הרה"ק מו"ה ישראל לרב ואדמו"ר, ובאו לשם לחגה שבועות, שהרי מובן שאיש לא ידע כי ביום זה יקבל הצ"צ על עצמו את הרבנות. בעת עריכת השולחן חילק הרה"ק מרוזין בידו הקי' יין למסובים על שולחנו, אך לשני החסידים הנ"ל אמר שיקחו להם בעצמם. ויאמרו לו: רבי! חפצים אנו לקבל אותו עלינו לרב! אז אמר להם הרה"ק את התורה הנ"ל עה"פ אה"י אשר אה"י, אלא שבסיומה הוסיף ואמר: "ויאמת" זה גם ראשית יבנות, **תורת מנחם אור**. וסיים כי הפרש יש בין ראשית יבנות הבאים כסדרן או בסדר תשר"ק, ועד לעתיד הכל הוא בתשר"ק.

כמובן שהחסידים הבינו כי בדבריו "תורת מנחם אור" כיוון אל רבנו הצמח"צדק, נסעו ללויבאוויטש, ושמעו שם כי גם הצ"צ אמר אותה התורה, אלא ששחק ולא סיים בדבריו מהם ראשית יבנות...

(סיפור זה מובא בקצרה ב"שמועות וסיפורים" ח"ב, כפר חב"ד תשל"ב, עמ' 175 — בשם הרה"ח ר"מ טענענבוים שי משיחות מוהרי"צ בשש"פ באטוואצק — ובשינוי עיקרי: שראשית יבנות של תיבת "אמת" הם "תורת מנחם אמת").

* * *

סיפור זה הגיענו גם ב"נוסח רוזין" (נדפס בס' **כנסת ישראל**, ווארשא תרס"ו, עמ' 11):

אחרי פטירת ה"צ ר' **דובער** בן הרב מלאדי עלה על דעת איזה מאנשי חב"ד לתהות על קנקן ה"צ מרוזין, אולי

מספר תמא מספר אמת, היינו אמת תאמר להם, כי הווי אמת והכל כזב אפילו ברום המעלות ודי"ל, ואת האמת לא ידעו עד הנה ולא השיגו.

* * *

ועתה נחזה כי הדברים מצויים כבר בתורתם של רבותינו הראשונים; עצם הגישה לחישוב אהי פעמים אהי העולה תמ"א מצוי בפירושו של הראב"ע לאותה פרשה, ובפרט כמ"ש בנוסח המורחב יותר (ראה: חשיפת גנוזים מתימן, חולון תשל"א, עמ' צב; פתחי שערים, ירושלים תשל"ו, עמ' 167). ועל הקשר ל"אמת" מפורש בתורתו של חד מן קמאי, מוהר"ר שלום ב"ר יצחק – רבו של המהרי"ל (בסי' הלכות ומנהגי רבינו שלום מנוישטט, ירושלים תשל"ז, עמ' 189): עד הים האחרון, פרש"י אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון וכו'. ושמעתי מהר"ר שלום האשכנזי בכה"ר יצחק זצ"ל כשתמנה אהיה פעמים אהיה... עולה במניין אמת, שזהו חותמו של הקב"ה אימית'.

זאגין איז קיין קונץ ניט, אבער זאגין איין אמת דארף דיא אויגין קרייכן פון קאפ כו'.

* * *

בא וראה שכבר הרב המגיד ממעזריטש נבגי"מ השתמש באותו רעיון; הדברים נכתבו ב"ביחיל ישן" ומשם נדפסו בספרו של רח"א ביחאווסקי גנוזי נסתרות (ירושלים תרפ"ד) חלק "אור נערב" עמ' כא:

כשנסעו הרב ר' שמעלקי ואחיו הרב ר' פנחס למעזריטש, אמר להם הרב המגיד ממעזריטש ע"פ ויאמר משה אל האלקים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרת להם אלקי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ויאמר אלקים אל משה אהי אשר אהי. פי' שמשה אמר להשי"ת איך אלך אל בני ישראל שהם גדולי מדע, שהם יאמרו לי מה שמו של השי"ת ע"י ידיעתם והכרתם בשם השי"ת, וא"כ מה אומר אליהם, ואין [אולי צ"ל ואין] לדבר בפני גדולי המדע כהם. ואמר לו השי"ת אהי אשר אהי, כי אהי בגימט' כ"א, ואהי אשר אהי היינו כ"א פעמים אהי

..ושנא את הרבנות

שני מכתבים מכ"ק אדמו"ר ה'צמח-צדק' נבג"מ

את שני המכתבים דלהלן כתב אדמו"ר הצ"צ אל בנו, אדמו"ר מוהר"ר יוסף יצחק מאורווש נ"ע (חותנו של אדמו"ר מוהרש"כ נ"ע), במטרה למנעו מלקבל על-עצמו את הרבנות. הרקע, והתוצאות, הלא המה כתובים על ס' 'בית-רבי' (ח"ג פ"ח, דף טו, א), וז"ל: ..אדמו"ר הר"ר יוסף יצחק נ"ע... בהגיעו לעונת שידוכין עשה [רבנו הצ"צ] שידוך עכורו עם גיסו [של הצ"צ], הרה"ק ר' יעקב ישראל זלה"ה מטשערקאס (בן הרה"ק ר' מרדכי נ"ע מטשארנאבל וחתן אדמו"ר אמצעי נ"ע)... וחותנו הרב לקחו לביתו להיות סמוך על שלחנו, והי' יושב שם על התורה והעבודה שנים רבות, ולליבאוויטש הי' בא לפרקים. רבינו רצה שיקבע דירתו בליבאוויטש עם כל כ"ב, אך חותנו הרב לא הניחו בשום אופן. אח"כ בקשוהו במדינת וואלין להיות להם לרב כדרך רבני פולין, וחותנו הרב רצה בזה להקל מעליו משא וטורח פרנסתו, כי הי' מטופל בכנים ובעל הוצאה גדול, והי' כבד על חותנו הרב להספיק לו כל צרכיו. ושלח מכתב לאביו רבינו להתישב עז"ז, ומתחלה לא הסכים רבינו ע"ז וכתב לו מכתב באריכות, עצתו ופקודתו שימנע מזה כו', ואם כבד על חותנו הרב להתחזק ויבא לליבאוויטש והוא יספיק לו צרכיו ולא יחסר לו מאומה כו'. אך כאשר שחותנו הרב לא הניחו בשום אופן לעקור דירתו לליבאוויטש, ולהחזיקו בעצמו להספיק כל צרכיו ג"כ לא הי' יכול, ע"כ הוכרח רבינו להסכים ע"ז וקבל עליו עול הרבנות. ויוסף הוא השליט עוד בחיי אביו רבינו, וקבע דירתו בעיר אורווש הסמוכה לזיטאמיר, ולשם הי' נוסעים אליו לקבל לקח מפיו ולדרוש ממנו עצות ר"ג. ובוואלין יספרו ממנו גדולות והחזיקוהו לאיש מופת. הנהגת רבנותו הי' כדרך רבני פולין, אך בפני יח"ס הי' אומר גם ד"ח. וגם בימי רבנותו הי' בא לעת מן העתים לליבאוויטש לשתות מבאר מים חיים, והי' דולה ומשקה לאנש' הקשורים והעטופים אליו. עכ"ל.

עוד למדנו ממקור* כי אחד המכתבים הללו נשלח באמצעותו של הרב אברהם אשכנזי מ"ץ דרודניא, ואדמו"ר הצ"צ אף מסר לו דברים בע"פ למען יניא את לב בנו מלקבל את עול הרבנות. המכתב הראשון מתפרסם כאן לראשונה מכת"י, ואילו המכתב השני נדפס כבר בס' 'אגרות קודש' (ברוקלין תשד"מ) עמ' שנח-שס — וראה שם בעמ' תקיא כי זמן כתיבתו המשוער הוא בין השנים תרי"ז-תרי"ט. מהמכתב הראשון מוכח שג' שנים היו הרי"צ וזוג' סמוכים על שלחן הצ"צ — וזו עובדה שאינה ידועה כמדומה ממקור"א.

א

בעזרה"י, ט"ז שבט

אהו' בני ידידי וחביבי המופ' וכו' מ' יוסף יצחק שיחיו, עש"ז כלתי הצנועה תחי' וכב"ב שיחיו, אחד"ש וחיים, הנני להודיעך אשר מק' אורוץ הגיעני שני מכתבים ע"י הפאצט, האחד זה ערך שני חדשים עם חתומים רבים, וזה המכתב נאכד ממני כי לא שמתי לב לזה כלל, רק תוכן המכתב איך שהם רוצים לקבל בנו של המ"מ שלחם הה"ג ר' אהרן נ"י מטשערנאביל או אחד מיו"ח על כסא הרבנות למחנם, ושמהמת זה נתעורר חותנך הרה"ג שי' לנגד ולהושיב אותך על כסא הרבנות בק' הנ"ל, ואיך כי מזה יומשך מחלוקת, ע"כ מבקשים מאד אותי למונעך מזה ולחפוז השלום, והאריכו בזה.

עד זה מקרוב הגיעני מכתב שני באריכות ג"כ מהם כהנ"ל עם י"ב חתומים לבקשך וגם כמעט להזהירך שלא תכנס במחלוקת לנגד רצון הרה"ג מוהר"א שי', והאריכו עוד הרבה בזה. וזה המכתב יש אצלי. וגם בסופו מבואר שמוכן ג"כ בנו של הה"ג מוהר"א לבוא לשם. ואיני רוצה לשלוח לך גוף המכתב. ע"כ נודרתי לכתוב לך מזה. והנה, הגם שיכול להיות אשר האנשים של כ' חותנך הרה"ג שי' באורוץ הם עקריים יותר, עכ"ז לכאורה לפע"ד אף אם לא יהי' שום מחלוקת כלל, אין מתקבל לי כלל שתכנים א"ע בזה כעת, הרי שנינו פ"א דאבות ושנא את הרבנות, ובילקוט במשלי רמז תתקמ"ע אל תצא לריב מהר (במשלי סימן כ"ה פסוק ח') לרב כתיב (בלא יו"ד) לעולם אל תהא רץ אחר השררה כו' יעו"ש בילקוט חלק שני דף קל"ד ע"ד, והביאו ג"כ בספר ראשית חכמה. וכש"כ וק"ו היכא דאיכא תרתי רב וריב כפשוטו, אין רצוני בשום אופן שתכנים א"ע בזה.

ואם בוש אתה מליהנות הכל מכ' חותנך הרב שיחיו, הנה אני רוצה באמת בכל לב שתהי' אצלי אי"ה, ורצוני לישא בעול בהצטרפותך עם כב"ב שיחיו כל האפשרי, וגם דירה נאה יהי' לך פה אי"ה על חצרי, כי אחיך הרב"ש שי' בנה בית לעצמו ברחוב אחר אצל החומה. ולפ"ד מה טוב ומה יפה זה לפניך, מלקבל עליך עול ומשא כהנ"ל. ואם אמור יאמרו שוותך כלתי תחי' יהי' לה כאן עגמ"נ ולכן לא ירצו להניחה לפה, באמת אין זה כלום, כי כל המשך שהיתה פה שלשה שנים לא הי' לה שום עגמ"נ כלל, רק בהקיץ סוף הג' שנים אשר לא הייתי בבריאותי מרוב טרדא כו' ולכי הי' בל עמי כלל, ואתם לא רצו להשתתף בצערי כלל, אשר זה הי' חסידות של שמות, ע"ז יש תירוץ נכון אמתי אין אדם נתפס על צערו. וגם אפי' באותו הפרק לא הי' לה שום עגמ"נ מאמך תחי'. ואולי גם כאן תוכל אי"ה להכניס א"ע עם אנשים ויהי' אי"ה גם לי לתועלת למעט ממני טרדת האנשים המבקשים עצות כו' וכה"ג.

כללא דמלתא, אני ואמך תחי' רצונינו וחפצינו באמת שתהי' אצלינו פה אי"ה עכב"ב שיחיו ועל ה' נשליך יחינו. בחסד עליון יהי' לכם הצטרפותך וב"ב שיחיו. והאופן דאורוטיץ אין רצוני בשום אופן בעולם שתסע לשם, כ"ש על מחלוקת ח"ו. ואין לעלות זה על המחשבה כלל, ותבואו נא לכאן כאמור לעיל. ותקבלו החוה"ש מאדוה"ש איך וחותנך הדושי"ת מלונ"ח,

מ נ ח

*. וכ"ה ברשימותיו של הרה"ח ר' יחיאל היילפרין ע"ה (ימגדל-עו' עמ' רט-רי): הרה"ח ר' אברהם אשכנזי מ"ץ מרודניא היה כן בית אצל רבנו הצ"צ (ולמד בצוותא עם בנו אדמו"ר מהר"ש) ופעם שלחו רבנו עם מכתב לבנו הרה"ק ר' יוסף יצחק וכו' מחווה דעתו שאין עליו לקבל הנהגת עדה באוראוטש גם אם חותנו הרה"ק ר' יעקב ישראל מטשערקאס מפציר בו שיקבל.

תוך כדי מסירת המכתב לר"א הנ"ל הוסיף הרבי להסביר בע"פ ולהדגיש כמה לא טוב לו שיקבל על עצמו להיות רבי, וכפל הדברים ושילשם ולא הרפה מר"א שוב ושוב בגודל הענין שלא להיות רבי. וכשהיה כבר לבוש ועטוף כפרוהו ועמד לצאת לדרך, שלח אחרייו הצ"צ פעם נוספת, תפסו כפרוהו והמשיך להפליג עד כמה לא טוב אם יהיה רבי.

יותר לא יכולתי להתאפק, מספר ר"א, ושאלתי מרבנו מה האסון אם יהיה בנו רי"י לרבי בישראל, הגרוע הוא משאר הצדיקים כפולין? ואדרבה, הרי הוא עוד יוסיף וידבר גם דרושי דא"ח!

— אם היה דורש בחסידות היה טוב מאד, נענה הרבי, אך הוא לא יעשה זאת מאחר ואין הם יכולים לקבל! וזאת לך הראיה כי כן הוא, כי בעת החתונה בולאבין עם נכד הרה"ק מבארדיטשאב היה שם נכד אחר של הרלווי"צ, מופלג בתורה וביראה, ורבנו הזקן נתכוון למשכו בדרושי ולקרבו לתורת הדא"ח. ואמנם פעלו הדברים ודבק לבו ברבנו ובתורתו, אחר ימי המשתה סירב לחזור לבא"ד והתעקש להשאר במחיצת רבנו. מחותן! התרעם זקנו רלווי"צ בפני רבנו, מדוע לקחתם את נכדי ממני? לא עשיתי לו מאומה, השיב הרבי, ויכולים אתם לקחתו עמכם... לא הועילו כל מיני טענות ומענות, וכמה ששיכנעוהו ופיתוהו לא מש אותו נכד מרבנו. אחר הסתלקות הרה"ק מבארדיטשאב שלחו אחרי נכדו לישב על כסאו, ונענה להם, אך כעבור זמן קצר עזב את העיר כי נוכח לדעת שאין הם יכולים לקבל דא"ח מתורת חסידות חב"ד (ונסע לוואלדאוויצ וואלאכיע).

חו"ש לאהובי בני ידידי וחביבי המופלג כו' מהו' יוסף יצחק שיחי' כו', מכתבך קבלתי וקראתי ושנתי והענין לא יוכשר כלל, כי אין למסור [נ"א: למכור] א"ע בשביל הכרחיים כש"כ בשביל ענינים מותרים, ולא זו הדרך מרבינו הק' אאזמור"ר זלה"ה שנמאס אצלו הענינים המותרים, ושמעתי ממנו שהרב הק' דוואלפע תלמיד הה"מ זלה"ה שאמר שנצרך לו כששים ק"כ לשבוע על איזה דבר, ואמר ע"ז שאמרו במעורר שותולעת אוכלת בו באמרו איך דארף, ווארום ווער איז דער איך כו' עכ"ל. ולהכדיל בין חיים כו' כל שכן אתה שאתה נצרך לארבעים ר"כ מדי שבוע, ודי בזה.

והנה בחכמי המשנה והגמרא מצינו שהרחיקו א"ע מלקבל ע"ע הרבנות, ור' זירא לא רצה לקבל רבנות באמרו הרי קבל וקיים, בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו. כי היסוד הוא השפלות, והארץ לעולם עומדת. ובמשנה פ"ב דאבות ושנא את הרבנות, ובילקוט משלי רמז תתק"מ אל תצא לריב מהר יעו"ש איך צריך להתרחק מן הרבנות, אא"כ הוא איש קדוש, וכל המקבל עליו שררה דהיינו רבנות בשביל ליהנות ממנה ר"ל הממון אינו אלא כנואף א"א יעו"ש, אלא המקבל עליו רבנות אינו אלא כשכל כוונתו רק בשביל להועיל לעמב"י, וע"כ אמרו בדורות הראשונים אשר אמרו אם הראשונים כמלאכים אנו כחמורים כו'.

ואם יקבל עליו עסק זה, קשוט עצמך כו', בפלמין שלך לא נצחת כו'. ומה גם הנה ידוע לי טבעך שיוכל להיות לך ח"ו מרה שחורה משום שינוי, כמו שכתבת במכתבך שמחמת מבוכות אלו אין בריאותך שלימה כו', א"כ כש"כ לקבל ע"ע משא ועבודה [נ"א: ועבודות] גדולה כזו. ומה שיוכל להיות ח"ו ה' לא תהי' להיות שינוים, על מי תסמוך, אם על הקב"ה הלא לא צוה אותך להיות רב, ואם על חותנך הרה"ג ש' הנה הסמיכות על אדם יהי' מי שיהי' אין זה סמיכה כלל, אשר מזה מלא כל המדרשים והגמרא. ולקבל עליו עסק כזה צ"ל גבורת הלב שיוכל לסבול כל השינוים. וכבוד חותנך הרה"ג ש' יש לו גבורת הלב ומדמה הוא שכן הוא אצלך ג"כ, וזהו דמיון, כי אתה בטבעך מורך הלב כו'.

וכל זה אף אם ה' זה בהסכם כל העיר, לא כן בנדון זה שקבלתי שני מכתבים מאוורוטש מהעד של הרה"ג מוהר"א שיחי' שאינם מסכימים לזה בשום אופן, ומוהירים אותי להזהירך שלא תכנס במחלוקת גדולה כזו. ומכתבך האחרון נתתי העתק להמופ' מוהרש"ז ש', והגם שזהו קצת כמו רכילות הוכרחתי בזה להשקיט הגבורות של כבוד חותנך הרה"ג ש'. כי ליכנס במחלוקת לא ירצה כל מי שיש לו מוח בקדקדו, אף למחוסר פרנסה ממש. והחתימות לא נתתי לו, אמנם הראיתי אותם לאיש א' מסביבות זיטאמיר שה' פה, ונוסע תמיד דרך אוורוטש, ואמר לי שמכירם והם מחשובי העיר נגידים וחשובים. גם אפילו אמר לי שם החשובים דשם קודם שראה החתימות, וה"ה חתומים בהמכתב. צא ולמד מהמחלוקת דרב דהאמלי' נ"ע וכו' אשר אין מנוחה מעסק כזה. ולכן אין אני מסכים על זה בשום אופן.

הנה כתבתי לך מעט דברים חדים וחריפים, אך באמת זהו מאהבה מסותרת [נ"א: לאהבה אמיתית] לעיין בתכלית טובתך כל הימים, ולא לרדוף אחר כבוד המדומה והמתקיים לשעה, ואח"כ הכבוד בורח כו'. ע"כ אין אני מסכים בשו"א ע"ז כלל, לכן הוכרחתי לכתוב מעט דברים חריפים, אף שגודל רחמנותי עליך כרחם אב וכו'.

ואמנם מה שטענת בגופא דעובדא עד מתי תכבד על כ' חותנך הרב ש', והוא רוצה לשבת בבית בעזהש"ית ע"ז אומר שאלמלא ידעתי גם מקודם שרצונך לנסוע לכאן, הייתי חפץ ורוצה, וכש"כ עתה שאין חפצם להחזיקך מחמת הכבדה, ורצונם שתהי' באוורוטש, אני מבקש אותך באמת בכל לב שתבא לכאן עם כב"ב ש', ובטחוני בחסדי השי"ת אשר לא יחסר לכם דבר כמו בבית חותנך הרב ש'. ואם אמנם אין מרווח לי כ"כ כאשר יפרש מוכ"ז ה"ה המופ' מור"מ [נ"א: מוהר"ז ש'], עכ"ז תשוקתי וחפצי לזה מאד אף שיעלה לי ההוצאה סך נכון, מכמה טעמים.

ע"כ גודל בקשתי כפולה, להתאמץ בכל עוז אתה וזוג' כלתי שתח"י, לעשות רצון אצל כ' חותנך הרה"ג ש' וחמותך ב"ד הרבנית תח"י, שיניחו אתכם עם כב"ב לכאן מחנינו. ובאמת היושר והנכון אתי מכמה טעמים ולטובתכם. ותקבלו החו"ש מאדה"ש, איך הדו"ש מלונ"ח

מ נ ח פ

*. ענין זה נזכר — ובאריכות יותר — בין הסיפורים שסיפר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ונרשמו ע"י בנו כ"ק אדמו"ר מוהר"צ נ"ע (ס' השיחות תורת-שלום עמ' 82). וז"ל:

מתלמידי המגיד היו שנים אשר קבלו את תורת הרב המגיד כולה. הר"ש מקארלין ה' נחלה בשלשול דם, הרב מבאריטשוב ה' יוצא מגדר הכלים בדביקות והתפעלות עצומה, רק רבינו הגדול והרב מוואלפע קבלו. פעם אחת הלך רבינו הגדול אל אכסניא של הוואלפער לחזור עמו התורה ששמעו מן רבינו המגיד. הוואלפער ה' אכסניא שלו בבית אשה אלמנה, ורבינו הגדול ה' האכסניא שלו בבית המדרש. וכאשר בא רבינו הגדול אל הוואלפער ישבו על הארץ, מצד ב' טעמים: הא' כאשר לא היו כסאות, והב' לא היתה ארוכה להתנור והי' הבית מלא עשן, וסמוך לארץ אין העשן כ"כ. ואמר אז הוואלפער: אז דער אויבערשטער וואלט מיר העלפען איך וואלט האבן כ"כ ה' לי אכסניא טובה יותר. אמר אז רבינו הגדול "א ווערמיל גראבט אין אים, איך וואלט האבען". כן כותב כ"ק אדמו"ר (הצ"צ) לגיסו הר"ר יעקב ישראל [משטערקאס] בהענין שהי' ביניהם דבר כ"ק אחמור"ר [אדוני חמי מר"ר] וצ"ל (ואמר כ"ק אדמו"ר הרה"ק [מוהרש"ב] שליט"א, דער בריף איז דא בא בעריל בנעזין, ומסופק האם הקפידא ה' על מאמר איך, או על שאמר וואלט האבן. ובזה הל' כותב שם: איך וואלט האבן). עכ"ל בס' תור"ש.

מכאן נמצאנו למדים שבשעה שכתב אדמו"ר הצ"צ אל בנו את המכתבים דנן, כתב כדברים האלה גם למחותנו הרה"ק משטערקאס, ושם באו דברי אדמו"ר הזקן בשינויים קלים.

והאיש משה גדול מאד

הרמב"ם באספקלריית חב"ד*

שבשכל נופל אגב לבד, ודי"ל (סי' מאמרי אדמוה"ז – כתובים – ח"א עמ' קכד).

* * *

מבואר בכתבים שהרמב"ם ז"ל טעה בעצמו, איהו סבר שבשכל הפלוסופי הביא לו הכרתו העצומה באלקות, ובאמת אינו אלא כח נשמה אלקית שלו ממעלה רמה עליונה, והי' באמת מכיר האלקות בכח נשמתו. ולפי שהיתה שרש נשמתו מבחי' כתף השמאלי כמ"ש בסי' הגלגולים, הי' מצטייר בשכלו ענין ודרך השלילה, כידוע שזהו בחי' הגבורה והשמאל ואש מתלקחת למעלה למעלה ולא למטה (כ"א ע"י כלי מוכן לה כידוע). וזה גופא הוא מן התואר דאנפי מלכא בבחי' מדת הגבורה. ומן הידיעה דרך השלילה האמורה בסמ"נ [=בסי' מו"נ] הני"ל נקח משל להבין ענין זמן שלמעלה מהזמן (שנז"ל שהוא בז"א), וכמשנ"ת שזאת ההשגה שהרגיש בה הרמב"ם ז"ל האלקות ממש בכח נשמתו, הוא משרש נשמתו באנפי מלכא. והגדלת ההשגה אצלו בבחי' השלילה אחר שלילה, היא באמת הגדלת אנפי מלכא כלפי נשמתו (סי' מאמר שני המאורות – להרה"ק רי"א מהאמיל – קי, א).

* * *

כי הנה ידוע שהרמב"ם בשכל הזך, גם בשכל אנושי, השיג בעולם היצירה בלי שום שמות, במקום אשר עלו הדי' שנכנסו לפרד"ס² בשמות הקדושים עלה הוא בשכלו הזך, אף כי הי' שכל אנושי (סי' השיחות תורת-שלום עמ' 58. ובהע' כ"ק אדמו"ר שליט"א שם: ראה שיחת שחוהמ"פ שנת ש"ת אות יא [נעתקה להלן], וצע"ק).

* * *

מי לנו גדול ממשה בדורו, הי"ה הרמב"ם ז"ל, אשר בארצו בספרד גדל בשם טוב הלוך וגדל מאד עד שבחיו היו אומרים בנוסח הקדיש בחיכוך וביומיוכוך ובחיי מרנא ורבנא משה ובחיי דכל בית ישראל וכו' – מפני שראו כבודו וקדושתו וחסידותו... כאשר חלפו ועברו ימים רבים... ותצמח אמת מארץ, וידעו כל ישראל כי משה אמת ותורתו אמת (ממכתב אדמו"ר הזקן נבגי"מ, אג"ק עמ' פט-צ).

* * *

נשמתו והשגתו

והרמב"ם ז"ל הי' לו נשמה גבוה, אלא שהי' סבור שעוצם התפעלותו העיקר מחמת התבוננותו והשגתו, והאמת אינו כן, אלא שהשגות הם רק גרמא בעלמא להוציא מן ההעלם לגילוי.¹ (סי' מאמרי אדמוה"ז – אתהלך לאזניא – עמ' עה).

* * *

וזה הי' טעות הרמב"ם, שמחמת שהתבונן מאד בא"ס ב"ה נעשה לו תענוג והי' סבור שזה העבודה הגמורה, והי' משפיעים לו שכל יותר גדול, וראה ששכלו שהי' לא נחשב לכלום. והעמיק בשכל יותר גדול והי' מתענג יותר, אך הכל על אופן שכל בכלי ובריאה כו'. והוא, שלא ידע קבלה ולא ידע שצריך אכפ"י על שכלו ובינתו. אך איך היו משפיעים לו שכל גדול כיון שלא בא למקור משכיל, ושכל אחר נמשך ממקור, אך לפעמים נותנים מתנה באתעדל"ת, שהביטול שהי' לו בשכל הי' על אופן הגמור כמו באכפ"י, יבוא למקור. אך שאצלו הי' מ"מ משכל, לכן הי' ג"כ משפיעים לו על אופן שכל יותר גדול. אך באמת תענוג

* בנוסף לכל המובא להלן, ראה גם בלקו"ש כ"ד טבת תשמ"ה, ובסי' התוועדויות תשד"מ (לפי מפתח הענינים).

1. לפני"ז מבואר במאמר שם כי ההתבוננות וההשגה ביחודי"ע ויחודי"ת הם רק גרמא להוציא את הביטול והרצון העצמי שבנשמה (שהוא למע' מטעם והתבוננות) מן ההעלם אל הגילוי.

מאמר זה נדפס גם – בשינוים קלים – בסי' תורת-חיים (שמות, עה, א ואילך) והקטע הני"ל נמצא שם (עה, ב) בשינוי לשון קצת. בשינוי המקומות המאמר הוא מהנחת אדמו"ר האמצעי ממה שאמר אדמו"ר הזקן בתקופת לאזניא (שבת שמברכין ר"ח ניסן תקנ"ח), והשינוים נובעים מכך שאי' המניחים הטיל שינוים בהנחת אדמוה"א, ונוסח זה נדפס בסי' מאמרי אדמוה"ז (ראה הע' כ"ק אד"ש בשם הצ"צ בסי' ס"א שם בתחלת עמ' רסג, ואכמ"ל). ואילו הנוסח הנדפס בתו"ח הוא כפי שרשמו אדמוה"א.

2. חגיגה יד, ב. ופירש"י: עלו לרקיע ע"י שם (ועד"ז בתו"ס שם). וראה גם ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א. שהשי"ר פ"א כח. זח"א כו, ב. זח"ב רנד, ב. לקו"ת להאריז"ל פ' בראשית (ע"פ והנחש הי' ערום).

גם מי שהוא חכם בעצם כח חכמתו¹ הרי יש לו קץ וגבול כמה שכלו יכול לקבל, ועד איזה מדריגה יכול להגיע. וכמו הרמב"ם ז"ל אשר בשכלו הגיע במדריגות פרטיות דעולם היציר. אבל חכ' דאצי' הוא בליג (ס' המאמרים – תרצ"ט – עמ' 177).

* * *

..הרמב"ם ה' משיג בשכלו עד עולם הבריאה⁴... השכלתו והשגתו של הרמב"ם היו דעת עליון. עם אפשרי המציאות דעולם הבריאה השכל הרמב"ם והשיג את אפיסת המציאות דעולם האצילות. ועבודת הרמב"ם היתה יחודא עילאה. הרמב"ם עושה ממונחי החקירה כלי לשם הוי'. יסודות ועמודים הם מונחי חקירה, והרמב"ם עושה שם הוי' ממונחים אלו: שהתחיל את ספרו – ספר הייך – ב"יסוד היסודות ועמוד החכמות" – ראשיתיות הוי'. כשביאר אמו"ר [כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב, בפורים תע"ב] את ענין המתיבתא דרקיעא וכל היכלותי – בכל מקצועות הפשט הרמז הדרוש והסוד שבתורה – אמר אמו"ר כי הרמב"ם הוא ריש-מתיבתא בהיכל מתיבתא דרקיעא (ס' השיחות – קיץ הישי"ת – עמ' 41 [כאן, בתרגום ללה"ק]).

* * *

עסקו בקבלה

מצינו להרמב"ם שכי' לבנו⁵ אודות שהיו מדברים עליו... לא ה' איכפת לייכלל, שאיך יפגום נפשו היקרה במדה גרועה בשביל ניצוח הכסילים ההולכים אחרי שרירות לבם, ובדבר קטון הציל את נפשו, אשר אם יקרה כזה עכשיו ה' צריך לחכמה גדולה ועבודה רבה מאד מכמה ספרים. והטעם, שהדורות הולכים ומתמעטים ומתגשמי יותר, שהוא עיקבא דמשיחא מל[שון] עקב, וצריך שכל וחכ' יותר להפך חשוכא לנהורא. משא"כ בדורות הנ"ל

לא ה' להם באמת חכמה גדולה, אך מחמת שגופם ה' זך וה' גובר כח ה' שכלי ושולט, שבדבר שכלי מועט ה' מהפך כל הגוף, ולכן לא היו צריכין לאור הזוהר שלא נתגלה בימיהם, ועכשיו אינו מספיק זה כ"א סודות עליונים (ס' מאמרי אדמו"ר – הקצרים – עמ' תקח. ומסגנון הדברים ניכר קצת שהרמב"ם לא עסק בקבלה. וראה גם המובא לעיל ממאמרי אדמו"ר (כתובים): "והוא שלא ידע קבלה").

* * *

..כדעת מעמב"י [=מעמנו בניי] אף שהם צדיקים גדולים כמו הכוזרי והרמב"ם⁶ אבל אי"ז דרך חכמי הקבלה.⁷ (אור-התורה – מארז"ל וענינים – עמ' רסו).

* * *

כ"ק אדמו"ר הצ"צ אמר כי בעת שזקנו כ"ק אדה"ז למד עמו את הספרים כוזרי, מורה נבוכים,⁸ ועקרים – הרי לבד מעצם הלימוד, ה' מכוון אדמו"ר בלימודו תיקון מסוים. אף שכוונתם של מחברי הכוזרי המו"נ והעקרים היתה רצו"י, אך אעפ"כ היה עליהם ריבוי קטרוגים, והי' צורך להתעוררות רחמים לתיקונם ועילויים.

וכ"ק אדמו"ר מוהר"ש אמר: הרמב"ם ה' מקובל גדול, ומה שנוהר במאד מלגלות אפילו ברמיזה (כדרכו של רש"י ז"ל) ה' זה מפני שבימיו ה' זמן מסוכן לגלות עניני קבלה אפילו ברמיזה.⁹ (ס' השיחות – קיץ הישי"ת – עמ' 41 [כאן, בתרגום ללה"ק]). ומעיר כ"ק אדמו"ר שליט"א שם: לכאורה צ"ע ממ"ש בשער הגלגולים הקדמה לו ומהר"ש אלקבץ בפירושו לשה"ש, אשר הרמב"ם לא למד חכמת האמת. וראה שם הגדולים להחיד"א מערכת רמב"ם. – כתבו על הרמב"ם שבסוף ימיו עסק בקבלה: מגדל עוז ה' יסוה"י פ"א ופ"ב, שו"ת מהר"ם אלשקר סי' קיז, עבוה"ק ח"ב פ"ג, הלבוש פנת

3. לביאור דרגת "חכם בעצם כח חכמתו" ראה גם: סה"מ תרס"ד עמ' רכב ואילך. סה"מ תרס"ט עמ' כו. המשך בשעה שהקדימו תער"ב ח"א עמ' קפו. ועוד.

וע"ד שכליות הרמב"ם, איתא בס' השיחות תורת-שלום (עמ' 141): ער איז דאך געווען [הוא הרי ה'] מהות השכל בעצמו.

4. דברים אלו מובאים כאן בשם אדמו"ר האמצעי. וכעין זה מובא בשמו בס' השיחות תשי"ה עמ' 17: "דער רמב"ם האט דערלאנגט מיט זיין השגה ביז עולם היצירה און דארט האט ער משיג געווען דעם אור פון עולם הבריאה". וראה גם באוה"ת דברים עמ' כג (נעתק להלן): תי"ח שרשן מבריא... התנאים... קצת מהחכמים הגדולים כמו הרמב"ם... משא"כ נשמות דיצירה.

5. כוונתו כנראה למכתב הפותח "כבר העיד", הוא הנדפס בכ"מ כמכתב "לתלמידו רבי יוסף ברבי יהודה אבן עקנין ז"ל" (ראה: תשובות הרמב"ם ואגרותיו, לפס"א תרי"ט ח"ג דף ל, ג ואילך). אבל במהדורות אחרות נדפס כמכתב לבנו (ראה: כתבי קודש, ברלין תקס"ד דף ב ואילך). וכבר העיר בזה עורך סה"מ הקצרים.

6. קאי על דברי הרמב"ם בח' יסוה"י פ"א ה' יא-יב. מו"נ ח"א פ' נד.

7. ע"ד שיטה זו ראה גם בדרך-מצות (נב, ב): הפלסופים נדחקו מאד בזה, ואמרו כי כל מה שאנו רואים שהכתוב מכנה המדות לבורא ית'... דברה תורה כלשון בני-א... ראה עד אנה הביאם דחקם. ובאמת לפי כוונתם שהמדות הם עצמותו בטוב נדחקו... אבל באמת אינו כן, אלא שנמצאו באמת המדות האלו למעלה... העשר ספירות. עכ"ל. ובאוה"ת (הנעתק כאן) ממשיך ומבאר להתאים את שיטת הכוזרי והרמב"ם לשיטת חכמי הקבלה.

[התאמת דברי הרמב"ם לדברי הקבלה ניכרת בס' החקירה בכ"מ, וראה גם בס' דרמ"צ דף נח, ב, בבאוה"י להצ"צ עמ' תנח, ועוד. ועיין בס' דרך-חיים לאדמו"ר, עמ' 25. – העורך].

8. וראה גם בס' השיחות תורת-שלום עמ' 244 אודות תלמידי המגיד ממזריטש שלמדו ("ידרכגעטאן") המו"נ. ולהעיר ממשי"ש בעמ' 1: דעם מורה אויך ניט.

9. נקודת ענין זה הובאה גם בשיחות קודש: תשי" (כ"ף מני"א, עמ' עו); תשי"א (א' דר"ה); תשי"ב (עמ' קכ).

יקרת ח"א פנ"ג. וראה שומר אמונים ויכוח א ס"ק יג, פי
הר"מ בוטריל לספר יצירה פ"ד מ"ג.¹⁰

* * *

בכלל נחשב הרמב"ם לספר בינגלה, אעפ"כ רמז
במקומות רבים לענינים של פנימיות התורה¹¹ (לקו"ש
ח"ב עמ' 326)... ואין זה פלא שהרמב"ם נוגע בענין
המובא בזוהר, שהרי ידוע (ראה סה"ש היש"ת ע' 41 הע'
27) שהרמב"ם הי' מקובל, וענינים רבים שבספריו מקורם
בזוהר, בקבלה וכו' (לקו"ש ח"ב עמ' 768. ומציין שם
בהע': בכמה ס' כבר דנו בזה, ראה רשימות הצ"צ על
מ"י (בסו"ס החקירה). כס"מ להל' מזוזה (פ"ה הי"ד).
מגדל עוז להל' תשובה (פ"ה הי"ה). ס' בן יוחאי שער ז'
מענה קל.¹² הרמב"ם והזוהר (להרב מרגליות). וראה
צפוניי על הרמב"ם להל' ע"ז (פ"י הי"ו): פחות מד' הטעם
משום דמבואר בס' קבלה דיש לפאה דא"ק ד' שערות, ע'
בס' מפתח העולמות ע"ש.¹³

* * *

ענין מצות מילה ביאר הרמב"ם הטעם להתיש כח

המתאווה כו', ובס' פרי הארץ¹⁴ אמר עליו הוציא מפי
דברים העומדים ברומו של עולם, אע"פ שלא כוון בהם
ד"ה ענין מצות מילה להרה"ק ר"ה מפאריטש [כת"י
155], ומבאר שם את דברי הרמב"ם — באריכות —
בדרך החסידות).

* * *

ביטולו לאלקות

וזה הי' גם ההפרש בעסק הפלסופי בין הרמב"ם
לאריסטו הממרא — להבדיל בין קדש לחול —
שהרמב"ם כל שהשיג יותר אמתת ה' הי' נרתע ופחות
יותר בעיניו, ואריסטו¹⁵ כל שהשיג יותר נעשה יש יותר,
באמרו הלא דבר אני שהשגתי מציאות ה' ואחדותו
בשכלי במופתים מכריחים. אבל איש האלקי הרמב"ם
הרי אדרבא מצד השגה זו יגיע לו הביטול האמיתי
להשליך נפשו מגד מכל וכל, בראותו כי ה' לגד ענינו,
וכמ"ש רמ"א משמו בד"מ לא"ח ס' א"י¹⁶ (דרך-מצותין
דף ח, ב).

* * *

10. הערה זו כלולה גם במכתב כ"ק אד"ש אשר בלקו"ש ח"ב עמ' 594, ומוסיף שם: ואולי יש לתרץ האמור [שבכ"מ נא' שלא למד חכמת הקבלה
ואילו בשם אדמוה"ז נא' שהי' מקובל גדול], שבא לזה בסוף ימיו, ובכ"ה עיבור (ובזה חלוק מהרמב"ם) והרי בכ"מ מובא שבסוף ימיו עסק
הרמב"ם בקבלה [ומציין לסי' הניל] עכ"ל. כל האמור בס' שבהי' הניל נעתק בשלימות בקובץ הע' התי' דסיאטל, גל' מא (ר"ח כסלו תשמ"ז),
עיי"ש.

ובלקו"ש ח"ב עמ' 199: עור' יש להעיר למה שהביא [בתנאי פ"ח] את הרמב"ם והרמב"ן, מ"ש בשער הגלגולים (הקדמה לו, ועי"כ שה"ג
להחיד"א בערכם) ששניהם לא זכו לחכמת הקבלה, עכ"פ עד סוף ימיהם.

11. קאי על דברי הרמב"ם בסוף ה' איסורי מזבח: "אם בנה בית תפלה... האכיל רעב... כסה ערום כו"ו שנקט ג' הענינים דבית מזון ולבוש —
המבוארים בלקו"ש ס"פ ברכה ד"ה מזמור שיר חנוכת הבית, ובכ"מ [ועיין גם ברמב"ם ה' שבועות פ"ה הי"ח]: נשבע שלא יאכל... שלא ישב בצל
סוכה... שלא יעלה עליו בגד].

ד"ה מזמור שיר חנוכת הבית הניל נמצא גם בס' מאמרי אדמוה"ז — הנחות הר"פ — עמ' פא, ותאריך אמירתו: "למז"ט חנוכת בית חומה, כי
טבת, תקס"ז, הוא יום הילולת הרמב"ם (והארכנו בנדו"ז בקובץ 'הערות וביאורים' דאהלי תורה, גל' י"א ניסן תשמ"ה).

12. בלקו"ש שם: שער ו'. והוא טה"ד. דברי הסי' בן יוחאי נעתקו בשלימותם בקובץ הע' התי' הניל (בהע' 10). וראה עוד בס' הניל במענה קי
ומענה קכו.

13. ועד"ז הוא בלקו"ש ח"ג עמ' 761 וחט"ז עמ' 473. וראה גם בלקו"ש ח"ד עמ' 362 שמציין לשד"ח כללי הפוסקים סוף מערכת כללי
הרמב"ם, באם יש להביא מקור מהזוהר לדברי הרמב"ם [ובמכתב כ"ק אד"ש, כ"י כסלו תשל"ב: בשמשון — ב' דעות בסוטה (ט, ב ושם): תיר'
כו' מרד (בברורא) כו' אריי' דמנין כהקב"ה. ובזו"ה (קצו, א) — כהת"ר, ומת"ר שם הקושיא: וא"ת שמשון נזיר אלקים הוה כו'. והנה ידוע
בכללי הרמב"ם דלא סמך אשינויא דחיקא, וכשיש ב' סברות הפכיות בתלמוד ופסק תלמודא כחד מינייהו, מטעים בתוך דבריו שלילת אותה
הסברא (נד מלאכי. ושי"ג) — לכן מאריך הרמב"ם (ה' איסורי פ"ג הי"ד): אל יעלה כו' את ישראל כו'. וי"ל דהא דמאריך אח"ז: סוד הדבר כך
הוא — לרמוז שגם ע"פ סוד דעתו כך היא. עכ"ל. — העורך].

14. להרה"ק ר' מנחם מענדל מוויטעבסק (סו"פ לך): והאמת הוא כי הוא ז"ל הוציא מפי קדוש דברים אמתים העומדים ברומו כו'.

15. ראה גם בס' מאמרי אדמוה"ז — הקצרים — עמ' פג: שכל אנושי הוא שקר ומה שמשיג בשכלו אינו כלום, וכל מי שמעמיד על דעתו למה
ששכלו מחייב הוא עובד ע"ז, ואין יכולת לזוז אותו מדעתו הוא גסה"ר והוא תחלת אפיקורסות, כמו שנמצא בהקדמת אריסטו שכל מה שלא
חייב השכל הוא שקר, ונבואה אינו מאמין כו'. עכ"ל. עוד ע"ד אריסטו ראה בס' מאמרי אדמוה"ז — ענינים — עמ' מב: וגם אריסטוטלוס
הרשע שהי' מחוכם יותר מפלוסופים דזמנו שמכחישים באלקות לגמרי, הודה ע"ז. עכ"ל. ועיי"ע שם בעמ' לח.

ובס' השיחות תורת-שלום עמ' 258: עס איז א"י צו פארשטיין חסידות, אז איינער זאל זיצן באיי' הים רחוק מבני אדם און ער זאל גאר ניט
טאן מיט זיך נאר ליגן אין פארשטיין חסידות, וועט ער נתעלה ווערן בעילוי אחר עילוי, ווייל דורך דעם ליגן ווערט ער מופשט מן הגשם און ער
ווערט א אלקי, ווייל בעת ער ליגט אין דעם ענין איז ער טאקע טאקע העכער, אז ער האט טאקע קיין שייכות ניט צו קיין ענין, און ממילא ווערט
ער מופשט מן הגשם און ער ווערט א אלקי (ושאל הר"מ ש"י דאס איז דאך אין אנדערע השכלות, ואמר): אינו כן, שאינו נעשה ע"י מופשט מן
התאוות, כמו שידוע מהרמב"ם ז"ל ולהבדיל מהאריסטו שהוא מת בתאוות... משא"כ בהשגה אלקית שע"ז נעשה מופשט לגמרי מן הגשם.
[שאריסטו מת בתאוותו ראה בס' מאור-עינים (לרמ"ע) ובס' מעיני-גנים].

16. וז"ל: כתב הרמב"ם בספרו מורה נבוכים ח"ג פרק ל"ב שמיד שאדם ניעור משנתו בבוקר מיד יחשוב בלבו לפני מי הוא שוכב וידע שממ"ה
יתעלה חופף עליו שנאמר מלא כל הארץ כבודו ואילו היה שוכב לפני מלך ב"י העומד עליו היה מתחייב בנפשו ק"ו לפני ממ"ה הקב"ה לכן יקום
בזריזות מיד וכן יחשוב בכל עסקיו כי אין עסקיו בביתו כשהוא לבדו כמו שהוא בעסקיו לפני המלך. ונראה שלזה כיון דהע"ה באמרו שויתי ה'
לנגדי תמיד.

תי"ח ששרשן מבריא. עיי"כ יכולי לברר גם מבחי' בינה דתוהו ולזה התנאים ידעו גם עניני כישוף²⁰ כדי להורגת עיי"כ וגם זהו קצת מהחכמים הגדולים כמו הרמב"ם שבירר מחכמות פלסופיא של אריסטו כו'. משא"כ נשמרת דיצירה לא יוכלו לברר מבחי' חכמות חיצוניות כחכמת אריסטו ואסור לו להתעסק בהן וכמ"ש בש"ע יו"ד הל' תי"ת ונשמות דבריא הן רק נשמות התנאים²¹ (אור- התורה - דברים - עמ' כג).

. . .

ולברר לבחי' עמון ומואב חוי"ב דקליפה אין יכולים רק צדיקים מופלגים, תי"ח גדולים שהם נשמות גבוהות כנשמות התנאים שהיו (רובם) נשמות דבריא (ורק איזה יחידים מתנאים היו נשמות דאצי' ממש), הם יש להם כח לברר ולהפך מחוי"ב דקליפה כו'. וזהו שהרמב"ם ז"ל עסק בחכ' הפלסופיא וביררה לטוב ולקדושה וביטל סברת אריסטו, ואדרבה מחכמה זו עצמה הביא מופתים על חידוש העולם והשגחה כו', לפי שנשמתו הי' גייב מעולם הבריא כו'. אבל נשמות דיצירה כמו נשמות האמוראים כו' וכש"כ נשמות דעשי' אין בכחן לברר לחוי"ב דקליפה, לכן אסור להם לעסוק בחכ' חיצוניות (ד"ה ענין עמון ומואב טהרו בסיוחן [כת"י 94]. בכתה"י לא נרשם מיהו בעל המאמר, ואולי הוא מתורתו של אי מוכדי אדמו"ר הצ"צ).

. . .

צ"ל בחי' ביטול דוקא, שיהי' בטל לאלקות ובטל לחכמתו ורצונו ית', דאז מאיר בו אור התורה ואז באמת אין מקום לקליפת חכמות חיצוניות וגם אם עסק בהם בכוונה לש"ש לא יכבה ח"ו אור התורה, אדרבא שהוא מברר אותם כו'. וכמו הרמב"ם והרמב"ן שעסקו בהם, שמפני עוצם ביטולם לאלקות היו מבררים גם החכמות חיצוני', שהשתמשו בהם לעבודת ה' או לתורתם²² כו' כמ"ש בסש"ב פ"ח (ס' המאמרים - תרני"ח - עמ' נח).

. . .

וחכ' דקע"ז הוא בחי' ישות' אך בחכ' אתברירו דחכ' דקדושה מחכמות חיצוניות שיוכללו בקדושה, וכמ"ש בסש"ב שהרמב"ם ורמב"ן ז"ל שעסקו בהם לשם שמים כו', כמו תכונה לקדוש החודש וכמ"ש כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים לחשוב תקופות ומולדות כו'²³.

וכנודע שזה הי' ההפרש בין הרמב"ם - להבדיל - ובין אריסטו הפילוסוף, שאריסטו כל מה שהבין והשיג יותר המופתים על אחדות ה' והרחקת הנשמי' כו' נעשה יש יותר, בהיותו חכם ומבין כל כך מדעתו כו' והרמב"ם ז"ל כל מה שהשיג והבין יותר האחדות ה' נתבטל יותר והי' שפל בעיניו יותר, כמ"ש בספר המדע²⁴ בהתבוננו שהוא בחי' ברי' קטנה שפלה ואפילה עומדת לפני תמים דיעות כו'. והיינו כי באריסטו הי' רק ההשגה לבד, שהוא עדיין בחי' קליפה, כי גם כל הקליפות יודעים את רבונם כו'. משא"כ הרמב"ם ז"ל הי' בחי' מוחא של ההשגה שהוא בחי' הביטול כו' (אור-התורה - במדבר - עמ' איתסט).

. . .

שמעתי בשם מוריני (אדמוה"ו) ז"ל שזה הי' ההפרש בין הרמב"ם ובין - להבדיל - אריסטו, ששניהם עסקו בהפלוסופיא, אך הרמב"ם כל מה שהשיג יותר עיי"כ בחקירת אלקות נעשה שפל בעיניו יותר, כמ"ש הוא נרתע²⁵ כו'. ואריסטו מה שהשיג יותר נעשה יש ודבר בעיניו יותר שהרי הוא משיג כו' (אור-התורה - נ"ך - עמ' אירמט).

. . .

ההפרש בין הרמב"ם ז"ל ובין אריסטו, שהרמב"ם העמיד את הנקודה תחלה ואח"כ עשה את העיגול, ואריסטו עשה העיגול ואח"כ רצה לבא להנקודה. וממילא הרמב"ם שהעמיד הנקודה תחלה, העגול יצא אצלו בכי טוב ר"ל שהוא העמיד תחלה את היסוד שהוא האמונה, ואח"כ עשה את העיגול ר"ל שהתעסק במושכלות (ס' השיחות תורת-שלום עמ' 244).

. . .

עוד לענין ביטולו לאלקות, ראה הנעתק לעיל מסי' מאמרי אדמוה"ו (כתובים), ולהלן ממאמרי תרני"ח ותרפ"ד.

. . .

בירור החכמות

בחכמת אוה"ע הוא מלביש ומטמא בחי' חב"ד שבנפשו האלקית בטומאת קליפת נוגה שבחכמות אלו שנפלו שמה שבבירת הכלים מבחי' אחוריים של חכמה דקדושה כידוע ליודעי חן, אלא אי"כ עושה אותן קרדום לחתוך בהם דהיינו כדי להתפרנס מהן בריוח לעבודת ה', או שיודע להשתמש בהן לעבודת ה' או לתורתו. וזהו טעמו של הרמב"ם ורמב"ן ז"ל וסיעתן שעסקו בהן²⁶ (תניא פ"ח).

. . .

17. הלי יסוהי"ת פ"ב הי"ב וראה גם שם פ"ד הי"ב בזמן שהאדם מתבונן כו' ויסבא את עצמו שהוא ככלי סמא נושא כו'.
18. פ"ב מיסוהי"ת שם מיד הוא נרתע כו' ויודע שהוא בריה קטנה כו'.
19. עוד ע"ד איסור העיסוק בחכמות חיצוניות ואופני ההיתר, ראה הל' תי"ת לאדמוה"ו פ"ג ה' ו לקו"ט פ"ב עמ' 196-203 (ושם בארוכה ע"ד הרמב"ם והרמב"ן שבתניא כאן וראה גם לקו"ט חט"ו עמ' 43) מנדלצ"ו עמ' תל-תנא. אנציקלופדיה תלמודית בערך זה וראה גם באוה"ע פ' עקב עמ' תפג (לענין נ' לבושי נה"ם). כמו אדם לומד חכמות ביצביל שיחכם ויהי' חכם וכו' ויתפרנס מחכמות כמו הרמב"ם והרמב"ן שנתפרנסו מחכמת הרפואה.
20. סנהדרין יו, א. אין מושיבין בסנהדרי' אלא כו' ובעלי כ"מים.
21. כמה בחי' הן בנשמות התנאים, וראה הנספח במנדלצ"ו עמ' יס"ז הע' 10.
22. כך בנדפס. ואולי צ"ל "לתורתו" כפי שהוא בס' התניא.
23. ע"פ שבת עה, א.

וכמו כאשר עוסק בחכ' החשבון והדומה בהנוגע לחשבון התקופות והילוך המזלות לידע מזה בענין קידוה"ח והדומה, שע"י מתברר ניצוצי החכ' ההיא. וכמו הרמב"ם והרמב"ן שהתעסקו בזה כנודע בס"ב, דלהיותם בתכלית הביטול לאלקות הנה בעוצם ביטולם לרצון ה' הי' בכוחם להתעסק לברר חכ' חיצונית, והתעסקו בו לצורך עבודת ה' ותורתו ית' (ס' המאמרים - תרפ"ד - עמ' קנח).

* * *

מאמר הגמ' [פסחים מ, א] חטים מותר ללותתן, כי יש נשמות מבחי' ח"ע... שתורתן אומנתן... מותר ללותתן במים דקליפה היינו חכ' חיצונית, שמותר להם ללמוד חכ' חיצוני ולא ירע להם ח"ו מזה, וכמו שמצינו מזה הרמב"ם והרמב"ן למדו חכמות חיצוניות. אבל השעורים היינו הנשמות שמבחי' מל'... אסור ללותתן. ואמר רבא חטים מצוה ללותתן היינו נשמות מבחי' חכמה מצוה להם ללמוד חכ' חיצוני כדי לקיים ושמרתם כו' (ד"ה להבין מה שאמר אדמו"ר [הצי"צ] על שאלת הר' נחמ"י - ס' מגדלעז [כפ"ח תשי"מ] עמ' תמח-תמט).

* * *

שע"י מברר חכמת התכונה כו'.²⁴ וכן מכל ז' חכ' בני קדם ע"י התורה מתבררים ונכללים גם הם בחכ' דקדושה כו', ואחר הבירור אזי יש יתרון ממש לחכ' מן הבירור שנתברר כו' (ס' המאמרים - תרס"ט - עמ' קכח).

* * *

וזהו סיבת הדבר דכל העוסקים במושכלות בלמודים חיצוניות הטבעים ע"פ הרוב המדות שלהם נמשכים אחר החומריות, דלכא"ו מה יש להם שייכות זל"ז. אך זהו מפני ששכליים אלו הן מנוגה, וע"כ גם המדות הן מנוגה כו'. וצדיקים הגדולים שעסקו בזה כמו הרמב"ם והרמב"ן הרי הי' זה לש"ש והי' בדרך בירור כו' וכמ"ש בס"ב (ס' המאמרים - עזר"ת - עמ' נב).

* * *

דהעיקר בתורה הוא הביטול... ואז אין נשאר מקום לקליפת חכ' חיצונית. ועוד יותר, דגם כשעוסק בחכ' חיצונית בכוונה לש"ש, והיינו שיהי' מזה איזה תועלת פרטי וכללי, הנה ההתעסקות בחכ' חיצוני לא יכבה ח"ו את אור התורה, אלא עוד אפשר הדבר שיברר את החכ' ויקרבו אל הקדושה, להוציא ניצוצות הקדושה שבהם.

24. ובס' מאמרי אדמוה"ז - תקס"ב - עמ' קב ע"פ משל אדם צדיק הלומד... שכל אנושי של חכמת תכונה וכדומה שהיא מחכמת הגוים בחי' נפרד לגמרי מהקדושה לגמרי כידוע, לצורך הבנת הלכה בהל' קידוש החודש וכדומה, הרי הוא מברר קליפת חכמת התכונה ומביאה לקדושה ההלכה של ק"ה, מאחר שלומד לש"ש, והרי נכללת ומתבטלת טומאת החכמה תכונה והיתה לאחדים ממש עם שכל והבנת ההלכה דקידוש החודש, כי הבינה רק ע"י חכמת התכונה וכדומה, וכללם יחד בלימודו לש"ש כו'. ונמצא לאחר הבירור נעשה שכל המתברר עם שכל הצדיק המברר לאחדים ממש כו'.

הרב ש' יחזקאל הכהן
נחלת הר חב"ד

לקוטי דברים בענין לימוד הרמב"ם

שונה הלכות בכל יום

ואני בעניי הוספתי בכל יום שילמדו... קצת דינים מהרמב"ם או שו"ע בכל יום, הוא דבר גדול. וכתב מהר"ש בן הרשב"ץ ז"ל בתשובותיו סי' נ"ב, דאם לומד שני דינים מהרמב"ם מקיים שונה הלכות בכל יום ומובטח לו שהוא בן עולם הבא (ידבש לפי' להחיד"א, מע' ח, מא).

סגולה ליראת שמים

בערב אחר מעריב ילמוד רמב"ם הקדוש ז"ל, כי ק' ממורי הקדוש [הבעש"ט] ז"ל שהוא סגולה ליראת שמים ולבער החיצונים וד"ל (ממכתב הרב המגיד ממזריטש לתלמידו אדמו"ר הזקן - 'מגיד דבריו ליעקב' מהד' קה"ת, הוספות, עמ' נג).

השלמת תרי"ג מצות

צריך אדם להשלים תרי"ג מצות, במעשה ובדיבור ובמחשבה, ולכן יש ללמוד יד הגדולה להרמב"ם... שיש שם ביאור התרי"ג (אור צדיקים' לר"מ פאפירש, כב, יט).

והם הם דברי האריז"ל... אם ירצה אדם לצאת ידי שמים וילמוד ספר היי"ד להרמב"ם כולו, כאשר הזהיר גם האריז"ל ז"ל ה"ה, ואמר שהוא ממש חוב של האדם ללמוד כל ספר היי"ד, כי הוא התורה שבע"פ כולה על כל התרי"ג מצות [עיי"כ]. מן השמים הסכימו על רבינו יעקב בעל הטורים שישמוך הבי"ו את ספרו על הטורים, כי לא הי' הדור זכאי לכך שילמדו בספרי הרמב"ם (הקדמת ס' הפרדסי' למוהר"א"ל עפשטיין [מהדו' תשמ"ג, כרך ב' עמ' מו]).

...וכבר אמר הצדיק הרב [היאוהב ישראל] מאפטא נייע שלשון הזהב של הרמב"ם הוא סגולה לנר"ן (סי' ילקט שכתה ופאה' עמי' נט [אמר העורך: נלעניד שכוונת הדברים היא שסגולת לשון הרמב"ם היא גם לאומר הדברים ולא ידע מאי קאמר, ועי' אמירת הזהר. וראה להלן עי' לימוד ב' הלכות ברמב"ם בכ"י כתיקון תשובה, וגם אמירת הזהר בכ"י נקבעה כתיקון תשובה – ראה 'מגדל-עז' עמי' תלח בשם האריז"ל]).

קביעות לימוד

ילמד הלכה בכל יום מספר היד החזקה על-פי הסדר (צוואת הרב המגיד ממזריטש לבנו ר"א המלאך. 'מגיד דבריו ליעקב' הני"ל עמי' 104).

צמת, בשנת שסייג כמתואר במכתבו של ר' שלמה שלומיל מיינשטרל, חתנו של מוה"ר סרוג (הוא "החסיד מהר"ר שלומיל מדרעזניץ, מצפת" – כלשונו של בעל היוסף אומץ) ב"שבחי האריז"ל: ..היא עיר גדולה לאלקים עיר מלאה ותושיה, קרוב לשלש מאות רבנים גדולים, כולם חסידים ואנשי מעשה... ובכל בתי כנסיות תיכף אחרי תפילת ערבית ושחרית מתקבצים כל הקהל ויושבים לפני הרבנים בכל הבתי כנסיות ה' ו' כתות, כל כת וכת לומדים קודם שיוצאים מבתי הכנסת, כת זו לומדים בקביעות ברמב"ם...

ירושלים, בשנת רפ"א: ..אנחנו לומדים... והנה אנו שונים הלכות בכל יום... ולעת ערב... פרק אחד הרמב"ם ז"ל (ממכתבו של א' מ"בני הישיבה בירושלים" אל "אחד מגדולי ישראל באיטליא", נעתק ב"מקורות לתולדות החינוך בישראל, ח"ג עמי' כז).

[אצל "החזוה"י] בלובלין היו מאחרין בתפלת מנחה בכל יום, וגם בשבת... וקודם מנחה [דש"ק?] נכנס הרה"ק [הרבי מלובלין] לחדרו ולמד הלכה אחת ברמב"ם, כן הי' דרכו בקודש [נפלאות הרבי' עמי' 58-59, ממכתבו של מו"ה אברהם סג"ל איטינגא מדוקלא. ועי' ש"ש שהרה"ק ר' ישעי' אמר שבשעה זו מצא החזוה בלימודו את האור דששת ימי בראשית שנגזו בתורה].

אודות הרה"ק מקאצק נמסר כי "הזהיר וזירו בלימוד הרמב"ם" [עמוד האמת' אות צב. ובס' 'אמת ואמונה' עמי' קו בשינוי קטן: "רבינו הזהיר לזרז עצמו בלימוד הרמב"ם". ונראה ששני המקורות שאבו ממ"ש בס' 'שיח שרפי קודש' ח"א עמי' 64, והוא מקטביו של הרה"ק ר' יוסף לווינשטיין מסעראצק: "עוד סיפר לי הרב [הג"ר דוד ז"ל אבד"ק חארזיל] הני"ל, כי הרב מאטי ליב המפורסם בתורה וביראה ז"ל מנאשעלסק אמר לו, כי הה"ק הרמ"מ [מקאצק] זי"ע הזהירו לזרז אי"ע בלימוד הרמב"ם, ואמר לו בשם הה"ק הר"ר בונם זי"ע וכי"ע עי"ש].

כתב בהקדמת הסי' 'משא בני קהת': שמעתי מפי הרה"ק ר' יצחק לאנדוי שליט"א שכ"ק מרן מוה"ר אהרן

זצוק"ל [מבעלז] הקפיד שלא יעבור עליו יום אחד בלי לימוד כמה הלכות ברמב"ם, והי' לימוד זה אצלו חוק ולא יעבור ומכבוד זקני הרה"ח [ר' חיים נטע כ"ץ] שליט"א שמעתי שכ"ק מהר"א זי"ע נתן תשובה לאחד שנכשל בעבירה רי"ל ללמוד בכל יום שתי הלכות מספר יד החזקה להרמב"ם וכן ראיתי בשם הגה"ק מוה"ר מלובלין זי"ל דבכל יום קודם מנחה למד הלכה אחת ברמב"ם [ראה לעיל].

עו"ש וזה לא מזמן נתפרסם מעשה נפלא בכתביו של ר' יאשה שו"ב מבריסק (מחבר ספר מנחת יוסף על או"ח) מה ששמע מפי חסידים זקנים, זי"ל ואכתוב בקיצור, דעל שולחנו של הרה"ק רבי אלימלך [מליזינסק] זי"ל היו מונחים ספרי הרמב"ם, והראם לתלמידיו ואמר שאת הספרים הללו הביא עבורו הרמב"ם עצמו... אבל תנאי התנה עמו שילמד בכל יום בחיבור... השיב לו הרבי ר' אלימלך שאמנם את התנאי הוא מקבל אבל אין אצלו בנמצא ספרי הרמב"ם, והביא לו הרמב"ם את ספריו, וזה מה שהתלמיד ראה על שלחן רבו [במקו"א איתא כעין זה על הרה"ק ר"מ מנעשכין – העורך].

עו"ש: ובשם המקובלים איתא דמשמע בספר הגלגולים להרב חיים ויטאל זי"ל דמי שלומד בספרי הרמב"ם אינו בא לידי גלגול ומובא בספרים הקדושים בשם תלמידי הבעש"ט דסגולה לכמה דברים שיהיו ספרי הרמב"ם מונחים בבית [בס' 'מדרש פנחס' בשם הרה"ק ר"ח מקראסטא בשם הרה"ק ר"פ מקאריץ: ספרים של הרמב"ם כשהם בבית מביאים יראת ד' לאדם – העורך].

וכתב הרמח"ל בסוף ספרו 'דרך חכמה':

תלמיד הואל נא והודיעני, איזה סדר אקח ללימודי למען אצליח,

רבי הנה מה שצריך כל הרוצה להיות חכם בישראל לדעת תחילה, הוא כ"ד הספרים עם ביאוריהם הראשיים צריך שידע לימוד השי"ס... אחרי כן צריך שילמוד ספר היד החזקה להרמב"ם מראשו לסופו עם מפרשיו, לדעת מוצא כל דין ודין. ואולם אין צריך שילמוד כל השי"ס תחילה ואח"כ יתחיל בהרמב"ם... אלא יחלק שעותיו ללימודים האלה, וירבה תחילה באותם שכמותם יתר עד שיגמור אותם, ואחר שגמרם אז יוכל למעט בהם מרגילותו הראשונה, רק שיקבע להם שעות שלא ישכחם. וילמוד בהם דבר יום ביומו לחיובוה של תורה.

במוש"ק הי' דרכו [של החת"ס] ללמוד סי' יד החזקה של הרמב"ם על הסדר (סי' 'מנהגי בעל החת"ס' ו, טז. וראה עוד במהדו' ב"ב תשל"ו עמי' פה).

ועל הגר"ח סופר בעל הימחנה חיים' (תלמידים של החת"ס ומהר"מ א"ש) מסופר כל ימי החול הי' הולך אחר תפילתו מביהמ"ד מעוטר ומעוטף בטלית ותפילין בחזרה לחדר הוראתו, ושם במקום ישיבתו למד מלוכב בטלית ותפילין ביד חזקה משנה תורה של הרמב"ם כסדרן

מרישא ועד גמירא, וכן עשה בתדירא כל ימי חייו (יתולדות סופרים עמי יז-יח).

בכל שנה ושנה כשהגיע יום היא"צ של אביו ואמו, עשה [הרה"ק ר' חיים מקאסוב] סיום על כל חלקי הרמב"ם וגם על כל חלקי האלפסי, ולא ידעתי בבירור איזה [ביא"צ אביו] ואיזה בזה [ביא"צ אמו] (אבן שתייה עמי מו)

ביכפר חב"ד גלי 281 עמי 18 מובא מה"מפורסם בכתבי חסידים כי הרה"ק ר' שלמה מקארלין היה עורך סיום על הרמב"ם ביוםא דהילולא דיליה בכ"ף טבת [ומי יתן ויאמנו הדברים]. אך זאת מצינו ראינו במכתבם של גבאי ביהכ"נ "בית אהרן" דכולל קארלין בטבריה, שנבנה "על חורבות הה"ק רבינו ר' מנחם מענדיל מוויטעספק זצ"ל" (המכתב משנת תרל"ה), ושם נאמר כי "פ"א בשנה מסיימים כל השי"ס ורמב"ם" (קובץ 'בית אהרן' וישראל, גלי ט, עמי קח-קט).

ועי"פ האמור ביכפר חב"ד שם, נהג בשיעור קבוע זה גם הגה"ק בעל 'התעוררות תשובה', וכך הנהיג הרה"ק רבי שמעון זרחי בעל ה'נחלת שמעון' מייסד ישיבת עץ – חיים בירושלים [ומשי"ש שהוא 'מגדולי תלמידי הגר"א' – להדי"מ – שהרי נולד בשנת תק"נ, ובשעת פטירת הגר"א הי' כבר שית כבר שבע. – העורך].

לימוד התורה כולה

לכלל ישראל... להיות בקי עי"פ בעיקרי ההלכות מן השי"ס שהיינו שיראה ללמוד האלפס כולו מן השי"ס... עם פרש"י... ובאמת היה כמה מאות שנים שהיו לומדים כלל ישראל האלפסי לבדו עם פרש"י... העצה זו... מצאתי במעשה רב בשם הגר"א... מזה ידע עיקרי ההלכות של כל מסכת... אכן... אין אלפס אצלינו על כל השי"ס... לקטנו בעי"ד מדברי הרמב"ם מה שהעתיק מן הסוגיות לדינא... יהי עי"ז בקי כמעט בכל חלקי התורה, וכמה יהי מאושר האיש ההוא לנצח עי"ז שיהי לאות ולתפארת בישראל... (מאמר נכבד ע"ד לימוד תורה"ק' לבעל החפץ-חיים והמשגיב, קונטרס 'ליקוטי אמרים' פ"ז).

משנה תורה לכל מסורה

..אם אין לך לב רחב וכח הזוכר חזק... הנהגות למודו קבלתי מהרב הגאון האמיתי נ"י מו"ה אליהו מוויילנא... ילמוד אח"כ מספר הרמב"ם... הפנים בלי נושאי כליו.

ואני ערב לך שיהי קל עליך לחזור הפנים של הרמב"ם כדבר הלמוד כבר. ולפי כוונה זו קראו הרמב"ם **משנה תורה** שהיתה כוונתו שילמוד האדם תיכף אחר למוד המקרא... ואם כן מה נאמר אן חסרי מדע וטורודי הזמן וחסרי הפרנסה בגלות הזה... (סי' 'ראש הגבעה' להג"ר פנחס מגיד מישרים בפלאצק, מתלמידי הגר"א – והי' הגר"א מחבב את ספריו. ועי"ש שהאריך עוד לבאר כיצד יעזור לו אח"כ לימוד זה הרבה בלימוד הפוסקים).

ספר המצות – למגדול ועד קטן

מוכח מרבינו [הסמ"ג] והבה"ג שחייב כל אדם ללמוד עם בניו ותלמידיו, וגם הוא בעצמו, את התרי"ג מצות, כיון שבאמת זהו עיקר הלימוד... מצוה על כל אחד מישראל יהיה מי שיהיה, אפילו גדול, יעשה לו שיעור קבוע בכל יום ללמוד וללמד [אם הוא מלמד תינוקות עם התינוקות שלו, ואם תופס ישיבה – עם הישיבה שלו] את התרי"ג מצות (יברית משה' על הסמ"ג מ"ע יב, ב).

ראיתי טוב... לעורר לב הנער בני והילדים חבריו... בחשבון המצות ולהרגיל אותם בהם ולהתפס מחשבתם במחשבת טהרה... וגם כי יזקינו לא יסורו מממנו... ואלה... המצות לפי חשבון הרב הגדול נודע לרוב חכמה ומעלה בעמו, הרמב"ם זצ"ל (הקדמת סי' 'החינוך').

לא כוונתי בפנים שאנו מחוייבי לקיים תרי"ג מצות, ואנחנו לא נדע מה המה. על כן הזהיר לנו החסיד והמקובל מו"ה משה חסיד ז"ל בצוואתו, להיות רוב חכמי ישראל הסכימו למנין של הרמב"ם ז"ל, שיחזור מידי חודש בחדשו לקרות תרי"ג מצות שלו. ואם ירצה יכתוב בצדו השגת הראב"ד ורמב"ן וסמ"ג. ועין בסי' פרשת דרכים ומשם תדרשנו לטובה [הכונה לקונטרס 'דרך מצותיך' שבסוף הפרשת דרכים' לבעל הימשה למלך] (קונטרס הנהגות לאי מחכמי אשכנז [פראג?] מלפני כ-350 שנה לערך. כת"י מס' 8/3376 בספריי הלאומית בירושל').

1. וכתב בסי' יוסף אומץ' (בסדר הלימוד בעצמו) נראה לי אם לומד שיעור בספר אלפסי יוצא בזה לימוד הלכה, ולנערים ולבחורים אין לימוד בעולם המצליח בידם כמו האלפסי, דאיהו כרכא דכולהו ביה... בתחלה למגרס ביה כפשוטו ולחזור כמה וכמה פעמים עד שיהיה בקי בפנים... וכן ראיתי לאמ"י החסיד ולה"ה נהג ללמוד האלפסי עם תלמידיו במקום הלכה בין הזמנים, והוא ז"ל היה הממציא הראשון להרגיל לימוד האלפסי בפי הבריות, ועל ידי כן באו לדפוס באויל האלפסי הקטנים בלי פירושים.

יום הולדת

מקורות ומנהגים

(לוקטו מהספר **יום מלכנו** להרב מרדכי מ' לאופר, כפ"ח תשד"מ)

שבת אצל אדמו"ר הק' [ר' יהודה צבין] מסטרעטין שליט"א... ראיתי ביום ב' תצא ט' אלול שעלה לתורה, ושאלתי מה זאת הלא... אין דרכו בכך [לעלות בימות החול], ואמרו לי כי ביום זה תתחדש כנשר נעוריו לאורך ימים טובים ושנות חיים יוסיפו לו משמים. ואח"כ אכל א' פרי... ולקחתי ממנו על ברכת שהחינו, ונתכוונתי גם על חידוש השנה לרה"ק... דכבר הקשו הפוסקים למה מברכין בלשון שלילה שלא עשני גוי ואין אומרים שעשני ישראל, ותירצו משום שאמרו בעירובין נמנו וגמרו שטוב לו לאדם שלא נברא משנברא. והנה התוס' כתבו שם דגבי צדיק אשרי לו ולזרעו אחריו, וא"כ שפיר שפרה לברך עליהם כמו שתקנו לברך ברוך שחלק מחכמתו ליראיו (שו"ת הד"ר ח"א, סי' יח).

ומבית קוידנוב מצינו (בס' 'ארו בלבנון' לר"י פערלאוו, עמ' כז): מסירת מודעה שנהג מרן זקניי זללה"ה למסור בפני ג' אנשים בכל ער"ח ניסן, ולענדי"נ שהוא בער"ח ניסן מפני שיום הולדתו ה' ביום ר"ח ניסן, וע"כ ה' מתענה בער"ח ניסן, וה' מוסר מודעה הזאת אחר תפלת שחרית בצנעה [וז"ל]: שמעו נא מורי ורבותי הריני מוסר מודעה לפניכם עדה הקדושה בצירוף קוב"ה ושכינתו, בהיות כי יארכו לי הימים ושנים לחיים ולשלום בעבודת העושה והיוצר והבורא ית"ש בלמוד תורתו הקדושה והטהורה ובעשיית מצותיו הקדושים והטהורים...

בספרו 'צדקה לחיים' (דף לח, א) קובע הרה"ג המפורסם ר' חיים פאלאגיי מקום מיוחד לצדקה ביום ההולדת: ערבי שבתות ראוי להרבות בצדקה, דבו ביום נברא האדם, ולא נברא האדם אלא כדי שיתן צדקה... ומה טוב דכל אחד יהי לו לזכרון יום שנולד בכמה לחודש פ', ואותו היום איש יומו יהי מרבה בצדקה כדי יכלתו, כי לכך נוצר. ויזכה לעשות צדקה עוד רבות בשנים בריוח.

בהגיע הרב ר"ח פאלאגיי לגיל שמונים, חיבר קונטרס מיוחד בשם 'קול החיים', הכולל בקשות ולימודים, ונועד הוא "למי שהגיע להשלים ע' שנה ואילך, והיתה עמו וקרא ביום ביום שנולד, מע' שנה ואילך, מידי שנה בשנה" (לשון השער). והמחבר עשה מעשה רב בעצמו "סידרתי לעצמי לתת שבח והודאה לא-ל יתברך... בתפלה ולמוד בתורה, ואנכי תקנתי לומר כפעם בפעם מכל הכתוב

במדרש ישכל טוב לבראשית (מ, כ): א"ר מנחם בר"ש, רוב בני אדם מחבבים אותו היום שנולדים בו, ועושים בו משתה.

ובמכתב כ"ק אד"ש לענין יום ההולדת: מעשה רב... ונהגו בזה רבותינו נשיאינו הק' אף כי **בצנעה** (יו"ט עמ' 20).

רגיל ה' הבעש"ט לערוך סעודה בכל שנה ביום ח"י באלול – יום הולדתו – ולומר תורה (ס' השיחות תשי"ג עמ' 154).

ואחריו נהגו כל נשיאי חב"ד כמ"ש בכ"מ (ראה בארוכה בס' יו"מ).

על הרה"ק מוהר"י מרוזין נמסר: שמעתי משמי הק' מרוזין זצ"ל שחגג יום הולדתו, ואפשר כי כל הנהגותיו ה' במדת מלכות, ומלך חוגג יום הולדתו (מנהגי מהרי"י סוליצא – בס' אור ישע – הע' תסד).

ובדרכו הלכו בניו הק' ויו"ח, כניכר מספרי תורתם שבאות בהם תורות שנאמרו בימי ההולדת שלהם.

ומפורש מצינו כן אודות בנו הרה"ק רד"מ מטשארטקוב, כמסופר בס' 'תועפות ראם' מפי הרה"ק ראמ"מ מראדזימין (עמ' 30): כשנעשה [הרה"ק מראדזימין] בן ששים שנה, ליום המחרת כשנכנס לשנת הסי"א עשה סעודה... ואמר על השולחן להמסובים היום הוא יום הולדת שלי... ושאלתי את פיו הק' דשמעתי שאמר על השולחן שהיום הוא יום הולדת, והלא לא מצינו שיהי יום הולדת שמחה אצל ישראל רק באומות העולם מצינו שיום הולדת הוא אצלם שמחה, וכמ"ש ויהי ביום הולדת את פרעה וכדומה, והזכרתי לפניו המד"ר (קה"ר סדרא תנינא) עה"פ ויום המות מיום הולדו עיי"ש. אז השיב לי בזה"ל: ראיתי כך אצל הרה"ק [רד"מ] מטשארטקוב זצ"ל שעשה משתה ביום הולדת, והוא סגולה. דבמד"ר (רי"פ תולדות) איתא גילה אחר גילה **בזמן** שהצדיק נולד... דבכל היקף שנה כשמגיע אותו הזמן הוא שמחה וגילה בעולם. ונקט הפסוק והמד"ר לשון גילה שהוא גילוי אור הקדושה שבא לעולם ע"י הצדיק שנולד.

וכן "מנהג ה' בבית סדיגורא לחוג ימי-ההולדת" (ס' 'אביר יעקב' להרה"ק רא"י מס"ג, עמ' קסא).

ומספר הרה"ג ר"י היבנער: ונהירנא בהיותי משובתי

שמחתכם שמחה בשמחה". ומבאר כ"ק אד"ש כי שמו...
 זו נובעת מהעובדה שעם יציאת הצדיק לאויר העולם
 מתאפשרת העבודה לזיכוכ ובירור העולם בכח עצמו,
 ומאחר שתיכף בלידתו מתחיל הצדיק "להאיר לששים
 ריבוא כוכבים" — הרי ששמחה זו אינה רק למי שזכה
 ונהנה מתורתו, אלא לעולם כולו, שעם לידתו החל להאיר
 לארץ ולדרים (ראה יו"מ עמ' 43 ואילך).

אך גם אצל כל אדם — לא רק אצל הצדיקים —
 מתייחד יום זה מכל ימים, שהרי ביום ההולדת מזלו
 שולט ועוזר לו (ראה ירושלמי ר"ה ג, ח וקה"ע שם.
 'חומת אנך' להחיד"א עה"פ עת ללדת. ירסיסי לילה'
 להרה"ק ר"צ הכהן עמ' 190).

(ומעלה יתירה לנולד ביום הולדתו של הצדיק, כדמוכח
 במדרש והזהיר סי' לד: ויאמר משה אל יהושע, ולמה
 ליהושע, כדי שיבחר אנשים שנולדו באדר כמותו, ובזכות
 שנולדו בזמן הולדתו של משה, תגן עליהם זכות זו
 במלחמה).

התגברות המזל היא אצל כאו"א (כנ"ל), ואף כי
 בירושלמי שם מוכחת השפעת המזל והתגברותו בענינים
 גשמיים, אך — אומר כ"ק אד"ש — הענין העיקרי הוא
 לתקן את הטעון תיקון (ברוחניות) ולנצל לשם כך את
 תגבורת מזלו (ראה יו"מ עמ' 37-38).

וגם ענין השמחה ביום ההולדת — שלכאורה מצאנוהו
 רק בלידת צדיקים — שייך לכאו"א, ומחייב להתעוררות
 מיוחדת בו ביום. כמ"ש כ"ק אד"ש (לקו"ש ח"ה עמ' 86):
 "יוש להטעים בנוגע לכאו"א מישאל, כי כיון שביום הבר
 מצוה צ"ל שמחה כביום החופה (זהר חדש בראשית טו,
 ד), וע"פ כהאריז"ל בכל שנה חוזרת וניעורת אותה
 ההמשכה — צ"ל בהתעוררות וכו' בכל שנה ביום
 ההולדת. וידועה הוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר אשר ביום
 ההולדת על האדם להתבודד ולהעלות זכרונותיו ולהתבונן
 בהם, והצריכים תיקון ותשובה ישוב ויתקנם (היום יום'
 י"א ניסן)".

הוראתו זו של אדמו"ר מוהרי"צ (הנעתקת — כנ"ל —
 בלוח הי"ל) מקורה במכתבו (מיום י"ט תמוז ת"ש, אג"ק
 שלו ח"ה עמ' קו), שממנו למדים אנו על מעשה רב:
 "מכתבו הגיעני ביום חגיגתי — י"ב תמוז — יום
 הזכרון, כמובא בספרים אשר ביום ההולדת על האדם
 להתבודד ולהעלות זכרונותיו ולהתבונן בהם, והצריכים
 תקון ותשובה ישוב ויתקנם".

* * *

ליום הברמ"צ, ולימי ההולדת של ח"י שנה, כ', ששים,
 שבעים ושמונים, נתייחדו דברים רבים בהלכה ובמנהג
 (בעשיית יומא-טבא לרבנן, באמירת שהחיינו וכד') —
 וראה בסי' יו"מ בארוכה, ואכמ"ל.

וכתב הגה"ק רא"ל עפשטיין מקאניגסברג בספר הפרדס
 שלו (מהדו' תשמ"ג, ח"ג עמ' מו): קבלתי מרבי

לחיים בקונטי הקטן הלזה, ובפרט ביום שנולדתי מידי
 שנה בשנה" (שם דף ב, א).

וראה בדברי הרה"ג ר"א דייטש אב"ד באניהאד הכותב:
 יודע אני שיש איזה אנשי מעשה שבכל שנה כשמגיע יום
 הולדת אותם, שמהדרין לברך שהחיינו על איזה פרי או
 בגד חדש... ובאמת אין חילוק בזה בין השנה שהגיע
 לשבעים שנה או שאר השנים ביום לידתם ודאי מהראוי
 ליתן שבח והודאה לשמו הגדול ית"ש (תשובתו המובאת
 בשו"ת 'גנוי יוסף' לחתנו ר"י הכהן שווארץ, סי' ד).

וכך מעיד על עצמו הרה"ג והק"ר יוסף חיים, ראש גולת
 בבל: יש נוהגין לעשות בכל שנה את יום הלידה ליו"ט,
 וסימן יפה הוא, וכן נוהגין בביתנו (בן איש חי, חלק
 ההלכות, שנה ראשונה, פ' ראה אות יז).

[בעל החת"ס] ביום ז' תשרי השלים החומש עם
 התלמידים, ע"ש שהי' יום זה יום לידתו, ונתן לכל אחד
 מתלמידיו הנמצאים שם לפניו ד' צ"ל לקנות להם לחמי
 חלב (מנהגי בעהחתי"ס ז, יד. ובקונטרס 'תומר דבורה'
 הנספח למהדו' תשל"ו של המנהגים, עמ' קסט, נרשם:
 עיין הגהות חת"ס על הפרי חדש סימן תכ"ח: "מחזור
 רצ"א שנת תקכ"ג נ"ב בו נולדתי ז' תשרי סמוך לקבלת
 שבת לאי"ט". ועוד נרשם שם לעיין במילואים לפ"ז אות
 ט — עיי"ש).

ואף בנו בעל היכתב סופר' נהג מנעוריו לסיים מסכת ביום
 הולדתו (כ"כ בסי' יחוט המשולש' ובהק' לכת"ס עה"ת),
 וכך מספר הוא עצמו: הנה ברך לקחתי ליום מולדתי אי'
 דר"ח אדר שהגעתי בעה"י לשנת חמשים והודיתי
 להשי"ת ברבים על שהחיינו וקימנו לזה"ז, וברוך ית"ש
 הנל"נ ללמוד וללמד (שו"ת כת"ס יו"ד ח"ב סי' קמח.
 ועיי"ש שעשה אז סיום על מס' פסחים. וראה במילואים
 למנהגי בעהחתי"ס ז, ט).

ועוד מסופר על בעל היכתב סופר': בר"ח אדר תרכ"ט,
 יום הולדתו הני"ד, ציוה לשמשו לא לתת לאדם להכנס
 אליו. לרב אחד מתלמידיו שלא אבה לשמוע לדברי
 השמש, ונכנס אליו, אמר: דע תלמידי חביבי הוא יום
 אשר בו נולדתי, והרי אני בן נ"ד שנים ודין אני את עצמי,
 במה עסקתי כל אותן השנים הללו אשר נצבו עלי כמו
 נ"ד, במה ביליתי עיתותי היקרים... (סי' יחוט המשולש',
 ובהק' לסי' כת"ס עה"ת).

וראה בקונטרס 'צו וזרוזי' להרה"ק מפיאסעצנא הי"ד
 (בעל 'יחובת התלמידים') אות יט, על חשבון הנפש שערך
 בהתקרבו לגיל ארבעים שנה.

* * *

יום הולדתם של צדיקים כיום שמחה מפורש במדרש
 (תנחומא ס"פ פקודי): "שחשב הקב"ה לערב שמחת
 המשכן בשמחת היום שנולד בו יצחק אבינו, שלפי
 שבאחד בניסן נולד יצחק, אמר הקב"ה הריני מערב

המובהק... מו' יצחק אייזיק זצ"ל ולה"ה שבליל הנכנס
לי"ד שנה משני האדם אחר י"ג שנה שלמות, וכן בליל
הנכנס לכ"א שנה אחרי כלות כ' שנה שלמות, כאשר
יסכים האדם בדעתו באותו לילה לעבוד השי"י ויתעלה, כן
יצמיח ויעלה בכל מיני מעלה, עד שיגיע לכל מדה מעולה,
והוא בדוק ומנוסה בלי שמץ ותפלה.
ועוד ידוע ממ"ש ביצעטיל קטן מהרה"ק הרבי ר' אלימלך
מליזענסק, אות טז: "יזרו אי"ע לתקן מדותיו בשנת י"ח
דוקא" (עייש"ב), ורבים מההולכים בדרך החסידות
נזהרים בקדושת יום הולדת הי"ח, ובו ביום מחשבים
דרכם לכולא שתא. ויש הנכנסים לרבם ביום זה לקבל
הדרכתו ועצתו.

* * *

מנהגי יום-ההולדת (בקצרה):

* ביום ההולדת על האדם להתבודד ולהעלות זכרונותיו
ולהתבונן בהם, והצריכים תיקון ותשובה ישוב ויתקנם.
* לאור האמור, "יקח לו איזה רגעים להתבודדות, אשר
ברגעים האלו ילמוד איזה מאמר של דא"ח, ויקבל
החלטה טובה על שנתו הבע"ל", "ובעת ההתבודדות
יתבונן בהשנה שעברה עליו, ויתעורר להחלטות טובות
לשנה הבע"ל" (ממכתבי אד"ש).
* בימי ההולדת של ילדיהם יתבוננו ההורים באושר
שנפל בחלק, שהפקיד הקב"ה בידם נשמה בגוף קדוש,
שיחנכו כדבעי, ושההתבוננות תביא לגישה חדשה
ולתוספת בהשתדלות וביגיעה לחינוכם (משי" אד"ש).
* מנהג אנ"ש בזמן האחרון: עלי' לתורה ביום זה עצמו
אם הוא יום הקריאה, או בשבת שלפניו באם אינו יום
הקריאה (ס' המנהגים. ובע"פ הורה כ"ק אד"ש לעלות

בש"ק שלפני יום ההולדת אף כשחל ביום הקריאה,
והעלי' בו ביום היא "מה טוב". ובמכ' הנדפס ביו"מ עמ'
142: ביום הקריאה בס"ת הסמוך לו מלפניו יעלה
(לתורה).

* נתינה לצדקה קודם תפלת שחרית ומנחה (ס'
המנהגים. ולאנשים שונים הורה אד"ש ליתן ביום זה
לצדקה מטבעות במנין חי"י. ויש שהורה בסתם: ליתן
בהוספה [על הצדקה הניתנת קודם כל תפלה בכ"י]).
* ואם חל בש"ק או ביו"ט, אזי יתנו הצדקה ביום
שלפניו (שם).
* ולימוד שיעור נוסף בתורת העלה ובתורת החסידות
(שם). וכ"ק אד"ש נוהג לערוך סיומים בהתוועדויות י"א
ניסן).

* בימי ההולדת של ילדיהם ילמדו ההורים (או א' מהם
עכ"פ) ענין בתורה לזכותו של הילד, וינהגו כן כבר בהיותו
בן שנה (משי" אד"ש).
* ואם אפשרי — לחזור מאמר דא"ח בפני קבוצה גדולה
או קטנה עכ"פ (לקו"ש ח"כ עמ' 600. ולא' מאנ"ש הורה
ללמוד מאמר חסידות בע"פ, ולחזור עליו במשך יום זה
— לא ברבים אלא לעצמו).
* "במענה על הודעתו מיום ההולדת שלו הבע"ל...
יאמר ספר תהלים" (ממכתב אד"ש. וכך הורה לכ"י כ
מאנ"ש שנכנסו ליחידות' בקשר ליום הולדתם).
* ידוע הנמצא בשיחות כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ]
אשר מהנכון לקבל איזה זהירות נוספת בראש השנה. ויש
ללמוד מזה ג"כ על ראש השנה הפרטי דכל אחד, היינו
יום ההולדת — שאז מתחלת שנה חדשה הפרטית —
לקבל על עצמו איזה זהירות נוספת. ויש להתחיל בזה
בהוספת שיעור בדא"ח (ממכתב כ"ק אד"ש).

מכתב מכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ברכות לנכדתו שיינדיל הי"ד ליום הולדתה
(ראה אג"ק מוהרש"ב ח"ב עמ' תשעא)

צדיק ונשגב הוא

כחם הנעלה של הצדיקים, במשנת הקדמונים

מוקדש למרנא ורבנא צדיק יסוד עולם
כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א

ובסי' **חסידים** (סי' מז): "כל הדובר אמת ואינו רוצה לחשוב שקר, אז אפילו דברים שיחשוב ושידבר, אע"פ שלא יתכוין להם, כל מחשבותיו ודבריו יתקיימו. שנאמר, ותגזר אומר ויקם לך".

כחם לשדד מערכות הטבע

רב כחם של הצדיקים לפעול ישועות בדרך שלמעלה מהטבע, ולחולל נסים כשהשעה צריכה לכך.

כדברי **רב האי גאון**: "דע כי דבר זה היה מקובל אצל צדיקים, ולא היה אחד מכחיש בו, כי הקב"ה עושה אותות נוראים על-ידי הצדיקים כמו שהוא עושה ע"י הנביאים" (הכותב) בע"י חגיגה פ"ב).

ובעל **העיקרים** אומר בספרו: "שזה דבר מוסכם מהנביאים ומהמדברים ברוח הקודש כאלפז, שהטבע הוא משתנה על פי הצדיקים כפי מה שירצו... שהטבע הוא נכנע ומשועבד למקיימי מצות התורה" (מאמר ד פרק כב), "עובד השם יתברך השומר מצוותיו איננו משועבד לדברים הטבעיים, אבל כל הדברים הטבעיים משועבדים אליו... שהשי"ת משנה הטבע לעושי רצונו" (שם פרק מא).

ומעין זה דרוש דרש **הר"ן**: "שומר המצוה הוא למעלה מטבע המציאות, ואינו משועבד לגלגל וכחותיו. וזהו שאמרו חז"ל אני מושל באדם, ומי מושל בי, צדיק, שאני גוזר גזרה והוא מבטלה. כלומר שלא שעבדתיו לטבע המציאות" (דרוש השלישי בספר דרשותיו).

ורבנו **המבי"ט** כתב לאמר: "הא"ל יתברך מקיים דבר עבדו, ועושה הנס שגוזר הצדיק שיעשה, כדי למלאות רצונו. כמו שהוא [הצדיק] מקיים בכל ימיו דברי הא"ל יתברך ומצוותיו שומר" (**בית אלקים**, שער היסודות פרק כב). ומוסיף המבי"ט ומעיד כי "אין מספר לגדודי הנסים הפרטיים, וכן לנסים שנעשו אח"כ מאנשי כנסת הגדולה עד עתה, לכל החסידים ואנשי מעשה, אין מספר להם אפילו לנגלים וכל שכן לנסתרים". ויתירה מזו: "לפעמים נעשה ע"י הצדיק בלי נטילת רשות מאתו יתברך, כי הוא בטוח בו יתברך שישכים על ידו, וצדיק ונושע הוא... וזהו שאמרו חז"ל על מ"ש צור ישראל מושל באדם צדיק מושל ביראת אלקים, הצדיקים כביכול מושלים במה שהקב"ה מושל. כלומר, כי כמו שהוא [ית'] עושה נסים

הברכות וביטול הגזירות נמסרו בידם

מאז ומעולם נהגו ישראל קדושים לשחר את פני הצדיק בכל עת, ועל כל דבר קטן או גדול, ולהתברך ממנו. כי בכח הצדיק להמתיק הדינים ולבטל הגזירות, כמאמר רז"ל "הקב"ה גוזר גזירה והצדיק מבטלה" (מו"ק טז, ב). בברכותיו ובתפלותיו משפיע הצדיק רחמים וחסדים, כדברי **הרשב"א**: "כך היא מדת השי"ת, שכן חייבה חכמתו שעל ידי תפילת חסידיו וברכותיהם יתרחב ויתרבה טובו למברכיו ומכירי טובו" (שו"ת ח"ד סי' ט). והוסברו דברי הרשב"א בהרחבת הביאור ע"י בעל **השבט מוסר** המדגיש כי כח זה ניתן לצדיקים שבכל הדורות. וז"ל הזהב (בפרק לט), שהצדיק "נקרא מבטל גזירות על שם שכל גזירות קשות מבטלים בתפילתו, וכן בכל דור ודור צדיקים שבהם מתפללים על כל צרה ומבטלים אותם. ולזה אין צריך ראיה, דלמפורסמות אין צריך ראיה. ואם גזר הקב"ה מיתה לאדם, מהפך הגזירה ממיתה לחיים. ועל ידי תורתו וכשרון מעשיו ותיקונו מונע מלבוא בעולם דבר וחרב ורעב וכל מיני רעות המבלים העולם, ונועל בפני הפורענות שלא יבא. וגם באים אצלו בעת צרה שיעזרם בתפילה, והקב"ה עושה בזכותו ומצילים מכל צרה".

וממשיך הישבט מוסר' ואומר שאף המתים יכולים לקבל מהצדיק: "גם יכולת בידו לפדות נפשות מגהינם... הצדיק במותו עובר דרך גהינם ונאחזים בשוליו מהנשמות של רשעים שכבר הותקנו, ופודה אותם משם ומוליכן אתו לגן עדן".

ועוד מלמדנו **הרשב"א** דבר נפלא, דאף שאיתא בגמרא (מו"ק כח, א) כי בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא, מכל מקום אם הוא צדיק ניזונים אחרים בזכותו (שו"ת ח"א סי' טט).

ולכן "לעולם תהא ברכת תלמיד חכם חביבה לו לאדם ומשתדל בכל כחו שיברכהו", כמ"ש **המאירי** (מו"ק ט, א).

וכבר הורונו חז"ל שכח הברכות נמסר להם עוד בימי האבות הקדושים: "אמר הקב"ה, לשעבר הייתי צריך לברך את בריותי, מכאן ואילך יהו הכהנים והצדיקים מברכים אותם" (**תנחומא**, ויחי, ז).

ממי שיהיה בתכלית החכמה" (דרשות הר"ן דרוש הששי).
ודברים אלו מקבלים את בטויים בהלכה, כמ"ש
הטור: "מי שהוא חסיד ובעל מעשים הכל צריכים לעמוד
מפניו אפילו הגדולים ממנו בחכמה הרבה" (יו"ד סי'
רמד).

ובדברי רבנו **הרב** בשלחנו הטהור: "הדביקות
האמיתית ביראה ואהבה היא גדולה ממצות תלמוד תורה
וקודמת אליה" (הל' תלמוד תורה פ"ד ה"ה).

גילויים כמראה הנבואה

מעידים רבותינו הקדמונים כי מתגלים לצדיקים מחזות
אלוקים כגילויי הנבואה:

וכה אמר **רב האי גאון**: "דע כי דבר זה היה מקובל אצל
צדיקים, ולא היה אחד מכחיש בו, כי הקב"ה מראה את
הצדיקים מראות נוראים כדרך שהנו מראה את
הנביאים" (הכותב' בע"י חגיגה פ"ב).

וכן אומר **הרמב"ן**: "אע"פ שניטלה נבואת הנביאים
שהוא המראה והחזון, נבואת החכמים שהוא בדרך
החכמה לא ניטלה, אלא יודעים האמת ברוח הקודש
שבקרבם" (ב"ב יב, ב).

ומחדש **המהרש"א** שאצל הצדיקים ברור הוא הגילוי
השמימי ומאיר יותר מאצל הנביאים, שלגבי מראה
הנביאים אומרת הגמ' שרק משה רבינו ע"ה ראה
באספקלריא המאירה, וכל הנביאים ראו באספקלריא
שאינה מאירה. אבל חכמים וצדיקים הרבה ראו
באספקלריא המאירה, כמו רשב"י וחבריו (סוכה מה, ב).
ובענין גילוי אליהו, שפתי **המבי"ט** ברור מללו שאלהו
הנביא "עודנו חי, נכסה וגלה בכל דור ודור לצדיקים
הזוכים לכך... עד זמן הגאולה הוא משוטט בעולם הזה
בין הצדיקים והחסידים" (בית אלקים, שער היסודות
פ"א).

האמונה בצדיק ובכחו

מאז ומעולם היתה האמונה בכחו של הצדיק ללא גבול,
כהוראת חז"ל "שכל המאמין ברועי ישראל כאילו מאמין
במי שאמר והיה העולם" (**מכילתא** בשלח). דימו את
האמונה בצדיקים לאמונה ביוצרים.

וכך נהגו מקדם קדמתה, כדאמר משה רבינו ליתרו "כי
יבא אלי העם לדרוש אלקים" (שמות יח, טו), ופירש שם
הרמב"ן טיבה של דרישה זו: "להתפלל על חוליהם
ולהודיעם מה ידבר להם, כי זה יקרא דרישת אלקים, וכן
יעשו עם הנביאים".

וגם בזאת מעיד **המבי"ט**: "כשהיו ישראל נמצאים
בצרה היו באים אל הנביא שיתפלל בעדם אל ד' שיצילם
מצרתם, וכן כיוצא בזה בשאר הדורות" (בית אלקים,
שער התפלה פ"ב).

חיוב גמור הוא להאמין שהטבע משועבד אל הצדיקים,
כמ"ש בעל **העיקרים**: "עיקר גדול אל התורה ושורש אל
האמונה שהוא מסתעף מאמונת ההשגחה, הוא שהשי"ת
מכריח הטבע תחת כפות רגלי המאמינים... ומי שיסופק

לבדו ואינו נמלך בפמליא של מעלה, כן הצדיק יש לו בזה
ממשלה שעושה נס מבלי המלכה, והוא יתברך מסכים על
ידו. ובה יש לו יתר שאת ומעלה לצדיק על המלאכים, כי
הם אינם יכולים לעשות דבר נס, כי אם בציווי וברשות,
והצדיק יש לו כח וממשלה בתוקף צדקתו להשען על
אלקיו שיסכים על ידו. וזהו שאמרו גדולים צדיקים יותר
ממלאכי השרת" (שם).

ומרן **הבית יוסף** מספר לנו בספרו אשר גלה את אוזנו
המגיד השלוח אליו ממרום: "ותזכה להעשות נסים על
ידך, כמו שהיו נעשים על ידי הראשונים, וידעו העם הזה
כי יש אלקים בארץ" (מגיד מישרים' בראשו).

וכך מצינו בדברי בעל **'העקרים'**: "במקום שיש בו
קידוש ד', שראוי ומחויב לפרסם שהטבע משועבד ומוכרח
לעשות רצון שומרי התורה ומקיימי מצוותיה" (מאמר ד
פרק כב).

וחידוש גדול למדנו מדברי **העקידת יצחק**: "כי שנינו
הטבע ע"י תפילת הצדיקים הוטבע בכל כחות הטבע
מראשית יצירתם מבוראם, להשתנות כחפץ הצדיקים"
(שער טו. סגנון זה העתקנו מסי' תפארת ישראל
מאלכסנדר).

כח זה מסור ונתון בידי הצדיקים, אבל – מזהיר
הרשב"א: "מן המחויב להיות אדם נמנע, וכל שכן
החסידים, להוציא דברים הטבעיים מגדר הטבע לפלאים
מהם, כי אם לצורך גדול ולמצוה הצריכה לשעתה"
(הכותב' בע"י חולין פ"א).

כחם בעת דביקותם

לכחות נעלים במיוחד זוכה הצדיק בשעת דביקותו.
וכ"כ בסי' **החינוך**: "ידענו ונראה תמיד כי לפי חשיבות
נפש האדם ודביקותו בעליונים כנפש הצדיקים והחסידים,
ימהרו דבריהם לפעול בכל מה שידברו עליו. וזה דבר ידוע
ומפורסם בין יודעי דעת ומביני מדע" (מצוה רלא).
ולא דיבורם בלבד, אלא אף מחשבתם פועלת. כמו
שגילה **הרמב"ן** באגרת קדשו: "דע כי בהיות החסידים
המדבקים במחשבתם בעליונים, כל דבר שהיו מחשבים
בו ומתכוונים עליו באותו שעה, היה מתקיים אם טוב
ואם רע" (אגרת הקודש פ"ה).

ובדברי **הרשב"א**: "כי יש בכח החסידים בהדבק נפשם
בשרשם, להתעלות על כל מעשה התחתונים ולשנות
הטבעים, מפני שהם מתעלים למעלה, ומי שהוא בהעליון
פועל בתחתון" (הכותב' בע"י חולין פ"א).

וכ"כ מרן **הבית יוסף**: "סוד הנסים הנעשים לחכמים,
הוא ע"י שמחשבתם תמיד דבוקה בכנסת ישראל ע"י
שתמיד מהרהרים בתורה ויראת שמים בלי שום הפסק.
וכיון שנפשם דביקה שם, יש להם כח להוריד שם כל מה
שחפצים" (מגיד מישרים' פ' ויצא).

הר"ן מפליא במעלת הדביקות והמסירות-נפש על
החכמה, ואומר: "אף שאין ספק שתלמוד תורה שכרו
גדול מאד, ואעפ"כ רואה בדברי חז"ל שמי שמוסר גופו
ונפשו להשי"ת וחושק בעבודתו ישיג מדריגה גדולה יותר

שהשייט לא ישרים רצון הנביא או הצדיק הראוי לכך, הנה הוא כמטיל ספק בתורה ושורש משרשיה" (מאמר ד' פכ"ב). ובמקו"א: "ראוי שנאמין בו, אחר שהעיד הנסיון היות הטבע משועבד ונכנע לצדיקים ולחסידים ולשומרי מצוות התורה, וזה יסוד גדול בתורה" (שם פמ"א). ובדברי הרשב"א בא הענין בבירור: "מחויבים להאמין התחדשות אות ופלא לעת הצורך לעם כולו על ידי נביא, או אפילו לאחד מן החסידים, ונמשך הענין מאבות לבנים" ('הכותב' בע"י חולין פ"א). ובכח האמונה בו ובכחו מתחזקים ישראל, כפירוש הרמב"ן לעליותיו של משה רבינו אל ראש הגבעה בשעת תפלתו לנצחון ישראל על העמלקי: "כדי שיראה את ישראל הנלחמים וישים עינו עליהם לטובה, וגם הם יראו אותו פורש כפיו השמימה ומרבה בתפלה, ויבטחו בו ויוסיפו אומץ וגבורה" (שמות יז, ט).

עמודא דצלותא

הבורא ית' מתאוה לתפלתם של הצדיקים, ומצפה שיבקשו רחמים על בני דורם להשפיע להם רוב ברכה אף בשעה שאינם ראויים לכך ח"ו.

כדברי הרשב"א: "וגם הוא רוצה שיתפללו לפניו חסידיו להרבות טובותיו על בריותיו, ושלא יגרמו חטאתם לחסר טובותיו מהם" (שו"ת ח"ה סי' נא). וכתב המבי"ט: "נראה שגדולי הדור הם מחויבים להתפלל על תיקון בני דורם, כיון שהצדיק יסוד עולם ראוי שבתפלתו יתקיימו בני דורו". והטעם שראוי הדור להיושע בתפלתו, הוא משום "שזהו להיותם נמצאים בזה העולם בזמנו" (בית אלקים, שער התפלה פ"ב). ובלשונו של רמח"ל: "ראוי לכל חסיד שיתכוין במעשיו לטובת דורו כולו, לזכות אותם ולהגן עליהם. שזהו רצונו של מקום שיהיו חסידי ישראל מזכים ומכפרים על כל שאר המדריגות שבעם, שאין הקב"ה חפץ באבדן הרשעים, אלא מצוה מוטלת על החסידים להשתדל לזכותם ולכפר עליהם. וזה צריך שיעשה בכוונת עבודתו, וגם בתפלתו בפועל, דהיינו שיתפלל על דורו לכפר על מי שצריך כפרה, ולהשיב בתשובה מי שצריך לה, וללמד סניגוריה על הדור כולו. כי אין הקב"ה אוהב אלא מי שאוהב את ישראל, וכל מה שאדם מגדיל אהבתו לישראל גם הקב"ה מגדיל עליו" (מסלת ישרים פ"ט).

ולא זו בלבד שבכחו הגדול של הצדיק לפעול בתפלותיו עבור כלל ישראל, אלא בזכותו עולות תפלות ישראל למעלה ודרכו יורדת ההשפעה לדורו.

כמ"ש מוהר"י אייבשיץ בעל ה'תומים' בספרו יערות דבשי: "ביביונים אי אפשר לילך התפלה ועבודה תיכף לה'. אמנם אין דור שאין בו צדיקים מבני עלי, לא יחסר מליו צדיקים, וכל התפלות סובבים לתפלתו של צדיקים ונתדבקו בתפלתו. שאין מסך מבדיל בינו לבין ד', כי השכינה חופף עליו, וע"י תפלתו גם תפלת אחרים עולה" (ח"א דרשה ט).

ובזכותו ממלא הקב"ה משאלותינו לטובה אף אם אין אנו ראויים ח"ו, כמפורש בדברי ה'שבט מוסר': "אם יש צדיק בעולם, אזי אע"פ שאין השואל ראוי, מניחים לעבור השפע לירד, בעבור הצדיק. שהצדיק גורם להמשיך מלמעלה שפע לכל שואל, ואע"פ שאינו ראוי".

וזו מהסיבות שמשתדלים לחסות בצל הצדיק בשעת התפלה, כהוראת מרן החתם סופר: "סגולה נפלאה להתפלל בצד הצדיק" (גליון השו"ע, או"ח סי' קב).

ועוד מטעמי התפלה בצוותא עם הצדיק, עפ"י מ"ש מרן הגר"ע איגר בחידושו שאף שכשהציבור מתפללין אין צריך שיהא לב כולם שלם, כמ"ש רש"י בתענית, אבל "מכל מקום צריך שיהיה לב אחד מהם שלם" (חידושי הרמב"ם, ה' תשובה פ"ב ה"ו).

במעלת התפלה במחיצת רבו כבר האריך הרדב"ז, והוא חלק מענין ראית פני הרב, ההתקשרות אליו, וקבלת השפע שע"ז: "אין ראוי לאדם שיתפלל אלא במקום שלבו חפץ, כי היכי דאמרינן אין אדם לומד תורה אלא במקום שלבו חפץ. וטעמו של דבר כי בהביט האדם אל מי שדעתו נוחה בו נפשו מתעוררת אל הכוונה השלימה ודעתו מתרחבת ולבו שמת נחה עליו אז רוח ה' כענין שאמרו בנבואה. עוד אמרו בספרי החכמה כי בהיות האדם מתכוין אל רבו ונותן אליו לבו תתקשר נפשו בנפשו ויחול עליו מהשפע אשר עליו ויהיה לו נפש יתירה וזה נקרא אצלם סוד העיבור בחיי שניהם. וזה הוא שנאמר והיו עיניך רואות את מוריד, וזהו והתניצבו שם עמד ואצילי מן הרוח וכו' וכן התהלל רבינו הקדוש שאם היה רואה את פני רב היה מגיע למדרגה עליונה וכ"ש אם הרב מתכוין גם הוא וקרא זה אל זה [זה] להשפיע וזה לקבל. ומשי"ה אמר ר' יוסי לא מן הכל אדם זוכה ללמוד תורה... וזה הטעם בעצמו בתפלה... תתעורר נפשו אל הכוונה השלימה ונתוסף עליו רוח ממרום, וזה דבר שהשכל מורה עליו" (שו"ת הרדב"ז, א, ח"ג סי' תעב).

ודרכם של הצדיקים הק' לעמוד לימין הכלל והפרט, כי רואים בזה את יעודם ותפקידם. כדברי הרמח"ל: "ואלה הם הרועים האמיתיים של ישראל שהקב"ה חפץ בהם הרבה, שמוסרים עצמם על צאנו, ודורשים ומשתדלים על שלומם וטובתם בכל הדרכים, ועומדים תמיד בפרץ להתפלל עליהם, לבטל הגזירות הקשות ולפתוח עליהם שערי ברכה" (מסלת ישרים סוף פ"ט).

ובלשון ק' של המבי"ט: "תפלת הצדיקים הוא על אנשי דורו, לא על עצמו, כי הוא מסתפק במועט. ומתפלל על הרבים שידריכם הא"ל לעבודתו, ויתן להם מזונותיהם בריוח כדי שיהיה מקום והכנה לרדוף אחר מצוה אחת, ולא ילכו אחר ההבל" (בית אלקים, שער התפלה פ"ד).

התקשרות אל הצדיק

הדביקות בצדיק מן היסודות הגדולים היא, והחסיד העובד את בוראו עובד בכל כחו להתקשר אל הצדיק, נמשך לבבו אליו כשמן לפתילה, כי ככל שמתקשר אליו יותר כך מרגיש הוא יותר בקרבת אלקים ובזיכוך נשמתו.

ההתדבקות בו מביאה לקירבה אל הבורא ית', וזוהים להשראת השכינה. "שבהשתף הרב עם התלמיד יתחזק שפע התלמיד מצד שפע הנשפע לרב" (הר"ן בדרשותיו, שם).

ודבר זה מגיע גם להלכה, כנוצר בדברי הנוהג ביהודה שיש שפע הנשפע מהצדיק לתלמידו בשעה שהתלמיד במחיצתו, אף שאינו לומד עמו. וזה פשרה של מצות קבלת פני רבו ברגל אף "כשאינו הולך ללמוד ממנו אלא רק לקבל פניו", מכיון "שיש תוספת קדושה בימים אלה, אז גם על הרב ניתוסף אז שפע להשפיע על תלמידו" (נוביי תנינא סי' צד).

במקום שהצדיק שרוי שם שורה השכינה

צדיקים נמשלו לבית-המקדש, וכל ההשפעות הטובות שהיו נשפעות ע"י ביהמ"ק נשפעות היום ע"י הצדיק, "שהם עצמם כמו המקדש המקודש" (דרשות הר"ן דרוש השמיני). ובסגנון פ"י ספורנו: "בכל מקום שיהיו שם צדיקי הדור הוא קדוש משכני עליו" (ויקרא כו, יב). וכתב הרמח"ל: "תלמידי חכמים הקדושים בדרכיהם ובכל מעשיהם, הנה הם ממש כמקדש וכמזבח מפני שהשכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש ממש. והנקרב להם כנקרב על גבי המזבח [אף דומם וצומח]... וכל שימוש שישתמשו מדברי העולם, אחרי היותם כבר דבוקים לקדושתו יתברך, עליו ויתרון הוא לדבר ההוא שזכה להיות שימוש לצדיק" (מסילת ישרים פ"א).

ורב חילו של הצדיק שאף מבטו משפיע ברכה, כמ"ש הגר"י אייבשיץ: "ויש תועלת במה שהצדיק ות"ח רואה אותו, כמאמרם ראה של צדיק לברכה... קוי עין היוצאים מן הצדיק לברכה וראה שלהם לטובה" (ליעור דבשי, ח"א דרשה י"ב). וה"ה לרואה פניו: "הרואה פני צדיק משיב לנפשו שפע טוב וברכה, כי עליו חל ושורה אור השכינה" (שם).

הבריאה מקבלת מרות הצדיק ומשתוקקת אליו

הנבראים כפופים אל הצדיק והיצורים נכנעים תחתיו. והרי תמצית דבריו הנלהבים של חד מן קמאי מוהר"י עראמה בספרו עקידת יצחק: "שכל אלה הצדיקים המגבירים הצורה על החומר שולטים ממשל רב בהיכל הבריאה, שכן הטביע היוצר בראשית בכל היצורים כי יכנעו תחת האדם השלם השומר צלמו ותורתו ומכניע חומרו תחת ממשלת הנפש, ושכן חובת כל היצורים לעמוד הכן לשרתו. והדברים הנעשים שנראים בעינינו שהם למעלה מהטבע, הנם בטבע ממש" (שער טו).

תשוקה מיוחדת הטביע הבורא ית' בברואיו, להתקרב אל הצדיק ולמלא רצונו. הבריאה כולה כמהה ועורגת לזה, לא האנשים בלבד אלא גם החי ועד הדומם נכספים, ויראתו של הצדיק חופפת את הכל. וכתב בס' חובת הלבבות: "הבוטח באלקים יראוהו הגדולים ונכבדי בני אדם, אף החיות והאבנים מבקשות רצונו" (שער הבטחון, פתיחה ליתרון החמישי).

כדאמרו רז"ל (בפסיקתא): "כשאדם צדיק אף בני ביתו כמותו וכל מי שידבוק בו".

כי בכחו של הצדיק להשפיע שפע קדושה לכל הדבקים בו, כמ"ש בס' שבט מוסר: "הצדיק שדבוק עמו [ית'] ובתורתו, אין הטומאה חל עליו, והוא מטהר אחרים ומקדשם, כי גוע קדושה הוא. לכן נקרא הצדיק קדושה, כי הוא הקדושה עצמה" (פי' לייט). ועולה מדבריו כי השפעתו של הצדיק אינה רק במה שלמדים ממנו דרך בעבודת הבורא, אלא הדביקות בו כשלעצמה רב כחה להשפיע שפע קדושה וטהרה.

וגם שפע החכמה נשפע ע"י הצדיק, כדברי רבנו הר"ן: "אין ספק שראוי שנאמין שכמו שבזמן שבית המקדש קיים היה המעון ההוא המקודש מקום מוכן לחול שפע הנבואה והחכמה, עד שבאמצעות המקום ההוא היה שופע על כל ישראל, כן ראוי שיהיו הנביאים והחסידים מוכנים לקבל שפע עד שבאמצעותם יושפע השפע ההוא על המוכנים לכל בני דורם לכך... וכל שכן לאותם לאותם שהם מתקרבים אליהם ומשתתפים עמהם... ולא בחייהם בלבד, כי גם אחרי פטירתם מקומות קברותיהם ראויין להמצא השפע שם" (דרשות הר"ן, דרוש שמיני).

דבריו של הרמח"ל ברורים גם בזה: "אי אפשר לאומה שתהיה כולה שוה במעלה אחת, כי יש בעם מדרגות איש לפי שכלו, הנה לפחות יחיד סגולה ימצאו אשר יכינו את עצמם הכנה גמורה, ועל ידי המוכנים יזכו גם הבלתי מוכנים אל אהבתו יתברך והשראת שכינתו" (מסילת ישרים פ"יג).

ובדרך זו מסביר הרדב"ז את דברי חז"ל בירושלמי (עירובין פ"ה ה"א) "שכל עמידות שעמד אליהו לפני אחיה השילוני רבו כאילו עמד לפני השכינה", וזאת "מפני שאחי היו שכלו ומחשבתו משוטטת ומתדבקת בגדולת הבורא יתברך שמו, ואליהו כשעמד לפני רבו קישר הוא מחשבתו עם מחשבת רבו באהבת הלב, על כן כאילו עומד לפני השכינה" (מובא בייסוד העבודה ח"ב פ"ה אות יז). ובמקום אחר מגלה הרדב"ז שע"י הדביקות ברבו יכול לזכות בשפע הברכה והקדושה, אם אך יתן אליו לבו: "בהיות האדם מתכוין אל רבו ונותן אליו לבו, תתקשר נפשו בנפשו, ויחול עליו מהשפע אשר עליו, ויהיה לו נפש יתירה" (שו"ת הרדב"ז א, ח"ג סי' תעב).

ועל זאת הזהיר הרמב"ן את בנו: "בני, בכל עת תזכור אותי ותהיה דמות דיוקני לנגד עיניך, לא תסור מלפניך. וכל דבר אשר ידעת בני שאני מואס אותו, אל תאהב אתה לעשותו. שמור מצוה וחיה" (אגרת ח' שביכתבי הרמב"ן). קובע החינוך ואומר שחובת האדם להיות "מתחבר עמהם וקובע בלבו אהבתם ומשתדל בטובתם ותועלתם בעתים שיש סיפק בידו לעשות כן... והעובר על זה ענשו גדול מאד, כי הם קיום התורה ויסוד חזק לתשועת הנפשות, שכל הרגיל עמהם לא במהרה הוא חוטא" (מצוה תלד). הרי לנו שמצוה לאהוב אותם ולשמעם. נמצאנו למדים שהשפעתו של הצדיק לתלמידיו ולדורו אינה מצטמצמת במה שלמדים ממנו, אלא עצם

והממלאים רצונו של הצדיק זוכים לעליה ולתיקון. וז"ל הרמח"ל: "כי הנה עליו גדול הוא לבריות כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך. כענין מה שאמרו חז"ל בענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו, והיתה כל אחת אומרת עלי יניח צדיק ראשו" (מסלת ישרים פ"א).

ההתבוננות בדרכי הצדיק מרוממת האדם

דרכם של יראי ה' המבקשים להתעלות בעבודתו ית', לחסות במחיצת הצדיק כי שם יתחזקו בעבודה ובלימוד התורה. ולמדונו רבותינו בעלי התוספות כי מהאי טעמא היו מושיבין התינוק בירושלים, ושם היה מקום לימודו: "לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה, היה מכוין לבו ליראת שמים וללמוד תורה" (ב"ב כא, א תוד"ה כי מציון).

ואף מתחקים אחר כל תנועותיו, מתבוננים בדרכיו, ומספרים בהם. כמ"ש רבינו בחיי: "יתחייב האדם לחקור הצדיקים ולספר בשבח מעלתם, והרבות לחקור בכבודם הוא טוב וכבוד אצל המחשבה" (הקדמת פ' וישלח).

ולמבקשי קנין הפרישות מורה החסיד רבנו אברהם בן הרמב"ם: "תתחיל לשנות את הרגליך ולרפות את קשריך [בהבלי העולם] לאט לאט ובהדרגה, וצרף אליה את עיסוק הלב בהתבוננות אל האמת ובהקדשת עתותיך לקריאת התורה וספרי הנביאים ותולדות הצדיקים, ותתן דעתך על משמעות הדברים שאתה קורא, ויפתחו לך שערי רחמים, ויזרחו עליך אורות החכמה, ויתגלו לך שפונות ההשגחה האלקית" (שער הפרישות).

וכבר למדנו מדברי הרמב"ם שצריך "לשבח החשובים ולהודות מעלותיהם, כדי שיטיבו מנהגיהם בעיני בני אדם, וילכו בדרכיהם" (פיה"מ אבות א, טז).

ואף החתם סופר כתב כן בתשובותיו: "מצוה גדולה לספר בשבח הצדיקים" (חלק ו סי' נט).

ולכן נהגו עובדי ה' לספר במעלת הצדיקים ושבחם, כדי לדבקה בם ולזכך את נפשותיהם.

"אשריהם הצדיקים ואשרי דבקהם" (תנחומא, פ' וירא), "דיבוק ת"ח ומוראו כדיבוק השכינה... האיש ההולך אחריהם ולא סר מחיבתם ויראתם בודאי יחזה בנועם ה'" (ייערות דבש' א, דרשה יב).

"פרוייקט" ההצלה

מזכרונות הרה"ח ר' גבריאל קאגאן ע"ה

(ליום היאצ"ט – כ"ה בניסן)

שולחנות הרבה היו בהזאל, ועל כל שולחן היו לומדים מסכתא מיוחדת שלשה זוגות. מקומי הי' על השולחן שהיו לומדים מס' שבת). זכיתי בחורף הני"ל ליכנס פעם הראשון להיכל כ"ק אדמו"ר נייע זי"ע.

"בתחילת שנת תרס"ו שלחו אותי מליובאוויטש עם עוד תלמידים מתו"ת ללמוד בעיר דאקשיץ הסמוכה לפאלאצק, שהי' שם מפלגה משיבת תו"ת תחת השגחת והוראת הרה"ח ר' יהושע ז"ל ליינען מנעוויל, ולמדתי שם אצלו שנה ומחצה. ס"ה ישבתי בתו"ת שנתיים ומחצה, ובעז"ה למדתי שם נגלה ודא"ח הרבה. ואח"כ נחלש בריאותי מעשה שטן עד שהייתי מוכרח ליסע לביתי בקיץ תרס"ז לחזק בריאותי (באותו קיץ בא לנעוויל גם הרה"ח ר' יהושע ז"ל ליינען הני"ל, כי נתרפא אז מחולי הפילעוועריט שהי' לו, ובא לאבותיו לנעוויל להטיב בריאותו. והייתי מטייל עמו מחוץ לעיר ועסקנו בעניני דא"ח). בתחילת שנת תרס"ח בהיותי בבית אבי ז"ל נתגבר החולשה ביותר עיי' סיבה, ונחליתי ר"ל באופן שנשארתי בביתי בנעוויל להתעסק ברפואות. מפני

"נולדתי בעיר נעוויל פלך וויטעבסק בשנת תרמ"ט, בחודש אדר, בימים הסמוכים לפורים, לאבי מורי החסיד ר' דוד מרדכי ז"ל קאפילקאו (בן החסיד ועניו ר' יהושע זעליג ז"ל). הי' מהנוסעים מליובאוויטש לכ"ק אדמו"ר מהר"ש נייע זי"ע, ואח"כ לכ"ק אדמו"ר הרש"ב נייע זי"ע. "בתחילת שנת תרס"ה ליל הושע"ר באתי בעז"ה מליובאוויטש, אחר יו"ט נתקבלתי ללמוד בישיבת תו"ת בזאל הגדול, והייתי נקרא אז שלמה זלקינד מנעוויל. "בלימוד דא"ח הייתי שם מתלמידי המשפיע הרי מיכאל [בלינער] ז"ל מנעוויל, שהי' נקרא אז ר' מיכאל הזקן [ר' מיכאל דער אלטער] (והי' אז לפני תלמידי תו"ת מליובאוויטש ג' משפיעים בלימוד דא"ח: א) החסיד המפורסם רש"י [ר' שמואל בצלאל שעפטל] ז"ל, למד עם התלמידים הגדולים, ב) החסיד ר' מיכאל הזקן ז"ל למד עם תלמידים הבינונים, ג) החסיד ר' משה מזעמבין ז"ל, למד עם המתחילים. והרה"ג הרה"ח ר' זאב לעוויטין ז"ל הי' משגיח על לימוד הנגלה. הי' נמצא אז בהזאל הגדול לערך מאה תלמידים, והיו לומדים זוגות זוגות,

הרה"ח ר' גבריאל קאגאן ע"ה

כשיטל עליו הקנס הנהוג במקרים כאלו, שחובה על אבי הבורח לשלם סך 300 רובל (סכום עצום במושגי הימים ההם), ומאחר ואין ידו משגת להעמיד סכום כזה הרי אחת דינו שיוחרם כל רכושו, ביתו וחנותו, ואנה הוא בא?!

ויענהו אדמו"ר נ"ע שקיימת תוכנית ("פרוייקט") בלשוננו הקי' שלא יצטרך לשלם את הקנס. ר' דוד מרדכי חשב שבדאי עלתה על הפרק הצעת חוק לביטול חובת הקנס המוטלת על האבות, ותנח דעתו. שלח את בנו לטשערניגאוו, ושם הי' במחיצתו ובחסותו של הרה"ח רד"צ חן ע"ה (משום מה נבחרה טשערניגאוו לעיר מקלט לבחורים שהיו יראים מעינא בישא של שלטונות הצבא; מאותו טעם שהו שם הרה"ח ר' שמרי' ששונקין ע"ה, הרה"ח ר' ישראל דזייקאבסאהן ע"ה והרה"ח ר' סעדי' ליבעראוו ע"ה. ות"ל שע"ז זכינו לרוב השמועות והסיפורים הנאמנים המקובלים כיום בשם הרד"צ חן, שמקורם מאותם חסידים ששמעו במחיצתו באותן שנים).

אחר-כך החל האב מתעניין אצל "יודעי דבר" אודות המהלכים הצפויים לתיקון החוק, ונוכח לתמהונו שאיש לא ידע ואיש לא שמע על "פרוייקט" מעין זה... ואכן, תוך זמן קצר בא אליו לחנותו שוטר, הניח לפניו ניירות רשמיים, והודיעו כי זו דרישה לתשלום קנס בסך 300 רובל בעוון השתמטות בנו משירות הצבא. ר' דוד מרדכי לא ידע לקרות במסמכים הכתובים רוסית, מה גם שהיו שם ניירות על גבי ניירות, והוא לא היה מסוגל למצוא בהם את ידיו ורגליו. מה עשה, לקח את כל גל התעודות והביאו לפני יודעי דת ודין. הללו הסבירו לו מיד שקרתה כאן אי-הבנה או תקלה כלשהי, ובמקום להביא לו את תביעת הקנס הביאו לו את כל תיק המסמכים הקשורים בבנו ובעריקתו. אס-כן איפוא זאת עשה — ייעצוהו — שרוף את כל הניירות עד אחד, ולא ישאר בידם זכר מבנך וממעשיו. ויעש כן, ואז הבין מה היתה כוונתו של אדמו"ר נ"ע בדבר ה"פרוייקט" לביטול הקנס...

החולשה בגשמיות הורד מצבי גם ברוחניות ביותר, ולדאבוני שלא זכיתי לשוב עוד אז לתו"ת, ונתבטלתי מכל טוב וחבל כו'.

"בשנת תרס"ט זכיתי לעמוד בהיכל כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע זי"ע.

"בחורף שנת עת"ר, מפני הטעם שהי' לי אז, נסעתי מבית אבי לטשערניגאוו (בהסכם כ"ק אדמו"ר נ"ע). שהייתי שם קרוב לשנה ומחצה ושתייתי בצמא את דברי דא"ח ששמעתי ב' פעמים בכל שבת מפה קדוש הגאון הצדיק הרה"ח ר' דוד צבי חן נ"ע. והתקרבות גדולה הי' לי מאתו. במשך הזמן הזה שניתי שם את שמי ושם משפחתי, ומאז אני נקרא **גבריאל קאגאן**.

עד כאן העתקנו פרק מזכרונותיו של הרה"ר גבריאל קאגאן, כפי שנדפסו בכתה"ע "כפר חב"ד" גל' 7 (תשרי תשמ"א). ענייננו עתה הוא בדבריו שבקטע האחרון: "...מפני הטעם שהי' לי אז, נסעתי מבית אבי לטשערניגאוו... במשך הזמן הזה שניתי שם את שמי ושם משפחתי". במשפט זה רב הסתום על המפורש, הכותב עובר בשתיקה על המניעים לנסיעתו, אינו מגלה את פשר "שינוי השם", וכן נמנע מלספר על "מופת" מאדמו"ר מוהרש"ב נ"ע שאירעו אז. דברים אלו שמע מפיו הרה"ח — יבלחטו"א — ר' שלום בער שי' נאטיק, ורשםם לזכרון עולם. והנני לספרם כאן עפ"י רשימתו זו.

כשהגיע העלם גבריאל (אז: שלמה זלקינד) לגיל גיוס ובאה שעתו להתייצב לבדיקות הרפואיות בפני שלטונות הצבא, נסע אביו ר' דוד מרדכי מנעויל לליובאוויטש, ובהיותו אצל אדמו"ר נ"ע ב"יחידות" אמר לרבי כי הנוהל במקומם הוא שבמועדים הקבועים לבדיקות באה אליהם ועדה מטעם הצבא, והיא מורכבת מרופאים זרים שאינם מקומיים, ולפיכך קשה יותר "להסתדר" עם אותם רופאים שאין אתם קשרים קודמים. העצה המקובלת היא — ממשיך האב — שלקראת מועד ההתייצבות בפני הועדה מכינים תעודה המעידה כי מחמת מחלה נמנע מהנער להגיע לבדיקות, התייצבותו נדחית למשך שלשה חדשים, ובמועד "נדחה" הרופאים הם מקומיים ונקל יותר לקבל מהם פטור מהגיוס לצבא הצאר.

אדמו"ר נ"ע האזין לדבריו בקשב רב, וכשסיימם אמר הרבי שלדעתו מוטב לו לבנו להתייצב במועד הקבוע, ולא לדחות. האב לא שעה לדברי הרבי, נהג באופן שהי' "בדוק ומנוסה" ושלח אל הלשכה תעודה רפואית הגורמת לדחיית ההתייצבות לבדיקות. איתרע מזלו, ודווקא במועד זה ישבו בוועדה הרופאים המקומיים, ואילו לתקופת השלשה חדשים באו רופאים אחרים אשר לא ידעום... ואמנם, הללו קבעו שלפניהם בחור כהלכה הכשיר לשירות צבאי, וחלה עליו חובת הגיוס.

אביו נסע שנית לרבי, וסיפר לו כיצד התגלגלו הדברים שלא כצפוי. ייעצו אדמו"ר שישגי לבנו תעודות על שם אחר, ויבירחנו למקום רחוק שאין מכירים אותו (ואז נשתנה שמו משלמה לגבריאל וחניכתו מקאפילקאוו לקאגאן, כפי התעודות שנמצאו לו). שאל האב, ומה יעשה

תולדות הגה"ק אדמו"ר ר' ישראל נח מניעז"ין

לפי ה'בית רבי' (חלק ג פרק ח)

(ליום הסתלקותו — י"ז בניסן)

אחר פטירת אביו רבינו הק' הי' רר איזה שנים בליבאוויטש,⁴ וכאשר דחיקא לי' שעתא נסע על המדינה ובכל מקום בואו חרדו לקראתו, ודרש ד"ח הרבה בטוב טעם ופנים מסבירות, והשיב עצות ברו"ג, וחפץ ה' בידו הצליח כו'.

אח"כ בקשו ממדינת רוסיא הקטנה שיבא לשכון כבוד בארצם להיות להם לרועה נאמן ברו"ג, ונעתר לבקשתם ותקע אהלו בעיר ניעזין (פלך טשערניגוב).⁴ ולשם נהרו אליו מכל העיירות המדינה הנ"ל לקבל לקח מפיו ולדרוש ממנו עצות ורו"ג.⁵ והוא ג"כ הי' מקבל הנוסעים אליו בסכר פנים יפות ומסבירות והי' מכניס א"ע בעיניהם מאד. ובכל המדינה היו חרדים לשמו ולזכרו כו'.

והי' שם ערך ט"ו שנה עד שנת תרמ"ג, שאז נפטר בעוה"ר א' דחוהמ"פ,⁶ חצי שנה אחר פטירת אחיו הק' אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. והשמועה התפשטה בכל מקום מושב אנ"ש ויגדל המספד מאד כי הוא הי' אז האחרון מבני רבינו נ"ע שכולם שבקו חיים כו' בעוה"ר בשנים מעטים, והאחרון הכביד כו'. ושנותיו היו ערך ס"ו שנה. ומ"כ באהל זקנו הקדוש אדמו"ר האמצעי נ"ע בסמוך לו ממש, זיע"א.

גאון ישראל והדרו אדמו"ר הר"ר ישראל נח נ"ע. נולד [לאביו אדמו"ר ה'צמח צדק] בערך שנת תקע"ו.¹ הי' גאון גדול בנגלה וגם בד"ח ידו משלה.² בשנים הראשונים הי' עסקו העקרי בנגלה עד שנעשה מלא וגדוש מים התלמוד והפוסקים ראשונים ואחרונים וידע ללחום במלחמתה של תורה לפרק היות ולתרץ שכרים כו'. ואז שם רבינו [הצ"צ] עליו המשרה בדברים הנוגעים לד"ת לסמוך רבנים ולעשות בתורה כווננים להשיב לשואלו דבר השו"ת שהיו באים לרבינו, כי רבינו הי' לו טרדות יתירות ולא הי' מופנה מכל צד, ע"כ הי' מוסר הדבר לו שהוא יעשה התשובה ויכניסם אח"כ לפני רבינו לבקרים כו'. ברבות השנים שם עינו ולבו גם ללימוד הד"ח, וגם בזה גדל והצליח ועשה פרי, ובסוף ימי רבינו התחיל לחזור ד"ח לפני אנ"ש.

גם הי' עניו ושפל ברוך מאד והי' גם טוב המזג מאד. והי' בעל בכי גדול ודרך עבודתו בתפלתו הי' במרירות ובכי (אחד מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע אמר שאדמו"ר הררי"ל נ"ע הי' מתפלל בבחי' תענוג, ואדמו"ר הררש"ז נ"ע הי' מתפלל בבחי' אהבה, ואדמו"ר הררי"נ הי' מתפלל בבחי' מרירות, ואצל אביהם רבינו נ"ע הי' התכללות מכל הבחי' ביחד כו').³

1. ב"זכרון זכות אבות" אשר ב'הקריאה והקדושה' (גל' ניסן תש"ד) נאמר: הוד כ"ק אדמו"ר הגאון המפורסם, חסידא ופרישא כבוד קדושת שם תפארתו מרנא ורבנא ר' ישראל נח... נולד בשנת תקע"ה בעיר ליובאוויטש, והוא בן הרביעי של הוד כ"ק אדמו"ר בעל צמח צדק.

2. ראה להלן אודות כת"י דא"ח ממנו.

3. בס' שמועות וסיפורים ח"א עמ' לט מספר בשם ר"ש גרינס ששמע מחסיד א' אשר הי' בליובאוויטש אחר הסתלקות הצ"צ, וראה את תפלותיהם של כל האחים הק' (שכל א' מהם הי' לו מנין בפ"ע והתפלל לפני התיבה), וסיפר אח"כ שהרה"צ ר' ישראל נח הי' בעל בכי גדול, וכל התפלה הי' בבכיות, ותיכף שהי' מתחיל להתפלל הי' מתחיל לבכות, וכך הי' כל התפלה. הרה"צ המהרי"ל הי' בעל התפלות גדולה, ובאמצע התפלה הי' הולך ממקומו למקום אחר, וחוזר חלילה, והי' רוקד לפעמים וכדומה, עד כדי כך שבחזרת הש"ץ היו צריכים לקשור אותו להעמוד שלא ילך. בס' 'רשימות דברים' ח"א עמ' רכט: כ"ק הרה"צ מהור"ר ישראל נח הנקרא מהרי"ן בן כ"ק אדמו"ר הצ"צ הי' בעל בכי. פעם עמד בחדר שלפני היחידות, ועל השלחן הי' מונח ספר חובת הלבבות, ופתח הספר ונודמן שנפתח בשער הכניעה, וולגו עיניו דמעות, עד אשר נכנס ליחידות היו הדפים רטובים מבכי.

וכס' לשמע אזן (עמ' 62) בשם זקינו הרה"ח ר' מרדכי יואל, שאמר לאדמו"ר מוהרי"ן (בניעזשין): כב' הוא צדיק הדור, וכשאתם בוכים כ"כ הרי שממשיכים אתם מרירות לעולם! והשיבו מוהרי"ן: "דו וויסט דאך, מרדכי יואל, אז ביי אונו איז אנדערע טרערן".

4. בהקדמה"ק שם: כשהי' [מוהרי"ן] בן חמשים ואחת נסתלק [אביו הצ"צ]... והתנהג כשתי שנים בנשיאות בעיר ליובאוויטש, ובסוף שנת תרכ"ח העתיק מושבו לעיר ניעזשין, פלך טשערניגוב.

5. מסופר, שכנסו אליו אנשים ליחידות והתאוננו על ענינים לא טובים, הי' גם הוא מתאונן ואומר: כמוני כמוך, גם אני כמו כן וכו'. עד כי פעם אחת אמר לו חותנו שאם ימשיך להתנהג בדרך זו לא יבואו אליו אנשים, ויאבד את רבנותו. כעבור זמן שמע חותנו כיצד איש א' מתאונן בפני מוהרי"ן, הוא ג"כ מתאונן עמו, ואומר לו: הגם כי חותני אמר לי כי אפסיד את הרבנות, אכער פון אמת קען מען ניט אוועק גיין [מן האמת אין לזון] (מרשימות א' הת' ששמע מהרה"ח ר"י מתמיד הי"ד בשנת תרח"ץ. וראה באוה"ת (על מאמרו"ל וענינים) עמ' רחצ — והוא מתורתו של המהרי"ן, כדלהלן — שכשמוכיח את חברו יביט גם כרע של עצמו, ואז יעשה חשבון משותף לשניהם "ויאמר לו כשיתוף, למה נהי' יחד כרע והבל כזה", עיי"ש).

6. בהקדמה"ק שם: בחורף תרמ"ג נחלה במאד, ומזמן לזמן נתגברה חלישותו וכיום השלישי, בראשון לחוה"מ פסח, בשבעה עשר לחדש ניסן תרמ"ג נשבה ארון הקדש, ומ"כ בעיר ניעזשין פלך טשערניגוב באהל כ"ק זקנו אדמו"ר האמצעי.

של אחיו אדמו"ר הרה"ק נ"ע, שאדמו"ר הרה"ק שמרי" נח שליט"א מבאברויסק הוא חתנו. ולאחר פטירתו רצו אנ"ש דמדינה הנ"ל שימלא הוא מקום חותנו הקדוש בניעוין, אך לא אסתייעא מילתא, ובא לשם גיסו הרה"ג ר' שניאור דובער זלה"ה מסוראז בן אדמו"ר מוהרי"נ וקבע דירתו שם, והי' חוזר ד"ח לפני אנשי עירו כו'. [וגם הי' מחותנו של אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שכנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע הי' חתנו של הרה"ק אברהם בן מהרי"נ נ"ע].

[illegible]

7. תשובות ממנו נדפסו בס': שו"ת אילה שלוחה (ווארשא תרנ"ז סוס"י א, ובמהדורות ווארשא תער"ב סי' כח בשלימות יותר); תשובות מהרי"ט (ירושלים תרס"ז, סוס"י ו ומשם לשו"ת צ"צ, מילואים, סי' ט בהערה); שו"ת דברי הלל (פיעטרקוב תרנ"ח, בסוס"י ח כותב שהמהרי"ט הסכים לפסק שלו, ובסי' כד-כה קשרי שו"ת שלו עם מהרי"ט, ופסקיו היו לעיני הצ"צ והסכים עמו); קובץ 'יגדיל תורה' (ג.י.) שו"ת שלו ושל המ"ץ ר' אלי' דור מניעזין הכותב מפיו בגל' כג, מז, נט, (ב' תשובות), ס (ה' תשובות); קובץ 'יגדיל תורה' (ירושלים ת"ו) גל' ז עמ' 54, גל' יד עמ' 42; שו"ת חמד עמ' 3578 (בשמו); שו"ת צמח-צדק יו"ד סי' קכב ששאלו גם את מהרי"ט: בשו"ת זיל אריה (לרא"ל זיוואר מהאמיל, כ"י, מביא פעם א' מתשובת מהרי"ט הנמצאת אצלו, ופעם ב' מרברים ששמע ממנו בע"פ); בשו"ת תשובות אליעזר (לר"א ארלאזאראו מראמען, כ"י ירושלים 1922/80. סי' טו, קכב, קסד, קסה, קסו הם אל מהרי"ט, או ישיב בהם דברים בשמו, או שה' מעורב בפסיקתו באותם ענינים — ראה גם במפתח הענינים לאותם סימנים); בס' רשימות דברים (ח"א, ברוקלין תשמ"א, עמ' רל. ב' שמעונו בשמו); ב'קונטרס השלחן' עמ' טו כותב הגרא"ח נאה: "שמעתי מהרה"ח ר' אליעזר העניקן ש"י שאביו הרה"ג החסיד המפורסם ר' יעקב העניקן ז"ל שהי' מלמד תורה להיתומים בני אדמו"ר ר' ישראל נח... ושמע מהרבנית ע"ה שמהרי"ט ז"ל התרעם מאד על המו"ל ספרי שו"ת צ"צ, שכמה תשובות הם שלו ולא הזכירו שמו עליהם".

8. וב'תשובות אליעזר' (שבהע' 7) סי' קסה, שקו"ט בדבר מקום התחונה: שכשטר התנאים נאמר שהתחונה תהי' בירושלים, באותה שעה התגוררו שני הצדדים בלויבאוויטש, ואילו עתה מתגורר אבי הכלה — המהרי"ט — בניעזין.

מצות ואהבת לרעך כמוך

נאמר מפי כ"ק הרי"ג [מנעזין] שליט"א

המאמר דלהלן מופיע בכתבייד רבים, ובחלקם אף נתייחס לאדמו"ר הצמח צדק (ראה בס' 'מגדל-עז' עמ' תעז). אך כבר כתב כ"ק אדמו"ר שליט"א (בהקדמתו לדרך מצותיך) כי כנראה מהסגנון אינו להצמח צדק. דא עקא, סגנונו אינו מאפשר לייחסו גם למישהו אחר מאדמו"רי ליובאוויטש. שנים רבות עמדתי בתמיהה זו, עד שראיתי באחד מכתביי שבאוצרו הטוב של הרב יוסף בוקסבוים שליט"א את המאמר דנן, והנה רשום בראשו: "כ"ק [=כתבי קודש] נאמר מפי כ"ק הרי"ג שליט"א" — הוא הרה"ק אדמו"ר ר' ישראל נח מניעזין בן אדמו"ר הצמח צדק נבג"מ. קטעים מהמאמר נדפסו ב'מגדל עז' הנ"ל, וכאן נדפס הוא בשלימותו. המאמר שאחריו — ד"ה כמים הפנים — נמצא אף הוא באותו קובץ מאמרים שברשות הרב בוקסבוים (וגם בראשו מופיעה כותרת זהה בדבר שייכותו למוהרי"ג), ות"ח לו על שהעמיד לרשותנו את כתה"י לצורך הדפסתו.

עוד יצויין כי אותה כותרת — "כ"ק נאמר מפי כ"ק הרי"ג שליט"א" — רשומה בכה"י הנ"ל גם בראש המאמר ד"ה להבין ענין הסדר הזה, הוא המאמר הנדפס באוה"ת (על מאמרו"ל וענינים) עמ' רצג, וכבר העירו שם על אתר כי "ספק אם הוא ממאמרי אדה"צ" (אף שמפורש כן בכר"כ מההעתיקות). וראה עוד שם שיי"א שהוא מהנחת הרה"ח ר' נחום טובי', בכ"י אחרים: "מחסיד א' שכתב זה", ובכ"י נוסף: "הנחה מר' בצלאל מאזריץ ויותר כתב [נראה?] שהוא מא' מאנ"ש מלובש בחסידות". ונראה שהברי בכה"י שלפנינו עדיף על השמא שבכתבי היד הנ"ל, וגם ניכרים דברי אמת.

להבין מצות ואהבת לרעך כמוך, אשר לכאורה הוא בלתי אפשר לקיים כל אחד ואחד מישראל, כי אם אחד בדור וצדיק, אשר מי יאהוב את רעהו כעצמו. ואף רעי איוב אשר ה' אהבתם בכריתת ברית, והי' אם ה' אחד בצרה היו כולם מרגישים בנפשם כידוע, ובכל צרתם לכל א' לו צר ממש, ואעפ"כ הוכיח אותם איוב על אשר דברו נגדו בהיותו ביסורים, וגם הקב"ה הסכים עמו בסוף כמבואר בכתוב. ומה גם כי כל א' מצווה ועומד לקיים מ"ע זו בכל יום, ונצרך לקבל עליו המצוה הזו ולפרט בשפתים קודם התפילה, וכי הקב"ה בא בטרונ' עם בריותיו, ואם ידבר בפיו ולא יכול לקיים בלב, הלא לא יחשב למצוה כי דובר שקרים כו'.

ולהבין זה צריך להקדים עוד ענין א', אשר נצטוונו לייחד שמו ית' בכל יום פעמים באהבה, וכל איש מישראל מחוייב לקרות ק"ש בברכות ולקיים מצות ואהבת את הו' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, וידוע דפי' ואהבת הוא לשון ציווי, שמצווים ועומדים אנחנו בני' לקיים בפועל ממש בכל יום ויום ובכל שעה ורגע, אשר ע"ז ג"כ יש להפליא לכאורה, וכי הקב"ה בא בטרונ' עם בריותיו, והלא ידוע מה שדרשו רז"ל ע"ז בכל לבבך בשני יצריך, ובכל נפשך אפי' נוטל את נפשך, ובכל מאודך או בכל מדה ומדה שאתה מודד לו כו' או יש לך אדם שממונו חביב עליו יותר מגופו על זה נא' בכל מאודך, והוא נק' בלי גבול כידוע. ומבואר בתניא מאדמו"ר נבג"מ על מדרש רז"ל בינונים זה וזה שופטין, פי' בינוני נק' שלא יעבור שום נדנד עבירה אפי' דקדוק סופרים, רק אם אין לבו חלל בקרבו ממש נק' בינוני וזה וזה שופטין כל ימי חייו, ולא יוכל לשלחה כל ימיו, כי למלחמה כזו נברא. וגם ראיתי בכתבים מאדמו"ר נ"ע אשר ע"ז אמרו רז"ל ג' ספרים נפתחים צדיקים נכתבים לאלתר לחיים כו' ובינונים תלויים כו', ל' תלויים, מפני שזה מושך לכאן וזה מושך לכאן, על כן תלוי ועומד באויר כו', ואיך יוכל לקיים הבינוני מצות ואהבת כו' בכל לבבך בשני יצריך כל היום, ומכל שכן לאיש אשר נפגם ח"ו, ואין צדיק בארץ כו', והלואי שיהי' בינוני כמבואר בתניא, ואיך יכולים אנחנו לקיים המצוה בכתבה. ואם רק לומר כפה ולקבל בלב ולא בפועל, אין זה נק' אהבה באמת, אשר ידבר כפה ויחשוב בלב ולא יוכל לקיים, ועד ארגיעה לשון שקר כידוע, ותורתנו תורת אמת יקרא. ואם לחשך לומר כי נצטווה רק מי שיוכל לקיימה, ולו דיבר הכתוב, והלא התחיל בשמע ישראל כולם יחד. ואף כי תורת הו' תמימה משיבת נפש, נפש כל אחד ואחד בשוה ממש, וכולנו אנחנו בני' חייבים לקיים דברי הש"י, וקטן וגדול שם הוא בשוה ממש במצות עשה ובמצות לא תעשה, באין הבדל וחילוק כלל.

ולהבין כל זה, ידוע כי יש ב' מיני אהבה, אהבה א' נק' התלוי בדבר כמו אהבת אמנו ותמר, ואהבה ב' נק' אהבה שאינה תלוי בדבר כמו אהבת דוד ויהונתן. ולהבין דברי חכמים וחידותם, ידוע כי יש אהבה הנק' אהבה חוזרת אל האוהב, ומבשרי אחזה למשל אהבת ממון אשר כל איש אוהב וחושק להרויח ממון הרבה, אין זה נק' שהוא אוהב את הממון עצמו, הלא אם ירויח אותם יוציא אותם על הצטרפות אנשי ביתו לפרנס אותם, ואם ירויח יותר, יותר יפזר על הצטרפותו לבנות בית ולדור בהרחבת ידיים ויקנה כלי כסף וכלי זהב וכל דבר יקר, לדור ולפרנס בהרחבת ידיים, ולפזר לצדקה ולחלק לעניים, אשר על זה נא' אוהב כסף לא ישבע כסף כי נצרך לו יותר כידוע. ומובן מזה מפני מה אוהב את הממון, הוא מפני שאוהב את עצמו, ונק' אהבה חוזרת אל האוהב, והוא רק שם המושאל שאוהב את הממון. והמופת לזה אשר אמרו רז"ל איזהו עשיר השמח בחלקו, לא מי שיש לו ממון הרבה. משל ב', איש אשר יש לו עסקים הרבה והם

במקומות מפורזים, וכל איש אשר יודע אשר ראוי לעסוק בעסקיו מקרבו ומפרנס אותו ואת כל בני ביתו בכבוד גדול, אעפ"כ אין זה נק' אוהב את חבריו כו' כי אהבה חוזרת אל האוהב, ומפני זה הוא מקרבו כי אוהב את עצמו ובטל דבר בטילה אהבה. משל ג', אהבת איש לאשתו אשר אוהב אותה כגופו, גם זה נק' אהבה חוזרת אל האוהב אשר בלעדה נק' פלג גוף ולא יכול להוציא מן הכח אל הפועל כח ההולדה אשר הושם במבעו, והיא ממלאת תאוותו, ומפני שהוא אוהב א"ע אוהב אותה ג"כ. והמופת כי הסרים אשר מחוסר כח ההולדה אין לו שום אהבה ותשוקה למין אנושי הלז. וגם שרואים בחוש שיכול איש לבגוד באשתו ולא תמצא חן בעיניו ולשנאה בשנאת מות ממש ולגרשה כו' כאהבת אמן ותמר אשר אחר שמלא תאוותו ונעשה כסרים וישנאה כו'. אשר מכל הנ"ל מובן אשר כל אהבות הנ"ל נק' אהבה חוזרת אל האוהב מפני שאוהב א"ע ע"כ אוהב את הדבר ותלוי בדבר.

ואהבה הב' שאינה תלוי בדבר נק' אהבה בכריתות ברית ונק' אהבת הגעגועים, ואין זה אהבה מסותרת רק אהבה גלוי כמו אהבה הא', רק שהמשכחה מן הנפש באהבת עצמות הנפש ונפשו קשורה בנפשו בלי שום ביטול דבר ביניהם ולא יופרד אהבתם כלל וכל תמוט. וע"כ ה' כורתיים ברית דוד ויהונתן כי בלתי כריתות ברית ה' ביכולת להפרד בהתרחקם איש מעם רעהו, ובכריתות ברית יהי' להם אהבת הגעגועים אף אם יסתר איש מרעהו. ומחמת אהבה כזו יש לכל א' געגועים אל אנשי ביתו ואל אשתו בכלל אף אם יתרחק מהם זמן רב ובארץ מרחק, אעפ"כ בכל צרתם לו צר ממש, ויש לו געגועים יום ביום למלאות רצונם ואף לראות פניהם, וא"ז כי נלקחת מהמשכח הנפש אליהם באהבה עצמית. וכמו געגוע הבן אל האב אשר יכול לחלות ממש בחולת אהבה ממש לומר מתי אבוא ואראה אותו פב"פ, ולא יועיל לו שום דבר רק ראיית פניו בלי שום ממוצע מדבר אחר שיכול למלאות אהבתו, רק ראיית פניו ממש. ואהבה כזו ניכרת מרחוק יותר כמו אם יסתר איש מרעהו כו'. ודבר כזה נמצא גם באהבת רעים כמו רעי איוב כנ"ל וכמו אהבת דוד ויהונתן כו' וזה נק' אהבת הגעגועים.

והענין למעלה, יש שני מיני אהבה בעובדי השי"ת אשר ישראל מתקשראן באורייתא יש ג"כ ב' מיני אהבה הנ"ל, אהבה הא' אשר יש מי שאוהב את התורה מצד עצמה היינו מפני שהוא בר שכל גדול ומבין דבר מתוך דבר ע"כ כל חפצי ותענוגי עולם לא יכילו אותה, כמו חכמת התורה וים התלמוד וכל חכמה בכלל גם חכמת הקבלה, וכל ימיו יכול לייגע בחכמתה ולהגות בה יומם ולילה, אעפ"כ יהי' נק' תורה שלא לשמה כי הוא אוהב אותה מפני שהוא אוהב א"ע כנ"ל במשלים, כידוע זה מאנשים אשר שמעו מאדמו"ר [הקדוש] נבג"מ את הדברים הנ"ל אשר עד היכן מגיעין הדברים בדקות הענין וד"ל. והסימן לזה אשר האיש הלז בראותו כי טרוד הוא ואינו מוצא טעם יכול להיות שכמה ימים לא ילמוד כאמרו כי שמעתתא בעי צילותא עד אם יעזוב יום יומיים יעזוב אשר לא יחפון ללמוד כלל. ובכלל זה אשר מייגיעים אנחנו את נערינו וטפינו להגות בתורה ובחכמתה בעיון ובפלפול אשר עושים ולומדים רק שידעו השכל לאמיתו ונק' תורה שלא לשמה כו'.

ואהבה הב' הוא כי לומד התורה מצד שהיא חיינו ממש, ויש בזה בכל או"א מישראל מגדול ועד קטן ומקיים אותה בכל יום, אשר אף כי טרוד הוא ואינו מבין ממש בשכל וגם לבו בל עמו כי טרוד הוא בטרדת הפרנסה, אעפ"כ לומד פרק משניות או דף גמרא ומקבל עליו עול מצות בלתי טעם ודעת, אין זה כ"א אהבת הגעגועים בחשבו איך יכול לפטור א"ע ולהיות בטל כל היום ולא ללמוד כלל אף שאינו מבין כ"ז, והלא היא חיינו ממש. וכמו שיש געגועים לכן לראות את אביו כנ"ל במשל, או אהבת רעים האמתיים אשר מגמתם להתראות בכל יום בלי שום עסקים וטעמים גלויים. וזהו הנק' באמת ישראל מתקשראן באורייתא כו', וכן ה' בעת קבלת התורה קבלו שני כתרים היינו בשני רצונות. וכן בעובדי הו' יש שני מיני אהבות הנ"ל אשר ע"ז אמר דוד המע"ה קרבת אלקים לי טוב, כמו שמבואר היטב באריכות בכתבים מאדמו"ר נבג"מ ובפרט בקונטרס ההתפעלות. ואהבה הב' הצמאון אשר אומר צמאה לך נפשי לומר מתי אבוא ואראה פני אלקים. ובאמת צריך כל איש מישראל לקיים הן בתורה והן בעבודה ב' מיני אהבות הנ"ל, כמו שאמרו רז"ל לעולם ילמוד אדם אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה. כי אם לא ימצא טעם והרגש בשכל ולימוד מקודם לא יחפון ללמוד כלל ולא ירגיש כי הוא חיינו ממש, כי החיות ניכר בהרגש כו'. וכן בעבודת הו' בתפלה אשר אם לא יתפעל מקודם בפסוקי דזמרה בקרבת אלקים לא יבוא אח"כ בק"ש לידי צמאון למסור נפשו ולקיים אח"כ ואהבת כאשר יתבאר למטה. וכאשר נתבאר לעיל אשר ישראל מתקשראן באורייתא נמצא בכל א' מישראל מגדול ועד קטן, כן בעבודת השי"ת ג"כ ימצא בכל נפש מישראל, אשר כל נפש מישראל בעת עסקו באיזה מצוה והנהגה או בתפלה אזי ודאי מתפעל כל חד לפום שיעורא דלילה. וחזן מזה אף בהתרחקם מעבודה כזו וטרודים בפרנסה, ואף כמה שעושים שלא כהוגן, אעפ"כ בלי יפול הנופל לגמרי ביאוש לנפשו ויתחרט בכל פעם ואומר סלח לנו אבינו, ואף בעשי"ת ובחודש אלול ובר"ה ויוה"כ"פ כל א' כוכה ומתחרט בלב ונפש. ואין זה רק מפני אהבת הגעגועים בכריתות ברית הנ"ל אשר אפי' אם יסתר איש מרעהו בל ישכח, ומפני ההרחק בוכה בדמעות לומר מתי אבוא ואראה, כאשר מבקשים בתפלת ר"ה ובכ"ז יובן אשר כל איש מישראל יוכל לקיים מצות ואהבת לרעך כמוך, שזו המצוה נאמר כפשוטה אשר יחשוב כל איש שאין לו שלימות בלתי זולתו, וממילא יאהב את חברו כאהבת עצמו. ומפני זה הוסדה לאומרה ולקיימה קודם התפלה כידוע אשר כל תפלה שאין בה מפושעי ישראל אינה נשמעת כ"כ כמו החלבנה בקטורת אשר בלעדה לא יחשב לריח ניחוח. ומובן מזה שצריך להיות אחדות גמורה בכל המדריגות מריש כל דרגין עד סוף כל דרגין, כי לכולם יקרא

אדם ואין לאחד שלימות בלא זולתו. ולמשל אפי' אם ימצא אדם אשר הוא בתכלית הקומה, אם יחסר לו צפורני רגלים לחסר יחשב ולא לשלם. וכשיחשוב אדם בזאת קודם התפלה אשר הוא בלתי חברו אפי' עם פושעי ישראל לחסר יחשב, ממילא יחפון השלימות ויקיים בלב ובפועל ואהבת לרעך כמוך. ועל אהבה חב' אשר אף אם יסתר כו' אינו מחויב אלא אם ה' ביכלתו לקיים בלתי אם יכרות ברית כאשר עשו דוד ויהונתן כו', ואם ה' החיוב מצד התורה גם לזה לא ה' נצרך דוד ויהונתן לכרות ברית, כי הלא היו מצווים ועומדים. ובאמת נק' גם בני' אחים ורעים להקב"ה ע"כ מצווים לקיים ואהבת לרעך כו' כאשר ית'.

וזאת המצוה ואהבת לרעך כו' יכול כל איש לקיים לאהבה את השי"ת בכל לב ונפש בהתבוננותו כי הוא מחי' אותו ובלעדו לא ה' חי אפי' רגע א' הן בגשמיות והן ברוחניות. אך על אהבה חב' שנצרך למס"נ באחד שהוא למעלה מן הטעם ה' נצרך לכריתת ברית, והמאמין הראשון ה' אברהם אבינו ע"ה כרת אתו השי"ת הברית ואחר כריתת הברית הודיע לו אשר גר יהי' זרעך ועבדום וענו אותם כו', ואעפ"כ יעמדו באהבתם אף שיאבדו הטעם, כאשר באמת בזכות האמונה יצאו כו', כן בעת קבלת התורה נא' לעברך בברית ע"כ הקדימו ישראל נעשה לנשמע שהוא למעלה מן הטעם והרצון כנ"ל כידוע, והדברים עתיקים [עמוקים] ואין להאריך. אשר על כן גם עד כעת אשר אפי' באריכות הגלות ורוב הצרות אעפ"כ עומדים כל ישראל באמונתם החזקה בבלתי יפרד ומטעם הנ"ל. ולא כמתים דברה תורה ודברו חכמים בהוה כו'.

ובכ"ז יובן שג"כ מצות ואהבת כו' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך מקיים כל א' מישראל אשר רק בשם ישראל יכונה בכל יום ועת ורגע ושוה לכל נפש הוא. והענין כך הוא, כי הצדיק בדורו יקיים לפי מדריגתו בכל לבבך בשני יצריך, שגם היצוה"ר נתהפך לטוב ולבו חלל בקרבו, ובכל נפשך ובכל מאודך ג"כ ודאי באתהפכא, והבינוני מקיים בכל לבבך בשני יצריך ממש, אשר יש לו שני מושלים אעפ"כ באהבת הנענועים הנ"ל מחזק את עצמו בבלתי יפול ממדריגתו בכל עת ורגע. אשר ידוע כי זה מלחמה גדולה שכל ימי חייו יש לו שני שופטים והקב"ה עוזרו כטוב בעיניו ולא יעזבו בהשפטו לרע ח"ו. ואף כי הוא באתכפיא אעפ"כ באופן הלז גדול ממדריגתו גם מהצדיק וד"ל. ואין לאחד שלימות בלא זולתו. ואם יפול הנופל ח"ו מעט ויפגום, ע"ז נאמר ובכל נפשך אפי' נוטל את נפשך, ולכאורה אם על מס"נ אמרו רז"ל אזי מה אמרו אפי' נוטל כו' וכי מי הוא הנוטל הלא הוא בעצמו הוא המוסר, וגם מה צריך שני פעמים למסור נפשו הלא כבר נצרך למסור נפשו בשמע ישראל כו'. אך רמזו דברי חכמה ברוח קדשם גם ע"ז אשר נר הוי' נשמת אדם ויוכל לפגום באות יו"ד כו' ונוטלים ממנו בע"כ נשמתו כמו ענין הכרת ר"ל. אעפ"כ יוכל לקיים הציווי ואהבת כמבואר לעיל שאינו מייאש בנפשו ואומר סלח לנו אבינו תיכף בשמו"ע ובנפ"א, וגם כל היום אומר נגד היצוה"ר הרוצה להפילו בענין אשר היום אומר לו עשה כך כו'. ועל מדריגת הנפילה ממש אשר נאבדים בארץ אשור ובתענוגי עוה"ז, ויש לך אדם שממונו חביב עליו יותר מגופו אשר הוא מרמוז על תענוגי עוה"ז בכלל, נא' ובכל מאדך בלי גבול גם הגבול היותר אחרון לא יסתר ואינו חפץ ליאבד מן הקהל ישראל ובשם ישראל יכונה, ובעת עשיית יבכה ובו"כ יתחנן בכל לבו וגם בכל יום נאמר אשר רשעים מלאים חרטות רק נק' אובדים בארץ אשור, ואעפ"כ בכריתת הברית נא' בהבטחה ובאו האובדים בארץ אשור כו' והשתחו כו'. וגם על המתים לגמרי נא' כי לא תחפון במות המת מעיקרו כ"א בשוכו מדרכו וחי' ובלתי ידח ממנו נדח כו'. וגם הפושעי ישראל הנדחים לגמרי אעפ"כ ע"פ הדין בשם ישראל יכונה, וכמ"ש בילקוט אשר גם המדיח אשר הדיח את כל העולם יתעלה אחר נ' אלפי יובלות, כי קץ שם לחושך כו', וניהנם כלה והם אינם כלים. וגם ע"ז ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתם ולא געלתם להפך בריתי אתם כו' וד"ל. וגם בדניאל נא' ויצרפו ויתלבנו כו' וביובל הגדול יוחזר איש למשפחתו ואין להאריך בזה.

ומובן מכל הנ"ל אשר ב' המצות ראויים הם לכל או"א מישראל ומקיימי' אותן הן באהבה ורעות איש לרעהו, והן באהבה ורעות להקב"ה בכל יום. וע"ש האהבה הראשונה נק' אחים ורעים כו' ועל האהבה חב' נא' כולך יפה רעייתו ומוסר אין כך, ובכל יום ויום מייחדים פעמיים באהבה בשני מיני אהבה הנ"ל. ובכדי להבין מאין יבא עזרינו שיהי' היכולת לכא"א מישראל אפי' מי שהוא בתחתית המדריגות לקיים ולייחד פעמיים באהבה ושיבוא מאהבה הראשונה לאהבה שני' כל היום בלתי יפרד כלל כנ"ל, ע"ז נא' הפסוק שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד אשר זה הפסוק יקרא אף מי שתורתו אומנתו וגם ע"ה מחויב לקרות הפס' הלז, כי הוא המחבר והוא המקיים כו'.

ולחבין כ"ז מהו לשון שמע ומה ישמע, ומפני מה יאמר שמע ישראל ה"א ה' אחד, א' מפני מה נז' ב"פ הוי', ב' מהו ל' הוי' אלקינו וכי ח"ו יש להסתפק באלקים אחרים בלעדו והלא נא' ומבלעדי אין אלקים, וגם כבר הזהירנו בעת קבלת התורה לא יהי' לך אלקים אחרים על פני, ומהו לשון אחד ולא לשון יחיד. ולחבין כ"ז מבשרי אחזה כו' בהקדים הראי' שראו עיני ולא זר בפלאות מתמים דעים אשר בקבלת אנשי חיל אזי כל העם בוכים למשפחותם ונקראים לאביו ולאמו אבודים כידוע, וראיתי בכי' מסטרא דא וחדוה מסטרא דא אשר עזו וחדוה במקומו אשר חוץ שמקיימים בנפשם בכל יום אפי' נגדוהו בכדי מיתה לא הוו פלחי כו' נוסף לזה אחרי אשר הושם עליו כגדי עשו ונבלע ישראל בין הגוים כאין היכר בצלם אלקים כו' ומי יאמר לו מה תעשה כו' ואדרבה כו' אעפ"כ מקיימים ומחבבים התורה והמצוה אשר כל א' שיש לו מעט היכולת אף שמגיע לו פרנסתו במס"נ כידוע, כותב ס"ת ומוסר לכה"כ ברוב עזו וחדוה אשר עיני ראו החדוה בטף ונשים שלהם בכלל, ומחבבים בנשיקות פיהם ובכבוד בלתי ישוער מלספר ולבאר רק מפה לאוזן שומעת. ואף בכל המצות הכוללים כמו חברה ת"ת וגמ"ח ובקור חולים והכנסת כלה אורחים וטהרה במקוה אזי כל א' מחזק

לרעהו קומו ונעבדה את השי"ת בלתי יחולק בין אנחנו אשר הושם עלינו העול הקשה לשאר עמינו בני, ובחיוזק יותר גדול כו'. אשר בראותי כל זאת אמרתי כמה גדול כח התורה הקדושה שלנו שאסתכל באורייתא וברא עלמא, אשר מזה מובן למה בעת קבלת הברכות יעקב אבינו מאת יצחק אבינו הלבישה אמנו רבקה ליעקב את בגדי עשו החמודות, לכאורה לפי הענין אך למותר הי' כי יעקב אבינו מען אולי ימושני אבי כו' ע"כ הלבישה את עורות השעירי עיזים על ידיו, וכן הי' באמת ציוה לו יצחק לאמר גשה נא ואמושך בני ואמר לו הקול קול יעקב והידים ידי עשו, ולבגדים לא הי' צורך. אך כאשר ידוע לנו ומבואר במידור אדמו"ר נבג"מ הענין שהי' נצרך שיקבל דווקא יעקב אבינו הברכות, ומה הי' רצון יצחק לברך את עשו שיתברר בעצמו, אך אמנו רבקה ידעה ברוה"ק כי בקבלת עשו כעצמו אזי יכולע ישראל בין הגוים ויתארך הגלות בלי שיעור ומפני זה צוותה ליעקב בבחי' ליעקב אשר פדה את אברהם המתקת הגבורות בחסדים, אשר ע"כ שידעה וראתה ברוה"ק רבוי הצרות אשר יתהוו באריכות הגלות, הלבישה ליעקב גם את בגדי עשו בכדי להמתיק כו' וד"ל לבל ישתקעו ח"ו.

וכהביטי בזה רעיוני על משכבי סליקו, קרו לי כחלמא לאמר אל תתפלא מדוע יבער הסנה והסנה איננו אוכל, כי יש שם הוי' בר"ת ויש שם הוי' בסופי תיבות, ועל שם הוי' בסופי תיבות נאמר מגלה עמוקות מני חושך. ובזכרי הפסוק אשר קרו לי כחלמא שמתי עיני בזה מה זה ועל מה זה, ונתברר לי כך, אשר יש להבין מדוע שם הוי' אשר נכתב בכתבו הוא קדש וצריך לקדש הקולמוס ואינו רשאי להגות את השם בכתבו, וצירוף הוי' אשר בר"ת כמו י"ם ה"ש וי"כולו ה"שמים כו' אין צריך לקדש הקולמוס ולא יקרא בשם קדש רק כמו שאר קדושת ס"ת. וגם יש להבין מדוע בכל כ"ק [בכל נ"ן] נאמר ונו' שם הוי' בכתבו, ובמגלת אסתר אשר ברוה"ק נאמרה לא נו' שם הוי' בכתבו רק ברמז או בר"ת או בסופי תיבות. ולהבין כ"ז ידוע לי"ח אשר שם הוי' ב"ה יקרא שם העצם ושאר שמות וכן כל התורה כולה שהן שמותיו ית' נק' שמות התפשטות מן העצם. ולהבין מפני מה יק' שם העצם והלא עצמות א"ס כשמו כן הוא אין לו תחילה ואין לו תכלה, ואיך היכולת להגבילו כד' אותיות להקרא בשם העצם. אך מכשרי אחזה כי שם העצם לאיש הנולד א"א לומר שזה שמו הנק' כמו ראובן או שמעון אף שנראה לעינים אשר בקראו בשמו הוא מפנה כל העצם שלו אעפ"כ רחוק הוא מן העצם ממש, כי אם נא' ששמו הנק' הוא מורה על העצם אזי חיישינן לתרי יוסף בן שמעון אשר שמו א' אעפ"כ עינים ראות שיוכל להיות שא' יהי' חכם בתכלית וא' יהי' טפש בתכלית, א' יהי' גבור וא' יהי' חלש, וממילא מובן שאין זה שם העצם. אבל אמיתית הענין משם העצם הוא מ"ש רז"ל בעת בא טפה לפני המלאך שואל על הטפה ואומר טפה זו מה תהא עלי, ושמו נק' בגזירתו ית' או חכם או טפש או גבור או חלש, וזהו שמו העצמי מיום הולדו עד יום מותו. ואף כהולדו עד יום מותו אף שהוא חכם נראה ככל יום ויום השתנות והתפשטות פעם בחכמה זו ופעם בזו, פעם ישתוק ופעם ידבר, ויש שינויים עד אין קץ אבל באמת הוא נלקח הכל מחכמתו העצמי. או שיש שינויים בגבורה כידוע הוא נלקח ונתפשט רק מגבורתו העצמי. ואין לחלק עצמותו מהתפשטותו ואם לא הי' בעצמותו לא הי' בהתפשטותו ובאין חילוק ופירוד רק פעם יתגלה באופן זה ופעם באופן אחר, ויש בפרט מה שיש בכלל ויש בכלל מה שיש בפרט ואין לחלק ולהבדיל הכלל מן הפרט והפרט מן הכלל באין חילוק ממש אף בקוצו של יו"ד, ואם לא הי' בכלל מאין נמשך הפרט. כן כבי' שם הוי' מורה על עצמותו ית' שהוא מורה על עצמותו ממש לומר שהוא הי' והות ויהי' ואין בשום הלכשה אחרת עצמותו ית' אף שהוא א"ס, כי שם הזה מורה על א"ס בעצם ומורה על א"ס להתפשטותו והכל א' ואני ראשון ואני אחרון. ואף שנראה לעינים שינויים בהבריאה ושינוי התפשטותו, הכל הוא מאתו ית' בלתי יפרד הפרט מן הכלל והכלל מן הפרט, ואם לא הי' בהכלל מאין ימצא בהפרט. ומה שנא' רם על כל גוים הוי', גם זה מאתו ית' שהחליק אותם מאחדותו ית' לבלתי יבינו אחדותו. וכמו שהחכם שלמה שהלביש שכלו בהרבה משלים אשר המון עם לא הבינו חכמתו וידמו רק למשל ולא לשכל כידוע מענין שה"ש אשר אצלנו אנחנו בני' נחשב לקדש הקדשים ולזולתינו יחשב למשל בהבלי העולם. וע"כ הוא רם על כל גוים כו' ומלך אלקים על גוים כו'. ובהתבוננות הלז הוא אך למותר [אך למחסור] אשר נתקשו בזה הגדולי עולם לומר שההשגחה פרטית הוא יחשב רק על מין אנושי אבל על שאר בע"ח הוא השגחה כללית כו', כי איך יכול להיות שהזבוב יבלע את הזבוב האחרת בהשגחה פרטית כו'. אבל באמת יש לומר שגם בזה יש השגחה פרטית ואם לא הי' בכלל לא הי' בפרט, ובדאי בהשגחה נפלאה יבלע זבוב את הזבוב האחר, ומה שאנו אין מבינים הוא קוצר דעתינו החלש מלהבין כל הכרואים והצמחים מדוע ועל מה נבראו ואין אתנו יודע עד מה ומה הגיע תכליתן ומפני מה נבראו בצביונם ובמראיתם ובטבעם בשינויים, והחקר אלו' תמצא כו', ואם יתן השי"ת ומלאה הארץ דעה כו' ועין בעין יראו אז יבינו נפלאות מתמים דעים הכל כי פי הוי' דיבר.

ונמצא מובן מזה אשר שם זה מורה על העצם שהוא הי' הוה ויהי' הכל כרגע א', ואתה הוא קודם שנברא העולם כו' ואני ראשון כו' ואני הוי' לא שנית רק השינוי מאתו ית' הוא לגבי המקבלים והכל מאתו ית' בלי שום שינוי וחילוק כלל, הכלל מן הפרט והפרט מן הכלל. וע"כ כל התורה הקדושה באותיות ובדקדוקים הכל שמותיו ית', ורק החילוק אשר שם הוי' הוא בעצם שמורה ג"כ על עצמיות שהוא בהעדר התפשטות באין תחלה [באין תכלה] כו', ושמות האחרים מורים על התפשטותו מן העצמיות. וע"ז נא' כי חלק הוי' עמו, ומוכדלים אנחנו בזה ובחר בנו מכל העמים והלשונות אשר הושם אצלנו חלק אלו' ממעל להבין הן בהתבוננות אס' ישים אלו' לבו כו', הן באמונה פשוטה אשר אין עוד מלבדו והוי' הוא האלקים וד"ל, כידוע לי"ח.

ובזה מתורץ הכל אשר מפני זה השם ככתבו מובדל מקדושת ס"ת אשר ידוע כי כל הס"ת בשם קדושה יקרא, ורק על השם הזה יש קדושה יתירה שקדושתו למעלה מקדושתכם, כי שם הזה ככתבו מורה על עצמיותו למעלה מענין התפשטותו אשר באמת לאו מכל אינון מדות איהו כלל ואנת הוא חכים כו' ואנת הוא מבין כו', וע"כ השם הלז אף שהוא בר"ת כמו יום הששי כו' ג"כ נק' קדוש כשם העצם מפני שבאמת אין לחלק בין עצם להתפשטות, ומפני זה נכתב השם בתחילה בר"ת להורות ולהבין לעמינו בני זמננו אשר אין לחלק בהפרט מן הכלל וכולא חד, וכד אנת תסתלק מינייהו כו'. ומה שלפעמים נרמז השם בסופי תיבות להורות כי הוא מגלה עמוקות מני חושך וגם חושך לא יחשיך ממך. ומפני זה במגלת אסתר לא נז' השם ככתבו מפני כי בימי מרדכי היו ישראל בתחתית המדרגות כידוע שנתחייבו ישראל כולם כלי' ח"ו, ואעפ"כ נרמז בר"ת וסופי תיבות להורות כי כשם שאני הוי' לא שניתני כן אתם בני' לא כליתם ואע"פ שנתחייבו כלי' והיו כולם חייבים, ואעפ"כ ברצותם להעביר על דת כידוע עמדו כולם בנסיון מגדול ועד קטן באין חילוק מגדול הדור עד פחות שבפחותים שנקראים יהודים, אשר זה נראה לעין כל כי חלק הוי' עמו וישראל ואורייתא וקוב"ה כולא חד ממש, ואני הוי' לא שניתני ואתם בני יעקב לא כליתם וד"ל.

ובכל זה מוכן מה שבפסוק שמע ישראל הוא העיקר שישמע בעצמו להבין שהוי' הוא אלקים והוי' הוא אחד לקבץ המפוזרים שמורה ע"ז ל' אחד, ומפני זה יכול להיות בכל או"א מישראל ואהבת את הוי' אלקיך כמו עם הוי' אלקיך בכל לבבך בשני יצריך, ב' מיני אהבה הכל כנ"ל וד"ל. וע"ז נא' ושב ה' אלקיך וקבצך ישוב לא נא' כ"א ושב בעצמו לקבץ, אני ראשון ואני אחרון כו'.

* * *

צדיקים, ישרים ובעלי-שובה

נאמר מפי כ"ק הרי"ג [מנעז'ין] שליט"א

כמים הפנים אל פנים כן לב האדם אל האדם. הנה כתי' לך אמר לבי בקשו פני, את פניך אבקש. שלפ"ע בקשת האדם מלמטה מעורר מלמעלה ג"כ פנימיות אלקות. והנה יש שתי מדרגות, צדיקים ובע"ת. וע"ז מי יתנך כאח לי כו' אמצאך בחוץ כו', שצדיקים יקראו אחים ורעים למקום כמ"ש למען אחי ורעי כו', ואמצאך בחוץ קאי אבע"ת. והנה לפעמים מצינו שמדרגת הצדיקים נעלה יותר מבע"ת, כמארז"ל במי נמלך בצדיקים, וגם שנשתבח הקב"ה במדת צדיק כמ"ש צדיק הוי' בכל דרכיו. ומצינו שמעלת הבע"ת נעלה יותר על כת הצדיקים כמארז"ל מקום שבע"ת כו'.

הנה יש שתי מדרגות בעובדי ה', צדיקים וישרים. ומעלת כת הישרים נעלה על מדרגת הצדיקי, כמארז"ל בסוכה ז' כתות מקבלים פני שכינה וכת ישרים גבוה על כולם וכמ"ש צדיק ה' ישר יחזו פנימו, אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, וכת' אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. והנה ענין צדיק להמשיך גילוי אלקות בעולמות כמ"ש ושמרו דרך הוי' לעשות צדקה ומשפט, לעשות דרך והמשכה משם הוי' בעולמות. כי הנה כתי' שמש ומגן הוי' אלקי ששם אלקים הוא מגן ונרתק המסתיר אור הוי' שיה' בהעלם והסתר אור אלקות. ולכן בריאת העולם הי' ע"י שם אלקי' כמ"ש בראשית ברא אלקי', וכמארז"ל בבריאתו של עולם, ברישא חשוכא כו', דהיינו צמצום והסתר דשם אלקי'. כי משם הוי' עצמו לא הי' יכול להתהוות עולמות ונבראים בע"ז ובחי' יש ונפרד, מחמת שאני הוי' לא שניתני וכולא קבל"ח, והי' ביטול לגמרי ולא הי' יכול להיות יש ודבר נפרד. ולכן מבואר בפע"ח שאפי' בכללות ההשתל' הי' מוכרח להיות צמצום מקודם, שיוכל להשתל' עולמות ונבראים. והנה מחמת צמצום והסתר אלקות הנמשך מש' אלקי', הנה בריבוי השתל' יוכל להיות בעוה"ז הגשמי הסתר לגמרי, ע"ז הוא עבודת הצדיקי' להמשיך גילוי אלקות מש' הוי' למטה. וזהו דרך הוי', כמו דרך ההולכת מעיר לעיר כך הצדיקי' ממשיכים דרך לגילוי משם הוי' בעוה"ז. כי נתאוה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים דוקא, וזהו עיקר רצון הוי' שיהי' למטה גילוי הוי'.

וזהו גדולים מעשי צדיקי' יותר ממעשי בראשית, כי מעשי בראשית הוא ע"י שם אלקי' כמ"ש בראשית ברא אלקי' ויאמר אלקי' כו', ויש ל"ב פעמים אלקי' בעשרה מאמרות. אבל מעשי צדיקים הוא להמשיך גילוי משם הוי' למטה הוא ע"י תומ"צ דוקא, כי אורייתא מחכ' עילאה נפקת, ששרש התורה מחכ'. והנה השראת אור א"ס ב"ה הוא בחכ' דוקא, שחכמה היא כלי שיאיר בה אוא"ס, ולכן ת"ת כנגד כולם. ועוד מעלה יתירה בתורה שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה להמשיך גילוי אלקות במצות המלוכשים בדברים גשמיים, ומי שמקיים המצות ע"פ הנהגת התורה והחכ', והיינו משום דאורייתא מחכ' נפקת חכמה כח מה בחי' ביטול לעצמות א"ס ב"ה, ונמשכה מבחי' סוכ"ע שלמעלה מהשתל' שסובב ומקיף לכל העולמות בשוה קטן וגדול כו'. וזהו עושה פלא, שעשי' ופלא שוין כו'. וע"ז והתהלכתי בתוכם לשון הילוך מדרגא לדרגא עא"ק, משא"כ במלאכים כתי' ויעמידם לעד לעולם כו' שעומדים הכל במדרגת אחת. וז"ש מי יתנך כאח

לי, שע"י עבודת הצדיקים ממשיכים אור הוי' בעולם והתחברות שיאיר בנש"י אור הוי', כי הנשמה בעצם הוא חלק הוי' עמו, רק ששם אלקי' מסתיר, ולכן פעולת הצדיקי' הוא להמשיך גילוי' משם הוי' כו'. כי הנה קוב"ה בגלותא אסתלק לעילא לעילא ולא יש גילוי אלקות למטה כ"כ, ולכן יכול להיות יניקת חצונים. וז"ש מי יתנך כאח לי דהיינו שיהי התחברות שם הוי' בנש"י ע"י הצדיקי' שנק' אחים ורעים כמ"ש למען אחי ורעי כו'. והנה להבין בתוס' ביאור פי' הפסוק מי יתנך כאח לי, הנה ארז"ל ע"פ ואיש כי יקח את אחותו חסד הוא, א"ת קין נשא את אחותו חסד הוא, הה"ד עולם חסד יבנה. ולהבין כ"ז, הנה ארז"ל בזכות שנתן אאע"ה לשני אריסין צדקה ומשפט זקף לו הקב"ה כנגדן שני אריסין חסד ורחמים שנאמר ונתן לך חסד ורחמים. ולהבין ההפך בין חסד וצדקה, דלכאורה הכל ענין אחד הוא.

ולהבין השתי מצות, כי הנה יש מצה שנק' לחם עוני, וזהו המצה שקודם חצות, ויש מצה שנק' מצה עשירה, והיינו שגילושא ביין ושמן ודבש ואינה באה לידי חימוץ כלל. ובכלל ענין שתי מצות הנ"ל היינו שתי בחי' חסד וצדקה כנ"ל, דענין המצה שנק' לחם עוני הוא בחי' הצדקה, כי הנה יהי' מארת חסד כתי' והיינו משום דסיהרא לית לה מגרמה כלום רק שמקבלת מאור השמש ולכן יש בה שינוים כשהלבנה במילואה, היינו שמקבלת הרבה אור מן השמש, אז נק' קיימא סיהרא באשלמותא, וכשמתמעט אור הלבנה נק' פנימו דסיהרא. והנה ישראל מונים ללבנה, ולכן יש בהם ג"כ שינוים שפעמים הם במעלה עליונה, דהיינו בימי שלמה שהי' מ"ו דורות מאברהם עד שלמה, ועכשיו הם בגלות הם בשפלות כו'. וזהו ענין הצדקה כי למי נותנים צדקה, לעני דלית לי' משלו כלום. וזהו שאומרים הא לחמא עניא די אכלו כו', כי די מורה על בחי' צדקה, כי אות דל"ת מורה על דלות ועניות דלית לי' מגרמי' כלום. ואות הוי"ד מורה על השפעת חכמה, כי יו"ד מורה על החכ' וכשנמשך אות יו"ד בדל"ת נעשה הא, וזהו הא לחמא כו'. וז"ש בצדקה ליתן די מחסורו, כי אותיות די מורים על הנ"ל, השפעת הוי"ד בדל"ת כנ"ל. ולכן נק' השי"ת בשם שדי ע"ש שאמר לעולם די. והנה זהו ענין המצה שנק' לחם עוני, כי המצה הוא הכנעה ושפלות, היפך החמין שהוא הגבהה והתנשאות בחי' יש ודבר. וענין המצה עשירה מורה על בחי' יותר גבוה, והיינו ענין החסד שהוא בין לעניים ובין לעשירים, והיינו שחסד הוא בחי' שלמעלה מהשתל' אשר שם שוין שניהם כאחד, ולכן השפעת החסד שייך אפי' בעולמות עליונים ג"כ, כי גם הם צריכים לחסד עליון ב"ה. וזה נק' דודי כמ"ש ענה דודי כו' קול דודי, והיינו שבתוכך דודי יש בו דל"ת ודל"ת וא"ו, דל"ת יו"ד מורה על בחי' צדקה כנ"ל, ודל"ת וי"ו מורה על בחי' החסד, שהוא בחי' גבוה למעלה מהשתל', כי וי"ו מורה על בחי' שלמעלה מהשתל'. וזהו ענין המצה עשירה ביין ושמן ודבש, והיינו ג"כ חב"ד, ועכ"ז שייך בהם ג"כ בחי' חסד כי לגבי בחי' שלמעלה מהשתל' הרי כולם בחי' עשית, שחכ' ועשי' שוין. ולכן מצה עשירה אינה באה לידי חימוץ כלל כי בבחי' זו א"א להיות כלל בבחי' חמין, ולכן לא הספיק להחמין משום שנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה כו'.

וז"ש ואיש כי יקח את אחותו חסד הוא, ואיש זה הקב"ה כמ"ש ה' איש מלחמה, כי יקח את אחותו זו כנס"י, דהיינו שיהי' התחברות הקב"ה בכנס"י, חסד הוא דהיינו המשכת חסד הוא שלמעלה מהשתל'. וזה פי' הפסוק מי יתנך כאח לי, דהיינו התחברות אח ואחות הוא ע"י הצדיקים בעבודתם בתומצ' שנק' עי"ז אחים ורעים למקום, ואח"כ נמשך ממילא בחי' חסד שלמעלה מהשתל' כו', ואח"כ כתי' יונק שדי אמי, דהיינו מוחין דיניקה. כי הנה בשביעי ש"פ הוא לידת הנשמות, ומשש"פ עד חג השבועות מ"ד יום שאז דם נעכר ונעשה חלב, דהיינו כירור המדות דנה"ב שיהי' ואהבת ככל לבבך בשני יצריך ביצ"ט ויצה"ר. וזהו ענין ספי"ע, עומר משעורים מאכל בהמה דהיינו כירור ז' מדות דנה"ב, וכל מדה כלול מו'. ואח"כ כתי' אמצאך בחוץ אשקר, היינו מדריגת הבע"ת. כי הנה ענין כע"ת אינו על עבירות ח"ו כ"א החזרת פנים וחרטה על היותו נפרד מאלקות. כמו למשל אדם שמתפלל ולומד ואח"כ עוסק במו"מ וצרכיו כל היום, הנה אח"כ כשבא להתפלל עוד הוא מיצר ודואג על שנעשה נפרד מאלקות. וזהו שבע"ת נק' אמצאך בחוץ, לשון מציאה שהיא דבר חידוש. שמקודם הי' נפרד ורחוק מה', ואח"כ נתקרב. ע"ד שכתוב באברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך, משום שהי' בדור הפלגה שהיו רשעים כו', והי' דבר חידוש. וזהו כח הבע"ת משום שהקירוב שאחר הריחוק שנתרחק מקודם גורם התפעלות יותר מפנימיות נקודת נפשו. וזהו החילוק בין נש"י למלאכים, שמלאכים נק' עומדים משום שעומדים הכל על סדר ומדריגה א', הגם שבכל יום משיגים השגה גבוה מדאמתמול, אבל מ"מ עומדים הכל במדריגה א'. ולכן עד"ז הנשמה טרם בואה לגוף נק' ג"כ עומדים, כמ"ש חי ה' כו', אבל בהתלבשות הנשמה בגוף דוקא נק' מהלכים, שמהלכת ממדריגה למדריגה, ודייקא ע"י הריחוק וההעלם והסתר אלקות שבגוף הגשמי מגיע אח"כ להתפעלות יתירה מפנימיות הנפש. ודוגמא לזה הוא כמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, דפי' כך, כמו שיציאת מצרים וכל השעבוד וגלות מצרים הי' הכנה למ"ת בכדי שיוכלו אח"כ לקבל את התורה ושיהי' כלי להשראת אלקות שנגלה עליהם בעת מ"ת, כך דוגמא לזה הוא כל הגלות דעכשיו אשר נמשך כ"כ, ומה שנמשך יותר היא הוראה על שיהי' יותר התגלות אלקות אח"כ בגאולה, ויהי' אראנו נפלאות, פלא עליון שלמעלה מהשגה כו'.

ומזה יובן ענין הבע"ת, שדוקא ע"י שנתרחקו מאלקות יגיעו אח"כ לבחי' גבוה מצדיקים ע"י החידוש והתפעלות שלהם אח"כ לה', והיינו שיעלו למדריגת החכ', והחכמה מאין תמצא. שהנה הצדיקים עיקר עבודתם היא ע"י תומצ' ואורייתא מחכ' נפקת, והנה בחכ' דתורה אין מושג רק אחוריים ולא פנימי' התורה, ואף במשה כתי' וראית את אחורי כו', ולכן נאמר על התורה יערף כמטר לקחי שנק' בחי' עורף לשון אחוריים שאין מושג הפנימי' כלל. וגם תרי"ג מצות נק' תרי"ג מצות ארחין דגלגלתא, דהיינו גלגלת דחפיא על מוחא בחי' חיצוני' הרצון ולא תענוג שהוא פנימיות הרצה"ע.

אבל על בעית נאמר אמצאך לשון מציאה, דהיינו שיעלו ויניעו לבחי' כתר עליון שמשם נמשך לשרש החכמה בדרך מציאה, כמ"ש והחכ' מאין תמצא. ולכן הוא גבוה יותר ממדריגת הצדיקים שאין השגתם רק בחכ' כו'. והנה מה שמצינו שלפעמים כת הצדיקים גבוה מבעית כמאמר במי נמלך כו', היינו שאמת נכון הדבר שבעית כחם מגיע למדריגה יותר נעלה כנ"ל, אבל אינו רק בחי' העלאה מלמטה למעלה להיות נכלל באלקות, אבל עיקר הכונה הוא שיהי' גילוי אלקות למטה דווקא בנש"י, כמאמרם נתאווה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים דוקא. וזהו רק ע"י עבודת הצדיקים, שע"י עסקם בתומ"צ ממשיכים גילוי אלקות ודרך הוי' מלמעלה למטה. אבל הבעית נשארו בבחי' העלאה למעלה, ויש שם כלי למדריגתם כו', אבל למטה אין כלי לזה כו', ולכן במי נמלך כו'.

נמצא היוצא מכל הנ"ל שיש מעלה בכת הצדיקים שהם ממשיכים גילוי אלקות למטה ע"י תומ"צ שלהם, ויש מעלה בבעית שע"י החידוש והתפעלותם יותר מפנימיות הנפש מגיעים למדריגה יותר נעלה, פנימי' אלקות בחי' והחכ' מאין תמצא, דהיינו כתר עליון שהוא אין ואינו מושג כלל. אבל פ"י הפסוק דמי יתנך כאח לי כו' אמצאך כו' משמע שיהי' התגלות שני הבחי' יחד, ולכן מוכרח לומר שיש בחי' הגבוה משני מדריגות הנ"ל. וזהו"ע הנאמר משיח אתי לאתבא צדיקיא בתיובתא, דהיינו שיוכל להיות בצדיקים ג"כ בחי' בעית, והוא משום שיהי' גילוי יותר גבוה ממדריגת הצדיקים עד שיהי' זה דבר חידוש גם לצדיקים, ולכן לגבי מדריגה זו הגבוה יותר מהשגת הצדיקים גם להם הוא דבר חידוש, שהיו מקודם נפרדים לגבי השגה זו, ולכן שייך לקרותם ג"כ בעית לגבי גילוי והשגה זו. ודוגמא לזה הוא משארז"ל כל הכועס כאילו עובד ע"ז, ומי שיש בו גסות ראוי לגדעו כאשירה. דלכאורה הוא פלא, מה זה שיחשיב הכועס כאילו ע"ז, ועל מה ולמה יהי' כן. אמנם הפי' כך, דודאי בעוה"ז הגשמי שלנו אין שוה הכועס לעובד ע"ז, והעובד ע"ז חייב סקילה בפומ"מ משא"כ הכועס כו'. אבל לגבי העולם העליון משלנו מגיע פגם של הכועס בשוה לפגם של עו"ע בפומ"מ. והנה על תורה נאמר וידבר שלשת אלפי משל, שכמה פנים יש לתורה במדריגות הרבה עד אין קץ, ויש עולמות עליונים ג"כ במדריגות עד אין קץ. והנה בעולם הפגם תלוי ג"כ לפ"ע העולם באשר הוא שם, בעולם שלנו מגיע הפגם כך ובעולם העליון יותר [יותר] מגיע הפגם, ויש בזה הרכה ממדריגות כנ"ל. ומעין דוגמא זו הוא ג"כ בחי' משיח אתי לאתבא צדיקיא בתיובתא, דלגבי התגלות אלקות שיהי' בימי המשיח נקראים צדיקים ג"כ בעית. וזהו פ"י הפסוק דמי יתנך כאח לי כו' אמצאך בחוץ כו', שיהי' התגלות שני הבחי' יחד כו'.

והנה עפ"י הנ"ל יובן ההפרש בין צדיקים לישרים הנ"ל, כי הנה תמונת אות צדי"ק הוא נו"ן כפופה וי"ד על הנו"ן, רק שעומד אחורי היו"ד לפני הנו"ן. והיינו שהנו"ן מורה על חמשים שערי בינה, וכפיפת הנו"ן מורה על שאין התגלות פנימיות בינה אפי' לצדיק' הגדולים, כי אפי' למרע"ה לא נתגלה שער החמשים כמ"ש וראית את אחורי כו'. והיו"ד שבתוך הנו"ן מורה על הארת חכ' שמאיר בבינה, רק שאחוריים דחכ' דנוק' מתגלה ולא פנימי', ולכן עומד אחורי היו"ד כו'. והנה זהו מדריגת הצדיקים אשר ממשיכים בעבודתם גילוי הוי' ע"י תומ"צ, אשר בתורה נאמר יערף כמטר לקחי שנק' בחי' עורף ואחוריים, ולכן ארז"ל נובלות חכמה שלמעלה מתורה. אבל מדריגת הישרים הוא שיהי' גילוי אלקות ישר למטה כמו למעלה ממש, וזהו ישר יחזו פנימו שיהי' גילוי הוי' בפנימיות פנימו ממש, ולכן ישבו ישרים את פניך ממש. ובכלל ההפרש בין צדיקים לישרים הוא שצדיקים הגם שמהפכים הרע לטוב, אבל אינו רק בבחי' אתכפא סט"א שלא נהפך ממש הרע לטוב, אבל מדריגת הישרים הוא בחי' אתהפכא חשוכא לנהורא עד שנהפך הרע לטוב ממש, ע"ז יוכלו להמשיך גילוי פנימי' אלקות ממש למטה כמו למעלה מאחר שאין שום הפרש בין למטה ולמעלה, מאחר שגם למטה אתהפכא חשוכא לנהורא, א"כ יכול להיות גילוי פנימיות למטה כמו למעלה. וזהו ולישרי לב שמחה שנק' ישרי לב נ"ל דהיינו משום ששוה אצלם שני הלבבות יצ"ט ויצה"ר מאחר שאתהפכא חשוכא לנהורא אצלם, משא"כ צדיקים אין להם רק בחי' אתכפא כו'. וזהו מישרים אהבוך שהאה' שלהם בבחי' ישר אתהפכא כו' בשני הלבבות כו' בשוה זה נק' מישרים, ע"ז ממשיכים מלמעלה ג"כ גילוי אלקות שיהי' למטה כמו למעלה. והנה זהו פ"י הפסוק לך אמר לבי בקשו פני את פניך ה' אבקש, שלפ"ע בקשת האדם כך מעורר למעלה ג"כ, דהיינו בחי' הנ"ל משיח אתי לאתבא צדיקיא בתיובתא כו', וכן מדריגת הישרים הנ"ל שהם ממשיכים גילוי פנימיות אלקות את פניך ה' אבקש, והיינו ע"י שמבקשים גילוי פנימיות בקשו פני כו'.

ועתה יובן פ"י הפסוק כמים הפנים לפנים כו', כי הנה יש מים עליונים שמעל לרקיע ומים תחתונים שתחת לרקיע, והרקיע מפסיק ביניהם. ומ"ת בוכין אנן בעינן [נלמהו] קדם מלכאן כו', וע"י בכייתם ברעם ורעש ממשיכים שיהא אצלם גילוי אלקות כמו במים עליונים שלא יהי' מסתיר הרקיע המפסיק. וזהו כמים הפנים לפנים, כמו האור וגילוי שבפני' עליונים, דהיינו במים שמעל לרקיע, כמ"כ יהי' הגילוי כמ"ת כו'. וזהו"ע קי"ם שנאמר עליו הפך ים ליבשה, כי הנה ים ויבשה הם עלמא דאתכסא ועלמא דאתגליא, ובשעת קי"ם הוי' גילוי אלקות בעלמא דאתגליא כמו בעלמא דאתכסא, ולכן אמרו זה אלי ואנוהו כי הוי' גילוי אלקות בהתגלות אשר שגם משה לא זכה לגילוי פנימי' הוי' כמ"ש וראית את אחורי כו' וביקש הראני נא כו' והשיבו לא תוכל לראות את פני כו', ובשעת קי"ם זכו לגילוי פנימי' מעין ודוגמא לע"ל שנאמר ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים, דהיינו גילוי עלמא דאתכסא יהי' בארץ, ולכן לא יכנף עוד מוריד, ועד"ז הוי' בקי"ם ולכן הפך ים ליבשה כו'. וזהו כן לב האדם אל האדם, כי הנה יש אדם שעל הכסא הוא מראה דמות כבוד הוי', ויש פני אדם שבמרכבה כמ"ש ודמות פניהם פני אדם. והנה כמו שיהי' התגלות מים עליונים במים תחתונים, כמ"כ יהי' גילוי אלקות שבאדם העליון באדם תתאה, וזהו כמים הפנים לפנים כן לב האדם אל האדם.

גדול השלום ושנואה המחלוקת

לקט מדא"ח במעלת השלום והאחדות והמסתעף מהם*

רבי אומר, גדול השלום שאפילו ישראל עובדים ע"ז ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהם כיון ששלום ביניהם, שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו. אבל משנחלקו מה הוא אומר, חלק לבם עתה יאשמו. הא למדת, גדול השלום ושנואה המחלוקת (בראשית רבה, פ' לח).

ולא ניתן לכתוב. וגם מידי... אבקש שיעשה שלום אמיתי... וה' יאמר שלום על ישראל, בכדי לשכון ולהאיר באור פשוט עליהם ועל זרעם אחריהם, ומכלל הן כו' (אג"ק אדמו"ר האמצעי, עמ' רמח).

ד] ידוע לך כמה ה' כבד עלי ההתחלוקות שלכם לעשות מנין בפ"ע, מפני שידעתי והרגשתי שיהי' מזה פירוד לבבות ומחלוקת... ותכבד עלי הדבר בהודע לי אשר יצאה המחלוקת בהתגלות ותרב לשון איש ברעהו... ויש לי מזה צער ועג"נ רב, וכי זו היא הדרך להתגאות ולטול השם רק לעצמו ולעשות בזה מחלוקת, ואם יש בזה כוונה לשם שמים – כבר כתב כ"ק אדמו"ר [הזקן] זצוקלה"ה נ"ע זיע"א במכ"י בזה"ל: ובפרט ממחלוקת לש"ש אשר רוב הצרות והתלאות הן ממחלוקת לש"ש הרחמן יצילנו ממנה, עכ"ל.

ולזאת, בקבלת מכתבי דנא ילך... וישתדל בכל עוז לעשות שלום, ויהי' שלום ואחדות ביניכם ולא יצירו ח"ו זל"ז הן בדברים והן במעשים, ובכל ענין כללי או פרטי הנוגע לאנשי תשתתפו כולכם כאו"א לפי ערכו באחדות אמיתי... והשי"ת יתן בלב אחינו אהבת אמת ואחדות אמיתי, והלימוד והידיעה בדא"ח יהי' נוגע ושייכות לנפשם לפעול בהם להניח את עצמם ולאכפא למדות הטבעים, און האלטען בא א שטיקעל אמת לכה"פ. אשר זאת היא הכוונה האמיתית דדא"ח, וזו היא למודה ע"מ לעשות, והיא היא הדרך האמיתי אשר הדרכונו רבותינו הק' זצוקלה"ה נ"ע זיע"א, ועל זאת האירו נפשינו באור חיי החיים אור תורה תורת אמת, ודבר אלקינו יקום לעולם אכי"ר (אג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' רפט-רצ).

*. בלקט זה לא נכללו דברים מתורתו של כ"ק אדמו"ר שליט"א, כי שיחותיו הק' אודות אחדות וכד' רבות הן, וקובעות ברכה לעצמן. וראה לקו"ש ח"ח עמ' 105-106 שכל ענין של מחלוקת הוא היפך מעניינה של התורה שניתנה לעשות שלום בעולם, ובמילא היפך ממש רבינו ע"ה שהתורה נקראת על שמו. וראה עוד להלן בסעיף כא.

1. וראה בבאוה"ז (קמ, ד) ובבאוה"ז להצ"צ (עמ' תתקכז-ח) ובדרמ"צ (פט, ב) שאותם אנשים המתמלאים חימה וכעס להעניש ולהכות עוברי עברה, הגם שמלבישים הדבר ב"לשם שמים" על שעבר עברה, וכאלו קנאת ה' צבאות תעשה זאת – "אין זה אמת כלל, כי באמת הרי הוא ית' מלא רחמים וחסד", ואינו אלא מחמת טבע האכזריות הטבוע בנפשם. ובזה מבאר אדמו"ר הצ"צ (בבאוה"ז שם) את מאמרו"ל "אני עתיד להפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא", שתכלת הוא גבורה דקדושה, אך הקלא אילן רק צבעו דומה לתכלת, אבל הוא עצמו גבורות דקליפה (קלא – סמא"ל בנימטריא), "שבאמת כוונתם רק לנקום נקם, אלא שמלבישים הדבר בלשם שמים... [ואומרים] תכלת הוא שמקטא קנאת ה'...".

כלי מחזיק ברכה

הן איך לא יתעורר בדבר אשר גם רחוקים לא ישאם לבם לעבור ע"י בשתיקה... האם זה יפריד בין הדבקים, והלא כל יסוד תורתנו ויסוד קיום עמינו בעולם... הן האחדות והצדקה וכמ"ש ואהבת לרעך כמוך כו'. והוא כידוע אשר כל אדם יש לו שורש ומקור בבחי' האדם העליון שעל הכסא... וע"י התאחדות הנפשות והלבבות למטה מתאחדים השרשים העליונים וע"י נמשך כל בחי' שפע טוב וחסד מלמעלה מבחי' אדם העליון, בהאדם שלמטה בעוה"ז הגשמי. וע"י כמים הפנים אל הפנים – היינו התאחדות הלבבות למטה – כן לב האדם העליון לאדם התחתון... ולכן צריכי' לאמר ולקיים מ"ע של ואהבת לרעך כמוך קודם התפילה, שיכלול עצמו עם כללות נש"י... וארז"ל לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שהשלום והאחדות הוא הכלי המחזיק ברכה והשפעה העליונה ברוחניות וגשמיות כו' כנ"ל. ומה גם כי ע"י האחדות ממשיכי' מלמעלה ג"כ מבחי' אחדותו ית' שלמעלה מסדר השתלשלות] כו', כך היא המדה שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו כו'... וגם מעוררי' בחי' פנימיות אחדותו ית'. וא"כ נימשך ברכה והשפעה מבחי' פנימיות אחדותו ית' ע"י סדר השתלשלות, ואז השפעה זו אינו נפסק לעולם.

ומכל הנ"ל מובן דיסוד קיום עמינו הוא האחדות בין יראי אלקי מקיימי תומ"צ, וע"י נמשך ברכה והשפעה מלמעלה בכל הטוב כו' ואינה ניפסקת ההשפעה לעולם כנ"ל...

סוף כל דבר, מכל דא"ח מובן היטב שהאחדות והשלום והצדקה, על ידם דוקא הוא השפעת הטוב ברו"ג, והן הן יסודי תורתנו ועבודתנו. וכמה יגעו וטרחו אבותינו רה"ק זצוקלה"ה ני"ע זי"ע על אנ"ש, שמסרו נפשם עליהם ממש לדבר עם כאו"א שעות רצופות בעניניהם ועסקיהם וכדומה, ולנטוע בלבם מדות הטובות והישרות עפ"י דרך ד' דרך תוה"ק. ואוי לעיניי שכך רואות, אשר ח"ו כל יגיעתם נאבד ח"ו, ושיוכל להיות פירוד הלבבות... (אג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' צא-צג).

ו... האהבת ריעים והאחדות אשר כולנו בני אב אחד... ובכדי שיומשך בחי' שפע העליונה משרשה ומקורה בבחי' שפע פנימיות ויהי בקיום ולא ישתנה, הוא ע"י האחדות דוקא... ולזאת עיקר קיומינו הוא ע"י האחדות העצמיות והאמיתיות, אז יומשך בחי' השפע הפנימיות למטה מטה ברו"ג כנ"ל. ועיקר האחדות ניכרת כשמכניס את עצמו בעניני חבירו בשעת דחקו, וישתדל בטובתו בגופו ונפשו כו'. ואפשר זהו כוונת הכתוב ואח לצרה יולד (משלי יז), כאשר בעת צרה ר"ל יולד להושיעו, אז הוא לך אח אמיתי ושם ניכר האחוה והריעות. ולזאת מחוייבים אנחנו להשתדל בטובת אחינו ביתר מפני כוחינו וכולי האי ואולי כו' (אג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' צט).

ז) ידוע מאמרז"ל לא מצא הקב"ה כלי המחזיק ברכה לישראל אלא השלום כו'... וזהו"ע שלום בחי' התאחדות

והתכללות. וז"ש בתורה וכל נתיבותי שלום, דתורה דתיקון היא ג"כ בחי' ההתכללות... וזהו כלי המחזיק ברכה לישראל... נש"י דשרשן מבחי' התיקון הם בבחי' התכללות. וזה כל עבודת האדם בתורה ומצות ותפלה לפעול בנפשו הביטול. דאדם יש לו שתי נפשות, נה"א ונה"ב... והטבעית דנה"ב היא בבחי' פירוד... שגם השכל של הנה"ב הוא בישות דוקא בלי הנחת עצמותו כלל... ומפני הפירוד בעצמו ממילא א"א להיות ההתכללות עם זולתו... וע"י הוא העבודה... לשלוט על הטבע ולשנותה ולהכניע כל המידות רעות והישות שיהיו בבחי' ביטול, התגברות הנה"א על הנה"ב, וזהו ע"י התומ"צ ותפלה... וזהו כלי המחזיק ברכה... בחי' ברכה העליונה בחי' די"ע כו', והיא גם היא כלי המחזיק ברכה בגשמיות כפשוטי דמתניתין. ובש"ה (דרמ"ב ע"א) כי דמחלוקת אי דוחה מאה פרנסות, ובס' עיר גבורים... שע"י השלום נעשה השביעה בפרנסה ומזונות... והמשכת פרנסה נמשך ע"י ביטול שיש בנש"י... וזהו דשלום שהיא בחי' ההכנעה והביטול כנ"ל באורך, היא כלי המחזיק ברכה, המשכת בחי' חו"ב עד שרש שרשן למעלה מעלה כנ"ל, דמשך נמשך שפע מזון ופרנסה כו'.

וזהו הדרך אשר הנחילנו אבותינו רבותינו הק' זצוקלה"ה ני"ע זי"ע את הדרך אשר נלך בה ונחי' חיי עולם חיי אלקי חיי ישראל כו'. ועתה אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר, אי פעולת דא"ח, אי פעולת אבותינו רבותינו הק', כמה יגיעות יגעו על אנ"ש ומסרו נפשם ממש עליהם. יאמין לי כבודו אשר הנני מתבושש ויחד עם זה הנני מצטער מזה בדבר בזה. ובפרט באותן שלמדו הרבה דא"ח והרבה שמשו ת"ח, ועתה יעשו כל יגיעות הנ"ל ח"ו ללא הועיל. בגי' דברים אדם ניכר בכיסו כו', וכשבא לידי נסיון בפרנסה וא"י לעמוד בזה ולהניח א"י, כ"א לעמוד בתוקף על רצונו דוקא... אי הוא כל העבודה. אינני יודע מה מתפעל כ"כ ידידנו כו' מהעוול שעשה כו' ומפליא ומגדיל הדבר... כשישפשש במעשיו ימצא בעצמו ענינים כאלו... ובוודאי שפלוני עשה עול גדול והפריע חוק וצריך כו' אבל גם כי לא יוכל להצדיק א"י, ועול עשה בהנהגתו עד עתה. ורק ההפרש הוא שהראשון נתגלה עונו כו' נתגלה קיצו, שמתחרט על העבר... ה"ה עוזב את דרכו ומקבל עליו הכל. והאחרון לא נתגלה עונו כ"כ, אבל עומד הוא בתוקף ואין ניזון ממקומו... ואם ה"י נותן כחותיו הנעלים בדרך הטוב והמועיל, ה"י לאות ולמופת בפני הקמים כו', ובהמחלוקת והנחחון ה"ה משפיל א"י... (אג"ק מוהרש"ב ח"א עמ' קסו-קע).

ח) מענין אהבת ריעים, איך שבאמת יסוד תורתנו וקיום עמינו הוא מצות ואהבת לרעך כמוך ומצות הצדקה. וזה מובן היטב בדא"ח בכ"מ שע"י האחדות למטה נמשך בחי' שפע הטוב מלמעלה וכמ"ש כמים הפנים אל הפנים היינו התאחדות הלבבות למטה כן לב האדם העליון אל האדם התחתון. כי ע"י האחדות

מתאחדים השרשי העליונים כו'. והעיקר האחדות ביראי אלקים המקיימים תומ"צ, שעייז ממשיכי מבחי פנימיות אחדותו ית' עיי סדר השתלשלות עד למטה מטה באדם התחתון בעוה"ז הגשמי בבחי השפעה שאינה נפסקת כו'. ולכ"ז יש מקורים ויסודות נאמנים בדא"ח אשר הנחילנו אבותינו רה"ק זצוקלה"ה נ"ע זי"ע... (אג"ק מוהרש"ב ח"ג עמ' יח).

השפלות והאחדות

ט].. ולהאמין באמונה שלימה במצות חז"ל והוי שפל רוח בפני כל אדם בכלל, כי יציבא מלתא ותקין פתגמא שכל אחד מתוקן מחבירו. וכתוב כל [איש] ישראל כאיש אחד חברים, כמו שאיש א' מחובר מאברים רבים ובהפרדם נוגע בלב כי ממנו תוצאות חיים... וע"כ אהובי ידידי נא ונא לטרוח בכל לב ונפש לתקוע אהבת רעהו בלבו, ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם כתיב, ולא תעלה על לב לעולם, ואם תעלה יהדפנה מלבו כהנדוף עשן, וכמו מחשבת עייז ממש. כי גדולה לה"ר כנגד עייז וגיי"ע ושי"ד. ואם בדבור כך כו' וכבר נודע לכל חכם לב יתרון הכשר המחשבה על הדבור הן לטוב והן למוטב. וה' הטוב המברך את עמו בשלום ישים עליכם שלום וחיים עד העולם כו' (אגה"ק, סי' כב).

י] והנה עיי קיום הדברים הנ"ל להיות גופו נבזה ונמאס בעיניו, רק שמחתו תהיה שמחת הנפש לבדה, הרי זו דרך ישרה וקלה לבא לידי קיום מצות ואהבת לרעך כמוך לכל נפש מישראל למגדול ועד קטן, כי מאחר שגופו נמאס ומתועב אצלו, והנפש והרוח מי יודע גדולתן ומעלתן בשרשן ומקורן באלקיי חיים, בשגם שכולן מתאימות ואב א' לכולנה, ולכן נקראו כל ישראל אחים ממש מצד שורש נפשם בה' אחד, רק שהגופים מחולקיי. ולכן העושי גופם עיקר ונפשם טפלה אי אפשר להיות אהבה ואחווה אמיתית ביניהם אלא התלוי בדבר לבדה. וז"ש הלל הזקן על קיום מצוה זו זהו כל התורה כולה ואידך פירושא הוא כו', כי יסוד ושורש כל התורה הוא להגביה ולהעלוי הנפש על הגוף מעלה מעלה עד עיקרא ושרשא דכל עלמין, וגם להמשיך אור א"ס ב"ה בכנסת ישראל כו' דהיינו במקור נשמות כל ישראל למהוי אחד באחד דוקא ולא כשיש פירוד חייז בנשמות, דקב"ה לא שריא באתר פגים, וכמ"ש ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך וכמ"ש במ"א באריכות (תניא פ' לב).

יא] נודע בשערים מ"ש בתיקונים דשכינתא איהי מרעא בגלותא כבי, פי' עד"מ כמו חולי הגוף — המבדיל בין קדש וכו' — שסיבת החולי והבריאות היא התפשטות והילוך החיות מהלב אל כל האברים המלוכשים בדם הנפש היוצא מהלב אל כל האברים, וסובב סובב הולך הרוח חיים והדם תוך תוך כל האברים והגידים המובלעי בהם וחוזר אל הלב. ואם סיבוב והילוך הרוח חיים הלז הוא כהלכתו תמידי כסדרו המסודר לו מחיי החיים ב"ה, אזי האדם בריא בתכלית, כי כל האברים מקושרים יחד

ומקבלים חיות הראוי להם מהלב עיי סיבוב הלז. אך אם יש איזה קלקול באיזהו מקומן המונע ומעכב או ממעט סיבוב והילוך הדם עם הרוח חיים המלוכש בו, אזי נפסק או מתמעט הקשר הלז המקשר כל האברים אל הלב עיי סיבוב הלז, ואזי נופל האדם למשכב וחולי היי. וככה ממש עד"מ הנה כל נשמות ישראל נקראים בחי אברי דשכינתא הנקראת בשם לב... נקראת השכינה בשם לב והנשמות בשם אברים, להורות לנו כי כאשר כל הנשמות דבוקות ומקושרות יחד אזי סיבוב והילוך החיות וההשפעה סובב סובב ונועץ סופן בתחלתן לקשר ולחבר כולן להוי אחד ולדבקה בו ית', וכמ"ש אתם נצבים היום כולכם לפני הוי' אלקיכם, כולכם דייקא, ולפני דייקא, ראשיכם כו' מחוטב עציך כו'. ובזה יובן מארז"ל כי חורבן בית שני ונפילת ישראל בגלות והסתלקות השכינה וירידתה לאדום בבחי גלות כבי' הכל הי' בעון שנאת חנם ופירוד לבבות ר"ל. ולכן נקראת חולה עד"מ, כמ"ש סומך נופלים ורופא חולים, לשון רבים, הם כל האברים וכו' (אגה"ק סי' לא).

יב] מקדש שני נחרב על ענין שנאת חנם, והתיקון יהי עיי ואהבת לרעך כמוך, כמ"ש בתניא פרק ל"ב למהוי אחד באחד דוקא ולא כשיש חייז פירוד בנשמות, דקודב"ה לא שרי' באתר פגום. ולהבין ביותר, עיי שכתוב אין אני והוא יכולי לדור בדירה א', כלומר כל זמן שלא בטל אלי במציאות לגמרי, שמחזיק א"ע לאיזה יש ודבר כל דהוא, אין אור ה' שורה ומתגלה בו כביכול... והסימן לזה שנפשו כעפר לכל תהי', מחמת שעבודתו ותפילתו וכל מעשיו פסולה בעיניו, שאין שום שלימות במעשיו... ואפי' אם רואה קל שבקלים יען שנמצא בו בודאי דבר טוב, כי אפי' פושעי ישראל מלאים מצות כרימון, אוהב אותו. ואם לאו, שתופס א"ע לאיזה יש ודבר, ממילא נמשך שרואה גנות של חבירו ומגיס דעתו, אין אני והוא וכו'. נמצא כשיקיימו כל ישראל מצות ואהבת [לרעך כמוך] עיי ביטול כנ"ל, יתגלה אורה ויבא משיח (ס' מאמרי אדמוה"ז, אתהלך, עמ' פ).

יג] מדין הוא לשון מדון ומריבה, דזהו כל ענין קליפת מדין שהוא הפירוד וההתחלקות, והוא שנאת חנם ופירוד הלבבות, שהוא ההיפך לגמרי מסטרא דקדושה שהוא בחי' האחדות דוקא, וכידוע שזהו עיקר ההפרש בין הקדושה לסט"א, דבקדושה הוא בחי' האחדות... ושרש ענין הקליפה הוא להיפך זה, בבחי הפירוד וההתחלקות דוקא... ענין המדון והריב והשנאה דקליפת מדין אינו מצד איזה פרט, כ"א מפני שאינו יכול לסבול את זולתו, גם שלא ידעו כלל ולא הי' לו שום מו"מ עמו כו' וא"א להתאחד עמו כו'. וזהו הנק' שנאת חנם שהוא שונא אותו חנם על לא דבר כו'. ולפעמים.. יש לו איזה טענה למה הוא שונא אותו כו', אבל זהו שבא אח"כ... שמצא לו תואנה ועלילה להצדיק את עצמו לפני זולתו לבד, אבל אינה אמיתית, כ"א השנאה הוא מצד שלא יכול לסבול את הזולת, והסיבה הוא הישות שלו, שהוא חשוב בעיני

שכאוי"א פוגם רק באות פרטי משם הוי' כו', וכן גם באיסור תורה בשש"ה לית ר"ל שפוגם רק במדרי' א' פרטית... משא"כ בקליפת מדין שהוי"ע הפירוד וההתחלקות פוגם בכללות שם הוי' כו'. ולכן קשה מאד לתקן קלי' מדין... והראיה לזה ממה שג[לות] ראשון שהי' על עוונות חמורים דע"ז וג"ע ושפ"ד מ"מ הי' רק שבעים שנה, דבזמן ע' שנה תיקנו הפגמים שנעשו ע"י החטאים ועוונות הנ"ל, וג[לות] האחרון הזה שהוא על שנת חנם, וכידוע דבעון שנת חנם נחרב הב"ש כו', ונמשך הגלות המר יותר מ"ח מאות שנים, והיינו מפני שהפגם הוא בכללות כו'.

..שנאת חנם שהוא כלל הכולל כללות הסט"א שהוא ענין הפירוד וההתחלקות, והוא מקור וסיבת כל המדות רעות כו' כנ"ל, והוא ההיפך ומנגד לכללות שם הוי' כנ"ל, לזאת מי שחש לנפשו שלא תהי' בתוך הקלי' והסט"א ולא יפול במדות רעות ח"ו... צריך לחפש בחיפוש אחר חיפוש לאור הנר ה' נשמת אדם, ולבדוק בחורין ובסדקים למצוא כל חלקי פרטי הרע הנ"ל (שהם המונעים אותו מעבודה אמיתית...) ולבערם לגמרי מנפשו, ואז ילך לבטח דרכו בעבודה בתפלה בבחי' ביטול וזיכוד המדות וקיום התומ"צ כדבעי כו' (מד"ה החלצו, דשנת **תרנ"ט**).

זהו כל התורה כולה

(ראה המובא לעיל מתניא פ' לב).

יד] ברכנו אבינו כולנו כאחד כו' אמרז"ל בההוא גר שאמר לו הלל דעלך סני לחברך כו' זו כל התורה כולה כו'. להבין מ"ש שזה כל התורה כולה, דהנה עיקר קיום המצות הוא להמשיך אלקות של אותו מצוה לתוכו שרמ"ח מ"ע הן רמ"ח אברין דמלכא כדאי בזוהר, והם רמ"ח המשכות לרמ"ח אברין. אך זה אי"א כ"א בכלל ישראל להמשיך אלקותו לכלל ישראל, ויהי' זה בהקיום ואהבת לרעך כמוך, ומתאחדים באחדות גמור... שכל גדול בעבודת ה' שלא יהי' מכוון בעבודתו שרוצה לעצמו שיהי' טוב, רק לתקן הניצוץ אלקות השורה בו והוא בגלות אצלו, וצריך להפך חשוכא לנהורא והיינו לייחד קוב"ה ושכינתי' השוכן אתם בתוך טומאתם. ונמצא שאם לא יהי' כוונתו אלא לזה, יהי' שוה אצלו עבודתו ועבודת חבירו, ולא יהי' חבירו קטן ממנו בעיניו, כי אין מכוין לעצמו כלל. וגם אם יראה בחבירו דבר מגונה דומה עליו כמו שעושה בעצמו (ס' מאמרי **אדמוה"ז**, עה"ת, עמ' תריג"תרד [וכאן הוא בשינויי לשון קלים]).

טו] ואהבת לרעך [כמוך] הוא כמשמעו שקאי על כל אדם, ומה שזה הוא דוקא כללות כל התורה, היינו לפי דכתיב זאת התורה אדם כו' רמ"ח פקודין רמ"ח אברין דמלכא, והאדם נברא בצלם אלקי', וע"כ צריך לאהוב את רעך כמוך ממש, כי אם הוא מבזה את חבירו הוא מבזה הצלם אלקים, ע"כ ואהבת כו'. והנה כתי' כמים הפנים אל המים כן לב האדם אל האדם, והיינו שע"י שיהי' בבחי' כמים הפא"פ בבחי' אחדות, ע"יז נמשך בחי' לב האדם אל האדם, שהוא בחי' לב האדם העליון דקדושה

עצמו... ולכן אינו יכול לסבול את הזולת כו' דמפני הישות שלו אינו נותן מקום לזולתו, דהזולת בהכרח ממעט מציאותו ולכן אינו יכול לסבול אותו... ובסטרא דקדושה דעיקרו הוא ביטול, ה"ה בבחי' יחוד והתכללות... ה"ה נותן מקום אל הזולת...

משא"כ בסט"א שהם בבחי' הפירוד לגמרי מצד הישות שבהם... וכמו שנמצא בעו"ה בדורות האחרונים בכל מקומות מושבות בניי שיש חילוקי דיעות בכל דבר ובכל ענין מענינים הכלליים, ובפרט בדברים שבקדושה (כמו בעניני הרבנים ושוחטים ועניני ביהכ"נ וכדומה) שא"א להתאחד. אדרבה מה שזה אומר, אומר חבירו בהיפך, ומה שזה בונה זה מהרס, והחילוקי דיעות באמת הם פירוד לבבות. דמה שאומר בהיפך מזולתו אין זה מצד ששכלו מחייב כן, כ"א אומר מה שהוא רוצה ולא מצד הכרח השכל, ולמה הוא רוצה כך, זהו רק מפני שחבירו רוצה באופן אחר כו', דהכלל הוא שצריך לרצות ולאמר בהיפך מזולתו, והיינו מצד הפירוד לבבות שאינם יכולים לסבול זא"ז ומשום זה הם מנגדים זל"ז כו' (ועי"ז נפסד הענין הכללי הנצרך ומוכרח כו', ואינם מביטים ע"ז כלל – כי העיקר הוא ישות עצמו כו').

והנה זהו ג"כ הסיבה מה שנצמח שנהא בין איש לרעהו בלי שום טו"ד, רק שלא יוכל לסבול את רעהו ומביט עליו רק בעין רעה, עד שנמאס ונבזה בעיניו גם כל הטוב שבו, שמבטל ומבזה עבודתו של רעהו וקיום התומ"צ שלו כו', ואע"פ שלא עשה לו שום רעה מעולם וגם הוא אינו חורש עליו לעשות לו רעה בפו"מ, רק שלבבו אינו שלם עמו בלא טעם ודעת כו'... והנה ביותר ימצא עון שנאת חנם בעוה"ר בעובדי ה', שכאוי"א בונה במה לעצמו בעסק התורה ע"פ דעתו ושכלו דוקא, וכמו"כ בעסק העבודה ע"פ חכמתו דוקא, ואינם מתאחדים ומתחברים זע"ז כלל. אשר באמת יסוד ועיקר גדול בעוסקי' בתורה ועבודה שיתחברו וידברו זע"ז... וכ"ז הוא כשיש בו ביטול ויכול להתאחד ולהתקרב עם זולתו, אבל כשהוא במציאות יש... אינו יכול להתאחד עם זולתו... שמעמיד על דעתו וכפי דעתו ושכלו יחשוב שכן הוא האמת, וסברת זולתו אינו מקבל כלל לשמוע ולדון בזה באמיתי' בלי נטי' צדדית כו'... ואינו מחשב כלל עבודת זולתו... שנותן מגרעת בעבודת חבירו וימאס ויבטל את הטוב שלו, ומה שימצא בו איזה חסרון – אף גם בחיצוניות שאינו נוגע לגוף ועצם העבודה כלל – יגדיל וירחיב הדבר וידבר בזה הרבה ויבזה אותו... זהו הוראה על שנאתו אותו ששונא אותו בלבו ואינו חפץ כלל בטובתו... והסיבה הוא מצד העדר עבודתו [של השונא] באמת, שהעבודה שלו אינו אמיתית... בבחי' ביטול והנחת עצמותו, כ"א בבחי' ישות ובמורגש בעצמו כו'.

וזהו ענין קליפת מדין ל' מדון ומריבה שהוי"ע הפירוד וההתחלקות כענין שנאת חנם הנ"ל, שהוא ההיפך ומנגד לכללות שם הוי' שהוא בחי' היחוד וההתכללות דוקא כמשי"ת, וקלי' מדין הוא המנגד לזה לגמרי, וגרוע יותר... [מהמדות רעות] כמו התאוה והכעס ורציחה והגאווה כו'

ובוודאי התהוות רוח עקלתון זה שרש ומקור רוחני בעת מן העתים דוקא וזמן ותכלה כו'. והיינו להיות כי ידוע שיש למעלה ענין רוח סערה... ויש רוח של שלום... ועתה יובן שבבני האדם ג"כ ימצא רוח סערה שצר עיניו בחבירו ומתקנא ולא יספיק לו בשלו, או ידמה בחבירו רע כנ"ל, שזהו מסיבת ב' דברים, האחד כאשר מצור ומצוק מפני הרעב וכדומה, שאז מפני קטון הדעת יבלבלו זא"ז ואיש בשר זרועו יאכלו כו'. והשני מהיפוכו, כאשר יהי רוב שובע בעולם שישמן ויבעט מפני הגסות כו' וד"ל. וע"ז הי מתפלל כה"ג שיהי שנת שלום בעולם, כלומר לאחר שהתפלל שיהי רוב ברכה בפרנסה, אח"כ בקש שתלך השפעה זו ברוח מנוחה והשקט בבחי' קו האמצעי המנהל השפע לכאור"א כפי מדריגתו, ולא יתבלבלו לא מפני קוצר הדעת של מיעוט השפע ולא מפני גסות הרוח בריבוי השפע יותר מדי כנ"ל כו' וד"ל (ס' מאמרי אדמוה"ז, הקצרים, עמ' תכט).

יח) הטעם שבדורו של אחאב שהיו עובדי ע"ז הצליחו במלחמה וכבשו כל העולם, ובדורו של שאול ודוד שהיו התינוקות דורשים מ"ט פנים כו' לא הצליחו והיו נכנעים תחת כמה אומות וכו', אך הענין הוא דבדורו של אחאב הי' ביניהם אחדות גדולה כידוע, ומסיבת זה היו מצליחים מאד... דהנה סיבת האחדות באה מבחי' מוחין דגדלות וסיבת המחלוקת באה מבחי' מוחין דקטנות כו'. בהיות כי באמת לא ישתנו לעולם טבע בני אדם, ואפילו אחים ואוהבים אמיתיים לא יוכלו לסבול זה את זה מפני שינויי הטבעיות, ומה גם כאשר האהבה דוחקת לסבול זא"ז הנה לא ימלט מעולם דברי ריבות שיקניט האחד את חבירו וכד', וא"כ איך ימצא ענין השלום והאחדות בעולם. אך הענין דיש כח גדול בשכל האדם שיסבול כל ההפכים המנגדים לטבעו או כשיקניטוהו וכדומה, והוא מפני הרחבת הדעת דוקא שכאשר שכלו רחב לא יתפוס מקום ליש ודבר מה שמקניטים אותו, ויוכל הדבר המנגד להתיישב במוחו ויסבלנו, כי במקום הרחב ישכנו בו ב' הפכים. וא"כ נמצא שהסבלנות באה מהרחבת הדעת, וממנה סיבת האחדות והשלום, בהיות כי יכול להתאחד עם הפכו ממש, וגם אם יקניטו לא יקפיד לעולם וכו'. אמנם מסיבת קטנות הדעת יהי' ההיפוך, שלא יכול לסבול כלל הדבר המנגדו ומכ"ש כשיקניטו וכדומה, כמו התינוק. והוא לפי שמפני קטנות הדעת לא יסבול ב' הפכים, כי הדבר המנגד תופס מקום במוחו כו', וזהו שסיבת האחדות מבחי' מוחין דגדלות וסיבת המחלוקת מבחי' מוחין דקטנות...

ועם כל הנ"ל יובן הענין הנ"ל שבדורו של אחאב אעפ"י שהיו רשעים, אבל נשמות שלהם היו גבוהות בשרשם בבחי' מוחין דגדלות שמידת הסבלנות הי' בהם לסבול כל ההפכים... והצליחו בכל אשר יפנו, כי הרחי"ב הי' להם מפני מדריגתם בהרחבת הדעת, שאין הדינין והקטרוגים נמצא עליהם גם למעלה כו'. אבל בדורו של דוד ושאול הגם שהיו בעלי תורה ויראה, אמנם נשמות שלהם הי'

אל האדם התחתון. לפי שהאחדות הוא מעלה גדולה מאד, עד שע"ז יכול להגיע למעלה מאד, וע"כ הוא כללא דאורייתא. וזהו מ"ש חבור עצבים אפרים הנח לו, שאף שהי' דורו של אחאב חבור עצבים שהיו עובדים ע"ז, אעפ"כ היו הולכין למלחמה ונוצחים לפי שהי' בבחי' חיבור ואחדות. משא"כ דורו של דוד הגם שהיו צדיקים גמורים, והתינוקות ידעו מ"ט פנים (כמארז"ל במד"ר פי חוקת, ובירושלמי דפיאה) אעפ"כ היו נופלים במלחמה לפי שלא הי' להם אחדות והי' בהם דלטורין. וכמשארז"ל לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום (סה"מ תורת-שמואל, תר"ל, עמ' ח).

שנאת חנם ופחיתותה

טז) בית-המקדש הראשון חרב בעונות ידועים, גלוי עריות שפיכות דמים עבודה זרה, ולא יכלו להחזיק א"ע לצדיקים. אבל בביהמ"ק השני הי' החטא שנאת חנם שנדמו בעיניהם לצדיקים. ולפי האמת שקולה שנאת חנם ככל הג' [עבירות] הנ"ל, כי שנאת חנם נקראת אף שחבירו עשה לו מעשים וציער אותו (אפילו אם עשה לו חבירו כל הרעות שבעולם, אעפ"כ הוא שנאת חנם, לפי שהרבה שלוחים למקום, וחבירו אינו כ"א שליח), כי לו חכמו ישכילו זאת כי בודאי מאתו ית' הכל, והי' אמר לו קלל, ומאתו לא תצא הרעות, רק טוב הוא לו (ואם הי' מתבונן שהכל הוא מהש"י הי' מקבל באהבה ובשמחה לכפרת חטאיו) כי אין תשובה בלא יסורים (כמארז"ל תשובה מכפרת אבל לא לגמרי, ויסורים ממרקים כתמי החטא, ואת זה אנו מבקשים מחוק ברחמך הרבים). נמצא אם א' שונא לחבירו על מה שציער אותו הוא לחנם, והוא מקטני אמנה (שאינו קובע בלבו אמתות האמונה שהוא ית' משגיח בכל דברים פרטיים המתהווים בעולם) וכאלו אין משגיח בדבר ומאליו הוא עושה, והי"ז כעובד ע"ז ממש. למה הדבר דומה, לתינוק שנפל על הקרקע ואביו מכה הרצפה לעשות נחת רוח לתינוק ולפייסו, וד"ל (ס' מאמרי אדמוה"ז, הקצרים, עמ' קצח ואילך. וכאן הורכבו הדברים מבי' נוסחי המאמר אשר שם. וראה שם בהע' עמ' קצח ע"ד ריבוי הנוסחים וההעתקות, ומזה מוכח לכאורה שהמאמר נאמר פעמים רבות).

יז) בתפלת כה"ג שהי' מתפלל שיהי' שנת שלום, וי"ל מה הי' צריך להתפלל על השלום לאחר שהתפלל על הפרנסה כו'. אך הענין הוא שעיקר התהוות המחלוקת בא מחמת רוח עוים עקלתון שנדמה לנפשו בחבירו שלבבו בל עמו כנ"ל, והגם שיצחק חבירו במר נפשו, לא יאמין לו ויחשוב עליו תמיד, עד שחבירו ג"כ ידמה לו עליו שהוא שונאו, והכל אינו אלא דמיונות שמעולם לא עלה בלב חבירו שום רע עליו כו'. והאות על זה, הנה כאשר יעבור זמן זמנים רבים, יכלה כבר השנאה ומשים ללבו מה הי' לו בנדון אשר חשב עליו, והנה שקר הי' מעיקרו כו', ומדוע לא כיון האמת בשעה ראשונה. אך מזה הוראה גמורה אשר רוח רעה של מחלוקת עברה בנפשו לדמות על חבירו כן, עד שלא הועיל כל האמתלאות של חבירו,

והכלל שצריך להיות באחדות עמהם, ושלא לאמר שאנו יודעים האמת והם אינם יודעים והם ברע גמור שאין שם אלקות, שזה יותר גורם התנגדות כנ"ל. כל זה שמעתי בשם הבעש"ט זלה"ה וד"ל (סי' מאמרי אדמוה"ז, ענינים, עמ' רצט-ש).

כא].. איר זייט זייער גערעכט, און מען מוז פראטעסטירען קעגען אזעלעכע הנהגות אז א מחלל שבת זאל זיין א שליח ציבור בכלל, און אין די ימים נוראים בפרט. זעלבסט פארשטענדליך אז די מחאה בעדארף זיין ווי על פי תורה, אן מחלוקת. און דברי אמת היוצאים באמת ווערען דערהערט און ווירקען [צודקים אתם במאד, ויש למחות נגד הנהגות שכאלו שמחלל שבת יהי שליח ציבור בכלל, ובימים הנוראים בפרט. אך מובן שהמחאה חייבת להיות כפי שהוא על פי התורה – ללא מחלוקת. ודברי אמת היוצאים באמת נשמעים ופועלים] (אג"ק מוהרי"צ ח"ח עמ' א. וראה בלקו"ש ח"ט עמ' 277 בדבר הנהגה במנהג מסוים שנהגו בו רבוה"ק ואנ"ש: "מובן מכל האמור, באופן שלא לבוא לידי מחלוקת, שהרי גדול השלום, וכל התורה לא ניתנה אלא לעשות שלום בעולם". וראה עוד שם סו"ע 283).

כב].. כללות הענין של המחלוקת בכלל ודחיית הרה"ג הרי"ד [סולובייצק] שי"י... הנני מצטער מזה צער רב, והנני רואה בזה הריסה גדולה בכמה ענינים עקרים הנוגעים לחיזוק היהדות ולכבוד הרבנים. ואתאפק לא אוכל מלגלות לידידי את עומק צער לבבי... אינני מסופק אשר בתעמולה הדרושה היו מוצאים דרך למנוע ההתחלוקת עם הרה"ג הרי"ד שי"י ודעימיו...

ידידי יודע עד כמה הרחיקו הוד כ"ק אבותינו רבותינו הקדושים זצוקלה"ה נבג"ם זי"ע את המחלוקת, ובכל עוז קדושת נפשם הטי' עמלו ויגעו ביגיעה עצומה וגם ויתרו על כמה ענינים, והכל בשביל למנוע את המחלוקת. והדברים קל וחומר, ומה בעניני מפלגה שהיתה כולה קדש להוי' בעניני תורה ועבודה בדרכי החסידות, הנה ויתרו על כמה ענינים בכדי שלא תהא מחלוקת, בנדון שלהם שאינו כולו לשם שמים ולשם תורה ועבודה, עאכ"כ שיכולים למצא איזה ענין לוותר עליהם בשביל השלום עם הרה"ג ודעימיו, ושיהיו כל הרבנים יראי האלקים בצוותא ובחברותא חדא, ויתקדש שם שמים, שם התורה ושם כבוד הרבנים והרבנות, ויתענגו על רוב טוב בגשם וברוח, ולבי יגיל וישמח בטיב הדרת רבני ישראל (אג"ק מוהרי"צ ח"יו עמ' קעח-קעט).

מבחי' מוחין דקטנות, שהסבלנות לא היתה בהם והי' בהם מחלוקת ושנאת חנם, והדינים והקטרוגים נמצא בהם, ע"כ לא הצליחו הגם שהיו בעלי תורה, כי מ"ה שבחמה ממנו עיקר ההתאחדות כנ"ל וד"ל (סי' מאמרי אדמוה"ז, ענינים, עמ' פו. ובאוה"ת בראשית עמ' 1264 ואילך עם הגהות הצ"צ. ושם, שהוא מאמר אדמוה"ז, חורף תקס"ג).

המעשה הוא העיקר

יט].. להיתכן אשר לא יעמוד לו בעת כזאת, אשר בעזה"י ביכולתו להרים מצבו ע"י הלוואה הנ"ל, אשר כבודו יהי שלום ואחיו יחי' אתו עמו. יאמין לי כבודו אשר אינני משער בנפשי; וכמו אינני מאמין לעצמי (עס גלויבט זעך ניט כלל) שכבודו לא יעשה לו הדבר הזה. ובאם ח"ו כי אי' היא האהבה והריעות, הלא נצטוינו על הפועל דוקא, ואין אדם יוצא י"ח במחשבה וכוונה, אפילו ברעות נפש ובכוונה עצומה ותשוקה ודביקות אמיתי'. גם מרע"ה הי' צריך להניח תפילין בפועל ולאכול מצה בפועל, וכן אנחנו כולנו נצטוינו על המעשה דוקא כמ"ש אשר יעשה אותם האדם, ועשיתם אותם, ורבים כמוהם. תקוותי תאמצני אשר כבודו יתעורר בלב ובפועל יחד, ויתן לו את ההלוואה כנ"ל. ובגלל הדבר הזה יברכו השי"ת בכה"ט וימלא השי"ת כל משאלות לבבו לטוב ויצליח לו השי"ת בכל עניניו בגו"ר (אג"ק מוהרש"ב ח"ב עמ' תלז).

כ] בכל דור ודור יש צדיק, שא"א לעולם בלא צדיק שצדיק יסוד עולם, אך אם הדור זוכים הצדיק שלהם בהתגלות אצלם, ואם לאו הוא בהסתר אצלם... דהכל תלוי בשרשים, שעכשיו הוא גלגולים, ואם השורש מזוכך שבא לידי הזדככות ע"י גלגולים, זוכה שהצדיק שלו יהי בהתגלות. והשרשים שאינם מזוככים כל כך אזי הצדיק שלהם בהסתר ומפני זה אין להם אמונה בו (ואף אם הי' בהתגלות לא הי' להם אמונה בו)... וא"כ מה שאנו יודעים האמת ויש לנו אמונה בצדיקים, אין זה תלוי במעשים הטובים כנ"ל, שזה נמשך מהשורש שלו, וא"כ אין לנו יתרון על בני"א שאין מאמינים ויודעים האמת, ומתנגדים על הצדיקים, שאפשר שיש שם יותר אלקות שעושים מצות ומע"ט הרבה, וא"כ אין ראוי להיות בפירוד עמהם, אלא צריך להיות אחדות עמהם. ושמעתי שזה גורם התנגדות יותר מה שעושים פירודים ואומרים שהסתלקות האלקות אצלם, שזה רע גמור, וצריכין להאמין שהכל הוא אלקות שנתלבש בהם, וזה נק' המתקת הדינין בשרשו, ואז לא יהי' שורש דין ויהי' באמת רחמים...

* * *

ויעלו לנו שנים ועשרים סעיפים, וסימנך:

ב"ך יברך ישראל

בענין איסור מחלוקת

(תמצית מהמאמר הנדפס ב'מוריה' (מנ"א תשמ"ו)

בגמ' סנהדרין (קי, ב): ויקם משה וילך אל דתן ואבירם, אר"ל מכאן שאין מחזיקין במחלוקת [שמחל על כבודו, והוא עצמו הלך לבטל מחלוקת, רש"י]. דא"ר כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו, שנא' ולא יהי' כקורח וכעדתו. והנה רש"י בפי' החומש עה"פ וישלח משה לקרוא לדתן ואבירם כ': מכאן שאין מחזיקין במחלוקת, שהי' משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום — שינה ממ"ש בגמ' שלמדו זה מהפס' ויקם משה וגו'. ונראה שבגמ' למדו מהפס' המאוחר, להוכיח שיש לחזר אחר השלום גם כשצריך למחול על כבודו (ויקם משה גו'), וזה א"א ללמוד מהפס' וישלח משה גו', שהי' ע"י שליח. אבל האמת שגם מה ששלח משה הוא משום שאסור להחזיק במחלוקת, וזהו שפירש"י עה"פ הג"ל מכאן שאין מחזיקין כו'.

וכ' הרמב"ם בסהמ"צ (שורש ח) שמ"ש בגמ' כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנא' ולא יהי' כקורח וכעדתו — זה על צד האסמכתא, אך האזהרה נכללת בלאו אחר. אבל הרמב"ן בהשגותיו חולק ואומר שזהו פשטא דקרא, וכן מנה הרמב"ן לאו זה במנין התרי"ג (בסוף ס' המצות). וכ' החפץ-חיים בשמיה"ל (פט"ו בהג"ה) כי נראה שדעת הרמב"ן בלאו זה הוא רק בחולק על הכהונה ולא בכל מחלוקת, אכן ממה שהביא הר"י בשע"ת (ג, נח) לאו זה לענין איסור החזקה במחלוקת סתם, נראה שסובר שבכל מחלוקת עוברים בלאו ולא יהי' כקורח וכעדתו (כך העלה הח"ח). אך מדברי הגמ' הנ"ל שמוזה שמש הלך אל דתן ואבירם למדים שאין מחזיקין במחלוקת וכל המחזיק עובר בלאו וכו', והרי משה לא חלק על הכהונה, משמע שבכל מחלוקת עוברים בלאו זה. ויש להאריך כאם עשה כן משה רבינו מצד הדין או מצד מדת חסידות, ויש פנים לכאן ולכאן. אך עכ"פ, אחרי שהביאה הגמ' גם את דבריו של רב שהמחזיק במחלוקת עובר בלאו (ולא סגי במ"ש ויקם משה וגו' מכאן שאין מחזיקין במחלוקת), שוב יש ללמוד מהנהגת משה רבינו שלא החזיק במחלוקת שעשו דתן ואבירם, שגם בזה עוברים בלאו ולא יהי' כקורח גו', שלא זה כולל גם שלא להחזיק במחלוקת שעשה אחר עמו וחייב לחפש דרך ולעשות כל טעדיק להפסיק המחלוקת.

* * *

שנינו במשנה (אבות ה, יז): כל מחלוקת שהיא לש"ש סופה להתקיים, ושאינה לש"ש אין סופה להתקיים. איזה היא

מאחר שמצוות הבאת שלום ואיסור מחלוקת צריכים חיזוק גדול, שמצינו שכבר בעת בריאת האדם קיטרג השלום ואמר שלא לברוא את האדם שכולו קטטה, לכן נתתי דעתי לחפש ולהציע דרך שיהיה יותר בנקל לעמוד בנסיון קיומן של מצוות אלו, וכן ביררתי כמה פרטים באותן מצוות. ויהא רעוא דאימר מילתא דתתקבל.

במדרש בראשית רבה (פ"ח): א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לברוא את האדם נעשו מלאכי השרת כיתות כיתות וכו' שנא' חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו, חסד אמר יברא שהוא גומל חסדים, ואמת אמר אל יברא שכולו שקרים. צדק אמר יברא שהוא עושה צדקות, שלום אמר אל יברא שכולו קטטה. מה עשה הקב"ה, נטל אמת והשליכו ארצה כו' אמרו לפניו רבש"ע אתה מבזה תכשיט שלך, אמר הקב"ה רצוני שתעלה אמת מן הארץ שנא' אמת מארץ תצמח. עכ"ל המדרש. ונראה שהויכוח בין המלאכים היה אודות אדם כשר מישראל (שהרי באוה"ע נא' שכל צדקה וחסד שעושין חטא הוא להם — ב"ב י, ב), ויש להבין הטעם שבשני אלה נכשלים בנ"א מישראל יותר מכל שאר המדות.

ובהק' קצוה"ח כתב על המדרש הנ"ל: ..שכל האדם ילאה להשיג האמת... ולזה אמרו אתה מבזה תכשיט שלך, כיון שעיקר הבריאה עבור התורה, והאדם בשכלו האנושי מהנמנע להשיג האמת האמיתית, וכאשר יתנהגו העולמות... ע"פ תורת האדם ולא יהיה ע"פ האמת, הרי אתה מבזה תכשיט שלך שחותמך אמת, וע"ז השיב הקב"ה זה רצוני שתעלה אמת מן הארץ, והאמת תהיה כפי הסכמת החכמים בשכל האנושי. עכ"ל הקצוה"ח בביאור טענת מדת האמת ותשובת הקב"ה.

ובביאור טענת מדת השלום י"ל עד"ז, כיון ששכל האדם נלאה מלהשיג האמת, ע"כ נפרדות דעות בני האדם, וזה גורם לקטטה כשכ"א מדמה שחבירו אינו נוהג כדין וכהלכה. אולם את השלום לא השליך הקב"ה ארצה, וזה מלמדנו כי רק אמת רצה הקב"ה שתצמח מן הארץ, אבל אין רצונו ית' בקטטה. ואף שניתן להתנהג ע"פ שכלו כפי שנראה לו האמת, אבל לא ניתנה לו הרשות להתקוטט עם אחרים שדעתם ומחשבותיהם שונות כהבנת התורה, וכמשי"ת.

* * *

קטטה, ופירשנו לעיל שהקטטה נובעת ממה שאין האדם משיג הדבר על בוריו, אולם אין הכרח שיבואו לידי קטטה — כדמצינו במחלוקת ב"ש וב"ה. אך מאחר וקשה לעמוד בדבר ורוב בני האדם נכשלים בנסיון זה, לכן קיטרג השלום. אבל היות ויתכן הדבר שלא יבואו לידי קטטה, לכן לא השליך הקב"ה השלום לארץ כפי שהשליך האמת (כי האמת אי אפשר שישגיגוהו, משא"כ השלום).

בגמ' (ביצה כ, ב) מעשה בהלל הזקן כו' חברו עליו תלמידי שמאי כו' שוב מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ב"ה כו' מצאו תלמיד אחד מתלמידי שמאי א"ל מה זה סמיכה [שאתה רוצה לסמוך ולעבור על דברי ב"ש, והלוא אנו חלוקים עליכם, רש"י] א"ל מה זה שתיקה, שתקו בנזיפה [בגערות, רש"י] והלך לו כו'. וקשה, הרי ב"ש וב"ה נהגו חיבה וריעות זע"ז, ואיך אמר א' לחבירו בגערה. ועוד אינה מובנת תמיהתו של אותו תלמיד, האם לא ידע שב"ה עושים כדבריהם וכו'. ויש להאריך הרבה בביאור הענין ובגדריו לא תתגודדו בכלל ובביהמ"ק בפרט, ובמה שגערו זב"ז שאפשר לומר שה' זה כדי לקיים מצות תוכחה איש לרעהו (כדי שלא לעבור על ל"ת), ובמקום מצות תוכחה מותר גם לגעור. ולא נאמר האמת והשלום אהבו במקום מצות תוכחה, אלא רק במחלוקת בהלכה. ועוד אפ"ל שיש מ"ד שמצות תוכחה היא עד נזיפה, ולכן מותר לשני לגעור בנזיפה, שבזה נפטר הראשון ממצות תוכחה. וכן יש להאריך עד"ז בכ"י המשנה (סוכה כח, א) מעשה שהלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה לבקר את ר"י בן החורנית וכו'.

* * *

ומעתה נראה שכל שבא לעורר מחלוקת אפילו לש"ש אסור, רק בדרך מחלוקת ב"ש וב"ה שיהיה תכלית כוונתו שיצא ויתברר האמת. וגם זה בדרך חיבה וריעות. וגם אם א' כבר עורר מחלוקת, אסור לשני להחזיק בה, ולא רק שצריך לשלוח שליח לקרוא לשני ולפייסו ולדבר אל לבו, כמו שעשה משה רבינו לקרן ולדתן ואכירם (עי' בפ"י הרמב"ן בחומש), אלא גם חייב לוותר על כבודו ולילך לצד השני, גם במקרה שברור לו שהצדק עמו וכוונתו לשמים, וכמו במשה רבינו (ויתכן שזה רק ממדת חסידות). אכן כל זה כשהאחר עורר המחלוקת, אבל זה פשוט שאסור לעורר מחלוקת על זולתו כל עוד שלא שלח לו מקודם לדעת טעמו.

ויותר מזה מבואר בגמ' (יבמות קכא, א) בההוא גברא דטבע כאגמא דסמקי, אנסבי' רב שילא לדביתהו, א"ל רב לשמואל תא נשמתי, א"ל נשלח לי' ברישא, שלחו לי' וכו' שלח להו וכו' מיטעא קא טעינא כו' קרי שמואל עלי' דרב לא יאונה לצדיק כל און, קרי רב עלי' דשמואל ותשועה ברוב יועץ. ופירש"י: לא יאונה לצדיק כל און, שלא באת תקלה זו לידי של רב לנדות את רב שילא, תשועה ברוב יועץ, תשועתו מן המכשול ע"י שנטלתי עצה משמואל, עכ"ל. וגם לכתחילה לא עלה בדעת רב שלא לשלוח לרב שילא כשראה שנהג שלא כדיון, אלא רק מפני שלא מצא מקום לטעות בדבר, ואעפ"כ אמר שמואל שגם בדבר הנראה בעליל יש לשלוח מקודם. אבל בדבר שאינו נראה

מחלוקת שהיא לש"ש זו מחלוקת הלל ושמאי, ושאניה לש"ש זו מחלוקת קורח וכל עדתו. וברע"ב פ"י ב' פירושים: א] שבמחלוקת לש"ש סופם של החולקים להתקיים ולא ליאבד, ב] במחלוקת לש"ש סוף רצונם של החולקים מתקיים, שהרי רצונם לידע האמת, ולבסוף יצאה ב"ק וביררה שהלכה כב"ה. ובפ"י מחזור ויטרי נראה שפירש שבמחלוקת לש"ש מתקיימות דעות החולקים. וק', שהרי גם במחלוקת ב"ה וב"ש לא נתקיימה דעת ב"ש. וי"ל שאף שאין הלכה כב"ש אבל מכיון שאלו ואלו רא"ח, סברתם נכונה ודעתם קיימת. וכמ"ש רש"י (כתובות נו, א ד"ה הא) דאיכא למימר אלו ואלו רא"ח הם, דזימנין דשייך האי טעמא וזימנין דשייך האי טעמא, שהטעם מתהפך לפי שינוי הדברים בשינוי מועט. עכ"ל. נמצא שגם טעם ב"ש אמת, ומתקיים.

ויש לעיין איך נחלקו ב"ש וב"ה, הרי אסור להחזיק במחלוקת גם לש"ש, שהרי משה רבינו לא החזיק במחלוקת אף שהי' דעתו לש"ש וגם דעתו אמתית. ונראה שמה שאסור להחזיק במחלוקת היינו לעשות כל טעדי שביכלתו כדי שישלימו, אכן במחלוקת ב"ה וב"ש נשאר בודעתם ולא היה בידם אופן שיסתלקו מהמחלוקת, ובה מותר להחזיק במחלוקת כשדעתם לש"ש. ומ"ש לעיל שאסור להתקוטט בעבור חילוק הדיעות והמחשבות אינו סותר לדברינו, שהרי ב"ש וב"ה לא היתה בהם קטטה, וכמ"ש בגמ' (יבמות יד, ב) שלא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש, ללמדך שחיבה וריעות נוהגים זה בזה לקיים מש"נ האמת והשלום אהבו.

והשתא דאתנין להכי, י"ל שהאיסור להחזיק במחלוקת היינו להתקוטט זה עם זה, אבל כשנוהגים בחיבה וריעות — אף שדיעותיהם חלוקות — אי"ז המחלוקת שאסרתה תורה. ושני ענינים הם: א] מחלוקת לש"ש המתקיימת ושאניה לש"ש שאינה מתקיימת, ב] במחלוקת לש"ש עצמה צריך שיהגו בחיבה וריעות וללא קטטה.

וכתב בעל ה'תומים' ביערות דבש (ח"ב דרשה ח, המתחלת הלוים בני קרח, ד"ה ובה): בעו"ה כל מחלוקת יהיה מה שיהיה מפתה היצה"ר ואומר שהוא לש"ש, ולמצוה גדולה להכניע בוגדים ולשבור זרוע רמה וכהנה דברים רבים. כללו של דבר, אין לך מחלוקת שאין יצה"ר מפתה ואומר שכן הכוונה לש"ש, וח"ו לומר על מחלוקת שהיא לא לש"ש. רק א"כ במה יודע איפה האמת אם היא באמת לש"ש או לא, בזאת יודע, אם המחלוקת ובעלי ריבות הם (זולת הדבר שחלקו בו ומנגדים זה לזה) אוהבים גמורים בלב ונפש, אות שמחלוקתם לש"ש, אבל אם האויבים ונוטרים שנאה זל"ז ע"י מחלוקת, זהו שלא לש"ש, ויתיצב השטן בתוכם. וזהו הסימן שמסרו לנו חכמי המשנה שהיא לש"ש, אמרו כמחלוקת שמאי והלל, שאהבו זה את זה וכבדו זא"ז הנאהבים והנעימים, זהו אות שמחלוקתם לש"ש. אבל במחלוקת קורח ועדתו, שיהיו נוטרים איבה ושנאה וכמעט יסקלוהו למשה וכד', זהו שלא לש"ש וכו'. עכ"ל.

ומעתה, מה שאמר השלום שלא לברוא האדם שכולו

בעליל, פשוט שגם רב לא הי' סוכר לנדונו מבלי לשלוח לו מקורם. ועיין בשו"ת נוב"י ובס' אור הישר שאין לחלוק על הוראה של חכם כל זמן שלא שולחים אליו לשמוע דעתו וסברתו.

* * *

ואחר האריכות בענין האם דיין חייב לבטל דעתו וסברתו מפני הרוב (גם כשבא לידי דין אחר באותה הלכה), נראה לומר שלא זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן מכח המצוה שקיימו במה שהיו נוחין ועלובין (שהרי בזה גופא מחלוקת ב"ש וב"ה אם צריך האדם להיות קפדן כשמאי או ענוותן כהלל), אלא מטעם משנת' שיחיד היודע שהבי"ד טעה, הרי כל זמן שלא שמעו ב"ד את טענותיו וסברתו, עליו לנהוג כסברתו, אלא שעליו לבוא לבי"ד. ואחר ששמעו ב"ד את סברתו ושיבשוה — לא נתקבלה עליהם — אז עליו לחזור בו מסברתו ואסור לו להורות על-פיה (ואם עבר והורה כדעתו, נעשה זקן ממרא). ועפ"י י"ל שמכיון שב"ה היו נוחים ועלובים ושנו דברי ב"ש, הרי כאילו באו ב"ש לבי"ד, ולא נתקבלה דעתן. אבל ב"ש שלא היו שונים את דברי ב"ה (או שלא שנאוהם ככל העיון הצריך לשנות דברי ב"ה ראשונה), הרי"ז כאילו ב"ה לא באו לפני הבי"ד, ולכן הלכה כמותם. וע"ד מה שנתבאר בטעם הכלל שהלכה כביתראי, כיון שבתראי שמעו את טענות הראשונים וסברותיהם ואעפ"כ נחלקו עליהם (ואילו הראשונים לא שמעו את סברות בתראי), לכן הלכה כבתראי.

ומכל מה שנתבאר נראה כמה חשוב הוא כשיש טענות ומחלוקת על אחד, להזמין ולשמוע מה בפיו, ואז — אם יחלקו עליו הרבים — יצטרך לחזור בו. אבל כל שלא קראו לו ולא בא, אין היחיד חייב לקבל את דעת הרבים, וחייב להמשיך ולנהוג כדעתו.

* * *

וכל מה שכתבנו הוא בנוגע לחילוקי דעות בעניני הלכה. ועיין מ"ש המהרש"ל בהק' שניה ליש"ש, וז"ל: והנה חכם ר' מאיר בר חסדאי וכו' עשה יריעה קטנה, ובו מצאתי וז"ל, רבינא ורב אשי כתבו את התלמוד כי ראו שאינו מתקיים על פה כאשר נהגו דורות הראשונים, ועשו כדי לקיים הגירסא ותהא נוחה הגמ' בפיהם ובלבם וכו' ואעפ"כ לא כתב הגמ' רק לד' סדרים. ואנו מניחים רובם ומעמיקין במקצת חצאי מסכתות, וניעורים יום ולילה בעמוד אחד, ולמחר התעיף בו עיניך ואינו וכו'. ומצינו בחכמים המצירים על הדבר ראו בחזיון לילה כי כמה מרכיצים בתורה נעשו על הדבר, כי על ידם נתמעטה התורה ולומדיה, וכן נגלה להם בחזיון הלילה כי על ריבוי הדעות נתחדשו הגזירות וכו'. עכ"ל. וק"ו שאין לעורר שום ענין ומחלוקת כל זמן שלא נתברר אמתות הענין, ואין מקבלין עדות שלא בפני בע"ד (והן אמת שיש שיטה שבאיסורים מקבלים גם עדות שלא בפני בע"ד, אכן כתב הגרעק"א בתשו' סי' צט דנראה דלאו הלכתא הכי, דרוב הפוסקים חולקים ע"ז).

וביותר, אם לא קיבל עדות כלל (אף לא עדות שלא בפני בע"ד) אלא רק שמע דרך סיפור, שאז אפילו אם שמע משני בנ"א אין להם דין עדות כלל (וכמ"ש בקצוה"ח סי' רכד סק"א דודאי אפי' שמע מפי מאה עדים שאמרו לו וכו' כל זמן שלא נחקרה עדותן בבי"ד ובפני בע"ד, וכל שעדיין לא העידו בבי"ד לא הוי טענת ברי על פיהם).

ובירושלמי (תענית פ"ד ה"ה): "ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומתולות, ויחר אף משה וישלך מידי את הלוחות וישבר אותם תחת ההר [אבל מקודם לא שברם, אף שידע שעשו את העגל ואמר ליהושע קול ע"ז במחנה], אמר ר' חלקיה בשם ר' אחא מלמד שלא יהא אדם דן באומדנא".

אמרו, שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לר' עקיבא כו' וכולן מתו בפרק אחד, מפני שלא נהגו כבוד זה לזה (יבמות סב, ב). ולכאורה תמוה, הם הרי היו תלמידי של ר' עקיבא, הוא התנא שהפליא במעלת אהבת ישראל ואמר כי "ואהבת לרעך כמוך" — זה כלל גדול בתורה", וכיצד זה דוקא הם "לא נהגו כבוד זה בזה"?

אמרו חז"ל כי אין דעותיהם של בני האדם שוות, וכך גם כל אחד מתלמידי של ר"ע השיג את תורת רבו לפי דרכו ודעתו שלו (הן באופני הלימוד והן בדרכי עבודת ה'), ולפי שיקול דעתו היה נראה לו שרק הוא מפרש נכונה את דברי רבו, רק הוא יורד לעומק דעתו, ואילו זולתו שוגה בהבנתו. ובאותה שעה לא היה יכול לנהוג כבכור כבוד, שהרי נראה לו שהוא מסלף את תורת ר"ע רבם! ובהיותם אנשי אמת אשר תוכם כבדו, לא היו יכולים לנהוג בכבוד שהוא רק מן השפה ולחוץ, אחת בפה ואחת בלב.

נמצא כי מסירותם לתורת רבם בלב ונפש (תכונה שקיבלוה מר"ע שנשתוקק כל ימיו למס"נ), היא שגרמה להעדר הכבוד ההדדי, ובפרט כשעה שמדת אהבת ישראל שבהם הורתה להם להשתדל ולהשפיע על חבריהם שגם הם יבינו את דברי רבם בדרך האמיתית (לפי דעתו של כאו"א), וכשרעו לא קבל את דעתו — לא יכול היה לנהוג בו כבוד אמיתי.

ולפי גודל מעלתם נחשבה להם הנהגה זו כחטא, על שלא נתנו מקום גם לדעותיהם של חבריהם, שגם הן דיעות של תורה — "אלו ואלו דברי אלקים חיים".

וזה ההוראה מספור הגמ', שחייב אדם להביט בעין יפה על כל שומר תומ"צ ולנהוג בו כבוד אפילו אם דרכי עבודתם שונות זו מזו בתכלית. ולא זו בלבד, אלא שיש לנהוג כבוד גם במי שאינו עובד ה' כדבעי, שהרי יש לדנון לכך זכות שמא לא מעשיו הם שגרמו לו. וההשתדלות וההתעסקות בקירובו צ"ל בדרך של כבוד, באהבה ובנועם.

(עפ"י לקו"ש ח"ז ע' 342-343; חכ"ב ע' 139-140; לקו"ש ל"ג בעומר תשמ"ז).

עוד על מגעם של חסידי חב"ד עם השר מונטיפיורי בשנת תקצ"ט

חברון והתלווה אל מונטיפיורי בדרכו לביירוט כדי לקבל ממנו את הסכום שהובטח לתמיכתם.⁴ דא עקא, נבצר מר' משה לסיים את שליחותו; בירדו בספינה מביירוט לדרך יפו נתקף במחלה, ובעטית חוליו נתעכב ביפו עד החלמתו. כדי שהעזרה שהושטה לאנשי ירושלים תגיע ליעדה בהקדם האפשרי ולא תעוכב בידו, העביר ר"מ שמערלינג את הכסף לר' ניסן ב"ק⁵ שנסע עמו, על-מנת שיעבירו לירושלים.

במאמרי הני"ל⁶ שיערתי כי נתחלפו לו לד"ר אליעזר הלוי היוצרות: אליבא דיומניו⁷ היה ר' משה דן שליח ההולכה לצפת, ואילו מוביל הכסף לחברון היה ר' ניסן ב"ק מחסידי ריזין ומעסקני כולל וואהלין-ריזין שבצפת – בה בשעה שהדעת נותנת כי "מוחלפת השיטה". אישור להשערתי זו עולה מהמכתב שלפנינו, שבו מעיד ר' משה שמערלינג כי הוא היה זה שהביא את נדבת לבו של מונטיפיורי לחברון – אם כי באיחור זמן.

בסיים מאמרי הקודם בגליון הבכורה של 'כרם חב"ד'¹ הנחנו את מונטיפיורי ושלוחי ארבע ארצות הקודש שליווהו, בביירוט, כשהוא מקיים מצוות פריעת בעל חוב. אולם לא היה זה "חוב" במשמעותו הרגילה, אלא "שעבוד" שקיבל מונטיפיורי על עצמו – בסכומים גדולים – לשם תמיכה ועזרה ביושבי ירושלים, צפת, טבריה וחברון. סכומים אלו לא עמדו לרשותו בעודו באה"ק, אבל יכול היה להשיגם ללא קושי מן הבנקאים אשר בביירוט.² לירושלים הקדיש סך 500.00 ליש"ט, ואת הסכום הזה שלח לידי ידידו הגביר יוסף אמזאלאג. מה שלא היה ידוע לנו עד כה הוא, מי היה שליח ההולכה לסכום עצום זה.

מאז הופיע מאמרי גיליתי תעודה נוספת,³ והיא מכתב שכתב ר' משה שמערלינג בחברון (ד' כסלו ת"ר), ובו מתבררים הדברים לאשורם: ציר נאמן היה כותב המכתב עצמו – ר"מ שמערלינג – הוא שהיה נציגם של תושבי

ב"ה יום רביעי לחדש כסלו שנת הת"ר לפ"ק פקח"ק ירושלם תובב"א
ישלח עזרם מקודש ומציון יסעדם. לכבוד יריר ה' ויד"נ עז תפארת גולת הכותרת. השר הגדול בישראל, ולציון גואל, מרחם על הארץ, גבור לעמור בפרץ, רורש טוב לעמו ונחלתו ליסוד תוח"ק וישוב ארצינו חק'. כבוד ש"מ מהר"ר משה מונטיפיורי הי"ו ושלוש נ"ב הכבודה הצנועה הגברת המעטרת סי' יהודית ת"מ. יהי כבוד ה' חוסף עליהם כל הימים. עד עמוד הכהן לאורים ותומים, ותחזינה עיניהם בבנין בית עולמים, ובשוב ה' שבות עמו לארצו ונחלתו. איש תחת גפנו ואיש תחת תאינתו ב"ב כיר"א

מראש מקדם אנן רמסגינן בשלמייכו, וליה עינינו תכוון תפלתנו נכח מנוחת אבותינו הקדושים מערת המכפלה ה' צבאו יגן עליהם ובימינו ובימיהם תוושע יהורא וישראל, ובא לציון גואל, ב"ב כיר"א. ראשית דברי אלה קול ענות חלושה מדבר בקירה והסתחור'. ואבא היום לפני אדני להתנצל על נפשי על עיבוב אגרתי עד הנה. בי אחר נסיעתי מרו"מ ונכנסתי על הספינה נעשיתי חולה גדול מאד עד אשר בבואי לעה"ק יפו ת"ו לא עלה בידי לעלות אל הר הק"ם עה"ק ירושלם ת"ו עם המעות צרור הכסף, והוכרתי לשלוח המעות ע"י המופלג מו"ה מו"ה ניסן מרפ"ס הי"ו. וגם

1. "מגעם האישי הראשון של חסידי חב"ד בחברון עם השר משה מונטיפיורי", כרם חב"ד, I, עמ' 104-116.

2. שם עמ' 104-105.

3. כ"י מונטיפיורי, Jews College, לונדון. תודתי נתונה שוב לטאמני העוזבן על הרשות את השימוש בכה"י.

4. מאמרי הני"ל עמ' 106-107. ועל ר' משה ביחוד – עמ' 116 שם.

5. בנו של המדפיס ר' ישראל ב"ק, חסיד נאמן לאדמו"ר ר' ישראל מריזין ז"ע ועסקן מסור לכולל ואהלין בצפת ואח"כ בירושלים ת"ו. מאמרי הני"ל עמ' 107.

6. שם, שם. 7. שם עמ' 106 בהערה, על-פי יומני מונטיפיורי. 8. הר הקודש.

משה בלא"א מו"ה שמעון שמערלינג זללה"ה

יִשְׁלַח עָרֹם מִקְדוֹשׁ יִמְצִין יִסְעָדָם לִכְבוֹד יִידֵךָ וְיִדְעֵנָה עַד־תִּפְאֶרֶת גּוֹלֵת הַכּוֹתֶרֶת הַזֶּה בְּגוֹלֵת כִּי־אֵרָאֵל וְלִנְיָן גּוֹאֵל תִּרְחַם עַל הָאָרֶץ גָּדוֹל לַעֲמֻד הַסֶּרֶךְ דּוֹרֵשׁ טוֹב לַעֲמֻד וּנְחֻלָּתוֹ לִיְסוֹד תּוֹהֵךְ וְיִשׁוּב אֶרְצִיתָ הֵן כְּבוֹד עֲיִתֵּךְ מִשֶּׁה מוֹנֵה פִּיּוֹרֵי הֵן וְשֵׁלוֹם נֶכַּח הַכְּבוֹד הַנְּטוּיָה בַּגְּבֵרֶת הַמַּעֲטָרֶת פִּי יְהוּדִית תָּת יְהִי כְבוֹדֵךָ חוֹפֵף עֲלֵיהֶם כָּל הַיָּמִים עַד עֲמֻד הַכֶּכֶן לְאֹרִיס וְחוֹדִים נִחְזָהֵם עֲיִינֵהֶם בְּנֶגֶן בֵּית עוֹלָמָם וּבְזוֹכָה שְׂכוֹת שְׁמֹן לְאֹרֶנוֹ וּנְחֻלָּתוֹ אִי־תַחַת גַּמְנוּ וְאִי־תַחַת תֵּאֵיִתָּן נֶכַּח כִּי־אֵל

מראש מקדש ואין דמטיק בזה ענינו. וליה ענינו חכמ תמלתינו נכח תנוחת אבותינו הקדושים
 ובימינו ובימיכם תחשבו יחדיו וישראל וכל לזמן גואל. כב כרא. ראשית דברי אלה קול ענות
 ונחתו. ואכל היום לפני אדני להתעלל על נפשו על שיכור אגרותי עד הנה. כי אחר נשייתי ערות ונכנסתי על הספינה נעשיתי חולה גדול תאר
 עד אשר בכוני לערף ידיו לא עלה ביד לעלות אל הד הק ערף ידו שלם הו עם התעשר בחר הכסף והורחתי לאלו התעשרות על התופל תוה
 מיה כסן תרפס היו וגם אחרי אשר נסעתי לתחיל חכרון הו והנה החל הגג בעם והוכרח כל הוא לסגור ולתו בעדו חלל לנצח החוצה
 אשר עב ושחר עד עתה. והנה יתבאר כי כן קיימתי כאשר קדשנו בתעויותינו ונזנו. ונכרתם היקרה ה' לתאירת עינים וביצע לסוד מיקור
 מתח בעת הזאת אשר נשפח דמינו כמים תרתי תחשבו בהוצאות תרבות לכל אלה פתוקו. וזמרים. וזמרים. ועלנו בחובו תדאיר
 בבך אכל. ויטע כל העם ויאמרו. ה עליהם שחרם ויחיים נרם יאיר כספיר ויהלום ויזכירם ככוכבים בללום ירום ונשא רב ברכות ישא
 ותהי המהרה על אבנו עד ירום ה' נחלתו ועמו. ועתה ברחמיכם קרבים כאשר הרחמנום ידכם לבעלות זכרון אלה על לוח לבם להביל תורה
 ויזכיר ין נא יזכירו לעולם ולדבריה את עבד תהי. כאשר ידענו לבס הטורף. ופברכתם בדרך בית עבדכם ויהי הטוב אשר יעשו שלם ה'
 מעלם ותזכורם כשלה ותכופלת בזה וככל יפה קורת רוח בעולם יזכה לבעים זכרים חיים וקיימים. וענינו תחזיר בנין בית עולמים. כאשר
 נפשו ונפש הדודים ותחלל עבדו בזה. ונשאו לו תזכיר תד עבד בזה. וזה בארץ זורא עמך. וזה בארץ

מִיָּה בִלְאֵל חוֹרֵשׁ אֲתָעוֹן אֲמַעֲבִילֵנּוּג זַלְלָהָּ

Letter of Rabbi Moshe Shmerl's stating his delivering the money to the Congregation of Khebron dated the 4th of Kislev 5600 received 13 Febr. 5600

— 128 —

הד לביקורו של מונטיפיורי באה"ק בשנת תקצ"ט וקשריו עם אנשי חב"ד בחברון, נמצא גם בתעודה משנת תר"ן, והיא: מכתב שכתב ר' יוסף יהודא ליב ב"ר חיים – בשקלאב – והמופנה אל ד"ר אליעזר הלוי שהיה בפטרבורג באותה שעה.¹⁴ ביומניו של מונטיפיורי¹⁵ רשום ששני שלוחי חברון הגיעו ביום ל' בסיון תקצ"ט, לקדם את פני השר בהיותו חונה על הר הזיתים מול מקום המקדש. אלה הביאו עמם מכתב מחברון שבו דורשים הם בשלום האורח הנכבד ומזמינים אותו עם אשתו ופמלייתם לבקר בחברון. במאמרי הקודם זכיתי לפרסם את המכתב שהגישו צירי חברון למונטיפיורי.¹⁶ מן המקורות נודע ששני המשולחים נשארו במאהל עם מונטיפיורי וחברותו, ויחד עמם חזרו לעיר האבות. מי היו שלוחים אלו? בשעת כתיבת מאמרי הנ"ל לא עלה בידי לברר את זהותם. פרט חשוב זה עולה עתה מתוך המכתב שלפנינו: הכותב מציג את עצמו לפני ד"ר לוי, שהוא אחד מאותם השלוחים שהיו בהר הזיתים במעמד הנ"ל. ועוד נמצאנו למדים כי השליח השני שאליו נתלווה הכותב, היה מנהיג העדה החב"דית, המגיד והמו"צ ר' שמואל הלוי מראהאטשאב.¹⁷

ר' יוסף יהודא ליב ב"ר חיים היה בן העיר שקלאב,¹⁸ ולאח"כ עלה בשנת תק"צ. בשנת תקצ"ט כבר היה מעסקני העיר – על אף גילו הצעיר יחסית (שהיה בן ל"ג שנה באותה עת). מהמכתב המתפרסם בזה עולה כי ר' יוסף י"ל נשלח כשד"ר מטעם כולל חב"ד, ובשנת תר"ו היה ברוסיה.¹⁹ במכתבו מזכיר הוא כי בחודש כסלו שעבר

17

שלח לידי מונטיפיורי – דרך ווילנא – כסף בסך כמאתיים גינים,²⁰ על-מנת שיעבירונו לאיש מיועד בדמשק, לטובת כולל חב"ד. הוי אומר שיצא את חברון לפני התאריך הנקוב הנ"ל, ועשה כבר בשליחותו די זמן עד שקיבץ את הסך העצום הזה. את המכתב הנוכחי כתב בערב פסח בעיר מולדתו – שקלאב – שאליה הגיע כנראה כדי לעשות את החג בקרב משפחתו ומיודעיו. לחברון התכוון לחזור מיד אחרי חג הפסח. במכתב עצמו לא נרשם להיכן נשלח, אך אין ספק שהוא נמען לפטרבורג. מונטיפיורי, אשתו, ד"ר אליעזר הלוי וסיעת מרחמוהי הגיעו לפטרבורג ביום ו' ניסן שלאותה שנה, היתה זו אותה נסיעה ידועה שבמהלכה התייצב השר לפני הצאר הצורר כדי להעביר את רעת גזרותיו מעל כלל ישראל, ובמיוחד לשם ביטולן של הגזירות שהוחלו על היהודים תושבי הגבול המערבי של ממלכתו. את ימי חג הפסח עשו בפטרבורג.²¹ הגם שמונטיפיורי ואנשיו – וד"ר הלוי במיוחד – היו טרודים בעניינים שלמענם עשו את מסעם, בכל זאת הקציבו מזמנם גם לקבלת משולחים שהגיעו אליהם מכל עבר, מהקהילות וממוסדות צדקה וחסד, וביניהם היה גם משולחם של אנשי חב"ד דשקלאב. במכתב זה נתבקש ד"ר הלוי להודיע באמצעות אותו משולח את הידוע לו בפרשת הכסף הנזכר.

הק' אברהם שישא הלוי

ז' אדר יומא דהילולא של משה רבינו, תשמ"ז

לונדון

בעזה"י יום ו' עש"ק ע"פ התו"ר פה שקלאב. למען אחי ורעי אדברה נא שלוי לכבוד יד"ן בקודש הוא ניהוא הרב המופל' ומפורסם יקר הערך, רב תבונות, עושה צדקה וחסד וכ' כבוד מ' אליעזר הלוי הי"ו, אתה ר' תשמרהו וכצינה רצון תעטרהו עד העולם. אחד"ש. הנה אנוכי יודעו ומכירו מכבר. ובפרט בהיותו יחד עם השר הי"ו באה"ק אשר באתי מחברון ת"ו ביחד עם הרב המגיד מ' שמואל הלוי נ"י להקביל פני השר הי"ו לירושלים ת"ו וישבנו יחד כמה ימים על הר הזיתים. ויחד היתה נסיעתינו לחברון ת"ו. נימצאתי כאן ק' שקלאב לשליח הכולל מכללינו הי"ו. שלחתי בחודש כסליו העבר דרך ווילנא ליד השר הי"ו סך ששה מאות ר"כ שעולים ערך שני מאות גינעס שיעשו לדמשק להרב מ' יהודא בלאנק אשכנזי מתקן שעות בדמשק.²² ימחול מעכ"ה לתת זאת על זכרוננו אם הגיעו המעות לידם. ולהודעני ע"י ידידי הרבני המופל' המפורסם איש יקר ציר

14. המכתב נמצא במחלקת כה"י שבבית הספרים הלאמי בירושלים, ומספרו V2717/15. תודתי להנהלת המחלקה על הרשותם את השימוש בכה"י.

15. ראה בהע' 1 שבמאמרי הנ"ל. 16. מכתב 1 במאמרי הנ"ל (עמ' 107).

17. ראה שם עמ' 116. 18. ראה שם בערכו. ניתן לשער שהוא בנו של ר' חיים ב"ר יוסף משקלאב, שהיה בין החתומים על מכתב חסידי חב"ד בחברון בשנת תקצ"א. מכתב זה נדפס לראשונה – מהעתקה – אצל ר' יהושע מונדשיין, **מגדל-עז**, כפר חב"ד תש"מ, עמ' תקט, ושנית אצל ר' שלמה זלמן הבלין, **המשפיע**, ירושלים תשמ"ב, עמ' קעה-קעו.

ומכתב זה, כיון דאתי לידן, נימא ביה מילתא בשיבושיו; המעתיק הראשון נתקשה כנראה בקריאת החתימות, וחלקן יצאו שגויות מתחת ידו. בהזדמנות זו אתקן את החתימות המשובשות (החיתובות המודגשות הן כפי הקריאה הנכונה): שמואל בא"א מו"ה מרדכי סג"ל זצלה"ה **מראהאטשאב**; יהודא ליב בן **זאב וואלף** סענר ממונה; בנימין בינעש בהרב ר' משה **מייזלש**; אברהם בער ב"ר **יוסף מלידא**; **למידות** חלאוונע מפאנעדעל; שמעון מנשה ב"ר משה **זלה"ה**.

19. שמו של השד"ר דן אינו מופיע בספרו של א' יערי, **שלוחי ארץ ישראל**, ירושלים תשי"א.

20. מטבע אנגלית שאיננה בשימוש עוד. ערכה היה 1.1.0 ליש"ט.

21. ספרות רבה נכתבה אודות נסיעתו של מונטיפיורי לרוסיה בשנת תר"ן, ולא כאן המקום לדון בה.

22. דמות זו אינה ידועה לי ממקור אחר.

נאמן רוח לשולחננו! דק' שקלאב כבוד מ' ליפמן²³ נ"י. ומחמת שידעתי טוב לבבו אתנו כל הימים, מלאני לבי לגשת אליו אף בטרדתו הגדולה דכעת.²⁴ נסיעתי לביתי לחזרה לחטול"ש²⁵ יהי' אי"ה תיכף אחר חג הפסח. והחודש"ש יקבל מאדה"ש,²⁶ ידידו ואה' הדש"ת וחפץ בהצלחתם ומצפה לישועה

יוסף יהודא ליב ב"ה מ' חיים זצללה"ה מחברון ת"ו

וימחול ידרוש ר"ש למעני לדזיו לו כבר בתי' 27 הוא ניהוא השר והטפסר היקר והנעלה איש תם וישר רודף צרקה וחסד כל הימים וכו' כבוד מ' משה מאנטיפיארע ואשתו הצרקניות יהודית די מאנטיפיארע הי"ו, הקב"ה יעזר להם בזכות כלל אחב"י למלאות משאלותם לטובה ויתניהם לחן ולחסד בעיני כל רואיהם, ויחזירם לחטול"ש²⁵ לביתם בשמחה ובטוב לבב אמן

יוסף יהודה ליב הנ"ל

יגאל עזריאל; עתה לו חתן מה יצא

אמת אלהי ודעו אלהי עתה ודעו כי קול ה' זה האל ופניהם
על הים. זה תפילתו. יצוה לבנה וסג. וז' חזקתו. ה' ה' ה' ה'
אמת. וז' חזקתו. וז' חזקתו. וז' חזקתו.

[illegible][illegible]

23. כנראה צ"ל: לשלוחנו. דהיינו שהוא שליח מק"ק שקלאב אל מונטיפיורי (קריאת השם קצת מסופקת אצלי).

24. בעסקי ההשתדלות לפני הצאר ושאר "החלונות הגבוהים" שבממלכתו.

25. לחיים טובים ולשלום. 26. החיים והשלום יקבל מאדון השלום.

27. במקור (סנהדרין לא, ב) הכוונה למשה רבינו, וכאן – בשם המושאל – למשה מונטיפיורי.

אימתי וכיצד נוסד "כולל חב"ד"?

שנת תקמ"ח

בי"לוח כולל חב"ד" הנדפס מדי שנה בשנה נאמר: "נוסד בשנת תקמ"ח". יש לשער שתאריך זה מרמז לשנת הסתלקותו של הרה"ק ר' מנחם מענדל מהאראדאק (הוא הרמ"מ מוויטבסק) – שנפטר ברי"ח אייר שלאותה שנה – ולפי זה נכנסים אנו עתה לשנת המאתיים ליסוד הכולל ע"י רבנו הזקן.

אמנם קביעה זו אינה מחוורת כלל: התעסקותו של אדמו"ר הזקן במשלוח מעות תמיכה לאה"ק החלה בקיץ **תקל"ח** (ראה בימקורות והערות' ליאגרות-קודש' אדה"ז, קה"ת תש"מ, עמ' תיח), ומשהחל בכך נמשכה התעסקותו ללא הפסק. ואיזה דבר נפל ונתחדש בשנת תקמ"ח עד שבגללו נאמר שבה בשנה נוסד הכולל? והאם קיים קשר בין הסתלקות הרה"ק מהאראדאק באותה שנה לבין משלוח הכספים לאה"ק?

כשהגיעה לרוסיה השמועה אודות הסתלקות הרמ"מ שלח רבנו אגרת התנחומין (היא הנדפסת באגרות-הקודש שבתניא סי' ז"ך, וביאגרות-קודש' הני"ל סי' יא) שבה נאמר (בקטע הנדפס כהשלמת האגרת ביאגרות-קודש' עמ' כז): "הוכפלה בקשתי לפני כל אוהבי ורעי שלא לגרוע ח"ו אפילו פרוטה אחת, הס מלהזכיר, לתת מגרעות בקודש ח"ו, כי אם תס הכסף, כולו תמים יהי לרצון לפני ה'". אין זה סביר לפרש את המכתב בצורה שייראה כ"אגרת היסוד לכולל חב"ד", ומה גם שלמעשה נכתבה האגרת בחורף **תקמ"ט** ולא בשנת תקמ"ח (ראה בימקורות והערות' שם עמ' תכד).

"לוח הכולל" הראשון שבו מצאתי את ההודעה הני"ל הוא משנת תשי"ג, וז"ל: "נוסד בשנת תקמ"ח, ע"י קדש הקדשים, כ"ק רבנו הגדול מרן אדמו"ר הזקן נבג"מ זיע"א". בלוחות שנתפרסמו ע"י הכולל עד שנת תשי"ח (וכן בעוד מפרסומיו הרשמיים של הכולל) כתובה ההודעה בלשון סתמית, ללא נקיבת שנה: "מיסוד כ"ק רבנו הגדול מרן אדמו"ר הזקן בעל התניא והשו"ע נבג"מ זיע"א". לפי"ז נולדה הקביעה של שנת תקמ"ח כשנת יסוד הכולל, בין השנים תשי"ט-תשי"ג (לוחות הכולל מהשנים תשי"ט-תשי"ב לא היו למראה עיני). וכאמור, איני יודע על סמך מה בחרו בשנה זו לקובעה כשנת יסוד "כולל חב"ד".

ביספר התולדות – אדמוה"ז (לרא"ח גליצנשטיין, קה"ת תשכ"ז, עמ' קצד) נאמר: "למטרה זו יסד רבנו הזקן, בשנת תקמ"ח, את 'כולל חב"ד'". כמקור הדברים

מצויין שם בהע' 6 ל"מגילת י"ט כסלו", אבל הן במהדורות הראשונות של מגילה זו (שנדפסו – באידיש – באטוואצק חצר"ת ובברוקלין תש"ב) והן במהדורת התרגום ללה"ק (ברוקלין תשי"ב, בשם: "יו"ד טי"ת כסלו, סיפור פרשת חג הגאולה") לא נזכרת שנת תקמ"ח בהקשר זה. ונראה שעורך "ספר התולדות" שאב את המידע הזה מ"לוח הכולל".

שנת תקס"ה

משעה שעלו החסידים לאה"ק – הם והרה"ק רמ"מ מהאראדאק בראשם – בקיץ תקל"ז, עמד רבנו הזקן בראש מערכת גביית "מעות אה"ק" ומשלוחן לחסידים שעלו ונתיישבו בטבריה ובצפת.

ולא היה שום הבדל וחילוק בין חסידי אדמו"ר הזקן לבין חסידי שאר הצדיקים תלמידי המגיד: המעות נאספו ע"י גבאים (והגבאי הראשי היה הר"ר יעקב מסמיליאן), וגביה זו וכן המשלוח לאה"ק נעשו בפיקוחו ובהנהלתו של רבנו הזקן. המעות נשלחו אל הרה"ק רמ"מ מהאראדאק לטבריה, ואחר הסתלקותו (בשנת תקמ"ח, כנ"ל) נשלחו לשם אל הרה"ק ר' אברהם מקאליסק, ועל-ידם נתחלקו המעות לכל החסידים שבאה"ק – ללא הבדל מפלגה ומוצא: חב"ד או חג"ת רוסיה או פולין. כך שבתקופה זו אין כל מקום להגדיר את המפעל כ"כולל חב"ד", שהרי חסידי חב"ד לא נבדלו משאר החסידים לא באיסוף המעות בחו"ל ולא בחלוקתן באה"ק.

בין השנים תקנ"ד-תקנ"ח נעשה אמנם נסיון להבדיל בין המעות הנאספות ברוסיה לבין המעות הנגבות בפולין, שהראשונות יתחלקו באה"ק ע"י הרה"ק מקאליסק והאחרונות יתחלקו שם ע"י הרה"ק ר' יעקב שמשון משפיטובקא (ורבנו הזקן דן בענין זה באגרות ל-ר"ה שבס' 'אגרות-קודש'), אך מאגרות השנים הבאות ניכר שפילוג זה לא נתקיים לאורך זמן. וגם בזמן שהיה הפילוג קיים הרי לא היה הוא בין חסידי חב"ד לשאר החסידים, אלא בין **המדינות**: חסידי רוסיה (חב"ד, קאליסק, קארלין ואחרים) מחד גיסא, וחסידי פולין (ורוואלין) מאידך גיסא.

בשנת תקנ"ז, אחר שהדפיס אדמו"ר הזקן את ספר התניא קדישא, נתגלע פילוג בין שיטת הרה"ק מקאליסק שפרסם אז את מכתבו הידוע בענין "וצדיק באמונתו יחיה" לבין שיטת חב"ד כפי שהביאה אדמוה"ז לידי ביטוי בספר התניא שנדפס באותה שנה. היוכוחים ארכו

באותו ענין. הרי לנו שרק מאז ואילך ניכר החילוק בשתי דרכי עבודת ה': שיטת חב"ד ושיטת חג"ת, ואולי אז נתייחדו חסידי רבנו הזקן בשם 'חב"ד'.

עלה בידנו עד כה שבשנת תקס"ה נקרא המוסד בשם 'כולל' והתנועה בשם 'חב"ד', וכבר אפשר לו למוסד זה להקרא בשם "כולל חב"ד". אך בפועל לא נתקלנו בשם זה לא באותן שנים ולא בשנים הסמוכות לה, אלא רק שנים רבות אח"כ. וגם לא היתה כל סיבה לייחד להם שם בפ"ע כל עוד קיבלו את תמיכתם ישירות מרבנו, ולא היו צריכים להתחלק עם כוללות אחרים. וכפי שראינו לעיל, רבנו באגרותיו אינו מגדיר אותם כלל ככולל בפ"ע, וגם בנו – כ"ק אדמו"ר האמצעי – הלך בעקבותיו (בשנים הראשונות, עד ליסוד הישוב החב"די בחברון), ומשתמש בלשון הקרובה ללשון אביו: "כפי הרשימה שמצאתי במכ"ק ז"ל לשלוח לאה"ק לאנשים מיוחדים בצפת... והוספתי על הרשימה שלו עוד כוונ" (אגרות-קודש' הנ"ל, מדור אדמו"ר א, סי' יד). הרי שאינו מזכיר כולל המיוחד בשמו "כולל חב"ד", אלא משלוח מעות בצירוף רשימת הזכאים לחלוקה.

שנת תקפ"א

כאמור לעיל, עברו חסידי חב"ד מטבריה לצפת עם הפילוג דשנת תקס"ה. שנים ספורות אח"כ החלה עליית הפרושים מווילנא, ובין השנים תקס"ח-תק"ע יסדו גם הם את כוללם בצפת (והגרמ"מ משקלאוו בראשם). גם רבים מחסידי טבריה עברו לצפת (ובראשם הר"ר גרשון מרגליות והר"ר עמרם רוזנבוים חסידא).

חסידי חב"ד שבצפת סבלו מאחיהם (כמובא לעיל מאג"ק אדמו"ר הזקן ואדמו"ר האמצעי), אשר על כן הוחלט להעביר את הישוב החב"די מצפת ולקבעו בחברון. אך עד עתה לא נתברר זמנה המדויק של העברה זו. שלשה תאריכים ניתנו לתחילת התיישבות חסידי חב"ד בחברון: תקע"ו-תקע"ז, תקע"ט, תקפ"ג. בענין זה דנתי בארוכה במאמרי הנדפס ביכפר חב"ד (גל' 151, י"ב תמוז תשד"מ), והגעתי למסקנה שתאריכים אלו מהווים שלשה שלבים בתחלת ההתיישבות. למסקנה דומה בא גם ר' בצלאל לנדוי במאמרו אשר ביכרם החסידות (גל' ב, ניסן תשמ"ה, עמ' קפג ואילך). אמנם עתה נראה לי ברור שהתיישבות חסידי חב"ד בחברון החלה בשלהי שנת תקפ"א או בתחלת תקפ"ב. באותה שעה נשלחו שני שד"רים לאסוף מעות תמיכה בחו"ל, ובשליחות זו שהו לפחות עד שלהי חורף תקפ"ג;

כשרצו כמה מאנ"ש לעלות לאה"ק בין השנים תקע"ד-תקע"ה, השיב להם כ"ק אדמו"ר האמצעי בשלילה (אג"ק, סי' י), ומי"מ מסיים שאם בכל זאת יעלו "ויקבעו דירה בירושלים עה"ק – יהי להם מעמד". בין השנים תקע"ו-תקע"ז הורה כ"ק אדמו"ר א לכמה מחסידיו לעלות לאה"ק (היום יום' עמ' 5). תחלה התיישבו העולים בשלש הערים ירושלים צפת וטבריה, וכשנבחרה עה"ק חברון נקבצו לשם חסידי חב"ד משלש

כשמונה שנים, ובשנת תקס"ה נתפרדה החבילה (ראה 'אגרות-קודש' הנ"ל סי' נא, ובימקורות והערות' לשם). אז מינה הרה"ק מקאליסק את הרה"ק ר' מרדכי מלעכוויטש על גביית המעות עבורם, הכסף נשלח לטבריה ושם נתחלק לאנשי הרה"ק מקאליסק על-פי רבם. אדמו"ר הזקן מצדו המשיך באיסוף מעות א"י בין אנשיו שבחו"ל ושלחן אל חסידיו שבאה"ק שעקרו אז מטבריה ונתיישבו בצפת.

באותה מאגרות שנת תק"ע כותב אדמו"ר הזקן לאנ"ש דרוסיה אודות מגבית מיוחדת לשם כמה דברים שעמדו על הפרק באותה שעה, וביניהם גם תמיכה בחסידים שבאה"ק: "להחיות רוח שפלים ונדכאים מאחיהם הידועים עניי צאן קדשים אשר בעה"ק צפת תובב"א ממדינתנו, וכן רבים ושלמים מפלניא העומדים לימין צדקם להצילם מרודפיהם אחיהם הידועים" (אגרות-קודש' עמ' קל). בדבריו אלו מרמז רבנו לעובדה כי חסידי חב"ד שבא"י אינם מקבלים את חלוקתם מהקופה הכללית של כולל החסידים, ואדרבה, "נדכאים [הם] מאחיהם", שלכן נאלצו לעבור מטבריה – שהיתה עיקר היישוב החסידי באותה שעה – אל צפת, ונזקקו משום כך לתמיכה מיוחדת עבורם (ראה גם 'אגרות-קודש' עמ' קמט: "למסור בשלימות בצפת תובב"א לכל או"א, כפי הרשימה של כת"ר לאנשי פלניא, וכפי רשימה שלי לכל או"א מהנקובים שם בשמותם").

וזו היא בוודאי תחלת יסודו של "כולל" עצמאי ע"י רבנו הזקן.

"כולל חב"ד"

מצינו א"כ שאנשי חב"ד נפרדו והיו לכולל עצמאי, אך לא מצינו בשום מקור מאותה תקופה שהם נקראו בשם "כולל חב"ד". יתירה מזו, אף השם "כולל חסידים" לא מצוי באותם מקורות; באגרות רבנו הזקן נקרא מוסד זה בשם "כולל" סתם – ללא שם לוואי נוסף (וכך הדבר באגרת לי שנזכרה לעיל בקשר עם הפילוג שבין חסידי רוסיה וחסידי פולין, נזכר שם כמה פעמים השם "כולל" סתם או "הכולל דאה"ק", ללא שם לוואי כלשהו). ו"כולל" משמעותו: ציבור, קהילה. שם זה ניתן להם כנראה מפאת התאחדותם לקהל בפני-עצמו, בנפרד מהקהילה הספרדית ששכנה אז בא"י.

גם אין אנו יודעים בבירור מתי התחילו לקרוא את חסידי רבנו הזקן בשם 'חב"ד'; המקור הראשון שמצינו בו את שם 'חב"ד' הוא במכתב רבנו – ואף הוא משנת תקס"ה, אך מגיעים אנו דרכו לשנת תקס"ג: "והנה בחורף תקס"ג באו אלי הני נחותאי הידועים... ויעשו להם מעמדות חדשים... מאוהבים... שאינם מכונים בשם חב"ד" ('אגרות-קודש' סי' נא, עמ' קכז). ושמה ניתן לשער ששם זה נתחדש בשנים תקנ"ז-תקנ"ח, כשיצא הרה"ק מקאליסק לחלוק על שיטת אדמו"ר הזקן בענין "וצדיק באמונתו יחיה", ואדמו"ר ז' כותב לו (שם עמ' קכג) שזו הפעם הראשונה שר"א מקאליסק כתב לו

הערים הללו (ראה 'אגרות פקוא"מ' תקפ"ז-ז עמ' 175: אשר היו פזורים בשלשת עה"ק ירצוי"ט ת"ו).
בשנת תקע"ט עלו ט"ו משפחות מהחסידים (אך לא מחב"ד) שבצפת והתיישבו בחברון (ראה 'שלוחי אי"י עמ' 680. 'אגרות פקוא"מ' ה"ל עמ' 175-176. 216). הם אף בקשו לשלוח שד"ר מיוחד – בשנת תקפ"א – לערי אשכנז, למען איסוף תרומות לצורך בניית ביכ"נ ומקוה עבורם. אך שד"ר החסידים שבצפת וטבריה, ה"ר משה מקרעמניץ (שהיה אף הוא בחו"ל באותה שעה) הדפיס שו"ת ארוכה להוכיח שאין להם זכות זו, כיון שהם כפופים לכולל החסידים שבצפת וטבריה. גאוני הזמן הסכימו עמו, ונחתם הסכם ביניהם לבל יפרדו ('שלוחי אי"י שם, 'אגרות פקוא"מ' שם עמ' 177).

לפי הסכם זה, החלק שנועד לחסידים שבחברון היה קטן מדי, ולא איפשר להם לכסות את הוצאותיהם. ובאותה שנה התחילה עזיבתם של רוב האנשים, ותוך כמה שנים עקרו כולם מחברון. שני האחרונים שנותרו עד שנת תקפ"ו, כותבים באותה שנה ('אגרות פקוא"מ' עמ' 176): "כהיום הזה לא נשאר פעה"ק מיחידי כולל החסידים אשר היו דרים פה אנשים כי אם שנים, אנחנו הח"מ ועוד זקן אחד בן שמונים נוטה למות, וכל עיקר ישוב אשכנזים פה עה"ק הלא המה תלמידי הגאון הנז"ל, כת החב"ד, כמו מאה נפשות, מלבד העתידים ומוכנים לבוא מק"ח [מקום חנייתם] פעה"ק. ואנחנו שנים הח"מ... לעקור דירתנו מפעה"ק ולהתיישב במקום אשר יבחר ד"י".

בעת שהתחילו החסידים לעקור מחברון לצפת, בה בשעה התחילה התיישבותם של חסידי חב"ד בחברון. וכך מספרים חכמי ורבני הספרדים שבעיר באגרתם (אדר תקפ"ו) אל הפקידים ואמרכלים שבאמשטרדם (האגרת מועתקת, חלקית, ב'אגרות פקוא"מ' ה"ל עמ' 175, 216) שבה מתארים הם את הרפתקאות החסידים הראשונים שהתיישבו בחברון והחליטו לעוזבה, ומוסיפים כי "אדהכי והכי אתו תלמידי הגאון המפורסם הרב הגדול מו"ה זלמן זלה"ה [כ"ק אדמו"ר הזקן] אשר היו פזורים בשלשת עה"ק ירצוי"ט ת"ו, ועל פקודתו הה"ג המפי מו"ה בער נ"י [כ"ק אדמו"ר האמצעי] בן הגאון מוהר"ז זלה"ה, נאספו כולם לקבוע דירתם בעה"ק חברון ת"ו".

כיון שידוע לנו ממקור אחר (השו"ת ה"ל שהדפיס ר"מ מקרעמניץ בשנת 1821) שהדיון בין השד"ר דחברון והשד"ר דצפת וטבריה היה בשנת תקפ"א (או תחלת תקפ"ב), ועוד ידוע לנו (כנ"ל) כי לאחר שהוחלט לסנף את שד"רות חברון אל שד"רות החסידים שבצפת וטבריה החליטו החסידים שבחברון לחזור לצפת ואז החלו חסידי חב"ד להתיישב בחברון – ניתן לומר שהתיישבות חסידי חב"ד בחברון החלה בין השנים תקפ"א-תקפ"ב.

אך הוכחה ברורה ליתא, כי אפשר גם שהכוונה לשנת תקפ"ג, היא השנה הנקובה בקריאה שפרסם מוה"ר שמעון מנשה חייקין (ראה הצלום ב'מגדל עז' עמ' תקכו-תקכז): "...שכתב האדמו"ר האמצעי נבג"מ לאנ"ש דפעה"ק בשנת תקפ"ג, בעת שנתייסד הישוב של אנ"ש בחברון ת"ו..." – וכפי שכבר הוכיחו רבים מכרוז זה (הובאו דבריהם במאמרי ה"ל שביכפר חב"ד, ושם טענתי כי משמע מכאן רק על תאריך **מכתבו** של אדמו"הא. ואדרבה, ניתן לומר שבאותה שעה כבר ישבו חסידי חב"ד בחברון). לפיכך עלינו לבדוק במקורות נוספים לשם ברור שאלה זו.

שלוחות חב"ד הראשונה – מחברון לחו"ל

על השליחות הראשונה מטעם חסידי חב"ד בחברון, קוראים אנו באגרת (מיום ז' שבט תקפ"ג), שכתב ר' משה מייזליש מצפת אל ר' שלמה פ"ח שעמד לצאת אז בשליחות מירושלים לחו"ל (חלק מהאגרת נדפס – במשובש – ב'סיני' שנה ג, עמ' פז):

אם יהי לך בדרך איזו ידיעה מאנשי חברון שבחוץ לארץ, אם מהרב ר' ליב מבעלז בעצמו ואם מר' שמעון משקלאב, או מאיזו שליח אחר השייך לחברון, תודיעני ע"י מוקדם. ופשיטא אם יהי לך ידיעה מה שנעשה ממעות חב"ד בשנה העברה, שהי מקודם ת"י הרב ר' יצחק מראדויל, וכן במעות דשנה זו.

נראה לי ששני שד"רים אלו "מאנשי חברון", שעשו בשליחותם בחורף תקפ"ג, הם מראשוני חסידי חב"ד שנתיישבו בחברון, והידועים לנו גם ממקורות אחרים. הראשון הוא כנראה ר' ליב "בעל יסורים",¹ שאודותיו כתוב ב'שערי ירושלים' שער ד:

תחילת התיישבות! האשכנזי הי' הרב החסיד המפורסם מו"ה ליב ז"ל מאנשי חב"ד, ונקרא ר' ליבלי מחברון וגם

1. ר"ב לנדוי ביכרם החסידות (ה"ל, עמ' רי בהע), ורא"י גוי"א ביכפר חב"ד (גל' 263, י"ז מ"ח תשמ"ז, עמ' 7) קובעים – ללא כל אסמכתא – כי ר' ליב בעליסורים הוא ר' ליב מטערקיש מאהילוב. יתירה מזו, ע"פ הסיפור המובא אצל רא"י גוי"א שם עולה כי בשעת פטירתו – בשנת תקצ"ז – עלו שנותיו בהרבה על מאה שנה, וזאת לא שמענו. ביכר רבי (עמ' 144) כותב פרטים רבים על ר' ליב מטערקיש מאהילוב, ואינו מזכיר כלל מענין עלייתו לאה"ק. ומהיכן נודע הדבר לאותם כותבים?

מ' שפירא ב'ותיקין' (עמ' 88 הע' 77) כותב "על פי שותפות השם, הרי האדם היחידי שאפשר לזהותו עם ר' ליבלי, הוא ר' יהודה ליב בן זאב וולף סענדער (סענער)". וטעות היא בידו, שמו אינו סענדער, ותיבת 'סענער' משמעותה שהוא מהעיר סענא. ואיך שיהיה, אין הוא ר' ליב בעליסורים שנפטר בט"ו חשוון תקצ"ז (ראה צלום מצבתו ביכפר חב"ד שם), ואילו ר' ליב סענער חי לפחות עד שנת תר"ד, שאז מצאנוהו חתום באגרת לפקוא"מ ('אמת מארץ', ג)

בבואנו לזהות את ר' ליב בעליסורים בין האנשים הידועים לנו, עלינו לחפש דמות המתאימה לנתונים הבאים: א) מאנשי חב"ד, ב) היה גר בחברון, ג) שמו ר' ליב, ד) שמו אינו מופיע במפקד מונטיפיורי דשנת תקצ"ט (שהרי ר' ליב דן נפטר בשנת תקצ"ז). ומצינו שני שמות העונים לדרישות הללו א) ר' יהודה ליב ב"ר אברהם יהושע העשל, החתום בין ממוני חב"ד שבחברון על כתב שד"רות משנת תקצ"ז (צלום ב'מגדל עז' עמ' תקטז), ב) ר' ליב מבעלז, מאנשי חב"ד הנזכרים במכתבו ה"ל של ר' משה מייזליש משנת תקפ"ג. יתכן ששנים אלו אינם אלא אחד, ושהוא הוא ר' ליב בעליסורים – אך ראיה לדבר אין.

ר' משה מקרעמניץ בשו"ת שלו (הנזכרת לעיל). ואם אין ראייה לדבר, אך רמז לדבר יש ויש; בסוף השו"ת (בחלק שלא נעתק ב"שלוחי אי"י) נאמר:

ונחזור לענין דידן, בר מכל הני"ל יש עוד טענות חזקות... האיך זה החמשה עשר בעלי הבתים יאמרו מה לנו לסבול זה עול הגלות, והלא ברגע אחד אנחנו יכולין לנקות עצמנו מכל וכל... ואנחנו נשלח להרב שלנו שישלח רק בשבילנו וזה יהי' לפינו.

נרמזים אנו כי המדובר בעדה חסידית שיש להם רב לעצמם, בנפרד מעדת החסידים שבצפת וטבריה, ולא נתפרש מיהו הרב. כמו"כ לא נתפרש מיהו השד"ר מחברון. אך אולי רמז יש כאן לשד"ר ר' ליב או ר' שמעון מעדת חב"ד, החושבים לנסוע אל "הרב שלנו" – הוא אדמו"ר האמצעי – לבקש ממנו עזרה כספית ולדון בדבר קביעת ישוב חב"ד בחברון.

רמז נוסף נמצא גם ב"אגרות פקוא"מ הני"ל (עמ' 175, 177):

השד"ר הרב המו' מו"ה משה אשכנזי נ"י מקרעמניץ... הביא לנו מה שהדפיס באיטליא שאלה או פסק נגד שליח חברון ת"ו ששלחו אשכנזים שבחברון ת"ו להם לבדם, וכמאמרו הסכימו הרבנים הגאונים שראו פסק הני' במה שהעלה למסקנא דמילתא להלכה למעשה, ומע' הרבנים דכולל חסידים דעה"ק צפ"ט ת"ו, שלחו לנו כתב חתום מאיזה חותמים, לבטל שטר הקודם שחתמו למע' חו"ר הספרדים בשעת יציאת השד"ר מהר"י הכהן זל"ה דשח"ל באיטליא, והאשכנזים ההם חתמו אז לתת לו כו"ה גם מצדם, ותוך הכתב דשלחו לנו כתבו ג"כ שכפופים וסרים למשמעת יושבי עה"ק צפ"ט ת"ו... ונפלאנו על הצעת הדברים בשאלה ופסק של הרב השד"ר מוהרמ"ק נ"י, דיושבי חברון ת"ו האשכנזים כיפפו לכו' חסידים שבצפ"ט. ואין ראייה מהסכמת הגאונים, אם הסכימו עליו, כי לפי הצעת דבריו הסכימו.

לפום ריהטא נראה כאילו פתחו בכך וסיימו בחבית; פתחו בפסק נגד שליח חברון וסיימו בביטול שטר השליחות של השד"ר דצפת וטבריה לאיטליה! ומהו שסיימו כי הצעת הדברים בפסק הני"ל אינה נכונה, הרי שליח זה היה מטעם החסידים שבחברון (שאינם מחב"ד), והם הרי היו כפופים לצפת וטבריה!!

לכן נראה שאותו שליח שנסע מחברון לחו"ל בשנת תקפ"א לא נסע בשליחות עדת האשכנזים הכללית שבחברון – שהם היו כפופים לכולל החסידים שבצפת וטבריה – אלא בשליחות עדת חב"ד שעמדה לכוון את ישובם בחברון. השליח נסע לדון בענין זה עם אדמו"ר האמצעי, שהה בדרכו כשנתיים (עד שלחי חורף תקפ"ג), ובמשך תקופה זו נתייסד הישוב החב"די בחברון.

תחלת נסיעת השד"ר היתה – כאמור בשו"ת ר"מ מקרעמניץ – "בשביל בהכ"נ לבנות ולעשות מקום טבילה". בהיותו בחו"ל התעסק גם במכירת ד' אמות קרקע בחברון (כמו שראינו בשטריהמכר הני"ל). חיזוק לעיסוקו זה קיבל במכתבו של כ"ק אדמו"ר האמצעי (המובא בקול-קורא הני"ל של ר' שמעון מנשה חייקין):

ר' ליב בעל יסורין. האיש הזה הי' גדול בתור' וירא אלקי' מרב'י, ובסוף ימיו נסע לעה"ק צפת'ו ונפטר שמה זקן ושבע ימים. וצוה לפני מותו שכל מי שיהי' לו עת צרה ר"ל ישתטח על קברו ויעזרוהו. וכן עושי עד היום.

והשני הוא ר' שמעון שמערלינג משקלאב, שגם הוא נמנה עם המתיישבים הראשונים של חב"ד בחברון. ומסופר (ראה המצוטט ב'ותיקין' עמ' 73 וביכרם החסידות' הני"ל עמ' קפח מהחוברת 'חיים ש. שמרלינג') כי אדמו"ר האמצעי שלחו למצוא באה"ק מקום מתאים לחסידי חב"ד (לדבריו היה זה אחרי פסח תקפ"ג, וע"פ האמור באגרת שלפנינו היה זה לפני נסיעתו לחו"ל מטעם אנשי חברון, ומ"ש שבא אחרי פסח תקפ"ג, היתה זו כנראה ביאתו השניה לאה"ק, אחר נסיעתו הני"ל כשד"ר).

אימתי הגיע ארצה לראשונה? במפקד מונטיפיורי משנת תקצ"ט רשומה אלמנתו שרה, והפרטים אודותיה: לידת שקלאוו, בת 53, באה לאה"ק בשנת תקפ"א. סביר שעלתה בצוותא חדא עם בעלה, נתיישבו בחברון, ומיד חזר ר' שמעון כשד"ר לחו"ל. אך יתכן גם שעלייתו נתבצעה לפני עליית אשתו, ואין למדין מן הכללות. ומה גם שבמפקדי מונטיפיורי הנתונים אודות שנות העליה וכד' אינם מדויקים כל צרכם.

עוד הגיע לידינו שטר-מכר שממנו נמצאנו למדים כי כבר בקיץ תקפ"ב עשה השד"ר ר' שמעון משקלאב בחו"ל, בשליחות מטעם יושבי חברון. זהו טופס נדפס, שבו מעידים על מכירת ד' אמות קרקע בחברון, לאדם ששמו יירשם במקום החלק שנועד לכך.

שטר זה פורסם ע"י א.ר. מלאכי, כנראה בקיץ תשכ"ז (בידי צלום קטע מכתה"ע – ללא כל פרטים מזהים – אלא שתוכנו מעיד על זמנו), מהעתקה שהכין בשנת תרפ"ד מן המקור שבאוסף זוסניץ – אוסף שניתן למחלקה היהודית של הספריה הציבורית בניו-יורק. בדקתי באוסף זה, וקבלתי את צלום השטר המתפרסם כאן.

השטר הוא מיום כ"ו באלול תקפ"ב, ועל החתום בא "שמעון בלא"א מ"ה חיים זצ"ל ש[מער]לינג הבא בכח תושבי עה"ק חברון תובב"א". אם השטר נדפס בחו"ל, ואם המספר 869 הרשום עליו מתייחס למספרי המכירות ומשקפן נאמנה, הרי שעשה בשליחותו זו זמן רב לפני התאריך הנקוב בשטר, וסביר שיצא מחברון לא יאחר מחורף תקפ"ב, וכבר אז נקרא "מאנשי חברון".

כדי שלא להדחק ולומר ששלוחים אלו יצאו מחברון תיכף עם הגיעם לשם עם ראשוני המתיישבים החב"דיים בחורף תקפ"ב (או קיץ תקפ"א), נראה לומר שהם נמנו עם ט"ו המשפחות שהתיישבו בחברון בשנת תקע"ט. הן אמת שרובן לא היו מאנשי חב"ד (כנ"ל), אך לא מן הנמנע שהיו ביניהן גם שנים (או יותר) מחסידי חב"ד. וזו הסיבה ששני אלו נזכרים כראשוני מתיישבי חב"ד בחברון – כמובא לעיל.

יתירה מזו, נראה שהם הם שד"רי חברון שיצאו לחו"ל בשנת תקפ"א, ושעליהם (או על אחד מהם) מוסבים דברי

— 135 —

"מ"כ בשם הרדב"ז שכל מי שיש לו אחוזת נחלה בעה"ק חברון ת"י יהי ניצול מחיבוט הקבר". אך בכך לא נשלמה עדיין המטרה הראשונה שלשמה נסע לחו"ל – "בשביל בהכ"נ לבנות" – ובמצוה זו זכה אדמו"ר האמצעי עצמו, כאמור בסיום קריאתו הנ"ל של ר' שמעון מנשה: "ואדמו"ר נ"ע בעצמו קנה פעה"ק את הבית הכנסת הקטנה על שמו, כדי שיהי לו אחוזת נחלה בעה"ק חברון ת"י".

כשסיים את שליחותו זו כעבור שנתיים, חזר לחברון אחר חג הפסח תקפ"ג, כמובא לעיל מפי צאצאיו. זהו סיפור שליחותו של ר' שמעון שמערלינג. בחורף תקפ"ג היה בחו"ל שד"ר נוסף מחסידי חב"ד שבחברון, הוא ר' ליב מבעלז. משליחות זו לא נודעו לנו לעי"ע כל פרטים נוספים.

ההוראה: להתיישב בחברון

על הוראה זו שומעים אנו בהמשך דבריו של ר' שמעון מנשה בקול-קורא הנ"ל:

עניי ראו ולא זר, בהיות המקדש על מכונו עט"ר אדמו"ר האמצעי זי"ע, אז היו כל חסידי חב"ד יחד את כולל חסידי וואלין בעה"ק צפת, בימים ההם גזר עליהם ואני בתוכם כי נעתיק משם ההרה ליסד עה"ק חברון למושב חסי' חב"ד, וקיימנו דבריו בע"ה.

מדברים אלו עדיין אין אנו יודעים את זמנה של פקודת העקירה לחברון. מהאמור לעיל כי נסיעתו של ר"ש שמערלינג לחו"ל בשנת תקפ"א היתה קשורה לישוב עדת חב"ד בחברון סביר להניח שהוראה זו כבר היתה קיימת באותה שעה. אך אין זו הוכחה ברורה.

בשנת תקפ"ב שלח כ"ק אדמו"ר האמצעי מעות חב"ד לאה"ק, כנזכר באגרתו הנ"ל של ר"מ מייזליש: "מעות חב"ד דשנה העברה, שהי מקודם ת"י הרב ר' יצחק מראדויל". אך לא מפורש שהמעות נתייחדו לחברון, ואין כל הוכחה שכבר חל שינוי מכפי הנהוג במשלוח מעות אה"ק עד אז. ר' יצחק מראדויל הוא בנו של הרה"ק ר"מ מזלוטשוב, וגם בשנים הקודמות היו משלוחי מעות אה"ק נעשים ע"י אדמו"רי וואהלין הקרובים לחב"ד (ראה אג"ק אדמו"ר סי' סב). ולפיכך אפשר והיה זה טרם יצאה ההוראה לחסידי חב"ד שבאה"ק לעקור לחברון.

אבל שטריהמכר הנ"ל, שנכתב באלול תקפ"ב ונחתם בשם "יהבא בכח תושבי עה"ק חברון", מוכיח על עדת חב"ד שהיתה ישובה אז בחברון (וכפי שנתבאר לעיל). מחסידי חב"ד תושבי חברון באותו זמן ידועים לנו רק ר"ש שמערלינג ור' ליב (שישבו שם עוד משנים קודמות), וממכתבו הנ"ל של ר"מ מייזליש (בחלק שלא נדפס ביסיני שם) למדים אנו גם על ר' ישראל [ר"י מקאפוסט?] ור' ליב מסענע. ר' משה מייזליש עצמו היה עדיין תושב צפת באותה שעה – כמפורש בחתימתו: "מתגורר פה צפת ת"י". אולם הגיעה לידינו המלצה שכתב ר"מ מייזליש לר"ש פ"ח באותו יום (ז' שבט תקפ"ג), ההמלצה עצמה נדפסה ביסיני שם וחתימתה: "תושב צפת"ר". אך

כשנעיין בגוף כהנ"י נבחין כי בראשונה נכתב "תושב חברון תובב"א", ואח"כ העביר קו על 'חברון' וכתב 'צפת'. סבורני שניתן ללמוד מכך כי באותם ימים עמד ר"מ מייזליש לעקור לחברון, ולפיכך נטה לכתוב לכתחילה "תושב חברון". בחברון עצמה פוגשים אנו בו רק בשנת תקפ"ז, והוא חותם אז על כתבי שד"ירות מטעם עדת חב"ד שבעיר (צילומיהם ראה ב'מגדל עז' עמ' תקטו-תקיז).

ועדיין לא ידוע לנו אימתי נאספו לחברון כל אנשי חב"ד שבאה"ק. שבאגרת משנת תקפ"ו כותבים שנים משרידי החסידים שאינם חב"ד ('אגרות פקוא"מ' הנ"ל, עמ' 176):

עיקר ישוב אשכנזים פעה"ק הלא המה תלמידי הגאון הנז"ל, כת החב"ד, כמו מאה נפשות, מלבד העתידים ומוכנים לבוא מק"ח פעה"ק.

סיכום האמור עד כה: מסתבר שר"ש שמערלינג ור' ליב בעל-יסורים (מבעלז?) היו חסידי חב"ד הראשונים שנתיישבו בחברון (והם מט"ו משפחות החסידים שבאו אז לחברון – ורובם לא מחב"ד). בשנת תקפ"א החליטו החסידים (שאינם חב"ד) לחזור מחברון לצפת, ואז החלו חסידי חב"ד לקבוע את ישובם בחברון. ר"ש שמערלינג יצא בשליחות זו לחו"ל, ואחריו יצא ר' ליב (בעל-יסורים?) מבעלז. שניהם עשו בשליחות זו לפחות עד חורף תקפ"ג. בין השנים תקפ"א-תקפ"ג יצאה פקודת כ"ק אדמו"ר האמצעי לכל אנשי שבאה"ק להתיישב בחברון, אף הורה לחסידיו שבחו"ל לקנות אחוזת קרקע בחברון, והוא עצמו קנה את ביהכ"נ של אאע"ה לנחלה לו. מעברם של אנשי חב"ד מירושלים צפת וטבריה לחברון נמשך בין השנים תקפ"א-תקפ"ו, שאז כבר ישבו בחברון "כמו מאה נפשות". בשנת תקפ"ז נשלמה הקמת הישוב החב"די בחברון, ונוסד "כולל חב"ד" – כדלהלן.

שנת תקפ"ז

שנת תקפ"ז היא השנה הראשונה שמצינו את השם "כולל חב"ד" במסמכים, וזאת לפחות בארבע תעודות. ניכר שאמנם בשנה זו חל הפילוג, ונוצר כולל לעצמו בשם "כולל חב"ד".

בשלשה כתבי שד"רות שנכתבו בחברון בחדש סיון תקפ"ז (וצילומם ב'מגדל עז' עמ' תקטו-תקיז) נזכר שם הקרוב ל"כולל חב"ד":

בראשון חתומים "ממוני דק"ק אשכנזים הנקראים חב"ד", בשני נזכרים "כולל[ות] ק"ק האשכנזים בשם חב"ד... כוללות אשכנזים המכונים חב"ד", ובשלישי "כוללות ק"ק האשכנזים חסידים הנקראים בשם חב"ד". לשון זו עצמה מורה שהשם "כולל חב"ד" עדיין לא גובש באותה שעה, שאך זה מקרוב נחלקו להיקרא בשם מיוחד ובמשלוח שד"ר מיוחד, ולכן באים כל תיאורי ההבהרה "המכונים" ו"הנקראים" ולא "כולל חב"ד" בסתם.

בכתב השלישי הוטבעה גם חותמת של הכולל, אך בה לא נזכר השם "כולל חב"ד". החותמת עצמה איננה

අපගේ මෙම වැඩට සහය දුන් ආයතන සභාපතිවරුන්ගේ නම්
 ප්‍රධානියා / අපගේ මිතුරු
 රජයේ සේවා

מכתבו של ר' משה מייזליש

- 137 -

ועד הפקוא"מ, ולעומתם הציגו ממוני כולל החסידים שבצפת וטבריה שטר הרשאה מאת החסידים שבחברון, שעליהם מורשים הם לקבל גם את המעות המגיעות לחלקם של החסידים שבחברון; כיצד השיגו כתב זה? באותה עת – בשנת תקפ"ה – נותרו עדיין שנים מ"חסידי הראשונים" שעלו לחברון בשנת תקע"ט (כמסופר לעיל), היה ר' אריה שמואל ור' צבי הירש במהרי"ן, ומהם יצא שטר זה. וכמסופר במכתבם של חכמי ורבני הספרדים שבחברון אל ועד הפקוא"מ (אגרות הני"ל עמ' 175, 216):

ויהי בבוא שליח החסידים מפולין לעה"ק צפת ת"ו עם כסף התרומה, שלח הרב הממונה מו"ה גרשון [מרגליות מסקעליט, ממונה כולל החסידים בצפת] נ"י במכתב לאמר למו"ה שמואל ומו"ה צבי הני"ל, כי אינו נותן להם חלקם בחלוקה וקדימה, עד שיכתבו ויחתמו ככל אשר יצוה עליהם, ואגב דוחקיהו ואנשיהו כתבו וחתמו לו כאשר ציוה... אף גם זאת עשה בערמה להחתים איזה יחידים מכולל החסידים אשר היו מקדמת דנא בעה"ק חברון ת"ו ועקרו דירתם וחזרו לעה"ק צפת ת"ו... למען יבוא חלק עה"ק חברון לידו לראות כבלע את הקודש.

בהודע הדבר אל חסידי חב"ד שבחברון, הגיעו – בתמוז תקפ"ה – לכלל פשרה עם כולל הספרדים דחברון, כיצד לחלק ביניהם את החלק המגיע לחברון, ושניהם פנו בבקשה אל ועד הפקוא"מ בדרישה שיתן להם "חלקם המגיע להם ממעות מדינות האלה [הולנד, אשכנז, צרפת, אנגליה] כפי תקנת קדמאי נ"ע... וגם המעות הנשלח לוויילנא מפקו"מ דאמשטרדם יע"א, שיש בו חלק עה"ק חברון ת"ו, ונתעכב השלוח ע"פ מכתבנו, לתת לכסף מוצא לידם, וגם כל המגיע לחלקם לשלוח לידם דוקא" (שם עמ' 176).

שני החסידים הני"ל, ר' אריה שמואל ור' צבי הירש, הוסיפו מצדם "דיוכרן סהדותא מכל האמור", וממליצים על הפשרה הני"ל שבין הספרדים ועדת חב"ד שבחברון (שם).

גם אל כ"ק אדמו"ה"א כתבו חסידי חב"ד שבחברון את פרטי הפרשה, מה גם שבאותה שעה החלו הגזירות ברוסיה,² ההכנסה מאנ"ש כמעט וחדלה, ואם-כן מנין להם חיים – אם לא יקבלו את חלקם מהתרומות העולות מארצות מערב אירופה.

אדמו"ר האמצעי פנה אל ועד הפקוא"מ באמשטרדם, והדבר נזכר בכמה מאגרותיהם; בכ"ג אדר תקפ"ז כותבים הם אל מוהר"ר אפרים זלמן מרגליות (שם, עמ' 216):

קבלנו אגרת מהרב המאה"ג מו"ה בער נ"י בן הגאון מו"ה זלמן זלה"ה, מק"ק לובאוויטש, וטוען כמו כן בעד כולל חב"ד שזכו בחלקם המגיע לעה"ק חברון ת"ו, בקול סופר מאריך, וסו"ד, אף הוא היה מבקש לשלוח להם חלקם כאמור למעלה.

ובאגרת אחרת, מיום י"ז סיון תקפ"ז, כותבים אנשי הפקוא"מ על ממוני כולל החסידים שבצפת וטבריה (שם עמ' 216):

ואדרבא, כיון שעיקר התורמים הם האשכנזים שבמדינות אלו, מגיע להם אפוא חלק בראש (ראה בדברי ר"י משקלוב בעל 'פאת השלחן', מאסף 'ציון' ח"ב, תרפ"ז, עמ' 139).

החיכוכים בין האשכנזים לספרדים נמשכו משנת תקע"ט ועד שנת תקפ"ב (ראה 'אגרות פקוא"מ' הני"ל, עמ' 111), שאז נזדמנו לאמשטרדם שליח הספרדים ושליח האשכנזים, מירושלים, והגיעו לפשרה שאת החלק המגיע לירושלים יחלקו ביניהם האשכנזים והספרדים שוה בשוה (והמדובר רק במעות הנאספות במדינת הולנד, אשכנז, צרפת ואנגליה – שעליהן מופקדים אנשי הפקוא"מ).

לשנה הבאה נעשה פשר גם בין האשכנזים והספרדים דצפת (שליש לספרדים ושני שלישים לאשכנזים), ובשנת תקפ"ד השיגו פשרה זהה גם לשאר ערי הקודש (ראה 'אגרות פקוא"מ' הני"ל עמ' 163).

אך בפשרות אלו לא סגי, וצריך למצוא הסדר גם באופני החלוקה של האשכנזים בינם לבין עצמם: בין החסידים (שישבו בטבריה, צפת וחברון) ובין הפרושים (שמקום מושבם היה בצפת ובירושלים). אנשי הפקוא"מ לא נכנסו לעבי הקורה בשלב זה, ובשנת תקפ"ג נעשתה פשרה בוויילנא – מקום הגבאות הראשית לקהילות ליטא ורוסיה – בין שד"ר החסידים ושד"ר הפרושים, ולפיה יקבלו הפרושים את חלק ירושלים, ועוד ארבעה חלקים מחלק צפת חברון וטבריה, דהיינו 9.5 חלקים מכלל חלק האשכנזים, לעומת 7.3 חלקים שיקבלו החסידים (ראה ב'אגרות הפקוא"מ' שם עמ' 220, ובמבוא עמ' טז).

לדעת ועד הפקוא"מ היתה בחלוקה זו נטיה מוגזמת לצד הפרושים, ולפיכך לא הסכימו לה. הם רצו שהחלוקה תיעשה לפי מספר הנפשות שבכל כולל, ומספר הפרושים היה רק כרבע ממספר החסידים (ראה שם עמ' 120). שנים אחדות נמשך הדיון, ובתחלת שנת תקפ"ז הסכימו הצדדים כי הפרושים יקבלו 5.5 חלקים מחלק ירושלים, ושאר ה-11.3 חלקים יקבלו החסידים (שם). חלק אחד יתנו החסידים לספרדים שבחברון, ונותר בידם 10.3 חלקים. וכל זאת עד אשר יעמדו לפני בי"ד בארם צובא (שאינו נוגע בדבר), או שיתפשרו ביניהם סופית. בחורף תקפ"ט הגיעו לפשרה שבה נכלל גם "כולל חב"ד" שנוסד בשנים שבינתיים.

קיפוח חלק חב"ד

עתה יכולים אנו להבהיר את פרישתם של עדת חב"ד מכולל החסידים הכללי בחורף תקפ"ז, והתערבותו האישית של כ"ק אדמו"ר האמצעי בפרשה זו.

כאמור, קבלה חברון את חלקה משלם, ובשנת תקפ"ד הועברו שני שלישים מחלקה לידי האשכנזים. אנשי חב"ד דרשו את חלקם מידי כולל החסידים שבצפת וטבריה – ולא קבלוהו. הגיעה שנת תקפ"ה, וגם בה לא קבלו אנשי חב"ד את חלקם. הגישו חסידי חב"ד את קובלתם לפני

וכן כתב לנו רבם המאה"ג מו"ה דוב בער נ"י, אשר כבר שמע כי עכבנו מעות אמשטרדם הנשלח ליד הג"ח בוילנא, ותבע חלקם, לשלוח ליד הגבאים כוללים הנ"ל חלק חברון ת"ו ליד הכולל הנ"י הי"ו, ולתת לכסף מוצא מה שכבר בא לק"ק ווילנא יע"א, לשלחו במוקדם על יד השליח הכולל הנ"ל לידם דוקא ולא ליד זולתם. ועוד מזכירים הם ענין זה באגרת מ"ח תקפ"ט אל ממוני כולל חסידים שבטבריה (שם עמ' 23).

ובפגישתו של אדמו"ר האמצעי עם הג"ר עקיבא איגר דיבר עמו ג"כ באותו ענין, וכפי שמספר על כך בעצמו באגרתו לביתו (אג"ק שלו סי' כה): "בקשתיו שיכתוב לאמשטרדם אודות אנ"ש דחברון, והבטיח".

נושא זה נזכר גם אצל ר"ב לנדוי במאמרו הנ"ל שביכרם החסידות (עמ' קצו), והוא מוסיף ומביא את אגרתו של הרה"ק ר' יצחק מאיר מזינקוב (שבספר "אגרות היאהוב ישראל" עמ' צז), מיום ד' מנ"א תקפ"ה:

וע"ד האנשים הצועקים על דבר אנשי חברון למה יגרע חלקם כמאז ומקדם, הנה כבר בשנה העבר ערכתי אגרת להממונים דאה"ק לבל יגרעו מאתם שום דבר, הן החלוקה נפש כנפש והן הקדימות השייכות אליהם, ובוודאי בטחוני כי שמעו לדברי. אמנם כן אם יודע אלי כי גרע מחלקם שום דבר, בוודאי אי"ה אתקן זאת בטוב.

הרי שכבר בשנת תקפ"ד כתב בזה אל ממוני כולל החסידים — וללא תועלת. גם כל ההשתדלויות שעשו בשנת תקפ"ה לא הועילו לפי שעה. ומסיבה בלתי ידועה לנו, לא נעשה מאומה גם בחורף תקפ"ו.

בשנת תקפ"ו נסע, או אמור היה לנסוע לחו"ל, השד"ר מו"ה רפאל אברהם שלום מזרחי (ראה "שלוחי אי"י עמ' 713. מבוא ל'אגרות פקוא"מ עמ' 8). יושבי חברון — הספרדים ועדת חב"ד — בקשוהו שיסע בגינם לאמשטרדם ויבקש מועד הפקוא"מ למסור בידיו, עבורם, את חלקם המגיע להם, והם יחלקוהו ביניהם כפי הפשר שנעשה ביניהם בתמוז תקפ"ה (כנ"ל). ובמכתב אל ועד הפקוא"מ נכתבה תכניתם זו ובקשתם.

על כך מספרים אנשי הפקוא"מ (בשלהי אדר תקפ"ז, 'אגרות הפקוא"מ הנ"ל, עמ' 168) במכתבם אל פקיד ומשגיחי ערי הקודש שבקושטא:

מה מאוד נצטערנו כאשר שמענו ממכתב הרב המובהק מע' הפקיד ויתר חכמי ורבני עה"ק חברון ת"ו, דשלחו מתם למע' הרב המובהק המקובל המופלא ח"ק ז"ק כמה"ר רפאל אברהם שלום מזרחי הי"ו בשליחות לערי אשכנז יע"א, וצר לנו על פזור ההוצאה לחנם, ועל טלטולא דגברא רבה ח"ק ובגן של קדושים, ועל הפסד הכנסה החדשה שיוכל להסתעף מזה ח"ו. ועיקר מבוקשם אי אפשר לנו למלאות, היינו מה שמבקשים חלק עה"ק חברון בשלמות, והם התפשרו עם האשכנזים שבעה"ק חברון ת"ו. זאת לא זאת, כי האשכנזים עצמם לא אדונים המה בדבר הזה, כי חלק כל האשכנזים בא לכיס אחד, ומתחלק ביניהם כפי הראוי וכפי המגיע לכאז"א מהכוללים, לכן לא יוכלו לקבל כי אם חלק המגיע לכולל הספרדים, והוא כאשר הסכמנו עתה,

מחצית חלק הנהוג מקדמת דנא. ומינה לא נזוע, וחלילה לא יגעו במה שנשלח לאשכנזים דעה"ק הנ"י ת"ו, ולא יהיה צר להם בשיבתם בעה"ק ת"ו, וקצר המצו מהשתרע בזה באורך.

כאמור, לא ברור האם נסיעה זו יצאה לפועל, שבכ"ג אדר כותבים הם אל הגאון ר' אפרים זלמן מרגליות (שם עמ' 175):

כבר כתב הרב השד"ר מוהררש"ז שפירא נ"י לווינ לעכבו, דרך עצה טובה, לבל יסע למדינת אשכנז, אך לא ידענו הדרך אשר ילך בה. אם יסע דרך ווין, ואם ישמע לדברי הרב השד"ר הנ"י.

אולם באותה שעה — אדר תקפ"ז — כבר לא היה בין החיים. על מצבתו שבירושלים נחקק: "נלב"ע ביום כ"ה לחדש כסליו משי' התקפ"ז" (ראה "שלוחי אי"י שם). ודאגת ועד הפקוא"מ היתה דאגת שוא.

יסוד "כולל חב"ד"

בק"ץ תקפ"ו נסע לחו"ל ה"ר שלמה זלמן שפירא, מראשי כולל הפרושים שבירושלים, ואתו מסרו אנשי חב"ד שבחברון ככל הדברים האלה אל ראש ועד הפקוא"מ ה"ר צבי הירש לעהרן, שידבר עמו פא"פ ויבאר לו את הדברים לאשורם.

ואת תוצאות הדברים כותב רצ"ה לעהרין (כ"ג אדר תקפ"ז, שם עמ' 176-177) אל מוהר"ר אפרים זלמן מרגליות:

בא הרב השד"ר מוהררש"ז שפירא נ"י וטען בעל פה בעד כולל חב"ד הנ"י, כי שמו משטרם עליו לטעון בעדם... אכן על כ"ז, אין דעתנו נוטה שיזכו [האשכנזים והספרדים שבחברון ביחד, ע"פ הפשרה הנ"ל מתמוז תקפ"ה] בכל החלק דעה"ק חברון ת"ו, כי עדיין בשיטתנו קיימין, המפורש בקונטרס מכאן מודעה [שהדפיס ועד הפקוא"מ, ובו מבוארים כל תנאי החלוקה ופשרותיה] שכל המגיע לחלק האשכנזים, דהיינו אחר הפרשה מן הקופה חלקי הספרדים שבא"י ת"ו, יבוא לכיס אחד... לכן הסכמנו, כי לפי שעה, דהיינו ממאי דקמן ומהעתיד לבוא בשנת תקפ"ח מהכנסות שנה זו, יקבלו ששית מהסך המגיע לכולל חסידים, דהיינו חומש מלבר שהוא שתות מלגאו, וגם משפטם יגש לפני בד"צ שבאר"צ יע"א, או יתפשרו ביניהם על להבא מתקפ"ח ואילך. וחלק שהפרשנו להם כאמור אחד משה, לא נשלח ליד הרבנים הממונים דצפ"ט, כי אם כמבוקשם לידם ממש, ע"י הרבנים הגבאים כוללים דא"י ת"ו שבק"ק ווילנא יע"א.

ועל טענת כולל החסידים שיש להם כתב והסכמת הגאונים, שחסידי חברון כפופים אליהם ואסור להם להפרד בכולל לעצמו, משיבים אנשי הפקוא"מ (שם, עמ' 175, 177) — ונעתק מכתבם זה לעיל, בפרק "שליחות חב"ד הראשונה".

וכבר נתבאר שהחסידים שחתמו על כייפותם לכולל צפת וטבריה הם החסידים ששיבתם בחברון קדמה לשיבת אנשי חב"ד, ואח"כ עקרו משם. ושנים משרידי החסידים הללו הם שחתמו בשנת תקפ"ה על כפיפותם

בהסכמת כל הצדדים (שם, שם), עד כי שלשת הצדדים (כולל פרושים, כולל חסידים וכולל חב"ד) נתפשרו – בירושלים – בינם לבין עצמם, בחודש אדר תקפ"ט ('אגרות פקוא"מ תקפ"ט, עמ' 241).

פרטי החשבונות מסובכים מאד; הן הגבאים דאז נסתבכו בהם (ראה 'אגרות פקוא"מ הנ"ל עמ' 262: "...כי כך הוא הדיוק להבקי בחשבון") והן חוקרי זמננו (ראה ביכרם החסידות' הנ"ל עמ' קצה שסיכם כי "חלקו של כולל חב"ד גדל והולך" – בה בשעה שלאמתו של דבר, לפי פשרת תקפ"ט קבלו אנשי כולל חב"ד פחות מאשר קבלו בפשרת תקפ"ז). וכדי שלא להלאות את הקורא לא אבאר כאן את מבנה החלוקה, ובמ"א אאריך בזה אי"ה. ביי"ז מנ"א תקפ"ט אישר ועד הפקוא"מ את עיקרי הפשרה המוסכמת, לבד מדברים שנשתעפו מתפיסתו השונה באשר לחלקם של הספרדים בכסף המגיע לחברון ('אגרות פקוא"מ הנ"ל, עמ' 241-244. וסיכום ההסתייגות בעמ' 243-244: "הוסיפו מדעתם חלק א' על חלקת [האשכנזים] הי"ו, מה שפיחתו מחלק כו[נל] [הספ[רדים]] בחברון תי"ו... פחתנו וגרענו ממנו אותו חלק אחד... חלקנו כל הבא לידינו לחלקם א"נ [אחר ניכוי] חלקי [הספ[רדים]]". להבנת הרקע ראה גם ב'אגרות פקוא"מ תקפ"ז-יז עמ' 176).

* * *

המורס מכל האמור: בשנת תקל"ח יסד כ"ק רבנו הזקן את מוסד גביית מעות אה"ק ומשלוחם אל החסידים שעלו ארצה, ואז נקרא המוסד בשם "כולל" סתם. בשנת תקס"ה נפרדו אנ"ש חסידי חב"ד משאר החסידים שבאה"ק, ועבורם אספו כ"ק אדמו"ר הזקן ואחריו כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי מעות תמיכה בייחוד – בנפרד מהכולל הכללי. מ"מ נשאר מאוחדים עם כולל החסידים הכללי עד שנת תקפ"ז, ואז הוקם כולל לעצמו, ושמו אשר יקרא לו מאז ועד עתה – "כולל חב"ד".

לכולל חסידי צפת, וזהו שמשיבים ועד הפקוא"מ (ח"י שבט תקפ"ח, 'אגרות הפקוא"מ תקפ"ח, עמ' 84): "ועל המכתבים שנים ששלחו לנו רופמעכ"ק בשנת תקפ"ה, אינם חתומים כלל אותם אנשי כולל חב"ד".

ולא זו בלבד. אנשי חב"ד שבחברון טענו כי לפי האמת עוד בזמן כ"ק אדמו"ר הזקן – משנת תקס"ה ואילך – נעשתה החלוקה לחסידי חב"ד בנפרד משאר החסידים (כמסופר לעיל באריכות), וא"כ מה טענה היא זו שאסור ל"כולל חב"ד" לפרוש מ"כולל החסידים"?! דברים אלו אמורים במכתבם של אנשי הפקוא"מ מח"י שבט תקפ"ח (שם):

גם במדינת ליטא, מזמן הרב הגאון החסיד המופל' מוהר"ר זלמן לאדי זצלה"ה נפרדו חסידי חב"ד מחסידים אחרים... לפי האגרת שקבלנו מהם מעה"ק חברון תי"ו נעשים מיד כולל בפ"ע כבואם לאה"ק תוב"ב.

אחר שועד הפקוא"מ קיבל את טענות "כולל חב"ד" שבחברון, קבעו שממעות שנת תקפ"ז יקבלו אנ"ש דחברון חלק הששי מסך המגיע לכולל החסידים ('אגרות הפקוא"מ הנ"ל, עמ' 185). כל זאת מההכנסות השייכות לשנת תקפ"ז, ובאשר להכנסות דשנת תקפ"ח ואילך עליהם להתפשר ביניהם, או להציע דינם לפני בד"צ שבארס צובא, ששם ידונו גם בתנאי החלוקה שבין "כולל הפרושים" לבין "כולל החסידים" – כמסופר לעיל בפרק "תקנות חלוקת מעות אה"ק".

כך נפרדו אנשי חב"ד שבעה"ק חברון מקופת כולל החסידים שבצפת וטבריה, ויסדו לעצמם קופה בשם "כולל חב"ד" שאליה בייחוד יתקבלו המעות מאת הגבאים הכוללים דאה"ק.

סוף דבר

כאמור, היו הצדדים צריכים לבוא לכלל פשר או למסור את דינם לבד"צ של ארס צובא. התאריך שנועד לכך ע"י ועד הפקוא"מ היה בחצי שנת תקפ"ח ('אגרות פקוא"מ הנ"ל עמ' 73, 85). אך מסיבת המגיפה נתעכב הגמר,

הערה לעמ' 138:

2. ביניהן גזירת גירוש היהודים מהכפרים בין השנים תקפ"ב-תקפ"ג. ראה אג"ק אדמו"ר האמצעי, ס"י כא-כג, על ה"קטרוגים הקשים שעלינו", "גודל הלחץ והדחק בפרנסה" ו"יגודל השנאה על כל עמב"י". וראה גם 'מילואים' לאג"ק ס"י ג-ד על מצב הפרנסה הקשה בין אנ"ש ברוסיה בשנים תקפ"ז-תקפ"ה.

שאלות ותמיהות, תשובות וביאורים

א

בתניא קדישא פ"ה מבאר רבנו הזקן נ"ע את היחוד הנפלא הנפעל בהשגת התורה, כששכל האדם מקיף את רצונו וחכמתו של הקב"ה, וגם מוקף ומלוכש בהם, וכותב: "והוא יחוד נפלא שאין יחוד כמוהו ולא כערכו נמצא כלל בגשמיות להיות לאחדים ומיוחדים ממש מכל צד ופנה. וזאת מעלה יתרה גדולה ונפלאה לאין קץ אשר במצות ידיעת התורה והשגתה על כל המצות מעשיות". וידועה הקושי בזה, שהרי גם בשאר החכמות – להבדיל – השכל מקיף את המושכל ואף מלוכש בו. ומבאר כ"ק אדמו"ר שליט"א (בשיחה בלתי מוגה, נדפסת ב'לקוטי ביאורים' ובתניא שעם 'ליקוט פירוש' דכאן השכל ה"ה שכל אלקי, וא"כ הוא מיוחד עם אלקות כו'. ועוד, שבחכמות העולם הוא מאוחד עם החכמה של הענין, אבל לא עם הדבר עצמו (בחכמת התכונה עד"מ, הוא מאוחד עם חכמת מהלך גרמי השמים אבל לא עם הגלגלים עצמם). משא"כ בלימוד התורה, מאחר ואסתכל באורייתא וברא עלמא, הרי כשמתאחד עם התורה מאוחד הוא גם עם הדבר והענין שאודותיו לומד. ע"כ. וצריך להבין, מה ניתוסף ומהו העילוי בהתאחדות עם הדבר הגשמי, הרי עיקר העילוי הוא בהתאחדות עם התורה הנעשית עם ההשגה. ומאי איכפת לן אם בשאר החכמות אינו מתאחד עם הדבר, אבל התאחדותו עם השכל של אותו ענין היא בתכלית השלימות.

יעקב מ.ש. היילפרין

ירושלים

אמר העורך, נלענ"ד שאפשר לחדד יותר את השאלה: מדוע לא סגי בתירוץ הראשון שההבדל בין חכ' התורה לשאר החכמות הוא בהבדל עם מה הוא מתאחד, ולא כיצד הוא מתאחד (ולפי"ז הקושיא מעיקרא ליתא)? והרי בתניא אינו בא לבאר כלל מעלת ההתאחדות שבלימוד התורה על ההתאחדות שבלימוד החכמות, ואפילו אילו יצויר שבשאר החכמות ההתאחדות היא אלף אלפים יותר מההתאחדות שבלימוד התורה, הרי אי"ז גורע כחוט השערה ח"ו ממעלת התורה (כפי שלא נאמר שחכמת החייטות – שיש בה השגת המהות – עדיפה על חכמת הקבלה שאין בה השגת המהות). ואי"ז נוגע כלל למ"ש בתניא כאן שהיחוד שבהשגת שכל (והי' איזה שכל שיהי') אין יחוד כמוהו בגשמיות (כלומר ביחוד שאינו שכלי), וזו מעלת התורה על המצות.

ב

איתא בתניא (פרק לב): ומ"ש בגמרא שמי שרואה בחבירו שחטא מצוה לשנאותו וגם לומר לרבו שישנאהו, היינו בחבירו בתורה ומצות וכבר קיים בו מצות הוכח תוכיח את עמיתך עם שאתך בתורה ובמצות ואע"פ לא שב מחטאו, כמ"ש בס' חרדים. עכ"ל.

והיינו, דבס' חרדים (מ"ע מד"ק ומד"ס התלויות בלב, אות כד) מבואר דאחר שהוכיחו בסבר פנים יפות ולא שב, מצוה לשנאו.

וצ"ע מדוע מציין רבנו למ"ש בס' חרדים בדוקא, והרי מצינו עד"ז בעוד פוסקים וראשונים:

כתב הרמב"ם (בפי"ג מרוצח ה"י"ד): אמרו חכמים, כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתירה בו ולא חזר, הרי זה מצוה לשנאו.

כתב הסמ"ג (ל"ת ה): אמנם אם ראה אדם באדם דבר עבירה והוכיחו פעמים רבות ולא קבלו, מותר לשנאותו. ועוד כתב הסמ"ג (מ"ע פא): אלא מדבר שנראה בו דבר עבירה שמותר לשנאותו כשהתירו בו ולא חזר. 1.

כתב בס' יראים (אות לט): אינך רשאי לשנוא אחיך בלבד כו' אלא הוכח תוכיח לו וכו' ואם תבין כשתוכיחנו שחטא לשמים או נגדך בדבר שהוא ראוי לישנא אז אתה רשאי לשנאותו כו' ולא עוד אלא מצוה לשנאותו כו' ומלן שבאדם שאינו הגון לא הזהירה תורה, דכתיב לא תשנא את אחיך את אחוה במצות בעיני [וראה בפי' תועפות ראם על אתר].

כתב החינוך (מצוה רלח): אבל בשנאת הרשעים אין בו איסור, אלא מצוה לשנאותם אחרי שנוכח אותם על חטאתם כמה פעמים ולא רצו לחזור בהם.

כתב בס' מעלת המדות (המעלה השנית, עמ' מג במהדו' ירושלים תשכ"ח. הספר הוא לבעהמח"ס תניא רבתי, ונדפס כו"כ פעמים בדורו של אדמוה"ז ולפניו): אסור לשנאותו עד שלא יוכיחנו, שאם יוכיחנו שמא יחזור בו. ועל זה אמר הכתוב, הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, מי שאתה נושא חטא על שנאתו, שאם אתה מוכיחו חוזר בו. יצא מי שאתה מוכיחו וחוזר ומוכיחו ואינו מקבל תוכחה ואינו חוזר בו, שמצוה לשנאתו.

כתב הבי"ח (חו"מ סי' ערב, ד"ה והפוגע): דאפילו בשנאת שמצוה לשנאותו, שנראה בו דבר עבירה והתירה בו ולא חזר, אעפ"כ הזהירה התורה לרחם עליהם ולעזרם בשעת הצורך.

1. לכאוי י"ל שהסמ"ג כתב רק שמותר לשנאותו, משא"כ בחרדים איתא דמצוה לשנאו. אבל ראה במ"ע ט שכתב הסמ"ג שאדם רשע ואינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו (ואולי המדובר הוא ברשע כזה שידוע מראש שהוא "אינו מקבל תוכחה" מעיקרא, שאז מצוה לשנאותו אף שלא הוכיחוהו מקודם. ויל"ע). וכ"ה בהג"מ פ"ו מהל' דעות סק"א. אבל אדם רשע שאינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו. ועיינ"כ בארחות צדיקים (סוף שער שש): יש שנאה שהיא מצוה, כגון רשע שאינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו. ועיינ' בביאורי המהרש"ל לסמ"ג (על אתר) וביבית משה שם – שדנו האם "מצוה" הוי או "היתר".

ונציין עוד לדברי מדרש הגדול – אף שלא הי' לעיני אדמו"ר הזקן – וז"ל (בפי משפטים כג, ה): חמור שונאך, שונא ואויב זה מישראל הוא, וכי אפשר והכתוב אומר לא תשנא את אחיך, אלא זה שראהו שעבר עבירה והתרה בו ולא פירש, ואין שם עד אחר כדי ללקותו ולפטרו, שמצוה לשנאותו עד שיחזור למוטב.

והמורס מכל האמור לעיל שבעל החרדים לאו יחידאה הוא, ומדוע בחר רבנו הזקן לציין אליו בדוקא מבין כולם [ועיי' בדברי החרדים מ"ע התלויות בפה בקנה ואפשר לקיימן בכ"י, סעי' כח-כט].

ישכר דוד קלויזנר
נחלת הר חב"ד

תשובות וביאורים

בגל' 1 נשאלה שאלה, במ"ש בדא"ח במעשה דרחב"ת שמכך שנתחלפו לו מעות פורים וכו' וחילקן לצדקה, מוכח שטבעו במרה לבנה, וא"כ כל עבודתו כל ימיו בשקידה ובהתמדה היתה היפך טבעו. וכן במ"ש באאע"ה שמעשה העקידה – מעשה הגבורה – הוכיח כי עבודתו כל ימיו בקו החסד לא היתה מצד טבעו גרידא, ו"עתה ידעתי – למפרע – כי ירא אלקים עתה". ותורף הקושי, כיצד ניתן להוכיח ממעשה חד-פעמי שעבודת האדם כל ימיו היתה בדרך עבודה שלא כטבעו.

ועל כך קבלנו כו"כ תשובות; **א' מאנ"ש דבורקלין** כותב כי ידע אינש בנפשי שאינו דומה מעשה הנעשה בהתאם לטבעו למעשה הנעשה בטבע ההפכי. ופשוט שמי שהוא מתמיד מחמת טבע המ"ש שלו, הנה כשבא לידו מעשה של פזרנות עליו לעשות מאמץ מיוחד כדי שיוכל להתגבר על טבעו. ולפי"ז אפ"ל דמכיון שרחב"ת הבחין כי מעשה הפזרנות שלו נעשה שלא במאמץ מיוחד, אלא כבדרך ממילא וללא שום התבוננות, ומזה הסיק כי מה שמקיים את **כל** המצוות הוא תוצאה מביטולו ומס"נ לה, דאי משום **טבעו** הי' צריך להרגיש הבדל בין לימוד תורתו לבין פיזור מעותיו לצדקה. ואולי יש לדייק כן גם מלשון הגמ' "מעשה בא לידך", דהיינו שהמעשה בא ללא מאמץ מיוחד, אלא כאילו "בא לידו" בדרך ממילא.

ועד"ז אפ"ל גם לגבי מעשה העקידה, שאברהם אבינו עמד בנסיון זה ללא שהרגיש בשום צורך למאמץ מיוחד יותר משאר הנסיונות, ואדרבה, עשאהו בשמחה וזריזות – ומזה מוכח שכל מה שקיים את ציווי ה' לא הי' מחמת טבע האהבה שלו (שאז הי' לו להרגיש שצ"ל בכפיית טבעו), אלא הי' במס"נ תמיד.

א' מאנ"ש דירושלים (ב.ב.מ.) מציין כי בענין "עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה" הנאמר באאע"ה אחר נסיון העקידה מדובר גם בשה"מ קונטרסים ח"ב עמ' 642. ולעצם הקושי מבאר הוא כי פשיטא שעבודתו של אאע"ה כל ימיו היתה מצד העבודה ולא מצד טבעו (שהרי"ז דבר הכי עיקרי וכללי בעבודת ה', שלא לעבוד מכח טבעו אלא מכח עבודתו, ובפרט האבות שהיו מרכבה לה' כל ימיהם). אלא שעד נסיון העקידה לא הי' ניכר – כלפי חוץ – שעבודתו אינה בטבע מדותיו (וכדיוק הל' בשה"מ שם), ולכן כאשר בא אברהם לעקוד את בנו יחידו, אז ניכר הי'

בגלוי שאי"ז מצד טבעו אלא אך ורק מצד העבודה, "הנה אז דוקא **נראה** המעלה הנפלאה דשינוי טבע המדות". ונסיון העקידה **גילה** את ענין העבודה שהיתה לאאע"ה כל ימיו. וכלי הגמ' (סנהדרין פט, ב): "נסיתך בכמה נסיונות **ועמדת בכלן**, עכשיו עמוד לי בנסיון זה **שלא יאמרו** אין ממש בראשונים".

הרב ישכר דוד קלויזנר מבאר את הענין כולו לארכו ולרחבו, וננסה להגיש את תמצית הדברים: אית אדם ואית אדם; מי שאין מגמתו וחפצו לגבור על טבעו ולעבוד את ה' במס"נ, אלא עובדו כפי טבעו, אזי אם טבעו במר"ש (כמו הפילוסופים מאומות הקדמונים, כמ"ש בתו"א שם) ויעשה מעשה חד-פעמי היפך טבעו – ודאי שאין מכך כל הוכחה שכל חייו עבד היפך טבעו, שהרי מעיקרא אין מגמתו לגבור על טבעו.

אך אדם שכל חפצו ועבודתו הוא לגבור על טבע מדותיו, ועובד כל ימיו במס"נ – אבל אפשר בכ"ז שתהי' "קצת תערובת" [תו"א שם] מהטבעיות שלו – אצלו יכול גם מעשה חד-פעמי להוכיח שעבודתו כל ימיו היתה במס"נ "ואין בו תערובת טבעית כלל" (כדלהלן).

והדבר מבואר היטב בלקו"ש (ח"ב עמ' 377-378) עפ"מ"ש בספרי שאהוי"ר הן ב' מדות הפכיות, ורק בעבודת ה' יכולות להיות שתיהן יחדיו. ורחב"ת עשה שני עניינים הפכיים – א' בקו החסד וא' בקו הגבורה – **ועשה שניהם באופן שווה** – מזה מוכח שאי"ז מצד הטבע אלא מצד העבודה, כי מצד הטבע א"א שיהיו ב' המעשים הללו **באותה מדת חיות**. ע"כ. כלומר, מכך שהרגיש בעצמו שעבודתו בבי' הקוין היתה באותה חיות ממש, זאת לראי' שיש לו שליטה מוחלטת על טבעו "ואין בו תערובת טבעית כלל", וברור זה הוכיח שהוא מעל ב' הטבעיות, ואין הבדל אם טבעו הוא בטבע המר"ש או הלכנה.

ולגבי אאע"ה נ"ל עפ"מ"ש בלקו"ש (ח"כ עמ' 73 ואילך) בביאור מאמרז"ל "נסיתך בכמה נסיונות ועמדת בכלן, עכשיו עמוד לי בנסיון זה, שלא יאמרו אין ממש בראשונים", בהקדים ב"י ענין המס"נ שהוא ביטול היש והמציאות, והנברא אינו מסוגל (בכח עצמו) להגיע אל למעלה מהמציאות (ע"ד אין חבוש מתיר א"ע), ולשם כך זקוקים לכה "ממקום אחר", והוא מאאע"ה שפתח את הצנור של מס"נ בעולם. ואמיתיות ענין המס"נ הוא

כשאייז נעשה עפיי שכל וחשבון, אף לא חשבון דקדושה. גלוי לעין כל היתה מס"נ כזו רק בנסיון העקידה, משא"כ המס"נ דאור כשדים יכולה היתה להיות הוה אמינא שהיא נעשתה בחשבון דקדושה: לפרסם אלקותו יתי בעולם. אבל נסיון העקידה היי היפך החשבונות דקדושה (עיי"ש בשיחה), והיא מס"נ אמיתית וטהורה, וממנה הוכח למפרע כי גם שאר הנסיונות היו במס"נ דומה (ע"כ תוכן מ"ש בלקו"ש).

ואחר שנתבאר שבנסיון העקידה נתגלה שעבודתו כל ימיו היתה במס"נ אמיתית, ושהיא ענין **עצמי** אצלו (ולא ש"נתחדש" רק בשעת העקידה), כ"ש וק"ו שזה מגלה שכל עבודתו ונסיונותיו שהיו עד כה בקו החסד לא היו כלל וכלל מצד תערובת טבעו, אלא היו מצד עבודתו בלבד. כי עבודתו בשני הקוים ההפכיים היתה **באותה חיות ממש** (כמ"ש בלקו"ש ח"ב שם).

הָאָח

יום א' פ' וראא כ"ב טבת התרע"א

לויבאוויטש

— 101 —

שמות הילדים אחי-התמימים גרמנים בהגלינות ע"ס א"כ כפרים לעריהם. כל הילדים הודיע בהרפתה שכותיהם עליהם להודו ולבא בברית-אחים ולהודיע עפ"י האדריס' הרשומה בסוף.

כל ילד סאח-התמיסים שיתגר בלל שבוע לא פותח משני ק"כ יקבל את התעברת. תאח"ל בכל שבוע חנם.

מחיר התעברת חמשה ק"כ.

אנשי שלומנו העוסקים בהפצת גליון זה מתבקשים להודיע מיד מספר הילדים העותמים והמתגרבים. פעם בחדש תבא תוספה שאותה יקבלו בתור "פרס" כל הילדים המתגרבים אגורה אחת בשבוע.

אזהרת-אחים.

(המשך מגילון ו')

אבל בעינים אחרות לגמרי מביטה התורה על אותם המתמייאם את היהודים. המתמייא את חברו קשה יותר מההורגו. בני מואב ועמון שארגו ובשרנו הקרובים אלינו, בהיותם בני לוי בן חרן אחי אברהם אבינו חזקו, ובשכן ישראל במדבר בגבול ארצם, גמו אהלים, עשו חנויות והושיבו בהן עלמות, ובבא אליהן איש עברי, דברו אליהן רבות, ושפתותיהן הטיפו נפת, לאמר: "הרי בשר, הרי יין, אבל ושתה, הרי אתה בן בית", בדברי חלקות באלה משכו את לב רבים לזנות אחריהן. על הקרובים האוהבים האלה עלתה חמת התורה עד לאין מרפא. והגזר אמר:

לא יבאו בקהל השם עד עולם, ותוסף עוד, לא תדרש שלומם וטובתם כל ימך לעולם. פי גדולה מאד רעת המתמייא את חברו, ברעת הנחש אשר השיא את האדם ואשתו לעבר את פי השם לאכל מפרי עץ הדעת ולגרום מיתה להאדם לו ולדורותיו אחריו עד עולם. המתמייא ממית את החוטא בשני עולמות העולם הזה והעולם הבא.

והמתמייא, לצערנו הגדול, ישנם הבאים אלינו בקדמות אוהבים. ה"י מלך ביהודה, אחו שמו. מלך יהודים, הלא גוראי ה"י אוהב את עמו, פי אם אין עם אין מלך, בגוראי ה"י חפץ בקיום בני עמו, בעשרם ובחזקתם, אבל הוא שגא את התורה והמצות, הוא חפץ להיות יהודי הפופר בכל התורה כלה, ויאמר להעביר גם את עמו על כל התורה והמצות, וגם הוא התחכם להבין כי העקר תלוי בחנוך הילדים, הוא אמר: אם אין גידים אין תשים, אם אין קמנים אין גדולים. ויסגור את פתי המדרש ויאסר אסר לכל ילמדו הילדים, וגדלו ללא תורה וללא יראה. קשה היתה הרעה הזאת לישראל יותר מרעת פרעה וחבריו, וללא ישע' הנביא אשר חנך שארית בנותיו להציל ילדים מעמים ולתנכם ברות התורה והיראה, כי עתה לא היתה, חלילה, שארית לישראל! פי על כן, על כל אלה הדברים עלינו להזהר מאוהבים חלקי לשון הבאים להדיחנו מאחרי התורה, האומרים לנו: "למדו אל דרכי הגוים, עזבו את התורה, חלילה, למדו לשונכם לדבר מצרית, אשדודית, אשכנזית צרפתית ועוד כאלה" והם גוראים לנו פאוהבים. מתמאזות פיהם, ודבשו וחלבו תחת לשונם, אבל הם המתנקשים בגפשותינו, ופורשים רשת ללכד את הילדים, פי יודעים גם הם, פי הכל תלוי בחנוך הילדים...

אנחנו התמימים, אשר בעזרת השם יתברך ובחבליהו עלינו, נפקחו עינינו לראות נבחתה

ולתבדיל בין אור לחשך, בין אוהב לאויב, ובין אוהב לאוהב, אנחנו אשר לאור מאורנו ומורינו מפירים ומרזשים אנחנו, פי כל הפורש מן התורה בפירוש מן החיים, אנחנו אחיכם אוהבים באמת, ההפצים בכל לבנו באשרכם האמתי והנצחי. אנחנו מזוהרים אתכם לאמר: "אחים, הוהו כנפשותיכם, אל תפרשו מן התורה! אחינו אתם, והיו נא תמימים כמנו, תמימי-דעים אתנו, תמימים בלבבכם ובמעשיכם, וה' בהציע יום וזכינו לראות איש את רעהו ונפלנו איש על צווארי אחיו, ובדמעות גיל נודה להשם חסדו אשר נתן לנו תורת אמת, ואשר נתן בלבנו לבלת ברית-אחים, ברית מלח עולם, פי אחים נה' לעולם בנחץ

אחויכם התמימים...

דודל.

(המשך מגילון ו')

ומלחמה היתה לו לדודל בביתו בספרי אחרות הגדולה ממנו. היא הכינה את עצמה להפגם אל הנמנונים ותלמד את המדעים הנחוצים לה. ותקן לה גם ספרים: ספרי חשבון, הסתורף, גאוגרפיה, כרסתומט, וכדומה. וה' בעזב דודל את ספריו על השלחן, הסדור והחמש, ובבואו והנה ספרי אחרות מונחים על ספריו, מודעזע דודל לראות איך שספריו הקדושים מתחללים על ידי אחרותו בהניחה עליהם את ספריו הנבזים ומיד הוא שומט את הסדור והחמש, מתבקם ומנשקם, כמו אומר הוא לפיכס בזה על העלכון שהעליבה אותם אחרותו קלת הדעת. אך בבואו מחר והנה שוב אותם הספרים הנבזים מונחים על ספריו הקדושים, פועם הוא פעם גדול, והוסף את הספרים הנבזים ומשליכם ארצה, הו נבלה פזאת! לעשות ספרים קדושים מדרס לספרים נבזים, ועוד רעה גדולה להניח את הכרסתומט

על החמש, את הכרסתומט שגא דודל כל פה. מה הם הספרים המספרים בו? — ה"י חושב לעצמו, או שה' מתאוונ במוני חבריו — מעשה בושקע התחול שגלחם בברכס הפלג ותקע בו צפרניו, או שלקק את השמן וישב בראש דתגור ובזנבו סחה פיו כאלו לא פעל און, מעשה נורא! או מעשיות בסוסים ובפרות, או בילדים ובצחוק שהקה עושים להם בטפוס על הנגות, בצפרים, באפרוחים, בכדורי שלג, בגעלי מרוץ וכדומה ספורים ובטפופים. שנפשו היפה של דודל קצה בקם. מתמיה הוא, מה לילד עברי הלומד חמש, הלומד תורת השם מה לו ולהספורים הנבזים ההם? הגה בהחמש הקדוש שם מה זאוו ומה רמו הספורים! מה יפה היא המעשה באברהם אבינו אשר בעודנו ילד השפיל להבין פי צלמי העץ והאבן אשר לאביו הכל המה מעשה תעתועים, ובגרזן אשר מצא בבית אביו נפץ אותם לרסיסים וישאר רק את הגדול שבהם ונתן בידו את הנרון, ובשאל אותו אביו ר' מרח, למה עשה פזאת להפזת חרם את כל אליליו, התפחש לאמר, פי לא ידיו היו בפעל הזה, פי אם ידי האליל הגדול אשר התקנף על רעיו הקמנים ממנו אשר נעזו לקחת מן הפאכל אשר הושם לפניהם בלי רשיונו, ובכניב אותו מרח חזקו, פי לא ימכן להיות בדרך הזה, פי הלא אלילים אלמים המה אשר לא יאכלון ולא ימישון, אז יענה אותו תילד החרוץ: אבא, תשטענה אונקד מה שאמת מוציא מפיו, אם פה להם ולא ידברו, ידיהם ולא ימישון, הלא גם לא ייטיבו ולא ירעו וקמה תעבדם ותכרע להם ברה"י הגה ספור בזה מה געים ומה נשעב הנהו!

דיא אלטע בת-מלך.

איה גנו זקן איבער דער שטאט ווי... עם פרייטאג פאר נאכט. איה גנו אין שול, נאר ווא... עם אין מוגלאך אין א גרויסער שטאט צו דער גנו א שול...

מודעות.

(א) כל ילד המתנדב בכל שבוע יותר משני ק"כ, נדפים אי"ה את סך נדבתו בסוף כל חצי שנה.
(ב) כל ילד אשר במשך הימים הבאים עלינו לטובה תמלנה לו שלש עשרה שנה, מתבקש להודיע את שמו ואת יום הבר מצוה שלו בדיוק ונדפים אי"ה ברכה לשמו, ואם ינרב נדבה כפי השנה ידו נדפים אי"ה את סכום הנדבה.

שמות אחי-התמימים יחיו וירבו.

ביעשענקאוויץ (המשך מליון ו')	מ' מענדל שליפאקאו	אריעזר ליעווין	צבי שקלאווער
יהושע ליעווין	מרדכי מילק	אלי' סלוצקין	צבי ראבינאווי
יהושע ברוך האגין	משה שאלאמאן	אליעזר אברושמשענאך	שלמה ליפשיץ
יוסף יורא גערסקאוויץ	מאיר אלפערדאוויץ	אבא עודרין	שמואל ליעווין
יצחק גליקסמאן	נחמי יודאוויץ	איוויק חפץ	שלמה ברוך
יוסף גוטמאן	נתן ברוך גלאזאו	ברוך חייקין	תנחום פינסאן
יחזקאל אלפירדאוויץ	נפתלי הערץ יפה	בער משודאקאו	
ישעי' יפה	עוריאל יודאוויץ	גרשון עודרין	באלהאקאו פ. חערסאן.
יקוחיאל הוטמאן	עוזר הוטמאן	גרשון זלמן סאנין	אהרן ראבקיין
יורא יודאוויץ	פסח ברכהן	דוד אהרן משודאקאו	איוויק פיקסאן
יחיאל יפה	צבי הירש חפץ	הושע ליפשיץ	איוויק הולמאן
ישראל פרידמאן	צבי נוימאן	הלל דארין	אידל אפילאנסקי
יצחק רוחמאן	צבי הירש הוטמאן	יוסקינד קרוינעוויץ	אברהם יודעלס
יורא ליב פאזארען	שלום סווערדלין	זלמן סאנין	אברהם שווערדאווסקי
יצחק ליב האלברייך	שמואל בילעוויץ	זלמן שפירא	אברם אוסר
ישראל נוימאן	שלום הוטמאן	חיים יהושע סארקין	אלי' הוטקין
כתריאל שוויגין	שלמה בירמאן	יוסף סלוצקין	אנשל ראבינסקי
לאה פאנעלסאהן	שלום לעוויש	יוסף חזאנאו	אלי' דוד העביל
ליפמאן יודאוויץ	שלום פאזארען	יעקב עפשטיין	אבא שוסטער
מרדכי ראפפארם	שמואל נתן גערסקאוויץ	יצחק מאיר שפירא	אברהם פארבמאן
משה שמערלינג	שמואל צבי האלברייך	יצחק יעקב וואלפאווסקי	בן ציון קארשענד
מ' מענדל האגין	סמחה האלברייך	ישראל יצחק אשעראו	בנימין שמולאוויץ
מרדכי זיפמאן	שמואל יעקב שקופין	ישראל יצחק ברוך	ברוך לעייטעס
מייכאל זאב פיינבורג	שמואל רוחמאן	ישראל איוויק קריסטאליני	דוד פינטעס
סנחם שמואל דוכאווע	שמואל יודאוויץ	סקי	דניאל וויניק
מרדכי הורוויץ	שלום יפה	יהושע ליפשיץ	דוד סוועטלויעז
משה זעלצער	שמואל האלברייך	ישראל מאושיץ	הלל שאהר
מאיר פוק	שלמה זלמן מייזל	מייכאל לאקשין	הענאך סומקין
מ' מענדל הלל האלברייך	שניאור זלמן הוטמאן	מענדל ראבינאוויץ	הענאך שוחם
משה צלף	ר' שלמה לאבאקאווסקי	מענדל חייקין	זאגארסקי
משה אהרן פרידמאן		ניכס קריניצני	זלמן פערדמאן
משה סווערדלין	באקליאן פ. צערנינאווי	עזרא חייקין	זעליג וויניק
משה ביווער	אברהם אבא חייקין	עזרא הוטאראווסקי	זאב וויניצקע
			(עוד יבא בע"ה)

וויסם בא אונז אין שטעטל פריימאן פאר נאכט, שנים אין מארק קיינעם נוסא, די קראשען אלע מאכט, ווא גוט ווא הערם ווה נאך א קלאפערין די שלעסער, די קרעטערנס לויפן שוים אהנים א נשמה, און דארטן גוט ווייזט לייכט ווה ר דוד דא פאנסטער, א הויכע הויז, העכער און סער און אלע הויזער פון שטעטל, אים דארטן די שול, מי גיט צו נעהענטער און ווייזט לייכט דער קענען אז דא איז א שול, מי זעט לויטנדיק א סאנסטאל אלטע און יונגע, יעדערער אויס אשין, אויס גפוצט און איבער גוסאן שבתדיק, אינגעלאך אויס גוקאמטע אויס גוואשענע מיט טוקע פאנסלאך און רינגעקע גרויסלאך, מיט רום אין די הענטעלאך לויפן לויפן אין שוים, אים אין פשוט א מחי'. איך דארף שנים גאר קיינעם גוט פרעגן ווא איז די שול, אבער דא ווי, אין א גרויסער שטאט, ס'איז גאר גוט נבר ס'איז ערב שבת, אין די גאסן רוישט, עס בם ווי אין מוסין וואך, גוי איך אין מיט גאס. פארן מיר אלע ווילע אן איוואשענעקעס און שראם יען, גוי איך בא דער נים, איז קאט וואס איך ה זיך וועג דורך דעם נארא, מי דארף ווה ד' שמופן; עס גווען פול מעגער און ראשען גר פין גוקלירט, ס'איז אבער גוט שבתדיק, גוט בור שבת, ווי גווען אלע מאל אזו, אלע מאן און ע ציט, אין גיט מעג אויך, און אז איך פרוי צו שטעלן ארום קוקען ווה ווא איז דא ערשען שול פאר שמופן מען מ'ה יודע ווהן. און ר קול דא א שול, דורך אויס בויערן פור-פונף אונז, אלע גלייך גרויסע, אלע ווייזט לייכט לייכט, און אלע מאן גלייך, עס לויפן מעגשן, ר גוט אין שול, דער מיט דעם שטעקל, דער מיט פעקל, דער מיט א פאפראס אין מיל, דער רם מיט דעם מראטוויי, דער מיט א איוואשעק, ר ווער מיט פון די מראשעקער, בקיצור איך וויס א ווא בן איך אין דער וועלט, עס איז דאך אבער רם שבת פאר נאכט און עס איז שוים שפעט. ה גיב א קוק אן א ציט, ערשט אף א נאניק בא גרויסן מויער ויצט עפעס איינע א אלטע אן און ווייזט שבתדיק, זי ווייזט אפילו אויס ווייזט לם, נאך די שנייטקייט אירע, איז גוט געזעכערט, א איר פונם לינגע עפעס א הוילוקע שנייטקייט, און א איז מיר דאכט ווה באקאנט, פון דעם גרויסן מיל איז מיר די קאפ גוט אפון ארם און איך קען זי גוט דער מאנען ווא האב איך ווא גוועהן. מין נאטור איז אז איך האלט ווייזט פון די אלטע ים, איך האב ווה ווייזט לויב צו הערן ווייזט, ר, ווייזט ערצוילונג, תינטוקע יונגע האלטן דאך

Адреса: Контора I. Шнейерсона, Любавичи, Мог. Губ.

Типо-Литография I. Лурье и К°, Гороховая № 48.

מ'ס, דמוס יוסף לוריא, גרוזנעבי מ"ח.

האח

י"א א' פ' בא כ"ט טבת ה'תרע"א
לויבאוויטש

שמות חילדים אחי-התמימים נדפסים בהגליונות ע"פ א"כ כסדרם לעיתים. כל הילדים הרוצים בהדפסת שמותיהם עליהם להודיע ולבא בכרית-אחים ולהודיע עפ"י האדריס' הרשומה בסוף.

כל ילד מאחי-התמימים שיתנדב בכל שבוע לא פחות משני ק"ב יקבל את התעבית "האח" בכל שבוע חנם.

מחיר התעבית חמשה ק"ב.

אנשי שלומנו העוסקים בהפצת גליון זה מתבקשים להודיע מיד מספר חילדים הוותמים והמתנדבים. פעם בחדש תבא הוספה שאותה יקבלו בתור "פרס" כל הילדים המתנדבים אגורה אחת בשבוע.

אגדת אוזב.

האוזב השפל והקטן בצמחים, ואשר על פן נאמר בספר מלכים: ויבצר על העצים מן-הארוז אשר בלבנון ועד האוזב. לאמר: מן הגדול שבמין הצומח עד הקטן שבו, (ובמדרש קורא לו "שפל שבאלנות"), והצמח הקטן הזה חביב הוא על התורה וקא הוא תמיד לטהר את השמאים. בשפת-הכפר האדמה, במהרה המצנע מצנה היא התורה לזכר-אל עץ-הארוז הנבט והנשא גם את האוזב השפל והקטן; ובצאת ישראל מסערים, מבור הגדול, בהמרחם מן השממה, מארבעים והשעת שער השממה אשר נמקאו בארץ השממה היתה; בקצות השם לחם את הדרה בפני המשחית המכה את מצרים, בכוריהם.

לכל יעזי לבא אל בתי העברים, צנה בתורה הקדושה, אחר: ויגקחתם אגדת אוזב... האוזב הקטן בצמחים פשוטה נאגד באגודה על פי התורה כחו גדול מאד ולעצור בפני המשחית, האף והחמה לכל יוכלו לבא אל בתי העברים...

תולדים: התנוקות, שהם הקטנים במין האדם, חביבים גם הם מאד מהורים הם ומהוריהם ותרם, ואשר על פן אמרו: חכמינו זכרם לברכה, במדרש, כי תחלת למוד תולדים יהי' בספר ויקרא, לאמר: יבאו מהורים ועסקו: במהורים, ונאפו ורבאי שהם עמודי התלמוד, אשר כל פלפול הנמרא נקרא על שמם פנאמר בכמה מקומות: תויות דאפיו ורבאי, הנה גם הם מרכינים את ראשיהם, פני התנוקות, ותורת תולדים בעיניהם היא במדרגה געילית יותר מתורתם, במאמרים: אינו דומה הכל שיש בו חטא להכל שאין בו חטא.

תולדים מהורים והקטנים האלה, פשהם נעשים אגדה: פשהם אחים ורעים וכו' רתים ברית עולם ביניהם, פשהם נעשים אגדה ללמוד את התורה, לעזר איש לאחיו, להתקיים עם-התמימים, האגדה הזאת פחה גדול מאד וערכה רב עוד יותר הרבה, ביתרון ערך האדם על הצומח, ובלי ספק חוסקת היא את הדרך בפני כל משחית, בחמר ובמוסר, לכל יוכל לדרך גם על סף הפית אשר בו נמצא אחד מאחי האגדה הקדושה הזאת...

תולדים התמימים ואחיהם תולדים אשר בכל ערי ישראל הם הם אגדת האוזב... ואגדתם אשר נוסדה על יסודות האמונה והתורה תגן על בתי הנריהם מפל גנף ומשחית. חלילה, ומבוא ושער היא ליום אשר בו יעשו כל פאי עולם אגדה: אחת לעשות רצון השם והדרך בלבב שלם אמן.

דורל.

(המשך מגליון ז')

וישאר הספורים הפאים בתורה מה נאים ונשגבים הם! הנה קורא בתורה, איך שפני ישראל קנאו ביוסף אחיהם על האהבה אשר יעקב אבי אהבו, והוא נער עם פני בלקה ועם פני זלפה, ונהג בהם מנהג אחים נערים, מספר להם את חלומותיו לחמו, וכשרואה בהם דבר שאינו הגון כגיד הוא לאביו, וקנאת האחים ושנאתם מתגברת, פי לבבבור הביא עליהם את אשר דבר השם אל אברהם במחנה לאמר: פי גר יהי' ונשך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. למלא את הדברים האלה נשמש יוסף הצדיק מאחיו, ובשלח אותו אביו לראות את שלום אחיו ולהשיבו דבר, מודרנו הוא הבן החביב הזה, והולך יחידי עד בואו אליהם, ובה מתרגש הוא חלב בספר לך הרבי

שעשועים.

דער האח.

שיקט מען מיך, אף גאר דער וועלט — האטש אום זיסט, ניט פאר געלט — האב איך שעהן, אף זיך מבינים גרויסע קליינע, מכל המינים... ווער עם וויל, זאגט א דעה בלאזט און זוכט, ווי אין א ריאה... דעם גיפעלט, גאר אויס די וועלט און דער פאר קרימט זיך... עפעס פעלט... דער פון הויט, גייט ארויס... און דעם איז נמאס... ער שפייט גאר אויס... פאר דעם בין איך צו פיל פראסט...

כפי האגדה והמדרש, איך התחנן יוסף על גפשו, איך קרע שמים בתחנינו להשיבו אל אביו, והם פתחאבזרו עליו, כי עצת השם היא ושלולותיו, ויפשוטו את פתגמו מעליו, את פתגת הפסים, וישלכו אותו הבורה... ויוסף הצדיק, העגל והנרד פן זקניו של אותו זקן עומד בבור עבק, פניו תורים בשיד, וכפיו פרושות השממה, אימת גחשים ועקרבים תבעתהו מסביב, קורא ומתחנן ואין קול ואין עונה... והנחשים השרפים אינם מעיזים לנגע בו לרעה, כי צדיק הוא, וצלם האלקים לא סר מעליו, ורק לכפר את עון הדבה אשר הביא על אחיו לחמו, באה עליו הרעה הזאת, והנה באה אדחת ישמעלים ויוסף נמפר להם לעבד בעשרים בסף, ומה נמג חלב בשממה איך גפל השכיו הזה מלא קומתו ארצה על קבר רחל אמו, תה, אמו זאת אשר כל פה אהבתו, בכה געגעעים היו לה עד אשר זכתה ללדת אותו, איך מפקדה ורבתה אותו, ועתה הוא

פאר דעם איז קליין מיין וואקס, מיין ראסט. מיין הער רעדאקטאר נעבאך זיצט קנייט דעם שטערין מראכט און שוויצט... שרייבט מיך אף און הייסט מיר: ניי! און צום סוף, וואס זאגין זיי?... נאר, ס-אדאגה זאל מען זאגין, איך האחי קען אלס מראגין איך בין קליין... איך בין ערשט גיבארין איך וועל נאך וואקסין, איך האב נאך יאהרין... איך האב פעהלער, זיי וועלין פעלין, פעסט אז נאר, מי וועט מיך שטעלין אף וואס מי שיקט מיך וועל איך מייגין... מבינים, קוקט נאר, מיט גומע אויגין...

א שטראף מיט חסד.

הינט או איר גויס אריין צו ר' חיימען טרעפסט
איר דארטן אפאר מנינים מענטשן, וועלן ארום
א לאנגען מיט, די עסן, די טרינקען, ווי בעסטן
וואס ווי פערלאנגען, און עס ווערט ווי געשיינד
אונטער גיטראנגן.
אין קיף קאכט מען שטענדיג ווי אף א חתונה,
א איין גושמירטער קיב ווערט בוי שפעט אין דער
נאכט. אין שטוב איז ווי אין א וואונאל, דער גויס
אריין דער גויס ארויס, בא ר' חיימען איז אפון די
טורן פאר אלעמען, פאר ארום און ריף; דער
קומט בעסטן, דער קומט ליען, דער קומט איין
זעהען ווי פון עס פירט-וואך בא ר' חיימען אין שטוב,
און דאס זעט מען טאג-גויס, מי וואל אום פארין
שפעט, גושמירטעס, אזא סארט הכנסת אורחים איז
ווייט צו וויכין.
אמאל אבער איז בא דעם זעלבונקן ר' חיימען
נאך א אנדער פירונג גויען, איס האט מען גירופן
חיים דער שצערער, און זיין פרוי, חנה ר' אייזעלע,
פאר וואס מי האט וויאזוי גירופן קעגן איר פאר שטון
דער פון, וואס אין דער זעלבונקער שטאט האט מען
גירופן אייזעלע דעם בלינדען, וואס ער האט אף
זיין לעבן גוט געוועהן די לוכטע וועלט, ווארום
ער איז אפלינדער גיטאריין גווארן, האט מען אים
גירופן "אייזעלע סגי-גור" דאס הייסט: וואס זעט
ווער פיל, און פסח דעם הענקענדיקן וואס הענט
אף בויזע פוס, און טראגט אף זיך א גאנץ גרויסן
הארב, רופט מען אים פסח דער גלייכער, און שלמה
דעם געלן וואס האט א בארד בוי איבער די פיאטעס
רופט מען דער, גלוח, און אס אף אזא אופן האט
מען גירופן חיימען, חיים דער שצערער, דאס
הייסט אז ער איז גויען אזא קארג אז ער האט קיין
סאל א ארומטן א קאפיק גוט געגעבן, און די
שטאקע ארויסע לייט האבן שוים גוואוסט אז צו
אויס איז גומא וואס צו גיין, און אז אמאל איז צו
איהם אריין געגאנגען א שטאקע קארומטן האט
אויס ר' חיים געגעבן שלום, וואגט דער ארומטן:
איה בין דאך א העגער, וואס גוט איר מיר שלום?
האט איהם ר' חיים געעפערט, איה ווייסט אז צו
מיר גייען נאך גוט הינט און האט זיך דער ר' חיים
גופרס א סך יארהן, און חנה וויינט האט מיט אים
גישטומט, זי האט קיין סאל א ארומטן אפון שוועל
גוט ארום גילאזן, זי פלעגט לויפן אנטקעגן, און
שיערן מיט איהר לעבן, אז זי האט גוט א האלבע
קאפיקע, און זי האט טאקע קיין האלבע קאפיקע
גוט געהאט זי האט נאך געהאט גאנצע, און גוט
קאפיקעס, נאך רובלען און אימפעריאלען ווער רעט

הולך שבי לפני אנשים מדינים תהולכים לדרך
מצרימה, ובוכה הוא יוסף זה, ובוכה גם אנכי
עמו בזכרי את מצבו, מספר הוא הרבי, ואני
דמעתי גזלות כמים וגומפות טפות טפות
גדולות על התקש, עד שהני מתנחם בתנחומים
שתחמה האם הערינה מקברה את בנה אהובה;
וקורא אני עוד מה שקרה ליוסף עם פומפר,
כי ראה השם בעניו ויברך את מעשי ידיו וכל
אשר הוא עושה מלית, אף בתיטיב ליוסף והוא
שובת את אביו ואת צרתו, ודעה שוב מציקה
לו אשת פומפר התצופה והמחששת ומורידה
אותו אל בור האסירים, אף מה רבה היא
שמחתי בקראי הלאה, כי רעתו זאת היתה לו
למקור ישועה ומפית האסורים יצא למלך על
כל ארץ מצרים, מהיפה הוא התיוון הזה, יוסף
העברי, העבד והגר אשר אין לו בארץ הזאת
לא גזאל ולא מכיר, רוכב הוא במרכבת המשנה,
קוראים לפניו אברך ובלעדו לא ירים איש את
ידו ואת רגלו בכל הארץ, אכן איבער אלקים
היא! וואסם חכמתו רבה היא גם פן לפתח את
התלומות אשר גלאו כל חכמי מצרים להגיד
פתרוןם, ולהתיות בעצתו עם רב, לצפר בר
ולכלל את כל מצרים בשני תרעב, ובאים
אחר-בן אחיו אליו והוא מתנפר אליהם, לנסותם
ולבשר את אשר בלבבם עליו, מה מענין הוא
כל הספור ההוא, עד אשר לאחורונה מתודע
הוא אליהם גופל על צואריהם, והם נבעתים
וגרועים וגומים אחור בהדע להם פתאם, כי
השר האפיר הזה הוא יוסף אחיהם... כך הקורות
האלה מרעשים כל פך את הלב... עד אשר
לסוף בא גם יעקב וכל ביתו מצרימה, בדבר
השם אשר דבר לפני מאות שנים, כי גר יהי
יורקע בארץ לא להם...

(עור יבא איה)

עסן איז נאך קינגעם גוט ארום גיקומען אפון ווען
אז זי וואל ווען עס איז אימפעצן געבן וואס עס
איז...
די גושפעטן ווערע ווען גווען גולקליכע, די
הוצאה האבן ווי גופרס ווער גומען, און האבן
גולקליכן געלט, פון טאג צו טאג, און פון יאהר צו
יאהר איז גווארן אלס מער און מער, אזא פול אז
דאכט זיך ווי אלון איז שוים גווען צופול, אין די
ביגען איז גולעגן ווער געלט, אין די קאסטונס
משכנות, גאלד און זילבער, אין די קאמאדן אלע
טייערע חפצים, נאך איין וואך האט זי גופעלט, ווי
האבן גוט געהאט קיין קינדער, גוט אזא חיים ווי
חנה פלעגט שטארק ווארן ווען קינדער, וועמען
וועט דאס אלס בלייבן? פלעגט זי זיך אלון
קלערן, ווענדען לעבן די פערל מיט די פרויאנטן.

פלעגט זי זיך פאר טראכטן, און אמאנדער אומעט
פלעגט אף איר אן פאלן, ווער וועט נאך איהר אן
טאן די פערל? ווער וועט זיך ראספארצויען מיט
די גאנצע גוט? איז אז ווי וואלטן האבן א קינד,
זי וואלט האלב אייגונט אפ געבן, זי וואלט זיך
באנוגעגען מיט א צעהענט-חלק פון וואס זי האט
אט אז ווען דורך געגאנגען יארהן לאנג, זי האט
קיין קינד גוט געהאט, און זי האט גוט אפ געגעבן,
גוט נאך האלב אייגונט, אפילו איין קאפיקע אויף
גוט, און שווער וואלטן ווי אזא צו שטארבן, איבער-
לאנגען ווער רייכקייט אף פרעמדע הענט, וועלכע
וואלטן זיך ראספארצויען דער מיט נאך ווער פאר-
שטאנד, ווען השי"ת וואלט זיך אף ווי גוט סרחם
זיין און אנדערש א דרוי טאן.
(עור יבא איה)

מעות נדבות אחים חנוכה.

ארשא פלך מוהילוב.		אלכסנדר קאטקין יחי' 5 ק"כ	
משה גינזבורג	15	5	5
משה האפענטעפער	5	5	5
אושאץ פלך ווייטעבסק.		5	5
אברהם שכרשוב	10	5	10
חיים יצחק דיסמאן	20	15	20
יצחק שווערדלין	20	5	20
שלום ביינש דיסמאן	10	6	10
		6	10

שמות אחי-התמימים יחיו וירבו.

באלהאקאו פ. חערסאן. יהושע קראבצניסקע		מאיר דוב קראהל	
(המשך מגיליון 1)		מרדכי ראבקין	נחום דומסקין
זעליג נאוודין		מרדכי האנקין	נחמן ווינק
זלמן דומסקין		מענדל	סענדר
חיים הילמאן		מרדכי פערסין	פסח פריידין
חיים ווינקי		מרדכי ווינק	פנחס מאריאס
חיים אברהם		מאיר זאנארסקי	פנחס פארבמאן
חיים דודינסקע		מרדכי זאנארסקי	צבי ברענער
היום לוי		משה גרשון דאלנין	שניאור ברענער
חיים געליד		מאיר פישצ'ץ	שמואל חפץ
חיים טוב		מרדכי פערדמאן	שלמה שמולאוויץ
יצחק מורינסאן		נחום הילמאן	שאויל פיצערסקי
			שמואל שוחם

הוספה ל"האח"

גליון פ' בא התרע"א.

כי ישאלך בנה.

הבנים, הילדים, חבכים הם כל כך על התורה עד אשר גם שאלותיהם חביבות עלי, ומתענינת היא בהן מאד.

השאלה, המורה לפרקים על ספק שיש בלב השואל ועל פנים בתמימות ואמונה; השאלה, שעלי נענוש גם היותר גדולים:

אבינו הראש והראשון אברהם העברי, אשר נמצא לבנו נאמן לפני השם יתברך ונקרא "איתב", אברהם זה אשר עמד בכל הנסיונות, בא באש למשן אמונתו ביחידו של עולם עזב את ארצו, את מולדתו ואת בית אביו, ירד מצרימה מפני הרעב, ואשתו שרה הנביאה נלקחה ביתה פרעה על אפו ועל חמתו, השליך את נפשו מנגד להציל את בן אחיו הנשקפה ביד זרים, ובחגיד לו השם במחנה, כי יהי זרעו ככוכבי השמים האמין בו בכל לבו, ואחרי כל הדברים האלה, כששאל: "במה אדע כי אירשנה?" מיד נענוש בבשורת, כי גר יהי זרעך וגו'.

ואדונינו משה הרועה הנאמן כשאלו, למה תרעות לעם הזה? מיד נענוש לאמר: עתה תראה, במלחמת פרעה אתה רואה, אבל אי אתה רואה במלחמת לא מלכים.

השאלה והספק שנואים הם לפני המקום, והתמימות והאמונה אהובות ומשפחות, כי על בן משפחה הם הצדיקים במעלת התם והתמימות: נח ה' איש צדיק תמים, באברהם נאמר, התחלף לפני יהוה תמים, ויעקב איש תם, וכו' כשאר צדיקים וגדולים.

אבל כששאלו ישראל ברידים: הנה השם בקרבנו אם אין? מיד נלקו ברצועה קשה: ויבא עמלק... וכשהילדים שואלים, שאלתם חביבה ומענינת, ומצנה היא התורה להתענינן בשאלתם ולהשיב להם בהלכה; במה אנו משתדלים ועמלים כליל פסח הראשון, שישאלו הבנים, מה נשמנה? מטבילין פרס בפי-מלח, מחלקים קליות ואגוזים, מסלקים את הקערה, והכל בטיביל שישאלו התנוקות הרי ששאלת הילדים חביבה ורצויה...

וכל כך למה?

מפני שהילדים תמימים הם. תמימות הילד שופכת עליו רוח חן כל כך מרבה, וכשהוא מתמיה על דבר מה, וכשהוא שואל, מה זאת? משתקפת התמימות שבלבו בתוך שאלתו, וברגיש אתה נגימות וערבות בדבריו, ובלי רצון מתעוררת מחשבת קנאה בלבך על שאין בך כדת תמימות בתמימותם של הילדים.

אשריכם, ילדים! תמימים אתם! לא אחי-תמימים בלבד, כי אם תמימים עצמם, עליכם רק להשאר תמימים לעולם כל ימיכם, תמימים וישרים בלבכם לטוב לבם כל הימים.

עיני צדיקים.

תרב הצדיק, מחבר ספרי השלחן ערוך והתניא, הנקרא בשם אדמו"ר הזקן, זכר צדיק לברכה, ה' שולח אנשים מתלמידיו אל הערים אשר אנשי שלומם נמצאים שם, לנכות מהם את הנדבות אשר הם מתנדבים על הארץ הקדושה ארץ ישראל, ולדרש באזניהם דברי תובתה ומוסר נעלה, להורותם את הדרך להשפיל ולהבין ביראת אלקים.

אחד מהם ה' החסיד המפורסם ר' זלמן עזמער ז"ל, ויהי באחת השנים בהפך החסיד הגיל מאת רבו לנסע לדרכו בפעם בפעם, ויצו עליו דרכי לאמר: לא תלון במקוון אשר דלתותיו הן לעבר המזרח. בימים ההם לא היתה עוד מסלת הברזל בארץ, וכל העם נסעו בעגלות, וגם להרזו היתה עגלה ועגלון מיוחד, ויפיע לו מעיר לעיר ומפךר עד פלזתו את משלחתו.

ויהי באחד הלילות, החשך ה' גדול, ויתעו בדרךם, הגיר העגלון כי תעה הוא ויכר ויחפש את הדרך ולא מצא, ויתעצבו האנשים וידאגו לשלומם, ויעברו הלאה וישאו עיניהם ויראו והנה חצר גדולה ובית כתוב, וישמחו מאד, ויקרבו אל שער החצר וירקבו בו, ויצא לקראתם איש בא בימים, גבה קומה ויפמח להם את השער, ויקדם פניהם בברכת שלום, ויביאם הביתה אל אחד החדרים המקשמים, שםחו האנשים מאד, כי הקרה השם לקניהם איש יהודי לנות בביתו משמל הדרך הרעה ההיא, בנחת-רוח כשש החסיד מעליו את בגדיו העליונים והעגלון הכנים את צרורות החפצים, המלחחות והארגונים וניחם בחדר ההוא, צנה החסיד להביא לו מים וירמץ את ידיו ויאמר להתפלל ערבית בדרשה צלולה, וישאל את פי אדון הבית לאיזה צד הוא הפותח המזרחי, ומה נבהל הרזו בבראות לו האדון על הקיר אשר בו הפתח, נזכר באזהרת רבו ונה אותו לבו על אשר סר אל המלון הזה, ויבהר ויאמר אל העגלון לקחת את הצרורות ולנסע הלאה, ואף כי עינים ויגעים היו מאד משמל הדרך וגם תועים היו, אף החסיד אשר ידע את קדושת רבו אשר כל דבריו נחלי איש ירא מאד לנפשו, ולבו הגיר לו כי סגנת מות מרחפת עליהם בבית הזה, ונאץ בעגלון לרתם את הסוס.

לאן נסע? — שואל העגלון — הלא איננו יודעים את הדרך והחשך גדול מאד?

יהי מה — עונה הרזו — רתם, פה לא גליון. כלי חפץ נמל העגלון את החפצים ויאמר להחזירם אל העגלה והנה אדון הבית נש אליו ויאמר: מה אתה אומר לעשות? אדוני מצנה עלי לנסע הלאה — עונה העגלון.

איננו אדון בבית הזה — אומר הזקן — ואני לא אמן לכם למוש מזה, ולמה? — שאנו החסיד והעגלון בחדרה — אנכי — השיב בכניחה — אנכי מכנים את האורחים אל ביתי תמיד, אבל לא תמיד אני מוציאם, האורחים חבכים עלי מאד. תדרה לבשה אותם, כי הבינו אל מה ירמוז מליו, ויאמרו לצאת בחזקה, אף הוא יצא מתדרם ויסגר את הדלת אחריו.

בחדרת מות התפלל אז החסיד את תפלת הערבית, לא אכל לחם ולא שתה מים ויחשב מחשבות איוף להציל מפח זה, והנה חכרת אנשים באו הביתה, הגלואים נגשו בלאט אל הדלת ובכפרו לתרבים הציצו לראות מי הם הבאים, והנה למרדתם ראו כי האנשים הם כלם בעלי קומה, צוהלים ועליונים, קולם עב ואיום, ופניהם פני להבים, וכל רואיהם יפיוסם כי הם חכר כרצחים ושודדי ליל.

ויהי בבואם וישאלו את הזקן על הסוס והעגלה העומדים בחדר לאמר: צפור זו מי היא?

צפור שמנה — עונה הזקן — איש בעל ארזים ותבות אשר קול הספק כצלצל מתוכו, הוא אמר לנסע מזה אף אנכי הבטחתי כי לא יפע מזה לעולם, ה' בנים, האיננו כן? ..

בנדיא בן הוא, הבנה, פתח את הדלת וראינו את האורחים הטובים אשר היטיבו בתסדם לסור אלינו. פתחו את הדלת ויכנסו ויהפנו אל החסיד ואף הצרורות, ועיניהם מביקות רצה ומפניהם יו דם, ויאמרו איש אל רעהו, הבנה נסעד את לבנו, אין דבר, האורחים יחכו לנו, הם לא יסעו מזה בטרם נבא אליהם.

אלם נעהענטער ווערן
 איינע פון די אנדערע
 אפטער אלס הערין...
 דורך דעם בלאט
 וועט איר שייס דאך
 האבן ידיעות
 פון אונז אלע וואך.
 וואס מי לערינט,
 ווער, און פון וואנען
 צו ליב אייך, וועט מען
 שרייבען פון דאנען...

א ברידערליכער בריף.
 (סוף מגילת א')
 מיר זיינען ווייט
 איר קענט אונז ניט
 איר ווייסט ניט, ברידער,
 וועמען איר ניט...
 מיר ווייסן פון אייך
 אויך גאר דורך בריף...
 דאך ליבן מיר אייך
 פון הארצין גאנץ מיין...
 מיר ווילן מיט אייך

מעות נדבות אחים חנוכה.

יצחק זינגער 25	באקליאן פלך צערניגאוו 14
פנחס רייז 12	ישראל יצחק ברוך יחי 18
מ י נ ס ק	שלמה 18
אליעזר קאבאקאוו 75	יצחק יעקב וואליפאוסקי 18
חנוך 50	גרשון יודא ליב עזרין 18
יצחק 50	אברהם אבא 18
יוסף 1 ר"כ	יצחק מאיר שפירא 18
ליב 1	אברהם אבא חייקין 18
צבי 1	חנוח פונסאן 18
מהלדים הלומדים בפח	חאטימסק פלך מוחילוב
יודל שטערן מראקשין יחי 25	אייזיק אסטראווי יחי 5
יצחק ווידרין קרעמענצוו בער אמירת סיום 36	צאדמיר פלך וואלין
מעיר יעקאמערינסלאוו אהרן ליב יפה יחי 15 ק"כ	אליעזר פישל 15
קרעמענצוו משה ברנ' גור-ארי' 2 ר"כ	אברהם מרדכי גלוי 10
שמר' 54	

הילדים הלומדים בפח: אברהם ויהושע איסקין מעיר אלכסנדרין יחי 15 ק"כ
 יואל יצחק קאפלאן צרנינוב 15
 מאיר ראפאלאוויש קרעמענצוו 50
 בר מצוה: מלאו שלש עשרה שנה להוליד הנעלה העסקן מר יצחק וויניקאוו יחי מעיר חאטימסק,
 בג' לחדש כסלו העבר, נרב 18
 צבי ברודנא יחי מעיר סמרגון בכ"ט טבת העבר
 יאריכו ימיהם ושטניהם בנעומים, ביראת השם, בעשר וכבוד סלה ככרבת אהיהם החמישים,

לא ידע מי הוא תזקן העני הדופק על פלחות
 הרבי, אף הרבי לא נתנו לבא אל תדר מושבו,
 כי לא חפץ לראות את פני מלצת שופך דם
 אחר, ויוציא את השמר בן החמשים הרופלים מן
 החר אשר הצפינו ויצו למסר אותו לידי תזקן
 העני ונקד לו לדרבו.

מכתבי-אחים.

סמרגון, יום א' פ' שמות,
 למערכת הנכבדה, "האח".
 כחדש אייר האב תמלאונה לי תשע שנים, אני
 לוסר עברית זה שהי שנים, לפני שני שבועות הביא
 אלי אבי את העתון, "האח" וכן היום הוא אני קורא
 אותו בכל שבוע, בכליון עינים אני מחבה בכל פעם
 עד אשר אקבל אותו, ובענג רב אני קורא, עתה
 אבקש מאת המערכת לבאר לנו את המלים הקשות,
 למשל, הביד ועוד אשר איננו יודע ואל נכון
 ישנם עוד נערים אשר אינם יודעים, כן כאשר
 כותבים ע"ד, רבי' לכתב לנו את שמו, ועוד בקשה
 אחת עור יותר גדולה נא מבקש להגדיל את העתון,
 ואם אי אפשר וכתבו נא עברית במקום הווארשא
 אשר שם, כי לא נמצא כל חפץ בהורגון.
 בחדרי החלו כל חברי לקרא את העתון וכלם
 שבעי רצון, ברנשי כבוד ובברכת אח יוסף שפיר.

מלה, "חביר" היא ראשי תבות: חכמה, בינה,
 דעה, כי השכל אשר באדם יש בו שלשה חלקים
 אשר אחד מהם נקרא חכמה, והשני—בינה, והשלישי—
 דעה, ובאור שלשת הדברים האלה יתבאר לך אחרי
 למדך את ספר התניא, ומאשר האדמו"ר הוקן נ"ע
 בעל התניא הורה להלמידיו איך להתחכם, להבין
 ולדעת את השם, על כן נקראים הם עד היום הוה
 "חסידו הביר".

הגדלת העתון תלוי ברבוי ההותמים, כי כל אשר
 ירבו ההותמים תגדל האפשרות להוציא עליו הוצאות
 יותר מרבות.
 ובדבר הורגון, כבר קדמך רבנים וגדולים, אבל
 בהיות הגליון הזה הוא בתור פרס ומנחה למתנדבים,
 ויש בהמתנדבים ולדות ונשים רבות, או הדיוטות
 וילדים שאינם מבינים עברית, ע"כ הגנו אנוסים לקבע
 מקום בו גם לורגון, מלבד אשר באמת יועיל גם הוא
 לרבים מן הקוראים כי לא השפה היא העיקר כי
 אם התכן. העורך.

ע החסיד את דבריהם ונעדר קר עבר בקל
 אחריו, אף הוא תתחזק ויאמר אליהם בקול
 ב להבות לאמר: לא נכחד ממני, כי הגני
 גם, ולכם הבח לעשות עמדי כטוב בעיניכם,
 עליכם לדעת, כי שלוח אנכי מאיש צדיק
 אשר רוח אלקים בו, והוא, בהפירי
 ו הוהירני לכל אסור ללון בבית אשר פתחו
 בכוחל הפורתי, ואשר על פן, מיר בראותי
 זאת אמרתי לנסע מזה, ועתה דעו לכם כי
 הקדוש ידרש את דמי מידכם ולא תנקו
 ייחכם תהי מרה מאד!" האנשים לענו לו
 בריו אף תזקן נהפך לבו לשמר על החסיד
 זר בעד חבריו ונגניו השודדים לכל ונעו בו
 ה, ובבקר אף האיר היום נגנם ויאמר אליו:
 גשאתי פני רבך ולא נתתי לנגע בך ועתה
 יו קומו ולכו אחרי, אנכי אראה לכם את
 ה, ויורחם העגלון מהרה את סוסו אל העגלה
 בו בה, ותזקן הלך לפניהם ויראם את דרך
 ה, ועוד הוציא מפיסו שמר בן חמשים
 ים, ויתגהו אל החסיד מנתה לרבו הקדוש.
 יו גאנם לקחת מידו ופחד ממנו בפשלות.
 ויהי בבואו אל בית רבו האדמו"ר תזקן
 וישאלהו ויאמר לו, למה עברת את פי
 ללון אל בית, אשר פתחו הוא בכוחל
 רחי? הצמדק החסיד ויספר לו את כל
 ברים האלה.
 כל תלילה ההוא נדדה שגתי בגללה, אמר
 יי.
 תרזו מסר לידו את השמר של חמשים
 ים ונקחחו הרבי ויצפגהו פתור אשר בין
 רה ובין תקרת הבית.
 ויהי אחרי ימים רבים, ותזקן השודד ההוא
 חפץ עוד להתגאג בדמי נקיים, ויעזב את
 ויהי נע ונד פארץ, ויחור על פתחי נדיבים,
 מקרהו לבא אל העיר אשר כבוד קדושת
 מור וציל שוכן שם ויאמר לבא אליו, ואיש

האח

יום א' פ' בשלח ו' שבט התרע"א
ליובאוויטש

סמית חילדים אחי-התמימים נדפסים בהגלויות ע"ס א"ב כסדרו
לעריהם. כל חילדים הרוצים בהדפסת סמית-הם עליהם נהגורו
לכא בכרית-אחים ולתודיע ע"י האדריס' הרשימה כסוף.

כל יקר אחי-התמיסים שיתגרבו בכל שבוע לא פחות מסני ק"כ
יקבל את החוברת "אח" בכל שבוע חנם.

מחיר החוברת חמשה ק"כ.

אנשי שלומנו העוסקים בהפצת גליון זה
מתבקשים לתודיע מיר מספר הילדים
תחיתמים והמתגרבים. פעם בחודש תבא
היוספה שאותה יקבלו כתור "פרס" כל
הילדים המתגרבים אגורה אחת בשבוע.

דודל

(המשך מגילון ח')

הנה עוד תיוון נפלא... ליל חשך ואפלה...
עלטה וערפל בקהנה מצרים, אינם רואים איש
את אחיו. כנששים בעירים, והום נורא לוחט
אותם בתנור. תמים בער ורחת, רגלי הסוסים
נכות פרסותיהם סחבסמיות. אופני התרפבות
סובעים בין כצולה גשמיים ונשברים, ורוכביהם
סתגדגדים ואיבריהם סתפרקים. גופלים הם
הכצולים בעניניהם. רוחם נשברה, ולבבם נח.
ריאים הם עין גשן ב' אלקי העברים נלחם
בדם. אוכרים הם לתפץ ערף ולגוס מן הפחנה,
אך סוכייה תגלים אינם נשקמים להם.
יכססגגים רצים הם תפכה, והים עם מימיו
הגבים נורה ישבה אותם, ושליבים אותם

הגלים ומטלטלים מנל אל נל ומנפצים את
ראשיהם אל סלעי תקרח הצפים על פני המים.
עד אשר יורדים הם במצולות כמו אבן...

זה המצרי אשר לפני שנה השליך את ילדיו
העברים היארה, אשר בשחוק ה' בעניו להטביע
ילד נקי ביאור מצרים, וגורל אבות הילד האמללים
בהלקח לענייהם מחיקם סחמד לבכם. לא נגע
אל לבו, הגה עתה הוא מתגלגל תחת שואת
המים, עולה ויורד. טובע ואין מציל... גמול
אלקים הוא... נקם ושלם... המצרי ההוא אשר
זה לא כבר העביר את העברי האמלל בפרך,
מר את תיו, ויצו עליו להביא לו מים בכתף
מי בארות, מי מעינות סקצה הארץ, הגה עתה
הרעה אוהו השם בים, מים מלוחים, בנפשו
שקעו...

ושם בקהנה העברים... ליהודים היתה אורה,
עמוד אש בהיר מפץ אור יקר, ומשה איש
המפת, איש האלקים מרים את מטהו ופכה
מים, והנה כרגע נבקע הים הגדול ההוא, ונגזר
הוא לשנים עשר גדרים, ושכמי ישראל עוברים
בהם בחרבה, כל שבט ושבט במסלה אחת לבדו,
ותמים קפואים וזפים בגדלה, ורואים הם איש
את אחיו מפעד לפים, וצוחים שם כל אילנות
וכל עץ פרי למרבה, ותילדים החכוקים בורעות
אמותיהם תולשים את הפרות הנפלאים ואוכלים...
ויוצאים הם שחכים ועליונים ומדגנים ואומרים
שרה... האח, מה יפה ומרנין הוא חיון זה!

וקול שירתם כמו עולה הוא באזני, ועונה
אני אתריהם בשמחה וסמבוב לב את כל פסוקי
השירה, הגה ספורים פאלה הנאמנים והנכונים
בנכון היום בהם אני אוהב להגות כל היםים,
ומה נשגבו ספורי הבורות בימי השופטים
והמלכים הנבחרות אשר עשו הנבואים והשית
השם, הנבואות אשר נבאו הנביאים והחזנים.
האזנות והנפלאות אשר הראו כסספר בגביאים

ראשונים, כל אלה הם משעשעי דת ומשיכי
נפש: אך הספורים הנבונים הנבונים אשר
בהכריסמוסטי: העכבר והחחול, הזאב והכלב,
התור והאשפה, שפלים הם וערכם כל מאד
בערך ילד עברי הרונה בתורה" כה חשב סמדי
דודל. פי ה' לו לב מרגיש כלב גדולים, ובתמים
לו רבותיו את הספורים הכתובים היו עניו
פתוחות ואצו נטיות וכל עצמותיו שסע את
דבריהם, ואשר על פן היסב תרה לו בנפשו את
הכריסמוסטי. הנכבזה מונחת על החשש הקדוש
והנשגב, וירב באחותו ויבך באזני אמו על
הרעה אשר היא עושה, וה' אנוס להצפין את
ספריו ולהתביאם במקום אשר אין יד בני הבית
שולטת בו.

(עוד יבא אייה)

מכתבי-אחים

אל ראשי הישיבה הקדושה, תומכי תמימים' שלום
וברכה!

ביום אשר אחג את חגי חג הבר-מצוה אעלה גם
את ליובאוויטש על ראש סמתי, וזכר בני הישיבה
היקרים ועלה לפני, ואשא כוס ברכה לחיי הישיבה
ולהפרכת הסוד היקר הזה, ובמי פי אברכנו, כי
יפרח ינוב מעותיו חוצה, פרי הלולים קדש לד' ולעמו,
שיפוצו מעותיו חוצה, להשקת את גן ישראל מים
חיים מי התורה ודעת ד', לחיות עצמות יבשות ולהשיב
לב בנים אל תורת אבותם, אשר הוא חיינו יאריך
ימינו בארצות נלותנו, לכל נהי' למרף לשני הזמן
ולברות לאלה השואפים לבלעו ולהכחיד את שמנו,
ובעה אשר החשך יכסה את שמינו תערפל וסיכבנו,
היא הנה לנו לעמוד האש ולהאיר את הדרך לפנינו
לכל נפול ברתו זו סמנו לנו אויבנו סבית ומחוק.
בסטה משה אשר בעק ים ויעבר את אבותינו
בחרבה, בן תפלג היא לשטף תעלה לכל יעברו על
נפשנו המים הזרונים.

ואתם יקרים, אתם אבותינו שומרי משמרת הקדש
לכל חכבה אש דת, מה יקרים אתם לו!
ומה קרובים אתם ללבבי ולנפשי! ובקבלי ביום
הזה עלי את על התורה והמצות ונוספתי גם אני על
בית יעקב, ובלב מלא אהבה ונפש חפצה אני סקבל
עלי את חחיבה להיות מבוגרי ובניו, ולכן זכרתי
אתכם נוסרי ברמנו וארים את נדבתי לטובת הישיבה

סך חי פעמים עשרה, יאהם קבלו נא ברצון את
נדבתי הרלה הזאת והתפללים בעדי, כי יהי לבבי
זה לי כל הימים להיות במחזקי התורה ותומכי,
ולמן סמוסין נזכר קיפת אחי המיסים בפאלאק.
יום הבר-מצוה הוא יום ס"ק כ"ח חודש סבת
פ' יארא.

סלאי רנשי אהבה ואחיה הננו קבועים לך את
ברכתנו, להיות לבכר-זה לך כל הימים, חזק ואמן
ובכל אשר תפנה תסביל ותצלחה, ועד מאה ועשרים
שנה תהי' מאשר ושבוע נהת כנפסך ונפש הוריד
ומוריד ובברכת אחיך

התמימים.

די אלטע בת מלך.

(המשך מגילון ז')

חזר וע' זים איר פארס' איר יתום אוים וויער
אלס, איר זים גרען בא אונו ססתמא נים אין
מינע ציטן, הא?

יאים איז? איה בון סאקע אלס, די זון. סנס דער
לבנה זינען אין נאנען סנס דרע סעג עלמער פאר
סיר, הערסט מופל איה בון אלס? און פון דעסמיע-
גון, בון איה נאף, גלויבט איז ער, בא מיין כח, איה
קום זנה יתהן איה דארף, איה פאר שפעטונג נים
אף איין מינוט, אף א זעקונדע נים, הלואי מאלסון
אוו ליט, יונגע ליט נים פאר שפעטונקון, און דוקא
די יונגע ליט פאר שפעטונקון, פון וי' האב איה די
לעצטע ציט אבסל צרות'...

איה שטן און הער, אוו פאר וואונדערס, איה
וואלט קלערן, או אפשר פון פול אלסקיט רעט וי
גוט צו דער זאך. עס מרעפט בא אלטע וויער אשם מאל-
אבער איה הער, אז וי רעט סוט אוו פעסמון פאר-
שטאנד, דער קול איז קלאר און שטארק, יעדער
יאארס גיט ארען סוף אין הארצן, און די מינעס די
תנועות זענען עפעס אויז חנודק, און איר געזונט
פלאקערס, אס ווי געמילוכקייט לונג אף איר.

ווער וע' זים איר פארס? פארגע איה—זאגט סיר
שנים בבונגען.

איה בון גוט קיין באבע, איה בון אלס, אבער
קיין באבע נים, איה בון אבת-מלך, א אלטע בת
מלך.

איה האב גוט גוטסעטעס איפער שלאגן איהר די
רוח, און זיא דער צוולט יוניער—גיווינגלאך בון
איה אכאראקטורע אבסל, איה האב וויער לוב
צומסקיט, דאס איז די ערשטע זאך, אז איה קום
ערשען האב איה לוב דער חוסון רען און ציכסונג אין
אלע וועקעלאך, אף די מישון וואלן לינגן רוינע סושי-
כער, ימיסע האנדטוכער, די הויז ליט וואלן דין

מודעות.

(א) כל ילד המהנדב בכל שבוע יותר משני ק"כ, נדפוס אי"ה את סך נדבתו כסוף כל חצי שנה.
 (ב) כל ילד אשר במשך היום הבאים עלינו לטובה המלאנה לו שלש עשרה שנה, מתבקש להודיע את שמו ואת יום הבר מצוה שלו בדיוק ונדפוס אי"ה ברכה לשמו, ואם ינרב נרבה כפי השנה ירו נדפוס אי"ה את סכום הנדבה.

הולדים אחי-התמימים אשר מלאו להם שלש עשרה שנה.
 יום א' כ"ט טבת הילד צבי הירש בן יהורא ברודנא בסמרגון פלך ווילנא.
 יום א' ד' שבט, הילד מרדכי ב"ר חיים אלי' עסקינד בעסמאיאנווקע פלך צרנינוב.
 יחיו ויגדלו ויארבו ימים ושנים בעשר ובכבוד ויראה השם מלא!

מעות נדבות אחים חנוכה.

בעיר ועקאשרינאסלאוו.		בעיר אדעסא.	
דיבער ריקמאן	לויב פה, יחי' . . . 20 ק"כ	הילד מר שלמה דוליצקי יחי' . . . 1 ד"כ	
לאה אלהאווין	10	נפתלי	1
מנהם מענדל סבאראדינסקי	15	שמשון שווייטסקי	1
טויבע אחותו	10	אהרן דאברוסקי	1
ברכה	10	נד באנאפאלסקי	1
משה שמעון ראקסיק	15		

שמות אחי-התמימים יחיו וירבו.

באבינאוויץ פ. מוהילוב.		לאה רוס	
ארי' לוי ראפפארט	משה דומשין	אהרן צערניאווסקע	יודא לוי צירלוש
אשר קאלאצאשניק	מאיר בלויסון	אברהם סאסנאוויסקע	ישראל קאפלאן
אברהם סארקין	מאניא פירסמאן	אברהם ארין	ישראל רעוויין
אלי' האלפערין	מאיר האלפערין	ברוך בן ציון קאפלאן	יודא לוי הורעוויץ
בנימין חפץ	קאפל קאלאצאשניק	בן ציון סערעברענא	ישראל ליעוויין
גדלי' פיצערסקין	קאפל חפץ	גדלי' האראדעצקי	יצחק לעוויין
וויהנא האלפערין	קוילע ראבינאו	נעצל וויליטנסקי	יוסף זלאבינסקע
רחי'	שאשע פיוונער	דוב חאליעצקע	ישראל
זלמן אברהם מעסערמאן	ברדין פ. מינסק.	זלמן קארלין	יצחק קארקין
טיבי' סארקין	אברהם יצחק גורעוויץ	זאב לאנדא	יוסף ווויניצאקאווסקע
יצחק לוי דוואשקין	אליעזר פעלדמאן	חיים יעקב אינגאווסקע	יעקב צבי קאפלאן
יואל ראפפארט	אברהם ראדווינסקע	חייקל	לוי יצחק לעוויין
יונה אייזיק לעבענסוב	אהרן קאהאנסקי	חיים ראזאווסקי	משה דאוויקאוויץ
ישעי' אוסמאן	אברהם לעוויין	חיים ברוך מילאוויסקע	מרדכי דוב גערשענאוויץ
ישראל איטקין	אשר נאראדעצקי	יודא ראבאווסקע	מנחם נחום הורעוויץ
לוי איטקין	אברהם איליענסקי	יהושע סאלבערג	משה מיכל קאופמאן
		יוסף איליענסקי	(עוד יבא בע"ה)

אויס גיווארען אַ תל, חאָס ון האָט געהאַט אַלעס
 באַלעבאַמטעקעס האָט זי צו לוינט אין משכּוּן, איר
 נאָלד און וולפּער איז גילענען באַ חנה'ן דער אַידעלער
 אין די קאמאָדן, איצט איז איר נאָך אויף גוט אָן
 גושטאנען גוט בעסן, און זי האָט בעסער הונגער
 גילדן גוט דער מאָנענדק פאר וועמען עס איז אז
 זי האָט גוט, פול שבתים אין יאָהר האָט זי גוף-
 ראַיעט מוט א האלבן לעבעל ברויט, גוט מוט
 גאנצע חלות, די לוכט האָט זי שוים צו שטעקט אין
 וואָס עס איז, די ליכטער וינען שוים גוט גווען
 אין שטוב, און די ליכטעלאַך קלינגען אז בוי דער
 נאכט פלעגן ווי שוים אויס ברענען, און מו פלעגט
 וך וועצן צו דעם חשך-דיקן שוים אין דער פונסטער,
 זי פלעגט נעבאָ ווינען אז די האַרץ פלעגט איר
 אויס גוין, און אז די קונדערלאַך פלעגן פרעגן:
 מאַסע וואָס מוטס דו? פלעגט זי אף גוף אָפּ וויסן:
 די טרערן און ענפערן ווי: איך עס, קונדערלאַך,
 עסט אויף, אין דער עסן פלעגט גוט לאַנג ווערן,
 מו פלעגט פאר לאָזן דעם פונסטערן שוים און צו
 לוינען וך אף די ערמער, ווער פון ווי פלעגט אַני-
 שלאָפן ווערן, און לאה פלעגט, נעבאָ, בא-
 טראַכטן איר לאַנג, וואָס פון איר איז גיוואָרן,
 און גוטן לעבן ווי זי האָט גילעבט, און אז שלעכט
 ווי איר איז איצט, גוט וועלענדק פלעגט איר אַרוף
 קומט אָפּ וינען, שטייץ פאר וואָס קומט דאָס איר?
 זי איז דאָך גווען אז גוט און פרום, און חנה די
 אַידעלע, וואָס איז אז גראַב, אז שלעכט, איז אז
 ריץ, אז גוט איז איר? אז פלעגט זי וך איינלע
 פאר קליבן, אָבער פאלד פלעגט זי די גרענען
 פאר טריבן גוין, גוין, מו טאָר גוט וינען, מיר
 איז פול בעסער פון חנה, פאר מינע קונדערלאַך
 וועל איך גוט נעמען קיין צעהנערליקע זעק מוט
 נאָלד, איי, מינע טייערע קונדערלאַך, און אין
 דער פונסטער אין מוטן נאכט פלעגט זי וך אויף
 הונדן און צווייגן צו יעדער קונד, איין קוקן וך
 אין זיין צורה, אין זיין אַידעלע נעזוכט, די האַרץ
 פלעגט איר פאר קלעמען קוקענדק אויף ווערען אויס
 גראַדעטע פונסטער, אויף ווער געלעבט, די איינציג
 פאלענע אויגען, טרערן פלעגן: איר האַלדו פאר
 ווערן דער מאָנענדק וך אז אויף שטיינערן האָט
 זי גוט וואָס צו נעבן ווי עטויס אין מויל, גוט
 קיין מו, גוט קיין צוקער, גוט קיין וועלכען עס איז
 קיכל, אָבער זי פלעגט וך אלעין שטארקן און שאַצן
 וך ריץ מוט דעם גילעכאָפּן אייגנט וואָס זי האָט
 קונדער.

מסתמא וועלן ווי וך אויס האַדעווען...
 (עוד יבא אי"ה)

אויס גיווארען, רינגע ציחטקע, אַן געקלעבט אין
 וואָס זיין האַבן, נאָך ווער פאר שטיגן, נאָר ריין,
 אפילו די קלונגע קונדער ואלן אויף זיין אויס גי-
 פארשטענע, אויס גפוצטע, אָס אז האָב איך ליב,
 אין שטוב ואל זיין לוכט, גוט נאָר באַ דעם שוים
 וואָס מו עסט, אין יעדער חדר אין יעדער קאמאָטקע
 ואל זיין צום ווינענסטן אַלכט, און צום עסן ואל
 אויף צו גוין עפעס פיינער ווי גווינעלאַך, יאָס ואל
 איך דיר דערציילן, דעם כבוד וואָס איך האָב גי-
 האָט די גאנצע יאָהרן און איצט נאָך אויף, גילויבט
 איז ער, אין פול אין פול ערמער, אז מו רוכט וך אָפּ
 מו, אף מין קומט, קערט וך די וועלט א גאנצן
 טאָג, מו וואָס מו רינגעט, מו באַקט און מו קאכט,
 און אלע קליידן וך אָן, רינגע וועט, רינגע קליי-
 דער, אף דעם עסן-שוים שטייט ליכטער אויס גי-
 שטייערע, ריין וו נאָלד, און ליכטלאַך וואָס מער,
 די גוונדל צוועצן וך אַרום שוים, געשעס בויט אז
 פיינקייט, מוט אז אַידעלקייט דער בעל הבית
 ווער איך, איז פון מיר אז צו פרידן, ער וינעט פון
 מין כבוד וועגן, ער געשט אַ געלוי ויין, אַביסל
 בראַנפן, אלס צו ליב מו, און די בעלהיבטע מוט
 און פרישקייט, מוט אז מונטערקייט דער לאנגט
 און נעמט צו, און סטארעט וך צו פרידן שטייען
 אלעמען, אלס צו ליב דעם גאט, צו ליב דער
 כת-מלך, דאָס הונסט צו ליב מו, מו לאָזן קונעט
 גוט די טישטיה פון שוים אַראָפּ נעמען...
 (עוד יבא אי"ה)

א שמראף מיט חסד.

(המשך מגילת ח')

ב.

אין דער וועלכער גאט, גוט ווייט פון ווי איז
 גוועסן לאה די אלמנה, זיא איז שוים גאנץ לאנג
 א אלמנה, נאָר דאָך האָט זי וועבן קונדער וועלכע
 דער מוטן האָט איר איבער גילאזט נאָך זיין מוים,
 מוט וועלכע זי האָט וך גונג גימושטעט, גוט איין
 מאָל איז זי געבאָ גוועסן אן ברויט, הונגערליקע
 האָבן ווי וך גילוינט שלאָפן.
 לאה, איז אמאל גווען פון די שוונע באַלע-
 באַסטעס, זי פלעגט אלע מאָל נעבן די שענסטע
 נדבה, צו איר פלעגן קומען אלע בויטערע הערצער
 אויס קלאָן ווער האַרץ, זי פלעגט ווי נעבן צו
 שמועצן מוט געלט, מוט וואָס זי האָט נאָר גוקעט,
 איצט אז איר מאָן גושטאָרפן, פון די גושטאָפּן

הָאָח

יום א' פ' יתרו י"ד שבט התרע"א

ליובאוויטש

1911

שמות הילדים אחי-התמיכים נרפסים בהגלויות ע"ס א"ב כסדרם לעיניהם. כל הילדים הרוצים בהרפסת שנותיהם עליהם להוריו ולבא בברית-אחים ולהודיע עפ"י האדרי"ם הרשומה בסוף.

כל ילד מאחי-התמיכים שיתגבר בכל שבוע לא פחות משני ק"כ יקבל את החברת "האח" בכל שבוע חנם.

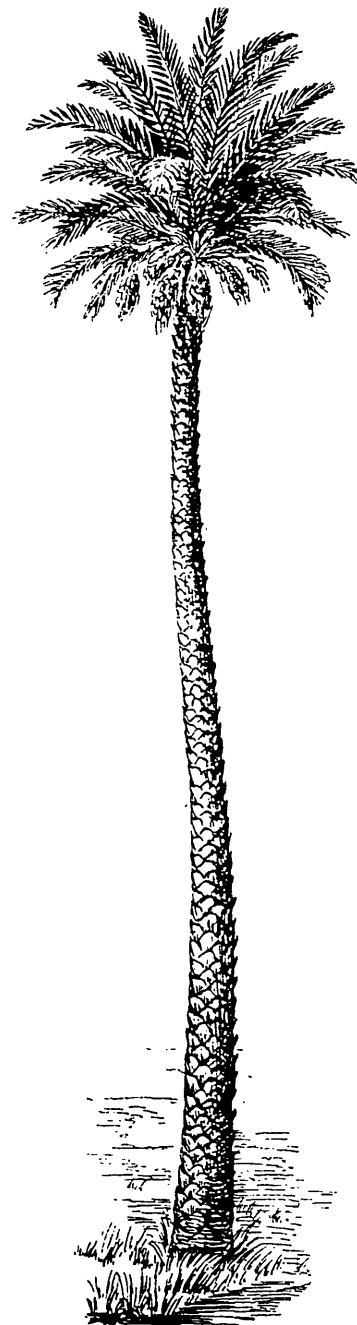
מחיר החוברת חמשה ק"כ.

אנשי שלומנו העוסקים בהפצת גליון זה מתבקשים לחזרוע מיד מספר הילדים החותמים והמתגוררים. פעם בחדש תבא הוספה שאותה יקבלו בתור "פרס" כל הילדים המתגוררים אגורה אחת בשבוע.

חֲמִישֶׁה עֶשְׂרֵי בִשְׁבַט.

שם יושבים ילדים
ולשלתן עיניהם
וכל פרי-הגידים
בקערות לפנייהם
כל פרות חשובים
ערכים וקרים;
תאנים וחרובים,
צמקים ותמרים

ושם ילד בתום
ישאל שאלה:
לקח היום
פרי עץ נאכלה?

עץ התמר.

הן פה גם שמה
גרים הננו
ארצנו שממה
ביד זרים פרמינו

לא פרות, לא עצים,
לא כרמים יש לנו
בלתי אם קוצים
דוקרים אותנו...
ומה נפגע באל
פי יכרה ארצנו
אם שם רק יטמעאל
אוכל פרינו??

ונעצב המורה
ותחברים נזעפים
ועב-ענן שורה
על פניהם הקרים...
ושוקט הסער
שאון הילדים
ודומם כל גער
רגעים אחרים.

* * *
הכל יש לנו
גם ארץ ופרמים!
ופה הם איתנו
ועם כל ילד תמים...
וארץ נשנבה...
לא ארץ תחתונה.
שם במחשבה
ארץ עליונה...

יראת-הנורא
היא היא ארצנו
מצות ותורה
הם הם פרמינו
גם פה בגולה
ארץ יש לנו
ולפרום-עולה
עבודת כלנו
ורומזים הפרות
לענינים שונים...
למצות, לאורות

לדברים עליונים...
פי יש בכל קננו
סוד ורמז, דרוש ופישט,
וכן הוא הענין
גם בחמשה עשר בשבט..

פה ענה המורה
והוא נרגש מאד
ובאצבעו הורה...
ויסוף עוד: ...
ועתה נערים
הבה נאכלה
אם נבין בפסלים
אין פאן שאלה...

הרמז, הסוד
לא כלם הבינו
אך ביראת פבוד
ברבם האמינו
ובכל פה
את הפרות אכלו
ולקח? ומה?
עוד לא שאלו...

ענף תאנה.

אשכול ענבים.

מקל שקד. פרי שקד.

רמון. פרח רמונים. אשכול תמרים. ענף שקמה.

כפר את אביך ואת אמה.

מדבר גדול .. אהלים רבים מאד נמנים בו ארבו ולרחבו. והטון גדול. שש מאות אלף ברים לבד מן שריונים ברוכים. וקמים הם בקר, ומחנות מחנות יוצאים לקראת החר, ומסמך בכל המרחב הגדול הזה. דממה אימה, אין מפריע את המסמך, לא צפצוף צפור, ולא ריוד עלה, נחים שוקמים גם העוללים והיונקים. החר בוער באש. והאש גדולה עד לב השמים. ושף ענן וערפל. ותדרה ואימה גדולה נופלת ל כל העומדים במעמד ההוא. והנה קול יופר הולך והוק ומבשר את פוא כבוד השם, גשמים הדל וחרושים. שפחותיהם נסגרות, יניהם נשואות אל המראה הגדול ואניהם נמיות שמע דבר השם בכבודו ובעצמו, כי מי שמע ול אלקים חיים מדבר מתוך האש. והנה קול השם. ותברך חוצב להבות לאמר: כפר את בך ואת אמה ו' ובוקע הקול הזה את איורו יל כל העולם בלו. ובקול רעם אדיר מרעיש וא את חלל העולם ומלואו, ומצוה על בני אדם בלם על הגדולים ועל הקטנים: מאד מאד זו והורים בכבוד אבותיהם, בכבוד אביכם ומכם! המצוה הראשונה אשר נבטנו מפי אקום ברוך הוא, אחרי מצות האמונה בו

ותברך ובחורו, היא המצוה לכפר את ההורים. כי גדולה והיא המצוה הזאת. ממנה פנה, ממנה יתד לכל התורה כלה, כי יהיו האבות נכבדים בעיני הבנים ללכת בדרךיהם ולשמע בקולם. דרך האבות ואבות האבות, דרך התורה והאמונה, היא הדרך הבנושה והמסורה השלולה וכל הסר ממנה תועה הוא בדרך חיו, לו ענ לאביו ובנוה לאמו. חכם הוא בעיני ואולתו קשורה בלבו, כי אולת ופמיות נוראה היא לפתות אחרי רבבים ויפמי קוב החולקים על מסרת אבות ופקלים בכבוד ראשונים לעשות פטוב בעיניהם, חלילה, חלילה לכם-פרעים קו: השם באוני עדי היום הזה - כפר את אביך ואת אמה!

א שטראף מיט חסד.

(המשך מגיליון ט')

און אז איז טאקע געווען, די מורלאך האבן אן געהאבן ארבייטן, און פאר דונען פול-ווייניג, די אינגלאך זינגען געווען ווער פאסאבנע, און האבן געהאט נרוים חשק צו לערנען, זינגען ו' צו פארן אין ישיבות, דארטן האבן זי' זיך גענוג געוואלדערט, ווער עס האט געקענט טען, און ווער עס האט קען טען אויך געגעהאט, אף וואס האבן זי' געשלאפן? אין וואס זינגען זי' געגאנגען? ווייטער אין שניי מיט באוועקטע פיס אן וואקן, אין די שטיוול לעכער,

אין וועלכער נאך געלערנט, אן א אוף-הער געלערנט, ביז זי' זינגען געווארן גרויסע לומדים, אז ווערען נעמען האבן זיך געהערט אין דער וועלט זי' פלעגן זאגן אף דער ביס, פלעגט זיך די שול געפאקט מיט מענטשן, און די ווייכער פון וועלכער שול האבן אויך געהערט און געוואונען זיך אונזלעך קונדער האבן ארבעט לכל הפחות איינגעלאזט, און לאה די אלמנה האט געהערט פון ווייטן און איר הארץ האט געקראלן, אלע אירע האנדן זינגען פאר גאנגען, אירע איין גערוסטע פאר גענומענע באקן האבן אויך געליהט פון פרויד. און טאג אף טאג האט זי געווארט אף דעם קומען פון איר עלטערן וון וועלכער האט געשרובן אז ער פארט אף ראש חשנה אהנים...

ג.

אין יענער צייט איז געשטארבן אלטע די פיליזשע, דאס איז געווען א אלטע אירענט וועלכע אין די יונגע יארהרן האט זי יא געהאט אפאר קינדער, נאך זי' זינגען בא איר צו שטארבן קלוינעקע, דער טאן איז אויך געשטארבן אין האט איר געלאזט אביסל געלט. זי האט זיך געמאכט א געשעפט פון הלאות אף פרוצנט, און איז דער פון געווארן גאנץ רייך, נאך קארט איז זי געווען נאך ספר יורשר רייך, דער עסק פון פרוצנט זעלכער יערער רובר ברוינעם פרינס, האט זי איינגעוואונען אז זי זאל ווערן וועלכע א טאקע, געווענליך זינגען צו איר אן געקומען אלע ארומע ליים, אלע ארומע בעלי-מלאכות, מיט זייערע מיט מענטשן פלעגן זי' בא איר

שמות אחי-התמימים יחיו וירבו.

בריהן פוך בינסק.	האבן פערעפליאטיא.	א.	בערלין פלך מורחוב.	ישראל הלל קרויסער.
מאיר איכר ראבינאן	האבן	ב.	אהרן הלל פעווענער.	יעקב יוסף קרויסער.
משה גוטוויטשוב	שטעטן אינאלינק		אלט	יצחק גורעוויץ.
נחום ראבאווסקי	שטעטן קאפלאן		אלט	ישיע' גורעוויץ.
נתן נאטעראוואוויץ	שטעטן וואלינסקע		אהרן פערסיץ.	יעקב פעווענער.
נחמן איכר בולקין	שטעטן דוין		בערל פארבער.	ליב איינבערד.
פסח האוואוואוויץ	שטעטן ראוואווסקי		דיד באקאלי	משה עליוניץ.
צבי ראבאווסקי	שטעטן דירעוויץ		הירש שטראסעלעסין	מרדכי קראהל.
צבי ראוואוסקע	שטעטן גלוחאווסקי		יוסמאן מינקאוויץ.	פייזש פעווענער.
צבי שקאלניקאוו	שטעטן יאנוואקאוויץ		למן קרונלאנסקע.	שמרי אראנאו.
צבי ראוואוסקי	שטעטן ראבלין		למן וואלפסברין.	שמואל באשין.
צבי קוואוואוסקע	שטעטן דירעוויץ		זאב פעווענער.	שלמה סאלאוועוויץ.
קאפל ראוואוואוויץ	שטעטן דירעוויץ		גבל שיר.	(עוד יבא בעה)

Контора I. Шнеерсона, Любавичи, Мог. Губ.

Типо-Литография I. Лурье и К^о, Гороховая, № 48.

לויקן בוסלאך געלט, און פלעגן צווייגן פרייענט, א שוועסטער האט זי געהאט א ארומע וועלכע האט געהאט קינדער אינגלאך, מורלאך, זי פלעגט ווער בעסטן, אז אלטע איר שוועסטער זאל איר געבן האמש צו שטיינער אף שר-למוד זי זאל קענען איהרע קינדער געבן אין חדר, אלטע די פיליזשע אבער האט זיך מיט איהרע געלט גוט געקענט שוידן, און איר שוועסטערס קינדער זינגען אום געגאנגען לוידיק, זי האבן אפילו גוט געקענט דאווענען רעכט, און זי האט זיך גוט געהאלפן. די אינגלאך זינגען אויס געוואקסן אן הרכה, לערנען האבן זיך גוט געקענט דאווענען אויך גוט, און האבן טאקע גוט געדאוונט און זינגען געווען קנאפע אידן, זי האבן זיך צו געשלאגן צו וועלכע עס איז געשעפטן, אבער זי פלעגן ארבייטן אום שבת, אין די פראוידנקעס פלעגן זי פאר ברוינגען אין הולען, און שפילן אין קארטן, זי זינגען אין שטאט געווען גוט ביוואוסט פאר גרויסע שארלאסאנעס, און אז מי האט זי געוועהן פארינדק אום שבת אף איינזשיצקעס בעה אלע געווען אין שול דאווענען, פלעגט סען שילטן גוט, נאך ווער רייכע מיטע אלטע די פיליזשע, וועלכע האט גוט אכמונג געגעבן אז איהרע פליסעני קעם וואלן גוט אין חדר און וואלן זיך הארעווען אידן.

(המשך יבא איה)

פשוט הוא מאד - ענה - בימים האלה רבו המזופים העושים שמרות שהם אמנם דומים בתמונתם ובצורתם אל השמרות האמתים, אך בהגלות תרמיתם, מלבד שאינם שונים כלום ואינם ראויים לכל דבר, הנה עוד נמחם עליהם קו חשד כעניי הממשלה, ואוסרים אותה בשלשלאות של ברזל ומוליכים בתאים ובמחולות אל ערבות סיפיר, ועתה שפמו נא, היתכן לתת את סחורתי המוצה ולקבל במחירה גר מחוק ולהאמר עוד אחרי כן בפלא ולהשלח בגדוד אסירים לעבוד עבודת פרך?

גם הספרים הרבים אשר פרצו בימינו-מוסיף הרבי - רבים מהם מזופים, מלאים הם דברי כחש ומרד, אין בהם לא מוסר ולא דרך ארץ. וה' בקראת את הספרים ההם מלבד אשר אתה מאבד את הזמן שלך, חזון שהוא כל כך יקר, שאין להשיבו ואין להשיגו בכל חזון, את הזמן הזה אתה מאבד בקריאת ספרים ריקים ונגערים המוליכים אותה שולל, ועוד מופה להאמר ולהשלח לקצות הארץ לעבוד עבודת פרך ולכלות בגינו ימים.

כן הדבר, ילדים. ועתה עליכם לכלתי נגע בקל ספר במרם תשאלו את פי אם טוב ונאמן הוא. ואם מתר לקרות בו, לכל יקרה אתכם במקרה אשר קרה לעצמי הזה, ולכל תאבדו את שנותיכם וימכם בהקל ואחריתכם תהי עדי אבד, חלילה.

מדבר שקר תרחק! מזהירה תחילה, ואין האזהרה מבונה רק כלפי המדברים והמספרים בלבד, כי אם גם כלפי השומעים והקוראים בספר לאמר: התרחקו מדברי השקר, סורו סורו, ואל תקרבו גם אל פתחי שעריהם, ואם אינכם יודעים להבחין בין אמת לשקר, שאלו את רבותיכם וגיורכם, זקניכם ויאמרו לכם.

פי התורה מזהירה על השקר, השקר הוא נתעב ושנוא מאד, עד אשר עלינו לא רק לכלתי דבר שקר בלבד, כי אם להתרחק ממנו. עלינו להיות רחוקים מן השקר, כי אין רעה בעולם כרעת השקר, וענינה הלא ראו היום את הנזק, המבישה והכלמה אשר הסבות להכרה בדבריה, ואת הרעה אשר הבאת על נפשה בהבחתו אותה מבזות ומרצות, וישריטות צפרניו החדות עודן נפרות היטב בפניה, אך עוד רעות גדולות גדולות מאלה מביא השקר לעולם.

ואתה בעל גמולות - פונה הרבי אל הנער המכה - אתה, גם לך דרוש לשים לב אל המקרה אשר קרה לך היום. אתה לא ידעת מי הוא הרב, בבית התפלה היו אנשים רבים ולא ידעת מי מהם הרב, ובא נער נוכל והראה לך על הרצון, וקראת לו רב ופנית אליו בשאלתך, ומה בזה? מה הפסדת? האם אבד לך דבר? רק לשעה צחקו השומעים, ובכל זאת, ראה איך קצפת. איך חרה לך היטב, איך התנפלת על הנער המהתל בך, ואני ראתיך קורא בספרים, מפלי אשר אינך שם לב, אם הסופרים ההם, מחברי הספרים נאמנים הם וכל דבריהם אמת ויש לסמוך עליהם, ורואה אנכי איך אתה קורא בחשק גזיל ומאמין בהם עד אשר הנך נעשה אדוק ופחיתק בדעותיהם.

ולאסוגנו, ישנם אלה המרמים אותנו בספריהם יותר הרבה מאשר רמה אותך הילד הזה.... היודעים אתם ילדים את ר' ירוחם התנזרי? הן, כן, יודעים אנחנו אותו, עונים הילדים. הנה הוא איש חכם ונכון דבר, וה' בפתח לו איש בחיור סחורטניו שטרי ממלכה, מתבונן הוא אליהם ואינו נוטלם עד שהוא שואל עליהם את גזבר אוצר הממלכה, אם אמתים הם או לא.

שאלו אותו - למה אתה חרד ומדקדק כל כך באמתת השמרות?

הוא רמני - עונה המכה בקול יליל - הכליעל הזה רמה אותי, איך? ובמה? שואל הרבי.

אמי תחבה פה של חלב בקדרה של בשר - מספר הנער - ותשלחני אל הרב לשאל אם פשרות הן הקדרה והבשר או לא. רציתי אל בית הרב והנה הוא כבר בבית התפלה בבתי אל בית התפלה, אף אנכי אינני מכיר את הרב ולא ידעתי למי לגנות בשאלתי ואפן אל הנבל הזה ואומר לו: הראני נא מי הוא פה הרב? ויראני את אחד המתפללים אשר פאות לו ארוכות ותננה במתניו, ואנש אליו ואשאלהו: רבי, אמי תחבה פה של חלב בקדרה של בשר, מה דינך? האנשים אשר עמרו מסביב, לשמע שאלתי הרימו קול צחוק גורא וכמעט אשר לא נבקע הספון לקולם. אני, אשר לא ידעתי פתרון הצחוק הזה עמיתי משמים, לחי אדמו בדם ושוב חורו כשיר, ואחי בעיני פאלו נשפכו עלי מים רותחים, והאנשים מוסיפים לצחק, ועני תועות אל כל עבר, כמעט אבדה לי בינתי, והנה קול תאיש אלי: לא בונת יפה, ולך נהמד, אנכי אינני רב. אני רצון פשוט, הנה שם בקרן דרומית מזרחית עומד הרב, קרב אליו ושאל את שאלתך.

ברבי בשלו, וכמעט אשר לא עצרתי כח לגשת אל הרב, אך התאפקתי ואנש אל הרב, ואחרי כרעים רעם הצחוק, כל אחד ואחד מהשומעים מדבר בתענוג מיוחד על הפטות שמעתי, מתלוצצים וכושנים ונדמה לי שהם לועגים לי, וזי גרם לי כל אלה? המתועב הנבל הזה, אף אנכי שלמתי לו פנמולו, הוא ידע מעתה איך להזנות את החברים...

הרבי לא השיב דבר לשעה ויצו עליהם לשבת איש איש במקומו ולכלתי קרא למחלומות עוד, אך בערב קרא להם ללמד פרשת השבוע וביעו עד הפסוק: מדבר שקר תרחק. הריאה אתה - אשר להנער השקרן - הריאה אתה,

ב"ה

האח

יום א' פ' משפטים כ"א שבט ה'תרע"א
ליובאוויטש

סמות חילדים אחי-החמישים נדפסים בהגליונות ע"ס א"ב כסדרם לעיתים, כל הילדים הרוצים בהדפסת שמותיהם עליהם להודיע ולבא בכרית-אחים ולהודיע עפ"י האדרים הרשומה בסוף.

כל ילד מאחי-החמישים שיתגרב בכל שבוע לא פחות משני ק"כ יקבל את התעבירה "האח" בכל שבוע חנם.

מחיר החוברת חמשה ק"כ.

אנשי שלומנו העוסקים בהפצת גליון זה מתבקשים להודיע מיד מספר הילדים החותמים והמתגדרים, פעם בחדש תבא חוספה שאותה יקבלו בתור "פרס" כל הילדים המתגדרים אגורה אחת בשבוע.

מדבר שקר תרחק.

בבקר, הרבי נכנס אל החדר, והנה אחד הנערים מתנפל על רעהו בחמה שפוכה, מכהו באגרופיו ותולש שער ראשו, חורק את שניו וקצפו עובר כל גבול עד אשר לא הרגיש גם את בוא הרבי.

למה תכה רעה? - קרא הרבי בגשתו לתפריד בגינה - מה עשה לך?

אף הנער עודנו מרים אגרופיו ובקול בזים בעים קורא הוא: אני אראך! תכה נא, אני אראך!...

למה הנך גרני כל כך? - שואל הרבי - מה קרה לך? בטה הקצף אותך? - ויביר תוקה מפריר הוא אותו מעל הנער המכה, ומחזיק בו לכל יוסף להתנפל עליו.

די אלטע בת מלך.

(המשך מגילת י')

מענטש מיר גלייבן, אז פיל מאל האב איך בא דעם ארומטאן אז פיל פערנענגען, מיר איז גאר נישט אייג, אין דער קלענסטער שטובעלע, מיר איז נישט פונסטער פאר דו קלונקע ליכטעלעך, דוא וואלסט וועהן ווער ארויס גיין אנטקעגן מיר, ווער ריכטן וך, פון האלבן סאג אן עסט מען שוים נישט, מע גרויס וך אף מיר.

דער ארומטער בעל-מלאכה נעבאך הערט אף צו ארבעטן, ער פאר שטעלט אלע זינע געזיג וין אינסטרומענט, דעקט מיט וואס עס איז ארבעט, קערט אף, לידעקט אף, חאץ א וועלכן עס איז ווינקעלעך, צו וואשט דו הענט אף וויפל ער קען ווי סאכונ רון, דאזיגט אף, און וועט זיך צום מיט, ווי עס וואלט גאר נישט פילן, ווי ער האט שוים אלס אף גוטאן, ס-איז גאר נישט קענענע או ער האט גולאונן אין מיטן ארבעט, א סאג א גאנצען וואכענט ער וך גאר מיט מיר, און קלערט אפילו נישט וועגן ארבעט, ואל אים אימער פרווין באטן ארבעט, וועט ער נישט גיין, וואס הייסט ער וועט מיר לאזן, און וועט זיך פאר נעמען מיט ארבעט, ער וועט זיך אפילו נישט דינגען, און נישט פארזינגען אייך, דאס וועט ער אז איך האב פינט מלאכה, ארבעט, איך האב גאר לויב ספאקאייטע, רוח, דו וועסט דאך לאזן, איך בין דאך א בת-מלך, פאר שמועס דאך ווי מן הארעטע וך אין א קווער, לוכן פאלאץ, און פונדעסמיינען קען איך קיין מוויק נישט הערן, איך קען נישט לידן אפילו א קלונג פון א גלעקל, א צושטארקער קלאס איז מיר שוים שיער, ס-איז נישט פון אלטקייט, אט אז איז מיין באראקטער, זינגען האב איך נאדע לויב, אויך אירעלויבן וועגען, גוויינלעך.

ווימער האב איך א סארגעס באראקטער, ביט סאג האב איך פינט פרושע נוקעכץ, דוקא אלטע נוקעכץ וואס איז נעכטן נוקאכט גווארן, איך אנקלויף פון יענער שטוב וואו מען קאכט פרושע, איך קען גאר דעם ריח נישט הערן, וועסטו, דעם ריח פון דו פארלאשענע ליכטעלעך, דעם משאר מיט דעם ריח, דאס איז מיר פרושע, פאר קערט איך האב שטארק פאר-איזל אז מען טראגט ארויס דו ליכטער, און דעם ריח פון דעם פרושען ווס, פון דעם סאמאיר קען איך נישט לידן, א"י, דו סאמאירן ווי נעמען מיר ארויס דעם גוואר, פארטן וואס וויסן נעבאך נישט, ווי דער לאנגען א סאמאיר, און איך וין אין וואונדן, אין צורת.

(עוד יבא בעיה)

מודעות.

א) כל ילד המתנדב בכל שבוע יותר משני ק"כ, נדפים אי"ה את סך נדבתו בסוף כל חצי שנה.
ב) כל ילד אשר במשך הימים הבאים עלינו לטובה תמלנה לו שלש עשרה שנה, מתבקש להודיע את שמו ואת יום הבר מצוה שלו בדיוק ונדפים אי"ה ברכה לשמו, ואם ינבד נדבה כפי השנה ירו נדפים אי"ה את סכום הנדבה.

שמות אחי-התמימים יחיו וירבו.

ברעזנאנאוואטא	זלמן פראדקין	יעקב לייקנר	אדון הארצמאן
(פ. הרסון).	זלמן גלאז	ליוב מירמאן	אלי' מאזין
אליעזר צייטלין	זלמן פרידמאן	משה סאלאוועניצק	אברהם סאלאוועסקי
אברהם אפרים איינער	חיים גאדראן	מיכל ליעוויט	אדון נארעליק
אברהם טעמקין	חיים משה גרשון פאפקין	מ"מ כץ	אברהם ברוזניק
אברהם שווערדלין	חיים מאיר וואקסמאכער	משה כץ	אליעזר ראבקין
אבא טראנאוויץ	חיים גרשאוויץ	מרדכי אייזנזאהן	איוויק שערמאן
אלמר לעוויט	חיים שערזאהן	משה בודאו	איוויק סמילאוויצק
אלי' שאפירא	חיים פרידמאן	נתן האדקין	ארי' לוי גאלאנט
אלמר פליסקין	חיים קעגנסבערג	נחמן פיקין	איוויק סאלקאצאוי
אבא מילשטיין	חיים קרייציק	נתן חדש	אלי' מלמד
אלהן מילשטיין	יודא פינטאוו	נחום יהושע לוזקאו	אלי' ניכעץ
אדון וואלף פיינעלסאן	יודא לוי שפירא	נתן מוסין	אפרים גרינבערג
אדון גינדין	יהושע לוי רויער	פסח פרושין	אברהם לעווינמאן
אלמר אדון רייכיל	ישראל ישיורן	פסח מאלקין	אברהם ברוך בערעברעניק
איוויק בער פיינליבאן	ישראל רייכל	פסח בלאז	אפרים קאצענעלסאהן
אדל בערקאן	יוסף פרידמאן	צבי לייקאו	אלי' בעציאנאי
אלמר טראנאוויץ	יעקב בלאט	צבי לאכטיק	אברהם גאלדשטיין
ברוך פאפקין	ישעי' באגין	ראיין מירמאן	אברהם חאין
בעליאל לעווינמאן	יודא לוי גלאז	ראיין שיינקער	אדון האנשין
בנימין גיטעלזאהן	יעקב דיוואסקין	שמיאל שיינקמאן	אלי' שער
גרשון האויקין	יוסף יינגערמאן	שלמה מירמאן	אלי' סאנקע
דובער אכטין	ישראל האנשין	שמיאל וואקסמאכער	אלי' קאפל קאפלאן
דוב שלאכטער	יוסף יצחק פיינעלסאן	שמיאל הערלין	אבא פאפירנא
דוד קאמין	יודא לוי שיינקער	שמיאל נפן	אלי' פיש
דוד מירמאן	ישעי' שפירא	תנחום פינטאוי	אלי' רענוק
דוב גרדין	יודא פרידמאן		אברהם גלובאקין
זלמן האנשין	יודא לוי צירלין	באברויסק פ. מינסק.	אברהם ליכשין
זלמן צירלין	יצחק צייטלין	אדון צערנין	אברהם קאוואליערציו
זאב וואקסמאכער	יעקב חדש	איוויק כהן	אדון אבראמאוויץ
זלמן אלפראוויץ	יעקב הינדין	אדון מושיקין	אסתר האלקין
זאב לוזקאו	ישעי' שפירא	אלי' וויכמאן	איוויק חייאן
זונדל מוסין	יהושע ב"ר חיים	אברהם גאך	אבא פלאטקין
זאב גאדריין	יודא לוי שאמאוויר	אברהם בריינין	אברהם צבי מאזין
זלמן פליישער	יוסף איווענבערג	אברהם אלישאכעק	(עוד יבא בעיה)

אדריסה: Контора І. Шнеерсона, Любавичи, Мог. Губ.

הָאָח

יום א' פ' תרומה כ"ח שבט ה'תרע"א

ליובאוויטש

— 10 —

מכות הילדים אחי-החסינים ודפוסים בתגליונות ע"ס א"כ כסדרם
לעיתים כל הילדים הרוצים בהרשעת שבותיהם עליהם לחודו
ולבוא בבית-אחיהם ולתורע ע"י האדמים הרשומים בסוף.

כל ילד אחי-החסינים שיתרם בכל שבוע לא סתם ששנו ק"כ
יכל את המכירת, האחד בכל שבוע חנם.

מחיר ההכרת המטה ק"כ.

אנשי שלומנו העוסקים בהפצת גליון זה
מתבטשם כחודרע מיר מספר הילדים
החיתומים והמתגדבים. פעם בחדש תבא
היוספה שאיתה יקבלו בתור פרס כל
הילדים המתגדבים אטורה אחת בשבוע.

והברית התיכון.

מה אהם לוקדים עתה אחים? באיזו פרשה
אתם עוסקים? בפרשת תרומה. ובמה הפרשה
בדברת? במלאכת המשיבן.

המשיבן.. מה מרום ונענב הוא! הוא משיבן
לכבוד השם השוכן בו!

אבל השמעתם לבכם, אחים, אל המקרא
הזה: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם? בודאי
יודעים אתם כי המקדש אהר, וה' ראוי לאמר.
ושכנתי בתוכו, והמקרא אומר, ושכנתי
בתוכם, האין זה פלא? בתוכם, במי?

אבל פאן מלמדנו המקרא, כי אין השם שוכן
אלא בתוך בני ישראל, בני ישראל הם הם
המשיבן ובהם השכינה שורה, ובן קורא הנביא:
היבך השם הסה! יהודים הם תהיב, והם
המשיבן והמקדש!

בלב אחד, ההחלט הממור אשר בחליט בנפשותינו
והחזיק בתורה ובמצות, הוא הברית התיכון
אשר יברית בתוכנו ויתחזק בנו להיותנו משיבן
אחד לעולם.

אין די בתרומת כסף ונחשת, גם צפוי ההוב
אשר על הקרשים אינו מספיק, הברית הוא
המעמיד והמקום את קרשי המשיבן שעמידו איש
בצד אחיו עמידה בצורה.

גם אנחנו, לא זו בלבד היא אחרתנו שאנחנו
עוזרים איש את אחיו בפרומות נחשת, בכסף
ולו גם בזהב, העיקר הוא שנהייה חסידים דעים,
שלבב אחד יהי' לכלנו, לב אחד לאבינו שששמים!

גם האחים מלכה ומכנן, אם אינם מתווקים
בדעת אחת, אם אין לבם אחד, הלא אחריתם
שנאה ומשכמה, ונפרדים הם איש מעל אחיו,
ונבדלים ומתרחקים ונעשים זרים ונפרדים...

הלא זה עשו לעקב, זה מלכה ומכנן,
אב אחד ואם אחת לשניהם, בדין אחת נוצרו.

שעשועים.

חירה.

כל אברי אינו אלא שלש
שתי שנים לי והנן גם שש
ועשויות הן פתנות ומגזעות לראש
גם עמידים ורצפה בספרים מהן יש
אם תעקר אחת משני
אם מלפני, זה אורש
ואם מאחרי אז כי תחדש
ואם את שתימן—עוד בתוך לי ראש
ואם ננים לה ועצים בהם יש
מתמיהם הנני ואני הראש
ובאור כל מלה—כל מקדק כי יפרש
הצידה מי אני? אם בינה לה יש...

מרתם אחד גולדו ותאומים היו, וראו נא, מה
אחריתם? מה גדול ותהום המפריד ביניהם!
כי בגדלם פנו איש לעברו, זה אל שדרו
ואל צידו, וזה אל אהליו ואל תורתו, וזה חסידו
ללכת איש איש בדרך אשר תחזיק בה, עד כי
התרחקו איש מעל אחיו מרחק רב מאד...
עלינו לשים לב לכל אלה, אחים אנחנו,
אנחנו בן אחים, אבל נהמק נא להיות אחים
לעולם, לא אחי-אנר, כי אם אחים ברוח
ובנפש, ובתורה נא בדת תתורה, והדעת הזאת
היא הברית אשר יברית בתוכנו מן הקצה אל
הקצה, בתוך כל אחינו הפונים לעברים שונים,
ותיינו משיבן ומקדש עדי עד סלה!

א שטראף מיט חסד.

(המשיך מליון י')

אלטע דו פולישע און נישטארכן, חברה קדישא
ישלכע פול פון ווי האבון וו גנוג פינט ניהאט,
ווייל ווי האבון איר ענט פרוצענט אפ גוצאלט, ווי
האבון ונה איצט אן איהר נוקס גנושען, מי האט וו

מכתבי-אחים.

ידי חסד, אחי היקרים!
שלום לכם, החסינים והישרים!
בקשתכם הגיעה ותבא לאזנינו,
ותקנן והנחן על תלמי לבבנו.

יחד נבטרו נחומים בלב רעו
לקול בקשתכם והמו גם פני
לכלכל בניס הונוס בתורה
בשקורה רבה ובאהבה טהורה

להעניק אתכם במיטב כספנו
ולעזרתכם הגה פרושות כפינו
ואיש לרעהו אסר יבוע
לאחינו החסינים הגה נושיע...

האח! מי יתני שבת בחברתכם
אעופה ואשכנה להפתח בגחלתכם
לחסות גם אני תחת כנפי השכינה
הגה בתורה ולקנות שם בינה...

משה ליפאוויץ ממאטארסק.

שמות אחי-התמימים יחיו וירבו.

ישראל פושמאן	זלמן מאינלסען	ברוך פיינער	באברויסק פ. מינסק.
ישראל דוד נאוולין	זלמן וואלפסאהן	ברוך אידלסאהן	(המשך מגילין י"א)
יוסף דראדניאוו	זאב ברענמאן	בנימין שאשקין	אברהם יצחק וילניעזקי
ישעי סמאלין	זלמן דוב יפה	ברוך גוטצייט	אברהם כאפיאניק
יודא ליב געלפאנד	זימל ליקאמאוויץ	בעריל ווייסמאן	אפרים סארקין
יצחק אבקין	זאב מארגאלין	בנימין גריינאסס	ארי' ליב פלאטקין
ירוחם שיין	זיסמאן אקסל	ברוך הארבאצווסקי	אברהם רוזין
יעקב וואראנצאוו	זאב ניימאן	ברוך מרדכי ליבמאן	אברהם ישעי' שפירא
יודא ליב פאצינקאוו	זיסמאן האנטמאן	גרשון מיכלין	אליעזר לוריא
ישעי' סמאראדינסקע	זלמן דאווידאוויץ	נעציל פעלדמאן	איוויק ליפשיץ
יצחק לוואוויץ	זלמן מאיר מנושקין	נעצל שוועדיק	אליעזר האפמאן
יוסף באראבאש	זאב קאצענעלענסאהן	גרשון גארעליק	אלי' קרעמער
יעקב פושמאן	זלמן ליעונוקאוו	גוטמאן שאפעש	אברהם זלמן פישמאן
ישעי' סלאווין	זרח גינזבורג	גרשון זיבער	אהרן ליקמאן
יואל הינדענבורג	זלמן נעמענזאהן	גדלי' ווארענציק	אבא יפה
יודל בושיקין	זיסל קאוואלעריצק	דוד גאלד	אלימלך איסקין
יוסף ליעווין	זעליג ניימאן	דובער כאמאראדינסקע	אהרן גארעליק
יוחאל פיינער	זעליג שיינמאן	דוד וויהאם	אלי' מארגאלין
יצחק געלפאנד	זלמן חנמאן	דובער חאים	אברהם עפרן
יצחק קאפלען	חנן סמאראדינסקע	דובער פאלוי	אברהם הוישינאוויץ
ישראל קאפעננט	חיים יונה הערצקאוו	דובער רובינשטיין	אהרן געלפאנד
יואל לוריא	חיים כלבין	דובער אפרים אקן	אפרים אקן
יעקב ליפשיץ	חיים ליב מארגאלין	דוד גייטל	איוויק מייזיק
יצחק גארעליק	חיים קאס	דובער פלאטקין	אברהם יצחק טריוויש
יוחאל דבעסלער	חיים ניסנבוים	דוד באסין	אברהם גירשענהארין
יואל סאלאוויאוו	חיים זאב ליעווין	דוד קראצער	אלי' אלטשול
יעקב מענדל הארעליק	חיים פלאטקין	דוד פיינשטיין	אנשל בארובאוו
יוסף וויכמאן	חיים שיינין	דוד ניימאן	איסר צארענע
יצחק גראויעווסקע	חיים גארעליק	דוד קאראן	אהרן סמיליוויצקע
יוסף לעווקאוויץ	טובי' גורעווייטש	דרייזע קאפלען	אברהם אשר יפה
יוסף מייסער	טובי' טוב	דוד דראבין	אלבר אקסילראד
ישעי' סמאלין	ישראל גורעוויץ	דוד באשטיין	אלעזר גורעוויץ
יוסף כהנאוויץ	יצחק ליעפלן	העשל חורנין	אברהם גערציק
יעקב וואראנאוו	יודא וויכמאן	הירשל גאלדמאן	אהרן עפשטיין
יוסף גרשאן	יודא ליפשיץ	הירשל ניסנבוים	בן ציון געלפאנד
יוחאל סצוקין	יוסף סאלאוויאוו	העשל פסחאוויץ	ברוך בעלקין
יונה יבנה	יוחאל גורעווייטש	הירשל ליאקאמאוויץ	בן ציון קאס
יוחאל געלער	יעקב מאוילסעק	הירשל ראדשטיין	בנימין איזראליעוויץ
יעקב ועלצערמאן	יוסף פייגילמאן	הירשל גונין	בעז מינאנאוו
כתריאל האווינאוו	יעקב פערלין	העשל חיימאוויץ	כאני' פריבארקין
ליפמאן סאלצאווסקי	יעקב קארלינסקע	הענאך מיחאליעוויץ	ברוך האלביץ
ליב יאסעליאוו	יצחק סאלצאווסקע	זלמן פריד	בן ציון גארעליק
(עוד יבא אי"ה)	יוסף הערשינבוין	זלמן כהן	בנימין מינאנאוו
	ירוחם וויכמאן	זלמן שיינין	בעז רובין

גיהאלטן צוויי טיגל און נישט מקביר גווען. די משכנות האט ווייזערער צו נוסען ציגע, קינגער האט א טרער נישט ארויס גולאזן, אזו ווי וואלט גווען א שטיון. די פליסענדיקע האבן דעם טאג ווער פריילאך פאר בראכט וואס ווייזער וואס אן קומען אז גרויסע ירושה, און ווער ואל קרוש וואגן נאך איר איז נישט גווען, אף דעם בית עולם דעם ערשטן קדיש, האט געזאגט איינער פון די פליסענדיקע, אבער חוץ וואס ער האט קיין עברי נישט געקענט, איז ער גווען נאך שפור אדער צונג האט ווייזער איהם אין מויל נישט געקענט, צו דער לוי, ווינען געגאנגען דריטעמאל ווייזער, און די האבן אויך געשקילט מיטן קאפ, אף איר נארשיקן לעבן וואס ווי האט אפ געלעבט, וועמען האט ווי גולאזן איר ריכטיק און וואס איז פון איר דער סוף? חנה די איירעלע, וועלכע איז אויך גווען א בעל אף א מצוה וואס סאט קיין געלט נישט, וואס די קארנע ליט פיהלן נאך נישט אז ווי ווינען שולדיק אין ווער קאדענטיק, פאר קערם ווי רעכענען אז ווי ווינען די ערלויבטע, פיל פון ווי ווינען טאקע אב ניהוט נישט צו אן רירן א פרעמדע קאפוקע, ווי גיבן אפ אין דער צייט, ווי ווינען נישט משנה אין געשעפט, עס קומט ווי קיין מאל נישט אויס פאר נעמען פרעמדע געלט, פאר קערם וועהן ווי פיל מאל, ווי די גוטע מענטשן, די ווהרים, וואס גיבן גרויסע צדקות און פירן ווי בריוו, פאר דרייזען ווי און בלייבן שולדיק ליטמן דער פאר רעכענען די קארנע ליט, אז ווי ווינען ווער ערלויבט אנגעגען דעם אייבערשטן און אנגעגען ליטמן, און ווי שטעמן ווי נאך נישט פרום צו ווינען אין אועלכע מצויות וואס קאסט קיין געלט נישט ארויס גיין צו דער לוי, אז מיט מראנט דעם מויל פאר בני שטוב, און אויך דאמאלס אז מיט איז שוים מיט דער פושקע דורך געגאנגען, פאר וואס נישט, און אזו איז ווייזער אונזערע אויך ארויס געגאנגען צו אלעמען לוי, נאך נישט פרייטאנע איז איר גווען צוריק גווען.

מעות נדבות אחים חנוכה.

אושאץ	מרדכי הינדלין יחי' 5 ק"כ	אברהם אינגער 15 ק"כ
לאדמיר	מיכל פינקל 15	סמרגן צבי ברודנא 20
דוד פישעל	 10	עוד על ידו 30

הילדים אחי-התמימים אשר מלאו להם שלש עשרה שנה.

להילד העסקן מר דובער עפשטיין מעיר קענא פלך מוהילוב ט"ז מכת העבר נדב. 36 ק"כ

שמואל אלטשולער, קארוקאווקע פ. צרינוב כ"ז מכת . . . 36

שניאור זלמן הלוכאוו פלך מ"ו שבת

יחי ויגדלו וייריכו ימים ושנים בעשר וכבוד ויראת השם שלה!

האח

יום א' פ' תצוה ה' אדר התרע"א

לויבאוויטש

שמות הילדים אחי-התמימים נדפסים בהגיונות ע"א א"ב כסדרם לעיתים. כל הילדים הרוצים בהדפסת שמותיהם עליהם להודיע ולבא כבית-אחים ולהודיע ע"י האדרים' הרשימה בסוף.

כל ילד מאחי התמימים שיתגב בכל שבוע לא פחות משני ק"כ יוכל את התעבורה, האחד בכל שבוע חנם.

מחיר החוברת חמשה ק"כ.

אנשי שלומנו העוסקים בהפצת גליון זה מתבקשים להודיע מיד מספר הימים החותמים והמתנדבים. פעם בחדש תבא חוספה שאותה יקבלו בתור "פרס" כל הילדים המתנדבים אנורה אחת בשבוע.

פרשת זכור.

ואזיר של חפש במקצת טם ומרפרר בתדרים...

ימי הפורים קרובים לבא... הילדים הקטנים כבר פסקו ללמוד בלילות, זו היא כבר חרות לחצאין... מפנין שהשמש מתחיל לשקע כבר שעת חרות מתחלת, זה אוסף את ספריו וזה מבקש לו עילה לצאת החוצה להפגש עם אביו של החרוב המצפה לו... הנערים הגדולים יותר, מהם שמקנאים בילדים הנפגשים מן התדר והולכים להם לבתיהם, ומהם שמתנאים בזה שגבר יצאו מכלל קטנים ולומדים הם עוד בלילה עד ימי הפורים... זה ה' אחר הצהרים... הרבי יטן שנה של צהרים... וגם היא מרשה עצמו ללדת מעט

ביום השלישי לפרשה זו הוא יום השלשים למות המנוח הנכבד והנדיב חסיד וענותן ר' יודא ליב סמיליאנסקי זכרו לברכה, מעור ארשא פלך מוהילוב. הוא ה' רורף צדקה וחסד כל ימיו, וכפעם בפעם נדב נדבות מסוימות על מוסר חוסכי תמימים, ולפני מותו נדב על החרדים והילדים הלומדים בהם יות"ש משל מאות רי"כ. לקרן קימת' מלבד אשר נדב על המוסד כלו ועל בית האבנים הגדול הנבנה ועומד להגמר בקרוב איה, ובאשר לדאבון לב, לא היו לו בנים, אומרים פה קדיש, לומדים משניות, ובכל שלשים ימי האבל אומר אחד הילדים מתלמידיו השעור קדיש דרבנן אחר השעור לעלוי נשמתו, לזכר עולם תהי צדקתו ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים לחיות בנעם השם אמן.

יותר אל עמק השנה, והתלמידים כבר נאספו... גם שנים שלשה ילדים מחזירו של מלמד אחר באו הגה לשעה, כי לגלי איזו סבה אין רבם בביתו בפשוע הזה...

ושואגים הילדים הקטנים מצפצפים ורועשים: אני אקנה לי רעשן - אומר האחד - הרעשנים הם בשנה זו בזול, שני קאפ' כל רעשן ונאני - אומר השני - אני אקנה לי את האחד לי אין צדף בהאח, איזו הנאה יש לי ממנו? ברדאי אין לה הנאה, מפני שאינה מכין בו מאומה, ואני מתענג עליו מאד, מה גאים הספורים!

קנה לה את האח - ובמה תבה את המן? ברדלי, הראית את אבא מה הוא עושה? הוא בועט ברגליו פעם או שתיים ורדיו, גם אני אעשה כן! לא, אני אקנה רעשן.

ואני - עונה שלישי - אקנה את שניהם, אבא נותן לי שתי אנורות בכל שבוע ומצנה עלי לקנות את האח ולקרא בו בשום לב, הוא אומר, כי על כל ילד חובה היא לקרא את האח, גם אבא אינה מוחה כי היא אומרת, מופכ

שיקרא הילד דבר מה ולא יעסק בשוכבות והוללות וכי בהאח נמצאים איזו דברים רעים? מה יזיק להילד? פדאים הם השני קאפ' ובלכד שיקרא...

ולי - עונה ילד מתלמידי המלמד האחד - לי אין רבי נותן לקנות את האח, גם אבא גם אבא היו נותנים לי שני קאפ' בכל שבוע, אבל הוא אינו נותן לנושא הגליונות לדרף על סף חדרנו, צר לנו מאד, נכנס אני ביום הששי או ביום השבת אל אחד הילדים וקורא שם את האח, ומקנא אני באותו ילד על שיש לו רשות לקנות ולקרא בו, כי טוב ויפה הוא פשעי, ומה לו לרבי שיעניו רעה בהאח?

ושם באמת הפנות וישבים נערים יותר גדולים, מדברים הם על הקמים הבאים לקראתם, על החורף העובר וכמעט שגבר עבר.

פורים.

ד? קעלט איז גרויס, ד? פרעסס שטארקען ונה, איך בין נותען אין גרויס שרעק צו וועס קומען היינט? טיקען יאהר אונזער ר' פורים. ר' פורים דאס איז א גאסס ווער א לובלובער, ויין פרייטשטאנקעט, ויין פרייליכקייט, או דו דער וועסט ונה מנט איהם מוזט ווערן פרייליך, לעבעי דיק, בקיצור, ס'איז א מתי' מנט איהם צו פארבריינגען, בוינק איך פשוט נאך איהם, און דא האב איך ונה, ווי אף להכעים, פאר-א-יאהרונ מנט איהם גוט גוועגנט, מיר האבן ונה און גוועגנט צו קאפעלאך, נאך א גלעזעלע און נאך א גלעזעלע בוי איך בין לא עליכם, אנשלאפן גווארן בא דעם מוש, איך האפ ונה אויף אף סארגן, ערשט מיין ר' פורים איז שוין גוט, עס ליגן, אפילו, אף דעם מוש האלבער המן-גאס, און א האלבער קולעמס, אבער אלון ר' פורים איז גוט, איך בין נותען גאר אוי סער ונה, סטיל, מנט אזא אורח גוט וועגענען ונה... און דא איז גווארן אועלכע פרעסס, בון איך באמת גווען אין גרויסע פחדים, צו וועס ער היינט קומען, א קאטאסטראף, אזא ווייטע וועג, אז פון פרס, איר וועגען אסתר'ס תענית האב איך ונה ווייניקער

בשבת זו כבר היא פרשת זכור - אומר אחד הנערים -

מה היא פרשת זכור? - שואל השני -

בשבת זו קוראים למלמד את הפסוקים של זכור את אשר עשה לך עמלק - עונים לו הנערים -

מה עשה עמלק? - שואל ליפקע חוקר, (הוא ה' אוהב לשאל על כל דבר, למה? ומדוע? דברים שהם פשוטים כל כך לשיאר ילדים והוא שואל, חוקר ודורש עליהם, על בן קראו לו ליפקע חוקר) - במה הגדיל עמלק חטאתו משיאר הגוים עד אשר צוהה בתורה לזכר את אשר עשה ולמחות את זכרו, גם בחפץ, גם בחקר והצאן, את כלם להשמיד ולהכחיד לכל ישאר כל זכר למו, ובמה גדול עונו משיאר הלא מפורש נאמר במקרא - עונים לו -

בצופאקאייט, א תענית, מילא, מי קרינט דאס דא? אויך מי דארף נאך דעם גוט פארין מעבר לים, און נלאט א אורח וואס בלאזט ונה, גוט נעם גאר נישט אין מיל, גוט קיין מיל, גוט עפעס אן ביי-סין, און ער וויינט און קלאגט נאך. אועלכע נעסט בוינק איך גוט ווער, אבער פורים... גוואלד פורים, איך קען ונה גאר גוט דער ווארטן... און דא איז אועלכע פרעסס...

מיין אלטע אבער, איז א סאך תמימות-דוקער פאר מיר, זי קלערט אף גאר נישט, איך זעה וואס מאכט המן-טאשן, און זי דאקומשעט מיר וועגען געלט אף פורים, אט ווי דער פורים איז שוין ערגעץ דא גוט ווייט, דו וועלט זאגט: סטארטו יאך מאלוי, ס'איז גאנץ ריכטיג מיין אלטע האט דעם וועלכען שכל יואס אדע קליינע אינגלאך, ווי האבן שוין אויך אז גיגרויט קאלאקאטקעס, שרייט און מבלולאך, מי קלייבט שעהן געלט אף שלח-מנות, און דער פורים איז נאך ווייט איך וואס גאר ווי קומט גאר גוט ארום אף דעם וועגן אז פורים זאל חלילה גוט קו-מען, ער קומט אלע יאהר מסתמא וועט ער היינט-טיקען יאהר אויך קומען, יארום, קאלט, ס'איז גוט ווער דאגה...

ויהי היום... מי האט ונה שוין ביה אן גי-פאסט גינט א גאנצען טאג אין מיל גוט גוואלט איך

הוא, ודבר ד' כפיו אמת וייראו מנשת אליו ויתגדבו נדובי העיר ויצפו את המעלות ההן זהב לזכרון עולם למעשי הצדיק תגורא ההוא. זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל' אמן.

עפ"י דרישתו ולכבודו של הנביר הנדב המפורסם ר' שמואל מיכל טרייניץ יחי' מפמברבורג. נערך, על חשבונו, באולם הגדול משה לכל תלמידי מוסד תומכי תמימים בחמשה עשר בשבט העבר, בהיות הנביר הנ"ל הוא אחד מראשי מוסדי המוסד והתומך בו מאז ועד עתה במיטב כספו, וחבה יתרה גודלת ממנו לתלמידים וחובביהם עליו מאד, על כן נעים הי' להם להשתתף. ולקחה גם הם חלק ביום שמחת לבו ויעמרו את המשתה בעשרת תפארה בזמרות ופזות ובבכרות מאלופות לראש הנביר הנ"ל, ולכל הקרובים והגלויים אליו, המשגיחים והמשפיעים דברו על לב התלמידים דברים חמים מענייני דיומא, וכל אחד מהם הי' שבע רצון על אשר ברך ד' את עמו בעשירים ושרים ותמימים, נדיבים ועלילים כאלה ע"י ירכו וכן יפרצו לקיים ולהרים כפי התורה והיהדות להיות התורה והגדולה תמים ותאומים יחדו אמן.

אין זינען, ווער ווויס? אין פרס איז איצט דעוואלוציא צו איז גאר אויך עפעס נישט אריין גענומען, אפילו דו אלעס ליבס זינען צו אונזערע נאכשעקייטן מען נישט שייף, און ר' פרויס איז דאך שוין גענוג אלט, אף אונז געזאגט געזאגט, נאך פון דעסמיטצ-גען, עפעס דו געזען זינען זינען פערדעכטלעכע, שווערע, בקיצור, געזענען אין נאכט האב איך געזעהען, געקומען אין שטוב, געשטאנען בא מיר אין ב"ה ווער לוכסק, צום מיט גענוג א פלעשעלע שמועס אן גענוג, מיט אלעס ווויס דאך אז איך האב געשטאנען איך גיב א קוק מיין ר' פרויס איז פראגלעכער, עפעס בא מיר אין שטוב האט ער גאר א אנדער צורה, נישט, קלער איך, . . . וואס וועט מאכט איר מיין טייערער נאכט? פראגט איך איהם — וואס הערט זיך עפעס אף דער וועלט? וואס הערט זיך? — ענטפערט ער מיר — איר ווייסט נישט וואס הערט זיך, קאלט און גאר, כסדר קאלט, שבת קאלט, וויס טוב קאלט, חנוכה קאלט, פורים קאלט, דו וועלט האט עפעס ארום גענומען אזוי קעלט, מ'איז נישט צו דער ווארעמען, מענטש ווער פארבונן מיט וועלכע מיטלען, עס ווארעמט נישט, פאר קילט, אפ געפארן. דו וועלט. (המשך יבא איהם)

א פ א ש ט ש ק א פ. פ ס ק א ו .		א ר ש א פ. מ ו ה י ל ו ב .	
15	חיים רובין יחי'	15	אלי' פרידמאן פרומסאן יחי'
27	משה חייסין	15	ברוך ליב שטייננארט
28	מיכל "	10	חיים צאווער
		10	ויהושע נערצקאו
	לאדמיר פ. וואהלין,	10	ליב אראנץ
15 ק"ב	אברהם אינגבר יחי'	5	דובער ברוך
10	דוד פישעל	5	מנחם מענדל ברוך
15	מיכל פינקל	25	משה ווינאדסקע
15	שמואל אספער	10	מאיר חיישמוער
		10	שמוחה ווינאדסקע
	פטרבורג,	10	שלום כ"ץ
54	אלכסנדר טריינין יחי'	5	שמואל ברוך
54	אהרן		א ו ש א צ פ. וויטעבסק,
21	יוסף	5	ברכני הענדלין יחי'

הילדים אחי-התמימים אשר מלאו להם שלש עשרה שנה,
 והלהילד העקבן שלום גרשון מארקאווי יחי' מעיר נעוול פלך וויזשניק בטי' מרחשען העבר נדב 15 ק"כ
 משה רובינשטיין בכ"ג סבת . . . 18
 ויחיו ויגדלו ויארזכו ימים ושנים בעשר וכבוד ויראת השם מלאו